İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

19. YÜZYIL İSTANBUL MİMARLIK ORTAMINDA RUM ORTODOKS KİLİSELERİNİN YAPIM VE ONARIM SÜREÇLERİ

DOKTORA TEZİ

Ece SÖNMEZ PULAT

Mimarlık Anabilim Dalı

Restorasyon Programı

EKİM 2020

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

19. YÜZYIL İSTANBUL MİMARLIK ORTAMINDA RUM ORTODOKS KİLİSELERİNİN YAPIM VE ONARIM SÜREÇLERİ

DOKTORA TEZİ

Ece SÖNMEZ PULAT
(502142202)

Mimarlık Anabilim Dalı

Restorasyon Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Deniz MAZLUM

EKİM 2020

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 502142202 numaralı Doktora Öğrencisi Ece SÖNMEZ PULAT, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı " 19. YÜZYIL İSTANBUL MİMARLIK ORTAMINDA RUM ORTODOKS KİLİSELERİNİN YAPIM VE ONARIM SÜREÇLERİ " başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı :	**Prof. Dr. Deniz MAZLUM** İstanbul Teknik Üniversitesi	.....
Jüri Üyeleri :	**Doç. Dr. Zeynep ERES ÖZDOĞAN** İstanbul Teknik Üniversitesi	.....
	Prof. Dr. Evangelia ŞARLAK Işık Üniversitesi	.....
	Prof. Dr. Nejat Turgut SANER İstanbul Teknik Üniversitesi	.....
	Doç. Dr. Mine ESMER Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi	.....

Teslim Tarihi : 09 Eylül 2020
Savunma Tarihi : 15 Ekim 2020

Aras Efe'ye,

ÖNSÖZ

Uzun ve zorlu bir yolculuk olan doktora sürecinde her başım sıkıştığı an yol gösteren, çalışmalarıma değer katıp onları şekillendiren ve beni cesaretlendiren sayın hocam Prof. Dr. Deniz MAZLUM'a gösterdiği ilgi ve harcadığı emekten dolayı teşekkür etmeyi borç bilirim.

Ayrıca tez izleme jüri üyelerim sayın hocalarım Doç. Dr. Zeynep ERES ÖZDOĞAN'a ve Prof. Dr. Evangelia ŞARLAK'a ayırdıkları vakit ve katkılarından dolayı çok teşekkür ederim.

Atina Küçük Asya Araştırmaları Merkezi'nde yaptığım incelemelerde, Yunanca belgelerin tercümesinde desteklerini eksik etmeyen, ayrıca konu ile ilgili izleyebileceğim yollar gösterip ilgili kişilerle irtibat kurmamı sağlayan Dr. Savvas TSİLENİS'e; Galatasaray Panayia Kilisesi arşivinde gönüllü olarak çalışan ve arşiv belgelerine erişim sırasında yardımını esirgemeyen Dr. Antonios CHATZOPOULOS'a; Fener patrikhane kütüphanesine erişimde yardımcı olduğu için Fener Rum Patrikhanesi fotoğrafçısı Nikolaos MANGİNAS'a; arşivindeki görselleri paylaştığı için Turkuaz Sahaf sahibi Nedret Emin İŞLİ'ye ve Osmanlıca belgelerin transkripsiyonunu yapan Ayten ARDEL'e teşekkür ederim.

Çalışmam sırasında kilise gezilerinden kütüphane çalışmalarına, baskı ve teslim işlemlerine kadar bana yoldaş olan arkadaşlarım Ertuğ ALKANLI'ya, Dilek NAYIR'a, Zeynep Melike ATAY KIZILTAŞ ve tatlı kızı Sade'ye, Zeynep ENHOŞ'a, Duygu ARGON'a, tez çalışmasında fikirleri ile destek veren Bilal BİLGİLİ'ye, makale çalışmalarımda destek veren Nehir GÜMÜŞLÜ AKGÜN'e, Osmanlıca belgelerin transkripsiyonunda yardımcı olan Kadir EKİNCİ'ye teşekkürlerimi bildirmek isterim.

Son olarak tez çalışmam sırasında yorulduğum anlarda beni motive eden eşim Özkan PULAT'a, araştırma gezilerimden annelik serüvenime kadar her türlü desteği veren biricik annem Gülnihal SÖNMEZ'e, babam Süleyman SÖNMEZ'e ve ablam Zeynep SÖNMEZ İHTİYAR'a teşekkür ederim.

Ekim 2020

Ece SÖNMEZ PULAT
(Y.Mimar)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ ..... **vii**
İÇİNDEKİLER ..... **ix**
KISALTMALAR ..... **xi**
ÇİZELGE LİSTESİ ..... **xiii**
ŞEKİL LİSTESİ ..... **xv**
ÖZET ..... **xxi**
SUMMARY ..... **xxv**
1. GİRİŞ **1**
1.1 Çalışmanın Amacı ve Önemi 2
1.2 Çalışmanın Kapsamı 4
1.3 Çalışmanın Yöntemi 5
1.4 Çalışmanın Ana Kaynakları 7
2. 19. YÜZYIL İSTANBUL MİMARLIK VE KÜLTÜR ORTAMINA GENEL BİR BAKIŞ **11**
2.1 Kent Dokusunda Yaşanan Değişim ve Dönüşümler 13
2.2 Toplumsal ve Kültürel Alanda Yaşanan Değişim ve Dönüşümler 28
2.3 İstanbul'da Gayrimüslimler ve Mimarlık Etkinlikleri 34
2.4 Gayrimüslimler İçinde Rumların Yeri 39
3. 19. YÜZYIL İSTANBUL'UNDA YAPIM VE ONARIM FAALİYETLERİ **45**
3.1 Anıtsal Yapıların Yapım ve Onarım Süreçleri 47
3.1.1 İdari yapılanma 52
3.1.2 Yasal süreçte yaşanan değişimler 55
3.2 Rum Ortodoks Kiliselerinin Yapım ve Onarım Süreçleri 59
4. RUM ORTODOKS KİLİSELERİ ÜZERİNDEN YAPIM VE ONARIM SÜREÇLERİNİN İNCELENMESİ **67**
4.1 Galatasaray Panayia (Ton Eisodion) Kilisesi 67
4.1.1 Beyoğlu'nun tarihsel gelişimi 67
4.1.2 Galatasaray Panayia Kilisesi'nin konumu ve kısa tarihçesi 69
4.1.3 Galatasaray Panayia Kilisesi'nin mimari özellikleri 74
4.1.4 Galatasaray Panayia Kilisesi'nin onarımında idari süreç 77
4.1.5 Galatasaray Panayia Kilisesi'nin onarımı (1893-1894) 81
4.1.6 Galatasaray Panayia Kilisesi papaz odalarının onarımı (1895-1896) 98
4.2 Şişli Metamorfosis Kilisesi 103
4.2.1 Şişli'nin tarihsel gelişimi 103
4.2.2 Şişli Metamorfosis Kilisesi'nin konumu ve kısa tarihçesi 105
4.2.3 Şişli Metamorfosis Kilisesi'nin mimari özellikleri 110
4.2.4 Şişli Metamorfosis Kilisesi'nin yapımında idari süreç 114
4.2.5 Şişli Metamorfosis Kilisesi'nin yapımı (1886-1887) 117
4.3 Kumkapı Panayia (Elpida) Kilisesi 121
4.3.1 Kumkapı'nın tarihsel gelişimi 121

4.3.2 Kumkapı Panayia Kilisesi'nin konumu ve kısa tarihçesi 122
4.3.3 Kumkapı Panayia Kilisesi'nin mimari özellikleri 126
4.3.4 Kumkapı Panayia Kilisesi'nin yeniden yapımında idari süreç..... 130
4.3.5 Kumkapı Panayia Kilisesi'nin yeniden yapımı (1893-1907) 133
4.4 Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi 141
4.4.1 Gedikpaşa'nın tarihsel gelişimi 141
4.4.2 Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi'nin konumu ve kısa tarihçesi..... 142
4.4.3 Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi'nin mimari özellikleri 146
4.4.4 Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi'nin yeniden yapımında idari süreç..... 150
4.4.5 Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi'nin Mimar Perikles Fotiadis arşivinde bulunan belgeleri..... 155
4.4.6 Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi'nin yeniden yapımı (1893-1899)..... 160
5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....163
KAYNAKLAR.....177
EKLER 191
ÖZGEÇMİŞ 371

KISALTMALAR

a.g.y.tt : Ay gün yıl tahmini tarihtir.
B : Receb
BOA : T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
C : Cemâziyelahir
Ca : Cemâziyelevvel
H : Hicri
h.d : Hükümdarlık dönemi
g.tt : Gün tahmini tarihtir.
L : Şevval
M : Muharrem
N : Ramazan
R : Rebiyülahir
Ra : Rebiyülevvel
S : Safer
Ş : Şaban
Z : Zilhicce
Za : Zilkade

Arşiv Belgelerinde Geçen Kısaltmalar

A.}AMD. : Amedi Kalemi Evrakı
A.}DVN. : Divan Kalemi Evrakı
A.}DVN.MHM. : Mühimme Evrakı
A.{DVNSMHM. : Mühimme Defterleri
A.}MKT. : Mektubi Kalemi Evrakı
BEO. : Bâb-ı Âlî Evrak Odası
C.DH. : Cevdet Dahiliye
DH.MKT. : Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi
HH.d. : Hazine-i Hassa Defterleri

HRT.h. **:** Haritalar

İ.AZN. **:** İrade Adliye ve Mezahib

İ.DH. **:** Dahiliye

İ.HR. **:** Hariciye

İ.TPH. **:** Tophane-i Amire

MV. **:** Meclis-i Vükela Mazbataları

ŞD. **:** Şura-yı Devlet

Y.A.RES. **:** Resmi Maruzat

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1 : İstanbul'a ait nüfus verileri **29**
Çizelge 3.1 : Ocak 1856 - Nisan 1867 tarihleri arasında yapılan veya onarım gören gayrimüslim yapılarına ait veriler. **64**
Çizelge 3.2 : 1839-1856 yılları arasında İstanbul'da bulunan Rum Ortodoks kiliselerinin onarım ve yapımları. **65**
Çizelge 4.1 : Beyoğlu'nda bulunan Meryem Ana Kilisesi'nde yapılacak tamir için hazırlanan keşif defteri. **84**
Çizelge 4.2 : Galatasaray Panayia Kilisesi 1893-1894 yılları onarımında kullanılan yapı malzemeleri. **89**
Çizelge 4.3 : Galatasaray Panayia Kilisesi 1894 yılı onarımında alınan malzemelere ait toplam döküm tablosu. **91**
Çizelge 4.4 : Meslek gruplarının günlük yevmiyeleri. **97**
Çizelge 4.5 : Şişli Metamorfosis Kilisesi'nin yapımında karşılaşılan ölçüler. **119**
Çizelge 4.6 : Kumkapı Panayia Kilisesi için belirlenen ölçüler. **138**
Çizelge 4.7 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi'nin yapımı için belirlenen ölçüler. **160**
Çizelge A.1 : Çalışma kapsamında tam metin transkripsiyonları kullanılan Osmanlı Arşivi belgeleri. **193**
Çizelge A.2 : Çalışma kapsamında özetleri kullanılan Osmanlı Arşivi belgeleri. **193**
Çizelge I.1 : İstanbul'da mimarları bilinen Rum Ortodoks kiliseleri. **369**

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1 : İstanbul'da bulunan Rum Ortodoks kiliselerinin ilçelere göre dağılımı. ... **5**
Şekil 2.1 : Kauffer Haritası, 1776. ... **14**
Şekil 2.2 : Stolpe Haritası, 1882. ... **15**
Şekil 2.3 : Moltke İstanbul Haritası, 1839. ... **22**
Şekil 2.4 : Storari, Aksaray (İstanbul) yangın yeri planı. ... **26**
Şekil 2.5 : 1865 Hocapaşa yangını sonrası düzenlenen caddeler. ... **26**
Şekil 2.6 : İstanbul Tarihî Yarımada'da yeniden düzenlenmiş alanlar. ... **27**
Şekil 3.1 : 19. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Teşkilatı aktörleri. ... **52**
Şekil 4.1 : Galatasaray Panayia Kilisesi konumu. ... **69**
Şekil 4.2 : Galatasaray Panayia Kilisesi vaziyet planı. ... **70**
Şekil 4.3 : Galatasaray Panayia Kilisesi mülkiyet durumu incelemesi. ... **72**
Şekil 4.4 : Galatasaray Panayia Kilisesi kuruluşuna ait kitabe. ... **73**
Şekil 4.5 : Galatasaray Panayia Kilisesi 100. yılına ait kitabe. ... **74**
Şekil 4.6 : Galatasaray Panayia Kilisesi. ... **74**
Şekil 4.7 : Galatasaray Panayia Kilisesi ana mekânı. ... **75**
Şekil 4.8 : Galatasaray Panayia Kilisesi plan krokisi. ... **76**
Şekil 4.9 : Galatasaray Panayia Kilisesi AA kesiti krokisi. ... **76**
Şekil 4.10 : Galatasaray Panayia Kilisesi BB kesiti krokisi. ... **77**
Şekil 4.11 : Galatasaray Panayia Kilisesi'nin onarımı ile ilgili Osmanlı Devlet kurumları arasındaki yazışmaların şeması. ... **80**
Şekil 4.12 : Beyoğlu Meryem Ana Kilisesi'nin tamiri ile ilgili hazırlanan belge. ... **81**
Şekil 4.13 : Beyoğlu Meryem Ana Kilisesi'nin tamiri ile ilgili keşif. ... **83**
Şekil 4.14 : H.G. Laghos firmasına ait irsaliye. ... **86**
Şekil 4.15 : Derounian firmasına ait fatura. ... **87**
Şekil 4.16 : Derounian firmasına ait reklam. ... **88**
Şekil 4.17 : Mürefte'de üretilen tuğlalar. ... **94**
Şekil 4.18 : Yerli kırmızı çini örneği. ... **94**
Şekil 4.19 : İşçi yevmiye tablosu örneği. ... **95**
Şekil 4.20 : Galatasaray Panayia Kilisesi'nin genişletme çalışmasında çalışan işçilerin meslek grupları. ... **97**
Şekil 4.21 : Beyoğlu Meryem Ana Kilisesi'nde papaz odalarına yapılacak ilave ile ilgili hazırlanmış belge. ... **99**
Şekil 4.22 : Galatasaray Panayia (Ton Eisodion) Kilisesi papaz odalarına bir kat ilave edilmesi ile ilgili Osmanlı Devlet kurumları arasındaki yazışmaların şeması. ... **101**
Şekil 4.23 : Galatasaray Panayia Kilisesi'nin 1896 tarihinde kat ilavesi yapılan papaz odaları. ... **102**
Şekil 4.24 : Şişli atlı tramvay. ... **104**
Şekil 4.25 : Şişli Metamorfosis Kilisesi kitabesi. ... **106**
Şekil 4.26 : Şişli Metamorfosis Kilisesi konumu. ... **106**
Şekil 4.27 : Şişli Metamorfosis Kilisesi'nin vaziyet planı. ... **107**

Şekil 4.28 : Şişli Rum Mezarlığı mülkiyet durumu incelemesi. **109**
Şekil 4.29 : Şişli Metamorfosis Kilisesi ana mekânı. **111**
Şekil 4.30 : Şişli Metamorfosis Kilisesi.. ..... **111**
Şekil 4.31 : Şişli Metamorfosis Kilisesi plan krokisi. **112**
Şekil 4.32 : Şişli Metamorfosis Kilisesi kesit krokileri. **113**
Şekil 4.33 : Şişli Metamorfosis Kilisesi'nin yapımı ile ilgili Osmanlı Devlet kurumları arasındaki yazışmaların şeması.. ..... **116**
Şekil 4.34 : Şişli Metamorfosis Kilisesi A.Vallaury'ye ait çizimler. **118**
Şekil 4.35 : Şişli Metamorfosis Kilisesi plan krokileri karşılaştırması. **119**
Şekil 4.36 : Şişli Metamorfosis Kilisesi'nin eski yapısını gösteren belge. **120**
Şekil 4.37 : Kumkapı Panayia (Elpida) Kilisesi'nin konumu. **123**
Şekil 4.38 : Kumkapı Panayia Kilisesi vaziyet planı. **123**
Şekil 4.39 : Kumkapı Panayia Kilisesi mülkiyet durumu incelemesi. **124**
Şekil 4.40 : Kumkapı Panayia Kilisesi plan krokisi. **127**
Şekil 4.41 : Kumkapı Panayia Kilisesi. **127**
Şekil 4.42 : Kumkapı Panayia Kilisesi ana mekânı. **128**
Şekil 4.43 : Kumkapı Panayia Kilisesi AA Kesiti krokisi. **129**
Şekil 4.44 : Kumkapı Panayia Kilisesi BB Kesiti krokisi **129**
Şekil 4.45 : Kumkapı Panayia Kilisesi'nin yeniden yapımı ile ilgili Osmanlı Devleti kurumları arasındaki yazışmaların şeması. **131**
Şekil 4.46 : Kumkapı Panayia Kilisesi'nin ikinci çan kulesinin yapımı ile ilgili Osmanlı Devleti kurumları arasındaki yazışmaların şeması. **133**
Şekil 4.47 : 1865 Hocapaşa Yangını'nın etkilediği alan içerisinde Gedikpaşa ve Kumkapı. **134**
Şekil 4.48 : 1865 yılındaki yangınlar öncesi ve sonrası bölgeyi gösteren haritalar. **136**
Şekil 4.49 : Kumkapı Panayia Kilisesi batı cephesi için hazırlanan çizim, 1894.... **137**
Şekil 4.50 : Kumkapı Panayia Kilisesi için hazırlanan plan çizimi, 1894. ..... **139**
Şekil 4.51 : Kumkapı Panayia Kilisesi plan krokileri karşılaştırması. **139**
Şekil 4.52 : Kumkapı Panayia Kilisesi batı cephesi mevcut durum krokisi. **140**
Şekil 4.53 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi konumu. **142**
Şekil 4.54 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi vaziyet planı. **143**
Şekil 4.55 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi mülkiyet durumu incelemesi. **144**
Şekil 4.56 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi. **147**
Şekil 4.57 : Ayia Kiryaki Kilisesi plan krokisi. **148**
Şekil 4.58 : Ayia Kiryaki Kilisesi ana mekânı. **148**
Şekil 4.59 : Ayia Kiryaki Kilisesi AA kesiti krokisi. **149**
Şekil 4.60 : Ayia Kiryaki Kilisesi BB kesiti krokisi. **149**
Şekil 4.61 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi'nin yeniden yapımı ile ilgili Osmanlı Devleti kurumları arasındaki yazışmaların şeması. **153**
Şekil 4.62 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi'nin ikinci çan kulesinin yapımı ile ilgili Osmanlı Devleti kurumları arasındaki yazışmaların şeması. **155**
Şekil 4.63 : Ayia Kiryaki Kilisesi batı, güney ve doğu cepheleri çizimleri. **158**
Şekil 4.64 : Gedikpaşa ve Divan-ı Ali Mahallesi civarında bulunan cami, kilise, mektep mahalleri ile parsellerin hangi milletlere ait olduğunu gösteren kroki **162**
Şekil 5.1 : İstanbul'da bulunan Rum Ortodoks kiliseleri. **164**
Şekil 5.2 : İstanbul'daki Rum Ortodoks kiliselerinin yapım tarihleri. **165**
Şekil 5.3 : Kiliselerin yapım ve onarımlarındaki idari süreç. **167**

Şekil B.1 : Patrik VIII. Neofitos'tan Galatasaray Panayia Kilisesi cemaat başkanı Konstantinos Fotiadis'e gönderilmiş olan 10.02.1894 tarihli evrak.. **197**
Şekil B.2 : Galatasaray Panayia Kilisesi papaz odaları ile ilgili evrak. **198**
Şekil B.3 : Şişli Metamorfosis Kilisesi'nin yapımı ile ilgili evrak. **199**
Şekil B.4 : Şişli Metamorfosis Kilisesi ile ilgili yapılan bir toplantının tutanağı. ... **200**
Şekil B.5 : Şişli Metamorfosis Kilisesi ile ilgili evrak. **201**
Şekil B.6 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi'nin inşaat sözleşmesi sayfa-1. ..... **202**
Şekil B.7 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi'nin inşaat sözleşmesi sayfa-2. ..... **203**
Şekil B.8 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi'nin inşaat sözleşmesi sayfa-3. ..... **204**
Şekil B.9 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi'nin inşaat sözleşmesi sayfa-4. ..... **205**
Şekil B.10 : BOA. Y.A.RES. 98/16-02 numaralı belge. **206**
Şekil B.11 : BOA. İ.AZN.12/42-3 numaralı belge. **207**
Şekil B.12 : BOA. İ.AZN.8/28-3 numaralı belge. **208**
Şekil B.13 : BOA. İ.DH.1028/81039-11 numaralı belge. **209**
Şekil E.1 : Panayia Apartmanı. **317**
Şekil E.2 : Galatasaray Panayia Kilisesi doğu cephesi. **317**
Şekil E.3 : Galatasaray Panayia Kilisesi doğu cephesi **318**
Şekil E.4 : Galatasaray Panayia Kilisesi batı cephesi. **318**
Şekil E.5 : Galatasaray Panayia Kilisesi kuzey cephesi. **319**
Şekil E.6 : Galatasaray Panayia Kilisesi güney cephesi. **319**
Şekil E.7 : Galatasaray Panayia Kilisesi ile papaz odaları arasındaki köprü. **320**
Şekil E.8 : Galatasaray Panayia Kilisesi bema. **320**
Şekil E.9 : Galatasaray Panayia Kilisesi narteks. **321**
Şekil E.10 : Galatasaray Panayia Kilisesi naos. **321**
Şekil E.11 : Galatasaray Panayia Kilisesi naos. **322**
Şekil E.12 : Galatasaray Panayia Kilisesi taşıyıcı sistem. **322**
Şekil E.13 : Galatasaray Panayia Kilisesi galeri katı. **323**
Şekil E.14 : Galatasaray Panayia Kilisesi galeri katı. **323**
Şekil E.15 : Büyükada Ayios Dimitrios Kilisesi planı. **324**
Şekil E.16 : Büyükada Ayios Dimitrios Kilisesi. **324**
Şekil E.17 : Selanik Ayia Mina Kilisesi zemin kat ve galeri katı planları. **325**
Şekil E.18 : Selanik Ayios Menas Kilisesi enine kesitleri. **325**
Şekil E.19 : Selanik Ayios Menas Kilisesi boyuna kesitleri. **326**
Şekil E.20 : Selanik Ayios Menas Kilisesi batı cephesi. **326**
Şekil E.21 : Selanik Ayios Menas Kilisesi güney cephesi. **327**
Şekil E.22 : Selanik Ayios Menas Kilisesi. **327**
Şekil E.23 : Galatasaray Panayia Kilisesi 1894 yılı genişletme öncesi durum. **328**
Şekil E.24 : Galatasaray Panayia Kilisesi 1894 yılı genişletme sonrası durum. **329**
Şekil E.25 : Galatasaray Panayia Kilisesi papaz odaları cephesi. **330**
Şekil E.26 : Galatasaray Panayia Kilisesi'nin P. Kambanakis tarafından tasarlanan asırlık kutlama programı davetiyesinden detay. **330**
Şekil E.27 : Galatasaray Panayia Kilisesi'ne ait mühürler. **331**
Şekil E.28 : Yapıda oluşan nem. **331**
Şekil E.29 : Cephedeki yapay çimento ve bitümlü malzemenin temizlenmesi öncesi ve sonrası. **332**
Şekil E.30 : Ahşap taşıyıcılardan zarar görenlerin sağlamlaştırılma çalışmasının adımları. **332**
Şekil E.31 : Karbon fiber uygulaması ile güçlendirilen ahşap taşıyıcı. **333**

Şekil F.1 : Şişli Metamorfosis Kilisesi idari ofis binası mezarlık alanından görünüş. **335**
Şekil F.2 : Şişli Metamorfosis Kilisesi idari ofis binası Büyükdere Caddesi'nden görünüş. **335**
Şekil F.3 : Şişli Metamorfosis Kilisesi pareklession. **336**
Şekil F.4 : Şişli Metamorfosis Kilisesi pareklession, 1957. ..... **336**
Şekil F.5 : Şişli Rum Mezarlığı ile ilgili1887 tarihli Osmanlı Arşivi belgesi. **337**
Şekil F.6 : Şişli Metamorfosis Kilisesi metal narteks, 1957. ..... **338**
Şekil F.7 : Şişli Metamorfosis Kilisesi cam narteks. **338**
Şekil F.8 : Şişli Metamorfosis Kilisesi kubbe ve pandantifleri. **339**
Şekil F.9 : Şişli Metamorfosis Kilisesi doğu cephesi. **339**
Şekil F.10 : Şişli Metamorfosis Kilisesi doğu koluna bakış. **340**
Şekil F.11 : Metamorfosis Kilisesi batı koluna bakış. **340**
Şekil F.12 : Metamorfosis Kilisesi kuzey koluna bakış. **341**
Şekil F.13 : Metamorfosis Kilisesi güney koluna bakış. **341**
Şekil F.14 : Şişli Metamorfosis Kilisesi güney cephesi **342**
Şekil F.15 : Şişli Metamorfosis Kilisesi güney cephesi, 1957. ..... **342**
Şekil F.16 : Şişli Metamorfosis Kilisesi kuzey cephesi. **343**
Şekil F.17 : Şişli Metamorfosis Kilisesi cephe detayı, 1957. ..... **343**
Şekil F.18 : Şişli Metamorfosis Kilisesi kartpostal. **344**
Şekil F.19 : Şişli Rum Mezarlığına ait mühürler **344**
Şekil F.20 : Parça kopmasının görüldüğü bezemeler. **345**
Şekil F.21 : Kubbe kasnağında görülen yüzey kirlilikleri ve yosunlanmalar. **345**
Şekil G.1 : Ayios Yeoryios Ayazması. **347**
Şekil G.2 : Kumkapı Panayia Kilisesi Rum Okulu. **347**
Şekil G.3 : Kumkapı Panayia Kilisesi doğu cephesi. **348**
Şekil G.4 : Kumkapı Panayia Kilisesi kuzey cephesi. **348**
Şekil G.5 : Kumkapı Panayia Kilisesi güney cephesi. **349**
Şekil G.6 : Kumkapı Panayia Kilisesi narteks. **349**
Şekil G.7 : Kumkapı Panayia Kilisesi naos. **350**
Şekil G.8 : Kumkapı Panayia Kilisesi üst örtü sistemi. **350**
Şekil G.9 : Kumkapı Panayia Kilisesi galeri katı. **351**
Şekil G.10 : Kumkapı Panayia Kilisesi bema. **351**
Şekil G.11 : Kumkapı Panayia Kilisesi mühürleri. **352**
Şekil G.12 : Kumkapı Panayia Kilisesi'nin Pervititch Haritası **352**
Şekil G.13 : Kumkapı Panayia Kilisesi ampatman seviyesinde görülen yosun oluşumları. **353**
Şekil G.14 : Kumkapı Panayia Kilisesi cephelerindeki siyah kabuk oluşumları. **353**
Şekil H.1 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi idari bina ve dükkanlar. **355**
Şekil H.2 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi müştemilat. **355**
Şekil H.3 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi Rum Okulu. **356**
Şekil H.4 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi Rum Okulu Çadırcı Camii Sokağı'ndan görünüş. **356**
Şekil H.5 : Ayios Vasilios Ayazması **357**
Şekil H.6 : Heybeliada Ruhban Okulu cephesi. **357**
Şekil H.7 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi karşısındaki Rum Okulu. **358**
Şekil H.8 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi batı cephesi ve çan kuleleri. **358**
Şekil H.9 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi güney cephesi. **359**
Şekil H.10 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi kuzey cephesi. **359**
Şekil H.11 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi doğu cephesi. **360**

Şekil H.12 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi dış narteks. **360**
Şekil H.13 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi iç narteks. **361**
Şekil H.14 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi galeri katı. **361**
Şekil H.15 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi galeri katı. **362**
Şekil H.16 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi naos. **362**
Şekil H.17 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi üst örtü. **363**
Şekil H.18 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi apsis üst örtüsü. **363**
Şekil H.19 : Çadırcı Ahmet Çelebi Camii..... **364**
Şekil H.20 : Kumkapı görünüşü; solda Panayia Kilisesi çan kuleleri, sağda Ayia Kiryaki Kilisesi kubbesi ve çan kuleleri, 1967..... **364**
Şekil H.21 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi, 1957..... **365**
Şekil H.22 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi P.Fotiadis çizimleri. **365**
Şekil H.23 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi ile ilgili mühürler..... **366**
Şekil H.24 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi sütunlarına yapılmış güçlendirme. . **366**
Şekil H.25 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi çan kulesine yapılmış olan güçlendirme. **367**
Şekil H.26 : Kadırga Limanı Caddesi'nden kilisenin ek yapılarını görünüşü. **367**
Şekil H.27 : Gedikpaşa Caddesi'nden kilisenin müştemilat olarak kullanılan yapılarının görünüşü. **368**
Şekil H.28 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi cephelerinde siyah kabuk oluşumları. **368**

19. YÜZYIL İSTANBUL MİMARLIK ORTAMINDA RUM ORTODOKS KİLİSELERİNİN YAPIM VE ONARIM SÜREÇLERİ

ÖZET

Tarih boyunca çeşitli medeniyetlerin yaşadığı İstanbul çok kültürlü bir mimari mirasa sahip olmuştur. Farklı toplulukların kente kazandırdığı bu kültürel çeşitliliğin bir kısmı çevresel, toplumsal ve siyasi faktörler nedeniyle yok olmuş, günümüze kadar ulaşamamıştır. Bu kültürel miras içinde, onarımlar hatta kimi zaman yeniden yapımlarla günümüze ulaşabilen örnekler de söz konusu olmuştur. Bizans İmparatorluğu'nun tarihsel mirasçısı olarak görülen Rum Ortodoks toplumuna ait kiliseler de İstanbul'a mimari çeşitlilik kazandıran önemli kültür varlıklarıdır.

İstanbul'un fethi ile birlikte Osmanlı Devleti hâkimiyetine giren kentte farklı milletler tek çatı altında yaşamaya başlamıştır. Her toplumun kendi dinî yapılarının çevresinde sürdürdüğü yaşantı kente kozmopolit bir özellik kazandırmıştır. Osmanlı Devleti'nin belirlediği kurallar çerçevesinde varlıklarını sürdüren Rum Ortodoks kiliseleri, Bizans kalıntıları üzerine yenisinin yapılması veya onarımlarla günümüze kadar ulaşmış ve bugün hala kent içerisinde göze çarpan yapılardır.

18. yüzyılda batı ile etkileşimi artan Osmanlı Devleti 19. yüzyıl ile birlikte idari, sosyo-kültürel ve ekonomik alanda birçok değişim yaşamıştır. Yaşanan bu değişimler kentsel düzene ve mimariye de etki etmiş, kent içinde yeni yapı tipleri ve yeni mimari üsluplar görülmeye başlanmıştır. Bu çalışma ile söz konusu değişimlerin Rum Ortodoks kiliselerinin yapım ve onarım süreçlerine nasıl etki ettiği ele alınmıştır. Özellikle Tanzimat ve Islahat fermanları ile eşitlik olgusunun vurgulanması ve gayrimüslim kesimin yeni haklar elde etmesi, kilise mimarisi için de yeniliklere sebep olmuştur. İstanbul kent merkezinde bulunan tüm Rum Ortodoks kiliselerinin ön çalışma olarak izlenmesi ve onlara dair envanter fişleri oluşturulması ile başlanan bu tezin ana kaynaklarını da Osmanlı arşiv belgeleri oluşturmaktadır. Osmanlı Arşivi dışında, kilise vakıflarına ait arşivlerde ve bazı özel arşivlerde yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen belgelerin gün ışığına çıkarılması amaçlanmıştır. Bu belgeler ile seçilen Rum Ortodoks kiliselerinin onarım ve yapım süreçlerindeki, idari işleyiş ve mimari teknik bilgiler incelenmiştir. Onarımlarda kullanılan yapı malzemeleri, çalışan meslek grupları, yapım teknikleri, kullanılan ölçü birimleri, görev alan kurum ve kuruluşlar gibi bilgiler arşiv belgelerinden öğrenilmektedir. Bu belgeler aracılığı ile geçmiş dönem restorasyon uygulamaları ile ilgili bilgi edinmek gelecekteki müdahaleler için yol gösterici niteliktedir.

19. yüzyılda çıkarılan yasal düzenlemeler, mimari ve koruma alanına da etki etmiş ve yeni birtakım nizamnameler oluşturulmuştur. 1848 Ebniye Nizamnamesi, 1858 Sokaklara Dair Nizamname, 1863 Turuk ve Ebniye Nizamnamesi, 1875 İstanbul ve Bilâd-ı Selasede Yapılacak Ebniyenin Suret-i İnşaiyesine dair Nizamname, 1877 Dersaadet Belediye Kanunu ve 1882 Ebniye Kanunu kent dokusunu düzenlemek, sokak genişliklerini ve bina yüksekliklerini ayarlamak gibi konuları ele almaktaydı. Bu düzenlemeler çoğunlukla meydana gelen yangınlar sonrasında uygulandığı için kent içinde parçacıl biçimde ızgara planlı yerleşimler görülmeye başlanmıştır.

Koruma alanında çıkarılan Asar-ı Atika Nizamnameleri, Evkaf Nizamnamesi gibi düzenlemelerde çoğunlukla anıtsal yapılar ve vakıf yapılarının onarımları ile ilgili maddeler bulunmaktadır. Çıkarılan yasalarda kilise yapılarının korunması için hiçbir madde bulunmamaktadır. Tanzimat Fermanı'na kadar yeni kilise inşa edilmesine izin verilmezken, onarımlar Osmanlı Devleti'nin vereceği izinlere bağlıydı. Kilise mütevelli heyetinin bağlı bulunduğu Patrikhane aracılığıyla Bâbıâli'ye yaptığı müracaatlar üzerine klasik dönemde Hassa Mimarlar Ocağı mimarları kadılar huzurunda ilk keşfi yapar, onarım sonrasında da belirlenen kurallara uyulup uyulmadığını ikinci bir keşifle tespit ederlerdi. Özellikle kilisenin belirlenen ölçülerde yapılması, yeni bir ek almaması, süsleme, tanımlayıcı işaretler ve haç kullanılmaması, kubbe yapılmaması gibi kurallar söz konusuydu. Tanzimat dönemi sonrasında gayrimüslim kesime tanınan haklar doğrultusunda Rum Ortodoks kiliselerinin yapım ve onarım süreçleri de etkilenmiş, önceki dönemdeki kısıtlamalar kaldırılmıştır. Böylece eskiden daha sade, gösterişsiz avlular içinde kalan Rum Ortodoks kiliselerinin mimari üslupları, plan şemaları, ölçekleri değişmeye başlamıştır. Bu yapılar kubbeli, bezemeli, dönemin eklektik özelliklerini sergiler nitelikte yapılmaya başlanmış, kent içinde kendilerini daha fazla gösterir hale gelmişlerdir.

Çalışma sırasında İstanbul'da bulunan 96 adet Rum Ortodoks kilisesi için ön araştırma ve inceleme yapılmıştır. Tüm bu kiliseler için Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgeler tespit edilmeye çalışılmıştır. Kiliselerin tarihî ve mimari özelliklerine, eski fotoğraf ve haritalardaki varlıklarına ve haklarında yapılan detaylı çalışmalara yer verilen envanter fişleri hazırlanmıştır. Arşiv belgelerinin niteliğine göre şekillenen bu tezde Galatasaray Panayia Kilisesi'nin genişletilmesi, Şişli Metamorfosis Kilisesi'nin yapımı, Kumkapı Panayia (Elpida) Kilisesi'nin ve Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi'nin yeniden yapım süreçleri detaylı olarak ele alınmıştır. Örnek incelemelerinden önce 19. yüzyılda İstanbul'da mimarlık ve kültür ortamının nasıl olduğu; kent dokusunda, toplumsal ve kültürel alanda yaşanan değişim ve dönüşümler, İstanbul'daki gayrimüslimler ve mimarlık etkinlikleri, gayrimüslimler içinde Rumların yeri alt başlıkları ile ele alınmıştır. 19. yüzyıl İstanbul'unda yapım ve onarım faaliyetleri ise; anıtsal yapıların yapım ve onarım süreçleri, idari yapılanma, yasal süreçte yaşanan değişimler, Rum Ortodoks kiliselerinin yapım ve onarım süreçleri alt başlıkları ile aktarılmıştır.

Tez konusu kapsamında incelenen örnekler 19. yüzyılın son çeyreğinde yapılan veya müdahale gören kiliselerdir. Tanzimat ve Islahat fermanları ile değişen uygulamaları bu örnekler üzerinde incelemek mümkün olmuştur. Galatasaray Panayia Kilisesi kapasitesinin cemaatine yetersiz hale gelmesi sebebiyle 1894 yılında genişletilmiştir. Üç nefli bazilikal plandan beş nefli bazilikal plan şemasına getirilmiş, ana mekân büyütülmüştür. Bu uygulamaya dair Osmanlı Arşivi'nde günümüz müdahale paftası niteliğinde bir plan çizimine ve keşif listesine ulaşılmıştır. Beyoğlu Rum Ortodoks Kiliseleri ve Mektepleri Vakfi Arşivi'nde de kilisenin genişletilmesi ile ilgili inşaat defterlerine ait sayfalara erişilmiştir. Burada kilisenin onarımında kullanılan yapı malzemelerine, çalışan meslek grupları ve aldıkları yevmiyelere, irsaliye ve faturalara ulaşılmıştır. Tüm bu bilgiler ile kilisenin genişletilmesi sırasında yapılan müdahalenin dönem içinde nasıl ele alındığı açığa çıkarılmıştır. Şişli Metamorfosis Kilisesi bir mezarlık kilisesi olarak aynı mezarlık alanında yıkılan eski kilisenin yerine form ve ölçek olarak tamamen farklı yeni bir yapıdır. Eski kilisenin temelleri veya yapı malzemeleri kullanılmamıştır. Bu sebeple bu müdahale yeniden yapım değil yeni bir yapı olarak ele alınmaktadır. Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerde bulunan Alexandre Vallaury'ye ait çizimlerle bugün yapılan kilise form olarak benzerlik göstermekle

beraber ölçüler bakımından farklıdır. 1865 yılı yangınında zarar gören Kumkapı Panayia ve Gedikpaşa Ayia Kiryaki kiliseleri eski arsa ve temelleri üzerine yeniden inşa edilmiştir. Kumkapı Panayia Kilisesi'nin 1894 yılında hazırlanmış plan ve görünüş çizimleri, bugün mevcut kilise ile uyuşmamaktadır. Bu da söz konusu çizimlerin ilk tasarıma ait olduğunu ve uygulama sırasında değişiklik yapıldığını düşündürmektedir. Mimar Perikles Fotiadis'e ait Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi 1893-1894 yılları arasında yeniden yapılmıştır. Mimarın Atina Küçük Asya Araştırmaları Merkezi'ndeki özel arşivinde inşaat sözleşmesi ve Kilise Yapı İşleri Komitesi ile arasındaki yazışmalar bulunmuştur. Kilisenin yeniden yapımı sırasında en çok tartışılan konu çan kulelerinin yapımı olmuştur. İlk başta tek çan kulesi yapımına izin verilmişken, gizlice ikinci çan kulesinin de yapılması üzerine gerekli incelemeler yapılmış ve kilisenin güzelliği bozulacağı ifade edilerek bu çan kulesine de onay verilmiştir.

İncelenen örneklerin hepsinde yeniden yapılan veya yeni yapılan kiliselerin kubbeli olarak inşa edilmesi, yüzyıl içinde değişen inşaat serbestliğinin göstergesidir. Mimari üslup açısından da dönemin diğer yapıları gibi eklektik özellikler öne çıkmaktadır. Rum Ortodoks kiliseleri plan biçimlenişleri, ölçekleri, cephe karakteri, bezeme gibi nitelikleriyle kent içinde daha fazla söz sahibi olmaya başlamışlardır. Avrupa kaynaklı yapı malzemelerinin kullanımı, yabancı mimarların tasarımda görev alması da Rum Ortodoks kiliselerinin inşa ve onarımları ile ilgili kısıtlamaların kalktığını göstermektedir.

Günümüzde az sayıda cemaati kalan Rum Ortodoks toplumunun ibadet yapıları çoğunlukla kendi imkânları ile onarılmaktadır. Kullanıcıların olumsuz müdahaleleri, yapılan kötü onarımlar ve niteliksiz ekler sebebi ile İstanbul'da incelenen yapıların %23'ü kötü durumda olarak tespit edilmişken, %32'sinin iyi durumda bulunduğu görülmüştür. İstanbul'un kültürel çeşitliliğine katkıda bulunan bu kiliselerin geçmiş dönemdeki müdahalelerini anlamak restorasyon tarihi yazımının yanında gelecek dönem müdahalelerine de ışık tutmaktadır.

CONSTRUCTION AND RESTORATION PROCESSES OF GREEK ORTHODOX CHURCHES IN THE 19TH CENTURY ISTANBUL ARCHITECTURAL MILIEU

SUMMARY

Istanbul, where several civilizations co-existed throughout history, has a multicultural architectural heritage. Some of this heritage brought to the city by different communities has been destroyed by environmental, social and political factors, and could not reach the present time. There are some examples of cultural heritage that survived with repairs, restorations or in some cases, reconstructions. Churches belonging to the Greek Orthodox community, seen as the heritors of the Byzantine Empire, are important cultural assets that bring architectural diversity to Istanbul.

After the conquest of Istanbul, different nations started to live together under Ottoman rules. Each community lived around their religious structures, therefore the city gained a cosmopolitan character. Greek Orthodox churches are visible in the cityscape, which survived under the Ottoman rules.

The Westernization in the Ottoman Empire, which started with the so-called Tulip Era, was a long process, and resulted in many changes and developments in different fields. These developments had a particular impact on architecture, urbanism and social life in Istanbul. The new typology, architectural style started to be noticed. This study aims to reveal changes affected the construction and restoration processes of the Greek Orthodox churches. Especially the 19th century witnessed radical transformations and reforms in the economic, political and social arenas in the Ottoman Empire. Another specific aspect of the 19th century was the influence of the *Tanzimat* and *Islahat* Edicts in the non-Muslim's lifestyle. The changes and reforms within these edicts were reflected in the architectural activity of the churches with also respect to the political developments. The main sources of this thesis, which started with the research of all Greek Orthodox churches in the city center of Istanbul as a preliminary study and creating inventory for them, are the Ottoman archival documents. Besides the Ottoman Archives, the documents in the archives belonging to the Greek Orthodox churches foundation and some private archives were also used and evaluated. The administrative operation and architectural technical information of restoration and construction process of Greek Orthodox churches were studied. Information on construction materials, class of labor, construction technique, units of measurement, relevant institutions and organizations were obtained from archival documents. The archival documents are the most important proofs that help us to understand the past restoration implementations and shed light on future restoration processes with its technical details such as construction material lists and technical drawings.

The regulations issued in the 19th century also affected the architecture and conservation and a new set of regulations were created. 1848 Building Regulation *(Ebniye Nizamnamesi),* 1858 Regulation on Streets *(Sokaklara Dair Nizamname),* 1863 Street and Building Regulation *(Turuk ve Ebniye Nizamnamesi),* 1875 Regulation on Construction Methods in Istanbul (*İstanbul ve Bilâd-ı Selasede*

Yapılacak Ebniyenin Suret-i İnşaiyesine dair Nizamname), 1877 Istanbul Municipality Law *(Dersaadet Belediye Kanunu)* and 1882 Building Law *(Ebniye Kanunu)* were the new regulations that arranged the urban texture, adjusted the street widths and building heights. As these regulations were mostly implemented after fires in the city, some small grid plans started to appear. The regulations such as Asar-ı Atika Regulation *(Asar-ı Atika Nizamnameleri*) and Evkaf Regulation (*Evkaf Nizamnamesi)* in the field of conservation were usually related to the monumental buildings and foundation buildings. None of those regulations included any article about the conservation of churches.

Before the *Tanzimat* Edict (1839), the churches were neglected for a long time and faced the risk of collapse mostly due to the climatic conditions. Then, they were comprehensively repaired because the congregations of the churches had legal support and permission. In this period, Shayk al-Islam and then Sultan's permissions were required for the restoration of the churches. In some cases, the political and social facts resulted in delays in the construction and repair of the churches or other structures belonging to the non-Muslim communities. Therefore, the repair or reconstruction permits of more than one church is often specified in a single document to meet the patriarchates' requests. According to the documents, the repair permits of non-Muslim structures did not break the workflow of the governmental structures. As underlined, before the *Tanzimat* Edict, the regulations about the construction of a new church were more rigid. For example, if a new church was going to be constructed instead of the old one, all architectural dimensions had to be the same with the standards determined by the Ottoman administration. All façades and spaces were controlled by the responsible authorities, and any windows or doors could not be added to the building if they did not exist before. Before the Tanzimat Edict, the symbolic signs, ornamentations and cross shapes could not be used on the church walls, and a dome could not be constructed. However, after the *Tanzimat* Edict, non-Muslims had new rights for the construction of their structures. After the *Tanzimat* Edict, new churches were constructed in various plan schemes, construction techniques and they had different ornamentations and stylistic features as a result of the remission of the restrictions. The changes of settlement of the Greek Orthodox community in the city and the abolition of some legal restrictions had striking effects on the physical appearance of Istanbul.

In this study, 96 Greek Orthodox churches in Istanbul were studied. The documents in the Ottoman Archives were identified for all these churches. The inventory was prepared about the history and architectural characteristics of churches, existence in the old photos and maps and detailed research. In this thesis, which is shaped by the content of the archival documents, the extension of Galatasaray Panayia Church, the construction of Şişli Metamorphosis Church, the reconstruction of Kumkapı Panayia (Elpida) Church and Gedikpaşa Ayia Kiryaki Church were presented in detail. Before the case studies, the architectural and cultural milieu in Istanbul in the 19th century, the changes and transformations in the urban fabric, changes and transformations in the social sphere, non-Muslims and their architectural activities in Istanbul, the situation of Greeks among non-Muslims were studied as sub-headings. Construction and restoration activities in 19th century Istanbul; The construction and restoration processes of monumental buildings, administrative structuring, changes in the legal process, construction and restoration processes of the Greek Orthodox churches were studied as sub-headings.

In this thesis, the churches, constructed or repaired at the end of the 19th century, were studied in detail. The new implementations that came along with *Tanzimat* and *Islahat* Edicts were examined in the case studies. Galatasaray Panayia Church was enlarged in 1894 as its capacity was insufficient for the community. The restoration was about the inclusion of the semi-open spaces into the naos of the church. The church became five-aisled basilica plan shape after the extension. These newly added naves of the church were considered as a later addition specific to the end of the 19th century. There are a plan drawing similar to modern intervention drawings and a cost estimation in the Ottoman Archive. Some documents related to the construction of the church were found during the research in the Archives of the Beyoğlu Greek Orthodox Churches and Schools Foundation. The characteristics of the interventions, the construction materials, the working groups and schedule of the church restoration were revealed in light of the archival documents. Şişli Metamorphosis Church was built as a cemetery church, replacing the old church that was destroyed in the same cemetery area, and a completely different new church was built in a totally different form and scale. The construction materials and foundation of the old church were not used. Therefore, instead of a reconstruction, it was a new construction. A church drawing made by Alexandre Vallaury was found in the Ottoman Archive. Current plan and the drawings are similar in form but they are different in terms of dimensions. Kumkapı Panayia Church and Gedikpaşa Hagia Kiryaki Church were damaged by a fire in 1865. They were reconstructed on their old foundations after the fire. The plan and façade drawings of Kumkapı Panayia Church, prepared in 1894, are not the same with present building. It is suggested that the drawings of the church were first surveys and were modified during the implementation work. Gedikpaşa Hagia Kiryaki Church, designed by the architect Perikles Fotiadis, was reconstructed in 1893-1894. Correspondences between the architect and Church Building Affairs Committee along with construction contract were found in his private collection in the Centre for Asia Minor Studies in Athens. The construction of bell towers and their height were mostly discussed subjects during the restoration period. Initially, just one bell tower was permitted, the second one was constructed without any permission. After the examination by the municipality, the permission of the second bell tower was approved for the integrity of the façade.

In all case studies, new constructed or reconstructed churches had domes, which is an indicator of freedom in construction for non-Muslim's architecture. In terms of architectural style, they were eclectic as other buildings of this century. After the Islahat Edict, due to the abolition of the restrictions, new churches were constructed in many regions of the city with different plan schemes, construction techniques, ornamentation and stylistic features. The case studies are the examples of these features. In the Ottoman Empire, only the original materials of the churches were permitted to be used in their restorations. However, using European construction materials and assigning foreign architects proved the freedom of construction of Greek Orthodox Churches.

The worship structures of the Greek Orthodox community, which have few congregations today, were mostly repaired by their own means. Due to the damaging interventions of users, inappropriate repairs and incompetent additions, 23% of the structures were found to be in bad condition, while 32% were found to be in good condition in Istanbul. Understanding the past interventions of these churches, which contributed to the cultural diversity of Istanbul, sheds light on future interventions in addition to the history of restoration.

The archival documents are the main references of this thesis. They are the basic evidences of these reforms, and are very important as they reveal the specifications of that era. The basic information given by these documents is related to the drawing techniques, characteristics of interventions, construction materials, construction sector, responsible authorities and the process of obtaining necessary permits for the restoration and the details of labor. The archival documents are also the most important evidences of interventions, which were applied in late 19th century. The restoration process was rather comprehensive and attentive as it includes detailed drawings, construction material lists, cost estimations and official permission documents.

1. GİRİŞ

İstanbul, ayrıcalıklı konumu ile tarihi boyunca birçok topluluğa ev sahipliği yapmış, farklı etnik grupların mimari çeşitlilik oluşturduğu bir kenttir. Yaşanan her dönemde yapıların kullanımlarının sürdürülmesi kaygısı ile sürekli ve basit onarımlar yapılarak kültürel miras gelecek kuşaklara aktarılmıştır. Kimi zaman da yaşanan yangın, deprem, toprak kayması gibi dış etkenler nedeni ile daha büyük ölçekte yapı onarımlarına ihtiyaç duyulmuştur. Onarımların yetersiz kaldığı durumlarda ise yapıların yeniden yapımı söz konusu olmuştur. Böylece İstanbul'un sahip olduğu zengin kültürel miras örnekleri zaman içinde geçirdiği onarımlarla veya yeniden yapımlarla günümüze kadar ulaşmıştır.

İstanbul'un fethinden sonra farklı milletlerin tek çatı altında yaşadığı kozmopolit bir yapı oluşmuştur. İskân faaliyetleri sonrasında yerleşim düzeninde tüm toplumlar dinî yapılarının çevresinde toplanmıştır (Schneider, 1952, s. 44). Müslüman olmayan toplulukların sosyal ilişkileri ve yönetilmeleri Osmanlı Devleti'nin belirlediği kurallar çerçevesinde sürdürülmüştür. Gayrimüslim kesimin büyük bir kısmını oluşturan ve Bizans İmparatorluğu'nun tarihsel mirasçısı olarak görülen Rum Ortodoks toplumu da mevcut kiliselerin etrafına yerleştirilmiştir. Sosyal ve siyasal etkinliğini sürdüren Rum Ortodoks toplumu, kültürlerini de ibadet yapılarında devam ettirmişlerdir. İstanbul'da 16. yüzyıldan beri varlıklarını sürdüren Rum Ortodoks kiliseleri Tanzimat öncesine kadar ya Bizans kalıntıları üzerine yenisinin inşa edilmesi ile ya da onarımlarla varlığını sürdürmüştür (Karaca, 1996, s. 37). Bu sebeple Osmanlı yönetiminin getirdiği sınırlamalar çerçevesinde genellikle bazilikal planlı gelişen Rum Ortodoks kiliseleri, benzer nitelik taşıyan yalın ve gösterişsiz yapılardır (Karaca, 1996, s. 38). Bu yapılar genellikle avlu içinde içe dönük düzenlenmiş, dışarıdan doğrudan görülmeye olanak vermeyen korunaklı yapılardır (Tsilenis, 2012, s. 110).

Osmanlı Devleti'nde, Tanzimat Fermanı'na kadar yeni kilise inşa edilmesine izin verilmemiş; mevcut kiliseler, Osmanlı kurallarına göre gerçekleştirilen onarımlar ve yeniden yapımlarla varlıklarını sürdürmüştür. Tüm ibadet alanları gibi Osmanlı kent yapısının ve yaşamının bir parçası olan Rum Ortodoks kiliseleri de tarih boyunca

İstanbul'un şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Birer mimari miras olan bu kültür varlıkları, ilgili toplulukların yaşayış biçimlerini, yapım ve onarım süreçlerini yansıtan örnekler olduğu için önemlidir. Bu sebeple, 19. yüzyılda yaşanan yenileşme hareketlerinin Rum Ortodoks kiliselerinin yapım ve onarım süreçlerine nasıl yansıdığını mimari açıdan ele almak bugün az sayıda cemaati kalan toplumun yapılarının gelecek kuşaklara sağlıklı bir veri akışı ile aktarılmasını sağlayacaktır. Kamusal niteliğe sahip azınlık mimari mirası olarak görülen Rum Ortodoks kiliselerinin korunması ve bu yapılarla ilgili teknik ve tarihi özelliklerin gelecek kuşaklara aktarılması önemli bir olgudur.

1.1 Çalışmanın Amacı ve Önemi

Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyılın ilk yarısından itibaren Batı'ya yönelişi toplumun tüm kesimlerini etkilemiştir. Batılılaşma 19. yüzyılda idari, askerî, sosyal ve ekonomik alanda kendini daha fazla belli etmeye, yenileşme hareketleri günlük yaşama da yansımaya başlamıştır. Müslüman olmayan toplumların eşitlik ve özgürlüğü konusundaki adımlar da bu dönemde atılmıştır. 18. yüzyıl ile başlayan değişim, 19. yüzyılda çıkarılan fermanlar ve gayrimüslim kesime tanınan hakların genişletilmesi ile farklı bir boyut almaya başlamıştır. 1839 yılında çıkarılan Tanzimat Fermanı imparatorluk içinde yaşayan azınlıklara Müslümanlar ile eşit haklar tanınacağını belirtmiş ve söz konusu gruplara büyük bir güvence sağlamıştır (Akın, 2011, s. 3). 1855 Viyana Protokolü ile de gayrimüslim kesimlere yeni hak ve imtiyazlar tanınmıştır (Şenyurt, 2012, s. 89). 1856'da Tanzimat Fermanı'nı pekiştiren Islahat Fermanı ile herkes dinî inanç, ibadet ve eğitiminde özgür bırakılmıştır. Tüm bu yasal değişimler sonrası Osmanlı Devleti'nin dış ilişkilerinde önemli bir yere sahip olan Rum toplumu 19. yüzyılda daha fazla ön plana çıkmıştır. 1856 Islahat Fermanı ile Osmanlı toplumu olarak kabul gören Rumlar, devlet içinde sosyal ve idari yapılanmada daha güçlü konuma gelmişlerdir. Batının sağladığı olanaklar çerçevesinde, yeni fikirler ile hoşgörü ortamında Rumların refah düzeyi yükselmiştir (Karaca, 1996, s. 36). Yaşanan siyasi ve hukuki değişimler yalnızca sosyo-kültürel çevreye değil yapılı çevreye de etki etmiştir. Bu da gayrimüslim kesimin inşaat faaliyetleri için yeni haklar elde etmesine yol açmıştır. Böylece Rum Ortodoks kiliselerinin yapım ve onarım süreçlerinde, dolayısıyla mimari üsluplarında değişimler yaşanmaya başlamıştır.

19. yüzyılda sosyal, ekonomik, idari alanda yaşanan değişimlerin kenti nasıl etkilediği önemli bir olgudur. Özellikle artan nüfus ile kentin öncelikle konut ihtiyacı büyümüştür. Geleneksel konut tipolojisinden farklı, dönemin eklektik özelliklerini sergileyen konutların inşa faaliyetlerinin yoğunlaşmasının yanı sıra resmî yapılar, saray yapıları, askerî yapıların da inşa faaliyetlerinin arttığı gözlemlenmektedir. İstanbul coğrafyasının günümüze ulaşan tarihî yapı stokunun büyük bir çoğunluğu 19. yüzyıl yapılarından oluşmaktadır. Bu yüzyılda yeniden inşa edilenler kadar, onarım gören yapılar da yüksek sayıya ulaşmaktadır. Örneğin, sadece 1839-1856 yılları arasında tüm Osmanlı topraklarında tamir edilen 707 Rum Ortodoks kilisesi vardır (Alemdar, 2012, s. 79). Özellikle başkent İstanbul'da değişen kentin yeni mekânsal oluşumları içerisinde varlıkları daha önceki dönemlere dayanan Rum Ortodoks kiliselerinin de birçoğunun bu yüzyılda yeniden yapıldığı veya büyük onarımlar gördüğü bilinmektedir.

Tüm bu sebeplerle tezin temel amacı, Rum Ortodoks kiliselerinin 19. yüzyılda geçirmiş olduğu yeniden yapım ve onarım faaliyetlerini arşiv belgeleri ile tespit etmek ve sonrasında seçilen kiliseler üzerinde bunları gözlemlemektir. Böylece Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda günümüz terminolojisi ile restorasyon olarak adlandırdığımız onarımları (tamir) ve yeniden yapımları seçilen Rum Ortodoks kiliseleri örnekleri ile aktarılmıştır. Arşiv belgeleri ve yapılar üzerindeki alan çalışması ile birlikte dönemin onarım ve yeniden yapım izlerinin incelenmesi hedeflenmiştir. Seçilen yapılar üzerinde inceleme yaparken plan, kesit krokilerinin çıkarılması, yapılar ile ilgili bazı ölçülerin alınması, fotoğraf ile belgeleme yapılması, onarımların yapılardaki izlerinin belgelenmesi ve bunların çizime aktarılması gibi çalışmalara da yer verilmiştir. Yapım ve onarım süreçlerinin işleyişleri, bununla ilgili görev alan kurum ve kuruluşlar, şantiyelerde çalışan meslek grupları, kullanılan yapı malzemeleri, yapım tekniklerine dair birçok bilgi edinilmiştir. Yapıların süreç içerisinde uğradığı müdahalelerin niteliği ve niceliği günümüz ve gelecekte yapılacak restorasyon çalışmalarına da ışık tutar özelliktedir. Geçmişteki müdahalelerin belirlenmesi, ileride de meydana gelebilecek problemleri çözebileceği gibi muhtemel restorasyonlarda kullanılacak malzemeler ve müdahale tekniklerinin neler olabileceği ile ilgili yardımcı olacaktır.

1.2 Çalışmanın Kapsamı

19. yüzyıl sadece sosyal, hukuki, siyasal ve ekonomik anlamda değişimlerin olduğu bir yüzyıl olmamıştır. Tüm bu değişimlerin yapılı çevreyi de etkilediği, mimaride öncelikle bezeme programında başlayan sonrasında yapı tipolojilerine ve yapım tekniklerine yansıyan bir dönem olduğu bilinmektedir.

Tez kapsamında öncelikle 19. yüzyılda İstanbul'un kozmopolit yapısı içerisinde mimarlık ve kültür ortamına genel bir bakış yöneltilmiştir. Bu başlık altında kent dokusunda yaşanan değişim ve dönüşümler, toplumsal ve kültürel alanda yaşanan değişim ve dönüşümler, İstanbul'da gayrimüslimler ve mimarlık etkinlikleri, gayrimüslimler içinde Rumların yeri konularına yer verilmiştir.

Daha sonra 19. yüzyıl İstanbul'unda yapım ve onarım faaliyetlerinin nasıl olduğu aktarılmıştır. Anıtsal yapıların yapım ve onarım süreçleri, bu süreçlerdeki idari yapılanmalar ve yasal süreçte yaşanan değişimler ele alınmıştır. Tezin ana konusu olan Rum Ortodoks kiliseleri üzerinden yapılacak incelemeye altlık oluşturması için ise bu kiliselerin yapım ve onarım süreçlerinin nasıl olduğu, bu inşa faaliyetlerinin yaşanan değişimlerden nasıl etkilendiğine değinilmiştir.

Çalışmanın ana inceleme konusu olan başlıkta dört adet Rum Ortodoks kilisesi örneğine yer verilmiştir. Bunlar Galatasaray Panayia (Ton Eisodion) Kilisesi'nin 1893-1894 yıllarında yapılan genişletme ve onarımı, Şişli Metamorfosis Kilisesi'nin 1886-1887 yıllarındaki yapımı, Kumkapı Panayia (Elpida) Kilisesi'nin 1893-1907 yılları arasındaki yeniden yapımı ve Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi'nin 1893-1899 yılları arasındaki yeniden yapımıdır. Bu örneklerin her birinin incelenmesi sırasında bulundukları bölgelerin tarihsel gelişimi, kiliselerin konumu ve kısa tarihçesi, mimari özellikleri, yaşanan onarım veya yapım süreçlerindeki idari mekanizmalar, yapım ve onarımlardaki mimari detaylar arşiv belgeleri esas alınarak aktarılmıştır. Söz konusu kiliseler için belirtilen tarih aralıkları o kiliselerin yapım ve onarım süreçleri için süren yazışmalara dair arşivlerde bulunan ilk ve son belgenin tarihleri olarak değerlendirilmiştir.

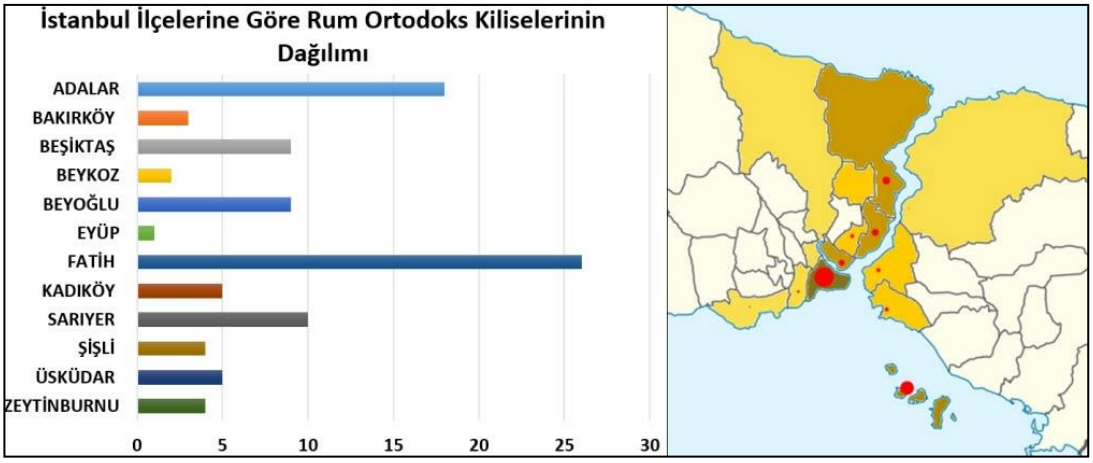
Sonuç ve değerlendirme bölümü olan 5. bölümde ise yapılan incelemeler sırasında elde edilen bulgular doğrultusunda bazı alt başlıklar oluşturulmuştur. Kiliselerin yapım ve onarım süreçleri, idari ve bürokratik mekanizmalar, malzeme sağlanması, çan kulelerinin yapımı, mimari tasarım ve uygulama arasındaki farklar ve finansal

kaynaklar açısından değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra Rum Ortodoks kiliselerinin bugün tespit edilen koruma sorunlarına değinilip bu yapılar için koruma önerileri geliştirilmiştir.

1.3 Çalışmanın Yöntemi

Konuyla ilgili daha önce yapılan araştırmalar sanat tarihi ve mimarlık tarihi içerikli olup tespit ve tasnif yöntemi üzerine odaklanmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları Rum Ortodoks kiliselerinin mimari özellikleri ile ilgili bilgi sunarken, arşiv belgelerine dayanan çalışma ise sadece belgelerin tespit edilip sınıflandırılmasına ağırlık vermiştir.

Tez çalışmasının başlangıcında 19. yüzyıl İstanbul mimarlık ve kültür ortamı, yapım ve onarım faaliyetleri ve yaşanan birtakım değişimlere dair geniş bir literatür taraması yapılmıştır. İstanbul'da bulunan Rum Ortodoks kiliselerinin tespiti ve fiziksel durumu ile ilgili araştırma yapılmış ve şehrin bugünkü il sınırlarının tamamı yerine merkez ilçelerdeki (Adalar, Bakırköy, Beşiktaş, Beykoz, Eyüp, Fatih, Kadıköy, Sarıyer, Şişli, Üsküdar, Zeytinburnu) 96 adet kilise[1] için bazı verilere ulaşılmıştır (Şekil 1.1). Bu kiliseler içinden seçilecek yapılar için hangi kriterleri belirlemenin uygun olacağı tartışılmış; yapılacak sınıflandırmanın coğrafi, dönemsel veya yapısal olmasının sonuçları irdelenmiştir.

Şekil 1.1: İstanbul'da bulunan Rum Ortodoks kiliselerinin ilçelere göre dağılımı.

[1] Bu sayı Zafer Karaca'nın İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Kiliseleri kaynağında belirttiği listeden alınmıştır.

Coğrafi bir sınırlama yapmak uygun olur mu düşüncesi ile tespit edilen belgelerin bulundukları ilçelere göre dağılımlarına dair çeşitli grafikler hazırlanmıştır. İlçelere göre yapılan bu dağılımlardan çok da sağlıklı bir veri sağlanamayacağı anlaşılınca, birbirleri ile yakın olan ilçeler bir arada değerlendirilmiştir. Beykoz ve Üsküdar ilçeleri 'Boğaziçi-Asya', Beşiktaş ve Sarıyer ilçeleri 'Boğaziçi-Avrupa', Fatih ve Eyüp ilçeleri 'Tarihi Yarımada', Zeytinburnu ve Bakırköy ilçeleri 'Marmara-Avrupa', Kadıköy ilçesi 'Marmara-Asya' olarak ifade edilmiştir. Bunların dışında Adalar kendi başına, Beyoğlu ve Şişli ilçeleri de bir arada ele alınmıştır. Tezin ana kaynağının arşiv belgeleri olması amaçlandığından, kilise başına düşen belge sayıları tespit edilmiş ve bu bölgeler içinde Beyoğlu-Şişli'de yer alan kiliselerle ilgili belgelerin yoğunluğu dikkati çekerken, Adalar grubu için belge sayısının düşük olduğu görülmüştür. Kilise başına düşen belge sayıları her kilise ile ilgili belge bulunmuş olduğu anlamına gelmemektedir. Bazı bölgelerde bir kilise için birden fazla belgeye erişilirken bazı kiliseler için ise hiçbir belgeye ulaşılamamıştır. Bu araştırmalar sonucunda herhangi bir coğrafi sınır çizmenin bulunan belgelerle birlikte sağlıklı bir veri akışı sağlamayacağı düşünülmüş, aynı şekilde dönemsel veya yapısal özelliklerin de bulunan arşiv belgeleri ile örtüşemeyeceği kanısıyla böyle bir sınıflandırma da yapılmamıştır.

Özellikle T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı bünyesindeki Osmanlı Arşivi belgeleri üzerinden yapılan detaylı çalışmalar, 19. yüzyıl başlangıcı ile 1923 Lozan Antlaşması arasında geçen süre zarfıyla sınırlandırılmıştır. İstanbul'da bulunan Rum Ortodoks kiliselerinin yapım ve onarımlarına dair arşiv bünyesindeki tüm belgeler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu belgelerden bazılarının tam metin transkripsiyonu bazılarının özetleri kullanılarak, hangi kiliselere ait ne gibi belgeler olduğu saptanmıştır. Tamir, inşa, genişletme, yeniden yapım, yenileme ve yeniden işlevlendirme gibi ifadeleri içeren belgeler tez çalışmasını doğrudan ilgilendirirken, çan kulesi, papaz evi, mektep, ayazma, bahçe duvarı ve idari içerikteki belgelerin de dolaylı olarak çalışmaya katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Bazı metinlerde kiliseler tam adları ile değil, sadece bulundukları mahallelerle ifade edilmiştir. Bu gibi durumlarda o belgenin birden fazla kiliseyle ilgili olabileceği düşünülmüştür. Yapılan arşiv araştırmalarının özet bir bilgi halinde aktarılması için her kilise için bir envanter fişi oluşturulmuştur. Bu fişlerde özellikle Osmanlı Arşivi'nde kiliseler ile ilgili bulunan belgelere; bunların tarihleri ve nitelikleri ile birlikte yer verilmiştir. Bunun

yanında kiliselerin mimari ve tarihsel bilgilerine, eski haritalar veya fotoğraflardaki varlıklarına, günümüz mevcut durumlarına ve haklarında detaylı olarak yapılan çalışmalara da değinilmiştir. Daha önce yapılan çalışmalar sonrasında oluşturulan bu envanter fişleri yardımıyla gerek bulunan belgelerin nitelikleri, gerek yapılan alan incelemeleri ile daha önce bahsedilen dört kilise örnek olarak incelemeye alınmıştır. Belgelerin ilginç çizimler de içermesi ve yapılan müdahalelerde üç farklı uygulama olması (genişletme, yeniden yapım ve yeni yapı) seçim kriterini kuvvetlendiren sebeplerdendir. Ayrıca yapılan müdahalelerin hepsinin 19. yüzyılın son çeyreğinde olmasının da, yakın dönem uygulamalarını daha doğru analiz etmeye yardımcı olacağı düşünülmüştür. Seçilen bu kiliseler üzerinde yapılan gözlemler, fotoğraf ile belgeleme, kroki çizimi vb. işlemler ile birlikte belgelerdeki yapım ve onarım süreçleri kapsamlı bir şekilde aktarılmıştır.

Atina'daki Küçük Asya İncelemeleri Merkezi'nde, Fener Rum Patrikhanesi Kütüphanesi'nde, Yunanistan Konsolosluğu bünyesindeki Sakulidis Kütüphanesi'nde, Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi'nde, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü'nde, Salt Araştırma Merkezi'nde, Atatürk Kitaplığı'nda bilgi, belge, eski haritalar ve eski fotoğraflar üzerine detaylı araştırmalar yapılmıştır. Ayrıca, seçilen kiliselerin bağlı bulundukları cemaatlerin kendi arşivleri varsa bu arşivler de taranarak önemli bilgiler derlenmiştir.

Böylece 19. yüzyılın son çeyreğinde İstanbul'da bulunan Rum Ortodoks kiliselerinin yapım ve onarım faaliyetlerinde; görev alan kurumlar, bunlar arası işleyiş, kullanılan yapı malzemeleri, şantiyelerde görev alan meslek sınıfları, mimari ve teknik detaylar gibi daha birçok konu ile ilgili bilgi edinilmiştir.

1.4 Çalışmanın Ana Kaynakları

Çalışmanın en temel kaynakları T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı bünyesindeki Osmanlı Arşivi belgeleridir. Bu belgeler çalışma sırasında birincil kaynaklar olarak kullanılmıştır. Belgelerin birçoğu Osmanlı Devleti resmî kurumları arasında kiliselerin yapım ve onarım süreçleri sırasındaki yazışmalardan oluşmaktadır. Bazı belgeler sadece metin içerikli olurken bazılarında plan, görünüş, vaziyet planı ve hatta müdahale paftası niteliğinde çizimler bulunmaktadır. Kimi zaman da eklerinde çizim bulunduğu söylenen belgelerde, kiliselere ait herhangi bir görsele rastlanmamıştır. Bunun sebebi, arşiv çalışanları tarafından tasnif çalışmaları sırasında

çizimlerin metinlerden ayrılırken bir kısmının kaybolmuş olabileceği şeklinde ifade edilmiştir. Kiliselerin bağlı bulundukları cemaatlerin kendi arşivlerinde bulunan, inşaat defterleri, kiliselerin ilk yapımı ile ilgili Patrik Fermanları, eski fotoğraflar, çeşitli yazışmalar da çalışma sırasında kullanılan diğer önemli belgelerdir. Ayrıca Atina'daki Küçük Asya İncelemeleri Merkezi'ndeki Mimar Perikles Fotiadis'e ait özel koleksiyonda yer alan belgeler de incelenen ana kaynaklar olmuştur.

Rum Ortodoks kiliseleri ile ilgili daha önce yapılan akademik çalışmalar da tez çalışması sırasında kullanılan diğer kaynaklardır. Bu çalışmalardan Zafer Karaca'nın Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi bilim dalında 2000 yılında tamamladığı "İstanbul`da Tanzimat Öncesi Osmanlı Dönemi Rum Ortodoks Kiliseleri" başlıklı doktora tezi (söz konusu tez daha sonra 2008 yılında aynı adla kitap olarak yayınlanmıştır) kullanılan temel kaynaklardan biridir. Bu çalışmada özellikle kiliselerin mimari özellikleri, tarihçeleri ve sanat tarihi kapsamındaki tasvirlerine yer verilmiştir. Yine Zafer Karaca tarafından Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi bilim dalında 1992 yılında tamamlanan "İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler" isimli yüksek lisans tezinde Osmanlı Dönemi'nde inşa edilen bazilikal planlı kiliselerin tanıtılması ve mimari özelliklerinin değerlendirilmesi konuları ele alınmıştır. Söz konusu tez çalışması "İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri" başlığı ile ilk kez 1995 yılında kitap olarak basılmıştır. Bu iki yayın da tez çalışmasının temel kaynaklarındandır. Evangelia Aleksandru Şarlak tarafından İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi programında 1996 yılında tamamlanan "19. Yüzyılda İstanbul'da Rum Ortodoks Kiliseleri" isimli yüksek lisans tezinde, Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı Rum Ortodoks kiliseleri katalog halinde ele alınmış ve araştırılmıştır. Araştırmada atmış sekiz kilise ziyaret edilerek, iç mekânda bulunan mimariye, litürjiye bağlı öğelerde eklektisizm etkisi saptanmıştır. Bu çalışma da tez kapsamında kullanılan ana kaynaklardan biri olmuştur. Eva Şarlak tarafından 2010 İstanbul Avrupa Kültür Başkenti etkinlikleri kapsamında yayınlanan "İstanbul'un 100 Kilisesi" başlıklı kitap, kiliselerin mimari özellikleri ve tarihçeleri ile ilgili konularda kullanılan ana kaynaklardandır. Süheyl Alemdar tarafından Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı bünyesinde 2012 yılında tamamlanan "Osmanlı Devleti'nde Kiliselerin Tamir ve İnşası (1839-1856)" isimli doktora tezi, Tanzimat döneminde Osmanlı topraklarında bulunan kiliselerin tamirine ve inşasına yönelik BOA belgelerine erişilerek

hazırlanmıştır. Osmanlı Devleti'ndeki tüm gayrimüslim kesime ait kiliselerin tamir ve inşasına ait belgeler tespit edilip, bölgelere göre sınıflandırılmıştır. Oya Şenyurt'un 2012 yılında yayınladığı "İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti" başlıklı kitabı da Süheyl Alemdar'ın tezi ile birlikte Rum Ortodoks kiliselerinin yapım ve onarımları ile ilgili genel bilgilerin verildiği bölümde kullanılan ana kaynaklardan biri olmuştur.

Tüm bu ana kaynaklar dışında İstanbul'da 19. yüzyıldaki yaşantı, gayrimüslimlerin durumu; yaşanan sosyal, kültürel, siyasi, hukuki ve ekonomik değişimler; anıtsal yapıların yapım ve onarımları; 19. yüzyıl İstanbul'u ile ilgili seyyahların gözlemlerini aktaran yayınlar da tez çalışması kapsamında kullanılmış diğer kaynaklardır. Çalışma sırasında kullanılan tüm kaynaklara, kaynakçada yer verilmiştir.

2. 19. YÜZYIL İSTANBUL MİMARLIK VE KÜLTÜR ORTAMINA GENEL BİR BAKIŞ

17. yüzyılda savaşlarda yenilgiler almaya başlayan Osmanlı Devleti, 18. yüzyılda da yenilgilerin artması ile birlikte toprak kayıplarının önüne geçecek reformlar yapmaya başlamıştır. İstanbul'da Mühendishane-i Bahri Hümayun'un kurulması, Nizam-ı Cedit ordusunun kurulmasının ardından Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması bu reformlara dair en bilinen örneklerdir. 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki gerilemesi, devlet için uzun süreli iktisadi, idari ve askerî sorunlar yaratırken, eyaletlerde de bir adem-i merkeziyetçi yönetimin kurumsallaşmasını gerekli kılmıştır. Bu süreç tüm Osmanlı coğrafyasında idari yapının değişimine neden olmuştur (Ortaylı, 2014, s. 79). Hızla toprak kaybetmeye başlayan Osmanlı Devleti, yenilikleri öncelikle askerî teşkilatına yansıtarak ordusunu etkin kılmayı hedeflemiş ve modernleşme yolundaki ilk adımlarını atmıştır. Önce askerî alanda başlayan, sonra devlet idaresine yansıyan yenilikler daha sonra siyasi, sosyal, kültürel ve mimari alanlara da yansımıştır (Çiftçi, 2004, s. 6). Devletin bütününde gerçekleşen bu reformlar İstanbul'un yönetim çevrelerini etkilemiştir. Batı devletlerinden örnek alınarak yeni bakanlıklar, devlet daireleri ve Bâbıâli meclisi kurulmuştur. Devlet görevlileri artık sivil personel, askerî personel, adliye ve din ile ilgili personel olarak üç sınıfa ayrılmış ve memur unvanıyla anılmaya başlanmıştır (Mantran, 2001, s. 278).

18. yüzyıl ıslahat hareketleri "yüzeysel, bireysel ve tali" olmuştur. 19. yüzyılda ise Osmanlı Devleti'nde ekonomik, teknolojik anlamda geri kalmışlığı aşmak için Batı örneklerinden uyarlanan daha köklü bir dizi sosyal ve kurumsal reform gerçekleştirilmeye çalışılmıştır (Z. Çelik, 2015, s. 46). Bunun için de devlet tarafından Batı'ya gönderilen elçiler ile oradaki yaşantının analiz edilmesi istenmiştir. Avrupa ile etkileşime geçen elçilerin aktardığı gözlemler çoğunlukla Avrupa'nın saray çevrelerinin yaşam tarzı, köşk ve saray mimarisi ile ilgili olmuştur. Bu da Osmanlı idareci sınıfını etkilemiş, Haliç kıyılarında köşkler ve bahçeler yapılmaya başlanmıştır. Sultan III. Ahmed'in (h.d. 1703-1730) Kağıthane'deki kasırları yapılırken Versailles ve Fontainebleau sarayları modellerinden esinlenilmiş, hatta bu binaların vaziyet planları getirtilmiştir (Gülenaz, 2011, s. 96).

18. yüzyıl Avrupası'nda görevli olan elçiler, kralların mülkiyet hakkının garantiye alınması, eğitimin halka yayılması gibi tebaanın verimliliğini arttıracak tedbirlerin devlet politikası haline getirilmesi gerekliliği ile ilgili aktarımda bulunmuşlardır (Gülenaz, 2011, s. 96). Bu doğrultuda bir önceki yüzyılın ıslahatlarını izleyen en önemli adım olarak Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile Tanzimat Fermanı 1839 yılında ilan edilmiştir. Bu ferman ile Müslüman-Hristiyan ayrımı yapılmaksızın bütün Osmanlı uyruklarının can, mal ve ırz güvenliği devlet tarafından sağlanacak; askerlik, vergilendirme, mülkiyet hakkı gibi konularda hukuka uygun bir düzen getirilip, kimse yargılanmadan cezalandırılmayacaktır. 1856 yılında da Islahat Fermanı ile Müslüman ve Hristiyan uyruklar arasında vergi, askerlik, eğitim, devlet görevi bakımından süregelen eşitsizlikler kaldırılmıştır. Tüm bu ıslahatlar 19. yüzyılın, Osmanlı Devleti'nde ekonomik, siyasal ve toplumsal alanda köklü değişimler yaşanan bir süreç olduğunun kanıtıdır. Osmanlı dünyasında Lale Devri ile başlayan değişimler kısa sürede Batı ile etkileşime geçilmesiyle birlikte Osmanlı Devleti'nin her alanına etki etmiştir. Batılılaşma adı verilen bu süreç İstanbul'un mimarisine, kentsel düzenine, sosyal yaşantısına da yansımıştır.

19. yüzyıl yabancı seyyahlarının İstanbul ile ilgili düşünceleri, kente uzaktan baktıklarında gördükleri parıltılı durumu kente ayak bastıkları zaman kaybettikleri yönünde olmuştur. Genel olarak İstanbul'u yorgun ve bakımsız olarak tasvir edip, yangınlar sonrası tahrip olan alanların düzenlenemediğini, anıtsal yapıların bile tamire muhtaç olduklarını belirtmişlerdir. Bu sebeple gayrimüslimlere ait dini yapıların bakıma ihtiyacı olduğu bu dönemde birçok Rum Ortodoks kilisesi ya onarım görmüş ya da yeniden yapılmıştır. Bu tanımlamaların içinde Galata ve Pera bölgesi her zaman farklılık göstermiş, kentin çağdaş ve Batılılaşmış hayatını yansıtan yer olarak görülmüştür (Z. Çelik, 2015, s. 210). Sultan III. Selim (h.d 1789-1807) döneminde Türkiye'de askerî görevde bulunan William Wittman 19. yüzyıl başı İstanbul'unu az parayla inşa edilmiş ve görünümleri hüzün veren evleri, onların dışarıya taşan kafesli cumbaları, ve bunlar sebebi ile hava dolaşımı pek mümkün olmayan dar ve pis sokaklar şeklinde tanımlamıştır (Wittman, 1804, s. 38).

Kuban'a göre Suriçi'nde, Üsküdar'da bir-iki katlı ahşap ev dizileri, toprak ya da kaba taş kaplama daracık yolları, küçük bahçeleri, mescitleri, mahalle bekçileri ve imamları ile var olan İstanbul; neoklasik, barok mimarileriyle daha sonra da yeni Osmanlı üslubu ile büyük apartmanları, tiyatroları, lokantaları, tramvayları, aydınlatılmış

sokakları, alafranga yaşamı, hareketli limanı, Levantenleri, mondenleri[2] her dilden yayınları, Avrupa malları satan mağazaları, art nouveau yalı ve köşkleri ile 20. yüzyıla gelindiğinde başka bir kente dönüşmüştür (2010, s. 305).

2.1 Kent Dokusunda Yaşanan Değişim ve Dönüşümler

İstanbul'un 19. yüzyıldaki kentsel dönüşüm değerlendirmesine bakıldığında 1840'lara kadar modernleşme konusunda önemli gelişmeler olmasına rağmen kent yapısında önemli bir değişim görülmemekte, 1840-1880 yılları arasında ise kurumsal altyapı ile gözle görülür kentsel dönüşümler yaşanmıştır (Tekeli, t.y., s.2).

Osmanlı Devleti'nin egemenliğine giren İstanbul yönetimsel olarak dört bölgeye ayrılmıştır: Tarihî Yarımada o zamanki ismi ile Dersaadet; Galata, Eyüp ve Üsküdar bölgeleri de Bilâd-ı Selase ifadesi ile tanımlanmaktadır. Kentin ticari merkezi Eminönü, Kapalıçarşı ve Haliç kıyılarında toplanmıştı. Kutsal merkez olarak görülen Eyüp'te ise birçok küçük külliye, tekke ve türbe yer almaktaydı. Dersaadet ve Bilâd-ı Selase dışında Boğaz ve Marmara Denizi kıyısında köyler halinde yerleşimler bulunmaktaydı. 19. yüzyılda sınırları büyüyen şehir, Galata, Beyoğlu, Boğaz kıyıları, Sirkeci, Kadıköy, Tekirdağ ve İzmit'e doğru Marmara kıyıları ile yüzyılın sonunda kozmopolit bir hal almaya başlamıştı. Bu kentsel dokuda daha önce bahsedildiği gibi Rum Ortodoks kiliseleri de yerleşimin en yoğun ve en eski olduğu Tarihî Yarımada'da yoğunluk göstermekteydi. Adalar'da ise yine sayıca fazla olan Rum Ortodoks kiliseleri çoğunlukla manastır yerleşimleri içinde görülmekteydi. Boğaz köyleri de Adalar'dan sonra Rum Ortodoks kiliseleri açısından en yoğun noktalardı.

19. yüzyılın başlarında İstanbul'un kısa ve kalabalık sokakları, daralıp genişleyen, yön değiştiren ve sık sık çıkmaz sokağa dönüşen karmaşık bir ağ oluşturmaktaydı (Z. Çelik, 2015, s. 3). 18. yüzyılın son çeyreğine ait tespitleri içeren, 1776 tarihli Kauffer haritasında da organik sokak örüntüsü ile beraber kentsel yerleşimin sınırları görülmektedir (Şekil 2.1). Kent dokusuna bakıldığında etkileyici boyutları ve plan düzenleriyle Topkapı Sarayı, külliyeler, Kapalıçarşı gibi anıtsal yapılar, düzensiz kurgunun içinde zıtlık oluşturuyordu. Anıtların arasındaki dokuyu konut mimarisi oluşturuyordu. İstanbul kent dokusuna bakıldığında dinî merkezlerin etrafında

[2] Monden: Yüksek sosyete yaşamını seven (TDK).

toplanan organik mahallelerin egemen olduğu bir düzen söz konusuydu. Sosyal ve kültürel değerler mahallelerin fiziksel yapılarını da etkilemekteydi. Yerleşmelerde sosyo-ekonomik duruma göre bir ayrım söz konusu değildi; değişik tip konutlar bir arada bulunabiliyordu (Z. Çelik, 2015, s. 6).

Şekil 2.1 : Kauffer Haritası, 1776 (Salt Araştırma Arşivi).

Yönetimsel yapının ilk reformları askerî alanda başladığı için şehrin çehresini değiştiren ilk yapı grubu da askerî yapılar olmuştur. Kışlalar çevresinde yeni yerleşimler kurulmaya başlamış, ızgara planlı mahalleler oluşturulmaya çalışılmıştır. Selimiye Kışlası; subay lojmanları, hamam, cami, dükkânlar, sıbyan mektebi, kütüphane ve matbaa yapıları ile bir kentsel ünite olarak düşünülmüş, Batılı karakterdeki ilk örnek olmuştur (Nasır, 1991, s. 30). Meydana gelen yangınlar sonrasında da yapılan kent düzenlemeleri ile kısmi olarak bazı mahallelerde ızgara plan düzenine geçilmiştir. 1882 yılında yayımlanan Stolpe haritası sur dışındaki yerleşim alanlarının genişlediğini, Yedikule dışında büyük bir mahalle oluştuğuu, Haliç'in İstanbul sırtlarında o zamana kadar iskân edilmemiş Otakçılar'dan Rami Kışlası'na kadar yeni mahalleler oluştuğunu ortaya koymaktadır. Haliç'in Galata yakasında ise henüz tepelere kadar ulaşmamış Hasköy ve Piri Paşa mahalleleri ile daha içeride askerî kuruluşlar ile birlikte kiremit imalathaneleri görülmektedir (Şekil 2.2).

Başkentin başlıca anıtsal yapıları, genellikle Dersaadet olarak adlandırılan Tarihî Yarımada'da yer alıyorken, yüzyılın sonuna doğru özellikle Galata tarafı olmak üzere

kentin diğer alanlarına da yayılmaya başlamıştır. 1836'da Galata ile Tarihî Yarımada Haliç üzerinde Azapkapı ve Unkapanı arasındaki köprü ile birbirine bağlanmış, 1845'te Karaköy ve Eminönü arası ikinci bir köprü yapılmıştır (Mantran, 2001, s. 292). Bu bağlantılar kentin Avrupalı ve Türk kesimlerini birleştiren birer simge haline dönüşmüştür. Karaköy ile Eminönü Sirkeci bölgelerinde yer alan ticaret merkezleri de bütünleşik bir hale gelmiştir.

Şekil 2.2 : Stolpe Haritası, 1882 (Url-1).

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra sultanların ve devletin ileri gelenlerinin büyük taş konaklar ve saraylar yaptırmaya başlamasıyla ahşap konut mimarisinin yarattığı pitoresk görüntü değişmiştir. Bunun yanında malzeme ve üslup değişikliğine karşın ahşap yapı geleneği, Boğaz köylerinde, yalılarda varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Kentin konut dokusunda yaşanan değişimin üç ayrı yönü bulunmaktadır. Birincisi ahşap konutlardan kâgir konutlara geçiştir, ki bu değişim sınırlı ölçüde uygulanmıştır. İkincisi konut tipolojisinde kentin yeni kazandığı sıra evler ve apartmanlar, çoğunlukla Pera, Beşiktaş, Nişantaşı, Maçka, Kadıköy gibi semtlerde görülmeye başlamıştır. Bunun nedeni kentte esnaf, sanatkâr, küçük bürokrat gibi yeni bir orta tabakanın

oluşması ve arazi fiyatlarının yükselmeye başlamasıdır. Üçüncüsü ise kentin yeni alanlara yayılması ve yangın yerlerini düzenleme sonucunda yeni yerleşim alanlarının açılmasıdır (Tekeli, 2012, s. 537). Tüm bu değişimlerin yanında Müslümanların yoğun olarak yaşadığı Tarihî Yarımada, Üsküdar, Eyüp gibi yerleşimlerde ise geleneksel Türk Evi tipolojisine uygun ahşap konutlar varlığını sürdürmektedir. Boğaz kıyısında ve Adalar'da ise ahşap yalılar ve sayfiye köşkleri konut olarak kullanılmaktadır.

Sultan II. Mahmud (h.d. 1808-1839) dönemi sonrasında, temelde konut kenti olan İstanbul, yerini yüzyılın ortasında yeni yapılaşmalara bırakmıştır (Kuban, 1996, s. 346). Kent ölçeğinde söz sahibi olmaya başlayan kışlaların yanında Boğaz hattına saraylar, yalılar ve kentlinin yeni tanıştığı otel, sefarethane gibi yapılar yapılmaya başlamıştır. Bu yeni yapılar Osmanlı başkentine Batı'nın çağdaş mimari akımlarını tanıtarak, sahip olduğu mimari geleneğe yeni bir boyut kazandırmış, anıtsal boyutlarıyla şehrin çehresini değiştirmiştir. Yüzyılın yapıları genellikle eklektik üslupta yapılmıştır. Özellikle Boğaz kıyısında yeni yapılan saraylar neobarok, neogotik, neoklasik ve/veya oryantalizm etkisinde olup Avrupalı görünüme sahiptir. Cephede ve süslemede batı etkisinde olan sarayların plan biçimlenişleri ise geleneksel Türk yaşantısını yansıtacak biçimdedir. Harem ve selamlık ayrı girişler halinde çözülmüştür, hamam, mutfak gibi servis bölümleri de geleneksel mimariyi anımsatmaktadır. Ağdalı Rokoko madalyonlar, girlandlar, deniz kabuğu ve çiçek motifleri, bezemenin en önemli unsurları olmuşlardır. Saraylar dışında inşa edilmiş camiler de dönemin üslup özelliklerini sergilemektedir (Gülenaz, 2011, s. 99). Sultan Abdülmecid (h.d. 1839-1861) döneminde Boğaz kıyısında Küçük Mecidiye Camii (1843), Bezm-i Alem Valide Sultan Camii (1853) ve Ortaköy Camii (1854) olmak üzere üç cami yaptırılmıştır. Bunlar sultanların İslam inancı simgelerini kente yerleştirdikleri, ama Avrupa'dan esinlendikleri modadan geri kalmadıkları örnekler olmuştur (Kuban, 1996, s. 372). Bu dönemde yeniden inşa edilen gayrimüslim yapıları da dönemin özelliklerini sergiler nitelikte olmuştur. Rum Ortodoks kiliselerinin sayısı hızla artarken, mimaride farklı plan tipleri, değişik teknikler, mimari üsluplar görülmeye başlanmıştır.

Osmanlı mimarlığının seçmeci tavrını temsil eden Sultan Abdülmecid (h.d. 1839-1861) ve Sultan Abdülaziz (h.d. 1861-1876) dönemi kamu yapıları da tümüyle Avrupa

örneklerinden esinlenmiştir. Bu yapıları yapanlar Avrupa'da beaux-arts[3] geleneğiyle yetişen yabancı mimarlardır (Kuban, 1996, s. 373). Fossati kardeşler, William James Smith, Raimondo D'Aronco, Alexandre Vallaury, August Jasmund, Otto Ritter, Pietro Montani, Storari Osmanlı Devleti başkentine eserler bırakan yabancı mimarlardan en önemlileridir. 18. yüzyılda yeni motif ve şekillerin kullanılmasıyla başlayan değişim, zamanla mekânlarda ve cephelerde de yeni formlar oluşmasına sebep olmuştur. 19. yüzyılda yabancı mimarların da etkisi ile İstanbul'da batılı seçmeci mimari özellikler yaygınlaşmıştır. Tanzimat döneminin sonuna kadar yönetim ve eğitim alanında yaşanan batılılaşma eğilimleri mimari alanda da kendini göstermeye başlamıştır. İstanbul'da 19. yüzyılda mimari; barok ve rokoko motiflerin biçimlenişlerini, Avrupa romantik klasisizmin başlangıç, geçiş, atılım ve doruk dönemleri olan neogotik ve neorönesans kalıpların kullanılmasını, tarihselcilik akımının neogrek yaklaşımını içermiştir (Denel, 1982, s. 41).

Kuban'a (1996, s. 349) göre 19. yüzyıl boyunca eski imparatorluk köşkleri, bahçeleri, eski terk edilmiş saraylar yıkılarak yerlerine yeni askerî kurumlar, fabrikalar, demiryolu terminalleri yapılması bir anlamda kentteki imparatorluk arazilerinin kamulaştırılması olarak tanımlanabilir. Bu sebeple 19. yüzyıl, İstanbul mimarisinde ve kent dokusunda gözle görülür değişimlerin yaşandığı bir süreç olmuştur. Kubbeli, yoğun bezemeli ve ölçek olarak daha büyük yapılan Rum Ortodoks kiliseleri de kent dokusunda daha çok söz sahibi olmaya başlamıştır. Tanzimat Fermanı'nı izleyen dönemde İstanbul, Avrupa tarzı belediyeciliğin ve Batı tarzı kent planlamasının sıkça denendiği bir şehir olmuştur (Z. Çelik, 2015, s. 41). Bunun sonucunda İstanbul, klasik Osmanlı kenti görüntüsünden Avrupai unsurlar içeren kısmi bir kozmopolit kent görünümüne dönüşmüştür. Mimariye, yeni klasikçilik[4], barok, art nouveau gibi akımlar egemen olmaya başlamıştır. Örneğin Dolmabahçe Sarayı, Çırağan Sarayı ve askerî kışlalar boyutları, malzemeleri, mimari ifadeleri ile ampir ve neoklasik üsluplarda Batı geleneğine özgü bir anıtsallık sergiliyorlardı. İlk üniversite binası olarak yapılan Darülfünun dev boyutuyla neogrek özellikler gösteriyordu (Kuban,

[3] 18. yüzyılda Kraliyet Mimarlık Akademisi'nin (Academie Royale d'Architecture) başlattığı gelişmeleri takip eden ve en iyi mimarlık eğitimi veren "Ecole des Beaux-Arts"dan adını alan, sanat tarihinde "Beaux-Arts Mimarlığı" olarak ifade edilen Paris kökenli bir mimarlık anlayışıdır.1850'lerde uluslararası saygınlığa ulaşmış bir anlayıştır (Hitchcock, 1958, s. 144) .

[4] Yeni klasikçilik: Neoklasisizm ifadesi ile de belirtilebilir. Amacı klasik olan sanat tarzını yeniden canlandırmaktır.

1996, s. 371). Yapımına 1883'te başlanıp son kanadı 1907'de tamamlanan Arkeoloji Müzeleri binası neoklasik yapıların son örneklerinden, Düyun-ı Umumiye ve Mekteb-i Tıbbiye binaları ise art nouveau etkisindeki örneklerdendir. 20. yüzyıla gelindiğinde ise ulusal kökenlere dönmek isteyen bir Türkçülük akımının eğilimleri mimaride de baş göstermeye başlamış ve yerli bir neoklasisizm doğmuştur. Mimar Kemalettin Bey ve Vedat Tek bu akımın en ünlü temsilcileri, Sirkeci'deki IV. Vakıf Hanı, Büyük Postane gibi yapılar da akımın en önemli örnekleri olmuşlardır (Kuban, 2010, ss. 80-81).

19. yüzyıl tüm dünya kentlerinde olduğu gibi İstanbul için de büyüme hızının çok olduğu bir süreçtir. Altyapı ile mimariyi birleştiren kapsamlı modernleştirme projelerinin ele alındığı bir dönemdir (Z. Çelik, 2012, s. 108). Sultan II. Abdülhamid dönemi (h.d.1876-1909) Batı'nın ekonomik hegemonyasının artmasına paralel olarak, İstanbul'daki her yeni yapının ithal örneklere göre inşa edildiği bu dönem için örnek alınan kent Paris olmuştur. Bunu kimi zaman kentle ilişkisi olmayan, kâğıt üzerinde kalan projelerden de anlamak mümkündür. Fransız mimar Arnodin'e ait olan İstanbul için çevreyolu, Anadoluhisarı-Rumelihisarı ve Sarayburnu-Üsküdar arası Boğaz köprüleri projeleri; Bouvard'ın Sultanahmet, Beyazıt ve Eminönü için ayrı ayrı düşündüğü üç meydan projesi gerçekleşmemiş hayalî projelerden bazılarıdır (Kuban, 1996, s. 374).

Kâğıt üzerinde kalan bu hayalî projelerin yanında 19. yüzyılın sonuna doğru gelindiğinde İstanbul için yapılan imar çalışmalarının kent içinde belirli noktalarda yoğunluk kazandığı görülmektedir. Kentteki bazı noktalara Batılı kentlerin meydanları gibi saat kuleleri yapılması, özel sektöre kiralanacak büfeler konulması, WC kabinleri yerleştirilmesi ile ilgili kararlar çıkmıştır (Akın, 2011, s. 20). Kent içerisinde en çok değişim gösteren alan şüphesiz Altıncı Belediye Dairesi sorumluluğunda kalan gayrimüslim nüfusun yoğun olduğu Galata ve Pera bölgesi olmuştur. Bölgenin kentsel gelişimi, Galata surlarının yıkılmasını gerektirmiş, bu bölgede 1831 ve 1870'de meydana gelen yangınlar da kentsel dokunun değişiminde önemli rol oynamıştır. Üzerinde birçok mağaza, butik, restoran bulunan Büyük Pera Caddesi'nin (Grande Rue de Pera) genişletilme çalışmaları bu yangınlar sonrasında gerçekleşmiştir. Söz konusu caddenin güneyinden 1875 yılında Galata'ya bağlantıyı sağlayan tünel yapılmıştır (Mantran, 2001, s. 293). Taksim'den Pangaltı'ya kadar iki tarafı ağaçlı geniş bir yol düzenlenmiş, sokaklar taşla döşenirken, kentin ortasındaki mezarlık

alanları boşaltılmıştır. Taksim'deki eski Katolik Mezarlığı yerine beaux-arts ilkelerine uygun park tasarlanmıştır. Taksim Kışlası'nın hemen yanına yapılan bu park, Pera'nın çok canlı bir eğlence yeri haline gelince Tepebaşı'ndaki Müslüman mezarlığının bir kısmı da Tepebaşı Bahçesi haline getirilmiştir (Tekeli, 2012, s. 535). Belediye parklarına dönüşen bu mezarlık alanlarının dışında tarımsal arazi olmaktan çıkan bazı yeşil alanlar da konut alanlarına dönüşmüştür (Tekeli, 1985, s. 882).

Özellikle Pera'nın, az da olsa Tarihî Yarımada'nın Avrupalılaşması kentçilik ve mimarlık alanında da gözle görülür etkiler yaratmıştır. Dik açıyla kesişen sokakların kenarlarında düzgün yapı blokları bulunan semtler oluşmaya başlamıştır. Bu sokakların hepsine taş döşeme yapılmış, öncelikle Pera Caddesi'nde başlayan gazlı aydınlatma 1879 yılında Tarihî Yarımada'ya da yayılmıştır (Mantran, 2001, s. 293). 1870'lerden sonra belediyelere aydınlatma görevi verilmiş, ardından gazhaneler yaygınlaşmıştır. 1891'den sonra kent havagazı lambaları ile aydınlatılmaya başlanmıştır. İlk gazhane Dolmabahçe'de, ikincisi Kuzguncuk'ta kurulmuştur (Özer, 2005, s. 135).

Bu dönemde İstanbul içinde Haliç ise prestij kaybına uğrayan yerlerin başında geliyordu. İplikhane Kışlası, Humbarahane, Mühendishane-i Berr-i Hümayun gibi yüksek eğitim kuruluşları, Feshane, Cibali Tütün Fabrikası gibi sanayi kuruluşları, tersanenin yayılması Haliç kıyılarının çekiciliğini azaltıyordu. Haliç'in iki yakasındaki Balat ve Hasköy birer sefalet mahallesi haline gelmişti. Kasımpaşa, iş merkezlerine yakın olması sebebi ile köylerini terk edenlerin İstanbul'da tercih ettiği bir semt haline dönüşmüştü. Üsküdar bekâr ve işsizlerin ya da vasıfsız işçilerin toplandığı bir semt haline gelmişti. Ulaşım ağının yaygınlaşmasına karşın İstanbul kenti bu dönemde toplumsal farklılıkları bütünleştirememiştir (Tekeli, 2012, s. 538).

19. yüzyıl İstanbul plancıları sahil şeridinin düzenlenmesi üzerine de çalışmışlardır. Bunun nedenleri artan deniz trafiği ve ticaretinin düzenli rıhtımlara ihtiyaç duyması, kamu sağlığına zarar veren koşulların ortadan kaldırılması, kentin imajının düzeltilmesidir. İstanbul için ifade edilen sahil şeridi Sirkeci'den Balat'a, Azapkapı'dan Tophane'ye kadar olan alandır. Bu bölgede eski ahşap rıhtımlar, dükkânlar, hanlar ve depolar bulunmaktaydı. Gümrük daireleri Tophane ve Sirkeci'deydi. Artan dış ticaret ve deniz trafiği zaman zaman sahil şeridinin düzenlenmesini öngören projelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Örneğin Eminönü rıhtımı 1848'de geniş kapsamlı yenilemeye tabi tutulurken, Sirkeci

Yalıköşkü'nden Eminönü'ne kadar olan kesim 1858 yılında düzenlenmiş, gümrük idaresi için yeni büyük taş binalar yapılmıştır. Özellikle 1851'den sonra şehir hatları vapurlarının düzenli sefer yapmaya başlaması ile Boğaz köylerine iskeleler yapılmaya başlanmıştır (Z. Çelik, 2015, ss. 97-100).

19. yüzyılın son çeyreğinde artık yerleşmelerde din ayrımı gözetilmediği halde kentin genel olarak ikilem içinde büyüdüğü görülmektedir. Varlıklı ve yoksul ailelerin konutları geleneksel kent içinde birlikte yaşadığı halde, ekonomik güçler öncelikle batılılaşan Beyoğlu ve Galata bölgesine varlıklı aileleri çekmeye başlamıştır. Değişik etnik ve dinî grupların da zamanla genişleyerek, dışta birbirlerine değmeleriyle sınırlar kalkmaya başlamış, kozmopolit bir yapı oluşmuştur (Denel, 1982, s. 45). Farklı dine mensup kişilerin bir arada yaşamasıyla yerleşimlerdeki ibadet yapıları da bir araya gelmiştir. İstanbul'da Tarihî Yarımada'dan, Adalara, Boğaz köylerinden, Beyoğlu-Şişli bölgesine kadar her yerleşimde olan Rumlar da kültürlerini Rum Ortodoks kiliselerinde yaşatmaya devam etmişlerdir.

19. yüzyıl İstanbul'una bakıldığında kentsel anlamda beş ana sorun bulunmaktadır. Kentin içine girdiği karşılıklı ekonomik ilişkilere eşlik eden idari reformun yarattığı kurum ve kuruluşlar açısından, merkezî iş bölgesine ihtiyaç vardır. Sosyal tabakalaşmanın değişmesi ile konut alanlarında farklılaşma olmuştur. Kent nüfusunun büyümesi ile yeni konut alanlarına ihtiyaç duyulmuştur. Yeni kentleşmeye hizmet edecek altyapının yaratılması gereklidir. Ahşap mahallelerde meydana gelen yangınları önlemek için önlemler almak gerekmektedir (Tekeli, 2012, s. 528). Bu yüzden kurulan yeni kurumlar ve yapılan yeni düzenlemeler ile bu sorunlara çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Osmanlı yöneticilerine göre güzellik anlayışı kent tasarımında düzenlilik ile kendini gösterebilirdi. Bu sebeple kentin imajının değişmesi için yapılan yeni çalışmaların raporlarında süsleme, düzenleme ve yolların genişletilmesi ifadeleri sıklıkla yer almıştır. İstanbul'u Avrupa kentlerinin güzelliğine eriştirebilmek için kimi zaman kâğıt üzerinde kalan iddialı projeler hazırlanmışsa da kent dokusunda kalıcı değişimler yaşanmamıştır (Z. Çelik, 2015, s. 214).

1855'te kent yönetiminin düzenlenmesi için Şehremâneti kurulur. Bu kurumun ana sorumlulukları; temel ihtiyaçların karşılanması, vergilerin salınması ve toplanması, yol yapımı ve tamiri, kentin temizliği ve güzelleştirilmesi, loncaların ve çarşıların denetimidir. Şehremini şehir meclisinin yardımı ile bu görevleri yürütmektedir. Ancak 1856 yılında, Şehremâneti'nin batı tarzında belediye sistemi oluşturamamasından

kaynaklı İntizam-ı Şehir Komisyonu adlı bir danışma meclisi kurulmuştur. Bu komisyonun kuruluş beyannamesinde İstanbul'un güzelleştirilmeye (tezyin), temizlenmeye (tanzif), yollarının genişletilmesine (tevessü), sokaklarının aydınlatılmasına (tenvir-i esvak) ve inşaat usullerinin iyileştirilmesine (ıslah-ı usul-i ebniye) ihtiyaç olduğu vurgulanıyordu. Komisyon'un İstanbul'a katkısı, yol şebekesini ve şebekeyle ilgili hizmetleri düzenleyen kuralları üretmek olmuştur (Z. Çelik, 2015, ss. 56-57). Fakat Komisyon'un, bir danışma organı olarak kentin alt yapısını iyileştirmek amacıyla önerdiği çalışmalar sınırlı kalmıştır. Bunun üzerine 1857'de İstanbul 14 belediye bölgesine ayrılmıştır. Suriçi'nde Fatih, Aksaray, Ayasofya olarak üç bölge; Eyüp, Üsküdar, Kadıköy, Pera, Kasımpaşa, Beşiktaş, Emirgan, Büyükdere, Beylerbeyi, Beykoz ve Adalar da diğer bölgelerdi. 1858'de bölge belediyelerinin yetkileri, bina ve yol, pazar, sağlık, kadastro, temizlik, bakım denetimleri ve planlamayı içerecek şekilde genişletildi (Kuban, 1996, s. 352). Bunların arasında en etkili çalışanı Altıncı Daire-i Belediye olarak yetki alanı Kasımpaşa ve Pangaltı arasındaki mahalleleri ve Dolmabahçe'den Haliç'teki Tersane'ye kadar bütün kıyı alanlarını kapsayan bölgeydi. Altıncı Daire-i Belediye'nin giriştiği ilk iş bölgede kadastro çalışması yapmak olmuştur. Ana arterlerin genişletilmesi ve sokakların düzenlenmesi, havagazı aydınlatması, su ve kanalizasyon sistemi, yapıların kâgire dönüştürülmesi, yeni park alanlarının açılması gibi konular da belediyenin sorumluluğundaydı (Z. Çelik, 2015, s. 59). 1877'de Dersaadet Belediye Kanunu ile daha önce 14 bölgeye ayrılan İstanbul yeni mevzuat ile 20 bölgeye ayrılacaktı. Bu bölgeler İstanbul Şehremâneti'ne bağlı olarak çalışacaktı. Şehremini ile birlikte Şehremâneti Meclisi görev yapacaktı. Fakat Dersaadet Belediye Kanunu uygulamada hiçbir zaman yürürlüğe konulamadı. Kanunla kurulması gereken yirmi dairenin sadece beşi; Beyoğlu, Tarabya, Kadıköy, Yeniköy ve Beykoz oluşturulabildi. Bunun sebepleri arasında o dönemde yaşanan 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı da bulunmaktadır (Seyitdanlıoğlu, 2010, s. 17).

İstanbul'da inşaat etkinlikleri 19. yüzyılda sistematik bir düzene sokulmuştur. Şehremâneti olarak anılan belediyenin 1855'te kurulmasından bir süre önce inşaat etkinliklerinin bir bölümü özel ihaleler ile yürütülüyordu. Kentsel yenileme ve düzenleme ile ilgili konular yabancı danışmanlar tarafından yorumlanıyordu. Mimarlık tarihi kaynaklarının çoğunda Helmuth Von Moltke, İstanbul için ilk imar planını hazırlayan kişi olarak geçmektedir (Şekil 2.3). Fakat Moltke'nin Türkiye'de

bulunduğu yıllarda yazdığı mektuplara bakıldığında: 22 Şubat 1837 tarihli mektubunda "İstanbul'un planını bitirdim ki Türkler buna harita diyorlar" diyerek kendisi sadece bir İstanbul Haritası hazırladığından bahsetmiş, imar planı ya da projesi ile ilgili hiçbir ifadeye yer vermemiştir (Moltke, 2016, s. 115). Yapılan bu çalışmanın plan olarak algılanmasının sebepleri; Atmeydanı'ndan Beyazıt'a, Aksaray'dan Silivri ve Mevlevihane kapılarına Tarihî Yarımada'yı doğudan batıya kat eden yolları ve şehrin organik dokusuyla karşıtlık oluşturan doğrusal ve olduğundan geniş caddeler olarak çizilmiş olması ve Moltke'nin anılarında Aufnahme ifadesinin Türkçe'ye plan olarak çevrilmesidir. 8 Haziran 1839 tarihinde yayınlanan layiha[5] ile İstanbul şehrinin nasıl yeniden yapılandırılacağı tarif edilmiştir (Bilsel, 2015, ss. 498-499). Bu sebeple Moltke'nin hazırladığı sadece kartografik niteliği olan İstanbul haritasının 1839'da hazırlanan İmar Yönetmeliği'ni biçimlendirdiği düşünülmektedir. Moltke'nin hazırladığı haritaya bağlı olarak hali hazır durum üzerinde imar kararlarının işaretlendiği bu planın üç amacı vardır: Şehirde yangınların yarattığı hasarın önlenmesi, yeni geniş yollarla şehir içinde erişilebilirliğin arttırılması ile sağlık koşulları ve asayişin iyileştirilmesi, dağınık yapıdaki İstanbul'un iç bütünlüğünün sağlanabilmesidir (Fındıkgil Doğuoğlu, 2002, ss. 98-99).

Şekil 2.3 : Moltke İstanbul Haritası, 1839 (Url-2).

[5] 25 Rebiyülevvel 1255 (8 Haziran 1839) tarihli vesika, bkz. Ergin, Mecelle-i Umûr-ı Belediyye, c. 3, s. 1240-1243.

1839 tarihli yönetmelik, dar ve dolambaçlı yollar, çıkmaz sokaklar, ahşap yapılar, açık alan eksikliği, yapı ölçeklerinin ya da yapıların denetimsizliği gibi konulara öneriler getiriyordu. Örneğin sokaklar 10, 12, 15, 20 zirâ[6] genişliklerinde yapılacak, çıkmaz sokak yapılmayacaktı (Kuban, 1996, s. 351). İmparatorluk buyruğuna göre Silivrikapı ve Mevlevihane Kapısı'ndan ve Beyazıt'tan Edirnekapı'ya ve Eğrikapı'daki Çarşamba Pazarı'ndan geçerek Kadırga Limanı'ndan surların içindeki Yedikule'ye ve Bahçekapı'dan Eyüp'e uzanan genişlikleri 20 zirâ olan bir dizi yol önerilmişti. Fakat ne 1839 Planı (Moltke'nin planı) ne de diğerleri kentsel dönüşümü düzene sokmada köklü bir etki yaratabilmişti (Barillari ve Godoli, 1997, s. 12).

İlk inşaat yönetmeliği 1848 yılında çıkarılan Ebniye Nizamnamesi olmuştur. Arkasından 1858 Sokaklara Dair Nizamname, 1863 Turuk ve Ebniye Nizamnamesi, 1875 İstanbul ve Bilâd-ı Selasede Yapılacak Ebniyenin Suret-i İnşaiyesine dair Nizamname, 1877 Dersaadet Belediye Kanunu ve 1882 Ebniye Kanunu çıkarılmıştır. Bu nizamnameler genel olarak kent dokusunu düzenlemek, sokak genişliklerini arttırmak ve bina yüksekliklerini ayarlamak gibi benzer konulara değiniyorlardı (Z. Çelik, 2015, s. 65). Çıkarılan bu nizamnamelerde imar konusunda önemli adımlar atılırken koruma konusunda hiçbir madde yer almamış, koruma için ayrı yasal düzenlemeler getirilmiştir (Tekeli, t.y. s.21).

1848 Ebniye Nizamnamesi'nde, yangınların yok ettiği mahalleler ve arsalar, çıkmaz sokaklar, sokak genişlikleri ile ilgili ifadeler bulunmaktadır. Sokaklar üçe ayrılmış; genişlikleri 7,6 metreden az olmayanlar *büyük caddeler*, 6 metreden az olmayanlar *adi caddeler*, 4,5 metreyi geçmeyenler ise *sair sokaklar* olarak ifade edilmiştir. Kâgir yapıların yükseklikleri en fazla 30 zirâ (yaklaşık 22 m), ahşap yapıların ise 22 zirâ (yaklaşık 16 m) olarak belirtilmiştir. 1863'teki düzenlemede iki yeni kategori daha eklenmiş, en geniş caddeler 11,5 metre olarak belirlenmiştir (Kuban, 1996, s. 352).

1858 Sokaklara Dair Nizamname, Beyoğlu ve Galata sokaklarının düzeltilmesi, genişletilmesi, kaldırımların standardının sağlanması, cadde ve sokakların aydınlatılması ve kanalizasyon sisteminin oluşturulması amacıyla çıkarılmıştır.

---

[6] Zirâ: Arşın'ın Arapçasıdır. Değişik kaynaklarda "orta parmak ucundan dirseğe", "parmakların ucundan omuza" veya "kollar iki yana açıldığı zaman sağ elden sol elin parmakları ucuna" kadar olan uzunlukları temsil ettiği varsayılarak tanımlanan, bu nedenle değişik yer ve zamanlardaki tanıma göre farklı boyda olması gereken eski bir uzunluk ölçüsüdür. Zirâ-i mimârî olarak metrik sisteme göre 75,8 cm olarak kabul edilir (Sönmez, 1997, s. 116). Metin boyunca kullanılan tüm zirâ ifadeleri zirâ-i mimârî olarak ele alınmalıdır.

Nizamnamenin bazı maddeleri şöyledir: Çöp arabaları her sabah sokakları dolaşıp, ev ve dükkânların kapılarını çalarak çöpleri toplayacaktır. Yaz aylarında bütün cadde ve sokaklar sulanacaktır. Aydınlatma gazlı fenerler ile sağlanacak, bundan doğacak harcamalar semt sakinlerinden vergi ile toplanacaktır. Binalara yapılacak balkon, kepenk gibi çıkıntılar belirlenen standartlar ölçüsünde olacaktır (Seyitdanlıoğlu, 2010, ss. 5-6).

1863 Turuk ve Ebniye Nizamnamesi'ne göre sokak genişletilmesi için istimlak gerektiğinde, sokağın iki yanından eşit oranda ev yıkılması öngörülüyor ve mal sahiplerine temyiz hakkı tanınmıyor, mülklerini bağış yapmaları bekleniyordu. Yeniden düzenlenen alanlarda mülk sahiplerine binalarının değeri kadar yeni hisseler veriliyordu. Özellikle yangın sonrası alanların düzenlenmesinde mevcut durum haritalar ile ifade edilecek, açılacak yeni sokaklar ve arsaların kimlere ait olduğu da haritalar üzerinde gösterilecektir. Tüm yapılaşmalar *murabba* (kare) veya *müstatil* (dikdörtgen) yapı adaları şeklinde olacaktır (Ergin, 1995a, ss. 1674-1676).

1875 İstanbul ve Bilad-ı Selasede Yapılacak Ebniyenin Suret-i İnşaiyesine dair Nizamname'ye göre İstanbul ana ve tali bölgeler olarak ikiye ayrılmıştı. Ana bölgeler, İstanbul Tarihî Yarımadası'nın Unkapanı-Aksaray eksenine kadar olan doğu kısmı, Şişli, Pera'da Cadde-i Kebir bölgesi, Azapkapı'dan Ortaköy'e kadar olan kıyı şeridi olarak belirlenmişti. Ana bölgelerde ahşap malzeme tümü ile yasaklanırken tali bölgelerde kâgir yangın duvarı yapmak şartı ile bazen izin verilebiliyordu. Bu da kentin popüler ve yoğun alanlarında yangın tehlikesini en aza indirmeyi sağlamak içindi (Z. Çelik, 2015, s. 67).

1882 yılındaki Ebniye Kanunu'nda sair sokakların genişliği 4,5 metreden 7,6 metreye çıkarılmıştır. Yangın tehlikesini en aza indirmek için kâgir yapım tekniklerinin avantajlarına değinen nizamname tam kâgir ve yarı kâgir olarak sınıflandırma yapıyordu. Tam kâgir olan binalarda döşeme kirişlerinde ve çatılarda kullanılan malzemeler demir veya bakır olarak tanımlanırken yarı kâgir olanlarda bu kısımlar ahşap olarak ifade edilmiştir 1882 Ebniye Kanunu'nda istimlak edilecek alan için yangın öncesi arsanın en fazla dörtte biri olabileceğine dair kısıtlama getirilmiştir. Daha önceki nizamnamelere ilave olarak yangın yerinde ondan fazla hane bulunması durumunda bu alanda yeniden parselleme yapılacağı, yeniden düzenleme sırasında arsa sahibinden arsanın dörtte biri bedelsiz olarak alınacağı kararı getirtilmiştir.

Kanun, yerleşmeye yeni açılacak olan yerler için de yeni bir ifade içermektedir (Z. Çelik, 2015, ss. 66-67).

> Ham arazi, bağ ve bostan üzerine ebniye inşası ile mahalle teşkili için parça parça satmak isteyenler teayyün edecek lüzum ve icap üzerine orada meccanen bir karakolhane ve bir de mekteb mahalli terk etmeye ve hududu nihayetine değin lağım yapmaya ve satılan yerler bedelatından kaldırım masarifi için Şehremânetine beher arşın[7] için 5 para tediyesine mecburdur (Tekeli, 2012, ss. 532-533).

Kent dokusunun düzenlenmesi amacıyla çıkarılan tasarım ilkeleri tüm Osmanlı kentlerinde olduğu gibi başkent İstanbul'da da aynıdır. Planlama bilimsel yaklaşımı savunarak yol biçimleri "kavâid-i hendeseye[8]" uygun olarak düzenlenmeli şeklinde alınan kararları içermektedir. Mevcut labirentvari sokak kurgusunun yerine düz ve geniş arterler oluşturularak ulaşım kolaylığı sağlanacağı ve yangın kontrolü yapılabileceği belirtilmektedir (Z. Çelik, 2015, s. 64).

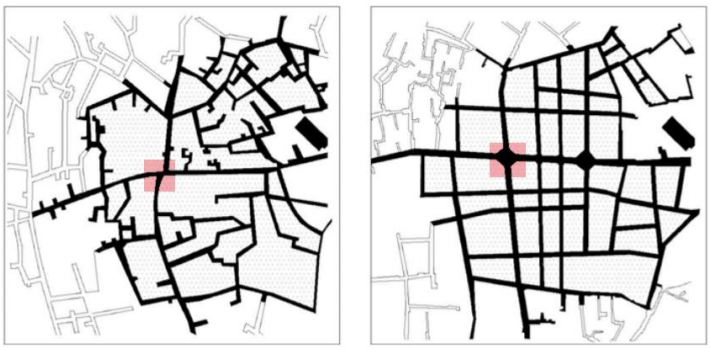
İstanbul tarihi boyunca yangınlar ile mücadele etmiş, kentin nüfusu arttıkça tehlikenin boyutu da artar olmuştur. 1840 öncesinde meydana gelen yangınlarda tahribata uğrayan bölge daha önceki düzenine göre yapılmaya çalışılmıştır. 1840'tan sonra ise yangın mahalleri yeni planlama alanlarına dönüşmüştür. Yanan yerin büyüklüğü, topografyası ve kentteki konumuna göre yapılacak olan müdahale farklılık göstermekte idi. Yanan bölge büyük ve kent içerisinde önem arz eder bir konumda ise başlı başına bir yenileme projesine dönüşüyor, proje kimi zaman yanmamış bölgeleri de kapsıyordu. Bölgede anıt yapı bulunması ızgara plana geçişte daha zor oluyordu. Kent dokusunda büyük değişiklikler yaratan yangınlar 1856 Aksaray yangını ve 1865 Hocapaşa yangınları olmuştur. 1870 Pera yangınında da üç binden fazla bina yanmıştır. Tarlabaşı, Taksim Cadde-i Kebir ve Galatasaray semtleri tahrip olmuştur. Ayvansaray, Samatya gibi bölgelerde meydana gelen nispeten daha küçük ölçekte olan yangınlar sonrasında yapılan düzenlemeler ile kent içinde parçalar halinde ızgara planlı alanlar oluşmuştur (Z. Çelik, 2015, s. 68).

---

[7] Metin boyunca kullanılan arşın ifadesi zirâ ifadesi ile aynı anlamda olup, zirâ-i mimârî olarak ele alınmıştır.

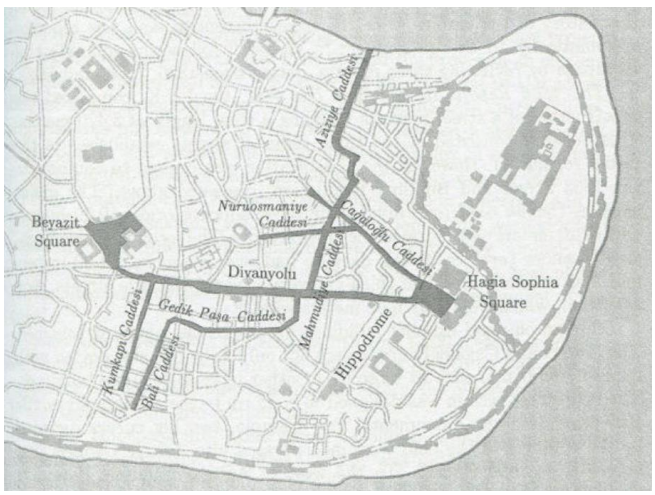
[8] Kavâid-i hendese; geometri kuralları anlamına gelmektedir.

1856 Aksaray yangını sonrası İtalyan mühendis Luigi Storari bölgenin imarı için görevlendirilmiş, mahallenin organik sokak dokusunu yeniden düzenlemiştir. Aksaray Caddesi ile Divanyolu Caddesi'nin kesişim noktası önemli bir kavşak olarak vurgulanıp, çıkmaz sokaklar yok edilmiştir. Ancak birbirlerini dik kesen birörnek yapı adaları tamamen oluşturulamamış, eski yapı adaları aynı boyutlarda kalmıştır (Şekil 2.4) (Z. Çelik, 2015, ss. 69-71).

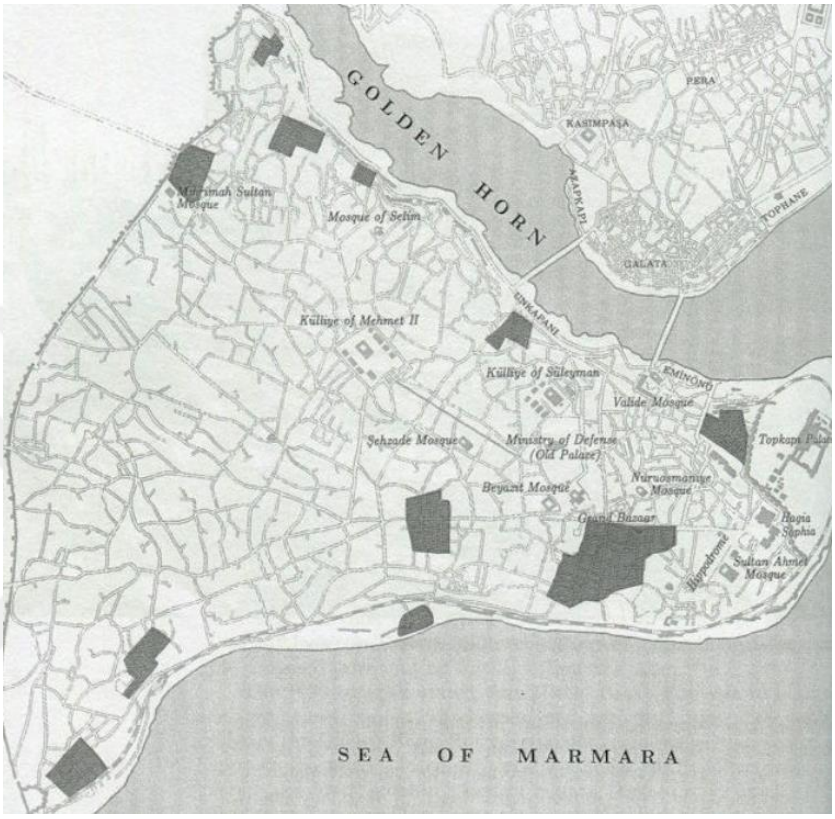
Şekil 2.4 : Storari, Aksaray (İstanbul) yangın yeri planı (Özcan, 2006, s. 163)

Sirkeci'den Marmara'ya kadar etki alanı olan 1865 Hocapaşa yangını sonrasında Islahat-ı Turuk Komisyonu kurulmuştur. Komisyon, kent planlarının hazırlanması, arsa ifrazı ile sokakların ve yapıların boyutlarının belirlenmesi üzerine çalışmalar yapmıştır. Hocapaşa'dan Divanyolu, Kumkapı ve Beyazıt'a kadar yanan bölgelerde ve düzenlemeye gerek görülen bölgelerde komisyon görevliydi. Yangın sonrası Divanyolu 19 metre genişliğinde ana arter, Aziziye Caddesi, Mahmudiye Caddesi, Kumkapı Caddesi ve Nuruosmaniye Caddesi ise 12,2 metre genişliğinde ikincil arterler olarak düzenlenmiştir (Şekil 2.5) (Z. Çelik, 2015, ss. 72-74).

Şekil 2.5 : 1865 Hocapaşa yangını sonrası düzenlenen caddeler (Z. Çelik, 2015, s. 75).

İstanbul'daki ızgara plan uygulamaları sadece yangın sonrası bölgelerde değil, yeni planlanan alanlarda da söz konusu olmuştur. 1848'de Pangaltı'da yeni bir mahallenin kurulmasına karar verilmiş, Mekteb-i Harbiye'nin karşısındaki alan ikamet bölgesi olarak yapılaşmaya açılmıştır. Bu proje ile Taksim'den Şişli'ye doğru olan büyümenin omurgası oluşmuştur (Z. Çelik, 2015, s. 81).

Şekil 2.6 : İstanbul Tarihî Yarımada'da yeniden düzenlenmiş alanlar (Z. Çelik, 2015, s. 103)

19. yüzyıl planlama çalışmaları genellikle sokakların iyileştirilmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Yine de toplumun kültürüne işleyen eski sokak dokusunu değiştirmek, halkın mahallelerde yaşayan kent imgesinde yer almalarını sağlamak çok da mümkün olmamıştır. Bu planlamaların gerçekleşebildiği noktalar özellikle yangın alanları olmuş, uygulamalar bu alanlar ile sınırlı kalmıştır. Bu sebepledir ki 20. yüzyıla yaklaşıldığında kent haritalarına bakıldığı zaman lekeler halinde ızgara planlı alanlar görülmektedir (Şekil 2.6). Çeşitli arşiv belgelerinden tez kapsamındaki Kumkapı Panayia Kilisesi ve Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi'nin yangın sonrası yeniden yapıldığına dair belgeler bulunmuştur. Bunun yanı sıra bu kiliselerin bulunduğu alanlarda da yangın sonrasında kentsel düzenleme yapıldığı gridal sistemdeki planlamadan bellidir.

20. yüzyılın başına gelindiğinde modern kentin yeni simgeleri, Boğaz girişindeki İmparatorluk Sarayı'nın yanındaki tren istasyonu, limanlar, rıhtımda demirlemiş olan buharlı gemiler, şehir hatları vapurları olmuştur. Bu gelişmeler Anadolu kıyılarının statüsünü değiştirmiş, yazlık yaşam alanları kentin sürekli oturulan mahallelerine dönüşmüştür (Kuban, 1996, s. 361).

2.2 Toplumsal ve Kültürel Alanda Yaşanan Değişim ve Dönüşümler

Osmanlı Devleti sınırları içinde batılılaşma ifadesi ile yer bulan değişimler gerek nüfus yoğunluğu, gerekse de nüfusun kozmopolit yapısı sebebi ile en çok başkent İstanbul'da etkisini göstermiştir. İstanbul 19. yüzyılda çeşitli kültürel, toplumsal ve teknolojik değişmelere sahne olmuş, eski ile yeniyi bir arada barındıran bir kent halini almıştır. Günlük hayatta yeni bir kültür ve uygarlığa göre gelişen değer yargıları ve giderek farklılaşan anlayış, halk ve dönemin aydınları tarafından gözlemleniyordu. Özellikle Batılı Levantenler, dilleri, giyimleri, beğenileri, yaşam biçimleri ve eğlenceleriyle farklı bir fiziksel çevre oluşturuyorlardı (Özer, 2005, s. 28).

İngiltere ile 1838 ve 1861 yıllarında imzalanan ticaret antlaşmaları, 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı sadece birer uluslararası ilişki olmamış, toplum yapısını değiştiren iç değişim araçları haline gelmişlerdir (Karpat, 2017, s. 81). Bizans döneminden itibaren farklı etnik grupların yaşadığı İstanbul da, 19. yüzyılda toplumsal açıdan birçok dönüşüme sahne olmuştur. Avrupa ile ilerleyen ilişkiler, kente yeni modalar, siyasi fikirler, kentin nasıl yönetilmesi ve tasarlanması gerektiğine dair yeni kavramlar getirmiştir (Boyar ve Fleet, 2014, s. 297). 19. yüzyıl, Osmanlı Devleti topluluklarının günlük yaşantısından eğitimine ve iş hayatına kadar değişimler geçirdiği bir yüzyıl olmuştur. Bankaların, apartmanların, tiyatroların, restoranların, modern okulların ve imparatorluk saraylarının, tramvay ve tünelin yapılması, vapur seferlerinin düzene sokulması ile İstanbul'un geleneksel manzarası yüzyılın sonuna gelindiğinde oldukça değişmiştir (Kuban, 1996, s. 348).

Toplum yapısında meydana gelen değişimlerle beraber 19. yüzyılda İstanbul'daki nüfus artışı diğer Avrupa şehirleri ile paralellik göstermekte idi (Çizelge 2.1). 1830 yılında İstanbul'un erkek nüfusu 97.097'si Müslüman, 115.256'sı gayrimüslim olmak üzere toplam 212.333'tür (Toprak, 1994, s. 110).

Çizelge 2.1 : İstanbul'a ait nüfus verileri (Shaw, 1979, s. 266).

Yıl	Nüfus		
	Erkek	**Kadın**	**Toplam**
1844	213.992	-	213.992
1856	236.096	-	236.096
1882	219.945	162.431	382.376
1885	508.814	364.761	873.575
1906	514.421	350.155	864.576
1914	-	-	909.978

1885 nüfus sayımında İstanbul'da yaşayan nüfusun yaklaşık %44'ü Müslüman, %41'i ise gayrimüslimdir. Geri kalan %15'i ise birçoğu Osmanlı vatandaşı gayrimüslim iken, yabancı devlet tebaasına geçerek sefaretlerin koruması altına giren yabancı nüfustur[9] (Karpat, 1985, s. 103). Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında yabancılar özellikle Galata ve yeni uzantılarında, Müslümanlar da İstanbul'da yaşıyorlardı (Z. Çelik, 2015, s. 48).

Müslüman, gayrimüslim Osmanlı tebaası ve yabancıların toplam İstanbul nüfusu içindeki oranı ve bu grupların şehrin farklı bölgelerine dağılımlarına bakıldığında özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Haliç'in kuzeyindeki semtlerin, güneyindekilere, yani Tarihî Yarımada'dakilere göre daha modern, daha Avrupai bir görünüme sahip olduğu görülmektedir. Avrupalılar şehre geldiklerinde Tarihî Yarımada'ya değil Galata ve civarına yerleşmişlerdir (Gülenaz, 2011, s. 103). Galata'dan Beyoğlu'na doğru genişleyen bu gayrimüslim yerleşmesinin sebepleri bölgedeki sefarethanelerin varlığının yanında Kırım Savaşı'nın neden olduğu batı ile etkileşimin[10] artması olarak da görülmektedir (G. Çelik, 2016 s.30; Eldem, 1997 s.20). Gayrimüslim Osmanlı tebaasının ve yabancıların bu bölgeye yerleşmesi ile bölgede yeni kiliseler de yapılmaya başlanmıştır. Rum Ortodoks toplumunun da kendi ibadetleri için yeni kiliseler yaptığı bilinmektedir.

İstanbul'daki nüfus artışı ne Londra'da olduğu gibi Sanayi Devrimi'ne, ne de Paris ve Viyana'daki gibi merkezileşmiş hükümet politikalarına bağlıdır. İstanbul'daki nüfus artışının temel nedenlerinden biri güneydoğu Avrupa ve Rusya'nın güneyinden kaçan

[9]Veriler, Karpat K. (1985). *Ottoman Population, 1830-1914: Demographic and Social Characteristics* kaynağı s.103'teki tablodan derlenmiştir.

[10] Kırım Savaşı sırasında İstanbul'a gelen yabancı kuvvetlerin yiyecek ihtiyacının karşılanmasıyla gayrimüslim tüccarlar büyük kazanç elde etmişler ve özellikle Tepebaşı'nda bulunan otelleri inşa ettirmişlerdir (Dirimtekin, 1972, s.4).

Müslüman halk olmuştur. Bunun yanı sıra kente gelen gayrimüslim ve yabancı nüfusun etkisi de büyüktür. 1840-1900 yılları arasında kapitülasyonlardan, Avrupalı tüccar ve yatırımcılara tanınan haklardan yararlanmak için İstanbul'a yerleşen 100.000 yabancı olmuştur (Z. Çelik, 2015, s. 47). Batıya açılma ve Batı ile kurulan bu ticaret ilişkileri İstanbul'da giderek güçlenen bir ticaret burjuvazisi oluşmasına yol açmıştı. İstanbullu gayrimüslimler, Sanayi Devrimi ile desteklenen İngiltere, Fransa gibi ülkelerin ticaret politikası ile özellikle Galata ve Pera bölgesinde yeni bir ticaret ve finans burjuvazisi oluşturmuşlardır. Giderek zenginleşen bu kesim, yardımlarıyla desteklediği okul, vakıf gibi kuruluşlarla daha da güçlenmiş, Islahat Fermanı'nın getirdiği kolaylıklarla devletin bazı kararlarını kendi çıkarlarına uygun hale getirmişlerdir. Müslüman Osmanlıların genel olarak ticaret ile fazla ilgilenmeyişleri ve yabancı dil sorunu, dış ticaretin Rum, Yahudi ve Ermeni gruplar sayesinde gelişimine sebep olmuştur (Akın, 2011, s. 7). Öncesinde sosyal düzen içinde en tepede rahip, patrik, hahambaşı gibi din adamları yer alırken 19. yüzyıl ile dış ticaretle uğraşan tüccarlar bulunmaya başlamıştır (Karpat, 2017, s. 110) .

19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı imalat sanayisi Avrupa kaynaklı ciddi bir rekabetle karşılaşmıştır. Özellikle 1838 Ticaret Antlaşması sonrası imparatorluk topraklarında dolaşan yerli mallar vergilendiriliyor, yabancı mallardan ise sadece giriş veya çıkış yaptıkları noktalarda vergi alınıyordu. Demiryolu ağının genişlemesi ile Avrupa malları Osmanlı topraklarının her yerine nüfuz ettikçe yerli sanayi daha güç durumda kalıyordu. Bu sebeple Osmanlı sanayisini kurmaya yönelik iddialı projeler gündeme gelmeye başladı. 19. yüzyılda İstanbul'da birçok sanayi tesisi kurulmuştur. Zeytinburnu bölgesinde demir boru, çelik ray, pulluk, top, kılıç, bıçak ve benzeri madeni eşyalar üreten bir dökümhanenin yanı sıra bu bölgede dokuma imalathaneleri de bulunuyordu. Yüzyılın son yirmi yılında İstanbul banliyölerine ve Boğaz köylerine yayılmış bir biçimde gıda (özellikle şeker), cam, porselen, çini, metal ürünler, kâğıt, kimyevi maddeler, kauçuk üretimi ile ilgili sanayi kuruluşları ortaya çıkmıştır (Z. Çelik, 2015, ss. 42-43). Sultan II. Mahmud döneminde (h.d. 1808-1839) kurulan Feshane, 1850'de özel bir girişimle Ohannes Dadyan'ın Bakırköy'de el tezgâhlarıyla kurduğu ve on yıl sonra Hazine'ye devrettiği Basmahane, Zeytinburnu'nda 1845'te Sultan Abdülmecid'in girişimleri ile kurulan Dökümhane, 1862'de Beykoz'da üretime başlayan Çini ve Porselen Fabrikası bu dönemde bireysel veya devlet eliyle kurulan sanayi tesislerine örnek olarak gösterilebilir (Yazıcı, 2007, s. 91). Özellikle

1880'lerden sonra özel teşebbüse ait fabrikaların sayısında ciddi bir artış görülmüştür. Bomonti Bira Fabrikası, Küçükçekmece Kibrit Fabrikası, Kasımpaşa Un Fabrikası bu girişimlerden bazılarıdır (Boyacıoğlu, 2016, s. 64).

Toplumsal yaşamın bir parçası olan ulaşım, sanayi ve teknolojinin gelişimi ile İstanbul kentinde de değişim başlamıştır. İstanbul sokakları o dönemde organik formda, yaya kaldırımı olmayan ve rastgele bir araya getirilmiş taşlar ile döşeliydi (Boyar ve Fleet, 2014, s. 299). Sokaklar form olarak değişmemesine rağmen hareket etme biçimleri değişmiş; at devreden çıkarak, faytona ve at arabasına dönüşmüştür. Toplu taşımada ise tramvay yaygın bir ulaşım aracı haline gelmiştir. Şehirlerarası yolculuğu sağlayan tren, şehre turist getiren en önemli ulaşım aracıdır. Doğu Ekspresi ile İstanbul'a gelen Avrupalılar, oryantalizm merakı ile Pera Palas'taki otellerde konaklamaktadır (Boyar ve Fleet, 2014, s. 315). Sultan II. Abdülhamid döneminde (h.d. 1876-1909) liman tesisleri ile demiryolu sistemine ilişkin alt yapı tamamlanmıştır. Bunlar ayrıca kentin fiziki yapısını ve görüntüsünü etkileyen önemli gelişmeler olmuştur. Oryantalist üsluptaki Sirkeci Garı 1889 yılında ve yeni-rönesans üslubundaki Haydarpaşa Garı 1909 yılında tamamlanarak ticaret faaliyeti ile ilgili ulaşım kolaylığı sağlanmıştır (Kuban, 1996, s. 361). Kentin batı ve doğusunda banliyö trenlerinin çalışmasıyla birlikte 1880'lerde bu güzergâhta ahşap köşklerin oluşturduğu sayfiye yerleşimleri görülmeye başlamıştır. Batıda Yeşilköy ve Bakırköy, doğuda Kızıltoprak, Göztepe, Erenköy, Bostancı gibi yerleşimler gelişim göstermiştir (Tekeli, 2012, s. 537). İstanbul'a ilk buharlı gemi Sultan II. Mahmud döneminde (h.d. 1808-1839) gelmiş, 1838'de Tersane'de buharlı gemi üretimine başlanmıştır (Kuban, 2010, s. 76). Ulaşımda diğer bir gelişme de 1851 yılında kurulan Şirket-i Hayriye ile seferlerine başlayan vapurlardır. Bu seferler ile Boğaz köylerine, Kadıköy'e ve Adalar'a erişim kolaylaşmıştır. Rum Ortodoks toplumunun da yoğunlukla yaşadığı bu bölgelerin kentsel anlamda gelişimleri hızlanmaya başlamıştır. Ardından 1858'de Kabataş-Üsküdar arasında ilk arabalı vapur seferleri başlamıştır (Kuban, 1996, s. 359). Böylece kentin iki yakası arasında ulaşım daha da rahatlamıştır.

Yeni ulaşım sistemleri İstanbul'un kent imajı üzerinde çağdaş bir etki yaratmıştır. Atlı tramvaylar, vapurlar, tünel kente canlılık getirmiştir. Bu etkiyi Edmondo De Amicis şöyle yorumlamıştır:

> Sakin mi sakin başka bir Türk sokağında birden bir boru sesi ve atların nal seslerini işitirsiniz: Dönüp bakarsınız, o da ne? Gözlerinize inanamazsınız. Bu

> dikkatinizi çekmemiş rayların üstünde giden, Türklerle ve Frenklerle dolu, üniformalı sürücüsü ve tarife ilanlarıyla Viyana ve Paris'tekilere benzeyen atlı tramvaydır. Bu sokaklarda beliren umulmadık şeyler, anlatılacak gibi değildir: Şaka ya da yanlışlık gibi gelir, gülmeye başlarsınız ve tramvayın arkasından sanki ilk kez gördüğünüz bir şeymiş gibi şaşkın şaşkın bakakalırsınız. Tramvay gidince, gözünüzün önünden Avrupa'nın canlı bir görüntüsünün geçip gittiğini sanırsınız ve dekoru değişmiş gibi kendinizi yine Asya'da bulursunuz. (Amicis, 2013, s. 37)

1838 Ticaret Antlaşması sonrası kentte gelip geçici olan Avrupalı sayısı artmıştır. Bu da konaklama yapılarının artışına sebep olmuştur. Özellikle Galata, Pera aksında yoğunluk gösteren oteller Avrupa'daki örneklerine benzer konfor koşullarını sağlayan yapılar olmuştur. Ünlü Pera Palas Oteli, Compagnie Internationale Des Wagons-lits et des Grands Expresses Européens tarafından yaptırılmıştır. Bu görkemli binanın özellikle yemek ve balo salonu yeni yaşantının kültürel faaliyetlerine ev sahipliği yapmıştır. 1893'te Tepebaşı'nda yapılan Hotel Bristol, Hotel Kroecker, Grand Hotel de Londres diğer önemli otellerdendir (Z. Çelik, 2015, ss. 175-177). Pera'dan sonra otellerin en sık görüldüğü bölgeler Tarabya, Büyükdere, Adalar olmuştur. Bazı oteller zincir şeklinde İstanbul'un farklı yerlerinde şubeler açmışlardır. Rum Ortodoks toplumunun daha yoğun yaşadığı bölgelerde görülen bu oteller, onların yabancılarla sürekli iletişim halinde olmalarına sebep olmuştur. Bu iletişim ile yeni yaşantı ve kültürlerden etkilenen Rum Ortodoks toplumunun yaşam biçimlerinde de değişimler görülmeye başlamıştır.

Toplumsal yapıda meydana gelen değişimler, eğitim alanına da etki etmeye başlamıştır. 19. yüzyıl başında tek odalı küçük mekânlar olan Hristiyan okullarında eğitim rahipler tarafından verilmekteydi. Hristiyanlar arasında seçkin tüccar gruplarının oluşmasıyla birlikte hızla modern yabancı okullar kurulmaya başlamıştır. Gayrimüslim okulları, kilise mallarından elde edilen gelir ve cemaatleri tarafından desteklenmekteydi (Karpat, 2017, s. 109). Eğitim alanında yalnızca gayrimüslimler için değil Müslüman kesim için de yenilikleri getiren 19. yüzyıl ile İstanbul'da eski Kuran okullarının yanında sivil ilkokullar da açılmaya başlamıştır. Sivil ilkokullardan mezun olanlar rüştiyelere ve idadilere gidiyorlardı. Askerî alanda açılan okullardan sonra birbiri ardına yöneticilik, tıp ve mühendislik okulları da açılmıştır (Kuban, 1996, s. 348). Eğitim alanında halka özel kurslar niteliğinde dersler verildiği de

görülmektedir. Gerek Müslüman gerek gayrimüslim gençler Avrupa'ya bilim ve sanat konularında bilgilenmeleri için gönderilmeye başlanmış, Batının anlaşılmasına çalışıldığı bu süreçte tercüme de önem arz etmeye başlamıştır (Akın, 2011, s. 17). 1833'te Tercüme Odası kurulmuş, Avrupa ile artan diplomatik ve ticari ilişkilere hizmet etme görevini üstlenen bu kurum genç Osmanlı bürokratlarını Batı medeniyeti ile tanıştıran bir okul işlevi görmüştür (Gül, 2009, s. 54). 1831 yılında resmî gazete Takvim-i Vekayi hem Türkçe hem de Fransızca olarak basılmaktaydı. Halkın okuma yazma oranının düşük olmasına rağmen kahvelerde dolaşan gazeteler onların güncel siyaset ile tanışmasını sağlıyordu. 1876 yılına gelindiğinde ise İstanbul'un kozmopolit yapısı basın yayın organlarından da anlaşılıyordu. Çıkarılan 50 gazetenin sadece 13'ü Türkçe, diğerleri Rumca, Ermenice, Fransızca, Bulgarca, İbranice, İngilizce, Almanca, Arapça ve Latincedir (Dikici, 2015, s. 240).

O dönemin İstanbul'una bakıldığında operası, okulları, borsası ve mason locaları ile tam bir kozmopolit şehir görünümündedir. İlk Borsa 1854 yılında Galata'daki Havyar Han'da açılmıştır. Rum, Ermeni ve Yahudilerden oluşan bir komite tarafından yönetilmekte, hisseleri Galata sokaklarında kahvelerde ve meyhanelerde satılmaktadır (Dikici, 2015, s. 238).

Padişahın Batılı kültür ve eğitime verdiği önem ile değişmeye başlayan yaşam biçimleri ve ilgi alanları toplumun daha çok gayrimüslim kesimini etkilemekteydi. Kent içinde yaşayan yabancılar alışageldikleri yaşam biçimlerini bulundukları yerlerde yaşatmak istiyorlardı. Halk bir yandan eğlencelere ve şenliklere katılır, kahvehane veya meyhanelerde içkilerini içerken, diğer yandan da dinî mekânları ziyaret ederek, okunmuş su ile nazar boncuğu takarak, düşmanlarına beddua ederek hayatlarını geleneksel yollarla korumaya çalışıyorlardı. Bu geleneklerin yanında özellikle Türk kadınları türbelere gider, adak adar ve çaput bağlardı. Türklerin bu geleneklerine benzer olarak Rumlar da hastalıklara çare olduğu, dilekleri yerine getirdiğine inandıkları ayazmalara giderlerdi. Kiliselerin zemin kotunun altında bulunan bu ayazmaların en ünlülerinden biri Balıklı Ayazması idi. Rum Ortodoks toplumu Aya Yorgi gününü baharın gelişi olarak kutlamaktaydı (Boyar ve Fleet, 2014, s. 304).

2.3 İstanbul'da Gayrimüslimler ve Mimarlık Etkinlikleri

Osmanlı Devleti'nde millet teşkilatı etnik (kavmi) ve lisan aidiyetine göre değil, din ve mezhep aidiyeti esasına dayanmaktaydı. Tanzimat'tan sonra cemaatlerin her biri laik unsurların etkisi ile birer nizamname çıkarttırmış, patrik ve ruhani kurulların yanında millet meclislerine girmiştir. Millet teşkilatı kendi denetim mekanizmasını kazanmış, cemaatlerin vakıf, okul ve toplumsal tesislerinin yönetilmesi millet meclisleri tarafından gerçekleştirilmeye başlamıştır. Bununla beraber Patrikhanelerin yetkileri azalmış, ruhban dışı laik unsurların idarede ve fikir hayatındaki önemi artmıştır (Ortaylı, 2015, ss. 233-235). Toplumların böyle ayrılmasının sebebi çok unsurlu mozaik bir devletin kendine bireyler yerine cemaatleri muhatap almak istemesidir. Tanzimat'tan sonra Islahat Fermanı gayrimüslim milletlerin anayasal gelişmelerinin ve milli bağımsızlık isteklerinin başlangıcı olmuştur. İki fermanda da bahsedilen kanunlar ve bunların yürürlüğe girmesi, gayrimüslim halkın güvenlik, eşitlik, adalet ve hukuk alanlarında yeterli derecede temsil edilmelerini sağlamıştır. 1876 tarihli Kanûn-i Esasi'de "Devlet-i Osmaniye tabiiyetinde bulunan efradın cümlesine herhangi din ve mezhepten olursa olsunlar bilâ istisna Osmanlı tabir olunur" ifadesi ile tüm halkların eşitliğinden bahsedilmiştir (Kurtaran, 2011, s. 66).

Din ve ibadet özgürlüğü olan gayrimüslim cemaatler kendi aralarında zaman zaman yardım toplayarak sosyal varlıklarını sürdürmeye devam ediyorlardı. Bu yardımların toplanması patrikhane ve hahamhanenin kontrolünde yapılmakla beraber, devlet iznine bağlıydı. Gayrimüslimler eğitim alanında serbest bırakılmışlardı; nasıl kendi ibadet yapılarını idare ediyorlarsa, eğitim yapılarını da cemaatleri vasıtasıyla idare ediyorlardı. Kendi dillerinde eğitim yapabiliyor, kendi ders programlarını düzenleyebiliyorlardı. Cemaatlerin topladıkları yardımları kimi zaman okullarının iyileştirilmesi için kullanıyorlar, kendi tarih ve kültürlerini yaşatmaya çalışıyorlardı (Güler, 1998, ss. 159-161).

Osmanlı Devleti'nde yaşanan değişimin fiziksel mekâna yansıyan örnekleri, çok kimlikli toplum bireylerinin eserleri olmuştur. Özellikle Müslüman yöneticilerin talepleri doğrultusunda gayrimüslim vatandaşın her alandaki değişime katkısı mimariyi de etkilemiştir. Müslüman veya gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının yanı sıra Levanten ve yabancı için amaç yönetici kadronun talepleri doğrultusunda değişime hizmet etmek olmuştur. Tanzimat ile beraber etnik veya dinsel ayrım

olmadan eşitliğin savunulması, gayrimüslim, Levanten veya yabancı kesimi öne çıkarmıştır (Yazıcı, 2007, s. 5).

İstanbul, Osmanlı Devleti'nin kente yerleşmesinden önceki zamanlardan beri yabancıların ticari ve politik ilişkiler içinde olduğu önemli bir kent olmuştur. Gayrimüslim toplulukları iki grup altında toplamak mümkündür. Bunlardan biri millet sistemi içinde yer alan grup, diğeri ise kentte bulunan yabancılardır. Millet sistemi içinde yer alan zimmîler[11] azınlık diye ifade edilse de aslında nüfusları toplumda azımsanamayacak sayıdadır. Bu grubun çoğunluğu Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerden oluşmaktadır. Yabancıların ise kentte bulunma sebepleri daha farklıdır. Genellikle tüccar, elçilik çalışanları, çeşitli misyonlar üstlenen din adamları ve batılılaşma döneminde devletin yeni kurumları için getirtilen uzmanlar olarak toplum içinde yer alırlar (Yazıcı Onur, 2011, s. 316). Yabancıların Osmanlı Devleti tabiiyetine geçenleri Levantenler olarak da ifade edilebilir. Tüm bu gayrimüslim toplulukların yaşadıkları kentte kendi düzenlerini oturtmak istediği alanlar bulunmaktadır. Bu sebeple kendi kültürel kimliklerini yaşam çevrelerine yansıtıp, İstanbul için önemli bir kültürel çeşitlilik oluşturmuşlardır.

İstanbul içinde yaşadıkları çevreler farklılık gösteren gayrimüslimlerin inşaat faaliyetleri için bazı kurallar söz konusudur. Gayrimüslim tebaanın konutlarının yükseklikleri, inşaat malzemesi, renkleri Müslümanlardan farklılık göstermektedir. Tanzimat öncesine kadar gayrimüslim evlerinin yükseklikleri farklı olmuştur. İstanbul'da yapılan Müslüman evleri 12 zirâ, gayrimüslim evleri 9 zirâ olarak belirlenmiştir. Sur içi ve dışında ehl-i İslam olmayanlara iki kattan fazla ev yapmak yasaklanmıştır (Yazıcı, 2007, s. 147). Bu konu ile ilgili Moltke, 23 Kasım 1836 tarihli mektubunda şöyle söylemektedir:

> Türklerin evlerinin dış görünüşü reayanınkinden ayrılır. Müslüman, evinin geniş cephesini Boğaz'a doğru yapar, kırmızı, mavi ya da sarı renge, fakat daha çok kırmızıya boyar. Hâlbuki Rumlar ve Ermeniler evlerinin dar tarafını, baş şehrin ana caddesi olan Boğaz'a çevirirler ve kurşuni renkle badana ederler (Moltke, 2016, s. 104).

[11] İslam ülkelerinde yaşayan, can ve mal güvenliklerinin korunması, ülke yönetimince dinsel bir borç olarak kabul edilen gayrimüslimler. Bunlar cizye ve haraç yükümlüsüydüler. Tanzimat sonrası ise bu terim yasaklanmıştır (Sakaoğlu, 1985, s. 139).

İstanbul'daki Rum, Yahudi ve Ermeniler çoğunlukla Fener, Balat, Sulumanastır, Samatya ve Kumkapı semtlerinde yaşamaktaydı. Gayrimüslimlerin yaşadığı mahallelerde arazi dar olduğu için binalar sıkışık nizam üzerine inşa edilmiştir. İskân bölgelerinin darlığı ve sınırlarının sabit tutulması, bu bölgelerdeki arsa değerlerini de arttırmaktadır (Ortaylı, 2008, s. 308). 1856 Islahat Fermanı ile ise yabancılara emlak satın alma hakkı tanınmıştır. Bu durum inşaat faaliyetlerinde ciddi bir artışa sebep olmuş, İstanbul'un çehresini değiştirmiştir. Özellikle Beyoğlu'nda 1870 yangını sonrasında zengin olan yabancı, Levanten ve gayrimüslimler tarafından birçok kâgir bina yaptırılmıştır (Yazıcı, 2007, ss. 87-88).

İstanbul'da Rum, Yahudi ve Ermenilerden sonra Batılılaşma yolunda etkili olan Levantenler özellikle Galata ve Pera bölgesinde yaşıyorlardı. Birkaç kuşaktan beri İstanbul'da yaşayan Levantenler çoğunlukla İtalyan, Fransız ve İngiliz kökenliydi. Bu sebepledir ki Pera'ya ilk gelen elçilikler Venedik, Fransız ve İngiliz Elçilikleridir (Akın, 2011, s. 8). Elçilikler daha sonraki dönemlerde de yazlık sefarethanelerini Boğaz köylerinden özellikle Tarabya ve Büyükdere kıyılarına yerleştirmişlerdir. Elçilikler, yalnızca siyasi ilişkilerin yürütüldüğü yerler olmayıp, sanatsal ve kültürel etkinliklere de ev sahipliği yapmışlardır. Yazlık elçilikler, gayrimüslim ve yabancı tüccarların zengin konakları, çok büyük bahçeleri ve özel koruları ile Avrupa tatil kentleri niteliğinde kozmopolit bir ortam yaratmışlardır. Galata-Pera'da dışarıya kapalı yaşayan yabancı toplum İstanbul halkının büyük bir kısmını etkilemekteydi. Özellikle Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler Avrupalıların yaşadığı semtlerden ev seçiyor, yaşantılarında kendilerine onları örnek alıyordu (Mantran, 2001, s. 290).

19. yüzyılda Balkanlar'da ve özellikle Bulgar vilayetlerinde gerçekleşen Kırcaali hareketi, iki Sırp isyanı, 1821 ayaklanması, Osmanlı-Rus savaşları gibi iktisadi ve siyasi sebepler, İstanbul'a Bulgarların kitlesel göçünün koşullarını oluşturmuştur. Meydana gelen bu göçler Bulgarların ulusal ve kültürel olarak canlanmalarına katkıda bulunmuştur. Genellikle abacılar, kürkçüler, celepler, fırıncılar, bahçıvanlar, seyisler, arabacılar, tütüncüler, kasaplar, sütçüler gibi lonca teşkilatlarını kurmuşlardır. Bunun yanında tüccar olanlar Haliç'in kenarında, Galata Köprüsü yakınındaki hanlara yerleşmişlerdir. Özellikle Balkapanı Hanı daha sonradan Bulgarların matbaa ve kitabevi kurdukları yer olarak kültür cemiyetlerinin toplanma noktası haline gelmiştir. Yerleştikleri mahalleler yoğunluklu olarak Topkapı, Kumkapı, Langa, Kasımpaşa, Hasköy ve Ortaköy'dür. Bulgar cemaatinin ayrı bir kiliseye sahip olma isteklerinin

karşılığında 24 Eylül 1849'da kilise inşasına izin veren bir ferman çıkmıştır. Geçici olarak inşa edilen bu küçük kilisenin yerine 1892 yılında Ayios Stefanos isimli yeni bir kilise için temel atılmıştır. İstanbullu mimar Aznavur tarafından tasarlanan ve tümüyle demir malzemeden yapılan kilisenin yapımını Viyanalı şirket R. Ph. Wagner üstlenmiştir (Kiutuçkas, 2011, ss. 38-50).

İstanbul'un 19. yüzyıl mimari etkinliğinin büyük bir çoğunluğu yabancı mimarlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu mimarların bir kısmı davet üzerine Avrupa'dan gelirken, bir kısmı ise birkaç nesilden beri İstanbul'da yaşayan İtalyan, Fransız, İngiliz, İsviçreli, Alman veya Avusturyalı Levantenler ile Osmanlı tebaasına dâhil olan gayrimüslim mimarlardır. Osmanlı Devleti'nde mimari eğitimin yapılanmasının uzun sürmesi sebebi ile geçiş döneminde oluşan boşluk yabancı mimarların İstanbul'a yerleşerek mimarlık bürosu kurmalarını kolaylaştırmıştır. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde sistemli bir şekilde çalışmış, akademik eğitimden geçen ilk mimar, 1837'de İstanbul'a gelen Gaspare Fossati'dir (Fındıkgil Doğuoğlu, 2002, ss. 60-61).

Mimarlık alanındaki ihtiyacın kendi imkânlarıyla dışarıda eğitim alıp gelen gayrimüslim Osmanlı vatandaşları ya da yabancı ve Levanten mimarlar tarafından yürütülmeye çalışılması, mimarlık eğitimi veren bir okul kurulması gerekliliğini göstermektedir. Bu da 1883'te eğitime başlayan Sanayi-i Nefise Mektebi'nin açılması ile somutlaşmıştır. Bu okul resim, mimari, heykel bölümleri ile eğitime başlamış, eğitim kadrosunda yine çoğunlukla gayrimüslim veya yabancı öğretmenler yer almıştır (Yazıcı, 2007, ss. 72-77).

Osmanlı Devleti'nde çalışan yabancı uzman ve sanatçılar, Avrupa'nın model alınması sürecinde daha fazla itibar görmüşlerdir. Bu dönemde yeni düzenin kurulabilmesi için ilk şart iç güvenliğin sağlanabilmesi ve toprak kayıplarının önüne geçilmesi olmuş, bu da yeni bir askerî düzen kurulmasını gerektirmiştir. Bu sebeple Osmanlı hizmetinde çalışan yabancı mimarların gerçekleştirdiği ilk örnekler, kışlalar, askerî yapılar ve tersaneler olmuştur (C. Can, 1993, s. 9). William James Smith'in Mecidiye Kışlası (Taşkışla), Gümüşsuyu Askerî Hastanesi, Garabet Balyan'ın Kuleli Kışlası, Sarkis Balyan'ın Gümüşsuyu Kışlası, Gaspare Fossati'nin Limon İskelesi Karakolu ve Bab-ı Seraskeri Hastanesi, Bourgeois'nın Seraskerlik binası bunların en bilinen örnekleridir. Askerî ve idari yapı örnekleri ardından 1847 yılında Reşit Paşa tarafından Fossati'ye yaptırılan Baltalimanı Sahil Sarayı kâgir sahil sarayları yapımını başlatmıştır. Ardından gelen Tanzimat dönemi paşaları Fuad Paşa, Hasip Paşa, Kamil Bey, Şevket

Bey de Fossati'ye köşk ve yalılar yaptırmışlardır. Tanzimat sonrası ekonomik güç elde eden Levantenler de Beyoğlu'ndaki San Pietro Kilisesi, St. Esprit Kilisesi, Naum Tiyatrosu, Hollanda ve İspanya elçilik binalarını yine Fossati kardeşlere yaptırmışlardır. Bu binaların yapımında Fossatiler dışında çok sayıda yabancı ve Levanten mimar çalışmıştır (C. Can, 1993, s. 37). İstanbul'da daha erken dönemlerden itibaren faaliyet gösteren İtalyan veya Fransız kökenli mimarların yanında Alman mimarların etkisi de daha çok 19. yüzyılın sonuna doğru olmuştur (Yazıcı, 2007, s. 206). İstanbul'da kiliselerin tasarımında da birçok yabancı ve Levanten mimar görev almıştır.[12]

19. yüzyılda gayrimüslim kesimin ekonomik anlamda iyi durumda olması, Tanzimat ve Islahat fermanlarının da getirileri ile imar alanında da öncü olmalarına sebep olmuştur. Bu dönemde gayrimüslimler, proje ve kontrol mimarı olarak çalışmanın yanında daha çok müteahhit olarak faaliyet göstermekteydiler (Yazıcı, 2007, s. 152). Ayrıca Ebniye İdaresi'nde görev almalarının yanında, idarenin açtığı ihalelerle yapım ve onarım işlerini de üstlenmekteydiler. 1851 yılında kurulan Ebniye Meclisi'nde görev alan mimar ve kalfalara bakıldığında; Ermeni milletinden Kirkor Kalfa, Menas Kalfa, Küçük Ohannes Kalfa, Rum milletinden Panayot Kalfa, Todori Kalfa, Onikos Kalfa gibi isimlerle karşılaşılmaktadır. 1856 tarihli bir belgede de, dönemin birçok yapısının onarımında görev alan gayrimüslim mimarların konu ile ilgili ehliyet sahibi olup olmadıkları konusunda tahkikat yapılması gerektiği belirtilmiştir (Yazıcı, 2007, ss. 191-192). Dönemin ebniye kalfaları cami, konut, türbe, dergâh gibi her türlü yapının inşa ve onarımında görev almıştır. Yani Kalfa tarafından onarılan Nallı Mescid, İstefan Kalfa tarafından onarılan Ahi Çelebi Camii ve planı çizilerek yapılan Beykoz Kasrı bunlara birer örnek olarak verilebilir. Bu gayrimüslim mimar kalfaların çoğu usta-çırak ilişkisi ile yetişmiş, bir kısmı da ailelerinin imkânı ile yurtdışında mimarlık eğitimi almıştır. Sanayi-i Nefise Mektebi'nin açılması ile eğitimlerini burada alanlar da olmuştur (Yazıcı, 2007, s. 319).

19. yüzyılda İstanbul'da mimarlık hizmetlerinin yaygınlaştığı, 1868'de altı, 1880'de on, 1890'da on dokuz mimarlık bürosu olmasından anlaşılmaktadır. 1880, 1881 ve

[12] Çeşitli kaynaklardan derlenerek hazırlanan mimarları bilinen Rum Ortodoks kiliselerine ait veriler EK I başlığı altında Çizelge I.1'de verilmiştir.

1890 yılı Şark Ticaret Yıllıkları'nda[13] adresleri belirtilen mimarlar arasında; Cingria, Giacomo Leoni, Leval, Sarkis Balyan, Tülbentçiyan, Valsanaki, Zanno, Ananyan, Basmaciyan, Breschi, Bridesi, Cociffi, Godeffroy, Mavrogordato, Parigoris, Paruta, Perpignani, Sotiroğlu, Tipaldos, Aznavour, Campanakis, Cuppa, Pelopadis, Dimadis, Eram, Farra, İoannidi, Keresteçiyan, Merhametçiyan, Mimaridis, Semprini, Taşçıyan, Tedeschi ve Vallaury bulunmaktadır (C. Can, 1993, s. 45). Tanzimat sonrası yapı faaliyetlerinin mimarlık eğitimi gören kişiler tarafından yürütülmeye başlaması, bu hizmetin öncelikle yabancı ve Levantenler tarafından, sonra onlara katılan gayrimüslim mimarlar tarafından yapıldığını göstermektedir. 1912 yılına gelindiğinde ise İstanbul'da bulunan yüz otuz serbest mimarlık bürosunun tamamına yakını Rum ve Ermeni mimarlar tarafından kurulmuştur (C. Can, 1993, ss. 52-54).

Gayrimüslim toplumun Batı kültürüne yakın olmasının yanında Osmanlı toplum yapısı içinde millet statüsü elde etmiş olmaları, modernleşme sürecinde etkin rol oynamalarında etkili olmuştur. Bu sebeple İstanbul'un kentsel dokusunda yaşanan değişimde söz sahibi olan gayrimüslim ve yabancı mimarlar dışında, modern sektörde ortaya çıkan bankacılık, taşımacılık, sigortacılık, simsarlık ve ticaret ile meşgul gayrimüslimler de vardır. Batıyla eşdeğer bir sosyal düzen bekleyen gayrimüslim kesimin talepleri sonucu doktor, eczacı, terzi, saat tamircisi gibi esnaf grupları da yerleşim dokusu içinde yer almaya başlamıştır (Yazıcı Onur, 2010, s. 6).

2.4 Gayrimüslimler İçinde Rumların Yeri

İstanbul Rumları çok eski ve oldukça katmanlı bir kültürün mirasçılarıdır. Bu miras çok çeşitli ve yer yer birbirinden çok farklı öğelerden oluşur. Anadolu'nun Rumca konuşan halklarının, İmparator Konstantin zamanında Doğu Roma İmparatorluğu'nun egemenliğine girmesinden 19. yüzyılda Yunanistan'ın bağımsızlık kazanmasına kadar geçen sürede, İstanbul Rumlarının kültürel kimliğine şekil veren iki büyük tarihsel öğeden söz edilebilir: Bizans İmparatorluğu ve Ortodoks Hristiyanlık. Rumların Bizans döneminden beri Türkler ve diğer Müslüman halklar ile karşılıklı etkileşim ve ilişki içinde olmaları onların varlığını biçimlendirmiştir. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde başlayan reform hareketleri ve Yunan Krallığı'nın kurulması ile Rum

[13] Başta İstanbul olmak üzere Osmanlı topraklarındaki ticari faaliyetinn detaylı bir dökümünü sunmak üzere yayımlanmış aslen ticaret, üretim, sergileme ve satış faaliyetlerinin tanıtımı için hazırlanmış defterlerdir.

Ortodoks toplumuna yönelik eğitim ve öğretim faaliyetleri başlamıştır. Yunan ve Bizans uygarlıkları tarafından beslenen Helenizm idealleri ile homojen ve yekpare bir Rum Ortodoks cemaati oluşturma yoluna gitmişlerdir (Anastassiadou, 2012, ss. 199-200).

Çok katmanlı İstanbul'da fetihten önce halkın tamamı neredeyse Rumlardan oluşmaktaydı. İstanbul'un fethinden sonra Sultan II. Mehmed'in (h.d.1451-1481), Anadolu ve Balkanlar'da oturan gayrimüslimleri kente getirttiği bilinmektedir (Mantran, 1991, s. 45). Kente yeni gelen topluluklar geldikleri bölgelere göre gruplanarak, yerleştikleri mahallelere geldikleri bölgelerin isimlerini vermişlerdir (Mantran, 1986, s. 46). Göçlerle gelen topluluklar geldikleri yerdeki sosyal yaşam biçimlerine göre ya deniz kıyısına ya da iç kısımlara yerleştirilmişlerdir. Deniz kıyısını seçenlerin tercihi şehrin ana limanı olan Haliç kıyıları olmuştur. Yerleşimler sırasında zanaatkâr ve meslek sahibi olanların şehir merkezinde, diğerlerinin çevre köylerde olmalarına dikkat edilmiştir (Karaca, 1996, ss. 21-22).

İstanbul'un ayrıcalıklı konumu içerisinde uzun zamandır varlığını sürdüren Rum Ortodoks toplumu şehrin çeşitli yerlerine yerleşmişlerdi. Haliç çevresi dışındaki Rum yerleşimleri Marmara kıyısındaki Kumkapı ve Samatya arasındaydı. Kiliselerin etrafındaki mahallelerde yaşantılarını sürdüren Rumlar için 1602 yılında Fener'deki Ayios Yeoryios Kilisesi'nin patrikhane merkezi olması ile semtin önemi artmıştır. Fener bölgesi dışında Rumlar kültlerine uygun törenlerin gerçekleştiği kiliselerinde kendilerini daha rahat bir millet olarak hissediyorlardı (Michaud ve Poujoulat, 2014, s. 65). Rumların batı dillerine aşina olmaları sebebiyle Osmanlı tarihi boyunca Divân-ı Hümâyûn'da tercümanlık görevi yaptıkları bilinmektedir. Rumların bu mevkilere getirilmeleri, İstanbul'da Fenerli Rumlar diye isimlendirilen aristokrat bir kesimin oluşmasına sebep olmuştur (Demirağ, 2002, s. 17). Fakat 18. yüzyılda bazı Fener Beyleri Fener'i terk ederek Tarabya, Yeniköy gibi Boğaz köylerine yerleşmişlerdir. Zenginleşen Rumlar ise Pera'yı ve daha kuzeydeki yerleşimleri tercih etmiştir (Tekeli, 2012, s. 538).

19. yüzyıla gelindiğinde ise İstanbul'daki Rum Ortodoks nüfusunun arttığı görülmektedir. Bunun sebebi Balkanlarda, Kafkaslarda ve Rusya'da toprak kayıplarının yaşanmasıyla etnik kökenleri Rum olmasa da Rum Ortodoks kilisesine bağlı Romen, Bulgar gibi cemaatlerin Osmanlı topraklarına katılmasıdır. Yavaş yavaş gayrimüslim kesimle Müslümanların bir arada yaşadıkları görülmeye başlanmıştır.

1885 yılında yapılan nüfus sayımına göre İstanbul'daki Rum nüfusunun önemli bir kısmının Beyazıt, Fatih, Çarşamba, Beşiktaş, Beyoğlu, Pera, Dolmabahçe, Üsküdar, Boğaz köyleri, Şişli, Kurtuluş, Kadıköy civarlarında ikamet ettikleri bilinmektedir (Karakuyu ve Kara, 2010, ss. 301-302).

Mantran'a göre ise Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra İstanbullu Rum cemaati, ıslahatçılar ve kilise çevresi olarak ikiye ayrılmışlardır (2001, s. 287). Önceki dönemlerde laik kişilerin cemaat yönetiminde görev almalarına karşı olan Ortodoks Patrikliği, 1860 ve 1885'te Bulgar ve Rumen Kiliselerinin özerkliklerinin ilan edilmesi ile saygınlığını kaybetmeye başlamıştır. Rumların siyasal etkisinin azalmaya başlamasının yanında ekonomik alanda ağırlıkları artmaya başlamış, ekonomik anlamda güçlenen Rumların büyük bir bölümü Pera, Nişantaşı, Şişli, Maçka gibi semtlere taşınmıştır (Mantran, 2001, ss. 287-288).

Rum milletinin resmî olarak tanınması ve bu suretle Osmanlı toplumsal kurumlarına dâhil edilmesi, Tanzimat reformlarının ardından 1856 Islahat Fermanı ve 1867 memorandumuyla gerçekleşmiştir. Daha önce verilen millet statüsü gayri resmi olarak Osmanlı Devleti'nin varlığı boyunca süregelmiştir (Anagnostopulu, 2011, s. 4). Cemaatlerin iç idaresi, toplumsal yaşam, eğitim, dernekleşme, evlilik kurumu gibi örgütlenmeler patrikhanenin sorumluluğundadır. 1858'e kadar cemaat yaşamı ve kiliselerin ekonomik yönetimi doğrudan doğruya patrikhanenin denetimi altındaydı. 1858 yılında Patrikhane ile Rum cemaatlerinin ilişkilerini düzenleyen Ulusal Kurallar Tüzüğü'nün yürürlüğe girmesiyle, Rum cemaatlerinin ekonomik yönetimi seçimle işbaşına gelen cemaat kurulları tarafından yürütülmeye başlanmıştır (Bozis, 2011, s. 27).

Yunanistan'ın bağımsızlığı, Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı gibi yaşanan değişimler sonrasında 19. yüzyıl ortalarından başlayarak 1908'e kadar Rum cemaati daha fazla göz önünde olmuştur. Devletin güvenini yeniden kazanan Rumlar, Batılı devletler ile ticaret ilişkilerinde aracı konuma gelmişler, bir kesimi tüccar, banker olarak önem kazanmıştır. Yeni oluşan bir burjuva sınıfı gibi davranmaya başlayan zengin ve etkin Rum cemaati içinde bir kültür yaşamı oluşmuş, kitap basımı hızlanmış, tiyatrolar sahneye konmaya başlanmıştır. Bu dönemde İstanbul'da 80'den çok kilise, 500 ayazma Rum dindarlara hizmet vermektedir (Eruzun, 1994, ss. 365-366). İstanbul Rum cemaatleri 1870'lerden sonra kurumsallaşmaya başlamıştır. Bu süreç daha önceki dönemlerde uygulanan pratikler doğrultusunda gerçekleşmiştir. Tanzimat

döneminde devletin merkezileşmesiyle birlikte cemaatler idari ve mali özerkliklerini yitirdiklerinden, eğitim, hayır ve din işlerine yoğunlaşarak kendilerini bu alanda kurumsallaştırmışlardır. Milliyetçi hareketler Patrikhane'ye bağlı Rum nüfusu üzerinde hak talep etmeye başlayınca, eğitim, hayır ve din alanı Rumların Patrikhane ile olan bağlarını sağlamlaştırmıştır (Gavraoğlu ve Kanner, 2010, s. 18). Ticaretle, bankalarıyla, mesleki birimleriyle, zanaatla, eğitimle, hayırseverlikle ve siyasetle gelişen Rum Ortodoks cemaatleri, Osmanlı başkentinde bu alanların gelişmesinde önemli rol oynamışlardır.

Rum burjuvazisi bankacılık, iş ve endüstri alanlarına kayınca kendi mekânlarındaki mimari öğelerin de değiştiği görülmektedir. Özellikle cemaatlerin desteğini alan, önceleri ahşap binalarda ya da kilisenin içinde eğitim yapan okullar kent mekânında fark edilir yapılar olmaya başlamıştır. Bankerler ve iş adamları, bulundukları bölgenin adını taşıyan cemaat okullarına büyük para yardımı yaparak, kendi isimlerini vermişler ya da yeni bir cemaat okulu kurulmasını sağlamışlardır. Hristakis Zoğrafos'un Panayia cemaat okulu için yaptırdığı bina Zoğrafyon ismini almıştır. Bu okullar Rum cemaatinin ve Osmanlı toplumunun laikleşmesinde önemli rol oynamışlardır (Ozil, 2010, s. 32). Genellikle Rumların yönetiminde olan Galata bankerlerinin maddi destekleri de Rum toplumunun Helenizm düşüncesine güç kazandırmıştır. Bankerlerin destekleri ile 88 Rum okulu açılmış, Rum çocukları eğitim için Atina'ya gönderilmeye başlanmıştır (Dikici, 2015, s. 236). 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin de etkisiyle cemaat yönetiminde yapılan değişikliklere göre burjuva sınıfı, Patrikhane yönetimine dâhil olmuş ve dinî yöneticiler Rum cemaatlerinin yönetimini burjuva sınıfları ile paylaşmaya başlamışlardır. Bu sınıf kendi kurumlarını yaratıp, sadece kitlesel eğitim yapan okullar değil, bunları tamamlayan Helen Filoloji Derneği gibi kültür-edebiyat dernekleri de kurmuşlardır (Ozil, 2010, s. 34).

19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyılın başında Rumların konutlarında ve kiliselerinde fermanların getirdiği mimari serbestlikten dolayı değişimler olmuş, bu da modernleşen İstanbul'da Rum mimarların etkinliklerini arttırmıştır (Şenyurt, 2002, s. 7). Rum mimarlar sadece proje mimarı olarak kalmamış, müteahhit olarak da faaliyet göstermiştir. Bu özellikleri imar alanında ekonomik gücü ellerinde tuttuklarını ve büyük çaplı devlet yapılarının yapımında görev aldıklarını göstermektedir (Şenyurt, 2002, s. 15). 19. yüzyılda devlete ait yapıların inşasında görevlendirilmiş ve devletten maaş alarak çalışan Rum mimarların/kalfaların yanında tüccar kalfa da denilen

devletin açtığı ihalelere katılarak dışarıdan bina yapım işini üstlenen mimarlar/kalfalar da bulunmaktaydı. 1805 yılında Üsküdar'da inşa edilen Selimiye Cami ile ilgili belgelerde Foti Kalfa; Eski Beşiktaş Sarayı'nın tamiri ile ilgili 1808 tarihli bir belgede ise Foti, Komninos, Yorgi ve Todori kalfaların isimleri geçmektedir (Şenyurt, 2002, ss. 35-36). Kasımpaşa'daki Bahriye Nezâreti binasının mimarı da Vasilaki Kalfa ve birlikte çalıştıkları Anastas Kalfa ile Sarkis Balyan'dır. Vasilaki Kalfa, Sultan II. Abdülhamid döneminde (h.d. 1876-1909) saray mimarı olarak görev almıştır. Vasilaki Kalfa kendi cemaati için ise İoakimion Kız Lisesi'ni, Taksim Ayia Triada Kilisesi'ni ve Zappeion Kız Lisesi'ni yapmıştır (Şenyurt, 2002, ss. 58-65). Dolmabahçe Bezmialem Valide Sultan ve Ortaköy camilerinin inşaları ise İstefan (Stefan) Kalfa tarafından gerçekleştirilmiştir. İstefan Kalfa, Heybeliada Ayia Triada Manastırı ve Kilisesi ile Heybeliada Ayios Nikolaos Kilisesi'ni inşa etmiştir (Şenyurt, 2002, s. 48).

Dönemin Rum mimarlarından bazıları da serbest mimarlık ofislerinde çalışmaktaydılar. Şark Ticaret Yıllıklarına göre 1880 ile 1930 yılları arasında İstanbul'da etkinlik gösteren Rum mimarların sayısı 200'den fazladır. Bunların en çok tanınanları P. Fotiadis, K. Kyriakides, A. Neokosmos Yenidounia, D. Vasiliades, G. Couloulhros, P. Kampanakis, E. Ladopoulos gibi isimlerdir. Bu mimarlar yeni bina tiplerini ortaya çıkarmış, yapı sektörüne yatırım yapmış ve İstanbul şehrinin modernleşmesi ve imajının değişmesine aktif olarak katkıda bulunmuşlardır (Colonas, 2000, ss. 376-377).

3. 19. YÜZYIL İSTANBUL'UNDA YAPIM VE ONARIM FAALİYETLERİ

19. yüzyılda imparatorluğun her sektöründe yaşanan köklü değişim ve gelişmeler iki önemli olgu altında kendini göstermektedir: Kurumsallaşma ve kanunlaştırma. Yapım ve onarım konusunda da bu iki olgunun en çok görüldüğü yer olan başkent İstanbul için ise birçok gelişme söz konusu olmuştur.

Tanzimat Fermanı'ndan sonra merkezî hükümetin görevleri hayatın bütün alanlarını kapsayacak şekilde genişletildi. Tanzimat; kavramına göre reform, kanun, sistemleşme ve denetim demekti. Bu sebeple adem-i merkeziyetçi Osmanlı bürokrasisinin yerine merkezileşmiş kamu görevlilerine dayalı bir yapı getirildi. Avrupa örneklerine benzer kanunlar çıkarıldı, idari görevler kadılardan alınıp yeni açılan Nezâretlere verildi (Z. Çelik, 2015, s. 56). Yeniçeriliğin kaldırılması ile beraber kadılık kurumunun katı kurallarını yerine getirecek imkân ve iktidar da ortadan kalkmıştı. Bunun yerine 1826 yılında İstanbul'da şehir yönetiminde etkin bir denetim yapılmasını ve gelirlerin toplanmasını sağlayacak İhtisab Nazırlığı kurulmuştur. Kadı bu durumda yargı organı, noter ve vakıf denetçiliği gibi hukukî görevlerini sürdürmeye devam etmiştir. Kurulan bu İhtisab Nazırlığı'nın İstanbul'daki görevleri; esnafın teftişi, lonca disiplinine uymayanların cezalandırılması, fiyat-kalite kontrolü yapılması, Anadolu'dan gelenlerin tespiti ve mürur tezkirelerinin kontrolü, gelen bekârlara uygun yer tahsisi ve bunların durumunun gözetilerek kontrol edilmesidir (Ortaylı, 2008, s. 289).

Tanzimat'la gelen yenilikler inşaat faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ile ilgili bir takım yeni kurallarla örgütlenmenin merkezileşmesini sağlarken, bir taraftan da yapıların inşası için ihaleler açılarak çoğulcu katılım yönünde çelişik bir sistem olmuştur. Burada müteahhitliğin yaygınlaşması için itici güç ve kilit nokta Ebniye Meclisi'dir. Ebniye Meclisi üyeleri olan kalfalar, müteahhitlik hizmetlerinin yerine getirilmesinde önemli rol oynamışlardır (Şenyurt, 2006, s. 57). İnşaat faaliyetleri 19. yüzyılda, kamu kuruluşlarının özel kişiler aracılığıyla yaptırdıkları bazı işlerin en uygun fiyatla gerçekleşmesi için başvurulan bir sözleşme yöntemi olarak ihaleler yoluyla yapılmaktaydı. İnşaat işlerinin ihaleleri eksiltme (münakasa) yapılarak sabit fiyatla (maktuan/götürü), en az fiyat veren kişiye bırakılırdı. İstanbul'da inşa ve tamir olunacak yapının Şehremâneti'nce münakasası yapılıp ve kararı verilenlerin evrakı

resmi kurumlardan gelmişse; plan, harita ve keşif defterleriyle birlikte geldiği daireye iade edilirdi. Emaneten ve götürü usulüyle gerçekleştirilen inşaat ve onarımların Nafia mühendisleri tarafından yapılan ikinci keşfi için, ilk keşifte bulunan kalfaların dışında dört güvenilir kalfanın daha olması istenirdi (Şenyurt, 2006, ss. 88-90). Emanet usulü ise, devlet tarafından inşaat ve tamirat masrafı belirlenen yapının taahhüdünü üstlenen herhangi bir kişi çıkmadığında belirlenen maliyet ile müteahhit araya girmeksizin devlet dairesi tarafından veya daire tarafından oluşturulacak sorumlu heyetlerin emaneten yaptığı işlerdir. Daha çok 20. yüzyıl başlarında eski eserlere verilen önemin artması sebebiyle inşaatın güvenilir kişilere emanet edilerek yapılmasının öngörüldüğü işler de tercih edilen bir yöntem olmuştur. Yapının mimari özelliklerinin bozulmaması, malzemeden çalma, kötü işçilik gibi problemlerin yaşanmaması için iş belli ücretle görevlendirilen memura verilirdi. Örneğin 1911'de Zeyrek'te bulunan kilise camiinin onarımının ihale usulü ile yapılmasının mimari güzelliğini bozacağı düşüncesi ile emaneten onarım yapılmasına karar verilmiştir (Şenyurt, 2006, ss. 103-104).

Onarım uygulamalarında onarım gereksiniminden uygulamanın tamamlanmasına kadar izlenen süreç, klasik devir kurallarının bir bölümünün sürdürüldüğü, buna karşılık yeni kuralların da yer aldığı karma bir görünümdedir. Bakıma önem vermek, yerel şer'i meclis oluru almak gibi geleneksel tavırların yanı sıra, özellikle vakıfların merkeziyetçi bir yönetim yapısına kavuşmasından doğan, parasal kaynak oluşturma ve onarımları ihale yoluyla gerçekleştirme gibi yeni tavırlar da görülmektedir (Madran, 2002, s. 82).

Yönetimsel anlamda yaşanan bu süreç gayrimüslim kesim için değişimler olacağının da bir göstergesidir. Daha önce de belirtildiği gibi öncelikle eşitlik vurgusu yapan Tanzimat ve Islahat Fermanları ile yeni haklar elde eden gayrimüslim kesimin inşaat faaliyetlerinde de değişimler görülmüştür. Tanzimat öncesinde himaye edilmesi gerekenler olarak görülen gayrimüslim gruplar, Tanzimat'ın ilanı ile inşaat alanında da yeni haklar kazanmışlardır. Önceleri kat yüksekliği sınırlaması getiren müslüman-gayrimüslim ayrımı kalkmış, inşaat ayrıcalığı çerçevesi içinde ayrım kalmamıştır (Denel, 1982, s. 42). Bu durumda 19. yüzyıl içerisinde gayrimüslim kesimin kendi yapılarındaki yapım ve onarım faaliyetlerindeki düzen de değişmiş, bunlar uygulamalara yansımıştır.

3.1 Anıtsal Yapıların Yapım ve Onarım Süreçleri

19. yüzyıl, sivil mimarlık örneklerinin, özellikle saray ve kasırların mimari kurgularının değiştiği bir yüzyıl olmasının yanında, İstanbul'un yeni yapı tipleri ile tanıştığı bir süreç olmuştur. Kent siluetinde hâkim olan kışlalar, hastaneler, elçilik yapıları, oteller, hanlar, bankalar, sanayi yapıları ve Tanzimat ile birlikte yaşanan bürokratik değişimlerin ortaya çıkardığı kamu yapıları, mimari üslupları yüzyılın özelliklerini sergileyen camiler, gayrimüslimlere tanınan haklarla inşa edilen kilise ve sinagoglar İstanbul'un anıtsal yapı stokunu ortaya çıkarmıştır.

19. yüzyılda yapı ve onarım alanında çalışan esnafın meslek gruplarında klasik devre göre sayısal ve niteliksel değişim görülmektedir. 16.-18. yüzyıllar arası muhasebe, keşif ve inşaat defterlerinde 30 kadar değişik meslek grubu tespit edilirken, 19. yüzyılda bu sayı 50'ye yaklaşmıştır. Örneğin, İstanbul'da Şehremini Yusuf Rıza Efendi'nin Divan'a sunduğu, sanatkâr ücretlerinde düzenleme isteyen önerisinde; neccar, marangoz, sıvacı, kalemkâr, sıvacı, nakkaş, camcı, löküncü, taşçı, kurşuncu, oymacı, kafesçi, duvarcı, lağımcı, harççı, bıçkıcı gibi ana mesleklerden bahsedilmiştir (Madran, 2002, s. 8).

19. yüzyıl öncesinde gerçekleştirilen onarımlarda temel hedef, bozulmaya neden olan etkenleri ortadan kaldırmak olmuştur. Onarımlarda, yıkılan veya yok olan yerlerin aynı yapım sistemi ile yeniden yapımı; açma, oturma gibi strüktürel problemlerin ise dıştan veya içten kuşaklama ya da gergi demirleriyle desteklenmesi uygulaması yapılmıştır (Coşkun, 2012, s. 48). Deprem, yangın gibi felaketlerden etkilenen anıtsal ölçekli camilere sürekli onarım uygulanmaktadır.

19. yüzyıl ile birlikte taşınabilir veya taşınmaz eski yapıtların, antik çağlardan kalmış sanat yapıtlarının, her türlü mimarlık anıtının saklanmaya, korunmaya değer olduğu düşüncesi oluşmaya başlamıştır (Alsaç, 1992, s. 17). 19. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte Osmanlı Devleti'nde genellikle yabancı ve Levanten mimarlar koruma ve restorasyonda görev almıştır. İsviçre asıllı Fossati kardeşler 1847-1849 yılları arasında Ayasofya'nın onarımı için İstanbul'a gelmişlerdir. Fossatiler daha sonra Aynalıkavak Kasrı'nın onarımı ve Süleymaniye Camii kalemişi bezemenin onarımı işlerini yürütmüşlerdir. Ayasofya'nın restorasyonu ile ilgili verdikleri bir konferansta yapılan müdahaleleri konsolidasyon, strüktürel takviye, muhdes kısımların ayıklanması, yüzey temizlikleri, yok olmuş mozaiklerin imitasyonu, geometrik dekorasyonla resimleme

olarak ifade etmişlerdir (Binan, 2001, s. 111). Fransız mimar Louis Leon Parvillée Çinili Köşk'ün onarımını gerçekleştirmiştir. Raimondo D'Aronco 1894 depremi sonrası Ayasofya'nın onarımı için teklif vermiş, Harbiye Nezâreti, Bâbıâli, Halkalı Ziraat Mektebi'nin restorasyon ve yenilenmesi işini üstlenmiştir (Coşkun, 2012, s. 54). Topkapı Sarayı'nın da 1856 yılında 3. avlusunun, 1881'de Has Ahırlar'ın, meydana gelen yangınlar ve özellikle 1894 depremi sonrası onarımları söz konusu olmuştur. Özellikle 1894 depremi sonrası saray mutfaklarının olduğu yerde görevlilerin kaldığı koğuşların çatılarında ve bacalarda meydana gelen hasarlara onarımlar yapıldığı bilinmektedir. Saray Eczanesi, Hazine Kethüdası Hamamı, Hazine-i Hassa ve Harem Daireleri'nde deprem sonrası bir takım onarımlar yürütülmüştür (Karahasan, 2005, ss. 45-46). Topkapı Sarayı gibi Dolmabahçe Sarayı da 1894 depreminden hasar almış ve deprem sonrası bazı duvarların demir kenetlerle güçlendirilmesi yapılmıştır. Ayrıca 1909 yılında Ser Mimar-ı Hazreti Şehriyari olarak atanan Vedad Bey, sarayın kara ve deniz tarafındaki Saltanat Kapıları'nın, Camlı Köşk'ün, Büyük Merdiven'in üstündeki camlığın, saray mutfaklarının ve Istabl-i Amire'nin[14] onarımlarını gerçekleştirmiştir (Coşkun, 2012, s. 350).

Osmanlı klasik döneminde bir yapının onarılması için ilgili istek, yapıdan sorumlu kişiler veya halkın şikâyetleri ile Divân-ı Hümâyûn'a başvurusu ile başlamaktadır. Bu başvuru sonrası onarımın büyüklüğünü takip için keşif, müdahale biçimlerine dair raporlar hazırlanır. Raporda ayrıntılı bir biçimde tamir isteği belirtildiği için merkezî yönetim işlemleri başlatır. Onarım uygulamaları niteliklerine göre bir veya birden fazla kişi tarafından yürütülür. Onarım tamamlanınca kadıya bildirilir ve onarım öncesi oluşturulan kurul bu kez onarımı teknik ve parasal yönden inceler ve kadıya rapor ederdi (Madran, 2002, s. 5). Osmanlı Devleti'nde onarım çalışmalarının en önemli özelliklerinden biri de keşif çalışmasının yapılmasıdır. Öngörülen onarımın gerçekleşmesi durumunda ne tür ve ne kadar gereç gideceğini, hangi malzemelerin gerekeceğini, ne kadar masraf yapılacağını yaklaşık olarak hesaplayan bu çalışmalar ayrıntılı bir biçimde deftere yazılmaktadır (Alsaç, 1992, s. 15). Keşif ve raporların hazırlanmasında yapının önemine ya da yapılacak işin niteliğine göre kurul üyelerinin sayısı ve meslek çeşitliliği artmaktadır. Bu kurullarda genellikle iki tür eleman

[14] Eskiden has ahır denen, saraya ait atların, koşum takımlarının, raht hazinesinin (değerli ve üzeri mücevherli eyerlerin) arabaların bulunduğu, seyislerin, sürücülerin dairesi durumundaki yer. Tanzimat sonrası kısmen bağımsız bir müdürlük olarak yeniden örgütlenmiştir (Sakaoğlu, 1985, s. 56).

bulunmaktadır: Yönetim elemanları (defterdar, ayanlar, kâtipler gibi) ve teknik elemanlar (mimarlar, ustalar gibi) (Madran, 1985, s. 528). Tez konusu kapsamında incelenen kiliselerde de yapılan bu keşif çalışmalarına dair çizimler, malzeme listeleri gibi verilere ulaşılmıştır. Bu da gayrimüslimlere ait yapılarda da aynı işleyişin gerçekleştiğini göstermektedir.

Tanzimat döneminde inşa edilen anıtsal yapılar için kâgir malzeme teşvikinde kolaylık sağlandığı bilinmektedir. 1848'de Darülfünun ile Sahil Sarayı ve Mühendishane-i Amire binaları için Hasköy harmanlarından satın alınacak tuğlanın fiyatında sabitleme yapılması ve belediyenin vergi almaması, tuğla boyutlarının da Ebniye Müdürlüğü tarafından sınırlandırılması istenmiştir. 1852'de yangınlardan sonra binaların kâgir olarak inşa edilmesine, 1860'da binaların yapımında kullanılmak üzere mücevvef tuğla (delikli tuğla) üretimi için imtiyaz verilmesine, 1864'te Avrupa modeli tuğla üretimi için bir fırın inşa edilmesine, 1869'da kâgir binalar için taş, tuğla ve kireç gibi malzemelerden gümrükten vergi alınmamasına karar verilmiştir (G. Çelik, 2007, s. 245).

Arşivde bulunan keşif defterleri yapılan inşaatlara dair açıklayıcı bilgiler içermektedir. Bu konuya dair şu örnekler verilebilir:

29 Nisan 1826 tarihli bir keşif defterine göre dönemin başmimarı Seyyid Abdülhalim Efendi tarafından Eski Saray'ın bulunduğu alanda, üzeri kurşun örtülü Daire-i Hümayun ile seraskerpaşa hazretlerine ait kiremit örtülü daire ve Asakir-i Mansure Nazırı ve kethüdasına ait daireler, Mercankapısı tarafında mermer kahve ocaklı, elvan boyalı dört bölmeli harem dairesi, yangın kulesi, askerî birlikler için tuğla duvarlı, iki katlı kışla ve kâgir hamam inşa edilecektir (S. Can, 2002, s. 65). Bu arşiv belgesi inşa edilen yapılar ile ilgili bazı mimari tariflerin yanında kullanılacak malzemeler hakkında bilgi vermektedir.

1836 yılında Sultan II. Mahmud'un isteği üzerine Anadolu ve Rumelihisarı'nın harap olan duvarları ile kuleleri tamir edilmiştir. Tamir keşif defterine göre Rumelihisarı'nın kuleleri üzerinde yer alan üç büyük, bir küçük toplam dört adet külah yıkılmış, çevre duvarlarının gerekli görülen yerleri tamir edilmiştir (S. Can, 2002, s. 67). Bu da onarımlar sırasında eklemeler olduğu gibi bir takım yıkımların da gerçekleştiğini göstermektedir.

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hükümet merkezi olarak şekillenen Bâbıâli binası Tanzimat dönemi ağırlıklı olmak üzere 1811-1913 yılları arasında birçok kez onarım, yenileme ve eklemeler geçirmiştir. 30 Nisan 1842 tarihli arşiv belgesine göre Bâbıâli arsası üzerine kâgir olarak bir bina inşasına karar verilmiş, Temmuz 1843'te inşaatı tamamlanan yapının mimarı İstefan Kalfa'ya Sultan Abdülmecid tarafından bir nişan verilmiştir. 1856 yılına ait başka bir belgeye göre deprem nedeni ile yapının hasar görmüş kısımlarının sıva ve badana ile tamiratının yapılması için Ticaret Nezâreti tarafından yaptırılan keşif ve gerekli şartları içeren kontrat Hacı Anesti Kalfa tarafından düzenlenmiştir. Aynı yıl Hariciye Nezâreti dairesinde de yenileme ve genişletme işlemleri yapılması kararlaştırılmıştır (G. Çelik, 2007, ss. 63-65). Söz konusu arşiv belgesi anıtsal yapıların yapımı sırasında yürütülen süreçte öncelikle keşif yapılıp, ihale sonucuna göre kontrat düzenlendiğini göstermektedir. Bâbıâli binasının yapımından itibaren sık sık onarım geçirdiği, yeni birimler için yeni mekânlar eklendiği, sürekli inşaat etkinliğinin aktif olduğu bir yapı olduğu görülmektedir.

Yapılan onarımlar öncesinde çizimler hazırlandığı ve keşif defterine eklendiği durumlar da söz konusu olmuştur. Hırka-i Şerif ve etrafındaki yapıların tamirine ilişkin çalışan Seyyid Abdülhalim Efendi 9 Ocak 1848 tarihinde hazırladığı keşifte, sultanların Hırka-i Şerif'i ziyaretlerinde kullandıkları daire-i şahane, mescid ve hırka-i şerif hücresinin tamamen yıkılıp ahşap olarak yeniden yapılması gerektiğini belirtmiştir. Fakat arazide yeterli yer bulunmadığı için yanındaki arsa satın alınmış, binaların eski ve yeni düzenini gösteren iki plan hazırlanmıştır. Başlangıçta ahşap olarak düşünülen yapıların yangın tehlikesine karşı kâgir olarak yapılması istenince daire-i şahane ve mescidin yerine, önünde hünkâr kasrını da barındıran kâgir bir cami inşa edilmesine karar verilmiştir (S. Can, 2002, s. 76).

Mayıs 1869 tarihli arşiv belgesinde ise Bâb-ı Seraskeri binası masrafi için Bağdat'tan para geldiği ve binanın tamamlanması için teferruat olan bazı binaların yıkımı ve inşaları ile bunun haricinde, ortaya çıkan toprağın denize nakledilmesi için daha çok paraya ihtiyaç olduğu belirtilmektedir (G. Çelik, 2007, s. 102). Bu belge ile anıtsal yapıların tamamlanması için gerekli olan paranın kimi zaman Osmanlı topraklarındaki başka bir merkezden temin edildiği anlaşılmaktadır.

19. yüzyılda anıtsal yapılar onarılırken bir takım eklemeler yapıldığı da bilinmektedir. 1831 Pera yangını sonrasında Galata Kulesi'nin onarımını yapan Seyyid Abdülhalim

Efendi kulenin en üst katını değiştirerek on dört pencereli yeni bir kat eklemiş, bu ek katın etrafına demir şebekeli korkuluk yaptırmıştır (S. Can, 2002, s. 69). Fatih Camii'nin 19. yüzyıla kadar tek şerefeli olan minarelerine 1894 depremi sonrası onarımlarında birer şerefe daha eklenerek boyları uzatılmıştır (Eyice, 1995, s. 245). Tez konusu kapsamında incelenen Galatasaray Panayia Kilisesi de kapasitesinin cemaatine yetmediği gerekçesiyle revakların iç mekâna alınması ile üç nefli bazilikadan beş nefli bazilikaya dönüştürülmüştür. Yeni eklenen bu alanlar ile kilisenin ana mekânı daha büyük bir hale getirilmiştir. Bu genişletme uygulaması da bir ekleme olarak düşünülebilir.

Osmanlı Devleti'nde en önemli yenileme ve onarım çalışmaları askerî yapılar ve dinî yapılar üzerine olmuştur (Alsaç, 1992, s. 11). Müslümanlara ait dinî yapıların yanında gayrimüslim kesime ait dinî yapılar da Osmanlı Devleti'nin belirlediği kurallar çerçevesinde onarımlar görmüş, kimi zaman da yeniden yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nde önemli bir nüfusa sahip olan Rum Ortodoks cemaatine ait kiliselerin yapım ve onarım süreçlerine dair detaylı bilgili 3.2 başlığı altında anlatılmıştır.

Anıtsal yapıların yapım ve onarım süreçlerini anlamaya yardımcı olan en güvenilir kaynaklar geçmiş dönem evraklarıdır. Bunların önemli bir kısmını barındıran Osmanlı Arşivi belgelerinde yeni yapıların yapım kararlarında yangın önlemleri, kullanılan yeni malzemeler gibi ifadelere rastlanmaktadır. Belgeler inşa ve onarım sürecine ilişkin mali giderler ve ödemeler ile ilgili kararları, ihalelerin hangi kalfalara kaldığını içermektedir (G. Çelik, 2007, s. 286). Osmanlı arşiv belgelerine göre tamir ve inşa olunmakta olan kışla, karakolhane, vali konağı, hükümet dairesi gibi devlete ait binaların inşaat masraflarının fazla olması sebebi ile kanuna uygun keşif ve ihale maddelerine dikkat edilmesi, yapılacak binanın sağlam ve dayanıklı olması, gereksiz bezeme ile masrafın arttırılmaması, kullanışlı yapılması, ikinci keşifte de masrafının artmasına izin verilmemesi gerektiği belirtilmektedir (G. Çelik, 2007, s. 253). Rum Ortodoks kiliselerinin de yapım ve onarımlarına dair Osmanlı Arşivi'nde tutulmuş birçok kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlardan kiliselerin ne sebeple onarım gördükleri, onarım sırasında uyulması gereken bazı kurallar, yapım veya onarım masraflarının kimler tarafından karşılanacağı gibi bilgilere ulaşılmaktadır. Belgelerde kiliselerin çeşitli doğal afetler veya bakımsızlık nedeniyle harap durumda olması, kapasitesinin cemaatine yetmemesi gibi sebepler gösterilerek onarım veya genişletme talep edilmiştir. Kullanılamayacak derece bakımsız olan kiliselerde ise cemaat kiliselerinin

yeniden yapımlarını talep etmiştir. Bu talepler sonrası yapılan incelemelerle gerekli izinler verilmiştir.

3.1.1 İdari yapılanma

Osmanlı mimarlık teşkilatının 19. yüzyıldaki aktörlerine bakıldığında yeni yapılan inşaat ve onarımlarla ilgilenenler, saray ve kasırların onarımları ile ilgilenenler ve vakıf yapılarının bakım, onarım ve inşasından sorumlu olanlar olarak üç ayrı grup altında toplandıkları görülmektedir. Bunlar arasındaki ilişkiler her zaman kesin ve net çizgilerle ayrılmış olmamakla beraber yüklendikleri sorumluluklar ve kurumların isimleri yüzyıl içerisinde değişiklikler göstermektedir. Mimarlık teşkilatının sürekli olarak farklı kurumlara bağlanması belirli bir düzenin oturmasına engel olmuştur (Şekil 3.1).

Şekil 3.1 : 19. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Teşkilatı aktörleri.

15. yüzyıldan 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar Osmanlı Devleti'nde tüm mimarlık işleri ile Hassa Mimarlar Ocağı ilgilenmekteydi. Saraydaki dört eminlikten biri olan şehreminliğine bağlı olan bu ocakta görev yapan mimarların en üstünde Ser Mimaran-ı Hassa adıyla baş mimar görev almaktadır. Hassa Mimarlar Ocağı'nın görevleri; devletin yaptıracağı tüm inşaat planlarını ve onarımlarını gerçekleştirmek, keşif bedellerini hesaplamak ve inşaatların uygulamasını yürütmek şeklinde tanımlanmaktadır. Bunların yanı sıra, vakıflara ait yapıların inşaat ve onarımlarının yapılması, gayrimüslimlere ait ibadet yerlerinin onarım keşiflerinin hazırlanması, bentler ve su yollarının inşa edilmesi, sokakların bozulan kaldırımlarının tamir

edilmesi, kentin bakımına yönelik hizmetler yapılması da Hassa Mimarlar Ocağı'nın görevleri arasındadır. Projelerin uygulanabilmesi için binayı yaptıran devlet adamının onayı alınmakta, büyük inşaatlarda harcamaları kontrol etmek için 'Bina Emini' görev yapmaktaydı (S. Can, 2010, ss. 17-19).

19. yüzyılın başına gelindiğinde Hassa Mimarlar Ocağı siyasi, iktisadi ve sosyal nedenlerle çalışma düzeni ve mevcut elemanlarının mimarlık bilgi ve eğitimi konusunda yetersiz kalmaya başlamıştır (S. Can, 2010, s. 21). Bu sebeple 1801'den itibaren hassa mimarları Mühendishane-i Berr-i Hümayun'da eğitim almaya başlamışlardır. Hassa Mimarlar Ocağı'nın düzensizleşen yapısı yüzünden 4 Kasım 1831 tarihi itibari ile Ebniye-i Hassa Müdürlüğü adıyla yeni bir kurum oluşturulmuştur. Bu müdürlüğün görevi, yapılacak resmî binaların planlarının hazırlanması, keşfinin yapılması ve inşaat aşamasında denetiminin yapılması, özel binaların planlarını kontrol edip uygunluğunun onaylanması olarak belirlenmiştir (S. Can, 2010, s. 25). Ebniye-i Hassa Müdürlüğü 1849 yılında Nafia Nezâreti'ne bağlanmış ve 8 Mart 1849 tarihinden itibaren Ebniye-i Hassa Muavinliği'ne çevrilmiştir. Bu dönüşümün amacı müdürlüğün inşa faaliyetleri ile Nezâretin görevleri arasında bulunan imar faaliyetlerini eşgüdümlü olarak yürütmekti. Fakat kısa süre görev yapan Ebniye Muavinliği'nin Ticaret Nezâreti'ne bağlı olarak 1851 tarihinde yerini bıraktığı Ebniye Meclisi'nin görevi; yapılması planlanan binaların açık eksiltme usulü ile müteahhitlerle karşılıklı kontratlarının hazırlanması, inşaat malzemelerinin kalite ve fiyat kontrolünün yapılmasıdır (S. Can, 2010, ss. 27-29). Ebniye Meclisi'nin işlerinin düzenlenmesi için 1852 tarihinde bir komisyon kurulması, ebniye memurlarının maaşlarının, başkentte inşa ve tamir olunan binalardan alınan harçla ödenmesi kararlaştırılmıştır (G. Çelik, 2007, s. 244). Son olarak da 1868 yılında Şehreminliği Hendesehanesi görevi devralmıştır.

Osmanlı mimarlık teşkilatında saray ve kasırların tamiratı ile ilgili Topkapı ve Çırağan Sarayları içerisinde Tamirat Ambarı isimli kurum 1831 yılına kadar görevini sürdürmüştür. Tamirat Ambarı bünyesinde saray-ı hümayun kalfası, bir ambarcı, bir kâtip ve yeteri kadar meremmetçi görev yapmaktaydı. Bu kurum şehremininin kontrolü altında çalışmaktaydı. 1831 yılında Hassa Mimarlar Ocağı'nın kapatılması ile bu kurum yerini Ebniye-i Miriye Tamirat Müdürlüğü'ne bırakmıştır. Müdürlüğün görevi zamanla sarayla sınırlı kalmamış, karakol, hastane, kışla gibi yapıların da inşa işleri yapılmıştır. Bu tür binaların plan ve keşifleri Ebniye-i Hassa Müdürlüğü

tarafından hazırlanırken, inşaat işleri Ebniye-i Miriye Tamirat Müdürlüğü tarafından yürütülmüştür. 1861 tarihi itibarı ile bu kurumun yerini Ebniye-i Seniyye İdaresi almıştır. Bu kurumun görevleri ise padişahın iradesi ile yapılması istenen her türlü binanın inşası, saray ve kasırların bakım ve onarımı şeklinde tanımlanmıştır (S. Can, 2010, ss. 31-33) .

Osmanlı mimarlık teşkilatında vakıflara bağlı yapıların bakım, onarım ve inşa faaliyetleri için ise kurumsal işleyiş daha farklı olmuştur. 1826 yılında Evkaf-ı Hümayun Nezâreti kurulmuştur. Evkaf-ı Hümayun Nezâreti kurulana kadar vakıflara ait yapıların yapım ve onarımları ile yine Hassa Mimarlar Ocağı ilgilenmiştir. Evkaf Nezâreti'nin kuruluş nedenleri arasında, merkezî otoritenin güçlendirilmesi, dağınık olan yönetimin tek elde ve merkezî bir otoriteye bağlı olarak toplanması, yolsuzlukların önlenmesi, vakfın gücünden devletin diğer sektörlerinin faydalanması, dinî çevrelerin gücünün kırılması, vakıflar arası kaynak aktarılarak zayıf vakıflara destek sağlanmasıdır. 1832 yılında Nezârete bağlı olarak, hayır kurumlarının gereksinme ve onarımlarının yürütülmesinden sorumlu Ruznamçeci birimi kurulmuştur (Madran, 2002, s. 11). Daha sonra 1838 yılında onarım işlerini yürütmek üzere Evkaf Tamirat Müdürlüğü göreve gelmiştir. Müdürlük öncesi vakıf yapılarının inşa ve tamiratına yönelik hükümler vakfiyelerde yer alır ve her vakıf kendi geliriyle onarımlarını gerçekleştirirdi. 1847 yılında Bina Eminliği Müdürlüğü vakıf kökenli hayır yapılarının bakım ve onarımdan sorumlu ara bir birim olarak kurulmuştur. Evkaf Tamirat Müdürlüğü 1861 yılında Evkaf Nezâreti İnşaat ve Tamirat Müdürlüğü olarak değiştirilmiştir (S. Can, 2010, s. 34). 20. yüzyılda kurumun yönetimine getirilen Mimar Kemalettin Bey, Sultanahmet, Fatih, Ayasofya külliyesi, Yeni Cami gibi önemli anıtsal yapıların restorasyonunu gerçekleştirmiştir. Mimar Kemalettin Bey sürekli bakımın örgütlenmesinin gerekliliğine dikkat çekmiştir. Bu sebeple yeni bir örgüt yerine var olan örgütün geliştirilmesi için görev yapacak kişilerin sınav ile alınması gerektiğini belirtmektedir (Coşkun, 2012, s. 60). 23 Mart 1919'da Evkaf Nezâreti İnşaat ve Tamirat Müdürlüğü kaldırılarak, yerine Evkaf Nezâreti'ne bağlı, vakıflar ile ilgili imar işlerine bakacak Heyet-i Fenniye adında bir birim oluşturulmuştur (S. Can, 2010, s. 35).

Kendi özel vakıfları olan kiliselerin bakım, onarım, genişletme veya yeniden yapım gereksinimlerinde reayanın talepleri bulundukları bölgenin dini liderleri vasıtasıyla olurdu. Yapılan müracaatlar İstanbul'da Ebniye-i Hassa Müdürü veya onun

görevlendirdiği vekili, taşrada ise mimar-ı belde denilen mahallin mimarı tarafından değerlendirilip, gerekli keşif yapılırdı. Keşif çalışması ile birlikte gerekli ise çizimler, metraj yapılarak şer'î ilâmı ile birlikte merkeze gönderilerek onay alınırdı. Resmi ruhsatla yapılması gereken binaların inşaatının durdurulması, eğer ruhsatta belirlenen özelliklere ve ölçülere uyulmazsa yıkılarak aslına uydurulması konusunda Dâhiliye Nezâreti kurallar belirlemiştir (Alemdar, 2012, ss. 34-39). Kiliselerin yeniden yapım ve onarımlarında Tanzimat'ın ilanından sonra işlemler Kaza Meclisi denilen, mahallin bir nevi yerel idare meclisinin konu ile ilgili talebi iletmesi gerekmektedir. Eyalet, sancak ve kazalarda oluşturulan bu meclisin üyeleri; mahallin mülkî amiri, üst düzey idareciler, cemaatlerin mahallî reisleri ve halkın ileri gelenlerinden oluşmaktaydı (Alemdar, 2012, s. 56). Ayrıca 4-6 kişiden oluşan ve Eforia denilen kilise cemaatlerine ait dernekler de kilisenin mali işlerine bakmanın yanı sıra bakım ve tamir işleri de ilgilenmekteydi (Alemdar, 2012, s. 28). Rum Ortodoks kiliselerinin yapım ve onarım süreçlerindeki idari mekanizma ile ilgili detaylı bilgi 3.2 Rum Ortodoks Kiliselerinin Yapım ve Onarım Süreçleri başlığında ve 5. bölüm olan değerlendirme ve sonuç kısmında ele alınmıştır.

3.1.2 Yasal süreçte yaşanan değişimler

19. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nde mimari koruma açısından kuramsal bir yaklaşım bulunmamaktadır. Genellikle geçmişe ait yapılar dinsel inanç ve kullanım değerlerinden dolayı korunmuşlar, kullanımları son bulan yapılar harap olup yıkılmışlardır. 19. yüzyılda çıkarılan Asar-ı Atika Nizamnamelerine kadar, İmparatorluk sınırları içinde bulunan eski eserlerin yasal durumları Fıkıh hükümlerine bağlı olmuştur (Coşkun, 2012, s. 45). Tanzimatın en önemli iki öğesinden biri olan yasalaştırmanın getirdiği yeni kurallar, koruma alanında da etkisini göstermiştir. 1848-1917 tarihleri arasında Ceza Kanunnamesi, Arazi Kanunnamesi, Ebniye Nizamnamesi, Turuk ve Ebniye Nizamnamesi gibi dolaylı veya Asar-ı Atika Nizamnameleri gibi doğrudan ilgili olarak eski eser koruma alanında 42 tane yasal ve yönetsel düzenleme yapılmıştır (Madran, 2002, s. 15). 2.1 Kent dokusunda yaşanan değişim ve dönüşümler başlığı altında ele alınan bu nizamnamelerden bazılarının bu bölüm içinde koruma ile ilgili maddelerine değinilecektir.

Koruma alanındaki önemli gelişmelerden biri 13 Kasım 1869 tarihinde yürürlüğe konan Asar-ı Atika Nizamnamesidir. Bu nizamname Osmanlı İmparatorluğu'nda

oluşmaya başlayan koruma mevzuatının ilk yasasıdır. 1874, 1884 ve en son 1906 tarihlerinde yenilenerek eksiklikleri giderilmeye çalışılmıştır (Coşkun, 2012, s. 57). Farklı tarihlerde çıkartılan bu nizamnameler ile yapılan yasal düzenlemeler arkeolojik eserlerin yanında, bütün anıt eserlerin korunması gerektiğini vurgulamaktadır (Ertuğrul, 2015, s. 489).

Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi Ebniye Nizamnamesi öncelikle yangın yerlerinde düzenlenecek yapılar ve yollar ile ilgili olduğu için, kimi zaman yapıların yıkımlarıyla karşı karşıya kalınmıştır. Bu da korumanın imar karşısında aldığı bir yenilgi olarak görülmektedir. 1849'da çıkarılan 2. Ebniye Nizamnamesi'nde ise cami avlularına yapılaşma yasağı konması, koruma konusunda atılan bir adım olmuştur. 1863 Turuk ve Ebniye Nizamnamesi'nde ise yapıların dış onarımlarında ahşap kullanılması yasaklanmıştır. Bu önlem yapıların yangından korunmasını sağlamakla beraber, yapıların özgünlüğünü bozmakta veya onarılamadıkları için harap olmalarına sebep olmaktadır. Bu karar yangından korunmak amaçlı çıkarılsa da yapıların özgünlük, bütünlük kararları için olumsuz olmuştur. Her Nevi Ebniyeden Alınacak Harç ve Rüsumat Nizamnamesi 20 Kasım 1863'te yeni inşaat ve onarımlar için belediyeye yapılacak ödemeleri belirlemek için çıkarılmıştır. Sivil mimarlık örnekleri, han, hamam gibi yapılar için çeşitli ücretler belirlenirken, cami, mektep, kışla gibi kamu yapılarının onarımları için harç ödenmeyeceği belirtilmiştir (Madran, 2002, ss. 17-18).

1863 yılında çıkarılan Evkaf Nizamnamesi'ne göre, onarım gerektiren vakıf yapılarının uzman bir kurul tarafından birinci keşfi hazırlanacak, Evkaf müdürünün onayı alınarak, varsa vakfın geliri ile uygulama yapılacak, yoksa konu Evkaf Nezâreti'ne bildirilecektir. İl dâhilinde yapılan tüm onarımlar, keşif ve ihaleler ilçe meclislerince gerçekleştirilmiş de olsa Evkaf müdürü ve il meclislerince sürekli denetlenecektir. Böylece anıtsal yapıların bakım ve onarımı süreklilik kazanabilecektir. Ayrıca onarımların tek ve yetkili bir elde toplanması onlara zarar veren onarımlar yapılmamasını ve parasal kaynakların düzgün kullanımını sağlayacaktır. Yapı ve onarım alanında uygulamanın parasal ve yönetsel durumunu düzenleyen başka bir belge ise Ebniye-i Emiriye ve Vakfiye İnşaat ve Tamiratı Hakkındaki Nizamname'dir. Nizamname'ye göre onarımına gerek görülen yapıların onarılacak yerleri, gerekli ölçüleri İstanbul'da Şehremâneti Sermühendisi, Emanet Hendesehanesi'nden iki memur, dört ebniye kalfası ve Nafia Mühendisi tarafından

belgelenecektir. Keşiflerde kullanılacak malzemelerin niteliği, işçilik ile ilgili bilgiler Şehremâneti tarafından onaylanacaktır. 5000 kuruşu aşmayan onarımlar için vali, daha çok harcama gerektiren işler için ise Dahiliye Nezâreti'nin onayı alınacaktır. Bu da onarım işleri için belli bir tutar aşıldığı zaman merkezî yönetimin devreye girdiğini göstermektedir (Madran, 2002, ss. 35-36).

Önceki bölümlerde detaylıca ele alınan, 7 Aralık 1882'de çıkarılan Ebniye Kanunu da onarım uygulamalarına yönetsel bir düzenleme getirmiştir. Buna göre yapım veya onarım işleri için Belediyelere belirli bir rüsum ödenecektir. Konutlarda gerçekleştirilecek basit onarımlar ve Şehremâneti tarafından onarılacak cami, okul, kışla, hastane gibi *"ebniye-i hayriyye ve emiriyye ve vakfiyye*" den ise para alınmayacaktır. Bu da anıtsal nitelikli yapılardan sadece gelir getirenlerden onarım ruhsat ücreti alındığını göstermektedir (Madran, 2002, s. 40).

1906 yılında İstanbul'daki vakıf yapılarının onarımına ilişkin Dersaadet'te Kain Müeberrat-ı Vakfiye Heyeti Keşfiyesine Dair Nizamname isimli düzenleme yürürlüğe girmiştir. Nizamname'ye göre eski eser yapının onarımı için Bâb-ı Vâlâyı Seraskeri İnşaat Dairesi'nde üç subay, Hazine Mühendisi ve vakıflarda çalışan kalfa ve kâtiplerden oluşan bir Heyet-i Keşfiye, bunun yanında keşif hazırlanması ve onarım uygulaması sırasında *"Müze-i Hümayundan ilmi asarı antikada mütehassıs bir zat"* görevlendirilecektir. Onarım, yeni yapım ve iç düzenlemeler, emaneten ya da ihale yoluyla yapılacaktır. Yapılan birinci keşfin Masarifat İdaresi tarafından onaylanması durumunda, onarımın emanet usulüne göre yapıldığı durumlarda Tamirat Memuru ve Tamirat Memur Muavinleri görev yapacaktır. Küçük ölçekli onarımlarda ise Tamirat Memurluğu doğrudan müdahale etmeye yetkilidir. İstanbul'da oluşturulacak olan depoda, vakıf yapılarının onarımında kullanılan iskeleler, gereçler, artan malzemeler, sökülmüş mimari elemanlar gerektiği durumlarda diğer onarımlarda kullanılmak üzere saklanacaktır. Yapılan onarım ve inşaatların denetimi için dört uzman, iki kâtipten oluşan Tetkik ve Muayene Memurluğu kurulmuştur. Birinci keşifte imalata veya fenne aykırı bir durum saptandığında, onarım ya da inşaat geçici olarak durdurulabilecektir. Eğer birinci keşfi hazırlayan Heyet-i Keşfiye ile anlaşmazlık çıkarsa, kesin çözüm yeri Şehremâneti Hendesehanesi'dir (Madran, 2002, ss. 38-39).

1908 yılında Mimar Kemalettin Bey'in hazırladığı raporda Asar-ı Atika-i İslamiye, Muhafaza ve Tamirat Teşkilatı'nın amaç ve örgütlenmesine dair görüşler yer almaktadır. Raporda, gerekli sayıda uzman mimar ve memurlardan oluşacak bir

örgütlenmeye gidilmesi, restorasyon projelerinin uzman mimarlar tarafından hazırlanması, sürekli bakıma önem verilmesi, esaslı onarımda ise aslına uygun uygulamalar yapılması gerektiği gibi ifadelere yer vermiştir (Madran, 2002, ss. 51-54).

1910 yılında yayınlanan Heyet-i Fenniye Müdüriyeti ile Memurin-i Fenniyesinin Vezaifini Havi Talimat, Belediye tarafından yürütülen imar ve onarım işleri için yeni kurallar getirmiştir. İstanbul'daki tüm yapıların onarım ve tadilatları Tetebbuat ve Tatbikat Şubesi elemanlarınca denetlenecek, mail-i inhidam olan yapılar için rapor hazırlanacaktır. Mimari Şubesi, Şehremâneti'ne ait tüm yapıların yapım ve onarımlarından, işlevlerini sürdürecek önlemler alınmasından sorumludur. Onarım yapılacak yapının kat planları ile cephesi ölçeksiz olarak çizilecek, onarılacak noktalara numaralar verilecektir. Hem onarım, hem de yeni yapım için hazırlanacak dosyalarda ölçekli ölçeksiz proje veya kroki, birim fiyat cetveli, metraj defteri, hesap özeti ve şartname bulunacaktır. Onarım işlemi sonrasında Heyet-i Fenniye Müdürü tarafından geçici ve kesin kabul işlemleri için oluşturulan kurullar onarım hesaplarını incelemekle görevlendirilecektir (Madran, 2002, ss. 61-62). Alınan bu kararlar günümüzdeki koruma uygulamalarına benzer biçimde şekillenmeye başlamıştır.

Yasal süreçte verilen bazı kararlar, çıkarılan bazı nizamnameler ise anıtsal yapıları korur nitelikte olmamıştır. Modern bir kent imajı yaratabilmek için verilen kararlar kimi zaman anıtsal yapıların yıkımına sebep olmuştur. 1865 Hocapaşa yangını sonrasında kurulan Islahat-ı Turuk Komisyonu Constantinus Sütunu'nun (Çemberlitaş) çevresinin açılması gerektiğine karar vermiştir. Bunun için çevredeki evler, dükkânlar, hanlar ve hatta Çemberlitaş Hamamı'nın bir kısmı da yıkılmıştır. Günümüzde de kesik kubbeli gördüğümüz hamam Divanyolu için yapılan faaliyetlerin sonucunu göstermektedir. Çemberlitaş'ın karşısında yer alan Atik Ali Paşa Külliyesi'nin medresesi de Divanyolu'nun genişletilmesi sırasında kesilmiştir (Z. Çelik, 2015, s. 77). Benzer şekilde Altıncı Belediyesi Dairesi'nin yol yapım çalışmaları sırasında yapılaşmalara alan açmak için Galata Surları yıkılıp, hendekler doldurtulmuştur. Sirkeci Garı'na ulaşacak tren hattının geçmesi için Topkapı Sarayı'nın sahil şeridindeki köşk ve kasırların yıkımına da padişah tarafından onay verilmiştir. Anıtsal eserlerin yıkılması ile ilgili bu örneklerin çoğalması üzerine 1913 tarihinde bir emir yayınlanmıştır. Buna göre Belediye tarafından gerçekleştirilen yol yapımı veya mevcut yolların yeniden düzenlenmesi sırasında vakıf yapılarının ve anıtsal eserlerin tahrip edilmemeleri gerektiği, bu uygulamanın özel mülkiyetteki

yapılar için geçerli olduğu belirtilmektedir (Madran, 2002, s. 64). 1906 yılında çıkarılan Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi'nin 3. ve 4. maddeleri, ilgili uzmanların karar vermesi halinde Maarif Nezâreti'nin onayı ile taşınmazların kısmen ya da tümüyle yıkılabileceğini öngörmektedir. Nezâret bu süreçte Müze-i Hümayun müdürünün görüşünü almak durumundadır. Yıkılması öngörülen yapı '*fevkalade-i mahsusa'* ya sahip ise Müze yönetimince yeniden incelenecektir. Ancak yapının mail-i inhidam olması ya da civardaki emlakları tehlike altında bırakması durumunda yıkım hemen yapılabilecektir. Bu da nizamname ile bir kültür varlığının yıkımını yasal hale getirmiştir (Madran, 2002, ss. 72-73).

Yasal süreçte yaşanan bu değişimler ile yapıların korunmasına dair birçok yeni düzenleme söz konusu olurken, genellikle anıtsal yapılar ile vakıf yapıların korunması hedeflenmiştir. Gayrimüslimler ile ilgili birçok gelişmenin yaşandığı bu dönemde çıkarılan nizamname ve düzenlemelerde kiliseleri ilgilendiren hiçbir madde bulunmaması da dikkat çekicidir.

3.2 Rum Ortodoks Kiliselerinin Yapım ve Onarım Süreçleri

İstanbul'un fethi sonrasında Sultan II. Mehmed ile Rum Ortodoks cemaati lideri Georgios Skolarios II. Gennadios arasında yapılan zimmet anlaşmasında ve Galata zimmîleri ile yapılan ahidnamede cemaat kiliselerine dokunulmayacağı, camiye çevrilmeyeceği, dinî ayin ve ibadetlerini eskisi gibi yapabilecekleri, buna karşılık yeni kilise yapılmayacağı ve çan çalınmayacağı ifade edilmiştir (Alemdar, 2012, s. 26). Osmanlı hukukunda bir yer sulh ile fethedilmişse, oradaki kilise ve benzeri ibadethaneler, olduğu gibi bırakılır fakat yeni kilise inşa edilmezdi. Tamamen yıkılan kiliselerin ancak eskisi gibi olması şartıyla yeniden inşası mümkündü. Bunun için önceden padişahtan izin almaları gerekiyor, padişahın çıkardığı fermanlarla ibadethanelerini onarabiliyorlardı. Kilisenin tamirine izin verilmeden önce bir keşif yapılıp, yapının eskiden beri bırakılmış bir yapı mı yoksa yeni bir yapı mı olduğu araştırılır, onarım sonrasında da bir ilave yapılıp yapılmadığını anlamak için önceki keşifle karşılaştırılırdı. Kilise onarılırken her yönü ile aslı gibi olmak zorundaydı. Malzeme değişikliği yapılamaz, bahçesi genişletilemez, binaya eklemeler yapılamazdı (Soykan, 2000, ss. 147-149).

Kiliselerde onarım yapılabilmesi verilecek izne bağlıydı. Onarım için kilise mütevelli heyetinin Bâbıâli'ye başvuru yapması gerekiyordu. Osmanlı Devleti'nde klasik

dönemde gayrimüslim yapılarının yapım ve onarım faaliyetlerinden sorumlu kurum, diğer yapılarda olduğu gibi Hassa Mimarlar Ocağı olmuştur. Başvuru üzerine Hassa mimarları kadıların huzurunda keşif yaparak karar verirlerdi. Onarım bittiğinde kurallara uyulup uyulmadığını kontrol etmek amacıyla ikinci bir keşif daha yapılırdı. Onarımlarda kilisenin mevcut biçimine uyulması ve herhangi bir eklenti yapılmaması koşulları aranır, bunlara uymayan kiliseler yıktırılırdı. Tanzimat öncesinde kiliselerde dışta tanımlayıcı işaretler, süslemeler ve haç kullanılamaz, kubbe yapılamazdı (Karaca, 2008, s. 40). Osmanlı Devleti'nde kiliseye bağlı arazi alınıp satılamazdı. Eğer vakıf olan bina harap olur ve mütevelli tamir etmez, vergisini devlete ödemezse o yerler vakfın mütevellisinden alınarak isteyene verilir, mütevelli tamir eder ve alanın vergisini öderse müdahale edilmeyip elinde bırakılırdı. Hayır hizmeti için vakfedilmiş arazilerde de aynı kurallar geçerli idi (Alemdar, 2012, s. 32).

Sultan I. Abdülhamid döneminde (h.d.1774-1789) imzalanan 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya, Osmanlı topraklarında yaşayan Ortodokslar üzerinde himaye kurmuştur. Anlaşmanın üç maddesi yasak olan yeni kilise inşası ile ilgili hükmün ortadan kalktığını gösterir niteliktedir.

> 14.Madde:...Osmanlı topraklarında bulunan kiliselerden başka Galata tarafında Beyoğlu isimli mahallenin yolunda, umuma açık yol üzerinde Rusya Devleti'nin kilise inşa etmesi serbesttir. Bu kiliseler Rus elçisinin korumasında olup, her türlü saldırı ve müdahaleden korunacaktır.
>
> 16.Madde:…Eskisi gibi Hristiyan dini serbest olup, icrasında hiçbir şekilde engel olunmayıp, kiliselerin yeniden yapılmasına ve eskilerinin tamirine engel olunmayacaktır.
>
> 17.Madde:…Hristiyan dindarlığına alçak bir saldırı ile baskı yapılmayıp, kiliselerin tamir ve yenilenmesine engel olunmasın. Zikredilen kiliselerine karşı görevlerini yapan şahıslara saldırı ve müdahalede bulunulmayacaktır. (Erim, 1953, s. 156)

Aynı şekilde 1779 Aynalı Kavak Antlaşması ile de Hristiyanların eski kiliselerini onarabilmeleri ve yeni kiliseler yapabilmelerine dair yeni maddeler gündeme gelmiştir (Ekiz Barış, 2018, s. 217; Erim, 1953, s. 156).

Batılılaşma hareketleri ile başlayan değişimler sonrasında Tanzimat Fermanı ile devletin gayrimüslim tebaaya bakış açısında değişiklikler görülmeye başlamıştır. Sadrazam Rıza Paşa bunu şu sözlerle dile getirmiştir:

> Müslüman, Hristiyan, Musevi hepiniz bir hükümdarın uyruğu, bir babanın çocuklarısınız. Padişah Efendimiz bütün uyruklarının ırz, namus, can ve malını güvence altına alan yasalarına, Osmanlı ülkesinin her tarafında eksiksiz uyulmasında kesin kararlı bulundukları için, içinizden haksızlığa uğrayan ve zulüm gören kimseler varsa, hemen meydana çıksınlar; adaletin gereklerinin yerine getirilmesini istesinler. Müslüman ve Hristiyan, zengin veya fakir askerî ve sivil memurlar veya din adamları, sözün kısası bütün Osmanlı uyrukları, adaleti herkes için eşit olarak kullanan padişahın iyi niyetlerinden tamamen emin olmalıdırlar (Karal, 1983, s. 171; Pekak, 2009, s. 252).

Sultan II. Mahmud Dönemi'nde (h.d. 1808-1839) Hristiyanların yeni kilise inşa etmeleri konusundaki yasak kaldırılmış, tamirlerde padişah fermanı gerekliliği değiştirilmiştir (Alemdar, 2012, s. 77). Tanzimat sonrası değişmeye başlayan süreç 1855 Viyana Protokolü ile görülür bir hal almıştır. Protokole göre gayrimüslimler, yapılarının onarımı ve yeni ibadet alanlarının yapımı için de yeni haklar elde etmişlerdir. Gayrimüslim kişiler daha önceden izin almaksızın mabetlerini onarabilecekler ve hatta Hristiyanların çok olduğu bölgelerde yeni kilise inşa edebileceklerdi. Fakat bu bildirime karşın 4 Mart 1856 tarihli bir Hatt-ı Hümayun ile onarım ve yeni yapım için Bâbıâli'den ruhsat alınması gerektiği belirtilmiştir. 1856'da yayınlanan Islahat Fermanı'nda gayrimüslim yapılarının onarımı ile ilgili şu ifade yer almaktadır: *"...ahalisi cümleten bir mezhepte bulunan şehir ve kasaba ve karyelerde icrayi ayine mahsus olan ebniyenin ve gerek mektep ve hastahane ve mezarlık misüllü sair mahallerin hey'et-i asliyeleri üzerine tamir ve termimlerine..."* engel olunmayacaktır. Fermana göre bir mahallede değişik mezhepten gruplar varsa onlar kendi yapılarını serbestçe onarabileceklerdir. Yeni yapı yapılmasına Viyana Protokolü'nde izin verilmişken, Islahat Fermanı'nda şöyle ele alınmıştır: *"... böyle mahallerin müceddeden inşası lazım geldikte patrik veya rüasa-yı milletin tasvibi halinde bunların resim ve sureti inşası bir kere canib-i Bâb-ı Âlimize arz olunmak iktiza edeceğinden..."*. Bu da yeni yapı için izin alma zorunluluğunu göstermektedir

(Madran, 2002, ss. 33-34). 1910 yılına gelindiğinde ise çıkarılan 'Kiliseler Kanunu'[15] ile yeni kilise ve mekteplerin inşası için nakdi yardımın hükümet ve uygulamanın da Dâhiliye ile Adliye Nezâretleri tarafından yapılacağı belirtilmiştir (Yalçın, 2010, s. 160).

İstanbul'daki Rum Ortodoks kiliselerinin büyük bir çoğunluğu 19. yüzyıl yapısı olmasına rağmen yüzyılın başında çoğu yıkık durumdadır. Özellikle 1830 yılı ve onu izleyen birkaç yıl boyunca kiliselerde mimari faaliyetler artmıştır. Bunun sebeplerinden birisi 1820'lerde yaşanan Yunan isyanına tepki olarak yaşanan olayların doğurduğu tahriplerdir. Bu tahribatlar, maddi sebeplerle uzun süre tamir edilemeyen kiliselerin çatılarının çürümesi ve çökmesi veya duvarlarının ortadan kalkması olarak gözlemlenmiştir. Bu tahripleri bir yağma olarak değerlendirmemek gerekir. Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olmasından sonra Osmanlı topraklarında bulunan Rum kiliselerinin bakımları yaşanan maddi sıkıntılar sebebi ile daha zor koşullar altına girmiştir (Şenyurt, 2012, s. 54). 1821 Yunan isyanı ile şehirden kaçan Rumlar için Sultan II. Mahmud, onların evlerine geri dönmelerine ve kiliselerini onarmalarına izin vermiştir. Dönemin değişen koşulları altında bazı sadrazamlar kiliselerin inşaat ve onarımlarını yaptıkları bağışlarla desteklemiştir (Karaca, 2008, s. 50). Tanzimat öncesinde uzun süre bakımsız kalan kiliselerin çevre şartları nedeniyle yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kaldıkları zamanlar olmuş, bu kiliselerde kapsamlı onarımlar yapılmıştır. Bu dönemdeki onarımlar için önce şeyhülislamın onayı alınır, verilen fetva sonrası sultanın izni ile onarım gerçekleştirilirdi (Şenyurt, 2012, s. 71). Kiliselerin onarımları sırasında eski malzeme yeniden kullanılır, yapıya önceden var olmayan kapı ve pencere eklenemezdi. Siyasi ve toplumsal olaylar sebebi ile kilise ve cemaat yapıları yıkılma noktasına gelene kadar onarım süreci işleme konulamamaktaydı. Kimi zaman gayrimüslim ibadet yapılarının inşa ve onarım süreçlerinde sıkışıklıklar yaşanmakta, bunlar da geçen süre içinde yapıların yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kalmalarına sebep olmaktadır. Bu gibi durumlarda patriklerin taleplerinin karşılanması için birden fazla kilisenin onarımı veya yeniden inşa edilmesine dair uygunluklar tek bir belge ile belirtilmekteydi (Şenyurt, 2012, s. 30).

[15] 3 Temmuz 1910 tarihinde "Rumeli'de kâin münazaun-fih kilise ve mektepler hakkındaki kanun" ismi ile çıkarılmış olan kanundur. Patrikhanenin Megali İdea doğrultusunda Rumeli bölgesindeki tüm Ortodoks tebaayı Rumlaştırma, kiliseleri ve mekteplerini Rum kilisesi ve mektebine döndürme isteği üzerine Bâbıâli tarafından, ortaya çıkabilecek karışıklıkları engellemek üzere çıkarılmıştır (Yalçın, 2010, s. 160).

Tanzimat öncesinde eski bir kilisenin yerine yenisi yapılacaksa tüm boyutlarının Osmanlı idarecileri tarafından belirlenen boyutlar ile aynı olması gerekmekteydi. Cepheler ve hacim idareciler tarafından denetim altına alınmak zorundaydı (Şenyurt, 2012, s. 13). Belgelere bakıldığında gayrimüslimlere ait yapıların onarım izinleri devlet yapılarının inşa sürecindeki iş akışını bozmadan düzenlenmekteydi. Tamamen yeni bir kilise yapılabilmesi, bina tamamen yandığında veya fazlaca onarım gerektirdiği zamanlarda olabilmekteydi. Bu durumda yeni bir mimari ek yapmak veya daha geniş bir kilise inşa etmek mümkün değildi. Hatta mali gerekliliği en aza indirgemek için eski malzemelerin kilisenin onarımında yeniden kullanıldığı görülmektedir (Şenyurt, 2012, s. 31). Tanzimat sonrasında, bir kiliseye ihtiyaç olduğunun anlaşılması, arsanın mülk olması ya da mülk araziye çevrilebilmesi, başka dine mensup olan kutsal mekânlara yakın olmaması, yapılması planlanan binaların bildirilen boyut ve niteliklerinin dışına çıkmaması, inşa ya da onarım için halktan zorla para alınmaması gerekmektedir (Şenyurt, 2012, s. 90).

Rum Ortodoks kiliselerinin yapım ve onarım süreçlerinde ilk adım, varsa kilise mütevelli heyetinin, yoksa patrik ile birlikte ahalinin devletten bu konu ile ilgili ruhsat talep etmesidir. Yapılan başvurularda kiliseye ilişkin ne tür bir faaliyet yapılacağı ve buna neden ihtiyaç hissedildiği, kilisenin nereye yapılacağı, yakınında ne tür binaların mevcut olduğu, arsanın kime ait olduğu, kaç kapı ve penceresi olacağı, genişlik ve yüksekliğinin ne kadar olacağı gibi detaylar yer almaktadır. İkinci adım, izin istenen yerde onarım ve inşa taleplerinin doğru olup olmadığını yerinde tespit etmek için yapılan keşif çalışmasıdır. Konu ile ilgili yapılan keşifler sonrasında sadaret tarafından bir üst yazı ile durum padişaha arz edilir ve üst yazının kenarına söz konusu isteğin uygunluğuna dair kayıt düşülerek izin verildiğini gösteren padişah iradesi eklenir (Alemdar, 2012, ss. 44-59). Kiliselerin tamiri için yapılan başvurular genellikle uygun karşılanmış, kiremit aktarılması, sıva yapılması, cam çerçeve kaplamalarının yenilenmesi gibi küçük değişiklikler için fetva alınmasına gerek görülmemiştir. Cemaatine oranla yetersiz kalan kilisenin genişletilmesine dair inşası talep edilen ve genişletilmesi uygun görülen yapılar da söz konusu olmuştur (Alemdar, 2012, s. 34).

Islahat Fermanı sonrasında gayrimüslim cemaatlere ait kilise, okul ve diğer yapıların onarım ve yapımlarında artış olduğu belgelerden de görülmektedir. Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgede şöyle bahsedilmiştir:

Islahât emr-i âlisi tarihi olan iki yüz yetmiş iki senesi evâ´il-i Cumâdelevvelisi'nden işbu seksen üç senesi şehr-i Zilhiccesi gurresine değin bâ irâde-i seniyye milel-i muhtelife taraflarından memâlik-i mahrûse-i şâhânede müceddeden ve tevsi'an binâ ve inşâ olunan kilise ve mekteb ve piskoposhânenin mikdârını mübeyyin pusuladır. [16]

Çizelge 3.1 : Ocak 1856 - Nisan 1867 tarihleri arasında yapılan veya onarım gören gayrimüslim yapılarına ait veriler.

	Piskoposhane ve hastahane ve papashane ve hahamhane inşası için emr-i âli Kıtaat	**Tamir ve tevsi' için emr-i âli Kıtaat**	**Müceddeden mekteb inşası için emr-i âli Kıtaat**	**Ta'mir ve tevsi' için emr-i âli Kıtaat**	**Müceddeden kilise vesaire inşası için emr-i âli Kıtaat**
Rum	3	15	24	804	725
Ermeni	1	8	11	31	44
Katolik	1	1	2	6	35
Yahudi	1	-	2	8	8
Bulgar	-	-	1	1	24
Ara Toplam	**6**	**24**	**40**	**850**	**836**
Kazak	-	-	-	4	5
Protestan	-	-	2	2	11
Latin	1	-	1	13	18
Keldani ve Süryani ve Yakubî	-	-	1	1	8
Ara Toplam	**7**	**24**	**44**	**870**	**878**
Frenk	-	-	6	-	4
Moldovan ve Liyivan ve Ulah	-	-	-	-	4
Toplam	**7**	**24**	**50**	**870**	**886**

[16] BOA. C. DH. 235/ 11726.

Yani Ocak 1856 - Nisan 1867 yılları arasında imparatorluğun tüm şehirlerinde gayrimüslim kesime ait yapıların yapım ve onarımlarına ilişkin toplam sayılar söz konusu tabloda toplanmıştır. Çizelge 3.1'de verilen bilgilere göre en çok Rum cemaatine ait yapıların inşa edildiği veya onarıldığı da görülmektedir.

Çizelge 3.2 : 1839-1856 yılları arasında İstanbul'da bulunan Rum Ortodoks kiliselerinin onarım ve yapımları.[17]

Kilisenin Adı	**Tarih**	**Müdahale**	**BOA**
Kumkapı Ayia Kiryaki Kilisesi	1846	Onarım	A.}MKT. 49-60
Eğrikapı Panayia (Suda) Kilisesi	1849	Onarım	A.}DVN.MHM. 8-85
Sarmaşık Ayios Demetrios Kilisesi	1848	Onarım	A.}MKT. 151-53
Tekfursarayı Panayia (Hançeriotissa) Kilisesi	1848/1849	Onarım	A.}DVN. 55-61
Yeniköy Ayios Georgios Metokhion Kilisesi	1848	Onarım	A.}MKT. 228-53
Galata İoannes Prodromos Kilisesi	1848	Onarım	A.{DVNSMHM. 257 (257 numaralı Mühimme Defteri)
	1850	Onarım	A.}AMD. 78-74
	1851	Onarım	İ.HR. 93-4540
Beyoğlu Ayios Konstantinos ve Eleni Kilisesi	1855	İnşa	A.{DVNSMHM. 259 (259 numaralı Mühimme Defteri)
Büyükada Ayios Dimitrios Kilisesi	1855	Onarım	İ.HR. 130-6667
Topkapı Ayios Nikolaos Kilisesi	1855	Onarım	A.{DVNSMHM. 259 (259 numaralı Mühimme Defteri)
Heybeliada Ayios Nikolaos Kilisesi	1856	Onarım	A.{DVNSMHM. 259 (259 numaralı Mühimme Defteri)
Tarabya Ayia Paraskevi Kilisesi	1856	Onarım	A.}AMD.73-38
Meryem Ana Kilisesi [18]	1856	Onarım	A.}AMD.75-81

[17] Tablodaki bilgilerin bazıları Süheyl Alemdar'ın Osmanlı Devleti'nde Kiliselerin Tamir ve İnşası (1839-1856) isimli doktora çalışmasından alınmıştır.
[18] Kilisenin İstanbul'da olduğu bilinmekle beraber hangi kilise olduğu tam olarak tespit edilememiştir (Alemdar, 2012, s. 305).

Tanzimat ve Islahat Fermanları tarihleri olan 1839-1856 yılları arasında İstanbul'da bulunan Rum Ortodoks kiliselerinin onarım ve yapımları ile ilgili tespit edilen Osmanlı Arşivi belgeleri Çizelge 3.2'de verilmiştir. Tanzimat Fermanı sonrasında kiliselerde onarım faaliyetlerinin inşa faaliyetlerine göre daha yoğun olduğu Osmanlı Arşivi belgelerinden de tespit edilmektedir.

19. yüzyılda gayrimüslimlere ait kilise ve okul gibi cemaat kurumlarının hangi koşullar altında inşa edileceği veya onarılacağı ile ilgili kuralları düzenleyen en temel belge Islahat Fermanı olmuştur. Cemaat binalarının yapım faaliyetlerinin yoğunlaşması 19. yüzyılın ikinci yarısına denk gelirken, Osmanlı Devleti de yaptığı düzenlemeler ile bu mimari faaliyetleri kontrol etmeyi amaçlamıştır. İnşa edilecek ya da onarılacak binanın yeri, buradaki Rum nüfusu, binanın planı, ölçüleri, ne kadar vergi verileceği, inşaat masraflarının nasıl karşılanacağı gibi ayrıntılarla belirlenmekteydi (Ozil, 2010, s. 28).

Islahat Fermanı sonrasında ise kısıtlamaların daha fazla kalkması ile kentin birçok bölgesinde farklı plan şemalarına, yapım tekniklerine, bezeme ve üslup özelliklerine sahip yeni kiliseler yapılmıştır (Karaca, 1996, s. 38). 19. yüzyılın başında, Rum Ortodoks toplumunun mimari faaliyetlerinde önemli gelişmeler başlamıştır. Bu dönemde kiliselerin onarım ve yeniden yapımına ilişkin girişimlerin arttığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde batılılaşma döneminin getirdiği sosyal yaşam ile Tanzimat ve Islahat Fermanlarının getirdiği toplum düzeni, Ortodoks Rumların da yaşam biçimini etkilemiştir. Bu gelişmeler, dönemin mimari faaliyetlerine de yansımış ve önceki yıllara göre farklılıklar ortaya çıkmıştır. Kubbenin yapılması Müslüman mabedine eş değerlilik ve anlam kayması yaratacağı için önceden kabul edilmezken, 1856 Islahat Fermanı'nın getirdiği koşullar ile yapılabilir hale gelmiştir.

19. yüzyılda bakımsızlık, yangınlar, depremler ve yanlış malzeme kullanımı gibi sebepler ile hasar görüp onarımları yapılan Rum Ortodoks kiliseleri, Osmanlı Devleti'nin belirlediği kurallar çerçevesinde korunmuşlardır. Bu kuralların yaşanan birtakım siyasi gelişmeler nedeni ile değişmesi, yapıların yapım ve onarım süreçlerine de yansımıştır. Bu sebeple değişen kurallar öncesi ve sonrasında yapılan uygulamalarda farklılıklar gözlemlenmektedir. Tanzimat dönemi öncesi kiliseler sade, çevresel ilişkilere kapalı, savunmacı bir yapıya sahipken, değişen kurallar ile mimari anlamda daha gösterişli, plan tipolojisinde, bezeme programında daha özgür, çevresi ile iletişim kuran yapılara dönüşmüşlerdir.

4. RUM ORTODOKS KİLİSELERİ ÜZERİNDEN YAPIM VE ONARIM SÜREÇLERİNİN İNCELENMESİ

4.1 Galatasaray Panayia (Ton Eisodion) Kilisesi

Bu bölümde Galatasaray Panayia Kilisesi'nin 1893-1894 yılları arasında geçirmiş olduğu genişletilmesi ile ilgili müdahale ele alınırken, öncelikle bölgenin tarihsel gelişimi, kilisenin konumu, tarihçesi ve mimari özellikleri aktarılacaktır. Daha sonra arşiv belgeleri ışığında kilisenin genişletilmesi ile ilgili karşılaşılan idari işleyiş ve teknik detaylar ele alınacaktır.

4.1.1 Beyoğlu'nun tarihsel gelişimi

Beyoğlu, Taksim-Tünel arasında uzanan İstiklal Caddesi ve ona açılan sokakların belirlediği alanı kapsayan semte denilmektedir (Akın, 1994a, s. 212).

Bu bölge, Bizans döneminde surlarla çevrili kentin karşısında ve Haliç'in öbür sahilindeki tepelik alan olarak Yunancada öte ya da karşı anlamına gelen Pera ismi ile de anılmaktadır. O yıllarda Cenevizlilerin Galata surlarının dışında kalan bu ormanlık ve bağlık bölgede yapılaşma bulunmamaktaydı. Osmanlı Dönemi'nde ise Beyoğlu ismini alan bölgenin en eski Osmanlı yapısı 1480'lerde Sultan II. Beyazıt döneminde (h.d. 1481-1512) yapılmış Galata Mevlevihanesi'dir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde (h.d.1520-1566) yakın ilişkilere girilen Venedik ve Fransa gibi ülkelerin elçilik bulundurma taleplerine de yer olarak bu bölge gösterilmiştir. Fakat bu sefarethanelerin dışında Pera'nın bir semt olarak şekillenmesi ve kalabalıklaşması ancak 19. yüzyılı bulmuştur (Türker, 2016, ss. 12-13). 17. ve 18. yüzyıllarda semt, elçilikler dışında yabancı uyruklulara ve gayrimüslim azınlıklara ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Yine de 19. yüzyıl öncesinde Pera Caddesi'nin, kışları çamurlu, yazları tozlu dar bir patika şeklinde olduğundan, büyükelçilikler ve varlıklı tüccarlar haricindeki kişilerin evlerinin çoğunun kerpiçten ve ahşaptan yapıldığından bahsedilmektedir (Freely ve Freely, 2015, s. 108). Galata'da sur içinde yaşayan Levantenler ile Rumların kalabalıklaşması sonucu yerleşme yavaş yavaş Pera tepelerine doğru uzanmıştır. Özellikle 1821 yılında Mora İsyanı olarak başlayan

Yunan Bağımsızlık Ayaklanması sonrasında Fener'de yaşayan varlıklı Rum aileler de yabancı sefarethanelerin bulunduğu bölgeyi can ve mal güvenlikleri açısından kendilerine daha uygun buldukları için Pera'ya taşınmaya başlamışlardır (Türker, 2016, s. 14).

Bölgenin fiziksel görünümü, tüm İstanbul mahalleleri gibi yangınlar sonucunda değişimlere uğramıştır. 1831 yılında anayolun Taksim ile Galatasaray arasında bulunan kısmının sol tarafı, 1856 yılında Sakızağacı bölümü, 1870 yılında ise Pera'nın dörtte üçünden fazlasını harap eden yangınlar bölgenin değişimine en çok sebep olan felaketlerdir (Türker, 2016, s. 18). Her yangın sonrası semt yeni planlamalarla Avrupa şehirlerine daha çok benzemeye başlamıştır. Öncelikle yabancı tüccarlara hizmet etmek için açılan saatçiler, doktorlar, eczaneler, terzilerin yanında sosyal hayatı değiştiren tiyatrolar, restoranlar, dükkânlar ve bunlar ile kâgirleşen konutlar, semtin fiziksel görünümünü değiştirmiştir (Freely ve Freely, 2015, s. 108). Elçilikler, kiliseler, sinagoglar; Levantenlerle, Rum, Ermeni ve Musevi azınlıklar Beyoğlu'nda İstanbul'un Batılı anlamdaki ilk burjuvazisini oluşturarak dönemin yaşam biçiminin özelliklerini bölgeye taşımışlardır (Akın, 1994a, s. 212). Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi Altıncı Daire-i Belediye'nin kurulması ve yaşayan gayrimüslim kesimin yoğunluğu sebebiyle onların artan talepleri doğrultusunda belediyecilik hizmetlerinin en detaylı verildiği bölge Beyoğlu olmuştur.

19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise bölgede genelde ticaretle uğraşan Levantenler, Rumlar, Ermeni ve Musevilerden oluşan gayrimüslimlere ait konutlar bulunmaktaydı. Bu kişilerin iş yerlerinin çoğu ise Galata bölgesinde yer aldığı için iki alan arası günlük hareket oldukça fazlaydı (Akın, 2011, s. 85). Bunların yanında Beyoğlu'nda bulunan Türk nüfusunun geneli ise Tophane ve Azapkapı bölgesinde yaşamaktaydı (Cezar, 1991, s. 357). Fiziksel olarak özellikle 1870 yangını sonrası yeniden şekillenen bölgenin düzenlenmesinde ise kâgirleşmeye ve sokak genişliklerinin değiştirilmesine ağırlık verilmiştir. Bu sebeple 19. yüzyılın sonlarına doğru olan yapılaşmalara bakıldığında bir aileyi barındıran iki, üç katlı evlerden ziyade alt katlarında dükkânların bulunduğu çok katlı apartmanlara dönüşmeye başladığı görülmektedir.

1913'te elektrikli tramvay ile Şişli'ye bağlanan bölge diğer semtlerle iletişimini güçlendirmiştir (Akın, 1994a, s. 217). 1950'li yıllara kadar yabancı nüfusun yoğun olduğu semtte Varlık Vergisi, 6-7 Eylül 1955 olayları gibi gelişmelerden sonra sosyal

yapı değişmeye başlamıştır. 1960'lardan sonra ise boşalan binalar hızla harap olmuş, İstanbul'un artan nüfusu ile de bu yapılar bir takım insanların işgaline uğramıştır. 1980'lerden sonra bölge, başta Tarlabaşı Bulvarı'nın açılması olmak üzere, önemli imar faaliyetlerine sahne olmuştur (Gülersoy, 1994, s. 220).

4.1.2 Galatasaray Panayia Kilisesi'nin konumu ve kısa tarihçesi

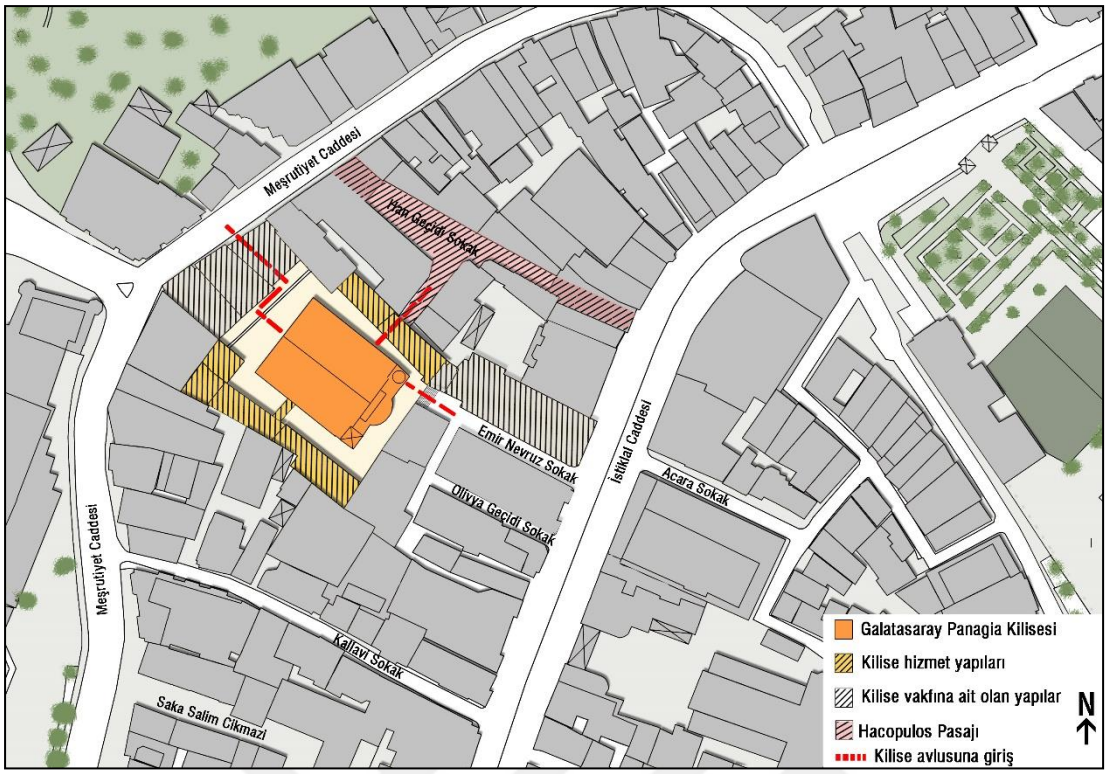
Kilise, İstanbul'un Beyoğlu İlçesi Asmalı Mescit Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Kilise avlusuna üç tane giriş vardır. Ana giriş Emir Nevruz Sokağı'ndan olup, diğer girişler Meşrutiyet Caddesi ve Han Geçidi Çıkmazı üzerinde var olan geçitler[19] ile sağlanmaktadır (Şekil. 4.1).

Şekil 4.1 : Galatasaray Panayia Kilisesi konumu (Url-3).

Kilise avlu içinde olup, etrafı yapılarla çevrilmiştir. Avlunun kuzeyinde kilise cemaatinin ofis yapıları, toplantı yerleri, batısında kilise görevlisinin yaşam birimi, güneyinde ise eskiden papaz evi olarak kullanılan yapı ve devamında bir toplantı alanı daha bulunmaktadır (Şarlak, 2010, s. 98) (Şekil 4.2).

[19] Bu geçit Hacopulos Pasajı ile kilisenin bağlantısını sağlayan geçittir. Söz konusu geçidin açılması ile ilgili Beyoğlu Rum Ortodoks Kiliseleri ve Mektepleri Vakfı Arşivi'nde bir sözleşme bulunmuştur. Sözleşme 1 Temmuz 1871 tarihinde Konstantinos Karatodori ve Z.D. Hacopulos tarafları arasında imzalanmıştır ve 18 Ekim 1871 tarihinde Daimi Milli Karma Kurul onayını almıştır. Sözleşmenin maddelerine göre, çarşı ile kilise arasında bağlantı kurmak için açılacak olan kapının denetimi kiliseye aittir. Hacopulos varisleri hiçbir mülkiyet hakkına sahip değildir. Kilisenin bu kapıyı her zaman açık tutması gerekir. Hacopulos'un bu mülkiyeti satması durumunda kilise bu sözleşmeyi fesheder veya yeniler. Hacopulos kendi mülkiyetinde başka bir kapı açma hakkına sahiptir. Hacopulos Kilise kasasına 9 aylık kira bedeli olarak 400 Osmanlı lirası verecektir.

Şekil 4.2 : Galatasaray Panayia Kilisesi vaziyet planı.

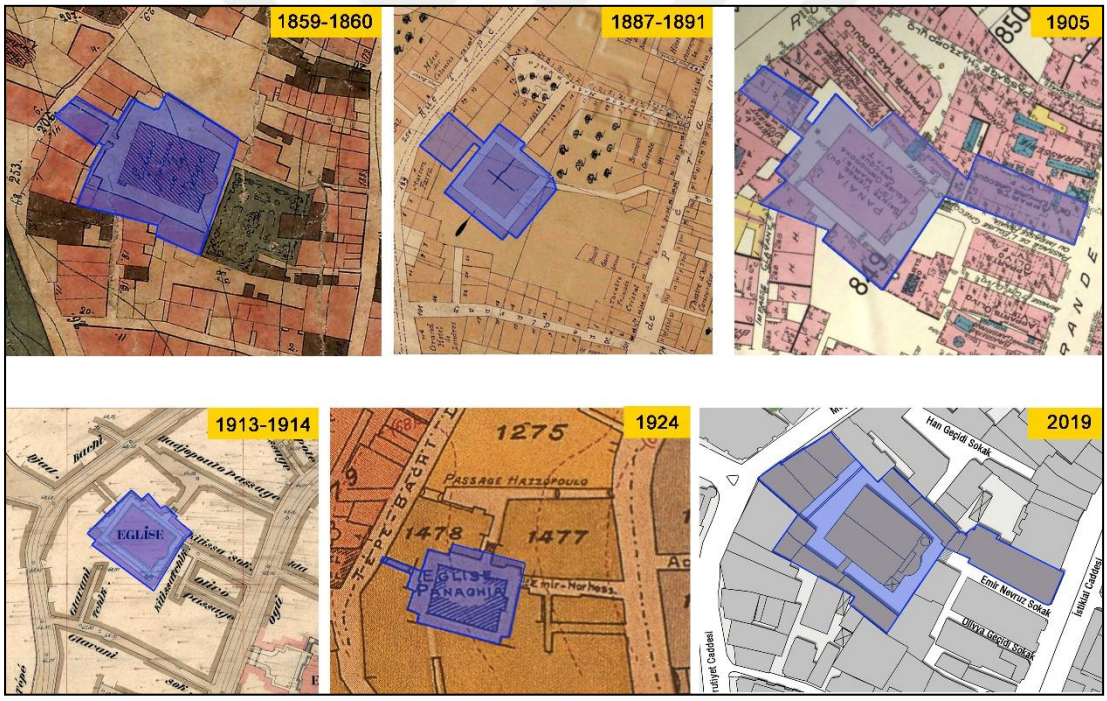
Galata'daki Rum Ortodoks kiliselerinin Pera aksına uzaklığı sebebiyle Rumlar burada kendilerine bir ibadet yapısı yaptırmak istemişlerdir. Galata Rumları'nın bağışları ile Hacopoulos ailesinin hibe ettiği arsaya yapılan kilise Ayia Panayia adına kutsanmıştır. Kilisenin temelinin ilk taşı 26 Haziran 1804 tarihinde Bâbıâli tercümanı Tuna beylerinden Dimitrios Shinas, Skarlatos, Sevastopoulos, Yordanis Kaplanoğlu ve Efstratios Petrokokkinos tarafından konulmuştur (Kalaycı, 2014, s. 495). Hovhannesyan'a göre (1996) Osmanlı yönetiminin izni ile Rumların yeni inşa ettikleri Galatasaray Panayia (Ton Eisodion) Kilisesi'nin iki girişinden biri Beyoğlu'na çıkan dört yola, diğer girişi de arka tarafta Tepebaşı'ndaki Katolik Mezarlığı'na açılmaktaydı (s. 40). Kilise, kurucularından olan Dimitrios Muzuris'in Hariciye Nazırı İzzet Efendi ile olan yakın arkadaşlığı nedeniyle bugünkü yerinde kurulabilmiştir. Kilisenin inşaatının bitirilmesi için kısa bir süre verilmiş, kalfa Panayotis Komninos ile çalışanlarının üstün çabaları sonucunda 18 Eylül 1804'te ibadete açılmıştır (Şarlak, 2010, s. 98). Başlangıçta tek nefli basit ve bezemesiz olan kilisenin Sultan II. Mahmud döneminde (h.d. 1808-1839), 1831 yılında, iki yana doğru genişletildiği ve çatısının yenilendiği ifade edilmektedir (Karaca, 2008, s. 353). 1837 yılında kilisenin kuzeydoğusuna çan kulesi yapılmıştır (Şarlak, 2010, s. 98). Karaca'ya göre kilise, 1860 yılında kuzey ve güney yönlerinde tekrar genişletilmiştir (Karaca, 2008, s. 353).

1875, 1890 ve 1904 yıllarında onarımlar geçirdiği bilinmektedir. 1904 yılında geçirdiği onarım kilisenin 100. yılı ile ilgili genel olarak yenilenmesi ve bezeme programının restorasyonu ile ilgili olup, Yunan mimar Leon Casanova denetiminde gerçekleştirilmiştir. Kilise 1946 yılında mimar Ch. Euthymiades gözetiminde onarılmış, aynı yıl duvar resimleri ve ikonaların onarımı da Charilos Xanthopoulos ve Rus ikonograf Nikolaos Perof tarafından yapılmıştır. 6-7 Eylül 1955 olayları sırasında hasar alan yapı, 2003 yılında İngiliz Konsolosluğu'nda meydana gelen patlama sonrası son olarak 2007-2009 yılları arasında restorasyon geçirmiş ve Kasım 2009 tarihinde yeniden ibadete açılmıştır (Tsilenis, 2010, ss. 449-450).

Bu patlamada camlar kırılmış, çatı ekseni oynamış, tavan bağdadilerinin üzerindeki sıvalarda çatlaklar oluşmuş, çatıdan sızan su ile birlikte taşıyıcı sütunlarda, kadınlar mahfilinin ahşap döşemelerinde ve zemin kaplamalarında hasarlar meydana gelmiştir. Patlamadan dolayı oluşan hasarların yanı sıra 1980'lerde cephelerin dış yüzeylerinin yapay çimento ve bitümlü malzeme ile kaplanmasından dolayı yapıda önemli bir nem problemi söz konusu olmuştur (Şekil E.28). Tüm bu hasarlar için Rena İnşaat ve Pekerler İnşaat işbirliğindeki kapsamlı restorasyonda detaylı hasar ve malzeme yapılmıştır. Öncelikle çatının onarımı, taşıyıcı sistemin sağlamlaştırılması, zemin kaplamalarının hasarlı noktalarının değiştirilmesi ve duvar resimlerinin yenilenmesi, çimento ve bitümlü malzemelerin temizlenmesi, drenaj sisteminin iyileştirilmesi yapılmıştır (Şekil E.29). Yapının ayakta kalabilmesi için taşıyıcı sistemin sağlamlaştırılması en esaslı müdahale olmuştur. Özgün taşıyıcılar, içte 30x30 cm ahşap dikmenin etrafında bulunan harçla ve tuğla parçaları ile kesit büyütülerek sütun görünümü verilerek oluşturulmuştur. Hasar alan ahşap çekirdeğin hangi ağaçtan olduğu ve etrafındaki harcın içeriğinin detaylı bir analizi yapılmıştır. Çürüyen ahşap dikmeler için üç sütun bir iskele aracılığıyla askıya alınmış ve kısmî olarak yenilemeler yapılmıştır (Şekil E.30). Bir sütunda da karbon fiber ile güçlendirme yapılmıştır (Şekil E.31) (Kalogeras, Pavlatos, ve Tsilenis, 2009, ss. 58-62).

Cemaatinin kapasite yetersizliği sebebi ile kiliseye yapılan genişletme çalışması daha sonraki restorasyonlarda da bir dönem eki niteliğinde korunarak günümüze kadar ulaşmıştır. Yapılan bu restorasyonlarda yapının özgün formuna dönmek yerine 19. yüzyıl sonunda eklenen bu alanların nitelikli bir dönem eki olarak ele alınıp korunmuş olması önemlidir. Kilise, bugün strüktürel açıdan iyi durumda olup yapıda önemli bir hasar tespit edilmemiştir. Cephelerde özellikle saçaklara yakın noktalarda yüzey

kirlilikleri ve sövelerde demir parmakların bağlantı noktalarında korozyon görülmektedir. İç mekânda da duvar ve tavan resimlerinin bazı noktalarında yüzey kirlilikleri ve boya dökülmeleri, zemine yakın noktalarda özellikle kapı sövelerinin etrafında yer yer sıva dökülmeleri görülmektedir. Zaman içinde kırılıp değiştirilen mermer döşeme kaplamalarının boyutları ve mermerin cinsi açısından farklılıklar söz konusu olmuştur. Bugün önemli yapısal problemi, bulunmayan yapının, sadece belli noktalarda temizleme çalışmasına ihtiyacı vardır. Kayıtlı bulunan cemaati azalan anıtsal yapının kent bütününde daha iyi tanıtılması ile ziyaretçi sayısı arttırılabilir. Bunun için çevre yapıların arasında kalan ve İstiklal Caddesi'nden algılanmayan bu yapı için yönlendirici tabelalarla erişim sağlanabilir. Aynı cemaate ait ve daha fazla göz önünde olan Taksim Ayia Triada Kilisesi daha yoğun ziyaretçiye sahip olduğundan buraya gelen ziyaretçilerin Galatasaray Panayia Kilisesi'ni de görmeleri için gerekli bilgilendirmeler yapılabilir.

Şekil 4.3 : Galatasaray Panayia Kilisesi mülkiyet durumu incelemesi.

Kilise ve kiliseye ait cemaat yapılarının mülkiyet durumları için eski haritalar incelendiğinde 1859-1860 D'Ostoya, 1887-1891 Huber ve 1905 Goad haritaları yapı blokları şeklinde, 1913-1914 Alman Mavileri önemli yapılar ve 1924 Pervititch ise yapı adaları şeklinde ifade edildiği görülmektedir. Haritaların içeriklerine göre sınırları belirlenmeye çalışılan kilise ve vakfına ait olan mülkiyetlerin geçmişten bugüne önemli bir değişiklik göstermediği, hatta Emir Nevruz Sokağı üzerinde bulunan

Panayia Apartmanı'nın[20] daha sonraki bir dönemde kilise vakıf mülkiyetine eklendiği de görülmektedir (Şekil 4.3).

Kilisenin bugünkü beş nefli bazilikal plan şemasına sahip olması Karaca'ya göre 1860 yılında geçirdiği onarım sonucu olarak ifade olunmuş olsa da Osmanlı Arşivi ve Beyoğlu Rum Ortodoks Kiliseleri ve Mektepleri Vakfı Arşivi'nde yapılan araştırmalar bunun 1893-1894 yıllarındaki onarımın sonucu olduğunu kanıtlamaktadır.

Kilisenin narteksinden naosa açılan geçiş üzerinde iki kitabe bulunmaktadır. Bunlardan birincisinde kilisenin 18 Eylül 1804 tarihinde temelden inşa edildiği ifade edilmektedir (Şekil 4.4). Kitabe metnin Türkçesi şu şekildedir:

> Bu, bunca güzel kiliseyi dindarların şevki, büyük masraflarla temelden inşa etti. Uzun zamandır böylesini inşa etmeyi istiyorlardı. Şimdi de Tanrı 'nın lütfuyla ve çevresindekilerin, aziz liderlerin, kutsal yerlerin velilerinin çabasıyla gerçekleşti. Ey acımanın anası, sana yalvaranlardan... lütfunu esirgeme. 18 Eylül 1804. Ve işte ün doludur Tanrı'nın evi (Karaca, 2008, s. 354).

Şekil 4.4 : Galatasaray Panayia Kilisesi kuruluşuna ait kitabe (Sönmez Pulat, 2018).

İkinci kitabe de "Dindarlar, Tanrı'nın anasının korkusuyla yüz yıl boyunca bu kiliseye kıydılar. Bu eserini koru ey Bakire Meryem, beni de, bu katı da, ebediyete kadar Tanrı'nın oğlu... 18 Eylül 1904." şeklinde Türkçeleştirilmiş olup, kilisenin 100. yılına aittir (Şekil 4.5) (Karaca, 2008, s. 354).

[20] Küçük Asya İncelemeleri Merkezi'nde Perikles Fotiadis arşivinde bulunan 1899 tarihli sözleşme yapının mimarları Küpecioğlu, Fotiadis ve Galatis'in imzalarını taşımaktadır. Apartmana ait görseller EK E başlığı altında Şekil E.1'de görülmektedir.

Şekil 4.5 : Galatasaray Panayia Kilisesi 100. yılına ait kitabe (Sönmez Pulat, 2018).

4.1.3 Galatasaray Panayia Kilisesi'nin mimari özellikleri

Yapının dıştan boyu 32,38 m, eni 23,17 m, yüksekliği 13,50 m'dir (Karaca, 2008, s. 355) (Şekil 4.6). Yapı dışarıdan sıvalı ve boyalı olup, zemin kotundan yaklaşık 1 metre yüksekliğinde ise tüm yapıyı bir silme dolaşmaktadır. Yapının apsis cephesinde bu silme hizasının alt kısmı tuğla-taş almaşık düzendedir. Kırma çatı ile örtülü olan kilisenin apsisi ise düz çatı ile örtülüdür ve doğu cephesinde iki kare kesitli kule bulunur. Bu kulelerden kuzeydoğuda olanı çan kulesidir (Şekil E.2, Şekil E.3).

Şekil 4.6 : Galatasaray Panayia Kilisesi (Petridis, 2012, s. 63).

Kilisenin batı cephesinde zemin kotunda üç kemerli kapı, dört kemerli pencere galeri kotunda ise on tane kemerli pencere bulunmaktadır (Şekil E.4). Kilisenin tüm pencere açıklıkları kemerli olup kuzey cephesinde zemin kotunda beş, galeri kotunda ise dokuz adet; güney cephesinde ise zeminde altı, üstte sekiz adet pencere yer almaktadır. Kuzey cephesindeki dört adet kapı açıklığının ikisi naosa, biri nartekse, biri ise galeri katına

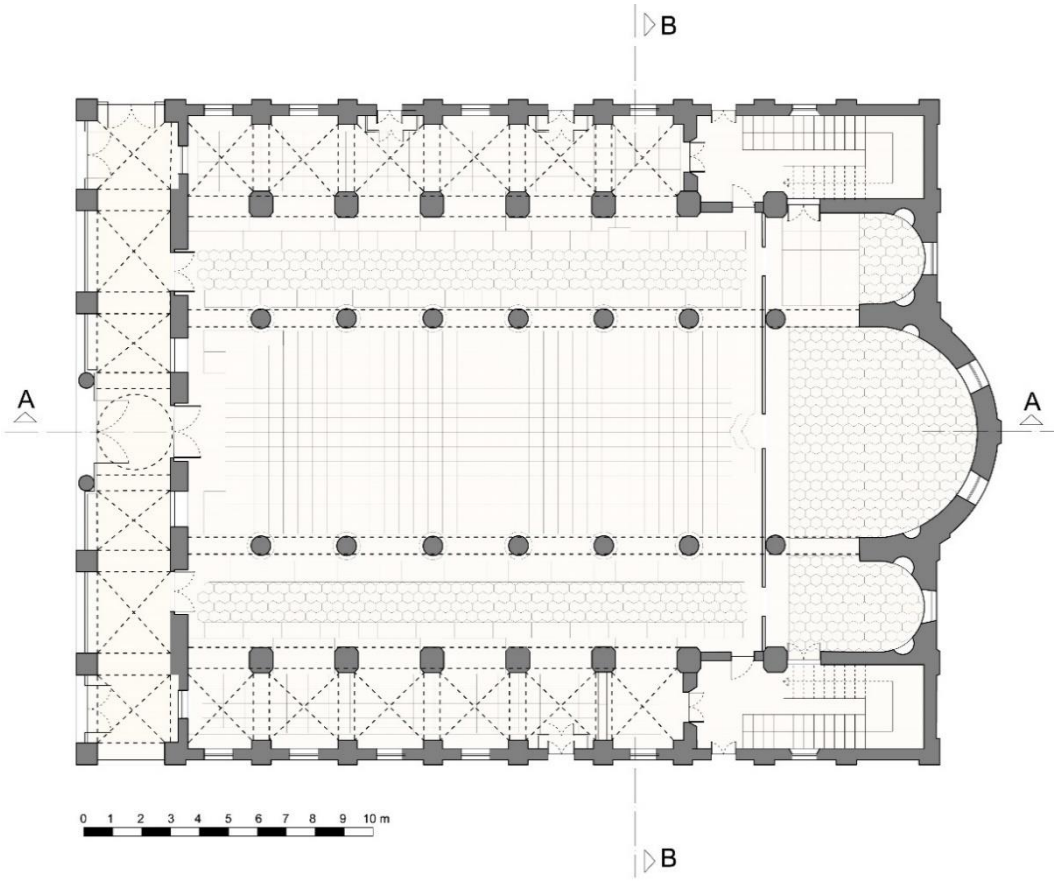
çıkan merdiven boşluğuna açılmaktadır (Şekil E.5). Güney cephesindeki iki kapıdan biri naosa, diğeri de merdiven evine açılmaktadır (Şekil E.6). Yapının güneyinde galeri kotunda bulunan metal köprü, zamanında papaz odaları olarak kullanılan binaya geçişi sağlamak için kiliseye sonradan eklenmiştir (Şekil E.7).

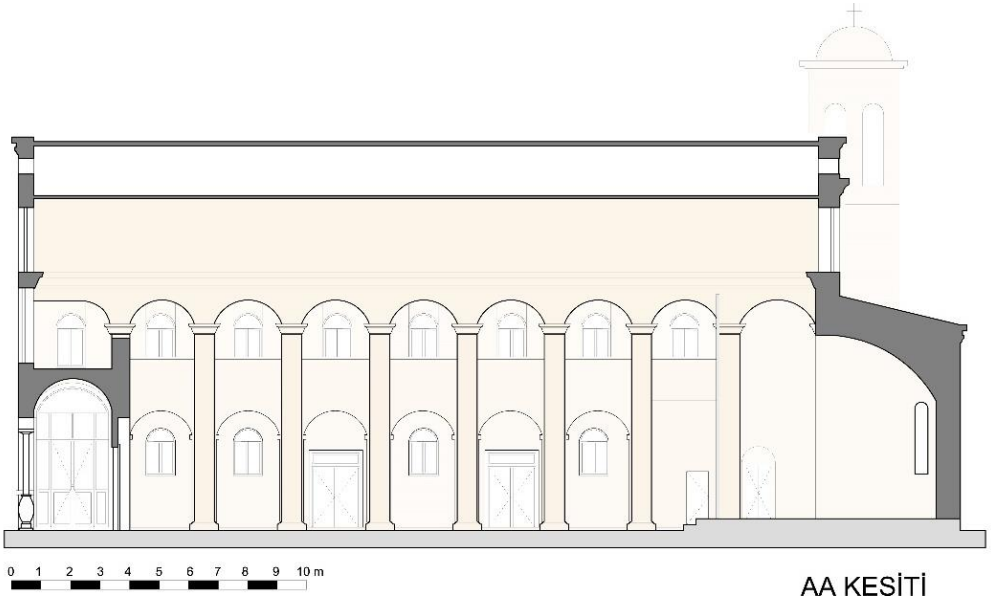
Şekil 4.7 : Galatasaray Panayia Kilisesi ana mekânı (Sönmez Pulat, 2018).

Yapı doğu-batı ekseninde beş nefli bazilikal plan şemasına sahiptir (Şekil 4.7). Kilise biri ana nef olmak üzere beş nef, bema, galeri katı, narteks, galeri katına erişimi sağlayan iki merdivenden oluşmaktadır (Şekil 4.8). Çan kulesine çıkış kuzey köşeden bulunan galeriye çıkış merdivenin devamı ile sağlanmaktadır. Bema üç bölümden oluşur (Şekil E.8). Ortadaki apsis doğuda, eksende yarım yuvarlak şeklinde cephede çıkıntı yapar, yanlarda bulunan apsisler içte yarım yuvarlak, dışta düzdür. Ortadaki apsiste iki, yanlardaki apsislerde birer pencere açıklığı bulunur. Günümüzde nartekse kuzeybatıdaki kapıdan girilmektedir (Şekil E.9). Naosa ise batı tarafında bulunan üç kapıdan orta nefteki ile geçiş yapılmaktadır. Naos içten tonoz ile örtülü olup, en dış nefler üzerinde galeri katı bulunmaktadır (Şekil E.10, Şekil E.11). Galeri katının üzeri ise içte düz çatı ile örtülüdür. Nefler birbirinden sütunlar ve kare kesitli taşıyıcılar ile ayrılmıştır (Şekil E.12). Yan nefler orta neften bir basamak, bema ise iki basamak üst

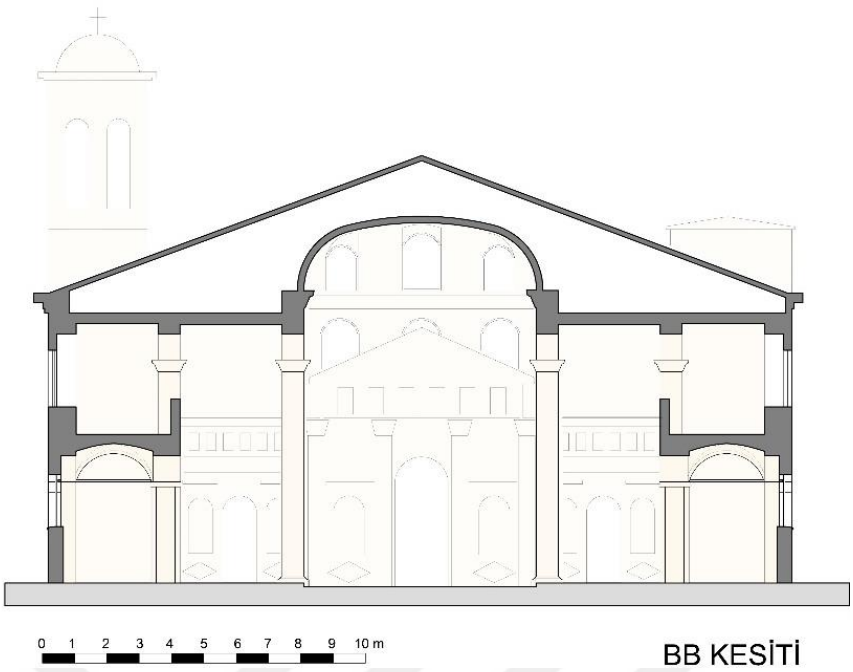
kottadır. Naosu üç yönde çevreleyen galeri katı, batıda narteks, naosta da en dış nefler üzerinde yer alır (Şekil E.13, Şekil E.14, Şekil 4.9, Şekil 4.10).

Şekil 4.8 : Galatasaray Panayia Kilisesi plan krokisi (Sönmez Pulat, 2018).

Şekil 4.9 : Galatasaray Panayia Kilisesi AA kesiti krokisi (Sönmez Pulat, 2018).

Şekil 4.10 : Galatasaray Panayia Kilisesi BB kesiti krokisi (Sönmez Pulat, 2018).

Kilisenin doğusunda bulunan ahşap templon, yoğun bir bezemeye sahiptir. Üzerinde çift başlı kartal, gül motifleri, yivli ince uzun vazolar içinden sarkan asma yaprakları ve girland motifleri bulunmaktır (Aleksandru, 1996, s. 159).

4.1.4 Galatasaray Panayia Kilisesi'nin onarımında idari süreç

Osmanlı Arşivi belgelerinden Galatasaray Panayia Kilisesi'nin geçirdiği onarımlar sırasında birçok kurumun görev aldığı bilinmektedir. Bu kurumların işleyişlerini anlayabilmek için belgeler kronolojik olarak incelenmiştir.

29 Muharrem 1311 (12.08.1893) tarihinde Patrik VIII. Neofitos'un Adliye ve Mezâhip Nezâreti'ne[21] bir talebi olmuştur[22]. Söz konusu talep, Beyoğlu'nda bulunan Meryem Ana Kilisesi[23]'nin mevcut genişliğinin mahallede bulunan Hristiyan nüfusuna yetersiz kalmasından dolayı kilisenin *hey'et-i asliyesine* zarar gelmeden (özgün durumunu bozmadan) iki canibindeki dehliz mahallinin asıl ibadet mekânına alınması suretiyle *tevsîi* (genişletilmesi) ile ilgilidir. Adı geçen dehlizleri ibadet yerinden ayıran duvarın yıkılıp tesviye edilmesinde bir sakınca olmadığı yapılan keşif ile anlaşılmaktadır.

[21] Adliye ve Mezâhip Nezâreti: Tanzimat'tan sonra bir süre Adalet işlerini, bu arada azınlıkların mezhep ve imtiyaz hukuklarını yürüten kuruluş (Sakaoğlu, 1985, s. 7).
[22] BOA. ŞD. 2626/47-01.
[23] Galatasaray Panayia Kilisesi Osmanlı Arşiv Belgeleri'nde Beyoğlu Meryem Ana Kilisesi ismi ile ifade edilmiştir.

Ayrıca kilisenin avlusunda bulunan mevcut papaz odalarında da bazı küçük *termimât* (onarımlar) ve *ta'mirât* yapılmasına dair ruhsat alınması da Patrikhane'nin talepleri arasındadır.

15 Rebiyülahir 1311(26.10.1893) tarihinde Şehremâneti Meclis Kalemi'nden Adliye ve Mezâhip Nezâreti'ne gönderilen yazı, Rum Patrikliği tarafından talep edilen genişletme ve onarımların incelemeye alındığını ifade etmektedir[24]. Adliye ve Mezâhip Nezâreti'nin görevlendirmesi sonrasında Şehremâneti'nin yapacağı incelemeye göre tevsî ve ta'mirât için bir sakınca bulunup bulunmadığının ve onarım için kaç kuruşa ihtiyaç olduğunun bir çizim ile birlikte bildirilmesi gerekmektedir. Söz konusu talebe karşılık Altıncı Daire-i Belediye Müdüriyeti tarafından kaleme alınan yazıda onarım için yaklaşık 215 lira-i Osmanî gerektiği, hazırlanan çizimde de açıkça ne yapılacağı belirtilmiştir (Şekil 4.12). Çizime ilave olarak onarım için gereken masrafın tablo halinde bir keşif defteri hazırlanmıştır (Şekil 4.13, Çizelge 4.1). Götürü usulü hazırlanan kontrat, taahhüt eden Aleko Frenklink imzasını taşımaktadır ve Vasilaki Efendi hazretleri ile kilisenin mütevellisi olan Zahariye Efendi'nin yerine hamiyetli bir kişi tarafından tedarik ve teslim olunmuştur.

9 Cemâziyelevvel 1311 (18.11.1893) tarihinde Adliye ve Mezâhip Nezâreti Mezâhip Müdürlüğü adına Adliye ve Mezâhip Nâzırı Rıza Bey tarafından Sadâret Makamına hitaben kaleme alınan yazı, tamirat ve tevsî için verilen ruhsatı ifade etmektedir[25]. Şehremâneti tarafından hazırlanan masrafları gösteren pusula ve çizimin iliştirilmiş olduğu karar üzerine, onarım ve genişletme için Adliye ve Mezâhip Nezâreti tarafından uygunluk verilmiştir.

24 Cemâziyelevvel 1311 (03.12.1893) tarihinde ise Bâbıâli Dâire-i Sadâret-i Divân-ı Hümâyûn adına Divân-ı Hümâyûn Kalemi tarafından yazılan yazı Beyoğlu Meryem Ana Kilisesi'nin onarımına ruhsat verildiğini ifade eder[26]. Rum Patrikliğinin vermiş olduğu dilekçe üzerine kilisenin yanlarında bulunan iki dehlizin (ki bunlar çizim üzerinde *"direk altı"* diye tabir olunmuştur) ana ibadet mekânına katılması ve papaz odalarının tamir edilmesi konusu Şehremâneti tarafından incelenmiş, Adliye ve Mezâhip Nezâreti'ne takdim olunmuştur (Şekil 4.12). Divân-ı Hümâyûn'un kararına

[24] BOA. ŞD. 2626/47-02.
[25] BOA. ŞD. 2626/47-03.
[26] BOA. ŞD. 2626/47-04.

göre kilisenin çevresinin tamamen Hristiyan Mahallesi olması ile tevsî ve tamir için daha önce de belirtildiği üzere 215 lira-i Osmanî karşılığında yapılacak müdahalenin hazırlanmış çizime göre yapılmasında bir sakınca bulunmamaktadır. Tamirat ve tevsînin gerçekleşmesi için kayıt edilmesi ve söz konusu talebin onaylanması padişahın emridir.

25 Cemâziyelevvel 1311 (04.12.1893) tarihinde hazırlanan belge[27] ise Beyoğlu Meryem Ana Kilisesi'ne yapılacak bu müdahaleler ile ilgili evrakın özetini göstermektedir. Evrak kaydında, Divân-ı Hümâyûn müzekkiresi, Adliye Nezâreti'nin tezkiresi, Şehremâneti'nin tezkiresi, Rum Patriğinin takriri, keşif defteri ve resim[28] ekler olarak belirtilmiştir.

25 Cemâziyelahir 1311 (27.12.1893) tarihli belge[29] Beyoğlu Meryem Ana Kilisesi'nde yapılacak onarımın Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dairesi heyeti üyeleri tarafından onayını göstermektedir. Padişah tarafından onaylanan karar doğrultusunda belirtilen sebepler ve harcanacak miktar ile yapılacak onarım için bir sakınca bulunmadığı ve Divân-ı Hümâyûn tarafından konu ile ilgili ruhsat verildiği, bunun da Adliye ve Mezâhip Nezâreti'yle, Şehremâneti'ne bildirildiği ifade edilmektedir.

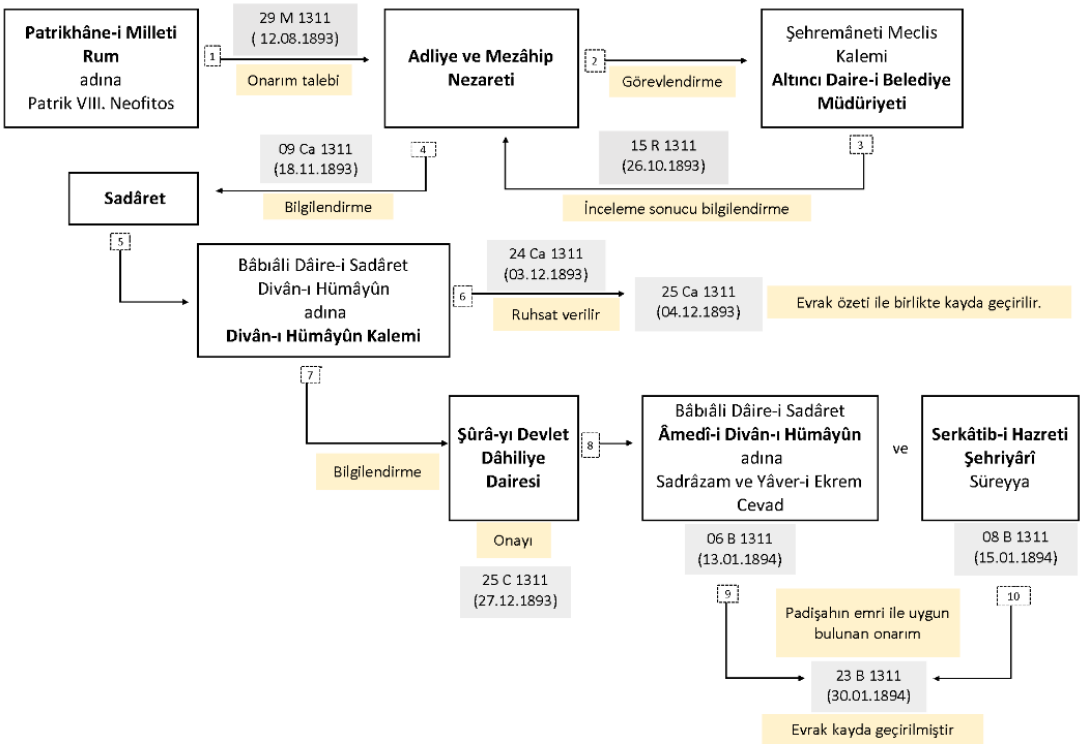
Arz tezkiresinin padişahın başkâtibine yazılması üzerine Bâbıâli Dâire-i Sadâret Âmedî-i Divân-ı Hümâyûn adına Sadrâzam ve Yâver-i Ekrem Cevad tarafından 6 Recep 1311 (13.01.1894) tarihinde yazılan irade Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'nin dilekçesi ve eki ile yapılacak genişletme ve onarımın uygun bulunduğunun padişaha bildirilmesini içermektedir[30]. Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî Süreyya tarafından 8 Recep 1311 (15.01.1894) tarihinde padişaha arz edilen husus sadaret makamı aracılığıyla padişahın emrini içermektedir. 23 Recep 1311 (30.01.1894) tarihi ile kayıt edilen evrak, Şehremâneti'ne bilgi verilmiş olmakla Adliye ve Mezâhip Nezâreti'nin konu ile ilgili işlemleri yürütmesi için padişahın buyruk verdiğini ortaya koymaktadır[31].

Galatasaray Panayia (Ton Eisodion) Kilisesi'nin genişletilmesi ve papaz odalarının tamir edilmesi ile ilgili Patrikhane tarafından 1893 yılında yapılan talebe karşılık olan

---

[27] BOA. ŞD. 2626/47-05.
[28] Osmanlı arşiv belgelerinde sıkça karşılaşılaşılan resm ifadesi anlam olarak ise yapının proje veya teknik çizimi olarak düşünülmelidir. Kimi zaman sadece plan, kimi zaman da kesit veya görünüşlerle birlikte sunulmaktadır.
[29] BOA. İ.AZN. 8/28-03.
[30] BOA. İ.AZN. 8/28-04.
[31] BOA. BEO. 349/26119.

yazışmalar sonucunda, talep edilen onarıma uygunluk verilmiştir. Kilisenin genişletilmesi ile ilgili onarımın yapılabilmesi için Osmanlı Devleti'nin birçok kurumu arasında yazışmalar söz konusu olmuştur. Bu yazışmalarda kiliseye yapılacak müdahale ile ilgili gerekçelerin ve alınan kararların sürekli tekrarlandığı göze çarpmaktadır (Şekil 4.11). Osmanlı Devleti kurumları arasındaki bu yazışmalarda alınan karar 3 numaralı kilise defterine[32] 283 numaralı hüküm ile kaydedilmiştir (EK C.4).

Şekil 4.11 : Galatasaray Panayia Kilisesi'nin onarımı ile ilgili Osmanlı Devlet kurumları arasındaki yazışmaların şeması (Sönmez Pulat, 2018).

Galatasaray Panayia Kilisesi'nin genişletilmesi ile ilgili Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgelerin yanı sıra, Beyoğlu Rum Ortodoks Kiliseleri ve Mektepleri Vakfı Arşivi'nde Patrik VIII. Neofitos'tan cemaat başkanı Konstantinos Fotiadis'e gönderilmiş olan 10.02.1894 tarihli bir evrak[33] bulunmuştur. Bu evrakta, Daimi Milli Karma Kurul[34]'un

[32] Kilise defterleri Osmanlı Arşivi'nde Divân-ı Hümâyûn defterleri içinde gayrimüslimlere ait kilise, sinagog, mezarlık ve okul gibi dini ve hayrî mekânların inşası, tamiri veya genişletilmesi ile ilgili ferman kayıtlarını içermektedir. 3 numaralı kilise defteri Za.1304-L.1317 (1887-1900) tarihleri arasındaki kayıtları içerir.

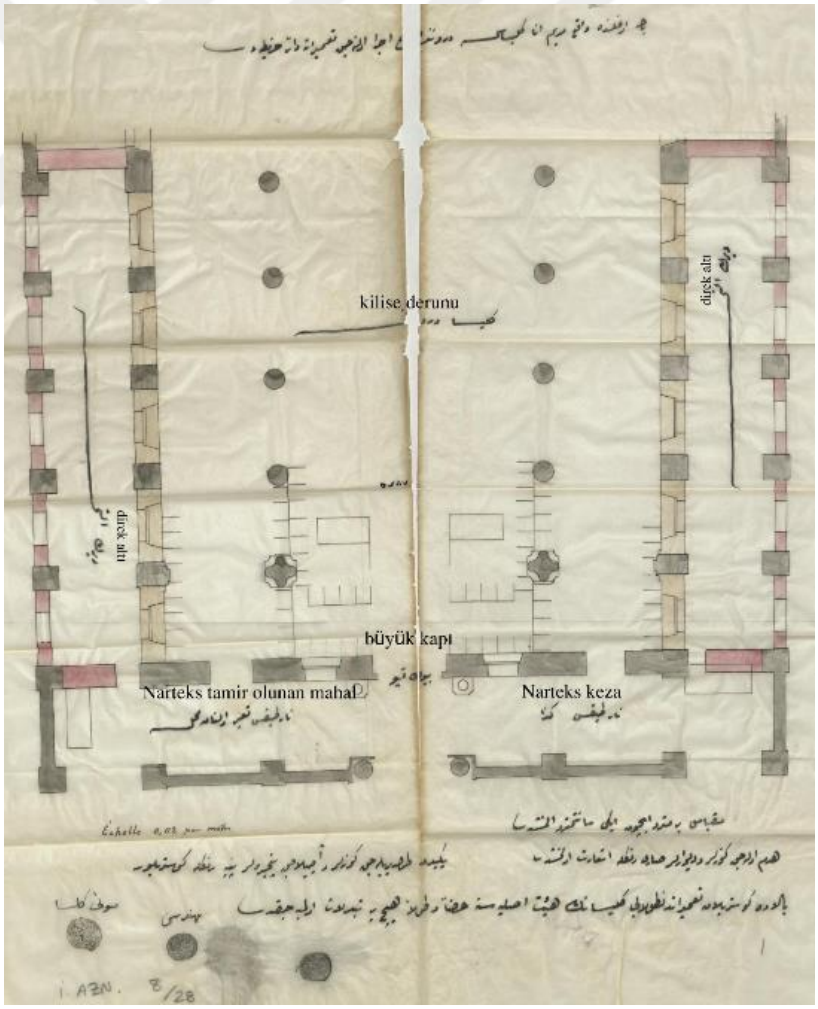
[33] Belgenin özgünü EK B başlığı altında Şekil B.1'de verilmiştir. Belge içeriği Dr. Savvas TSİLENİS tarafından Yunanca'dan Türkçe'ye tercüme edilerek özet halinde ne anlatıldığından bahsedilmiştir.

[34] Daimi Milli Karma Kurul (Το Γραφειο Του Διαρκουσ Εθνικου Μικτου Συμβουλιου) : Patrikhane'nin 1860 yılından sonra Patrik ve halktan seçilmiş temsilcilerin birlikte oluşturduğu kurula verilen isimdir.

onayıyla kilisenin genişletilmesi hususunda Osmanlı Devleti'nden istenen talepten dolayı geç kalındığı ve bu onarımın bir an önce başlayıp bitirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca onarım giderlerinin kilise kasasından değil cemaate bağlı kişilerden alınacağı ifade edilmiştir. Bu evrak Osmanlı Devlet kurumları arasındaki yazışma sürecinin tamamlandığını ve kilisenin genişletilmesine onay verildiğini belirtmektedir.

4.1.5 Galatasaray Panayia Kilisesi'nin onarımı (1893-1894)

Osmanlı Arşivi ve Beyoğlu Rum Ortodoks Kiliseleri ve Mektepleri Vakfı Arşivi'nden Galatasaray Panayia Kilisesi'nin 1893-1894 yıllarında geçirdiği onarıma dair bilgiler edinilmektedir. Bu bölümde söz konusu belgeler ile ilgili ayrıntılı bilgilere yer verilecektir. Belgelerde yapının onarımı sırasında kullanılan inşaat malzemeleri ve inşaatta çalışan meslek grupları ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.

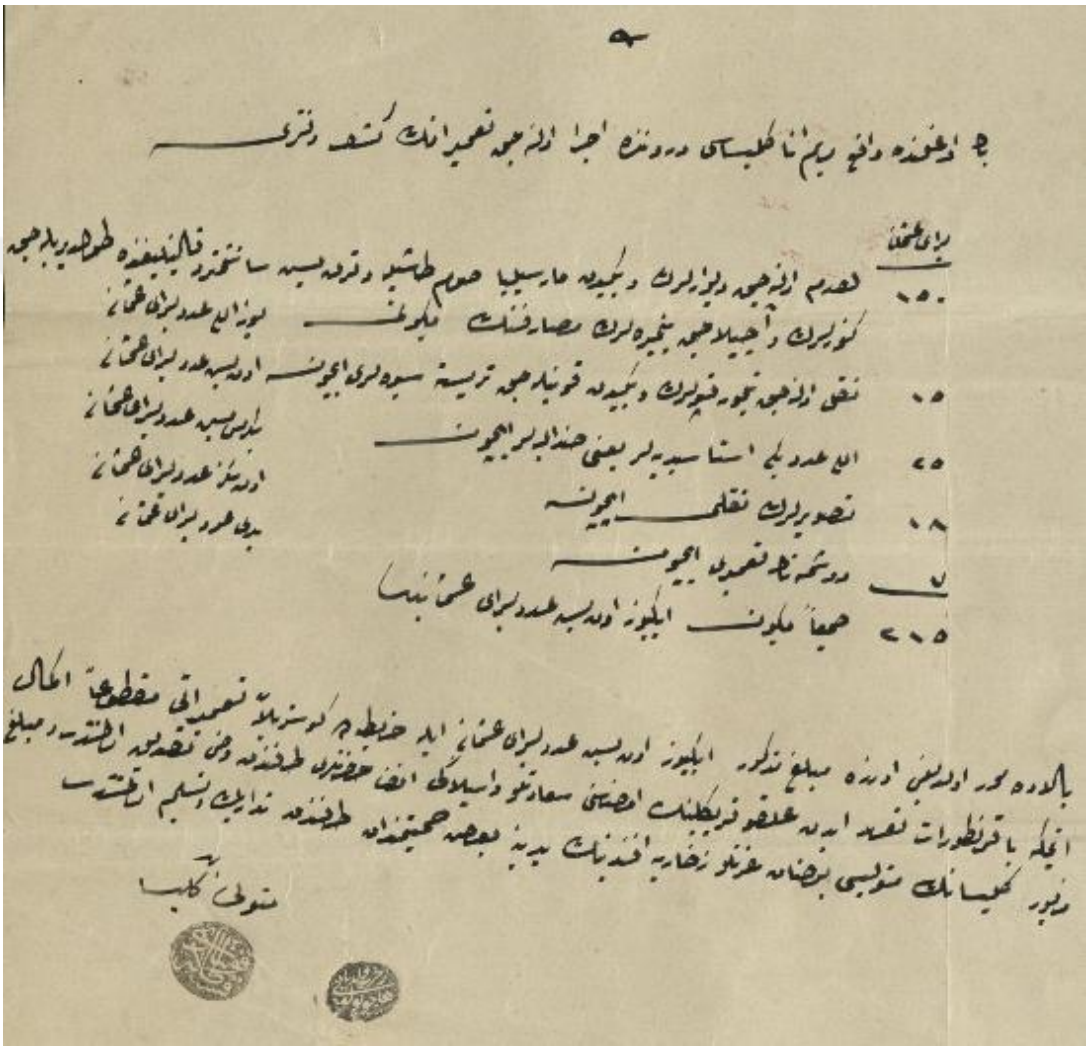
Şekil 4.12 : Beyoğlu Meryem Ana Kilisesi'nin tamiri ile ilgili hazırlanan belge (BOA, İ.AZN. 8/28).

1893 yılında Patrikhane'nin talebi doğrultusunda Altıncı Daire-i Belediye yapılacak genişletme ve onarım çalışmalarının uygunluğunu inceleyip Adliye ve Mezâhip Nezâreti'ne bildirmiştir. Bu belge ekinde plan çizimi ve keşif listesi bulunmaktadır. Hazırlanan çizim kilise mütevellisi ve mühendisin imzalarını taşımaktadır. Çizim ölçeği için "Mikyas bir metro için iki santimetre alınmıştır" ifadesi yer almaktadır, bu da ölçeğin 1/50 olduğu anlamına gelmektedir. Renkli olarak hazırlanmış çizime, "hedm olunacak gözler ve duvarlar sarı renkle işaret olunmuştur. Yeniden doldurulacak gözler ve açılacak pencereler pembe renkle gösterilir. Bâlâda gösterilen tamirattan dolayı kilisenin hey'et-i asliyesine arzan ve tulân hiçbir tebeddülat olmayacaktır." ibaresi not olarak düşülmüştür (Şekil 4.12). Yani yıkılacak olan gözler ve duvarlar sarı renkle, yeniden doldurulacak olan gözler ve açılacak olan pencereler pembe renkle gösterilmiştir. Yukarıda ifade edilen onarımdan dolayı kilisenin özgün durumuna boyutsal olarak enine ve boyuna hiçbir değişiklik yapılmayacaktır.

Galatasaray Panayia Kilisesi'nin 1894 yılında yapılan bu müdahale öncesi durumunu Osmanlı Arşivi'nde bulunan çizimin yanı sıra benzer kilise örneklerini inceleyerek de anlamak mümkündür. Bu örneklerden birisi 1856 yılında Büyükada'da mimar Konstandinos Nikolaos Fistika tarafından yapılan Ayios Dimitrios Kilisesi'dir. Kilise dikdörtgen planlı ve üç nefli bazilikal şemaya sahiptir (Kabil Bozkurt, 2018, s. 17; Poridis, 1999). Kilisenin zemin kat kuzey, güney ve batı cephelerinde revak bulunmaktadır. Revakların üst katında ise kadınlar mahfili olarak kullanılan galeri katı bulunmaktadır (Şekil E.14, Şekil E.15). Diğer bir örnek de Selanik'te bulunan ve bazı kaynaklara göre 1852, bazılarına göre de 1891 yılında inşa edilen Ayios Menas Kilisesi'dir (Panagiotopoulou Mantopoulou, 1989, s. 97) (Url-4). Kilisenin kuzey, güney ve batı yönlerindeki yarı açık mekânı galeri katını taşıyan zemin kottaki sütunlarla oluşan revaklı bir düzendedir (Şekil E.17, Şekil E.18, Şekil E.19, Şekil E.20, Şekil E.21). Bugünkü görünümünü 19. yüzyılda mimar Rallis Pliufos gözetiminde yapılan köklü onarım sonrası aldığı düşünülen kilise neoklasisizm etkisindedir (Şekil E. 22). Bu iki kilise örneği Galatasaray Panayia Kilisesi'nin 1894 yılında yapılan genişletme müdahalesi öncesindeki üç nefli plan şemasına dair bilgiyi daha da pekiştirmektedir. Kilisenin en boy ölçülerinde bir değişiklik olmayıp, kuzey, güney ve batı cephelerindeki yarı açık alanın kilise ana mekânına dâhil edildiği anlaşılmaktadır. Kilisenin kare kesitli en dış taşıyıcıları arasına duvar örülerek pencere veya kapı boşlukları açılmıştır. Genişletme sonrasında kilise kapalı bir narteks alanına sahip

olmuş, ayrıca kuzey ve güney cephelerde de zemin katta taşıyıcılar yerine pencere veya kapı boşlukları olan duvarlar görülmeye başlamıştır (Şekil E.23, Şekil E.24) (Sönmez Pulat ve Mazlum, 2020, s. 369).

Çizime ilave olarak hazırlanan çizelge ilk keşif listesi olarak düşünülmekle beraber yapının onarımında kullanılacak malzemeleri ve masraflarını ifade etmektedir (Şekil 4.13, Çizelge 4.1).

Şekil 4.13 : Beyoğlu Meryem Ana Kilisesi'nin tamiri ile ilgili keşif (BOA, İ.AZN. 8/28).

Çizelge 4.1'de yer alan keşif defterinde Marsilya som taşı ve Triyeste söve ifadeleri dikkat çekmektedir. 19. yüzyıl sonunda kilisenin onarımı için Marsilya ve Triyeste'den yapı malzemesi getirtilmesi olası mıdır? Bununla ilgili Osmanlı Arşivi belgelerinde benzer durumlarla karşılaşılmıştır.

Çizelge 4.1 : Beyoğlu'nda bulunan Meryem Ana Kilisesi'nde yapılacak tamir için hazırlanan keşif defteri.

		Lira-i Osmani
150 adet lira-i osmani	Hedm olunacak duvarların ve yeniden Marsilya som taşıyla 45 cm kalınlığında doldurulacak gözlerin ve açılacak pencerelerin masraflarının yekûnu	150
15 adet lira-i osmani	Nakil olunacak timur kapular ve yeniden konulacak Triyeste söveler için	15
25 adet lira-i osmani	Elli adet yeni istasbidyeler yani sandalyeler için	25
18 adet lira-i osmani	Tasvirlerin nakli için	18
7 adet lira- osmani	Döşemenin tamiri için	7
215 adet lira-i osmani	Cemman yekûn	215

18 Safer 1311 (31.08.1893) tarihinde "Hastahane hamam ve acezehane gibi Darülaceze binaları inşaatının tamamlanabilmesi için Makriköyü taş ocaklarından temin edilemeyen taşların Triyeste ve Marsilya taşlarından imali hususunda gereğinin yapılması" ifadesi ile yeni yapılan Darülaceze yapılarında Triyeste ve Marsilya taşının kullanılması yönünde bir talep söz konusu olmuştur[35]. Bu talep sonrasında 22 Safer 1311 (04.09.1893) tarihli bir belgede de "Darülaceze binalarından yapılmakta olan bir hastahane, hamam ve üç eczahanede hâsıl olan mecburiyete binaen Makriköy taşı yerine Marsilya ve Triyeste taşı kullanılmasını havi talep üzerine mezkûr taşlar hakkında tahkikat icra olunması" özeti ile konuya dair bir inceleme yapıldığı anlaşılmaktadır[36]. Aynı şekilde Beyoğlu'ndaki kışlanın onarımı sırasında Triyeste taşının kullanıldığı göze çarpmaktadır. 21 Şaban 1311 (27.02.1894) tarihli belge[37] özeti şöyledir: "Beyoğlu Kışla-i hümayununda kalan topçu alaylarıyla itfaiye ve nakliye taburlarının müştereken kullanmakta oldukları matbah ile çamaşırhane yanına Triyeste taşı döşeme masrafiyla kışladaki paşa dairesinin sakfının aktarılma masrafının tesviyesi". 18 Ramazan 1311 [25.03.1894] tarihli belge[38] ise "Beyoğlu Kışla-i hümayununun alt katıyla sair lazım gelen mahallerine Triyeste taşları döşenmesi ve masraflarının tesviyesi" ifadesi ile Triyeste taşı ile yapılan uygulamanın varlığını

[35] BOA. DH.MKT. 124/4.
[36] BOA. MV. 76/11.
[37] BOA. İ.TPH. 2/25.
[38] BOA. İ.TPH. 2/30.

göstermektedir. 08 Recep 1312 (28.12.1894) tarihli belge Mühendishane-i Berri-i Hümayun onarımı sırasında yine Triyeste taşının kullanıldığını göstermektedir. Belge[39] özeti şu şekildedir: "Mühendishane-i Berri-i hümayun matbahının tavanına saç kaplattırılmak ve zeminine Triyeste taşları döşettirilmesi ve masraflarının tesviyesi".

1863-1871 yılları arasında inşa edilen Çırağan Sarayı'nın yapımında Milli Saraylar Arşiv belgelerine göre Şile, Büyükdere Kasap Çayırı ve Makriköy'den (Bakırköy) getirilen küfeki taşının yanında Triyeste-İtalya'dan getirtilen taşın kullanıldığı bilinmektedir (Yergün, 2002, s. 135). Triyeste taşı, İtalya'nın Triyeste kentinden çıkarılan ve bazı cinsleri beyaz zemin üzerine koyu gri renkli, bazı cinsleri ise sarımtırak beyaz renkli bir taştır (Sayar, 1951, s. 66). Triyeste taşı travertenimsi kalker olarak kolay kesilebilir olması nedeniyle kaplama ya da blok olarak yapılarda sıklıkla kullanılmıştır. İzmit'te yeniden inşa edilecek Ermeni Kız ve Erkek Okulu'nun 28 Eylül 1909 tarihli keşif defterinde pencere eşiklerinde Triyeste taşının kullanıldığı belirtilmiştir (Kaya, 2012, s. 70). Çırağan Sarayı'nın deniz tarafındaki rıhtım üzerinde yer alan üstü parmaklıklı muhafaza duvarları ise Marsilya taşından, rıhtım döşeme kaplamaları da Malta taşından yapılmıştır (S. Can, 1999, s. 57).

Bankalar Caddesi'nde bulunan Mimar Alexandre Vallaury'nin 1903 yılında yapmış olduğu Hazeran Han yapısında cephe kaplaması olarak Arles[40] taşı, döşeme kaplaması olarak ise Triyeste taşı kullanıldığı bilinmektedir (Altan, 2007, s. 66).

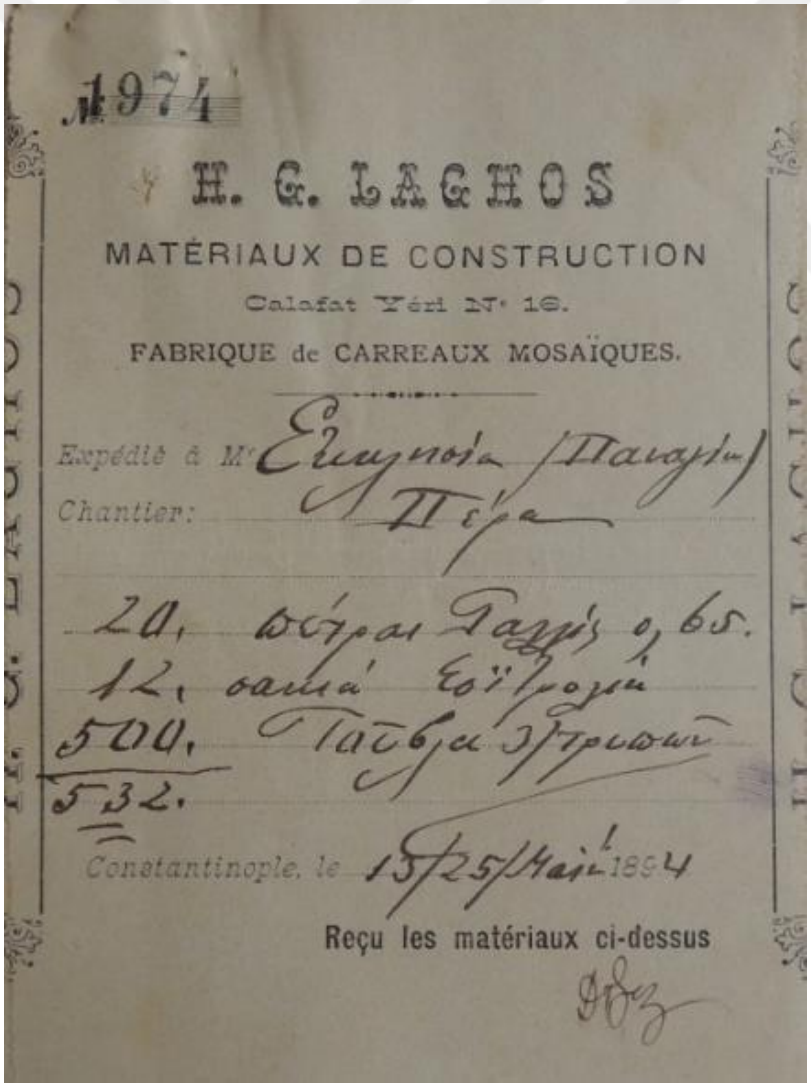
1868 yılında Sultan Abdülaziz tarafından eski temelleri üzerine Balyan kardeşlere yaptırılan Ayazağa Kasr-ı Hümayun yapısının inşaat defterlerinde ise yine Triyeste taşı ve Malta taşının kullanıldığına dair ifadeler vardır (Ekim, 2018, s. 104). Aynı şekilde 1864 yılında Sarkis Balyan tarafından yapılan Haydarpaşa Kasr-ı Hümayun yapısında Triyeste söve ile on sekiz parmak Malta taşı kullanıldığı bilgisi, ilgili Osmanlı Arşiv belgesinde bulunmaktadır (Ekim, 2018, s. 312).[41]

1881-1885 yılları arasında inşa edilen Yıldız Hamidiye Camii'nin yapımı ile ilgili müteahhit firma ile imzalanan kontratta da bütün pencere sövelerinin ve saçakların beyaz Triyeste taşından imal olunacağı maddesi bulunmaktadır (S. Can, 2014, s. 60)

[39] BOA. İ.TPH. 3/30.
[40] Arles güney Fransa'da Marsilya yakınlarında bulunan bir şehirdir.
[41] BOA. HH. d. 22234.

Tüm bu bilgiler doğrultusunda, kilisenin onarım tarihi ile yakınlık gösteren Osmanlı Arşivi belgelerinde bahsedilmesi ve yakın dönem yapılarının inşasında da kullanılması, Triyeste taşı, Marsilya taşı ve Malta taşının kilisenin onarımında da kullanılmasını anlaşılır kılmaktadır. Bu sebeple, 19. yüzyıl sonunda yapılan onarımlarda gerekli durumlarda yurt dışından malzeme temin edilebildiği ya da İstanbul inşaat piyasasında da bulunan bu malzemelerin kiliselerin onarımında da kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Kilise vakfının arşivinde bulunan çoğu Yunanca ve nadiren de Fransızca olarak tutulmuş bina inşaat defterlerinde ise alımı yapılmış çeşitli yapı malzemelerinin isimleri geçmektedir. Malzemelerin H. G. Laghos ve O. Derounian firmalarından temin edildiği irsaliye ve faturalarda belli olmaktadır (Şekil 4.14, Şekil 4.15).

1974

H. G. LAGHOS

MATÉRIAUX DE CONSTRUCTION

Calafat Yéri N° 16.

FABRIQUE de CARREAUX MOSAÏQUES.

Expédié à M^r Εμμανουήλ Παναγιώτ

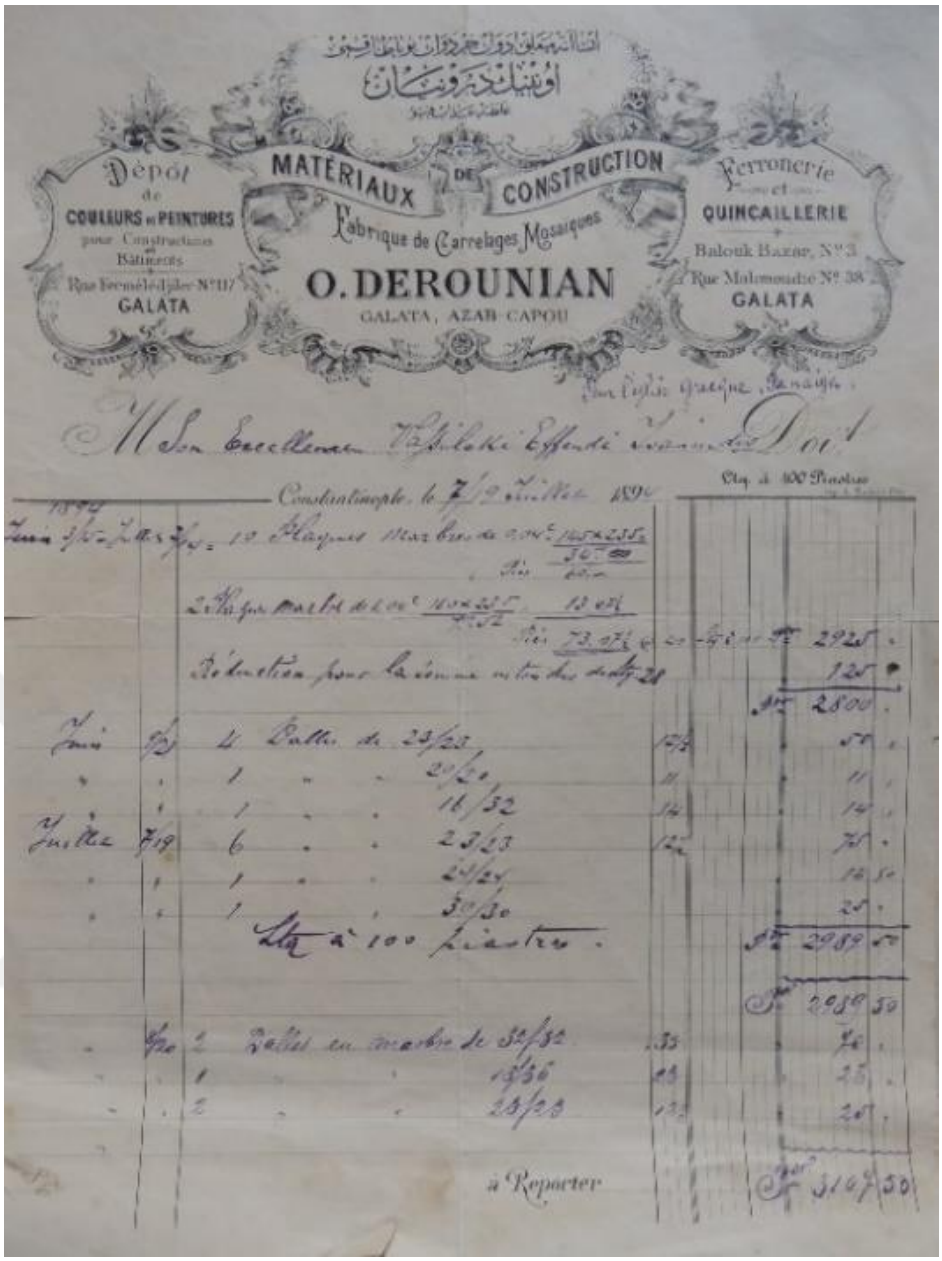
Chantier: Πέρα

20, Βέργαι Γαζής 0,65.
12, σανιά Εϊλπρού
500, Πλάκα Στρωτή
532.

Constantinople, le 15/25 Mai 1894

Reçu les matériaux ci-dessus

Şekil 4.14 : H.G. Laghos firmasına ait irsaliye (Beyoğlu Rum Ortodoks Kiliseleri ve Mektepleri Vakfi Arşivi).

Şekil 4.15 : Derounian firmasına ait fatura (Beyoğlu Rum Ortodoks Kiliseleri ve Mektepleri Vakfı Arşivi).

Adı geçen firmalara Şark Ticaret Yıllıklarında da yer verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin ve sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları içinde yer alan ticari merkezleri ve burada gerçekleşen faaliyetleri, hem yerel hem de yabancı girişimcilere tanıtmak amacıyla 1868 ile 1945 yılları arasında hazırlanmış olan iktisadi, ticari ve sosyal hayata dair bilgi veren bu yıllıklar son derece önemli kaynaklardır (Url-5). 1894 yılına ait Annuaire Oriental adı altında yayınlanmış olan yıllıkta da Derounian firmasına ait reklam sayfası ve burada da kilisenin onarımında kullanılan malzemeler ile karşılaşılmaktadır (Şekil 4.16).

Şekil 4.16 : Derounian firmasına ait reklam (*Annuaire Oriental du commerce de l'industrie, de l'administration et de la magistrature 1894*, s. 1331).

Galatasaray Panayia Kilisesi'nin onarımı ile ilgili gerek Osmanlı Arşivi, gerekse Beyoğlu Rum Ortodoks Kiliseleri ve Mektepleri Vakfı Arşivi'nden ulaşılan belgeler birçok malzeme ismini ortaya koymaktadır. Bu malzemeler ile ilgili edinilen bilgiler doğrultusunda Çizelge 4.2 hazırlanmıştır. Bu tabloda kilisenin genişletilmesi ile ilgili arşiv belgelerinde karşılaşılan tüm malzemelere yer verilmiştir.

Çizelge 4.2 : Galatasaray Panayia Kilisesi 1893-1894 yılları onarımında kullanılan yapı malzemeleri.

Malzeme / Yapı Öğeleri	Türü / Üretim Şekline Göre	Boyut / Miktar	Üretim Yeri / Geldiği Yere Göre
Taş	Fransız Taşı	0.65 (?) ebadında	Marsilya (?) / Fransa
		0.75 (?) ebadında	Marsilya (?) / Fransa
		0.90 (?) ebadında	Marsilya (?) / Fransa
	Triyeste Taşı		Triyeste/ İtalya
	Malta Taşı	18 parmak	Malta
	Mermer Levha (Döşemeler için kullanılmış)	24x24 ebadında	Marmara Adası
		23x23 ebadında	Marmara Adası
		20x20 ebadında	Marmara Adası
		16x32 ebadında	Marmara Adası
		30x30 ebadında	Marmara Adası
		18x36 ebadında	Marmara Adası
		20x40 ebadında	Marmara Adası
		32x32 ebadında	Marmara Adası
Tuğla	3 Delikli Tuğla	22x10,5x6,5 cm (?)	Mürefte
	6 Delikli Tuğla		Mürefte
Çimento	Roquefort çimentosu	90 kg'lık fıçı	Roquefort /Fransa
	İngiliz Hollick Çimentosu	180 kg'lık fıçı	Londra/İngiltere
Kireç	Kireç (hidrolik)	Çuval (kaç kg?)	
Alçı	Beyaz alçı	Çuval (kaç kg?)	
	Yerli sıva dibi	0,10 ebadında (?)	
	Kırmızı çini yerli		
	Sıvalar	2,5 zirâ ebadında	

Belgelerde bazı malzemeler kimi zaman farklı isimlerle ifade edilmesine rağmen inşaat defterindeki toplam döküm tablosuna göre aynı malzeme oldukları düşünülmektedir (Çizelge 4.3). Fıçı Fransız çimentosu, fıçı çimento ve Roquefort çimentosu (küçük) ifadeleri ile belirtilen çimentoların toplam döküm tablosunda tek başlık altında değerlendirilmesi, tümünün Fransa'nın Roquefort bölgesinden getirtilen Portland çimentosu olduğunu göstermektedir. Fransız çimentoları dışında onarım sırasında bir de İngiliz Hollick çimentosu kullanılmıştır. İngiliz Hollick çimentosu da bir çeşit Portland çimentosu olup, Londra'nın Greenwich bölgesindeki fabrikalarda üretilmektedir. Çimento üretimi Greenwich'te 19. yüzyılın ilk yarısında başlamış, taş ve çimento üretimi ile ilgili birçok fabrika kurulmuştur. Hollick de 1849 yılından beri üretim yapan bir firmanın adıdır (Url-6).

Fransız Mimar Alexandre Raymond'un 1908'de İskenderiye'de yayımlanan Notes Pratiques et Résumés sur l'art du constructeur en Turquie (Türkiye'de İnşaat Sanatı üzerine Pratik Notlar ve Özet Bilgiler) kitabı 20. yüzyıl başlarında Türkiye'deki inşaat piyasasını, malzeme ve işçilik koşullarını, teknikleri ve yasal mevzuatı araştıran önemli bir yayındır. İstanbul'da satılan inşaat malzemelerine ve bunların fiyatlarına da yer verilmiştir. Yerli malzemelerin yanı sıra Avrupa'dan getirtilmiş çok çeşitli malzemeler de bulunmaktadır (Mazlum, 2013, s. 503). Alexandre Raymond'un İstanbul'daki inşaatlarda kullanılan yapı malzemeleri ve işçilik ile ilgili hazırladığı fiyat listesinden, kilisenin onarımında kullanılan malzemeler ile bilgi edinmek mümkündür. Londra Hollick çimentosunun 180 kg'lık fıçılarda, Marsilya Roquefort çimentosunun 90 kg'lık fıçılarda satıldığı da söz konusu kaynakta ifade edilmiştir (Raymond, 1908, s. 193). Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nda inşaatlarda kullanılan çeşitli malzemelerin birim fiyatlarına ve özgül ağırlıklarına dair bilgi verilen bölümde, Triyeste ve Arles taşlarına da yer verilmiştir (Raymond, 1908, s. 61).

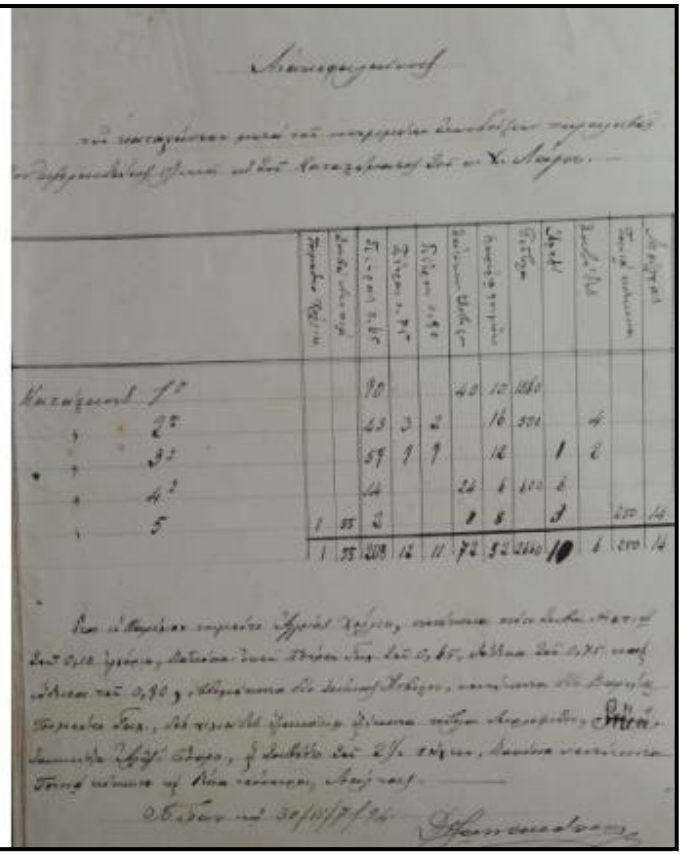
Alçı için de kimi zaman beyaz alçı, kimi zaman sadece alçı ifadeleri ile yer almış olsa da toplam döküm tablosu hepsinin beyaz alçı olduğunu göstermektedir. Kireç için de kimi zaman hidrolik kireç, kimi zaman da kireç kumu ifadeleri ile karşılaşılmış olmasına rağmen kullanılan malzemenin hidrolik kireç olduğu düşünülmektedir (Çizelge 4.3).

Çizelge 4.3 : Galatasaray Panayia Kilisesi 1894 yılı onarımında alınan malzemelere ait toplam döküm tablosu[42] (Beyoğlu Rum Ortodoks Kiliseleri ve Mektepleri Vakfı Arşivi).

Laghos dükkanından satın alınan inşaat malzemelerinin dökümüdür.

	Çimento Hollik	Sıva dibi	Taş 0,65	Taş 0,75	Taş 0,90	Çuval kireç	Fıçı Çimento (Fransız)	Tuğla	Alçı	Sıvalar	Kırmızı çini	Malta Taşı
Döküm 1			90			40	10	1560				
Döküm 2			43	3	2		16	500	2	4		
Döküm 3			59	9	9		12		1	2		
Döküm 4			14			24	6	600	6			
Döküm 5	1	55	2			8	8		3		250	14
	1	**55**	**208**	**12**	**11**	**72**	**52**	**2660**	**10**	**6**	**250**	**14**

Bir varil İngiliz Hollik çimentosu, ellibeş sıva dibi 0,10 ebatında yerli, iki yüz sekiz Fransız taşı 0,65 ebatında, on iki 0,75 ebatında ve on bir 0,90 ebatında, yetmiş iki çuval kireç, elli iki varil Fransız mentosu, iki bin altı yüz altmış tane Mürefte tuğlası, on çuval beyaz alçı, altı sıva 2,5 arşın, ikiyüz elli kırmızı çini ve ondört Malta (taşı).

[42] Söz konusu tablo Beyoğlu Rum Ortodoks Kiliseleri ve Mektepleri Vakfı Arşivi'nde bulunan özgününden Dr. Savvas TSİLENİS tarafından Türkçeleştirilmiştir.

Belgelerde karşılaşılan bir başka durum da, belirtilen ölçü birimlerinin ne olabileceği sorusudur. Çizelge 4.2'ye bakıldığında bazı malzemelerde ebat ifadesi geçmekle beraber ölçü birimi verilmemiş, verilenlerde ise eski ölçü birimleri (zirâ ve parmak) kullanılmıştır. Bu da diğer malzemelerin verilen ebatlarının hangi ölçü biriminden olduğu sorusunu akla getirmektedir. Mermer levhaların, Fransız taşının ve sıva dibinin ölçüleri yine parmak veya zirâ hesabı mıdır, yoksa metre cinsinden mi verilmiştir? Malta taşı için verilen 18 parmak ölçüsü yaklaşık 56,90 cm'e karşılık gelmektedir. Taş için parmak hesabı yapılması Fransız taşlarında da aynı mantığın kurulması gerektiğini gösterir ama o zaman birimler arası farklar çok küçük ve anlamsız olur. Örneğin Çırağan Sarayı'nın yapımı sırasında 7 Nisan 1864'te Lio Calarie adlı bir tüccar ile yapılan anlaşmada getirilen küfeki taşları için uzunluğu 1 zirâdan 3 zirâya, genişliği 18 parmaktan 1,5 zirâya ve kalınlığı 12 parmaktan 24 parmağa kadar şeklinde ölçü birimleri ifade olunmuştur (S. Can, 1999, s. 21). Fransız taşının 0,65, 0,75 ve 0,90 şeklinde farklı ebatlarda ifade edilmiş olması bu birimlerin doğrudan cm ya da zirâya karşılık geldiğini düşündürmektedir. Eğer zirâ olarak değerlendirilecek olursa 0,65 yaklaşık 49 cm, 0,75 yaklaşık 57 cm, 0,90 ise yaklaşık 0,68 cm'e karşılık gelmektedir. Ölçü birimleri ile ilgili bir başka durum da, sıvanın 2,5 zirâ olarak uzunluk birimi ile ifade edilmiş olmasıdır. İki farklı arşivde bulunan, 1893-1894 yılları arasında hazırlanmış belgelerde farklı ölçü birimleri kullanılmıştır. Kilisenin kendi arşivindeki belgelerde satın alınan malzemelerde eski ölçü birimleri kullanılırken, Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgede örülecek yeni duvarın kalınlığının 45 cm ifadesi ile belirtilmesi, dönemin kullanılan ölçü birimlerine dair geçiş sürecinde olduğunu göstermektedir. Avrupa ülkeleri ile ticarî, siyasî ve askerî ilişkiler içinde bulunan Osmanlı Devleti başta tüccarlar olmak üzere Avrupa'da kullanılan ölçü sistemleriyle 18. yüzyılın son çeyreği itibari ile tanışmıştır. Özellikle askerî alanda gelen uzmanlar bu konuda dersler vermiş, plan, proje ve raporlar hazırlamışlardır. Mühendishane-i Berrî-i Hümâyûn okulunda öğrenciler için Osmanlı ve Avrupa ölçü sistemlerini tanıtıcı bilgiler, aralarındaki oranlar ve dönüştürme cetvelleri hazırlanmıştır. Böylece ilk olarak Osmanlı mühendisleri metrik sistem ile tanışmışlardır. Sultan Abdülaziz döneminde (h.d. 1861-1876) 27 Eylül 1869 tarihli kanunname ile resmî dairelerde ve 13 Mart 1874 tarihi itibari ile bütün ülkede uzunluk ölçü birimi olarak metre, ağırlık ölçü birimi olarak gram kullanılması kararlaştırılmıştır. Kanunnameye ek olarak yayımlanan 25 cetvel, Osmanlı uzunluk, alan, hacim ve ağırlık birimlerinin metrik eşdeğerlerini bir arada veren ilk resmî cetvellerdir. Bunların yanında 1871 yılından

itibaren kişiler tarafından düzenlenen çeşitli dönüşüm cetvelleri de kitapçıklar halinde yayımlanmıştır. Metrik sistemin halk tarafından benimsenmesi ve kullanılması 1882'de ve 1886'da çıkarılan çeşitli kanunnameler ile zorunlu kılınsa da, halk eski ölçülerin kullanılmasında ısrarcı olmuştur (Acar, 2004, ss. 88-90). Bu sebepledir ki Galatasaray Panayia Kilisesi'nin genişletilmesi sürecinde düzenlenen belgelerde eski ve yeni birimlerin bir arada kullanıldığı görülmektedir.

İki arşivde bulunan belgelerde geçen malzeme isimleri tamamen aynı değildir. Kilise vakfı arşivindeki belgelerde Fransız taşı malzemesinin 0,65, 0,75 ve 0,90 olmak üzere çeşitli boyutlarının satın alındığı belirtilmiştir. Araştırmalar sırasında Fransız taşı ifadesi ile başka tür bir malzemeyle karşılaşılmamış olması, Osmanlı Arşivi'ndeki belgede bahsedilen Marsilya som taşı ile Fransız taşının aynı malzeme olduğunu düşündürmektedir. Kilise vakıf arşivindeki belgede farklı boyutlarda alındığı ifade edilen taş olasılıkla 45 cm olarak örülmesi planlanan duvarın malzemesi olarak kullanılmıştır. Alexandre Raymond'un İstanbul'daki inşaat malzemelerinin fiyatları ile ilgili verdiği listede "Marsilya'nın Arles taşı" maddesinde, bu taşın metreküpünün 260 kuruş olduğu belirtilmektedir (Raymond, 1908, s. 193). Bahsedilen Marsilya taşı o dönem kullanılan Arles taşı da olabilir. Bu konu ile ilgili oluşan çelişki ise Arles taşının genellikle cephe kaplama malzemesi olarak kullanılmasıdır. Bu durumda doldurulan duvarların taşıyıcı nitelikte olmaması sebebiyle yine de bu duvarlar için söz konusu taş kullanılmış olabilir mi sorusu akla gelmektedir.

Kilisenin onarımında kullanılan diğer bir malzeme ise Mürefte'den temin edilen delikli tuğladır. İstanbul'un geçirdiği yangınlar sonrası kâgir yapı yoğunluğunun artması ile yapı malzemesi olarak tuğlanın kullanımı da oldukça artmıştır. Fabrikasyon tuğla, 19. yüzyıl başlarında Avrupa'dan temin edilirken, 19. yüzyılın son çeyreğinde yerli üretime geçilmiştir. İstanbul'da Beykoz, Kağıthane, Büyükdere, Göksu, Feriköy ve Hasköy gibi yerlerde yoğunlaşan tuğla üretiminin yanında İstanbul'a tuğla sağlayan en önemli bölge Mürefte ve çevresiydi. Bu bölgede tuğla üretimi Bizans dönemine dayanmaktaydı. Buradaki fabrikalarda üretilen daha çok altı veya üç delikli tuğlalar yapıların taşıyıcı olmayan duvarları, cumbaları gibi yerlerde kullanılırdı. Büyük çaplı bir tesis olmamasına rağmen Mürefte'nin İstanbul'daki tuğla ihtiyacının yaklaşık dörtte birini karşıladığı tahmin edilmektedir (Tok, 2015, ss. 774-776). Mürefte'de üretim yapan iki tesise ait tuğlaların üzerinde "AXMET ΑΛΗ ΠΑΣΣΑ

MYPIOΦYTON" ve "DEMETRIUS X LAGHIAS MYRIOPHYTON" işaretleri bulunmaktadır (Şekil 4.17) (Çiftçi ve Yergün, 2010, s. 109).

Şekil 4.17 : Mürefte'de üretilen tuğlalar (Çiftçi ve Yergün, 2010, s. 112; Yergün, 2002, s. 201).

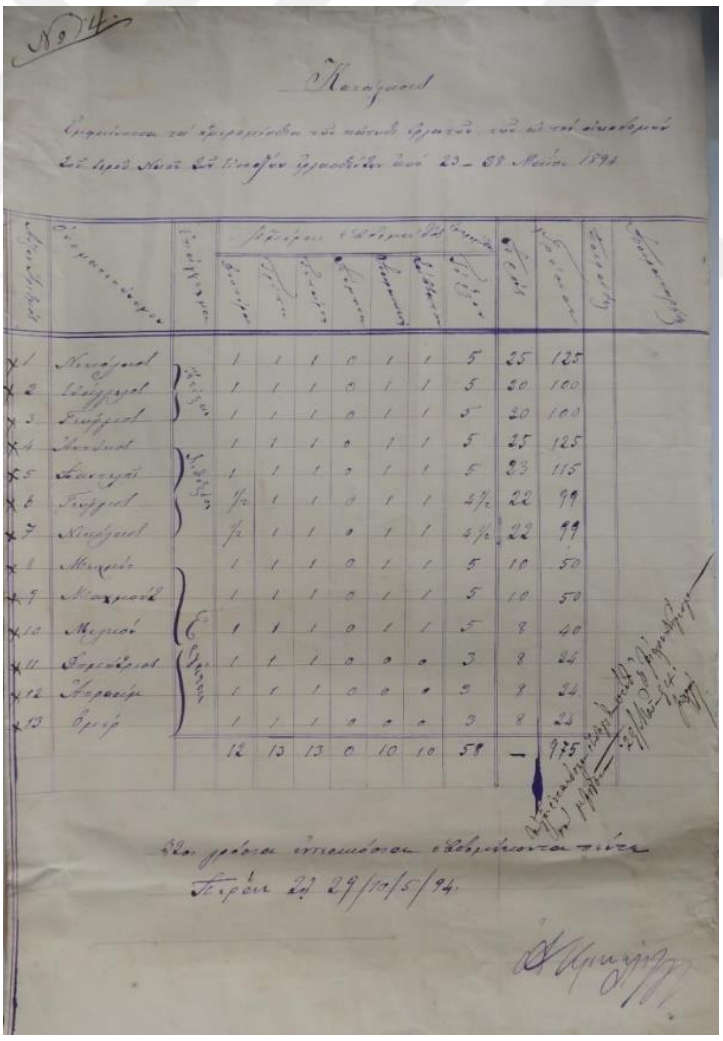
Fakat yapının bugün sıvalı ve boyalı olması sebebi ile kullanılan bu tuğlalara dair herhangi bir gözlem yapılamamıştır. Kilisenin 2007-2009 yılları arasında geçirdiği son kapsamlı onarımda batı duvarındaki sıvaların kaldırılması ile burada kullanılan tuğlaların Marsilya tuğlaları olduğu tespit edilmiştir. Narteksin parapet duvarının 1893 tarihli Osmanlı Arşiv belgesinde çizilmiş olması bu duvarın hangi dönem yapıldığı ile ilgili kesin bir bilgi vermemekle beraber, yapılan genişletme sırasında mevcut durumda olduğunu düşündürmektedir. Delikli tuğlalar, Marsilya'da 1850-1895 yılları arasında endüstriyel gelişme sürecinde ortaya çıkmıştır. Bu tuğlalar eski tuğlalar gibi kalıplanmamış, haddehane tezgâhlarında üretilmişlerdir. İlk başlarda geleneksel tuğlalara yakın 5-7x11x22 cm boyutlarında, sonra 11x11x22 cm boyutlarında ve son olarak 15x20x40 cm ölçülerinde üretilmişlerdir. Osmanlı inşaat piyasasında da özellikle Tanzimat Fermanı sonrasında kamu yapılarında bu tuğlaların sıklıkla kullanıldığı bilinmektedir (Çiftçi ve Yergün, 2010, ss. 107-108) .

Şekil 4.18 : Yerli kırmızı çini örneği (Sönmez Pulat, 2018).

İnşaat defterlerinde adı geçen diğer bir malzeme ise yerli kırmızı çinidir. Karo çini olarak düşünülen bu malzeme, yapının iki nef arasında kalan kare taşıyıcılarının alt kısmında gözlemlenmiştir (Şekil 4.18). Bu sebeple genişletme sırasında açılan duvarlardan sonra oluşan taşıyıcı sistemin dış yüzeyini kaplamak için kullanıldığı düşünülmektedir.

İki arşivde de bulunan belgelerde bahsedilen malzemeler birebir örtüşmemekle beraber çeşitli yorumlara olanak sağlamaktadır. Örneğin, Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgeye göre hazırlanan keşifte bahsedilen Triyeste söveler, kilise vakıf arşivinde bulunan belgelerde yer almamıştır. Daha genel ifadelere yer verilmesi, kullanılacak malzemelerin bir kısmından söz edilmesi gibi nedenlerle, Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgenin hazırlanan ilk keşif olduğu sanılmaktadır. Kilise arşivinde bulunan inşaat defteri niteliğindeki belgede ise daha detaylı dökümler ile karşılaşılmıştır.

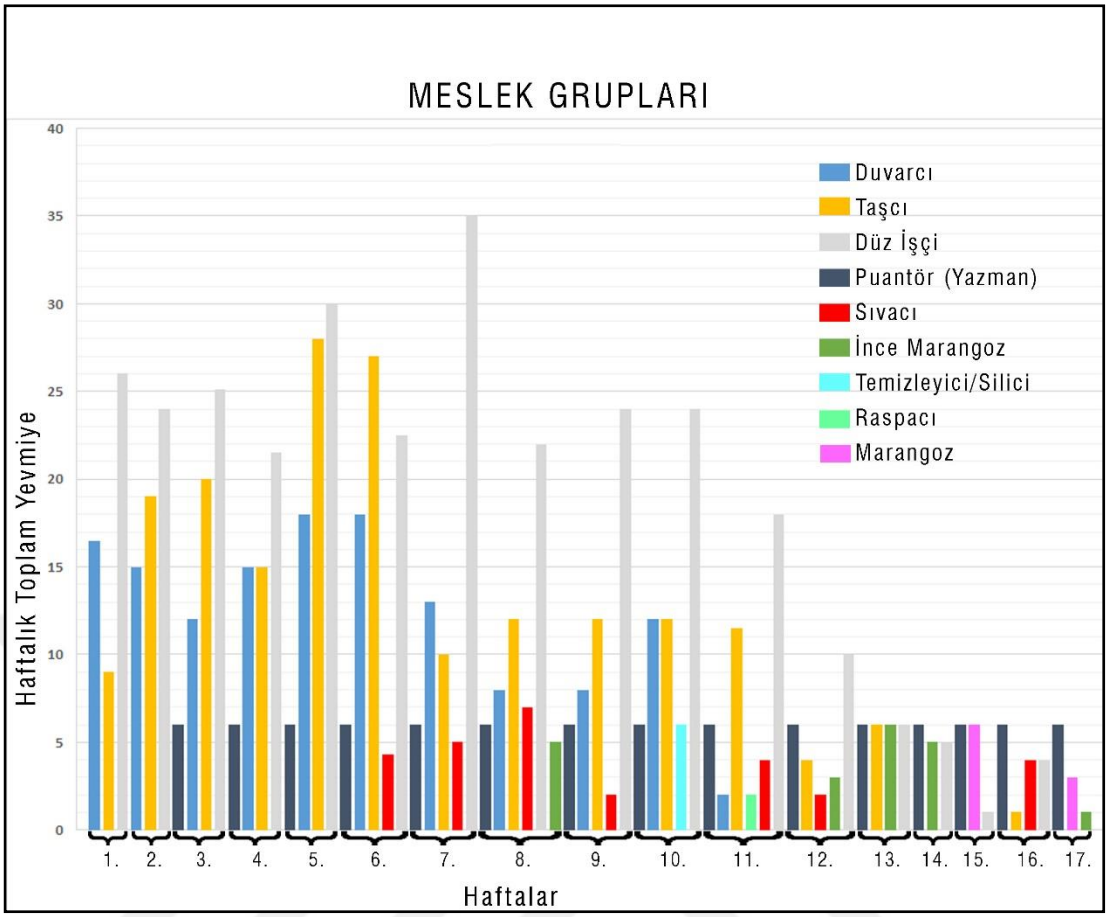
Şekil 4.19 : İşçi yevmiye tablosu örneği (Beyoğlu Rum Ortodoks Kiliseleri ve Mektepleri Vakfı Arşivi).

Galatasaray Panayia Kilisesi Beyoğlu Rum Ortodoks Kiliseleri ve Mektepleri Vakfı Arşivi'nde kilisenin 1894 yılında yapılan genişletme uygulaması ile ilgili bulunan inşaat defterlerinde Mayıs ve Eylül ayları arasında yapılan onarımlara ilişkin alınan malzemeler, şantiyede çalışan işçi grupları ve aldıkları yevmiyelere dair bilgi de yer almaktadır. Buna göre işçi yevmiye tabloları, beşer veya altışar günlük olacak biçimde düzenlenmiştir (Şekil 4.19, Şekil 4.20). Bu belgelerde karşılaşılan meslek grupları şunlardır: Duvarcılar (Κτίσται), taşçılar (Λιθοξόοι), düz işçiler (Εργάται), sıvacılar (Σοβατζίδες), ince marangoz (Λεπτουργος), temizleyici (Καθαριστής), raspacı (Τριπτης), marangoz (Μαραγκός) ve yazman (Γραμματικός). Yazman diye ifade edilen mesleğin, personelin çalışma saatlerini, devam durumlarını, fazla mesailerini puantaj defterine kaydedip takip eden kişi olarak bugünkü karşılığının puantör olabileceği düşünülmektedir.

Yapılan restorasyon (genişletme) uygulamasının başlangıç safhasında çalışan meslekler duvarcı, taşçı ve düz işçi iken 6. haftadan itibaren meslek gruplarının çeşitlenmeye başladığı görülmektedir. Yeni örülen duvarlar için sıvacıların çalışmaya başlamış olması ve işin ileriki süreçlerinde kaba işlerden ince işlere doğru bir geçiş olduğu marangoz gibi mesleklerin görev almalarından belli olmaktadır. Uygulamanın ilk yarısında Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgede belirtildiği gibi yıkılacak duvar ve doldurulacak gözler için taşçı ve duvarcı sınıfının yoğun olarak çalıştığı görülmektedir. Yapılan uygulamanın son ayında ise çalışma yoğunluğundaki düşüş iş bitimine yaklaşıldığını gösterir niteliktedir. 20 kuruş yevmiyeyle tek bir gün çalışan ve Yunancadan "temizleyici" adı ile çevrilen meslek sınıfı taş, mermer, mozaik gibi yüzeyleri düzelterek temizleyen, birçok Osmanlı belgesinde de "silici" diye anılan meslek sınıfı ile aynı olabilir. Raspacı da, aynı yevmiyeyle yine tek bir gün görev yapmıştır. Şantiye süreci boyunca ince marangoz ve marangozların yanı sıra, getir götür işlerinden sorumlu olan, Osmanlı inşaat sisteminde rençber diye anılan düz işçiler de ekipte yer almıştır.

Ulaşılan belgeler meslek gruplarının günlük yevmiyeleri ile ilgili de bilgi vermektedir. Meslek gruplarının aldığı günlük yevmiyelere ait değerler Çizelge 4.4'te gösterilmiştir.

Ayrıca işçi yevmiyeleri tablosunda Rum, Ermeni, Yahudi ve Türk isimleri ile karşılaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin kozmopolit yapısının şantiye ortamına da yansıdığı görülmektedir.

Şekil 4.20 : Galatasaray Panayia Kilisesi'nin genişletme çalışmasında çalışan işçilerin meslek grupları (Sönmez Pulat, 2018).

Çizelge 4.4 : Meslek gruplarının günlük yevmiyeleri.

Meslek Grubu	**Günlük yevmiye**
Duvarcılar (Κτίσται)	20-28 kuruş
Taşçılar (Λιθοξόοι)	20-28 kuruş
Sıvacılar (Σοβατζίδες)	20-30 kuruş
İnce marangoz (Λεπτουργος)	15-20 kuruş
Marangoz (Μαραγκός)	15 kuruş
Düz işçiler (Εργάται)	8-10 kuruş
Raspacı (Τριπτης)	20 kuruş
Temizleyici / Silici (Καθαριστής)	20 kuruş
Yazman / Puantör (Γραμματικός)	15 kuruş

4.1.6 Galatasaray Panayia Kilisesi papaz odalarının onarımı (1895-1896)

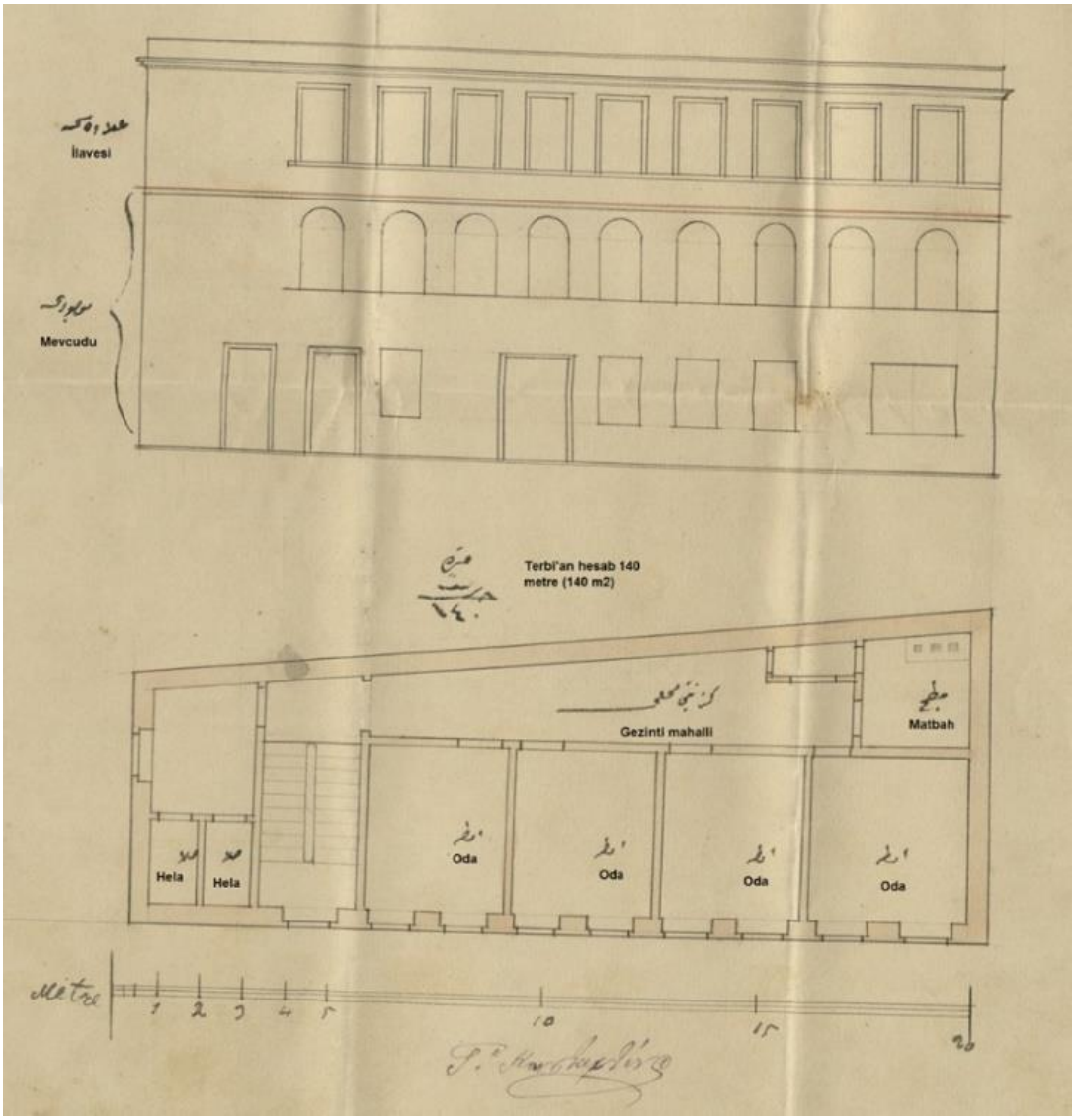
Galatasaray Panayia Kilisesi'nin Osmanlı Arşivi belgeleri ışığında ele alınacak bir başka onarım talebi, papaz odalarının kapasitesinin yetersizliği sebebi ile kat ilavesi yapılması ve konu ile ilgili karşılıklı ortaya çıkan yazışmalardır. Bu yazışmalar incelendiğinde 1895-1896 yılları arasında konu ile ilgilenen kurumlar ve izin süreci açığa çıkmaktadır.

27 Cemâziyelahir 1313 (15.12.1895) tarihinde Patrikhâne-i Millet-i Rum İstanbul adına Patrik VIII. Neofitos tarafından Adliye ve Mezâhip Nezâreti'ne gönderilen yazı kilisenin avlusunda bulunan kâgir papaz odalarının yetersiz gelmesi sebebi ile mevcut yapıya kâgir bir kat ilave edilmesi ile ilgili talebi içermektedir[43].

20 Rebiyülevvel 1314 (29.08.1896) tarihinde Şehremâneti adına Şehremini Ali Refik Bey tarafından Adliye ve Mezâhip Nezâreti'ne gönderilen yazı, Şehremâneti'nin yapmış olduğu inceleme sonucunda alınan kararı ifade etmektedir[44]. Kararda şu bilgiler yer almaktadır: Beyoğlu'nda Cadde-i Kebîr'de bulunan Rum milletine mahsus olan Panayia ismi ile anılan Meryem Ana Kilisesi'nin avlusundaki papaz odalarının üstüne bir kat ilave edilmesi üzerine hazırlanan haritada[45], dört oda, bir matbah (mutfak), iki hela ve bir gezinti yerinden (hol) oluşan dört köşeli mahal 140 m^2'den ibarettir. Ayrıca mevcut papaz odalarının bazı mahallerinde sıva, badana gibi tamiratların yapılması gerekmektedir. Kilise avlusunun bir tarafında kilise cemiyeti ve hademeye mahsus, biri büyük diğeri küçük birkaç oda ile kilise avlusunun diğer tarafında da metropolitin ikametine mahsus bir hane ile bitişiğinde dört rahip odası, iki küçük diyakos odası ve bir cenaze odası mevcuttur. Kilisenin metropolit merkezi olmasından kaynaklı bir metropolit, iki diyakos ve yedi rahibin ikamet etmesi ve kimi ayin zamanlarında günlerce kalmaları sebebi ile mevcut yapı yetersiz kalmaktadır. Söz konusu ilavenin uzun zamandır talep edildiği ancak kilisenin bunu karşılayabilecek durumunun olmaması nedeniyle ertelendiği belirtilmiştir. Kilisenin topladığı yardımlar ile gerekli olan masrafı karşılayabilecek hale gelmesi üzerine sözü edilen ilavenin yapılmasında Altıncı Daire-i Belediye Müdüriyeti'nden alınan onay ile

[43] BOA. ŞD.2672/22-01.
[44] BOA. ŞD.2672/22-02.
[45] Harita ifadesi çizilen plan için kullanılmıştır.

hazırlanan çizimde ifade edildiği gibi yapılmasında bir sakınca olmadığı belirtilmektedir (Şekil 4.21).

Şekil 4.21 : Beyoğlu Meryem Ana Kilisesi'nde papaz odalarına yapılacak ilave ile ilgili hazırlanmış belge[46].

28 Rebiyülevvel 1314 (06.09.1896) tarihinde Adliye ve Mezâhip Nezâreti Mezâhip Müdürlüğü adına Adliye ve Mezâhip Nâzırı Abdurrahman Bey tarafından Sadâret'e gönderilen belge Patrikhane'nin talebi üzerine Şehremâneti tarafından yapılan inceleme ile beraber söz konusu kilisenin papaz odalarının yetersizliği üzerine mevcut yapıya bir kat eklenmesinde bir sakınca olmadığını ifade etmektedir.

[46] BOA. İ.AZN. 23/8.

17 Cemâziyelevvel 1314 (24.10.1896) tarihinde Bâbıâli Dâire-i Sadâret-i Uzmâ Divân-ı Hümâyûn adına Divân-ı Hümâyûn Kalemi tarafından ele alınan belge talep edilen onarımın uygunluğunu içermektedir. Patrikhane'nin talebi Şehremâneti tarafından incelenmiş ve karar Adliye ve Mezâhip Nezâreti'nden Divân-ı Hümâyûn'a sunulmuştur. İstenilen genişletmeye çizimde belirtilen ve daha önceki yazışmalarda adı geçen mahaller ile toplam metrekarede masrafların yardımlardan karşılanması şartı ile ruhsat verilmiştir. Bir gün sonra 18 Cemâziyelevvel 1314 (25.10.1896) tarihinde hazırlanan belge ise Beyoğlu Meryem Ana Kilisesi'nin avlusundaki papaz odalarına yapılacak müdahale ile ilgili evrakın özetini göstermektedir. Kayıt altına alınan evrakın ekleri ise; Divân-ı Hümâyûn Kalemi müzekkiresi, Adliye Nezâreti'nin tezkiresi, Şehremâneti'nin tezkiresi, Rum Patriğinin takriri ve resim olarak belirtilmiştir.

5 Cemâziyelahir 1314 (11.11.1896) tarihli belge[47] Beyoğlu Meryem Ana Kilisesi'ndeki papaz odaları ile ilgili yapılacak onarımın Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dairesi heyeti tarafından onaylandığını göstermektedir. Şehremâneti'nin incelemeleri ile hazırlanan çizime göre yapılacak müdahalenin yanında mevcut papaz odalarının sıva, badana gibi tamirlerinin yapılmasında da bir sakınca bulunmadığı belirtilmiştir. Divân-ı Hümâyûn tarafından yapılacak tamirat ile ilgili ruhsat verildiği Adliye ve Mezâhip Nezâreti'ne de bildirilmiştir.

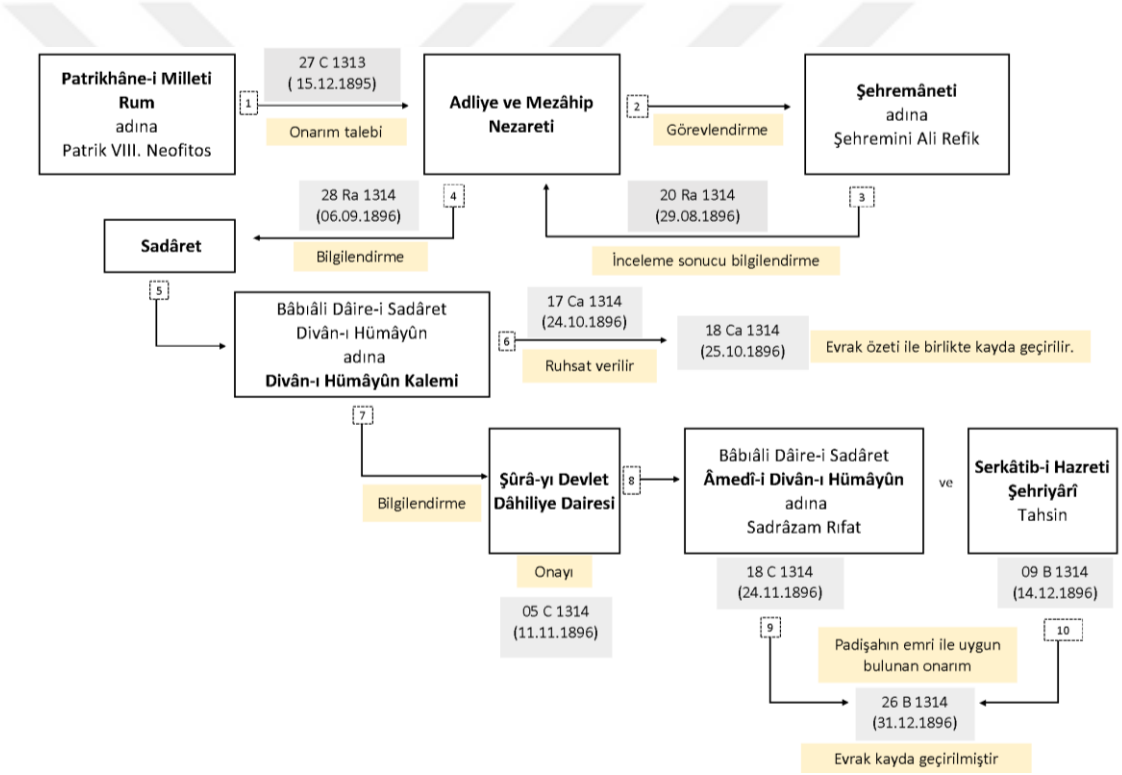
Arz tezkiresinin padişahın başkâtibine yazılması üzerine Bâbıâli Dâire-i Sadâret Âmedî-i Divân-ı Hümâyûn adına Sadrâzam Rıfat tarafından 18 Cemâziyelahir 1314 (24.11.1896) tarihinde yazılan irade[48] Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'nin dilekçesi ve eki ile papaz odaları için yapılacak kat ilavesinin ve mevcut papaz odalarının tamirinin uygun bulunduğunun padişaha bildirilmesini içermektedir. Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî Tahsin tarafından 9 Recep 1314 (14.12.1896) tarihinde padişaha arz edilen husus sadaret makamı aracılığıyla padişahın emrini içermektedir.

26 Recep 1314 (31.12.1896) tarihi ile kayıt edilen evrak, Beyoğlu Meryem Ana Kilisesi'nin papaz odalarına yapılacak ilave mahal ile ilgili bilgi verilmiş olmakla

[47] BOA. İ.AZN. 23/8-01.
[48] BOA. İ.AZN. 23/8-03.

Adliye ve Mezâhip Nezâreti'nin konu ile ilgili işlemleri yürütmesi için padişahın emrini içermektedir[49].

Galatasaray Panayia (Ton Eisodion) Kilisesi'nde papaz odalarının bulunduğu mevcut binaya bir kat ilavesi yapılması ile ilgili Patrikhane tarafından 1895 yılında yapılan talebe karşılık olan yazışmalar sonucunda, talep edilen onarıma uygunluk verilmiştir. Yapılan müdahalenin gerekçesi ve teknik detayları kurumlar arası yazışmalarda sürekli tekrar edilmiştir (Şekil 4.22). Bugün mevcut durumdaki ek bina zemin üstü iki katlı olarak görülmektedir. Fakat bu yapının çatısı çöktüğü için döşemeleri yıkılmış ve yalnızca beden duvarları kalmıştır (Şekil E.25). Yapı günümüzde kullanılmamaktadır. Bu yapının merdiven sahanlığının olduğu kottan, kilisenin galeri katı ile bağlantısını sağlayan bir köprüsü olduğu görülmektedir (Şekil 4.23).

Şekil 4.22 : Galatasaray Panayia (Ton Eisodion) Kilisesi papaz odalarına bir kat ilave edilmesi ile ilgili Osmanlı Devlet kurumları arasındaki yazışmaların şeması (Sönmez Pulat, 2018).

[49] BOA. BEO. 890/66685.

Şekil 4.23 : Galatasaray Panayia Kilisesi'nin 1896 tarihinde kat ilavesi yapılan papaz odaları (Sönmez Pulat, 2018).

Kilise vakıf arşivinde bulunan 29 Kasım 1897 tarihli bir evrakta da kiliseyle ilgili çeşitli ölçümler yapıldığı, papaz odalarına ikinci kat eklenmesi gibi bilgilere de yer verilmiştir. Bu belgede de papaz odalarına 5 zirâ yüksekliğinde ikinci kat eklendiği ve bu katın dört oda bir mutfaktan ve koridora açılan bir mekândan oluştuğu ifade edilmiştir.

Papaz odalarının bulunduğu yapı bugün çatısı ve döşemeleri çökmüş yalnızca beden duvarı kalmış bir durumda kullanılamaz haldedir. Yapının doğramaları ve cephesi de önemli derecede hasar almıştır. Yapının kullanımı için kapsamlı bir restorasyon çalışmasına ihtiyacı bulunmaktadır. Bulunan arşiv evrakları hazırlanacak restorasyon çalışmasına yardımcı olacak niteliktedir. Kilisenin bağlı bulunduğu vakfın bu yapıya onarım önceliği vermesi ile sürekli gelir getirecek herhangi bir kültür-sanat işlevi için kullanılabilecektir. Böylece yapının kullanımı ile Galatasaray Panayia Kilisesi yapısı da daha fazla kişi tarafından tanınır hale gelecektir.

4.2 Şişli Metamorfosis Kilisesi

Bu bölümde Şişli Metamorfosis Kilisesi'nin 1886-1887 yılları arasında inşa edilmesi ile ilgili süreç ele alınırken, öncelikle bölgenin tarihsel gelişimi, kilisenin konumu, tarihçesi ve mimari özellikleri aktarılacaktır. Daha sonra arşiv belgeleri ışığında kilisenin yapımı ile ilgili karşılaşılan idari işleyiş ve teknik detaylar ele alınacaktır.

4.2.1 Şişli'nin tarihsel gelişimi

Şişli İlçesi'nin merkez mahallesi olan semt yine aynı isimle anılmaktadır. Şişli semti Şişli Merkez, Cumhuriyet ve Meşrutiyet mahallelerini içermektedir. Semtin komşuluğunda Mecidiyeköy, Fulya, Osmanbey, Pangaltı ve Feriköy, Okmeydanı semtleri bulunmaktadır (İstanbul, 1994, s. 184).

Şişli İlçesi'nin geçmişi 16. yüzyıla kadar dayanmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde (h.d.1520-1566) Barbaros Hayreddin Paşa'nın Sakız Adası'ndan Kasımpaşa Tersanesi'nde çalıştırmak üzere getirdiği Rum esirler, zaman içinde Kasımpaşa'dan Tatavla (bugünkü adı ile Kurtuluş) bölgesine yerleşmişlerdir (Aydın, 2017, s. 67). 1793'te yayınlanan bir ferman ile semte Rumlar dışındaki etnik grupların yerleşmesi yasaklanmış ve semt zamanla özerk bir yapıya kavuşmuştur. 19. yüzyılın ortalarına kadar fakir bir işçi mahallesi görünümünde olan Tatavla bölgesi kısa zamanda Pera'dan sonra İstanbul'un en yoğun Rum yerleşimlerinden biri olmuştur. (Örs, 2009, ss. 121-122). Sultan Abdülmecid döneminde (h.d. 1839-1861) Osmanlı Devleti'nin kaybettiği topraklardan gelen göçmenler Şişli'nin arkasındaki arpa tarlalarının ve geniş dutlukların yer aldığı kesime yerleştirilmiş ve buraya Mecidiyeköy adı verilmiştir (Başgelen, 1998, s. 5).

19. yüzyılın ortalarında Pera'nın nüfus yoğunluğunun artışı sebebi ile 1848 yılında Pangaltı'da yeni bir mahallenin kurulmasına karar verilmiş ve Mekteb-i Harbiye'nin karşısındaki yaklaşık 270 bin metrekarelik alan ikamet bölgesi olarak yapılaşmaya açılmıştır. Bu proje Taksim'den Şişli'ye doğru olan büyümenin yönünü belirlemiş ve Pera'dan elçilik sayfiyelerinin bulunduğu Büyükdere'ye uzanan bir omurga oluşturmuştur. 1869 yılında Taksim ile Pangaltı'yı birbirine bağlayan ağaçlıklı yol kısa süre içinde de Şişli'ye kadar uzatılmıştır (Z. Çelik, 2015, ss. 90-92).

Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Halaskargazi Caddesi'nin iki yanında bulunan Pangaltı, Osmanbey ve Şişli'nin bulunduğu bölgeler Batılı yaşam biçimlerine

duyulan özleme bağlı olarak yeni bir kentsel gelişme ekseni haline gelmiştir (Eskenazi, 2012, s. 60). 1870 yılında Beyoğlu'nda çıkan yangın sonrasında bölgenin gelişimi gözle görülür biçimde artmıştır. 1881 yılında Taksim üzerinden gelen atlı tramvayın Pangaltı ve Şişli'ye kadar uzanarak yeni mahallelere hizmet verir hale gelmesi ile bölgenin önemi ve konut yoğunluğu da artmıştır (Z. Çelik, 2015, s. 122) (Şekil 4.24). 19. yüzyılın sonlarında, İstanbul'un ünlü yabancı zenginlerinin, Beyoğlu'ndan bu tarafa doğru kayan azınlıkların, Osmanlı paşalarının, yüksek memurların, devrin aydınlarının bahçeler içindeki tek tük konaklarının yanında, 1895'te yapılan Darülaceze, 1898'de yapılan Etfal Hastanesi gibi sağlık kurumlarının yer aldığı bir yerleşim olmuştur.

1913 yılında Şişli semtine ulaşan elektrikli tramvay bölgenin gelişimini etkilemiştir. 1920'lerde kalabalıklaşan nüfus ile bölgede ilk apartmanlaşmalar görülmeye başlanmıştır. Yerleşimin konut ve yerleşme bölgesi olarak gelişmesi 1970'lere kadar sürmüş, Şişli bu dönemden sonra daha çok çarşılar, pasajlar, seçkin dükkânlar, butikler, işyerleri ve bankaların yer aldığı ticaret ve iş hayatının ağır bastığı bir yapı kazanmıştır (Aksel, 1994, ss. 186-187).

Şekil 4.24 : Şişli atlı tramvay (Atatürk Kitaplığı)

4.2.2 Şişli Metamorfosis Kilisesi'nin konumu ve kısa tarihçesi

17. yüzyılın ortalarından beri Pera bölgesinde Rum Mezarlığı olan Taksim Sıraselviler'deki alana 1865 yılı kolera salgınından sonra defin yapılması yasaklanmıştır. Millas'a göre, İstanbul'u çürüten bu kolera nedeniyle bir sultan kararnamesi ile ölülerin yerleşim bölgelerinden uzak o zaman için ıssız bir yer olan Şişli'ye gömülmesine karar verilmiştir (1996, s. 363). Bu sebeple mezarlık alanının Taksim ve Tatavla'nın ötesine Şişli'ye taşınmasına karar verilmiştir (Papazoglou, 2005, s. 26). Altıncı Daire-i Belediye tarafından Ortodoks Rumlar için Şişli Mecidiyeköy arasında geniş, boş ve yaklaşık 66.124 zirâkare genişliğindeki alan mezarlık olarak ayrılmıştır. Bu alan o yıllarda Galata ve Pera'daki yerleşim alanlarına uzak olması sebebi ile Rum cemaati tarafından benimsenmese de mezarlığın düzenlenebilmesi için çalışmalara başlanmıştır. Galata ve Pera'daki yedi Rum kilisesinin cemaatlerine tahsis edilen bu mezarlık alanına yapılacak kilise için Galata'nın tanınmış tüccar ve bankerlerinden olan Zanni Stefanoviç Skilitsis bağış yapmıştır. Kendisinin 1886 yılındaki ölümü sonrasında kilisenin inşası oğlu Pavlos Stefanoviç Skilitsis[50] bağışları ile 1888 yılında tamamlanmıştır[51] (Türker, 2002, s. 153). Yapının güney cephesinde bulunan kitabede de bu bağış ile ilgili olarak şu ifade yer almaktadır: "Şehitlerin şehiti Stefanoviç'in yeniliklerinin sonuçları dotların kalesi…1888." (Şekil 4.25). Metamorfosis Kilisesi'nin açılışı 21 Mayıs 1889 tarihinde İznik Metropoliti Sofronios tarafından yapılmıştır (Url-19).

19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ilk yarısında özellikle Pera'nın kalabalık Rum cemaatinin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısını yansıtan mezarlık alanında mermer anıtsal mezarlar ufak birer Yunan tapınağına benzer mozoleler şeklindedir. Avrupa'nın romantizm ve neoklasisizm etkileri mezar yapılarında da görülmektedir (Türker, 2002, s. 154).

---

[50] Kendisinin İstanbul'daki Rum cemaatine ait Beyoğlu Merkez Rum Okulu, Heybeliada Ruhban Okulu, Ayia Triada Kilisesi gibi diğer yapılar için de bağış yaptığı bilinmektedir.

[51] Kilisenin arşiv belgeleri arasında bulunan toplantı tutanağında, kilisenin bulunduğu mezarlık arazisinin 1281 senesinde (M.1864/1865) Rum milletine tahsis edildiği, 1304 senesinde de (M.1886/1887) mezarlıktaki kilisenin yıkılmasıyla yeniden daha geniş bir kilise inşa edileceği ile ilgili irade çıktığından bahsedilmektedir. Belgenin özgünü EK B başlığı altında, Şekil B.4 'te verilmiştir.

Şekil 4.25 : Şişli Metamorfosis Kilisesi kitabesi (Sönmez Pulat, 2018).

Kilise, İstanbul'un Şişli İlçesi Merkez Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Yüksek duvarlarla çevrilen mezarlık alanına Büyükdere Caddesi üzerindeki idari ofis binası altından girilmektedir (Şekil. 4.26) (Şekil F.1, Şekil F.2). Yüksek duvarlarla çevrili mezarlık alanında bulunan kilisenin kuzeyinde sekizgen plan şemasına sahip bir pareklession, güneyinde cenaze işlemlerinin gerçekleştiği idari bir ofis, batısında ise kemiklerin saklandığı, 1927 yılında yapılmış bina yer almaktadır (Şekil. 4.27) (Şekil F.3, Şekil F.4).

Şekil 4.26 : Şişli Metamorfosis Kilisesi konumu (Url-3).

Şekil 4.27 : Şişli Metamorfosis Kilisesi'nin vaziyet planı.

Yapının mimarı Sanayi-i Nefise Mektebi hocalarından, Büyükada Rum Yetimhanesi, İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Pera Palas Oteli, Osmanlı Bankası, Düyun-ı Umumiye Binası gibi yapıların da mimarı olan Alexandre Vallaury'dir (Şarlak, 2010, s. 57). Mimar Vallaury'nin yaptığı yapılar incelendiğinde otel, banka, han, gümrük binası, müze, yalı ve konut işlevlerinin yoğunlukta olduğu gözlemlenmektedir. İbadet yapısı olarak ise 1887 yılında Eminönü'ndeki Hidayet Camii ve 1903 yılında İstinye'deki Osman Reis Camii yapımında görev aldığı bilinmektedir (Kula Say, 2014, ss. 399-403). Alexandre Vallaury genellikle anıtsal ölçekte, büyük ve etkileyici binalar tasarlarken, Şişli Metamorfosis Kilisesi küçük ölçeği ile tasarladığı tek kilise yapısıdır. Fakat mimarın yapıları üzerinden mimari üslup ve yapım teknikleri incelendiğinde Şişli Metamorfosis Kilisesi'nde de bu özelliklerden birçoğu ile karşılaşılmaktadır.

- Eklektisizm özelliklerinin (yoğunlukla neorönesans veya neoklasik) egemen olması,

- Farklı tarihî referanslarla ve temalarla kurgulanana mekân ve cepheler olması,

- Işık kullanımının ve ışık oyunlarının öne çıkması,

- Simetrik, kolay okunan, kendi içinde bütünlüğe ve düzene sahip olması,

- Sütunlar, kolonlar, kemerler gibi strüktürel öğelerin kullanılması,

- Köşe taşlarının, demir parmaklık detaylarının cephe düzenlerinde yer alması,

- Değişik kemerli, tepelikli, abartılı söveli pencere düzenlerinin cephelerde uygulanması,

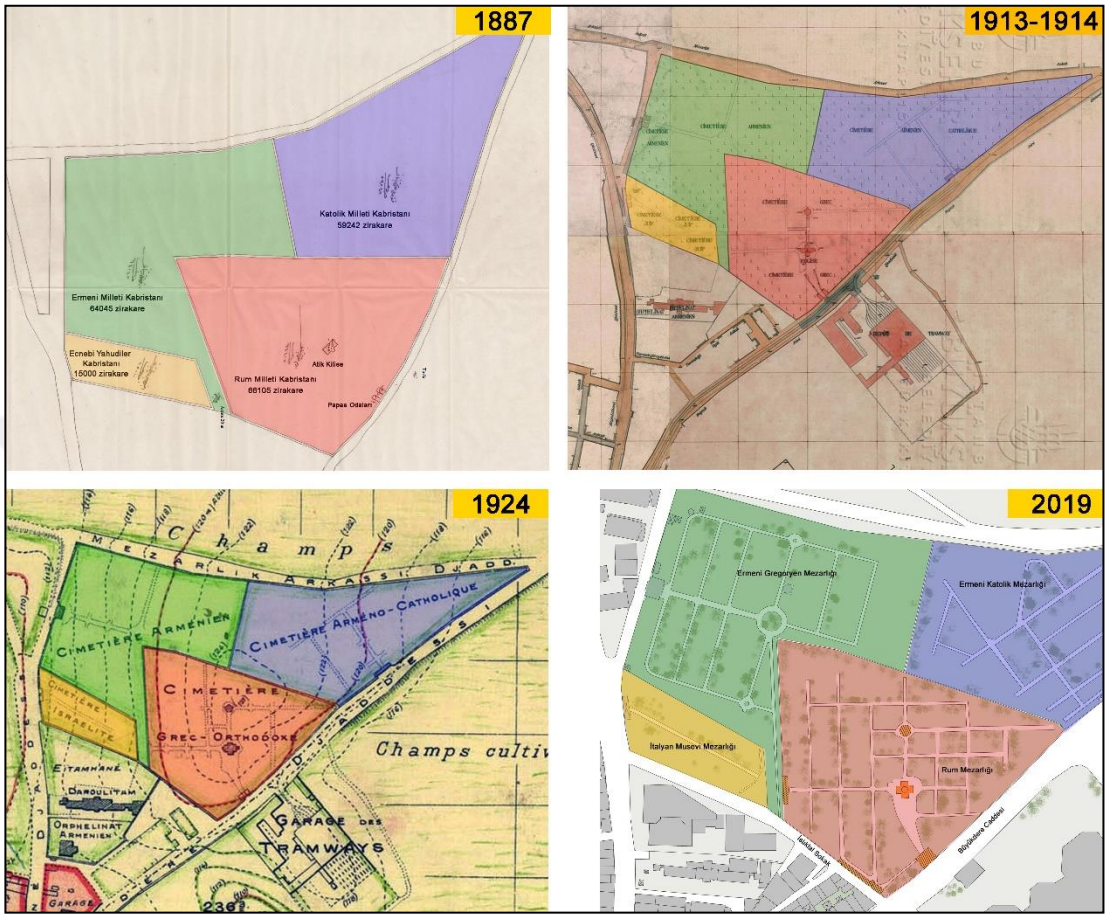
- Cephelerde iç içe pilastırlı veya ince sütunlu düzenlemeler bulunması bu özelliklerden en çok göze çarpanlardır (Kula Say, 2014, ss. 293-301).

Söz konusu dönemde yabancı mimarlara tasarım yaptırılması Rum Ortodoks kiliseleri ölçeğinde çok sık rastlanan bir durum olmadığı için Alexandre Vallaury'nin yaptığı tek kilise yapısı olarak Şişli Metamorfosis Kilisesi Rumlar için prestijli bir yapı olarak düşünülebilir.

Dış cephe mozaiklerinin yapımı, tanınmış Fransız ressam, konservatör, mozaik uzmanı ve sanat öğretmeni Pretextat Lecomte'ye verilmiştir. Pretextat mozaiklerde, Bizanslıların 11. yüzyılda kullandıkları kabartma ve renk tekniğini kullanmıştır (Url-19).

Şişli Rum Mezarlığı'nın bulunduğu alan, 1865 yılında Rum milletine tahsis edilmiştir. 1887 tarihli Osmanlı Arşivi belgesinde Ermenilere ait olan mezarlık alanı ile arasında bulunan duvarın inşa edilmesi için hazırlanan haritada kırmızı renkle ifade edilen alan içinde atik kilise olarak belirtilen bir kilise ve papaz odalarına ait binalar olduğu gözükmektedir (Şekil F.5). Çizimde tüm mezarlık alanı 66.105 zirâkare olarak gösterilmiştir. Aynı haritada yeşil ile Ermeni Milleti Kabristanı, mor ile Katolik Milleti Kabristanı, sarı ile de Ecnebi Yahudiler Kabristanı gösterilmiştir. Gayrimüslim toplulukların bazıları milletleri ile, bazıları da mezhepleri ile ifade edilmiştir. 1913-1914 tarihli Alman Mavileri haritasındaki sınırlar aynı olmakla beraber Rum Mezarlığı içinde bugün mevcut olan Şişli Metamorfosis Kilisesi ile pareklession gözükmektedir. Daha önceki haritada mor ile boyalı alan için Katolik Milleti Kabristanı ifadesi yerine bu kez Ermeni Katolik Mezarlığı ifadesi kullanılmıştır. 1924 tarihli Pervititch haritasında da alan sınırları aynıdır. Şişli Metamorfosis Kilisesi ve pareklession gözükmektedir ve sarı ile boyalı alan bu sefer İsrail Mezarlığı olarak belirtilmiştir. 2019 tarihli mevcut durum haritalarında da sarı İtalyan Musevi Mezarlığı, yeşil Ermeni

Gregoryen Mezarlığı, mor Ermeni Katolik Mezarlığı ve kırmızı Rum Mezarlığı ile ifade olunmuştur. Kilisenin üzerinde bulunduğu mezarlık alanın sınırlarının geçmişten bugüne değişmediği haritalar üzerinde de okunabilmektedir (Şekil 4.28).

Şekil 4.28 : Şişli Rum Mezarlığı mülkiyet durumu incelemesi.

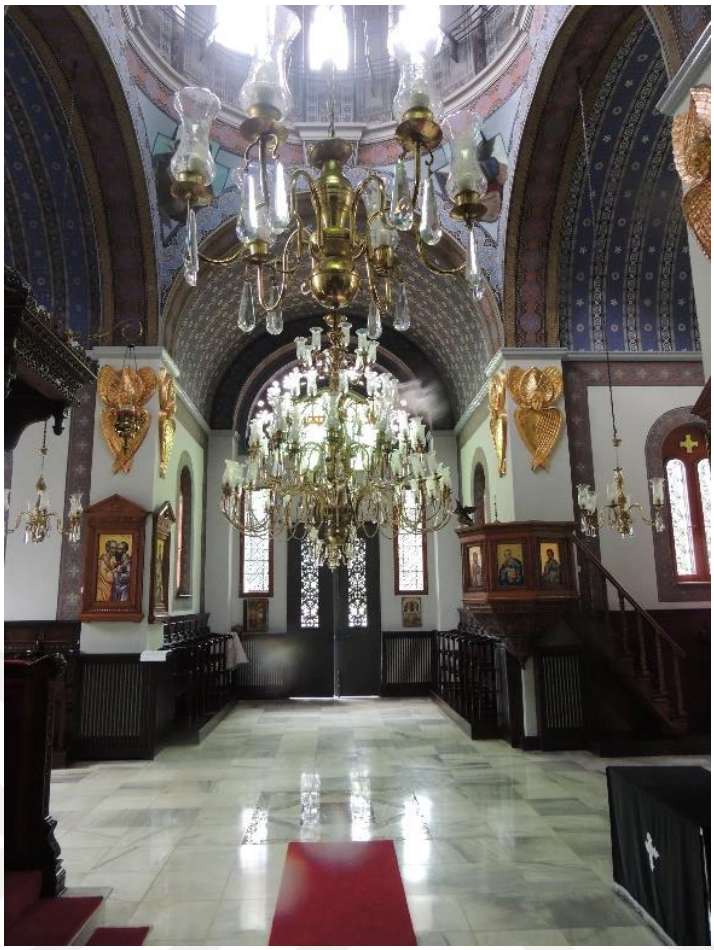
Haritadan haritaya sadece alan tanımlarında küçük farklılıklar söz konusu olmuştur. Kilisenin mimari formunda ise zaman zaman narteks kullanımı için mekân eklendiği eski ve günümüz fotoğraflarından anlaşılmaktadır. Özgün durumunda kapalı bir narteks alanı olmayan kiliseye daha sonraki bir dönemde metal bir malzeme ile duvar eklenerek narteks birimi oluşturulmuş, 2017 yılındaki onarım sırasında da cam malzeme ile yapılmış narteks yapıya eklenmiştir (Şekil F.6, Şekil F.7).

Kiliseye en son 2015-2017 tarihleri arasında Şişli Belediyesi ve Anıtlar Kurulu'nun resmi izinleri ile restorasyon yapılmıştır. Çalışmanın rölöve-restitüsyon ve restorasyon projeleri Lera Mimarlık, denetimi Yunanistan'dan gelen uzmanlar tarafından yapılmıştır. Çalışmanın bütçesi Beyoğlu Rum Ortodoks Kiliseleri ve Mektepleri Vakfı tarafından karşılanmıştır (Url-19). Yapılan bu restorasyon sonrası Ekim 2017'de kilise tekrar ibadete açılmıştır. Kilisenin bugün önemli strüktürel problemi bulunmamaktadır

ve bu uygulama sonrası kilise bakımlı durumdadır. Yapıda gözlemlenen bazı koruma sorunları yüzey kirlilikleri, aşınma, parça kopması ve niteliksiz eklerdir. Yeni onarım geçirmiş bu yapıda özellikle cephelerin üçgen alınlıklarının kenarlarında bulunan kubbecik şeklindeki bezemelerde yüzey kirlilikleri, yüzey aşınmaları ve bazı noktalarda parça kopmaları görülmektedir. Parça kopmalarının kubbeciklerin üstündeki metal haçların yarattığı korozyondan kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir (Şekil F.20). Kubbe kasnağının bazı noktalarında yüzey kirlilikleri ve yosun oluşumları söz konusudur (Şekil F.21) . Kilisenin son restorasyonu sırasında kullanıcı gereksinimi için kapalı bir narteks alanına ihtiyaç duyulmasından dolayı eklenen cam narteks cephenin algılanmasını zorlaştırmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi narteks mekânı için geçmiş dönemlerde metal birtakım uygulamalar yapıldığı da eski fotoğraflardan görülmektedir. Söz konusu alanda kapalı bir mekâna ihtiyaç duyulduğu geçmiş uygulamalardan da anlaşılmaktadır. Bunun için bu alanda kullanılan camın rengi, saçağın formu, malzemesi ve yüksekliği yeniden değerlendirilmeli daha uygun bir ek yapı tasarlanmalıdır. Onun dışında yapı için bazı noktalarda yüzey temizliği, bezemelerde de bütünleme yapılması gerekmektedir.

4.2.3 Şişli Metamorfosis Kilisesi'nin mimari özellikleri

Doğu-batı ekseninde Yunan haçı plan şemasında, üç girişi olan kilisenin batıdaki girişi ana kapı olarak kullanılmaktadır (Şekil 4.29). Yapının dıştan ölçüleri doğu-batı doğrultusunda narteks dâhil yaklaşık 22,5 m, güney-kuzey doğrultusunda 16 m, yükseklik olarak yaklaşık 15,5 m'dir (Şekil 4.30). Düzgün kesme taş konstrüksiyona sahip yapı, yüksek kasnaklı bir kubbe ile bitirilmiştir. Kubbeye geçiş pandantifler ile sağlanmış, haçın kolları ise içeride tonoz, dışarıda kırma çatı ile örtülmüştür (Şekil F.8). Apsis doğu yönünde yarım yuvarlak şekilde çıkıntı yapmış, içten ve dıştan yarım kubbe ile örtülmüştür (Şekil F.9). Apsisin bulunduğu alanda iki basamak ile çıkılan bema ahşap bir templon ile naostan ayrılmıştır (Şekil F.10). Simetrik plan kurgusu olan kilisenin pencere ve kapı kompozisyonu haçın tüm kolları için tekrarlanır (Şekil F.11, Şekil F.12, Şekil F.13). Her kolda karşılıklı birer kemerli pencere ve kemerli bir kapı bulunmaktadır (Şekil 4.31, Şekil 4.32).

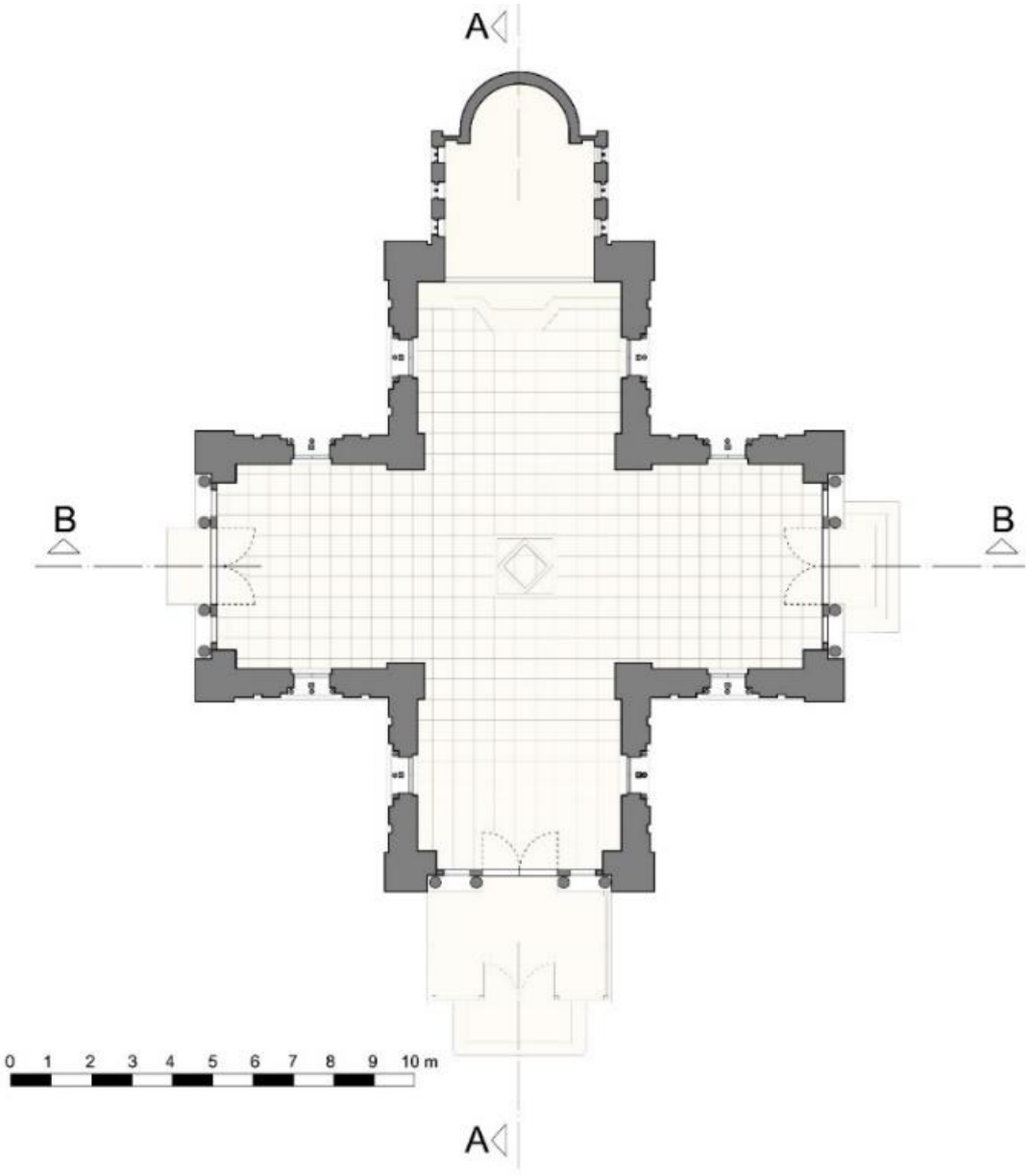

Şekil 4.29 : Şişli Metamorfosis Kilisesi ana mekânı (Sönmez Pulat, 2018).

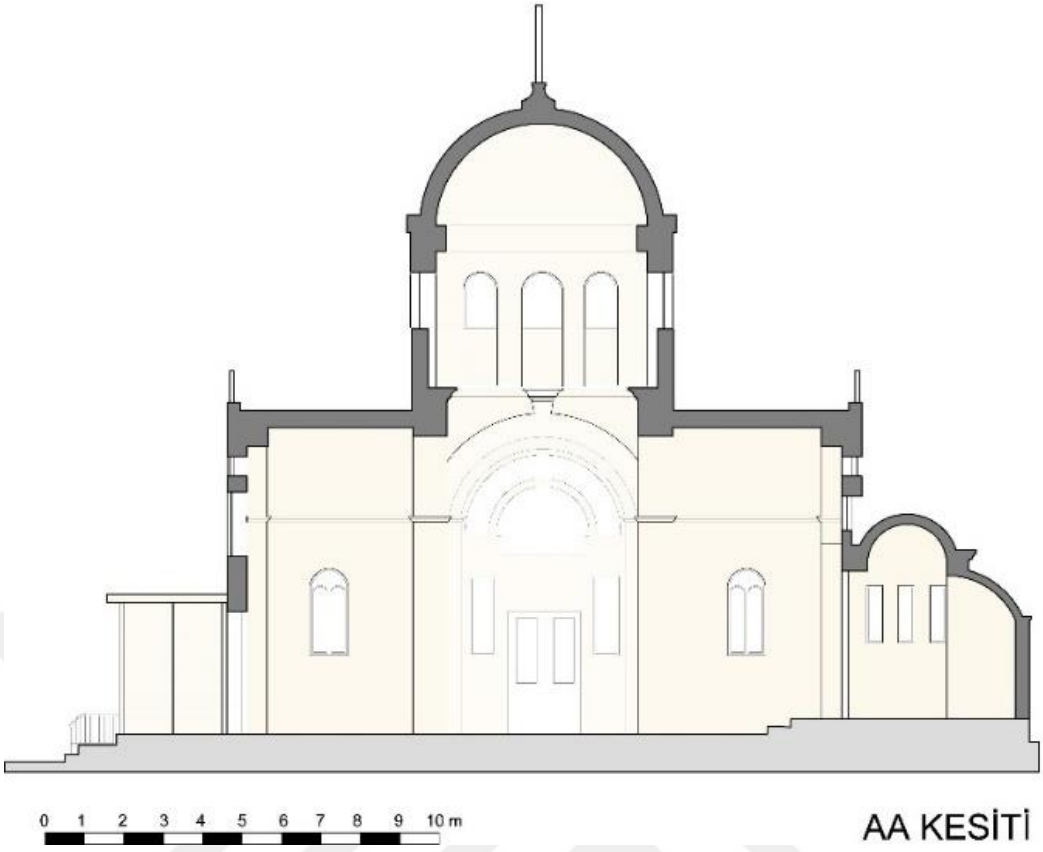

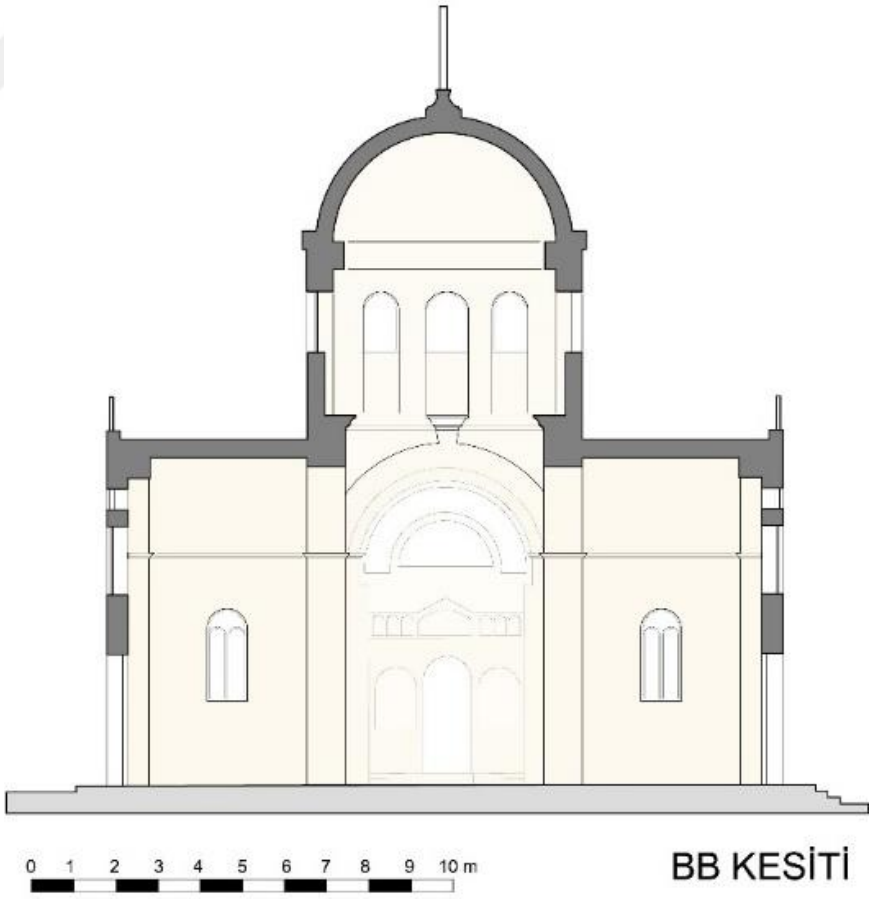
Şekil 4.30 : Şişli Metamorfosis Kilisesi (Sönmez Pulat, 2018).

Kilisenin tüm cepheleri silmelerle, kapı ve pencerelerin kenarları sütunçeler, alınlıklar ve heykellerle hareketlendirilmiştir (Şekil F.14, Şekil F.15, Şekil F.16, Şekil F.17). Dört cephesinde de mozaikler yer almaktadır. İkonaların konulduğu ahşap ikonostasion sade bir işçiliğe sahiptir. Kubbede Pantokrator İsa, kubbe geçişleri üzerinde İncil yazarları, kutsal mekân apsisin yarım kubbesinde ise Platitera Meryem tasvir edilmiştir. Batıdaki kapı ekseninde yine Meryem Ana tasviri bulunur. Neorönesans özellikleri dışında ortaçağ üslubundaki pencereleri ile eklektik bir özellik sergilemektedir (Şarlak, 2010, s. 103).

Şekil 4.31 : Şişli Metamorfosis Kilisesi plan krokisi (Sönmez Pulat, 2019).

Şekil 4.32 : Şişli Metamorfosis Kilisesi kesit krokileri (Sönmez Pulat, 2019).

4.2.4 Şişli Metamorfosis Kilisesi'nin yapımında idari süreç

Osmanlı Arşivi belgeleri, Şişli Metamorfosis Kilisesi'nin yapımında birçok kurumun görev aldığını ortaya koymaktadır. Bu kurumlar arası işleyiş için belgelerin kronolojik olarak incelenip içerikleri anlaşılmaya çalışılmıştır.

5 Zilkade 1303 (05.08.1886) tarihinde Patrikhâne-i Millet-i Rum İstanbul adına Patrik Evakim'in[52] Adliye ve Mezâhip Nezâreti'ne bir talebi olmuştur[53]. Şişli Rum kabristanı içinde bulunan Metamorfosis Kilisesi'nin ahaliye uygun olacak kadar genişletilmesine ve yenilenmesine ihtiyaç vardır. Bu sebeple bulunduğu mahal ve arsa üzerinde boyu 15, eni 14, yüksekliği 15 zirâ olan (yaklaşık boyu 11 m, eni 10,5 m, yüksekliği 11 m) daha geniş ve yeni bir kilisenin inşasına ruhsat alınması talep edilmiştir.

Adliye ve Mezâhip Nezâreti Mezâhip Müdürlüğü adına Adliye Nâzırı Cevdet Bey tarafından Şehremâneti'ne 10 Zilkade 1303 (10.08.1886) tarihinde gönderilen belge[54], Rum Patrikliğinin talep ettiği genişletme ve yenilemenin incelemeye alındığını ifade etmektedir. Genişletme için ilave edilecek arsanın cinsinin ne olduğu, mülk sahibinin kim olduğu ve üzerine kilise inşa edilmesine rızasının olup olmadığı, orada bulunan Rumların ve diğer cemaatlerin hane ve nüfuslarının ne kadar olduğu ile ilgili bir inceleme yapılması gerekmektedir. Söz konusu kilisenin masraflarının kim tarafından ödeneceği, eğer ahali tarafından ödenecek ise maddeler halinde onaylı olarak bir defter biçiminde teslim edilmesi ve yapılacak işlem için bir harita hazırlanmasının gerekliliği ifade edilmiştir.

15 Muharrem 1304 (14.10.1886) tarihinde Şehremâneti Mektubî Kalemi'nden Dördüncü Daire-i Belediye Müdüriyeti'ne gönderilen belge[55], Adliye ve Mezâhip Nezâreti'nin 10 Zilkade 1303 tarihinde talep etmiş olduğu incelemenin detaylarının yapılması ile ilgili gerekliliği belirten bir görevlendirmedir. Söz konusu kilisenin mimarı[56] Vallaury'nin şekil ve görünüşünü çizdiği kilisenin, 20 zirâ yüksekliğinde ve dört köşeli (terbian) olarak 210 zirâ[57] (yaklaşık 120 m^2) ölçülerinde yapılacağı ifade edilmiştir. Daire-i Hendesehane tarafından yapılan inceleme üzerine, Şişli

[52] Osmanlı Arşivi belgesinde bu şekilde ifade edilen kişi 1884-1887 yılları arasında görev yapmış olan IV.İoakim'dir.
[53] BOA. İ.DH.1028/81039-3.
[54] BOA. İ.DH.1028/81039-8.
[55] BOA. İ.DH.1028/81039-5.
[56] Osmanlı arşiv belgesinde kalfa olarak ifade edilen bu kişi Mimar Alexandre Vallaury'dir.
[57] Alan ölçüsü, yani zirâkare olarak ifade edildiği düşünülmektedir.

Karakolhanesi arka tarafında bulunan Rum kabristanı içindeki eski kilisenin yıkılmasıyla yerine genişletilerek yeni bir kilise yapılacaktır. Etrafta hane bulunmadığı için diğer milletlere ait kabristanlar açısından bir sakınca görülmediği de ifade edilmektedir. Vefat etmiş olan banker Stefanoviç tarafından bağışlanan yerde iki bin iki yüz lira ile inşa edileceği belirtilen kilisenin, mevkiini ifade eden harita ve resim yazı ile birlikte sunulmuştur (Şekil F.5).

20 Cemâziyelâhir 1304 (16.03.1887) tarihinde kaleme alınan belge[58] Şişli Rum Kabristanı içinde bulunan Metamorfosis kilisesinin genişletme ve yenilenmesi ile ilgili Dördüncü Daire-i Belediye tarafından yapılan incelemenin sonuçlarını Şehremâneti'ne iletmektedir. Vallaury'nin hazırlamış olduğu resme ve haritaya göre mevcut kilisenin yıkılmasıyla yerine belirtilen ölçülerde eskisine göre 10 zirâ daha geniş yapılacağı anlaşılmıştır. Yapılacak inşaatın masrafları daha önce belirtildiği biçimde vefat etmiş olan Banker Stefanoviç tarafından tahsis edilecektir.

5 Recep 1304 (30.03.1887) tarihinde Şehremâneti Hendesehane Kalemi tarafından yazılan yazıda[59] Adliye Nezâreti'nden talep edilen incelemenin Dördüncü Daire-i Belediyesi'ne aktarıldığı ve gerekli çalışmanın yapıldığı bilgisi kilisenin ölçüleri inşaat masrafları gibi detaylar ile birlikte verilmektedir. Bu belge sonrasında 10 Recep 1304 (04.04.1887) tarihinde Şehremini Mazhar Bey tarafından Adliye ve Mezâhip Nezâreti Mezâhip Müdürlüğü'ne yapılan inceleme sonucu aktarılır[60].

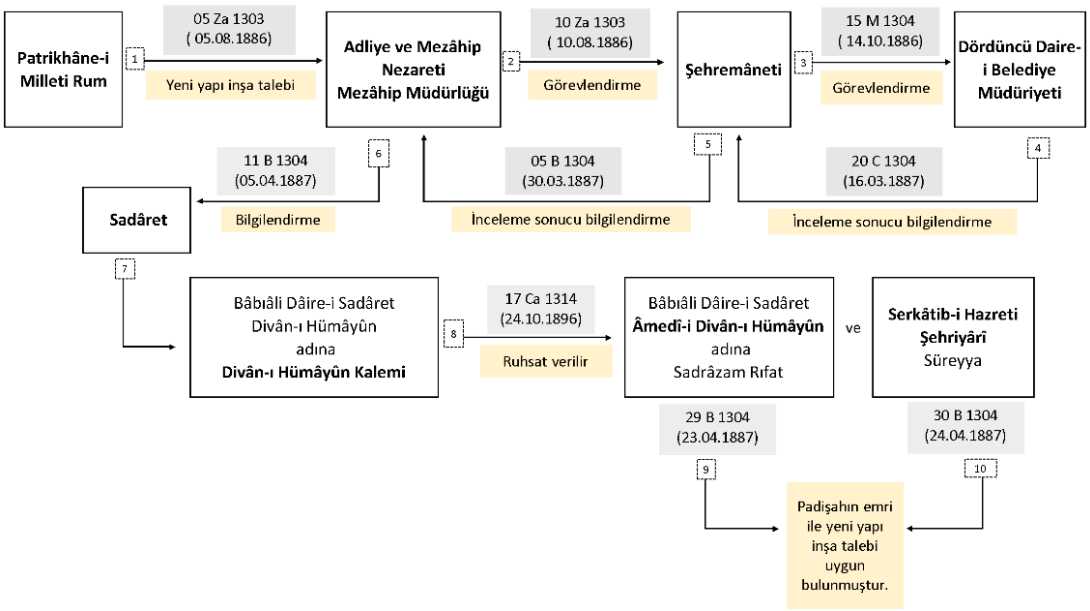
11 Recep 1304 (05.04.1887) tarihinde Adliye ve Mezâhip Nezâreti Mezâhip Müdürlüğü adına Adliye ve Mezâhip Nezâreti Nazırı Cevdet Bey tarafından yapılan incelemenin sonuçları Sadaret makamına bildirilir[61]. Nezâret tarafından Şehremâneti görevlendirilmiş ve yapılan incelemeler sonucunda Şişli Rum kabristanı içine belirtilen ölçülerde yeniden bir kilise yapılmasında bir sakınca görülmemiştir.

17 Recep 1304 (11.04.1887) tarihinde Bâbıâli Dâire-i Sadâret-i Divân-ı Hümâyûn adına Divân-ı Hümâyûn Kalemi tarafından hazırlanan belge[62] Rum Kabristanı içine yapılacak Metamorfosis Kilisesi'nin yapımına ruhsat verildiğini ifade eder. Yukarıda da belirtildiği gibi, Rum Patrikliği tarafından Şişli Rum Kabristanı içerisinde, yıkılan

[58] BOA. İ.DH.1028/81039-6.
[59] BOA. İ.DH.1028/81039-7.
[60] BOA. İ.DH.1028/81039-8.
[61] BOA. İ.DH.1028/81039-9.
[62] BOA. İ.DH.1028/81039-10.

kilisenin yerine, en, boy ve yükseklik ölçüleri ifade edilen yeni bir kilise yapılması talebinde bulunulmuştur. Adliye ve Mezâhip Nezâreti ile Şehremâneti'nin yaptığı yazışmalar sonrasında gerekli bilgiler Divân-ı Hümâyûn'a açıklanmıştır. Hazırlanan bu yazı eki ile birlikte 29 Recep 1304 (23.04.1887) Bâbıâli Daire-i Sadaret Amedî Divân-ı Hümâyûn adına Sadrazam Kamil Bey tarafından kilise için talep edilen inşaat için uygunluk verildiğini padişaha bildirmektedir. Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî Süreyya tarafından 30 Recep 1304 (24.04.1887) tarihinde padişaha arz edilen husus Sadaret makamı aracılığıyla padişahın emrini içermektedir[63].

Patrikhane tarafından, Şişli Metamorfosis Kilisesi'nin yeni bir yapı olarak inşası ile ilgili 1886 yılında yapılan talebe karşılık olan yazışmalar sonucunda, 1887 tarihi itibari ile kilisenin yapımına uygunluk verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin kurumları arasındaki işleyiş Şekil 4.33'te verilmiştir.

Şekil 4.33 : Şişli Metamorfosis Kilisesi'nin yapımı ile ilgili Osmanlı Devlet kurumları arasındaki yazışmaların şeması (Sönmez Pulat, 2018).

Kilisenin yapımı ile ilgili Osmanlı Devlet kurumları arasındaki bu yazışmalar sonuncunda alınan karar 2 numaralı kilise defterine 531. hüküm olarak kayıt edilmiştir (EK C.1).

[63] BOA. İ.DH.1028/81039-11.

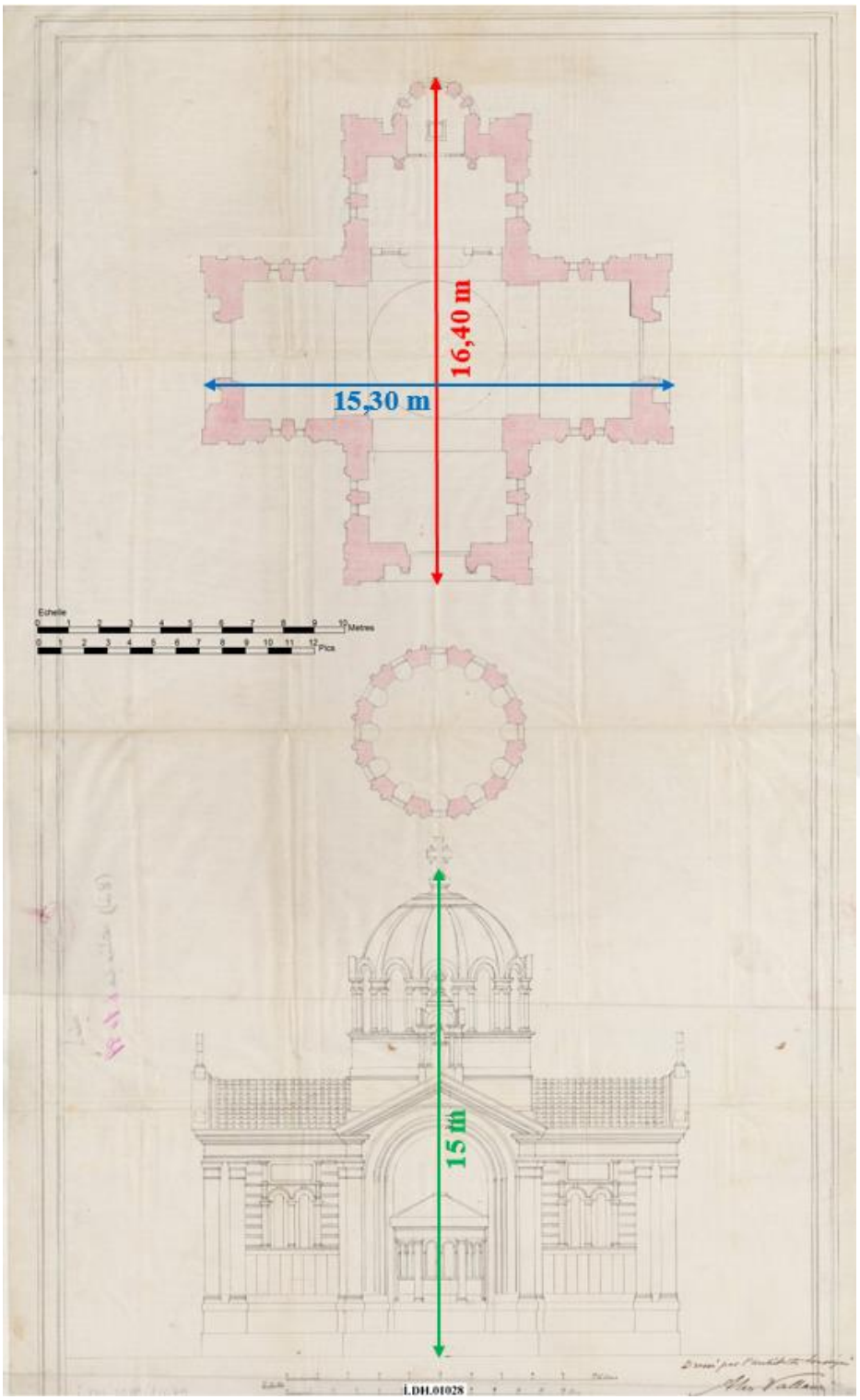
4.2.5 Şişli Metamorfosis Kilisesi'nin yapımı (1886-1887)

Osmanlı Arşivi'nde ve Beyoğlu Rum Ortodoks Kiliseleri ve Mektepleri Vakfı Arşivi'nde Şişli Metamorfosis Kilisesi'nin yapımına dair belgelere ulaşılmıştır. Beyoğlu Rum Ortodoks Kiliseleri ve Mektepleri Vakfı Arşivi'nde bulunan bir toplantı tutanağında kilisenin bulunduğu mezarlık arazisinin H.1281 (1864/1865) yılında irade-i seniyye ile Rum Milletine tahsis edildiği ifade edilmektedir. Ayrıca 2 Rebiyülevvel 1282 (26.07.1865) tarihli Bâbıâli Nezareti Celile-i Hariciye'den Rum Patrikliği'ne gönderilmiş olan yazıda[64] da Şişli Karakolhanesi arkasında bulunan tarladan Ermeni ve Katolik milletleri için kabristan olmak üzere 50.000 zirâ arazi ayrıldığı ve Rum milleti için de aynı miktarda arazi ayrılacağı belirtilmiştir. Bu alan daha önce de belirtildiği gibi 66.124 zirâkare genişliğinde ifade edilmiştir (Türker, 2002, 153). Osmanlı arşiv belgesinde de [65] bu alan 66.105 zirâkare olarak gösterilmiştir. Osmanlı arşiv belgesindeki bilginin adı geçen kaynaktaki ile yakın değerde olması kilise vakıf arşivindeki ifadenin doğruluğu konusunda şüphe yaratmaktadır. Bu sebeple vakıf arşivinde transkipsiyonu yapılmış bu belgede Rumlar için bir o kadar yer ayrılacağı ifadesinin yaklaşık bir değer olabileceği düşünülmektedir.

Kilisenin yapımı ile ilgili en fazla karışıklık yaratan durum belgelerde geçen inşaat ölçüleri ile ilgilidir. Kilisenin yapıldığı arsanın mezarlık arsası olması sebebi ile ölçülerinde parselasyon adına kısıtlılık daha azdır. Bu sebeple kilisenin yapımı sırasında Alexandre Vallaury'nin çiziminin mi, patrikhanenin talebinin mi yoksa Şehremâneti'nin verdiği uygunluğun mu dikkate alındığını anlamak için bir inceleme yapmak gerekmektedir. 1886 yılında Patrikhane talebi doğrultusunda Şehremâneti gerekli incelemeleri yapmış, daha önce de ifade edildiği gibi kilisenin mimarı Vallaury'nin çizimi ile birlikte 20 zirâ (15 m) yüksekliğinde ve 210 zirâ (yaklaşık 120 m2) alanında olacağı bilgisini aktarmıştır. Alexandre Vallaury imzası taşıyan çizimde kilisenin güney-kuzey doğrultusunda boyu yaklaşık 16,40 m, doğu-batı doğrultusunda 15,30 m, yüksekliği de 15 m'dir (Şekil 4.34). Bu çizimde metre ve zirâ cinsinden olmak üzere iki adet çizgi ölçek kullanılmıştır. Bu ölçüler, Patrikhane'nin başlangıçta

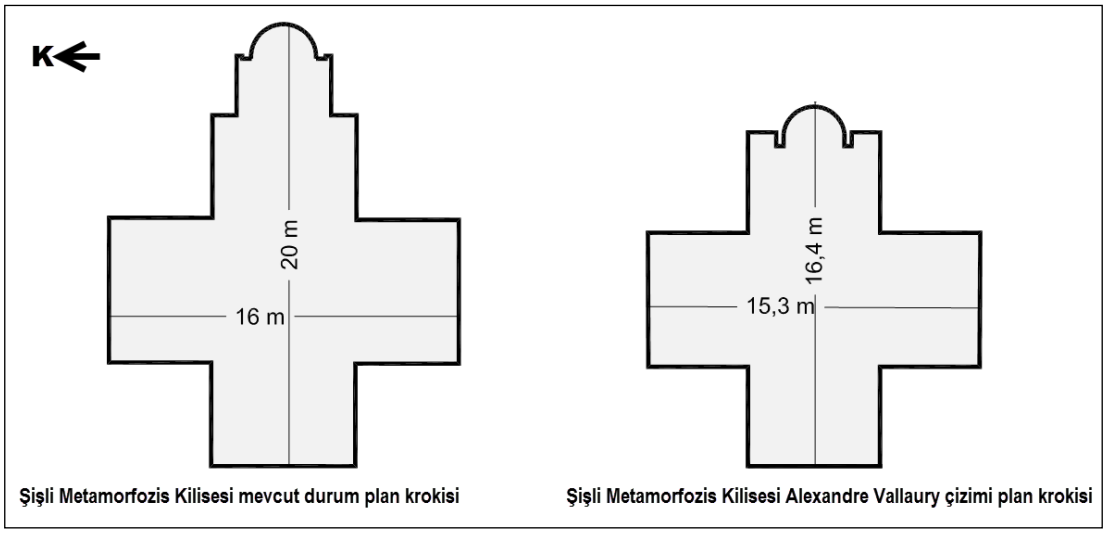
[64] Kilisenin arşiv belgeleri arasında latin harflerine transkripsiyonu yapılmış 2 Rebiyülevvel 1282 (05.08.1864) tarihli belge Bâbıâli Nezareti Celile-i Hariciye'den Rum Patrikliği'ne yazılmıştır. Belgenin özgünü EK B başlığı altında, Şekil B.3 'te verilmiştir.
[65] BOA. İ.DH. 1028/81039-4. Belgenin tamamı Şekil F.5'te eklerde verilmiştir.

talep ettiği ölçülere göre yaklaşık 4-5 m daha fazla olmasına rağmen, Adliye ve Mezâhip Nezâreti tarafından uygun bulunmuştur.

Şekil 4.34 : Şişli Metamorfosis Kilisesi A.Vallaury'ye ait çizimler.[66]

[66] BOA. İ.DH.1028/81039-2.

Şekil 4.35 : Şişli Metamorfosis Kilisesi plan krokileri karşılaştırması (Sönmez Pulat, 2019).

Kilisenin mevcut ölçüleri güney-kuzey doğrultusunda yaklaşık 16 m, doğu-batı doğrultusunda narteks kısmı hariç 20 m, yüksekliği 15,5 m civarında olup alanı 180 m2'dir. Kilisede özgün duruma göre cam narteks eklenmesi dışında bir değişiklik yapılmadığı düşünülünce, bugünkü boyutlar ne Alexandre Vallaury'ye ait çizime, ne de Patrikhane'nin talep ettiği ölçülere uymaktadır (Şekil 4.35). Kilisenin kuzey güney doğrultusundaki ölçüsü hazırlanan çizim ile yakınlık göstermekle beraber, doğu batı doğrultusunda apsis mahallinin çıkıntı yapması sebebi ile yaklaşık 4 m'lik bir fark söz konusudur.

Alexandre Vallaury'nin çiziminde kilise, Patrikhanenin talep ettiği ölçülere göre daha büyük olmasına rağmen bugün mevcut durum ile de birebir olarak uyuşmamaktadır. Fakat verilen uygunluk çizimi kabul ettiği için bu durumda hazırlanan proje bir avan proje olarak düşünülebilir. Muhtemelen uygulama sırasında bazı değişiklikler yapılmıştır (Çizelge 4.5).

Çizelge 4.5 : Şişli Metamorfosis Kilisesi'nin yapımında karşılaşılan ölçüler.

	Şişli Metamorfozis Kilisesi		
	En	**Boy**	**Yükseklik**
Patrikhane Talebi	14 zirâ (10,5 m)	15 zirâ (11 m)	15 zirâ (11 m)
İzin verilen	_	_	20 zirâ (15 m)
Çizimde ifade edilen	20 zirâ (15,3 m)	21,5 zirâ (16,4 m)	20 zirâ (15 m)
Mevcut durum	16 m	20 m	15,5 m

Adliye ve Mezâhip Nezâreti tarafından etrafta bir hane bulunmadığı ve diğer milletlere ait kabristanlar açısından bir problem olmadığı için eski kilisenin[67] yıkılmasıyla yerine genişletilerek yeni bir kilise yapılmasında sakınca görülmemiştir. Bu genişletmenin eski yapıya göre 10 zirâ kadar olacağından bahsedilmiş fakat bunun kilisenin hangi ölçüsü için geçerli olduğu belirtilmemiştir. Eski kilise ile ilgili bulunan belgelerde Rum Milleti kabristanı için ayrılacak alanın ifade edildiği vaziyet planı çiziminde atik (eski) kilise olarak dikdörtgen bir mekândan apsis çıkıntısı yapmış olan yapı gözükmektedir (Şekil 4.36). Bu vaziyet planının tarihi ise 26 Cemâziyelahir 1304 (22.03.1887) olarak lejanda not düşülmüştür. Bu da kilisenin yapımının padişah tarafından onaylanmasından bir ay önceye denk gelmektedir. Teknik anlamda fazla bir bilgi içermeyen bu belgedeki eski kilise ile sonradan (mevcut durumdaki) yapılan kilise arasında form olarak bir benzerlik kurulamadığından bahsi geçen 10 zirâ genişletmenin eski kilisenin hangi ölçüsü için söylendiğine dair bir net bir bilgi bulunmamaktadır. Kilise arşivinde yer alan toplantı tutanağındaki "H.1304 yılında (1886/1887) mezarlıkta bulunan kilisenin yıkılmasıyla yeniden daha geniş bir kilise yapılacağı" ifadesi de yeni yapı bilgisini doğrular niteliktedir.

Şekil 4.36 : Şişli Metamorfosis Kilisesi'nin eski yapısını gösteren belge.[68]

[67] Beyoğlu Rum Ortodoks Kiliseleri ve Mektepleri Vakfı Arşivi'nde bulunan evrakta eski küçük kilise inşaatının 1865 yılında olduğu ve sarf edilen para miktarının 38.593 kuruş olduğu yazmaktadır. Belgenin özgünü EK B başlığı altında Şekil B.5'te verilmiştir.
[68] BOA. İ.DH. 1028/81039-4. Belgenin tamamı Şekil F.5'te eklerde verilmiştir.

Yapılan araştırmalar, yeni Şişli Metamorfosis Kilisesi yapımında eski yapı ile bir bağlantı kurulmadığını ortaya koymaktadır. Yıkılan eski kilisenin yerine form ve ölçü olarak tamamen farklı, yeni ve daha geniş bir kilise yapılmış, eski temellerin veya eski yapı malzemelerinin kullanımı söz konusu olmamıştır. Bu sebeple de bu müdahalenin bir yeniden yapım değil, yeni bir inşaat olarak ele alınması daha doğru olacaktır.

4.3 Kumkapı Panayia[69] (Elpida) Kilisesi

Bu bölümde Kumkapı Panayia Kilisesi'nin 1893-1907 yılları arasında yeniden yapımı ile ilgili süreç ele alınırken, öncelikle bölgenin tarihsel gelişimi, kilisenin konumu, tarihçesi ve mimari özellikleri aktarılacaktır. Daha sonra arşiv belgeleri ışığında kilisenin yeniden yapımı ile ilgili karşılaşılan idari işleyiş ve teknik detaylar ele alınacaktır.

4.3.1 Kumkapı'nın tarihsel gelişimi

Eminönü İlçesi sınırları içinde yer alan Kumkapı, doğusunda Kadırga, kuzeyinde Gedikpaşa, batısında Yenikapı, güneyinde de sahil yolu (Kennedy Caddesi), demiryolu ve Marmara Denizi ile çevrelenmiş Tarihî Yarımada'da bulunan bir semttir (Akın, 1994b, s. 120).

Bizans döneminde küçük iskele anlamında "Kontoskalion" adı ile anılan Kumkapı semti, İmparator İulianus (h.d. 361-363) döneminden itibaren bir liman alanıdır (Müller-Wiener, 1998, s. 8). Bizans İmparatoru VIII. Mihail Paleologos (h.d 1259-1282) tarafından tersane yaptırılan alan Osmanlı donanmasının kadırgaları için de kullanılmıştır (Müller-Wiener, 1998, ss. 31-32). Bu liman pis kokular sebebi ile Sadrazam Sokollu Mehmet Paşa'nın emri ile 1585 senesinde tümüyle doldurulmuştur. 1748'de Nuruosmaniye Camii'nin yapımı dolayısıyla çıkan toprak kısmen liman bölgesine boşaltılmıştır. Hem liman hem tersane bölgesi uzun yıllar içinde inşaat alanına dönüşmüş, daha alçak kesimleri ise ekilecek alan olarak kullanılmıştır (Müller-Wiener, 2001, s. 63).

17. yüzyılda Kadırga Limanı yakınlarında bulunan ve şehzadelerin ikametine tahsis edilen saray Sultan III. Selim döneminde (h.d. 1789-1807) yıktırılmış ve arazisi

[69] Metin içerisinde Kumkapı Panayia Kilisesi kimi zaman Kumkapı Meryem Ana Kilisesi olarak da ifade edilecektir.

Ermeniler ile Rumlara satılmıştır. Özellikle Ermeniler burada birçok çarşı ve dükkân inşa etmişlerdir (Hovhannesyan, 1996, s. 9). Ermeni Patriklik makamının 1641'de Kumkapı'ya taşınması ile semt Ermeniler için önemli bir merkez haline gelmiştir (Tuğlacı, 1991, s. 55).

İstanbul'un çoğu mahallesinde rastlanan kozmopolit yapının görüldüğü Kumkapı semtinin fiziksel görünümü tarih boyunca çeşitli yangınlarla değişime uğramıştır. 1645, 1718, 1762, 1826 ve 1865 yangınları bölgede önemli hasarlara yol açmıştır (Cezar, 1963, ss. 12-51). Özellikle 19. yüzyıldaki yangınlar sonrasında uygulanan imar faaliyetleri ile de kentin fiziksel yapısı değişmiştir. Önceleri bahçe içinde ahşap konakları ya da daha küçük ölçekli ahşap konutları barındıran dar sokakların olduğu bölgenin değişimi dönemin haritalarından da gözlemlenebilmektedir. Geometrik düzene uygun biçimde yapılan yapı adaları, parsel boyutları ve yol genişletmelerine, kâgir yapılaşmaya geçiş de eklenince, o döneme kadar olan fiziksel yapı değişmiştir. Yeni düzen iki, üç ya da dört katlı doğrudan sokağa açılan cumbalı kâgir yapılar ile sıraevlerden oluşmaktadır (Akın, 1999, s. 70). 1874 yılında hizmete giren ve Marmara sahili boyunca ilerleyen İstanbul-Sofya demiryolu hattı ise semtlerin deniz ile olan ilişkisini kesmiştir. 1956-1958 yılları arasında sahilin doldurulması, ardından da yol geçirilmesi ise yüzyıllar boyu süren ve canlılık getiren kıyı kullanımını sınırlı hale getirmiş ve Kumkapı'yı daha içe kapalı bir semte dönüştürmüştür (Akın, 1999, s. 69).

4.3.2 Kumkapı Panayia Kilisesi'nin konumu ve kısa tarihçesi

Kilise, İstanbul'un Fatih İlçesi Muhsine Hatun Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Kilise avlusuna iki giriş vardır. Ana giriş Gerdanlık Sokağı üzerinden olup, ikinci giriş Samsa Sokağı ve Müsteşar Sokağı kesişimindeki köşeden yapılmaktadır (Şekil. 4.37).

Yüksek duvarlarla çevrili kilise avlusunun güneydoğusunda kilisenin bodrum kotunda olacak biçimde Ayios Georgios Ayazması yer almakta, kuzeydoğusunda ise 1957 yılında eğitimine son verilen okul bulunmaktadır (Şarlak, 2010, s. 13) (Şekil G.1, Şekil G.2). Kuzeybatısında kilise görevlilerinin konut olarak kullandığı tek katlı yapı, doğusunda ise Müsteşar Sokağı tarafından hizmet veren dükkânlar bulunmaktadır (Şekil. 4.38).

Şekil 4.37 : Kumkapı Panayia (Elpida) Kilisesi'nin konumu (Url-3).

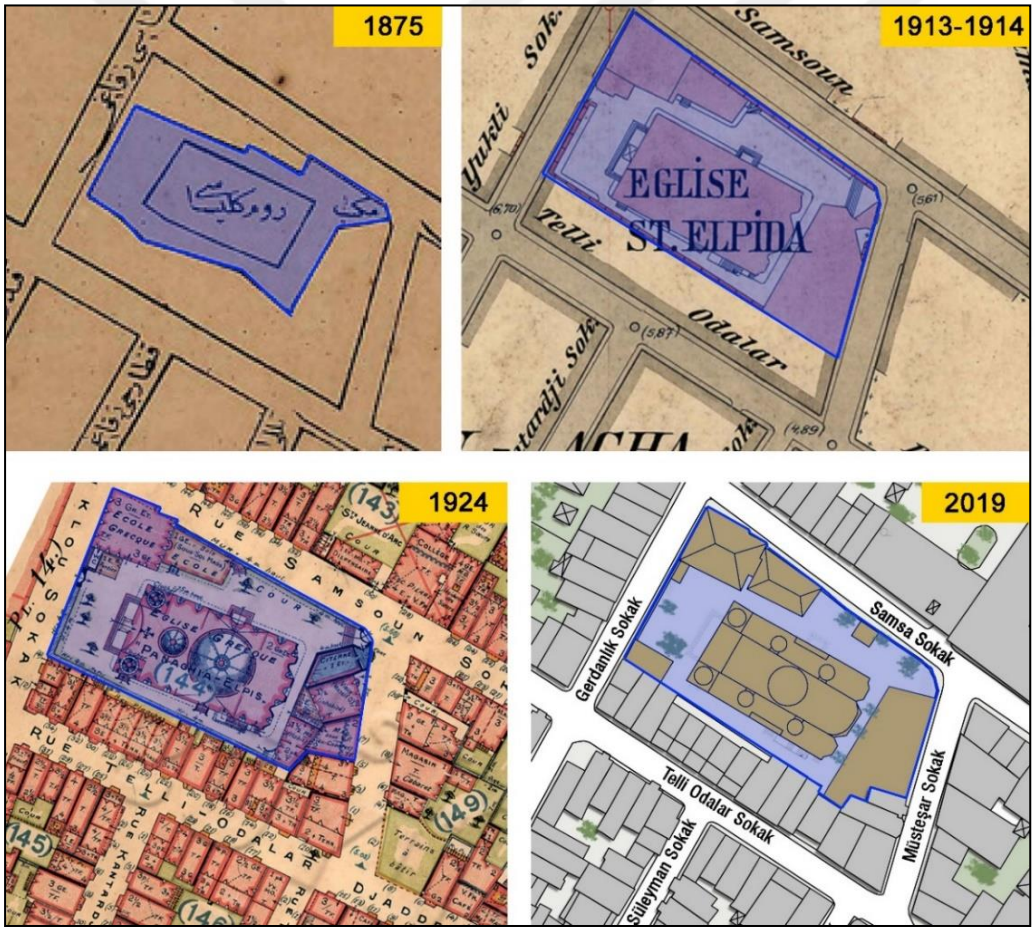

Şekil 4.38 : Kumkapı Panayia Kilisesi vaziyet planı.

Kilise 1583 Typhon, 1604 Paterakis listesinde ismen yer almaktadır. Yapı ile ilgili kaynaklarda geçirmiş olduğu yangınlara yer verilmiştir. Kömürciyan'a göre 1645 yılı Kumkapı yangınında yanan dört Rum kilisesinden biri de Panayia Elpida Kilisesi'dir (Kömürciyan, 1988, s. 80).

1776 tarihli Kauffer haritasında "Panais Tis Elpidos" adı ile gözüken kilisenin bugünkü yapısı 1895 yılında tekrar inşa edilmiştir. Yapının mimarı Vasilios Tsilenis[70] olarak düşünülmektedir (Şarlak, 2010, s. 39).

Kumkapı Rumlar ile Ermenilerin bir arada bulunduğu, iki grubun fiziksel ve sosyal ortamda birlikte yaşadıkları bir etkileşim bölgesidir. Bölgede Ermeni Patrikhanesi'ne ait Surp Asdvadzadzin Kilisesi, Surp Harutyun Kilisesi ile Rumlara ait Ayia Kiryaki ve Panayia (Elpida) Kilisesi olmak üzere iki Ermeni, iki Rum kilisesi bulunmaktadır (Basut, 2002, s. 59). Bölge tarihi boyunca 1645, 1652, 1660, 1715, 1719, 1826, 1857 ve 1865 yıllarında önemli yangınlar geçirmiştir (Cezar, 1963, ss. 336-378). Bu yangınların sebep olduğu tahribatlar bölgenin kentsel dokusunda önemli değişikliklere sebep olmuştur.

Şekil 4.39 : Kumkapı Panayia Kilisesi mülkiyet durumu incelemesi.

[70] Bu bilginin doğruluğu konusunda şüpheler bulunmaktadır. Bahsi geçen mimar, tez çalışması sırasında çeşitli konularda değerli katkılar sunan mimar Dr. Savvas TSİLENİS'in dedesinin babasıdır. Kendisi ile yapılan kişisel görüşmeler sırasında bu bilginin aile içinde bilinmediğini, fakat bazı kaynaklarda bu şekilde olduğunu ifade etmiştir.

Kilisenin bulunduğu alan eski haritalar üzerinde incelendiğinde ilk olarak 1875 Ayverdi haritasında kilise yapısının bir bahçe duvarı ile birlikte çizildiği görülmektedir. Bu haritada çevre yapılara ait bir bilgi olmaması, kilise komşuluğunda olan okul ve kilise vakfına ait olan diğer yapılar hakkında veri sağlamamaktadır. Ayrıca burada gösterilmiş olan kilise bugünkü yapı değildir. 1913-1914 Alman Mavileri haritasında kilise çevre yapıları ile birlikte gösterilmiş, bahçe duvarları içinde çizilmiştir. Bu haritada kilise komşuluğunda olan okul yapılarını ve doğu cephesi komşuluğundaki dükkân sıralarını görmek mümkündür. 1924 tarihli Pervititch haritasında da kilise komşuluğundaki okul yapılarından biri üç katlı kâgir, diğeri tek katlı ahşap olarak gösterilmiş; doğu komşuluğunda da kâgir bir konuta (muhtemelen kilise görevlilerinin yaşam alanı), bir su deposu ile birlikte çeşmeye ve kullanılmayan başka bir kâgir yapıya yer verilmiştir. Kilise çevresini 4 m yüksekliğinde bir duvar dolanmaktadır. Son olarak da 2019 yılı mevcut durum haritasına bakıldığında Müsteşar Sokağı üzerindeki dükkânlar, bugün kullanılmayan iki okul yapısı ve bahçe içerisine eklenmiş kilise görevlilerinin kullanımında olan müştemilat görülmektedir. Kilisenin bulunduğu alanın mülkiyet durumu incelendiğinde bugünkü yapı mevcut olmadan önce de aynı yerde; Ayverdi haritasında görülen bir Rum kilisesi bulunduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu alanda, zaman içinde değişen yapılar olmakla beraber mülkiyet durumu büyük çoğunlukla korunarak günümüze kadar ulaşabilmiştir (Şekil 4.39).

Kumkapı Panayia Kilisesi en son 2003-2005 yılları arasında kapsamlı bir restorasyon geçirmiştir. Bu restorasyon sonrası kilisenin güncel durumundaki koruma sorunları şunlardır:

- Cephelerdeki siyah kabuk oluşumları
- Batı cephesinde özellikle çan kulesinde görülen sıva çatlakları
- Cephelerde görülen yüzey kirlilikleri
- Özellikle kuzey cephesi olmak üzere yapının ampatman seviyesinde görülen yosun oluşumları (Şekil G.13)
- Yağmur iniş borularının etrafındaki bitki oluşumları
- Zemin mermer kaplamalarında kırılmalar

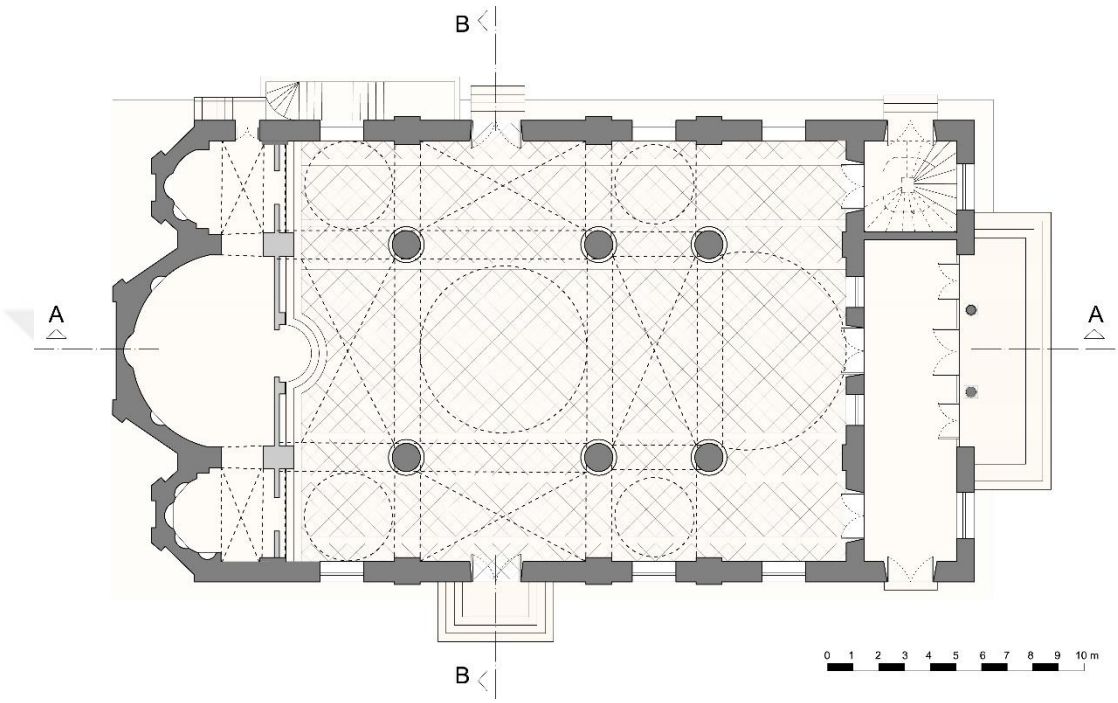
- Kubbe ve kasnakta duvar ve tavan resimlerinde dökülmeler ile yüzey kirlilikleri
- Sütunlardan bazılarının kaide kısmında yapılmış çimento esaslı onarımlar

Kilise bugün az sayıda kalan cemaatine rağmen oldukça bakımlı durumdadır. Önemli bir strüktürel problem gözlemlenmeyen yapıda en temel koruma sorunu cephelerdeki siyah kabuk oluşumlarıdır. Özellikle pencere denizlikleri altlarında görülen bu sorunun nedeninin tespit edilip giderilmesi gerekmektedir (Şekil G.14) . Yapının çevre yapılarla olan yakın ilişkisi nedeniyle su basman seviyesine yeterli güneş ışını alamamasından dolayı oluşan yosunlanmalar temizlenmelidir. Kilisenin yakın çevresindeki yapıların bakımsızlığı da yapının önemine gölge düşürmektedir. Bu sebeple ilk olarak kilise vakfına ait olan eski okul yapısının restorasyon çalışmasının yapılması önem arz etmektedir. Cemaatini kaybetmesinden dolayı kapanan bu okul binasına restorasyon sonrası kilise için sürekli gelir getirebilicek bir işlev verilmesi gerekmektedir. Kilise avlusunda bulunan müştemilat, odunluk gibi muhdes yapıların temizlenmesi gerekmektedir. Avlunun bu yapılardan temizlenmesi kilisenin algılanması için olumlu etki yaratacaktır. Restorasyonu yapılacak okul yapısının bir kısmının müştemilat olarak kullanılması bu yapılar için gereken mekân arayışına da çözüm olacaktır. İç mekânda kırılmış mermer döşeme kaplamalarının değiştirilmesi, gerekli olan noktalarda da duvar resimlerinin temizliliğinin yapılması gerekmektedir. Sütun kaidelerindeki niteliksiz onarımlar kaldırılmalı yerine malzeme analizi yapılmış yeni malzeme ile onarım yapılmalıdır.

4.3.3 Kumkapı Panayia Kilisesi'nin mimari özellikleri

Kilise doğu-batı doğrultusunda Yunan haçı planlı, dıştan boyu 33,80 m, eni 18,40 m, yüksekliği yaklaşık 20 m'dir (Karaca, 1996, s. 198) (Şekil 4.40). Yapının doğusunda üç apsis çıkıntısı bulunmaktadır (Şekil G.3). Kubbeli yapının batı cephesinin kuzey ve güney köşelerinde iki adet çan kulesi yer alır. Çan kuleleri sütunlar vefrizler ile hareketlendirilmiştir. Cepheler batıda yuvarlak kemer, kuzey, güney ve doğuda ise üçgen alınlıklar ile sınırlandırılmıştır (Şekil G.4, Şekil G.5). Batı cephesinde zemin kotunda üç adet kemerli kapı açıklığı ile yanlarında yine kemerli pencere açıklıkları bulunmakta, üst kotta ise kemerli pencereler ile oluşturulmuş bir kompozisyon üstünde rozet pencere yer almaktadır (Şekil 4.41). Kilisenin kuzey ve güney cephelerinde üstte ortada üçlü kemer açıklığı ile alınlığında bir yuvarlak pencerenin bulunduğu

kompozisyon karşılıklıdır. Bunun doğu yanında bir, batı yanında iki eş boyutlu kemerli pencere açıklıkları bulunmaktadır. Alt kotta ise naosa açılan girişin doğu yanında bir, batı yanında iki adet rozet pencereler karşılıklı ve simetriktir. Doğu cephesinde ortadaki apsis çıkıntısında üç adet, yanlardaki apsis çıkıntılarında birer adet olmak üzere toplam beş adet kemerli pencere aynı kotta bulunmaktadır.

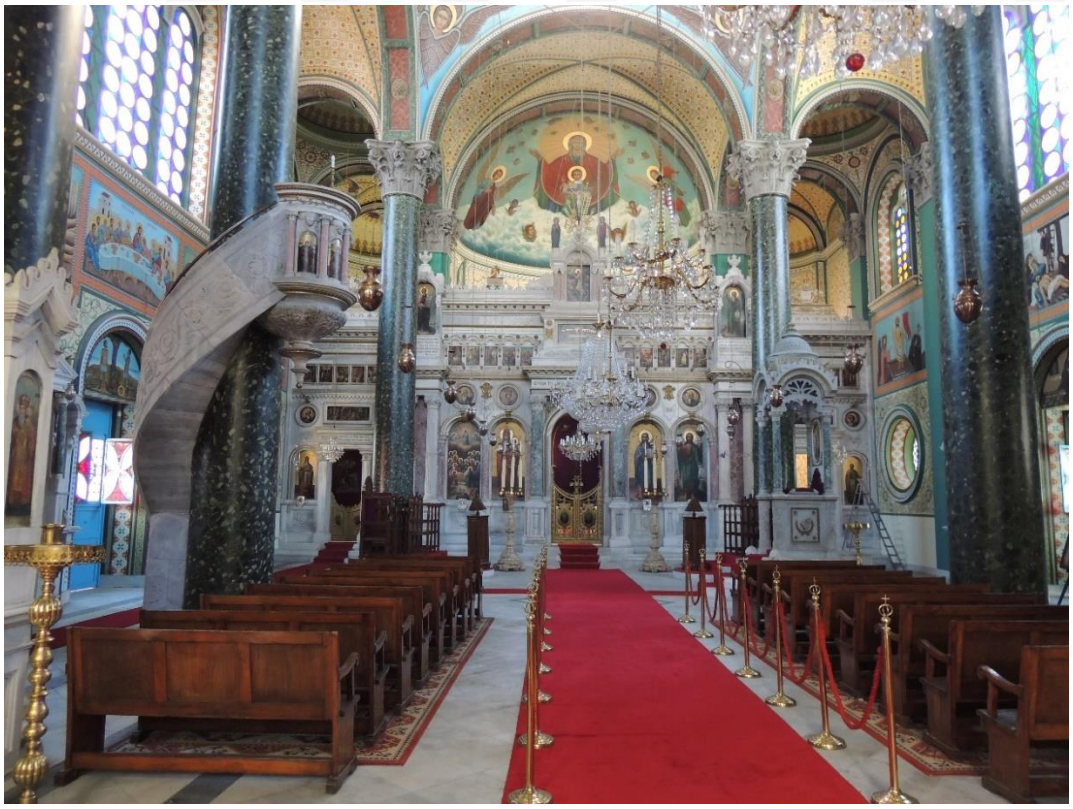
Şekil 4.40 : Kumkapı Panayia Kilisesi plan krokisi (Sönmez Pulat, 2019).

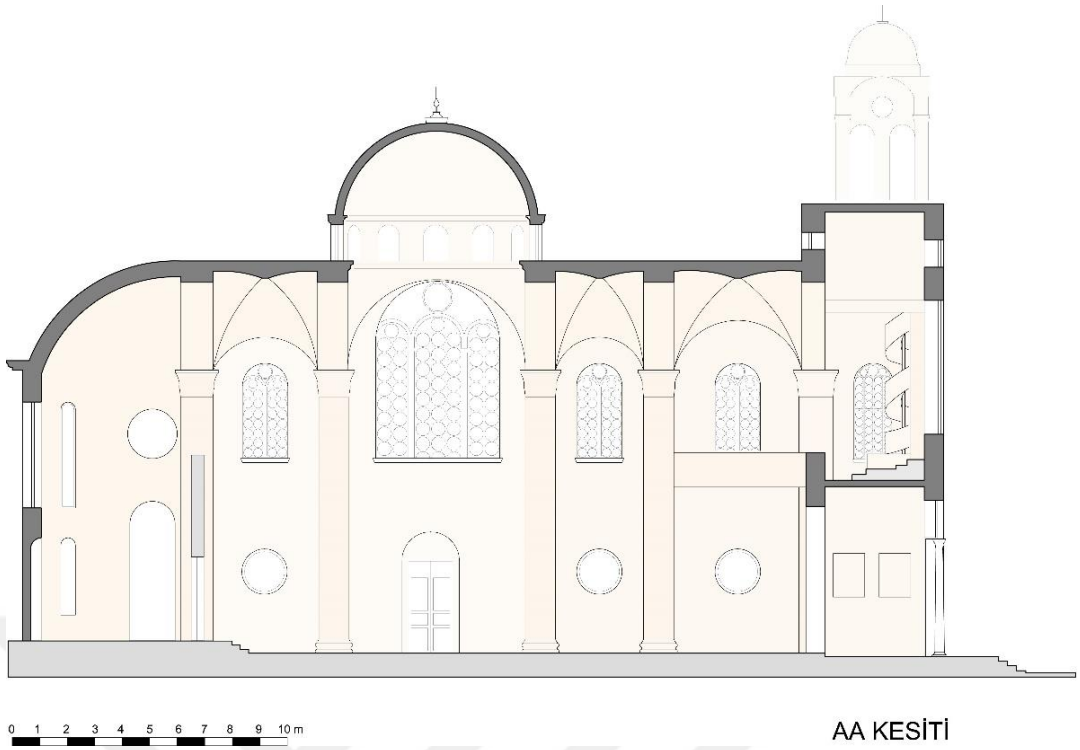
Şekil 4.41 : Kumkapı Panayia Kilisesi (Sönmez Pulat, 2018).

Düzgün kesme taş ile inşa edilen yapının özellikle batı cephesi bezeme açısından oldukça yoğundur. Yuvarlak kemer çıkıntıları, rozetler, akroterler, yuvarlak pencereler, yoğun bitki motifleri ve baklava motifleri göze çarpan süsleme öğeleridir (Şarlak, 2010, ss. 39-40) (Şekil 4.41).

Kiliseye erişim naosun batısında üç kemer açıklığı ile giriş yapılan narteksten sağlanmaktadır (Şekil G.6). Nartekse dışarıdan kuzey yönünde açılan bir kapı daha bulunmaktadır. Merkezî mekânı belirleyen dört sütunun batısında iki sütun, doğusunda ise bema sınırında kare kesitli iki taşıyıcı yer alır (Şekil 4.42, Şekil G.7). Naos pandantiflerle geçişin sağlandığı kubbe ile örtülmüştür. Merkezî mekânı örten kubbeye dik uzanan haç kollarının üzeri çapraz tonozlarla, kollar arasında kalan küçük mekânlar ise pandantiflerle geçilen küçük kubbelerle örtülüdür (Şekil G.8). Narteksin güneyinde bulunan merdiven boşluğu ile galeri katına erişim sağlanır. Galeri katı U biçiminde olup güney ve kuzey taraflarında birinci sütun üzerine oturmaktadır (Şekil G.9). Yapının bema kısmı naostan üç basamakla yükseltilmiştir. Bema kısmı içte yarım yuvarlak daire biçiminde üç apsisten oluşmaktadır (Şekil G.10). Orta apsis yarım kubbe ile yanlardaki apsisler çapraz tonoz ve yarım kubbe ile örtülüdür (Şekil 4.43).

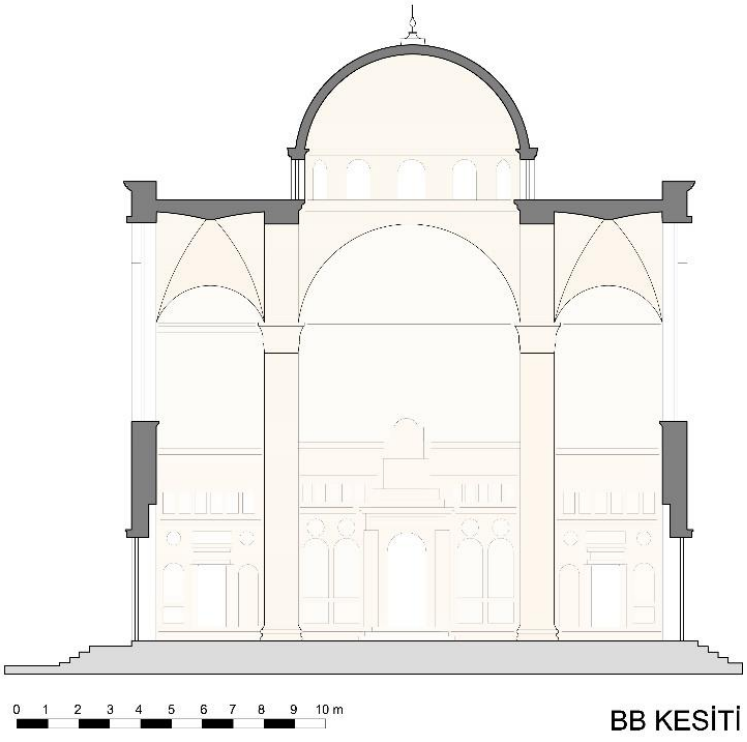

Şekil 4.42 : Kumkapı Panayia Kilisesi ana mekânı (Sönmez Pulat, 2019).

Şekil 4.43 : Kumkapı Panayia Kilisesi AA Kesiti krokisi (Sönmez Pulat, 2019).

Bema ile naosu ayıran templon mermerden inşa edilmiş olup, sütun ve yuvarlak kemerler ile biçimlendirilmiştir. Üst bölümlerinde ise dişli friz, bitkisel motifler, rozet ve palmetler görülmektedir (Aleksandru, 1996, s. 144) (Şekil 4.44).

Şekil 4.44 : Kumkapı Panayia Kilisesi BB Kesiti krokisi (Sönmez Pulat, 2019).

4.3.4 Kumkapı Panayia Kilisesi'nin yeniden yapımında idari süreç

Osmanlı Arşiv belgeleri, Kumkapı Panayia Kilisesi'nin yeniden yapımında da birçok farklı kurumun devreye girdiğini ortaya koymaktadır. Bu kurumlar arası işleyiş için belgelerin kronolojik olarak içerikleri anlaşılmaya çalışılmıştır.

3 Ramazan 1310 (21.03.1893) tarihinde Patrikhâne-i Millet-i Rum İstanbul adına Patrik Neofitos'un Adliye ve Mezâhip Nezâreti'nden bir talebi olmuştur[71]. Yangından zarar gören ve geçici olarak ahşap çatı ile örtülen kilisenin duvarlarının yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya olması sebebi ile eski arsa ve temelleri üzerine boyuna 44, enine 24 ve yüksekliği 20 zirâ (yaklaşık boyuna 33 m, enine 18 m, yükseklik olarak 15 m) boyutlarında kâgir olarak *tecdîden* (yenilenerek) yapılması talep edilmektedir.

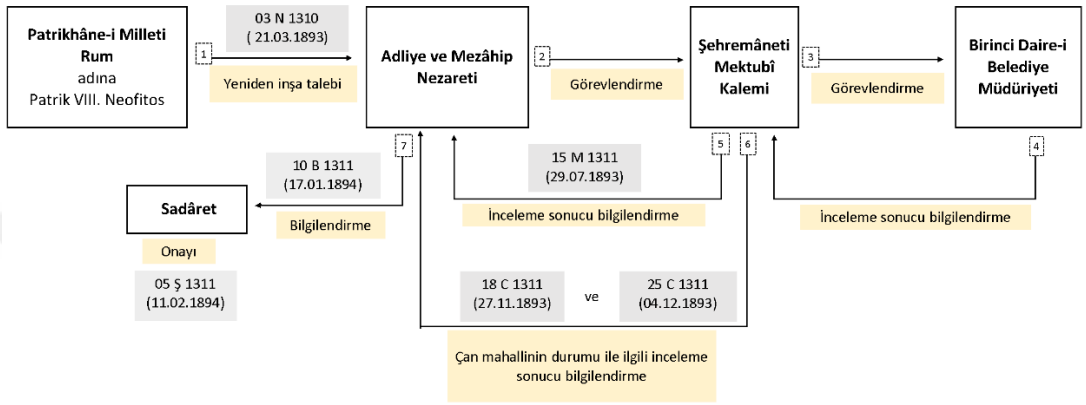
15 Muharrem 1311'de (29.07.1893) Şehremâneti Mektubi Kalemi'nden Adliye ve Mezahip Nezâreti'ne gönderilen yazı[72] kilisenin yapılmasına dair Şehremâneti tarafından uygunluk verildiğini içerir. Birinci Daire-i Belediye'nin yapmış olduğu inceleme sonrası Rum Patrikhanesi'nin talebi üzerine Kumkapı'da yanan kilisenin boyuna 40, enine 24, yükseklik olarak 20 zirâ (yaklaşık boyuna 30 m, enine 18 m, yükseklik olarak 15 m) büyüklüğünde kâgir olarak inşa edilmesinde bir sakınca olmadığı, çizilen resim ile birlikte ifade edilmiştir. Kiliseye iki çan mahalli ekleneceği de çizimde belirtilmiştir.

18 Cemâziyelevvel 1311 (27.11.1893)[73] ve 25 Cemâziyelevvel 1311 (04.12.1893)[74] tarihlerinde Şehremâneti Meclis Kalemi'nden Adliye Nezâreti'ne yazılan yazılar çan mahallinin özelliklerini açıklamaktadır. Kilisenin bulunduğu mahallin sırf Hristiyan mahallesi olması üzerine yapının üst tabanından her iki köşesine üç zirâ yüksekliğinde yapılacak çan kulelerinin birine 120, diğerine 80 kıyye[75] sıkletinde (153 kg ve 102 kg) iki adet çan konulacağı belirtilmiştir. Şehremâneti'nin yapmış olduğu inceleme ile yapılacak olan çan kuleleri için bir sakınca olmadığı belirtilerek 10 Recep 1311

[71] BOA. ŞD.2632/1-1.
[72] BOA. ŞD.2632/1-2.
[73] BOA. ŞD.2632/1-3.
[74] BOA. ŞD.2632/1-4.
[75] Kıyye: Okka da denilen demir, kurşun, çivi, kireç, keten, sülüğen, neft yağı, çeşitli boyalar vb. malzemelerin satışı için kullanılan, şehir ve kasabalara göre değişmekle beraber en çok bilineni 400 dirhem ağırlığında olan ve değişik kaynaklarda 1 kg 282 gr 945 miligram ya da 1280 gr diye gösterilen eski bir ağırlık ölçüsü (Sönmez, 1997, s. 84)

(17.01.1894) tarihinde konu Adliye ve Mezâhip Nezâreti Mezâhip Müdürlüğü'nden Sadaret makamına iletilmiştir[76].

5 Şaban 1311 (11.02.1894) tarihindeki yazışma[77] da Sadâret makamının konu ile ilgili onayını göstermektedir (Şekil 4.45). Kilisenin yeniden yapımı ile ilgili Osmanlı Devlet kurumları arasındaki bu yazışmalar sonuncunda alınan karar 3 numaralı kilise defterine 318. hüküm olarak kayıt edilmiştir (EK C.3).

Şekil 4.45 : Kumkapı Panayia Kilisesi'nin yeniden yapımı ile ilgili Osmanlı Devleti kurumları arasındaki yazışmaların şeması (Sönmez Pulat, 2019).

Kumkapı Panayia Kilisesi ile ilgili Osmanlı Arşivi belgelerinde kilisenin yeniden yapımı dışında kiliseye ikinci çan kulesinin yapımına dair yazışmalar ile karşılaşılmıştır.

15 Ramazan 1311 (22.03.1894) tarihinde Kumkapı Meryem Ana Kilisesi Muhtar ve Mütevellilerinin Şûrâ-yı Devlet'e göndermiş olduğu belgenin[78] içeriğinde kilisenin iki köşesine birer çan kulesi yapılması için ruhsat verilmemesi durumunda kilise cemaatinin yeni bir talebi olduğu ifade edilmiştir. Yapılan inceleme sonucunda çan kulelerinin kilisenin yanmadan önceki halinde bulunup bulunmadığı, çanların ağırlığının ne kadar olduğu belirtilecektir. Yanmadan önceki kilisede bir çan olması sebebi ile iki çan takılmasına izin verilmemesi durumunda resimde[79] belirtildiği üzere iki çan kulesi inşa edilmesi, fakat bir çan kulesine süsleme ile saat konulması kilise

[76] BOA. ŞD.2632/1-5.
[77] BOA. ŞD.2632/1-6.
[78] BOA. ŞD.2632/1-7.
[79] Söz konusu resim arşiv belgesinde bulunan Şekil 4.49'da gösterilen cephe çizimi ise burada süsleme amaçlı kullanılmış herhangi bir saat görülmemektedir.

cemaatinin talebidir. Aynı tarihte Divân-ı Hümâyûn Kalemi tarafından yazılan yazı[80] Adliye ve Mezâhip Nezâreti tarafından çan kulelerinin ve çanların durumunun kilisenin önceki halinde olup olmadığının incelenmesi ile ilgili görevlendirmesini içermektedir.

Yaklaşık iki buçuk ay sonra 1 Zilhicce 1311 (05.06.1894) tarihinde, Şehremâneti Meclis Kalemi'nden Adliye ve Mezâhip Nezâreti'ne gönderilen yazıda[81] Birinci Daire-i Belediye'nin kilisenin yanmadan önceki durumuna göre çan kuleleri ve çanların ağırlığı ile ilgili gerekli incelemeleri yapması istenmektedir. Birinci Daire-i Belediye'nin yaptığı incelemelere göre kilisenin yanmasından önce sokak cephesinde bulunan su hazinesinin[82] üzerinde 3,5-4 zirâ yüksekliğinde bir çan kulesi bulunduğu ve bunun içinde 120 kıyyelik çan takılı olduğu ifade edilmiştir. Bu durumda yeni yapılacak iki çan kulesinden birine bu eski 120 kıyyelik çanın, diğerine yeni bir 80 kıyyelik çanın takılmasında bir sakınca bulunmamaktadır.

22 Zilhicce 1311 (26.06.1894) tarihinde Adliye ve Mezâhip Nezâreti Mezâhip Müdürlüğü'nden Şûrâ-yı Devlet'e yazılan yazı Şehremâneti'nin çan kulesi ve çanlar ile ilgili yaptığı incelemenin sonuçlarını aktarmaktadır[83].

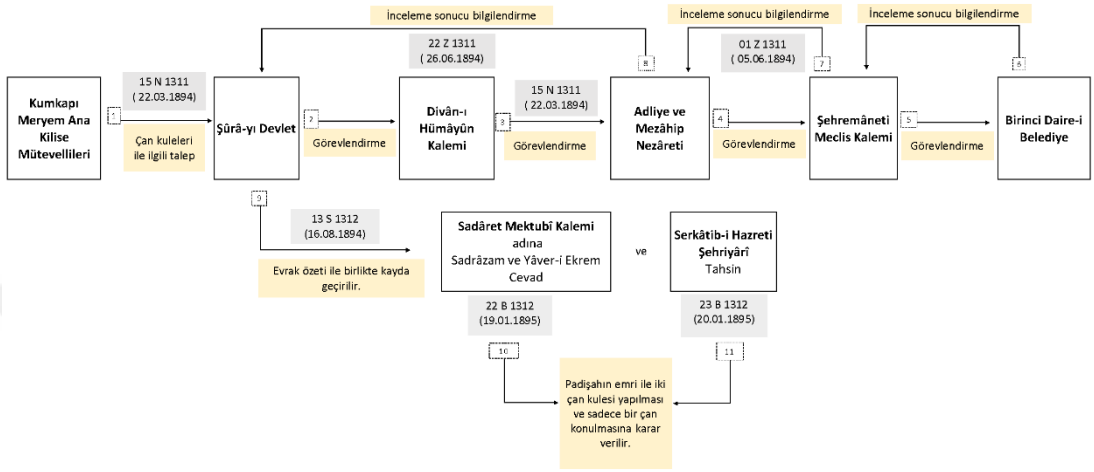
13 Safer 1312 (16.08.1894) tarihinde Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'nin üyelerinin imzasını taşıyan belge[84] kurumlar arası yazışmalar sonrasında yapılan incelemeler doğrultusunda verilen kararı içermektedir. Belge aynı tarihle birlikte evrak özetini gösterir biçimde[85] Divân-ı Hümâyûn kalemi tezkiresi, Adliye Nezâreti'nin tezkiresi, Şehremâneti'nin tezkiresi, Rum Patriki takriri, resim, dilekçe, Adliye Nezâreti'nin 22 Zilhicce 1311 (26.06.1894) tarihli tezkire-i cevabiyesi, Şehremâneti'nin 1 Zilhicce 1311 (05.06.1894) tarihli tezkire-i cevabiyesi ekleri ile kayıt altına alınmıştır.

Arz tezkiresinin padişahın başkâtibine yazılması üzerine Sadâret Mektubî Kalemi adına Sadrâzam ve Yâver-i Ekrem Cevad tarafından 22 Recep 1312 (19.01.1895) tarihinde yazılan irade Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'nin dilekçesi ve eki ile birlikte

[80] BOA. ŞD.2632/1-10.
[81] BOA. ŞD.2632/1-8.
[82] Su hazinesi ifadesinin EK G başlığı altında Şekil G.12'de verilen 1924 tarihli Pervititich Haritası'nda kilisenin kuzeydoğu tarafında görülen sarnıç olabileceği düşünülmektedir. Bu sarnıç yerinde bugün Müsteşar Sokak'ta bulunan dükkanlar yer almaktadır.
[83] BOA. ŞD.2632/1-9.
[84] BOA. İ.AZN.12-42.
[85] BOA. ŞD.2632/1-10.

konunun uygun bulunduğunun padişaha bildirilmesini içermektedir[86]. Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî Tahsin tarafından 23 Recep 1312 (20.01.1895) tarihinde padişaha arz edilen husus sadaret makamı aracılığıyla padişahın emrini içermektedir.

Kumkapı Panayia Kilisesi'nin ikinci çan kulesinin yapımı ile ilgili yapılan incelemeler sonucunda uygunluk verilmiştir (Şekil 4.46).

Şekil 4.46 : Kumkapı Panayia Kilisesi'nin ikinci çan kulesinin yapımı ile ilgili Osmanlı Devleti kurumları arasındaki yazışmaların şeması (Sönmez Pulat, 2019) .

Kumkapı Meryem Ana Kilisesi'nin yeniden yapımı ve çan kuleleri ile çanların durumu hakkında yapılan yazışmalar dışında 7 Cemâziyelevvel 1325 (18.06.1907) tarihinde Sadâret Mektubî Kalemi'nden Rüsûmat Emâneti'ne gönderilmiş bir belge daha vardır. Bu belge, yeniden inşa edilen kiliseye tefriş olunmak üzere Avrupa'dan mermer ve somaki taşlarının getirtilmesine dair gümrük girişleri ilgili yazıdır.

4.3.5 Kumkapı Panayia Kilisesi'nin yeniden yapımı (1893-1907)

Kumkapı Panayia Kilisesi'nin yeniden yapım sürecini Osmanlı Arşivi'nde bulunan bazı belgeler aydınlatmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, 1893 yılında Patrikhane'nin talebi, daha önce yanan ve geçici olarak ahşap çatı ile örtülen kilisenin duvarlarının yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya olması sebebi ile eski arsa ve temelleri üzerine boyu 44, eni 24, yüksekliği 20 zirâ (yaklaşık boyu 33 m, eni 18 m yüksekliği 15 m) ölçülerinde kâgir olarak yeniden yapılmasıdır.

[86] BOA. BEO.570-42733.

Şekil 4.47 : 1865 Hocapaşa Yangını'nın etkilediği alan içerisinde Gedikpaşa ve Kumkapı (Gürses Söğüt, 2015, s. 77) .

Kilisenin tahribatına sebep olan yangının hangisi olduğu ile ilgili yapılan araştırmalar sonucunda kaynaklarda 1865 yılı Hocapaşa ve Gedikpaşa yangınlarına ulaşılmıştır. 27 Rebiyülahir 1282 (19 Eylül 1865) gecesi Hocapaşa'da çıkan yangın, Hocapaşa'dan Cağaloğlu'na, Sandıkçılara oradan Sultanahmet Meydanı'na kadar ilerlemiş burada son bulmayarak, denize doğru uzanıp Kadırga Limanı, Kumkapı ve Nişanca taraflarını etkilemiştir (Şekil 4.47). Büyük Hocapaşa yangınından dört gün sonra Gedikpaşa'da yeni bir yangın çıkmış, ateş Beyazıt semtinde Reşit Paşa Türbesi'nin karşısına ve bir kol da Emin Bey Mahallesi'ne doğru ilerlemiştir. Bu sebeple Hocapaşa yangınının alanı dört gün sonra biraz daha genişlemiştir (Cezar, 1963, s. 375) . Konu ile ilgili dönemin gazetelerinde de çeşitli haberler yapılmıştır.

> Hocapaşa civarında kâin Elvan Mahallesi'nden başlayıp, bir ucu Çifte Saraylar'dan doğru Çemberlitaş'a, Tavukpazarı ve oralarda şarap satan dükkânları, Nur-u Osmaniye civarını yakıp Sedefçiler'de sönmüş, Çemberlitaş'ı saran ateş üç kol olup birisi Gedikpaşa Hamamı külhanına oradan Kumkapı'ya, Karabıçak Meyhanesi'ne, Nişancılar'a bir kolu Fazlıpaşa civarına Peykhane tarafından ve Divanyolu'ndan Acı Hamam'a ve ikinci kol At Meydanı'na gelmiş, oradan Nahilbend Mahallesi'nde devam ederek….(Ruzname-i Ceride-i Havadis 5 Cemâziyelevvel 1282/26 Eylül 1865-Salı).
>
> Çarşamba gecesi saat beş kararlarında Hocapaşa'da bir ateş zuhur ederek bir müddet etrafını tahrip eyledikten sonra Çifte Saraylar'ın mevcut olan ebniyesine sıçrayarak orayı ve sonra etrafını tutuşturmuş ve kuvvetlenerek beş on kola ayrılarak çarşamba gecesi bir buçuğa kadar Hocapaşa ve Bâbıâli civarı ve Cağaloğlu'nun sıkışık mahalleleri ve Sedefçiler'den Sultanahmet meydanına varınca caddenin iki tarafı ve Kılıçhane'ye kadar Sultanahmet'in arkaları ve Kadırga ve Kumkapı ve Çiftegelinler yanıp kül olmuştur…(Tavsir-i Efkâr 16 Rebîülâhir 1282/8 Eylül 1865-Perşembe)

Atatürk Kitaplığı'ndaki yangın haritalarından ulaşılabilen bir haritada[87] 1865 yılının Ağustos ayında Kumkapı'da çıkan yangından yaklaşık bir yıl sonra çizilmiş olan düzenleme önerisi görülmektedir. Bu çizimde Kumkapı meydanına çıkan Arapzade Ahmet Sokağı için bir düzenleme söz konusudur. Haritanın üzerindeki not ise şu şekildedir: "*Kumkapı'da önceden vuku bulan harikte muhterik olan menazil ve dekakin arsalarının kadim ve cedidinin gösterildiği tersim ve tanzim olunan bir kıta harita-i mikyasıdır. 15 Cemâziyelahir 1283 (25 Ekim 1866)"*

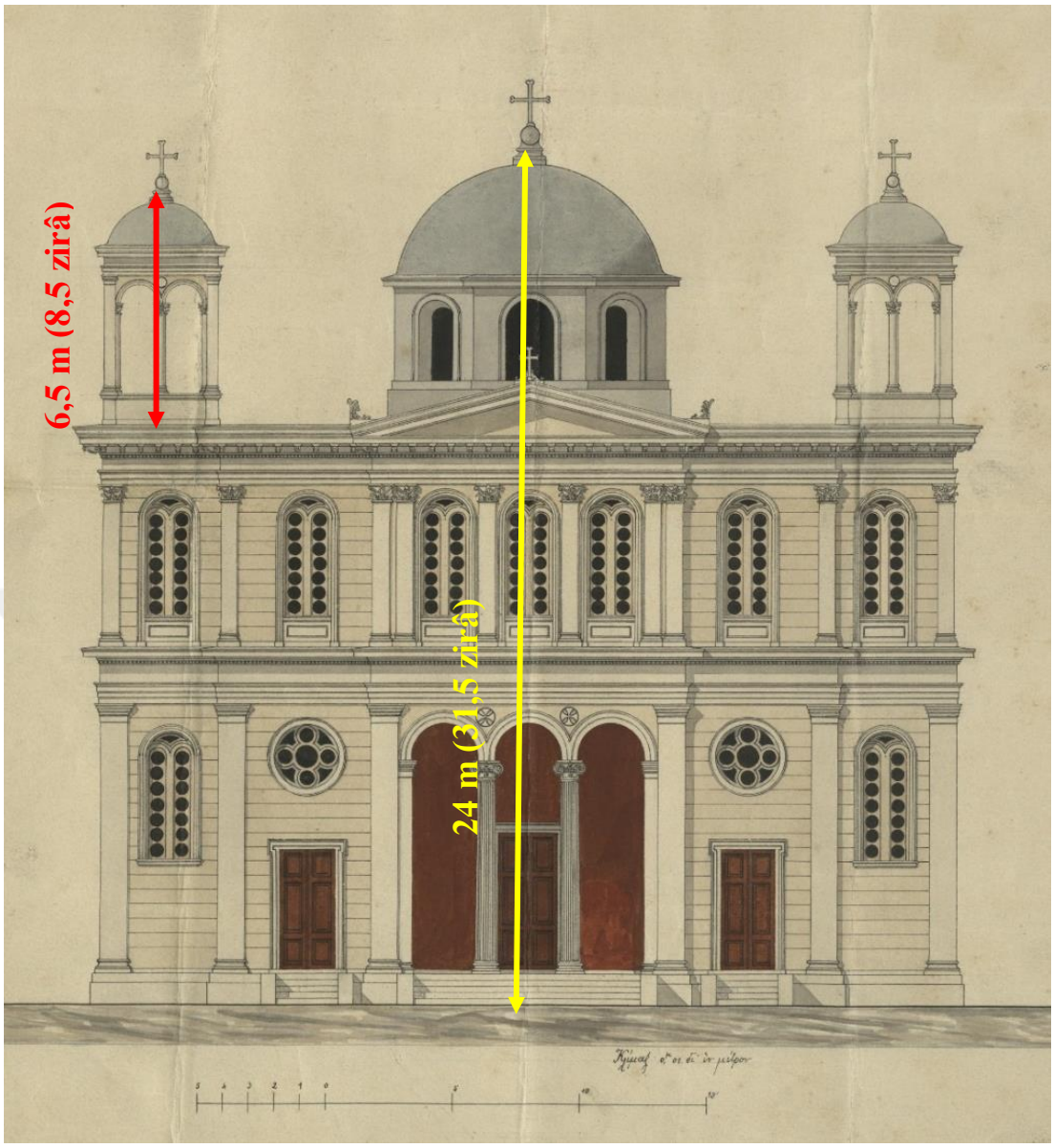
Tüm bu belgeler doğrultusunda gün olarak tarihler net olmasa da 1865 yılında bölgenin yangından etkilendiği, bu yangında da kilisenin zarar görmüş olduğu düşünülmektedir. Bunu geçmiş dönem haritaları üzerinde okumak da mümkündür. 1776 Kauffer ve 1845 Mühendishane-i Berri Hümayun haritalarında bölgede organik sokak dokusu görülürken, 1875 Ayverdi, 1913-1914 Alman Mavileri, 1922 ve 1924 Pervititch haritalarında geometrik olarak planlanmış sokaklar göze çarpmaktadır. Bu bölgede de yeni düzenlemeler sonrasında parça parça yapılan kentsel düzenlemeler

[87] HRT-004813 numaralı harita, Şehremâneti Hey'et-i Fenniyesi, 1273.

görülmektedir. Semtin fiziksel görünümünün değişmesi ile yangının 1845 ile 1875 yılları arasında gerçekleşmiş olduğu bir gerçektir (Şekil 4.48).

Şekil 4.48 : 1865 yılındaki yangınlar öncesi ve sonrası bölgeyi gösteren haritalar.

Şekil 4.49 : Kumkapı Panayia Kilisesi batı cephesi için hazırlanan çizim[88], 1894.

Şehremâneti, Patrikhane'nin talep ettiği yeniden yapım ölçülerinden sadece boy ölçüsünde 4 zirâ daha küçük yani 40 zirâ olacak biçimde, diğer ölçüleri aynı kabul ederek uygunluk vermiştir. Şehremâneti kilisenin yeniden yapımını çizilen resim ile birlikte iki çan kuleli olacak biçimde onaylamıştır (Şekil 4.49). Kilisenin üst tabanından 3 zirâ (yaklaşık 2 m) yüksek olacak biçimde iki adet çan takılmasına izin verilmiştir.

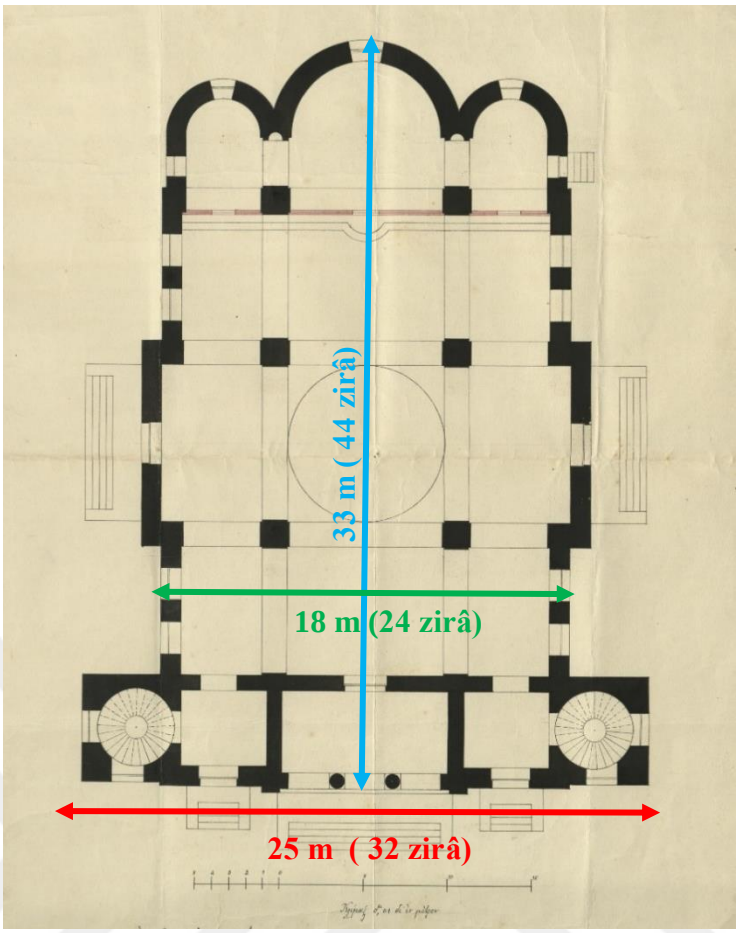
[88] BOA. İ.AZN.12-42.

Çizelge 4.6 : Kumkapı Panayia Kilisesi için belirlenen ölçüler.

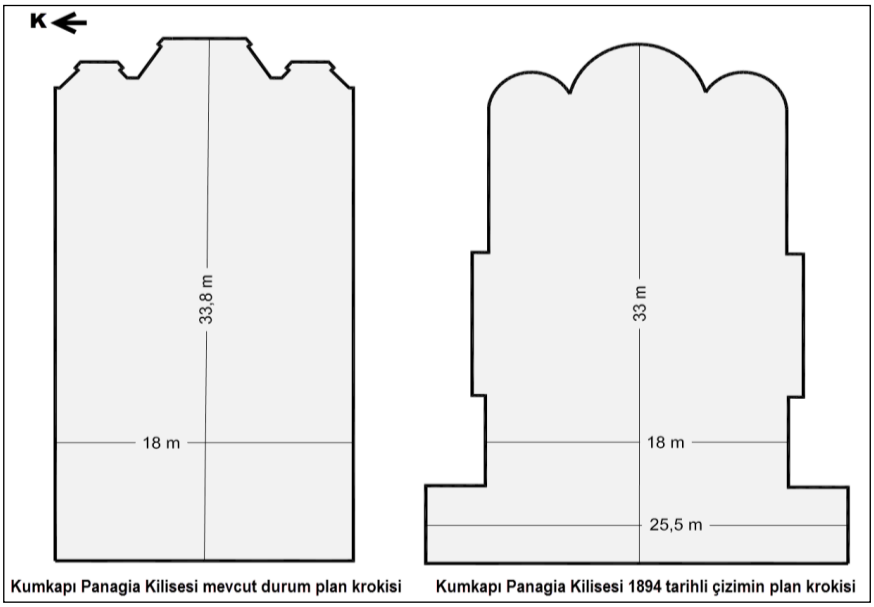
	Kumkapı Panagia Kilisesi		
	En	**Boy**	**Yükseklik**
Patrikhane Talebi	24 zirâ (18 m)	44 zirâ (33 m)	20 zirâ (15 m)
İzin verilen	24 zirâ (18 m)	40 zirâ (30 m)	20 zirâ (15 m)
Çizimde ifade edilen	24 zirâ (18 m)	44 zirâ (33m)	31,5 zirâ (24 m)
Mevcut durum	18,4 m	33,8 m	20 m

Fakat hazırlanan çizimler ile yazışmalarda ifade edilen ölçüler arasında tutarsızlıklar söz konusudur (Çizelge 4.6). Bu da hazırlanan çizimlerin bir sebeple tam olarak uygulanamamış olduğunu göstermektedir. Hazırlanan çizimlerde ölçek çizgisi zirâ biriminden çizilmiş, bir yandan da not olarak çizim ölçeği 1/100 şeklinde ifade edilmiştir. Çizimlere göre kilisenin yüksekliği 24 m, eni çan kulelerinin olduğu yerde 25 m, naos mahallinde 18 m, boyu 33 m olarak tasarlanmıştır (Şekil 4.50). Yükseklik ölçüsü Patrikhane'nin talep ettiği (15 m) yükseklikten daha fazladır. En ve boy ölçüleri ise aynıdır. Verilen izinde kilisenin boy ölçüsünün 40 zirâ olacağı belirtilmişse de çizim ile arasında yine bir tutarsızlık söz konusudur.

Kilisenin içinde yer aldığı arsanın durumu incelendiğinde kilise komşuluğunda bulunan okul binaları ve bahçe duvarları sebebi ile çizilmiş 25 m'lik genişlik vaziyet planında arsaya sığmamaktadır. Bu sebeple plan şemasında değişiklik yapılmış ve çan kuleleri, narteksin genişliği ile aynı olacak biçimde planlanmıştır. Kilisenin çan kuleleri için de üst tabandan yaklaşık 2 m yüksek olacağı belirtilmişse de çizimde bu yükseklik 6,5 m olarak gözükmektedir (Şekil 4.49). Kilise ölçülerinin çizimler ve yazışmalardaki uyumsuzluğunu mevcut durum ile karşılaştırırsak en ve boy ölçülerinin yaklaşık 33 m'ye 18 m olarak yazışmalardaki şekli ile uyumlu olduğu görülmüştür (Şekil 4.51). Ölçüler ile ilgili kilisenin sadece yüksekliğinde bir değişiklik söz konusu olmuştur. Kilisenin bugünkü yüksekliği kubbenin olduğu yerde 20 m kadardır. Çan kuleleri ise kubbeden daha yüksektir (Şekil 4.52).

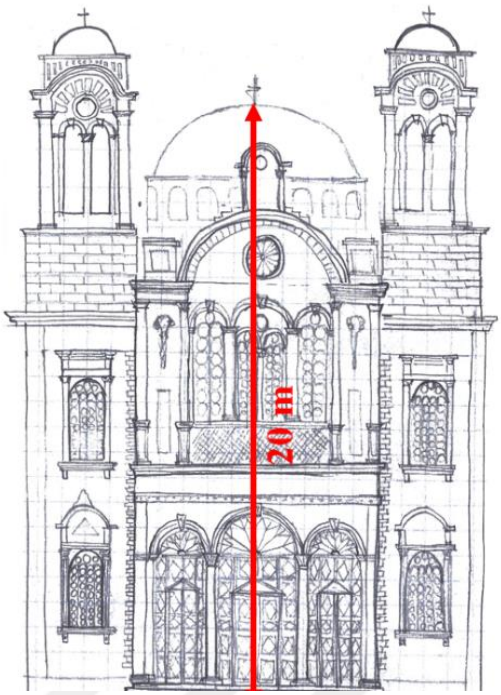
Şekil 4.50 : Kumkapı Panayia Kilisesi için hazırlanan plan çizimi[89], 1894.

Şekil 4.51 : Kumkapı Panayia Kilisesi plan krokileri karşılaştırması (Sönmez Pulat, 2019).

[89] BOA. İ.AZN.12-42.

Yukarıda da belirtildiği gibi, yeni kilisede iki çan kulesinin yapılmasında bir sakınca bulunmadığı fakat ikinci çanın takılmasına gerek olmadığına karar verilmiş ve buna göre uygunluk verilmiştir. Bu durum bugün de kilisede geçerliliğini korumakta kilisedeki çan kulelerinden sadece birinde çan bulunmaktadır.

Şekil 4.52 : Kumkapı Panayia Kilisesi batı cephesi mevcut durum krokisi (Sönmez Pulat, 2019).

1907 yılında kiliseye tefriş olunmak üzere Avrupa'dan mermer ve somaki taşların getirtilmesine dair olan yazışmalar[90], kilisenin iç mimari olarak henüz tamamlanmadığını göstermektedir. Osmanlı Arşivi'nde bulunan bazı belgeler de bu durumu destekler niteliktedir. 1906 yılında "*Daha önce yanan Kumkapı Meryem Ana Kilisesi'nin inşaatının tamamlanması için Odeon Tiyatrosu'nda bir oyun sergilenmesine izin verilmesi."* ifadesi ile kaydı tutulan ve 1907 yılına ait *"Kumkapı'da yanan Meryem Ana Kilisesi'nin inşaat masrafları için tiyatro bileti bastırılması"* ve *"Kumkapı'da Havuzlu Meryem Ana Kilisesi yandığından masrafları için piyango bileti basıldığı…"* ifadeli belgeler söz konusu malzemelerin temini için gerekli olan paranın toplanması ile ilgilidir. Avrupa'dan getirtilecek olan bu malzemeler kilisenin tefrişi için de yardım, bağış vb. yoluyla maddi kaynaklar sağlanmaya çalışıldığını göstermektedir.

[90] BOA. BEO.3080-230953.

4.4 Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi

Bu bölümde Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi'nin 1893-1899 yılları arasında yeniden yapımı ile ilgili süreç ele alınırken, öncelikle bölgenin tarihsel gelişimi, kilisenin konumu, tarihçesi ve mimari özellikleri aktarılacaktır. Daha sonra arşiv belgeleri ışığında kilisenin yeniden yapımı ile ilgili karşılaşılan idari işleyiş ve teknik detaylar ele alınacaktır.

4.4.1 Gedikpaşa'nın tarihsel gelişimi

Eminönü İlçesi'nde yer alan Gedikpaşa Semti, kaynaklarda çoğu zaman Kumkapı ile birlikte anılmasına rağmen Kadırga Limanı Caddesi (Çifte Gelinler Caddesi) ile Divanyolu Caddesi arasında kalan Mimar Hayrettin ve Saraç İshak mahallelerini kapsamaktadır (Çağlayandereli, 2005, s. 98).

Bölgenin tarihi Bizans dönemine ait kalıntılar ve yakın çevresinde bulunan liman ile oldukça eskiye dayanmaktadır. Semt adını Sultan II. Mehmed dönemi (h.d. 1451-1481) sadrazamı ve kaptan-ı deryası Gedik Ahmet Paşa'nın yaptırdığı çifte hamamdan almaktadır. Bu da bölgeye Müslümanların yerleşiminin ilk 15. yüzyılda olduğunu göstermektedir (Koçu, 1973, s. 6070). 15. ve 16. yüzyıllarda semt nüfusunun çoğunluğunu Rumlar ve Ermeniler oluşturuyordu. İstanbul'un fethi sonrası bölgede bulunan Rumların isyanını engellemek için Bursa'dan getirtilen Ermeniler bölgeye yerleşmiştir (Hür, 1994, s. 388). Ermenilerin bölgeye göçleri 16. ve 17. yüzyıllarda da devam etmiştir. Yavuz Sultan Selim (h.d.1512-1520) 1514'te Tebriz'i ele geçirince buradan binlerce Ermeni bölgeye göç etmiştir (Pamukciyan, 1994, s. 191). Bazı tarihçiler de 17. yüzyılın başında Anadolu'da meydana gelen Celali İsyanları'ndan kaçan Ermenilerin bölgeye yerleştiğini ileri sürerler (Hür, 1994, s. 388). Ermeni Patrikhanesi'nin 1641 yılında Kumkapı'ya taşınması, bölgenin Ermeniler için önemini daha da arttırmıştır (Özden Giritlioğlu, 1994, s. 13). Semt, 18. ve 19. yüzyıllarda ise tiyatrosu, çarşısı, kahvehane ve çeşitli kurumlarıyla İstanbul'un en renkli, hareketli sosyo-kültürel anlamda en zengin semtlerinden biri haline gelmiştir (Sağlık, 2000, s. 8).

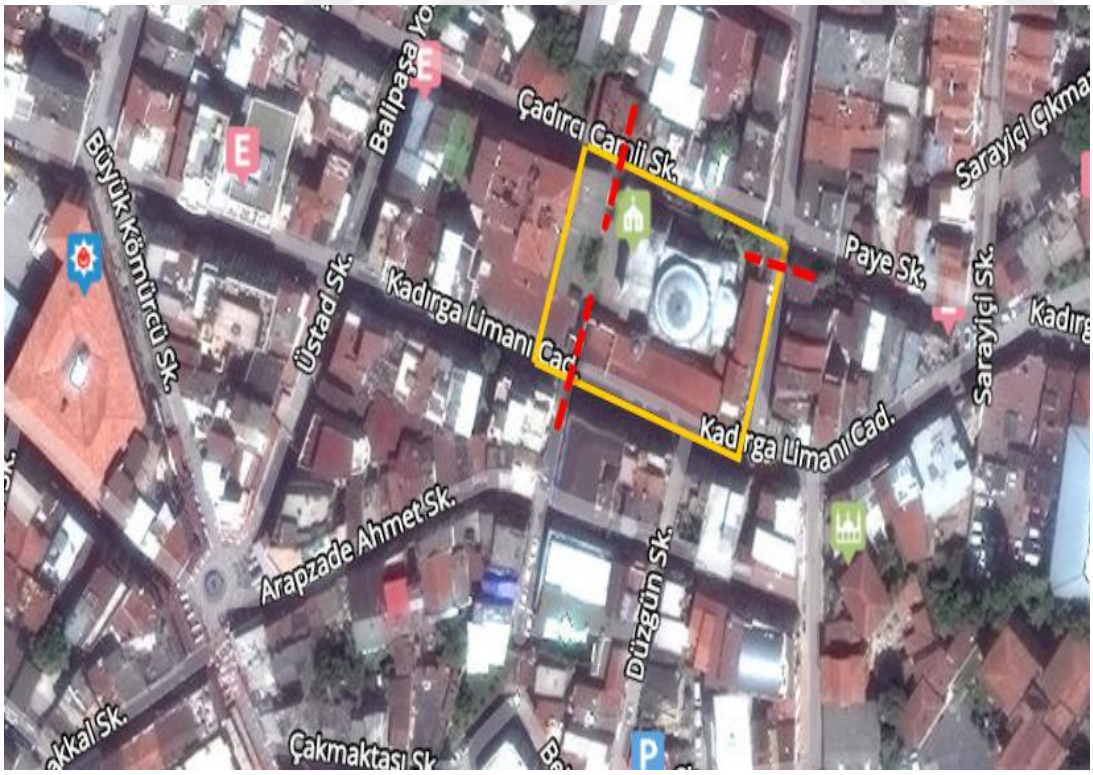
İstanbul'un pek çok yerleşimi gibi bitişik ahşap evlerden oluşan Gedikpaşa da büyük yangınlara sahne olmuştur. 1652 yılında Gedikpaşa'dan başlayıp Kadırga'ya devam eden; 1719 yılında Gedikpaşa'dan Kumkapı ve Kadırga'ya devam eden; 1752 yılında Gedikpaşa Sabuncu Han'dan başlayıp Kumkapı'ya doğru uzanan; 1865 yılında büyük

Hocapaşa yangını ve ondan dört gün sonra Gedikpaşa'da başlayıp Beyazıt'a yayılan yangınlar bunlar arasında en zarar vermiş olanlardır (Cezar, 1963, ss. 336-378). Semtin kentsel dokusu bu yangınlar sonrasında değişmiş, kısmî olarak gridal plan şemasında çözümler uygulanmıştır.

20. yüzyılın ortalarına kadar Ermeni hareketliliğinin gözlemlendiği semt, 1960'lardan sonra konut yoğunluğunu iş yerlerine devretmiştir. Özellikle kundura imalatçıları ve bu iş koluna malzeme satan iş yerleri günümüzde de semtte yoğun bir şekilde gözlemlenmektedir (Hür, 1994, s. 389). Bölgedeki sıraevler yerlerini gabari, parselasyon ve cephe düzeni açısından özgün dokuya aykırı niteliksiz yapılara bırakmış, ticari işleve yönelik olarak değişim sivil mimarlık örneklerinin özgünlüklerini kaybetmelerine sebep olmuştur (Ozan Arsan, 2017, s. 8).

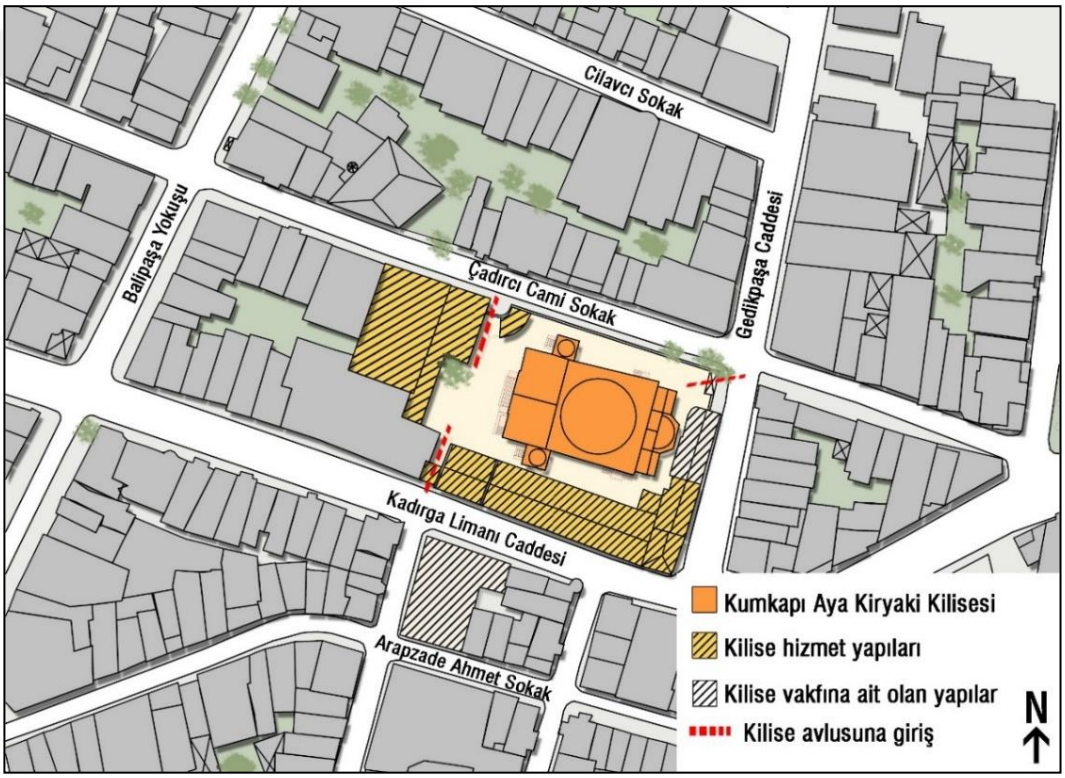
4.4.2 Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi'nin konumu ve kısa tarihçesi

Kilise, İstanbul'un Fatih İlçesi Mimar Hayrettin Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Kilise avlusuna üç tane giriş vardır. Ana giriş Kadırga Limanı Caddesi üzerinden olup, ikinci giriş Çadırcı Camii Sokağı, üçüncü giriş ise Gedikpaşa Caddesi'nden yapılmaktadır (Şekil 4.53).

Şekil 4.53 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi konumu (Url-3).

Kilise kot farkının fazla olduğu iki sokak arasındaki konumunu güney tarafta Kadırga Limanı Caddesi üzerinde yer alan dükkânlar ve üst katındaki idari birimler ile, kuzey tarafta ise yüksek bahçe duvarı ile sınırlandırmıştır (Şekil H.1). Doğu cephesinde, kiliseye oldukça yakın konumda, kilise görevlilerinin kullandığı konut birimleri yer almaktadır (Şekil H.2). Kilisenin batı komşuluğunda ise Pervititch haritasında da görülen, bugün eğitim faaliyeti son bulmuş Rum okulu bulunmaktadır. Bu yapının zemin katı kimi zaman kilise cemaatinin toplantıları için kullanılmaktadır (Şekil H.3, Şekil H.4). Yapının güneybatısındaki merdivenle ise kilisenin dış narteks kısmının alt katına gelecek biçimde konumlanan Ayios Vasilios Ayazması'na ulaşılır (Şekil H.5, Şekil 4.54).

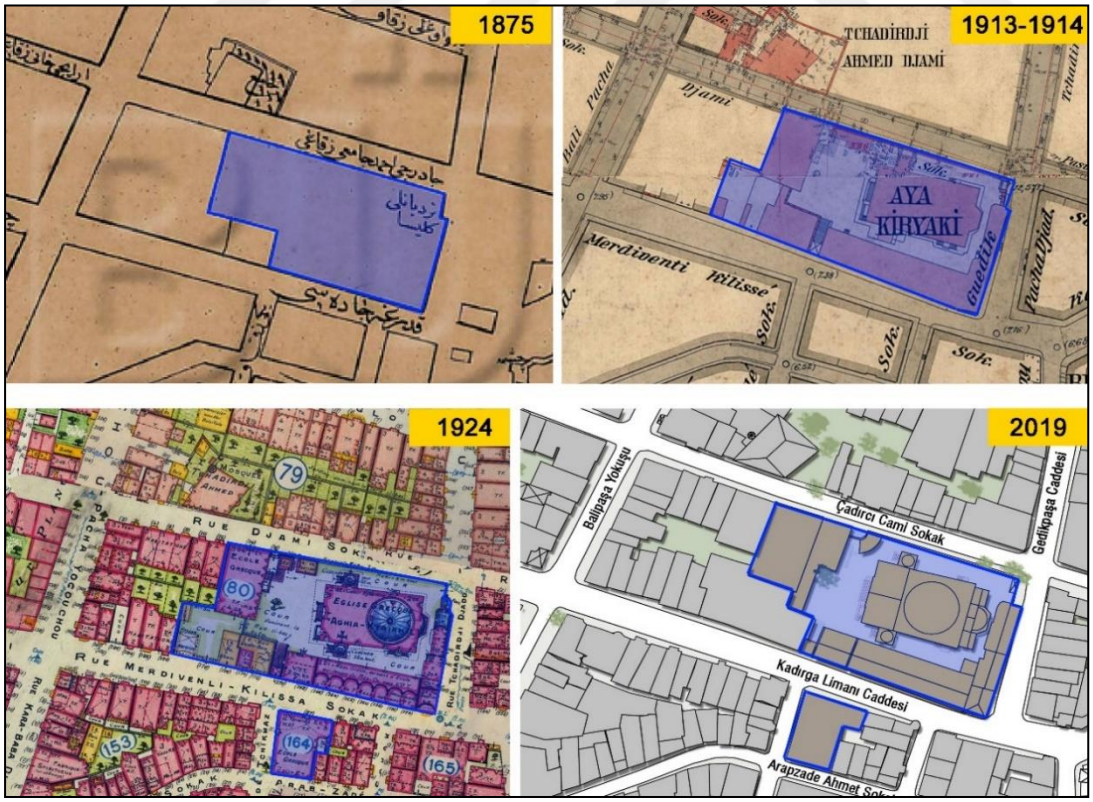

Şekil 4.54 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi vaziyet planı.

Kilise 1583 Typhon, 1604 Paterakis listesinde ismen yer almaktadır. Kömürciyan'a göre 1645 ve 1660 yılı yangınlarında kilise zarar görmüştür. (Kömürciyan, 1988, s. 80). 1776 tarihli Kauffer haritasında 'Aia Kiriaki' adı ile gözüken kilise 1865 yılında tamamen yanmıştır. Yapı 1875 yılında hazırlanan Şehremâneti krokisinde Merdivenli Kilise olarak gösterilmiştir (Karaca, 1996, ss. 191-192). Fakat burada sadece kilisenin bulunduğu alan belirtilmiş, yapı sınırına dair bilgi işlenmemiştir. Kot farkının çok olduğu bir yerde konumlanan kiliseye erişimin merdivenlerle sağlanması nedeniyle almış olduğu bu isim ile Osmanlı Arşiv belgelerinde de sıkça karşılaşılmaktadır.

Karaca, Kumkapı'da görevli olan Papaz Meletios Sakkulidis'in sözlü anlatımına göre kilisenin 1894 depremi sırasında yıkıldığını ve Karamanlılar cemaati tarafından bugünkü yapının inşasına başlandığını, 1901 yılında da inşaatın tamamlandığını belirtmiştir (Karaca, 1996, s. 192). Fakat tez kapsamında sürdürülen araştırmalar bu bilginin doğru olmadığını ortaya koymuştur. Öyle ki, Osmanlı Arşiv belgelerine göre, kilise yangın sonrasında harap olmuş ve Patrikhane 1893 tarihinde yeniden yapım dilekçesi sunmuştur. Konu ile ilgili süreç 4.4.3 bölümünde detaylı olarak ele alınmıştır.

Kilisenin bir kitabesi yoktur. Mimarının ise İstanbul mimarisine çok büyük katkılar sağlayan ve Zoğrafyon Rum Lisesi, Ruhban Okulu gibi önemli binalarda imzası bulunan Perikles Fotiadis olduğu bilinmektedir (Şarlak, 2010, s. 37). Bu iki önemli yapıyı da açılan yarışma projeleri ile kazanan Perikles Fotiadis 1886 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nde 37 yıl mimar olarak hizmet etmiş, İstanbul'da ve devletin diğer yerleşimlerinde 85'e yakın bina yapmıştır (Tsilenis, 2006, s. 115). Mimarın yapılarındaki eklektisizm Ayia Kiryaki Kilisesi'nde de kendini göstermektedir. Özellikle Heybeliada Ruhban Okulu cephe biçimlenişi ile benzerlik gösteren kilise yapısının 19. yüzyıl mimarlık üsluplarını sergilediği görülmektedir (Şekil H.6).

Şekil 4.55 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi mülkiyet durumu incelemesi.

Kilisenin bulunduğu alan eski haritalar üzerinde incelendiğinde 1875 tarihli Ayverdi haritasında Merdivenli Kilise olarak belirtilen alan içinde yapı sınırlarına dair hiçbir bilgi bulunmamaktadır. 1865 yangını sırasında hasar görmüş alanda bu tarihte geçici bir kilise yapısı olabileceği veya harap durumda bulunduğu için çizilmemiş olduğu düşünülmektedir. 1913-1914 tarihli Alman Mavileri haritasında ise kilise komşuluğundaki yapılar ve bahçe duvarları ile birlikte çizilmiştir. Kilisenin batı cephesindeki okul yapısı ve dükkân sıraları çizimde görülmektedir. 1924 Pervititch haritasında kâgir olarak okul yapısı bahçesi ile birlikte, Merdivenli Kilise Sokağı üzerinde bulunan fırın ve yedi adet dükkânın oluşturduğu sıra yapı ve üst katı yine okul olarak kullanılan kâgir yapı, kilisenin doğu komşuluğunda bulunan kâgir konut yapıları ve deposu ile birlikte çeşme görülmektedir. Ayrıca Merdivenli Kilise Sokağı karşısında mülkiyeti yine kiliseye ait olan başka bir Rum Okulu daha yer almaktadır (Şekil H.7). 2019 mevcut durum haritasında da kilisenin, batı cephesinde yer alan okul yapısına ait olan bahçe alanını kaybettiği, onun yerinde bugün dükkânların bulunduğu görülmektedir. Pervititch haritasında okulun bahçesi olarak gösterilen alan dışında kilise vakfının geçmişten günümüze mülkiyet durumunu koruduğu haritalar üzerinden de okunabilmektedir (Şekil 4.55).

Kilisenin en son kapsamlı onarımı 2000'li yılların başında yapılmıştır. Bu onarım 1999 depremi sonrası gerçekleştiği için yapıda meydana gelen bazı strüktürel problemlere müdahale edilmiştir. Bu sebeple sütunlara ve çan kulelerine güçlendirme yapıldığı gözlemlenmiştir (Şekil H.24, Şekil H.25). Yapının bugün ise önemli yapısal bir problemi bulunmamakla beraber cephelerde yüzey kirlilikleri, siyah kabuk oluşumları ve hatalı derz onarımları görülmüştür. İç mekânda da özellikle kubbedeki tavan resimlerinde dökülmeler ve kirlenmeler söz konusudur (Şekil H.17). Galeri katının döşeme kaplamalarında aşınmalar meydana gelmiştir (Şekil H.15). Kilisenin çevre yapılarındaki hatalı kullanıcı müdahaleleri, yüzey kirlilikleri, aşınmalar yapının Kadırga Limanı ve Gedikpaşa Caddeleri'nden kötü bir etki algılanmasına sebep olmaktadır (Şekil H.26, Şekil H.27).

Kilisenin tavan resimleri temizleme yapılmalı ve galeri katının döşeme kaplamarındaki hasarlı noktalar uygun malzeme ile onarılmalıdır. Kilisenin cephe temizliğine ihtiyacı vardır. Kuzey ve güney cephelerde bemaya girilen niteliksiz metal kapılar, cephelerdeki plastik yağmur iniş boruları ve aydınlatma elemanları temizlenmelidir. Özellikle korniş ve saçak seviyeslerinde, pencere sövelerinde görülen

siyah kabuk oluşumlarının nedenleri tespit edilip temizlenmesi gerekmektedir (Şekil H.28). Ayrıca cephelerde yapılan hatalı derz onarımları temizlenmeli, özgün harç malzemesinin analizi yapıldıktan sonra yeniden derz işlemi yapılmalıdır. Kilisenin çevre yapılarının caddeye bakan cephelerine ve avlu kapılarına yapılacak nitelikli bir cephe temizliği yapının çevreden algısına olumlu bir katkı sağlayacaktır. Yapı ile aynı avluyu kullanan ve daha geç dönemlerde betonarme olarak yeniden yapılmış olan okul binası bugün kullanılmamaktadır. Bu yapıya yapılacak basit onarımla kültür, sanat ve/veya eğitim işlevlerine uygun yeni bir işlev tanımlanması hem kilise çevresini daha kullanılır hale getirecek hem de kilisenin sürekli bakımı için bir gelir sağlanmasına çözüm olacaktır.

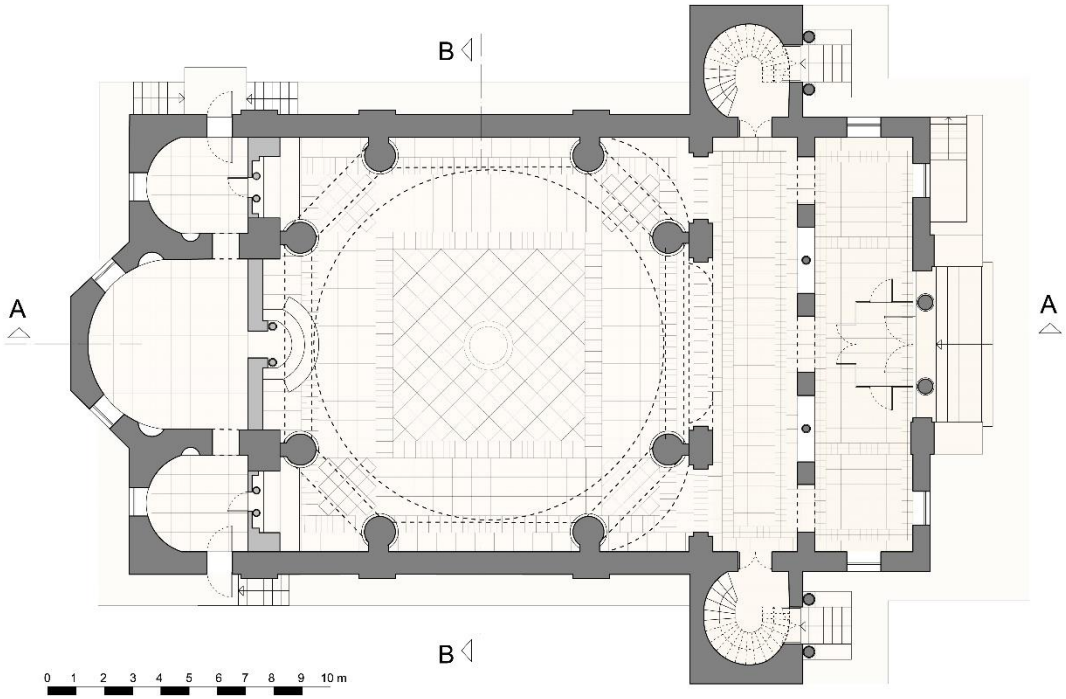
4.4.3 Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi'nin mimari özellikleri

Doğu-batı doğrultusunda merkezî plan şemasına sahip olan kilisenin dıştan boyu 30,60 m, eni 24,40 m yüksekliği yaklaşık 20 m'dir (Karaca, 1996, s. 192). Yapı düzgün kesme taş ile inşa edilmiş olup, simetrinin hâkim olduğu cephelerde doğu cephesi hariç üstte eksende üçgen alınlıklar bulunmaktadır (Şekil 4.56). Cephelerin silme ve pilasterler ile sınırlanan bölümlerinde pencere düzenlemesine gidilmiştir. Batı cephesinde alt kotta altı basamak ile ulaşılan üçlü düzendeki kemerli kapı açıklığı ile kuzey ve güney yanlarında kemerli pencere açıklıkları bulunmaktadır. Üst kotta ise ortada üçgen alınlık içindeki kemerde sütunçeler ile desteklenmiş üçlü kemerli pencere düzeni, kuzey ve güneyinde ise bunların ikili düzenleri bulunmaktadır. Batı cephesinin gerisinde kalacak biçimde yapının güney ve kuzeyinde iki adet kare kesitli çan kulesi yer almaktadır. Her iki çan kulesine altı basamakla ulaşılır. Çan kulelerinde bulunan kapı, pencere gibi mimari öğeleri simetrik olarak hareketlendiren sütunlar, tuğla silmeler, rozet ve bezemeler süslemede göze çarpmaktadır (Şarlak, 2010, s. 38) (Şekil H.8). Kuzey ve güney cepheleri ise simetrik düzende olup alt kotta sadece kemerler ile şekillendirilmiş cephede üstte aynı batı cephesinde olduğu gibi üçgen alınlık içindeki kemerde sütunçeler ile desteklenmiş üçlü kemerli pencere düzeni, doğu ve batısında ise bunların ikili düzenleri bulunmaktadır (Şekil H.9, Şekil H.10). Doğu cephesindeki apsis çıkıntısı, farklı boyutlardaki kemerli pencereler ile hareketlendirilmiş, üzeri yarım kubbe ile örtülmüştür (Şekil H.11).

Şekil 4.56 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi (Sönmez Pulat, 2019).

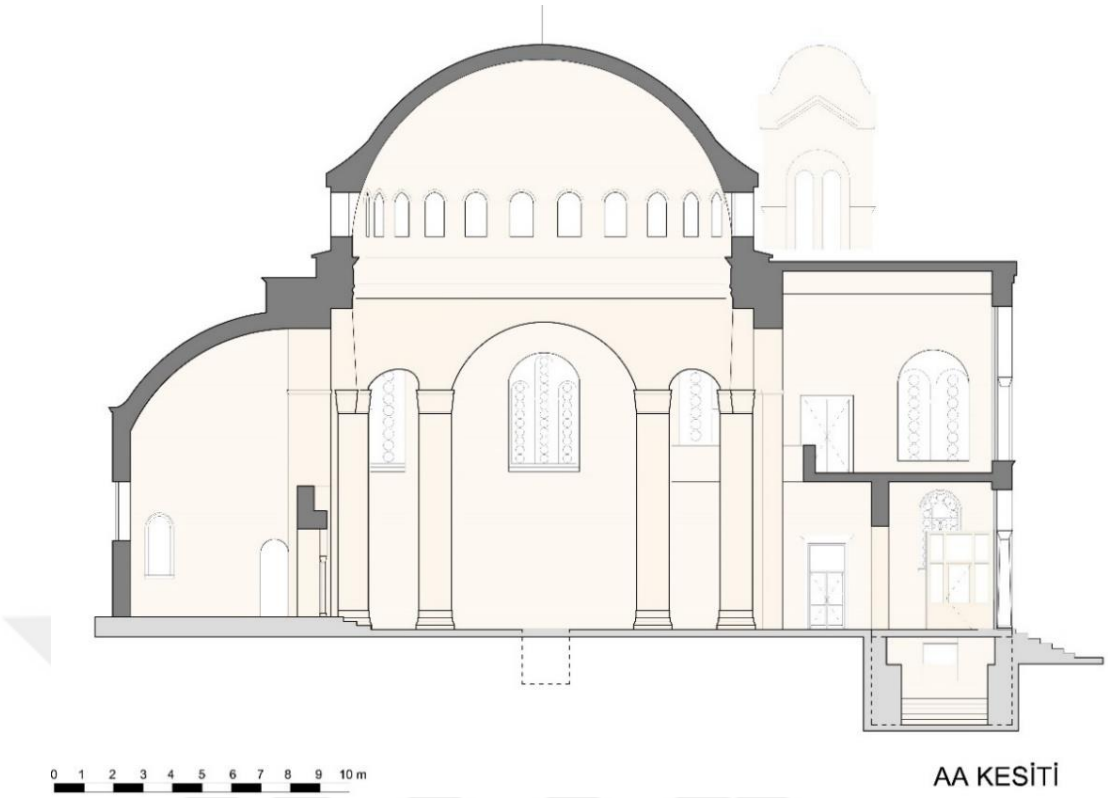
Merkezî mekânlı kilise simetrik plan kurgusuna sahiptir (Şekil 4.57). Üçlü düzendeki kemerli kapı ile ulaşılan dış narteks mekânında kemerli açıklığı olan dört adet pencere bulunmaktadır (Şekil H.12). Dış narteksten iç nartekse üç tane dikdörtgen açıklıklı kapı ile geçilmektedir. İç narteks mekânından, karşılıklı iki kapı ile galeri katına erişimi sağlayan merdiven boşluklarına ulaşılır (Şekil H.13). Galeri katı kuzey ve güney köşelerde sütunlar hizasına kadar merkezi mekâna uzanır ve orta nef hizasında ve köşelerde iç bükey bir form almıştır (Şekil H.14, Şekil H.15). İç narteksten ana mekân olan naosa ulaşılır (Şekil H.16, Şekil 4.58). Naos, kare planlı olup, köşelerde duvara oturan ikili sütunlar ve bunları birine bağlayan yuvarlak kemerlerin taşıdığı kubbe ile örtülmüştür (Şekil H.17). Naosu çevreleyen duvarlara gömülü olan sütunlar kompozit başlıklıdır. Naosun doğusundaki bema bölümü naostan üç basamakla yükseltilmiştir ve içte eksendeki daha derin olan yarım yuvarlak üç apsise sahiptir. Apsislerin örtüleri içte yarım kubbedir (Şekil H.18). Naosta kuzey, güney ve batıda üstte aynı hizada biri eksende büyük ve üçlü, ikisi yanlarda simetrik ve ikili pencerelerin oluşturduğu düzenleme görülür (Şekil 4.59, Şekil 4.60).

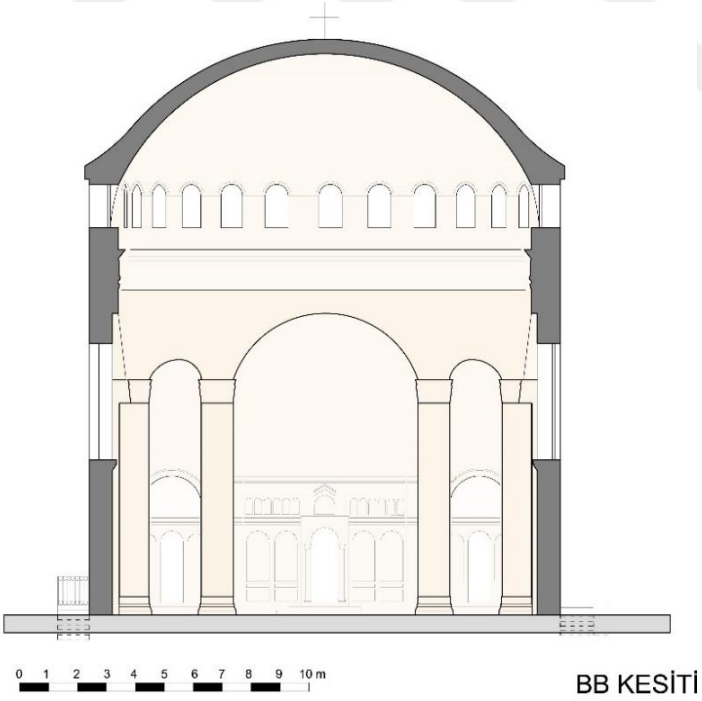
Şekil 4.57 : Ayia Kiryaki Kilisesi plan krokisi (Sönmez Pulat, 2019).

Şekil 4.58 : Ayia Kiryaki Kilisesi ana mekânı (Sönmez Pulat, 2019).

Şekil 4.59 : Ayia Kiryaki Kilisesi AA kesiti krokisi (Sönmez Pulat, 2019).

Şekil 4.60 : Ayia Kiryaki Kilisesi BB kesiti krokisi (Sönmez Pulat, 2019).

Naos ile bema arasında kalan templon beyaz mermerden yapılmıştır. Porfir parçaları ile renklendirilmiş ve üzerinde çeşitli tasvirlerin yer aldığı templon yapının eklektik özellikler gösterdiği bezemeli kısımlarından biridir (Karaca, 1996, s. 195).

4.4.4 Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi'nin yeniden yapımında idari süreç

Osmanlı Arşivi belgeleri, Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi'nin yeniden yapımında birçok kurumun görev aldığını ortaya koymaktadır. Bu kurumlar arası işleyiş için belgelerin kronolojik olarak içerikleri anlaşılmaya çalışılmıştır.

9 Ramazan 1310 (27.03.1893) tarihinde Patrikhâne-i Millet-i Rum İstanbul adına Patrik Neofitos'un Adliye ve Mezâhip Nezâreti'ne bir talebi olmuştur[91]. Daha önce yanmış kilisenin dört tarafındaki duvarların ve temellerin sağlam olanlarının korunup, boyu 45, eni 26, yüksekliği 35 zirâ (yaklaşık boyu 34 m, eni 20 m ve yüksekliği 26 m) boyutlarında kâgir olarak yeniden inşa edilmesi talep edilmektedir. Yeni yapılacak kilisenin masraflarının bir kısmı kilise sandığından, geri kalanının ise Hristiyan mahalle sakinlerinin yardımı ile karşılanacağı belirtilmiştir.

23 Rebiyülevvel 1311 (04.10.1893) tarihinde Şehremâneti Meclis Kalemi'nden Adliye ve Mezâhip Nezâreti'ne gönderilen yazı[92] Patrikhane'nin talep ettiği boyutlarda yeniden yapılacak kilise ile ilgili Şehremâneti'nin kararını içermektedir. Birinci Daire-i Belediye tarafından yapılan incelemeler sonucunda, kilisenin talep edilen yükseklikte yapılamayacağı belirtilmiştir. Buna sebep olarak kilise ile aynı mahalde bulunan Çadırcı Ahmet Çelebi Camii'nin şerefesinin ve mihrap mahallinin kapanacağı gösterilmiştir. Ayrıca iki çan kuleli inşa edilmesi talep edilen kilise için eski kilisede bir adet çan kulesi bulunması sebebi ile yine bir adet çan kulesinin sadece 25 zirâ yüksekliğinde (yaklaşık 19 m) yapılmasına izin verilmiştir. Mahalle nüfusu ile ilgili yapılan incelemede ise 250 hane ve bekârları ile beraber 300'e yakın bir Rum nüfusa karşılık, 40 hane yani yaklaşık 200'ü aşan Müslüman nüfus bulunduğu belirtilmiştir.

18 Cemâziyelahir 1311 (27.12.1893) tarihinde hazırlanan yazı[93] ile yeniden inşa edilecek kiliseye belirtilenin dışında ilaveler yapılıyor olması sebebi ile Şehremâneti tarafından yapılan incelemenin sonuçları Adliye ve Mezâhip Nezâreti'ne aktarılmaktadır. Birinci Daire-i Belediye tarafından yapılan incelemede kilise için bir plan çizimi ve dış yüzey alanını ifade eden bir tablonun hazırlanması gerektiği ifade edilmiştir. Bu doğrultuda kilisenin dış boyutunun 800 zirâ[94] (yaklaşık 460 m^2) alanında

[91] BOA. ŞD.2631/2-1.
[92] BOA. ŞD.2631/2-2.
[93] BOA. ŞD.2631/2-3.
[94] Osmanlı arşiv belgelerinde geçen zirâ ifadesi alan kelimesi ile bir arada kullanıldığı zaman aslında zirâkare olarak alan ölçüsü birimini belirtmektedir.

olacağı ve eski temelleri üzerine yapılacağı belirtilmiştir. Kilisenin iki kanadına da 58 zirâ ölçülerinde eski binalar ilave edilerek toplamda yaklaşık 850 zirâ inşaat yapılacaktır[95]. Çevrede bulunan mektep ve odaların ise tamirine gerek görülmemiş, bu durum hazırlanan çizim ve tablo ile birlikte Adliye ve Mezâhip Nezâreti'ne bildirilmiştir.

Şehremâneti'nin yapmış olduğu inceleme 28 Cemâziyelahir 1311 (06.01.1894) tarihinde Adliye ve Mezâhip Nezâreti Mezâhip Müdürlüğü'nden Sadaret makamına iletilmiştir[96]. Yapılacak kilisenin Çadırcı Ahmet Çelebi Camii'nin manzarasını ve mihrap mahallini kapatacağı düşüncesi ile 35 zirâ yerine 25 zirâ ve eski kilisedeki gibi tek çanlı olarak yapılmasına uygunluk verilmiştir. Kilisenin dış ölçülerinin de belirtilen boyutlarda olacağı, ayrıca mektep ve odaların tamirine gerek duyulmadığı ifade edilmiştir.

20 Recep 1311 (27.01.1894) tarihindeki yazışma Sadâret makamının onayını göstermektedir[97]. Buna göre, Gedikpaşa'da yanan Ayia Kiryaki Kilisesi'nin, Adliye ve Mezâhip Nezareti'nin görevlendirmesi üzerine Şehremâneti'nin yaptığı inceleme sonucunda belirtilen ölçülerde ve özelliklerde yapılmasında sakınca yoktur. Masraflar kilise sandığından ve cemaatin yardımlarından karşılanacaktır.

21 Recep 1311 (28.01.1894) tarihinde hazırlanan belge[98] ise Gedikpaşa'da muhterik olan Ayia Kiryaki Kilisesi'nin yeniden inşası ile ilgili ruhsat alınmasına dair evrakın özetini göstermektedir. Evrak kaydında, Divân-ı Hümâyûn kalemi tezkiresi, Adliye Nezâreti'nin tezkiresi, Şehremâneti'nin tezkiresi ve Rum Patrikinin takriri yanı sıra bir resimden de bahsedilmektedir[99].

---

[95] 800 zirâ ile 58 zirâ toplamı belgede yuvarlanarak 850 zirâ inşaat alanı şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca belgenin transkripsiyonu yapılmış metninde *"...Birinci Daire-i Belediye Müdüriyeti'ne lede't-tebliğ vârid olan cevâbda zikr olunan kilisenin sekiz yüz zira'-ı atik sathında bulunan eski temelleri üzerine inşâ ve iki cenahına elli sekiz zira'-ı atik ebniye ilâve olunarak mecmu'u sekiz yüz elli zira'dan ibâret olacağı..."* şeklinde ifade edilmiştir. 1893 yılındaki bu yazışmada 800 zira'-ı atik ifadesi dikkat çekmektedir. Yeni ölçü birimlerine ve metrik sisteme geçilmiş olunan bu dönemde hala eski ölçü biriminin özellikle belirtilerek kullanılması geçiş sürecinin net bir şekilde olmadığının kanıtıdır.

[96] BOA. ŞD.2631/2-4.

[97] BOA. ŞD.2631/2-5.

[98] BOA. ŞD.2631/2-6.

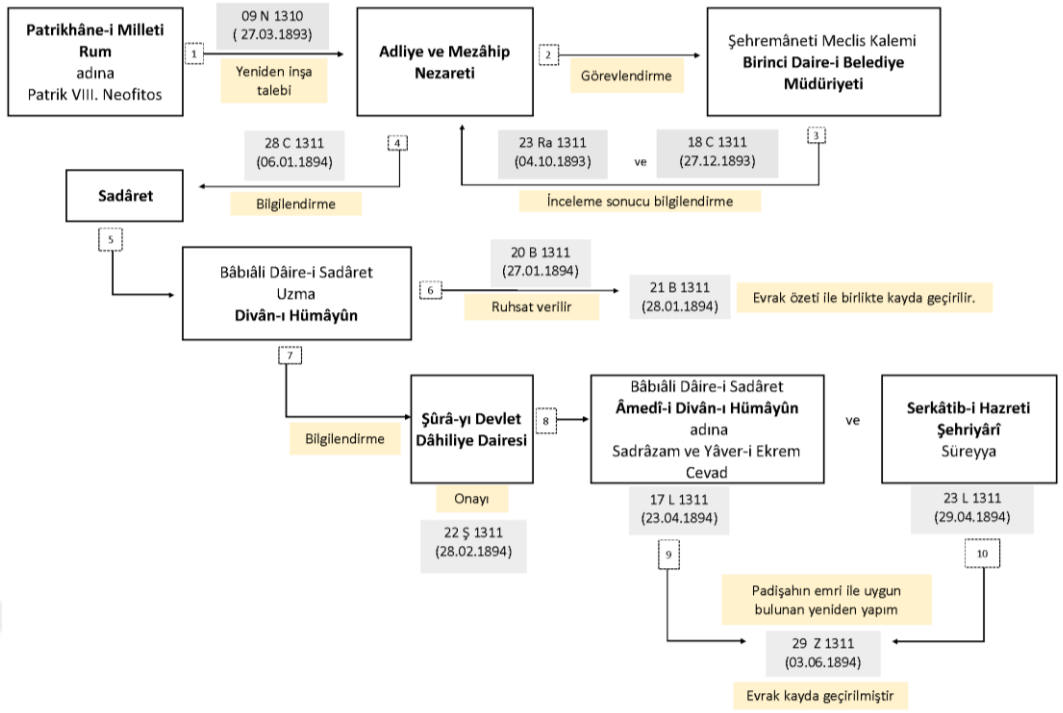
[99] Dosyaya ek olarak iliştirildiği bahsedilen resim ve yazışmalarda adı geçen plan çizimi ve cetvelli haritalara ulaşılamamıştır. Bu evrakların tasnif sırasında kaybolmuş olabileceği arşiv görevlileri tarafından ifade edilmiştir.

22 Şaban 1311 (28.02.1894) tarihli belge[100] Şurayı Devlet Dâhiliye Dairesi'nin üyelerinin imzalarını taşımakla beraber Gedikpaşa'da yeniden yapılacak Ayia Kiryaki Kilisesi ile ilgili kararı içermektedir. Kararda Şehremâneti'nin yapmış olduğu inceleme Adliye ve Mezâhip Nezareti'ne, oradan Divân-ı Hümâyûn Kalemi yazısı ile Şurayı Devlet Dâhiliye Dairesi'ne iletilmiştir. Sebepleri ve açıklamaları ile yeni yapılacak kilisenin inşaatı ile ilgili daha önceki yazışmalarda kurumların aldığı kararlar kabul edilmiştir. Bu yazışmalara göre farklı olan ifadeler ise şunlardır: Kilisenin kubbe yüksekliğinin 25 yerine 26,5 zirâ olmasında bir sakınca görülmemiş olup, bu yüksekliğin eskisini geçmeyecek biçimde olacağı belirtilmiştir. Ayrıca kubbenin iki yanına konan çan mahalli yerine tek çan kulesinin belirtilen sınır ve genişlikte, daha önce ifade edildiği şartlara uygun olarak yapılması durumunda sakınca bulunmamaktadır. Yazışmalara ek olarak iki kıta harita hazırlandığından bahsedilmiştir.

Arz tezkiresinin padişahın başkâtibine yazılması üzerine Bâbıâli Daire-i Sadâret Amedî-i Divân-ı Hümâyûn adına Sadrâzam ve Yâver-i Ekrem Cevad tarafından 17 Şevval 1311 (23.04.1894) tarihinde yazılan irade Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'nin dilekçesi[101] ve eki ile kilisenin yapımı ile ilgili teknik bilgilerin padişaha bildirilmesini içermektedir. Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî Süreyyâ tarafından 23 Şevval 1311 (29.04.1894) tarihinde padişaha arz edilen husus sadaret makamı aracılığıyla padişahın emrini içermektedir. 29 Zilkade 1311 (03.06.1894) tarihli belge Bâbıâli Evrak odası kaydı olup, Şehremâneti ile Adliye ve Mezâhip Nezâreti'ne bilgi verildiğini ifade etmektedir[102].

Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi'nin yeniden yapımı ile ilgili Patrikhane tarafından 1893 yılında yapılan talebe karşılık olan yazışmalar sonucunda, talep edilen yeniden yapıma uygunluk verilmiştir. Kilisenin yeniden yapılabilmesi için Osmanlı Devleti'nin birçok kurumu arasında yazışmalar söz konusu olmuştur (Şekil 4.61). Kilisenin yeniden yapımı ile ilgili Osmanlı Devlet kurumları arasındaki bu yazışmalar sonuncunda alınan karar 3 numaralı kilise defterine 291. hüküm olarak kayıt edilmiştir (EK C.2).

[100] BOA. İ.AZN.9 /26-1.
[101] BOA. İ.AZN.9 /26-2.
[102] BOA. BEO.414/30985-1.

Şekil 4.61 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi'nin yeniden yapımı ile ilgili Osmanlı Devleti kurumları arasındaki yazışmaların şeması (Sönmez Pulat, 2019).

Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi'nin yeniden yapımı ile ilgili olan yazışmalar dışında 1898-1899 yılları arasında gizlice yapımına başlanan ikinci çan kulesinin durumuna dair de yazışmalar söz konusudur.

15 Cemâziyelahir 1316 (31.10.1898) tarihli belge[103] Şehremâneti Meclis Kalemi'nden Dâhiliye Nezâreti'ne yazılmıştır. Daha önce iki çan kulesi yerine bir adet çan kulesi yapılmasına izin verilmiş olduğu halde ikinci kule inşa edilmeye çalışılırken inşaat durdurulmuştur. Belediye görevlilerinin birkaç günlük yoğunluğu fırsat bilinmiş ve gizlice kilisenin kapıları kapatılarak inşaata tekrar devam edilmeye çalışılmıştır. Bunun üzerine merkez komiseri ile birlikte inşaat alanına gidilip inceleme yapılmıştır. Kilise heyeti, kilisenin inşaatının sona yaklaştığını ve binanın güzelliğinin tek çan kulesi ile eksik kalacağını ifade etmekte, ikinci kule içine çan konulmayarak sadece saat konulmasını talep etmektedir. Şehremânetinin yaptığı inceleme sonucunda ikinci çan kulesinin inşaatının epey ilerlediği ve yıkılmasının mümkün olmadığı, bu sebeple de kilise heyetinin talebi doğrultusunda çan kulesinin yapılabileceği tespit edilmiş ve durum bu belge ile Şehremini Saffet Bey tarafından Dâhiliye Nezâreti'ne bildirilmiştir.

[103] BOA. ŞD. 799/15-1.

28 Cemâziyelahir 1316 (13.11.1898) tarihinde gönderilen yazı[104] Bâbıâli Daire-i Sadaret-i Uzma'dan kilisenin ikinci çan kulesinin yapımının hangi şartlarda kabul edildiğinin kararını Şehremâneti'nin Dâhiliye Nezareti'ne açıkladığı biçimde Sadaret'e aktarılmasını içermektedir. Aynı tarihli bir başka belge de[105] bu belgenin Dâhiliye Mektûbî Kalemi müsveddesi olarak aynı içeriktedir.

Gedikpaşa'da yeniden inşa olunacak Ayia Kiryaki Kilisesi'nin gizlice yapılan ikinci çan kulesi ile ilgili yazışmaların evrak özeti 5 Recep 1316 (19.11.1898) tarihi ile kaydedilmiştir[106]. Dâhiliye Nezâreti ve Şehremâneti tezkirelerini içermektedir. 16 Recep 1316 (30.11.1898) tarihinde ise Divân-ı Hümâyûn fermanda belirtilmemesine rağmen ikinci çan kulesinin yapımına başlandığı ve yapılan incelemeler sonrasında bu duruma benzer bir durumla daha önce karşılaşılmaması sebebi ile maksata uygun bir biçimde tamamlanması gerektiğine karar verildiği belirtilmektedir[107].

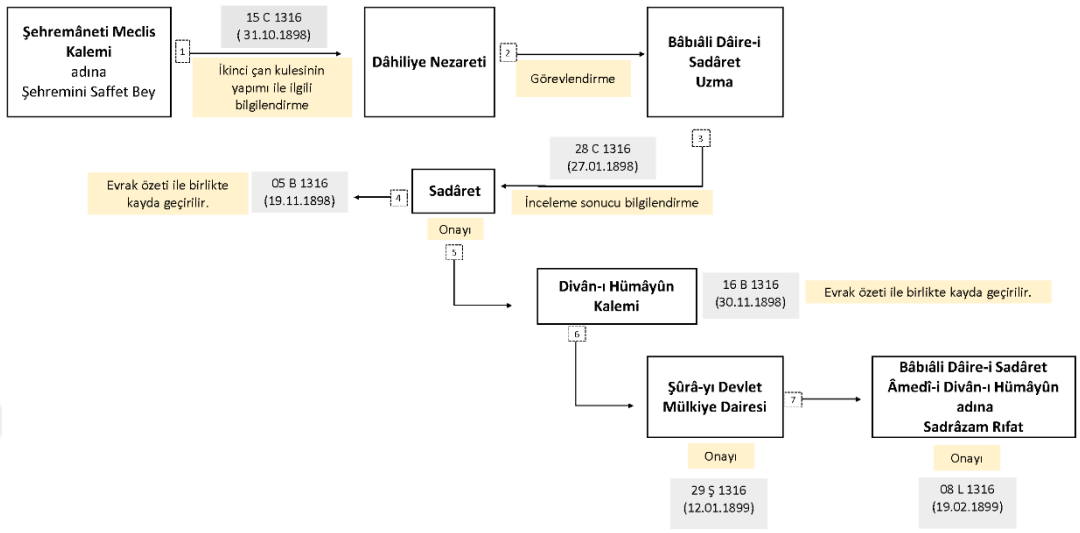
29 Şaban 1316 (12.01.1899) tarihli belge[108] Şurayı Devlet Mülkiye Dairesi'nin üyelerinin imzalarını taşımakla beraber Gedikpaşa'da yeniden yapılan Ayia Kiryaki Kilisesi'nin ikinci çan kulesine çan asılmaması ile ilgili kararı içermektedir. Kararda Şehremâneti'nin yapmış olduğu inceleme Dâhiliye Nezareti'ne, oradan Divân-ı Hümâyûn Kalemi yazısı ile Şurayı Devlet Mülkiye Dairesi'ne iletilmiştir. İkinci çan kulesi yapılmasına izin verilmemiş olmasına rağmen, kilise heyetinin güvenilir teminatı ile bu kuleye saat konulacağı daha sonra çan asılmasına olanak verecek bir şekilde inşa edilmeyeceği belirtilmiştir. Bu sebeple, bu çan kulesinin, belirlenen ölçülerde kilisenin dış görünümünün bütünlüğünü sağlaması sebebi ile inşaatının tamamlanmasında bir sakınca görülmemiştir.

Arz tezkiresinin padişahın başkâtibine yazılması üzerine Bâbıâli Daire-i Sadâret Amedî-i Divân-ı Hümâyûn adına Sadrâzam Rıfat tarafından 8 Şevval 1316 (19.02.1899) tarihinde yazılan irade[109] Şûrâ-yı Devlet Mülkiye Dairesi'nin dilekçesi ve eki ile kilisenin ikinci çan kulesi ile ilgili alınan kararın padişaha bildirilmesini içermektedir.

---

[104] BOA. ŞD. 799/15-2.
[105] BOA. DH.MKT.2132/117-1.
[106] BOA. ŞD. 799/15-3-1.
[107] BOA. ŞD. 799/15-3-2.
[108] BOA. Y.A.RES.98/16-2.
[109] BOA. Y.A.RES.98/16-1.

Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi'nin gizlice yapımına başlanan ikinci çan kulesinin tamamlanmasına verilen uygunluğu anlatan Osmanlı Devleti kurumları arasındaki yazışmalar Şekil 4.62'de verilmiştir.

Şekil 4.62 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi'nin ikinci çan kulesinin yapımı ile ilgili Osmanlı Devleti kurumları arasındaki yazışmaların şeması (Sönmez Pulat, 2019).

4.4.5 Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi'nin Mimar Perikles Fotiadis arşivinde bulunan belgeleri

Atina'da bulunan Küçük Asya İncelemeleri Merkezi, Anadolu'da yaşamış Yunanlıların yaşamı ve Yunanistan'a yerleşmesi ile ilgili arşivlerin korunması ve dokümantasyonunda çalışan bir kurumdur. Bu kurum bünyesinde Mimar Perikles Fotiadis'e ait arşiv sayesinde kendisinin mesleki çalışmalarına erişebilmek mümkün olmaktadır. Perikles Fotiadis arşivinde Ayia Kiryaki Kilisesi'nin mimarı olarak kilise inşaatı sırasında hazırlanan inşaat sözleşmesi ve kilise cemaat üyeleri ile mimar arasındaki bazı yazışmalara ulaşılmıştır. Bu bilgiler mimari anlamda bazı noktalarda teknik detaylardan bahsettiği ve aslında dönemin yapım faaliyetlerinin nasıl ilerlediğini gösterdiği için önemlidir.

26 Temmuz 1893 tarihli sözleşme[110], yedi kişiden (M.Papazoğlu, Ioakim Çavuşoğlu, P.M. Çavuşoğlu, Petros Gakis, N.Kardamitsis, Y. Apergis ve okunamayan bir isim)

[110] Sözleşme maddeleri Dr.Savvas TSİLENİS tarafından Yunanca'dan Türkçe'ye çevrilmiştir. Dört sayfa olan bu inşaat sözleşmesinin özgün metni EK B başlığı altında Şekil B.6, Şekil B.7, Şekil B.8 ve Şekil B.9'da verilmiştir.

oluşan kilise yapı işleri komitesi ile Mimar Perikles Fotiadis'in imzalarını taşımaktadır. 23 maddeden oluşan sözleşme inşaatın nasıl yürütüleceği ile ilgili detaylara değinmektedir. Sözleşmenin maddeleri şu şekildedir:

1. Madde: Mimar P. Fotiadis, Komite üyeleri tarafından 28 yıl önce yanan kilisenin eski temelleri üzerine bir kilise inşası için davet edilmiştir. Mimar çizimleri yeniden düzenleyip orada bulunan eski temelleri kullanacaktır.

2. Madde: İlk başta Bay Fotiadis Komite'nin eski temellerin kullanılması kararını bir ön şartla kabul etmektedir; bu temeller önce Teknik Komite üyeleri, yani sayın Vasilaki Efendi İoannidis ve Karateodori Efendi tarafından detaylı incelenip sağlam oldukları beyan edilecektir.

3. Madde: Bütün inşaat işleri yapı şartnamesine, mimarın talimatlarına, bu sözleşmenin maddelerine ve sanatın kanunlarına göre uygulanacaktır.

4. Madde: Komite bay Fotiadis'e inşaat yerinin yanında bir oda temin edip onu şantiye bürosu gibi kullanmasına izin verecek ve aynı zamanda; alt müteahhitlerin sözleşmelerini hazırlayacak, detay çizimlerini çizecek, şantiyeye gelecek malzeme dökümlerinin defterini tutacak, müteahhit ve işçilerin faturalarını hazırlayacak, yevmiye defterlerini yazacak, inşaat günlüklerini ve genel olarak yapılan masrafları kayıt edecek, malzeme tedarik edenlerin hesaplarını kontrol edecek ve inşaat yapımının tüm çizimlerini yapacak yardımcı bir eleman temin edecektir.

5. Madde: Komite herhangi bir müteahhitle sözleşme imzalamadan evvel onların uygun olup olmadığına dair mimara danışmalı ve onun aracılığıyla yardımcısının hazırlayacağı yapı şartnamesini ve sözleşmesini imzalamalıdır.

6. Madde: Duvarcıbaşı, işçibaşı ve yapının ustabaşısının seçimi veya tercihi mimarındır.

7. Madde: Mimar yokken Komite hiçbir olağandışı iş emredemez.

8. Madde: Herhangi olağandışı bir işi veya değişimi Komite yazılı olarak mimara bildirmek zorundadır.

9. Madde: (Binanın) Simetrisini, sağlamlığını/ dayanıklılığını veya sanatın kanunlarını zedelemeyecek veya zarar vermeyecek herhangi bir değişim veya olağandışı bir iş ancak mimar tarafından kabul edilecek ve uygulanmasına emir verilecek, eğer mimar tarafından kabul edilmezse uygulamaya geçilmeyecektir.

10. Madde: Eğer Komite ile mimar arasında değişim anlaşmazlığı olursa, çıkacak sorun Teknik Komite tarafından çözülecektir.

11. Madde: Herhangi bir iş mimarın verdiği emirlerle yapılmıyorsa mimar, bu işi durdurma yetkisine sahip olacaktır.

12. Madde: Mimar iyi uygulanmamış bir iş veya iyi kontrol edilmemiş bir uygulama yüzünden bir işçinin veya bir ustabaşının işten atılmasını talep edebilecektir.

13. Madde: Komite işçilere direkt emir veremez. Komitenin emirleri yazılı olarak sadece mimarın aracılığıyla verilir ve herhangi bir müsaade, istek veya önerinin uygulanması bir emir komuta zinciri takip etmelidir.

14. Madde. İnşaat konularının tartışılacağı Komite toplantılarında mimarın bulunması zorunludur.

15. Madde: Komite satın alınacak malzemeler için mimara danışmalı, ondan malzemelerin özellikleri ve ebatları hakkında bir rapor almalıdır.

16. Madde: Komite hiçbir sebepten mimarı binanın estetiğine, dayanıklılığına aykırı ve genel olarak uygun olmayan malzeme kullanımına mecbur edemez.

17. Madde: Mimar tarafından önerilen herhangi bir tanzim veya değişiklik inşaatın maliyetine etki etmiyorsa uygulanacaktır.

18. Madde: Eğer Bay Fotiadis mazeret göstermeden işi bırakırsa Komite onun yerini başkasına verecektir.

19. Madde: Eğer Bay Fotiadis hastalanırsa Komite geçici olarak Bay Fotiadis'in tavsiye edeceği vekili, kendisi geri dönene kadar kabul etmek zorundadır.

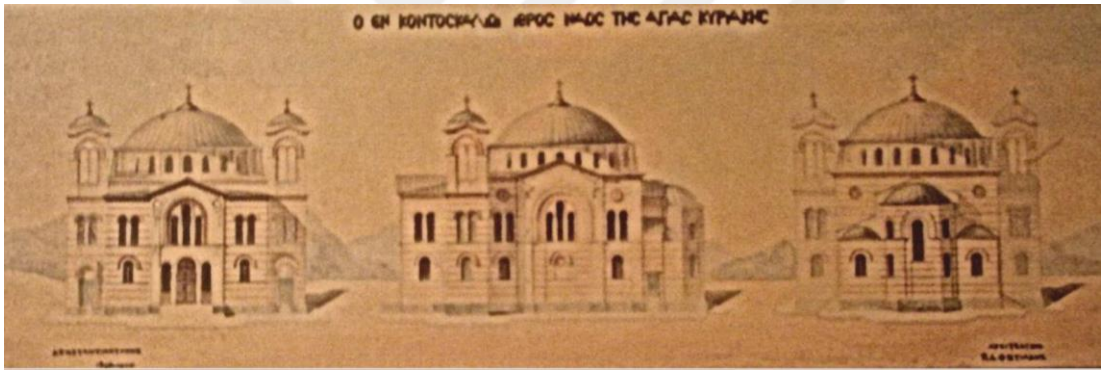
20. Madde: Komite şartnameye ve bu sözleşmenin maddelerine aykırı olarak Bay Fotiadis'i işten ayrılmaya mecbur ederse bunun sebeplerini bir raporda yazmalıdır. Teknik Komite tarafından Bay Fotiadis haklı bulunursa, o zaman Komite tarafından Bay Fotiadis'e elli (50) Türk lirası tazminat ödenecektir.

21. Madde: Bay Fotiadis Komiteden projenin çizimleri için yüz (100) Türk lirasını ücret olarak alacak ve inşaatın kontrolünü bitiş tarihi ne olursa olsun sonuna kadar başka hiçbir ücret talep etmeden yürütecektir.

22. Madde: Komite kararı ile Bay Fotiadis inşaatın bitiminden sonra yeniden yapacağı çizimler ve yapı şartnamesinin yazılışı için elli (50) Türk lirası alacaktır.

23. Madde: Komite yukarıdaki yüz (100) lirayı bu sözleşmenin imza tarihinden bir sene sonra verecektir.

23 Haziran 1900 tarihinde kilise yapı işleri komitesi ile mimar arasında hesaplar kapatılmış, alacak verecek olmadığına dair karşılıklı imzalar atılmıştır. Sözleşmenin maddeleri incelendiğinde, kilisenin 1865 yılında yanan eski kilisenin temellerini kullanarak yapılacağından bahsedilmiştir. Yeniden yapılacak yapının, yanan kiliseden sağlam kalan temelleri kullanacak olması, kilisenin eski boyutlarına uygun yapılacağının göstergesidir. Mimarın hazırlayacağı çizimlere uygun bir yapı yapılması ve hatta mimar yardımcısının detay çizimleri yapması, kullanılacak yapı malzemelerinin listesini, yevmiye defterlerini tutması, müteahhit ve işçilere yapılacak ödemelerin faturalarını hazırlaması, çalışmanın ne kadar detaylı ele alındığını göstermektedir. Yapı ile ilgili her türlü kararın mimara ait olması ise, mimarın en yetkili ve önemli kişi olduğunun göstergesidir.

Şekil 4.63 : Ayia Kiryaki Kilisesi batı, güney ve doğu cepheleri çizimleri[111] (Küçük Asya İncelemeleri Merkezi, Fotiadis Arşivi).

Hazırlanan bu inşaat sözleşmesi dışında çeşitli tarihlerde Kilise Yapı İşleri Komitesi ile mimar arasındaki bazı mektuplar da yapının yeniden inşası ile ilgili bilgi vermektedir. Komite üyeleri 15 Nisan 1893 tarihinde Mimar Fotiadis'ten yeni bir kilise inşasını ve bunun için çizim yapmasını istemektedir (Şekil 4.63, Şekil H.22). Kiliseye bir kubbe ve iki çan kulesi yapılmasının gerekli olduğu, teknik rapor ve fiyat analizi ile birlikte proje fiyatının ödeneceği, inşaatın kontrolü için ise bir ödeme yapılmayacağı mektupta ifade edilmiştir.

[111] TSİLENİS, Savvas'ın İstanbul'da Mekânın Şekillenmesi: 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Rum Mimarların Rolü (1878-1908) isimli doktora tezinde bu çizimin iki cephesi daha iyi çözünürlükte bulunmaktadır. Bu görsel EK H başlığı altında Şekil H.22'de verilmiştir.

29 Haziran 1893 tarihli bir başka mektupta, kilise temel kazısında 5,5 zirâ derinliğe ulaşıldığı ve konuyu incelemek için mimarın kiliseye gelmesi gerektiği yazılmıştır. Sözleşmede eski temellerin statik açıdan uygun bulunması durumunda kullanılacağı belirtilmiş idi. Bu mektupta da kilise temel kazısında 5,5 zirâ (yaklaşık 4 m) derinliğinden bahsedilmektedir. Bu kazının eski temellerin durumunu tespit etmek için mi, yoksa yeni bir temel inşası için mi yapıldığı konusunda bir belirsizlik söz konusudur.

14 ve 15 Temmuz 1893 tarihinde komite tarafından kaleme alınmış mektupta ise mimar, doğramacıların komiteye birim fiyat gönderdikleri konusunda bilgilendirilmektedir. Gelen fiyat listesinde Romanya'nın Galati bölgesinden ahşap kiriş, normal boyda lata, kesilmiş lata olmak üzere üç malzemenin adı geçmektedir. Bu malzemelerin taşıma masrafı komite tarafından karşılanacaktır. Kilisenin yapımı sırasında İstanbul dışından yapı malzemesi getirtilmiş olması dikkat çeken bir husustur. Fransız Mimar Alexandre Raymond'un daha önce bahsedilen kaynağında İstanbul'daki inşaatlarda kullanılan yapı malzemeleri ve işçilik ile ilgili hazırladığı fiyat listesinde de bu malzemeler ile karşılaşılmaktır. Romanya'nın Galati bölgesinden gelen, köknar ağacından yapılan 3 m uzunluğunda çeşitli ahşap elemanların, çoğunlukla çatı makasları ve kirişler için kullanıldığı; çivilenmiş biçimde hazır halde, kare veya başka kesitli olarak bulunduğu anlaşılmaktadır (Raymond, 1908, s. 197). Osmanlı döneminde Kalas[112] adı ile anılan, bugünkü adı Galati olan yerleşim, Tuna'nın Karadeniz'e döküldüğü noktada önemli bir ticaret kentiydi (Çağ, 2016, s. 278). 1861-64 Karadağ isyanı, 1861-66 Eflâk ve Boğdan olayları, 1862-67 Sırbistan hadiseleri, 1875-76 Hersek, 1848'den beri süregelen Bulgar isyanları ile Sultan Abdülaziz dönemi (h.d. 1861-1876) boyunca Balkanlar adeta bir savaş alanına dönmüştür. Osmanlı Devleti topraklarından birer birer ayrılan bu milletler, hukukî ve siyasî özerkliklerini kazanmaya başlamışlardır (Akyıldız, 2003, s. 161). 93 Harbi sırasında Rusya ile işbirliği yapan Romanya (Osmanlı Devleti döneminde Eflak ve Boğdan adı ile anılmaktadır) önce Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir (Birbudak, 2014, s. 137). Ardından da Osmanlı Devleti'nden 9 Mayıs 1877 günü mutlak bağımsızlığını almıştır (Giritli, 1981, s. 235). 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin

[112] Kalas kelimesi Türk Dil Kurumu'nun sözlüğüne göre ahşap yapılarda kiriş olarak kullanılan kalın biçilmiş uzun tahta veya kereste ifadelerine karşılık gelmektedir. Bu kereste Romanya'nın Kalas şehrinden getirildiği için bu adla anılmıştır.

Antlaşması'nda da Osmanlı Devleti Romanya'nın bağımsız bir devlet olmasını kabul etmiştir (Birbudak, 2014, s. 172). Bu da gösteriyor ki kilisenin yapımı sırasında (1893-1894) Osmanlı Devleti topraklarından yeni ayrılmış olan Romanya'dan yapı malzemesi temini devam etmektedir.

Son olarak da 25 Şubat 1895 tarihinde yazılmış mektupta Mimar Fotiadis ile birlikte taşçı Stefanos'un ertesi gün kiliseye gelip inşaat işlerine bakmaları rica edilmektedir. Bu da 1895 tarihinde kilise inşaatının henüz tamamlanmadığını göstermektedir.

4.4.6 Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi'nin yeniden yapımı (1893-1899)

Bu bölümde, farklı arşivlerdeki belgeler ışığında Gedikpaşa'da bulunan Ayia Kiryaki Kilisesi'nin yeniden yapım süreci sırasında karşılaşılan durumların neler olduğu ele alınacaktır. Kilisenin yeniden yapım sürecinde en çok üzerinde durulan konu kilisenin ölçüleri ve çan kuleleri olmuştur (Çizelge. 4.7).

Çizelge 4.7 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi'nin yapımı için belirlenen ölçüler.

	Gedikpaşa Aya Kiryaki Kilisesi		
	En	**Boy**	**Yükseklik**
Patrikhane Talebi	26 zirâ (20 m)	45 zirâ (34 m)	35 zirâ (26 m)
İzin verilen	_	_	26,5 zirâ (20 m)
Çizimde ifade edilen	_	_	_
Mevcut durum	24,4 m	30,6 m	20 m

Yukarıda da belirtildiği gibi, 1893 yılında Patrikhane'nin talep ettiği ölçüler, yaklaşık boyuna 34 m, enine 20 m ve yükseklik olarak 26 m'dir. Fakat kilisenin mevcut ölçüleri boyuna 30,60 m, enine 24,40 m yüksekliği ise 20 m'dir. Birinci Daire-i Belediyenin yapmış olduğu incelemeler doğrultusunda kilise, Patrikhane'nin talep ettiği ölçülerden daha farklı yapılmıştır. Kilisenin yakınında bulunan Çadırcı Ahmet Çelebi Camii'nin yüksekliğini geçmemesi gerektiği ve eski kilisede tek çan kulesi bulunduğu için Patrikhane'nin talepleri reddedilmiştir. Alan ölçüsü olarak yaklaşık 460 m^2 olacağı ve eski temellerinin kullanılacağı ve kilisenin iki kanadına da yaklaşık 33 m^2 binalar ilave edileceği belirtilmiştir. Toplamda yaklaşık 493 m^2 bir inşaat alanı olacağı ifade edilmiştir. Bugün kilisenin alanı ise yaklaşık 500 m^2 dir. Bunun yaklaşık 32 m^2'si çan kulelerinin taban alanına denk gelmektedir. Yazışmalarda bahsi geçen plan çizimlerinin bulunamaması sebebiyle form olarak kesin bir kanıya varılamamakla

beraber kilisenin Birinci Daire-i Belediye'nin belirttiği inşaat alanı kadar yapıldığı düşünülmektedir. Alan ölçülerinin yanında yükseklik olarak Patrikhane'nin talep ettiği gibi 26 m değil, yaklaşık 19 m ve tek çan kuleli olarak yapılmasına izin verilmiştir. Son karar olarak da kilisenin kubbe yüksekliğini geçmeyecek olması sebebi ile 20 m yüksekliğinde tek çan kuleli olarak yapılmasında bir sakınca görülmemiştir. Kilisenin bugünkü kubbe ve çan kulelerinin yüksekliğinin 20 m olduğu düşünülürse, Patrikhane'nin talep ettiği 26 m yüksekliğe izin verilmediği anlaşılmaktadır. Fakat Birinci Daire-i Belediye'nin ilk incelemelerde belirttiği 19 m yükseklikten bir metre kadar yüksek yapılmış olması da daha sonraki bir izin dâhilindedir. Kilisenin kubbe yüksekliğinin 20 m olması sebebi ile çan kulesi yüksekliğinin de 25 yerine 26,5 zirâ (yani 20 m) yapılmasında bir sakınca görülmemiştir.

Yazışmalara ek olarak bahsi geçen kilise ile ilgili plan çizimlerine arşiv belgeleri arasında rastlanmamıştır. Fakat mimar Fotiadis'e ait cephe çizimleri bulunan örneğin uygulama sırasında ölçeği belirtilememiş olmasına rağmen birebir uygulandığı görülmüştür. Bunun yanında 23 Rebiyülevvel 1312 (24.09.1894) tarihli bir kroki, Gedikpaşa ve Divan-ı Ali Mahallesi civarında bulunan cami, kilise, mektep mahalleri ile parsellerin hangi milletlere ait olduğunu göstermektedir (Şekil 4.64). Hazırlanan bu harita, tarih olarak kilisenin yeniden yapımının padişahın emri ile uygun bulunduğu tarihten yaklaşık dört ay sonradır. Bu krokinin kilisenin yeniden yapımında mahalle nüfusu ile ilgili istenen incelemeleri içeriyor olması Osmanlı Arşiv belgeleri arasında bahsi geçen iki kıta haritadan biri olabileceğini düşündürmektedir. Çizimdeki renkler çok okunaklı olmasa da lejantta soldan sağa doğru gri renkli alanlar Protestanlara, sarı renkliler Ermenilere, mavi renkliler Rumlara, pembe renkliler Müslümanlara ait olan parselleri ifade etmektedir[113].

4.4.4 bölüm başlığında bahsedildiği üzere 1893-1894 yılları arasında kilisenin yeniden yapımı ile ilgili olan yazışmalardan sonra 1899 yılı içinde kilisenin inşaatı sırasında ikinci çan kulesinin gizlice yapıldığı ve bu konu üzerine incelemeler yapıldığı belgelerden anlaşılmaktadır. Kilise heyetinin belediyenin denetimlerindeki açıktan faydalanarak inşa etmeye başladığı ikinci çan kulesinin yıkılmasının kilisenin cephe düzenindeki simetrik kurguyu bozacağı düşüncesi ile çan yerine saat konulması şartı

[113] Lejantta bazı grupların din, bazılarının milletler kimliğiyle ifade edilmesi; Osmanlı Devleti'nin toplumların bazılarını din üzerinden bazılarını millet üzerinden tanımladığını düşündürmektedir.

ile izin verilmiştir. Fakat bugün kilisede iki çan kulesi içinde de çan bulunmakta ve bahsedilen saat yer almamaktadır. Bu da kulelerin inşası sırasında yine bazı değişiklikler olduğunu göstermektedir.

Şekil 4.64 : Gedikpaşa ve Divan-ı Ali Mahallesi civarında bulunan cami, kilise, mektep mahalleri ile parsellerin hangi milletlere ait olduğunu gösteren kroki (BOA. HRT.h.2244).

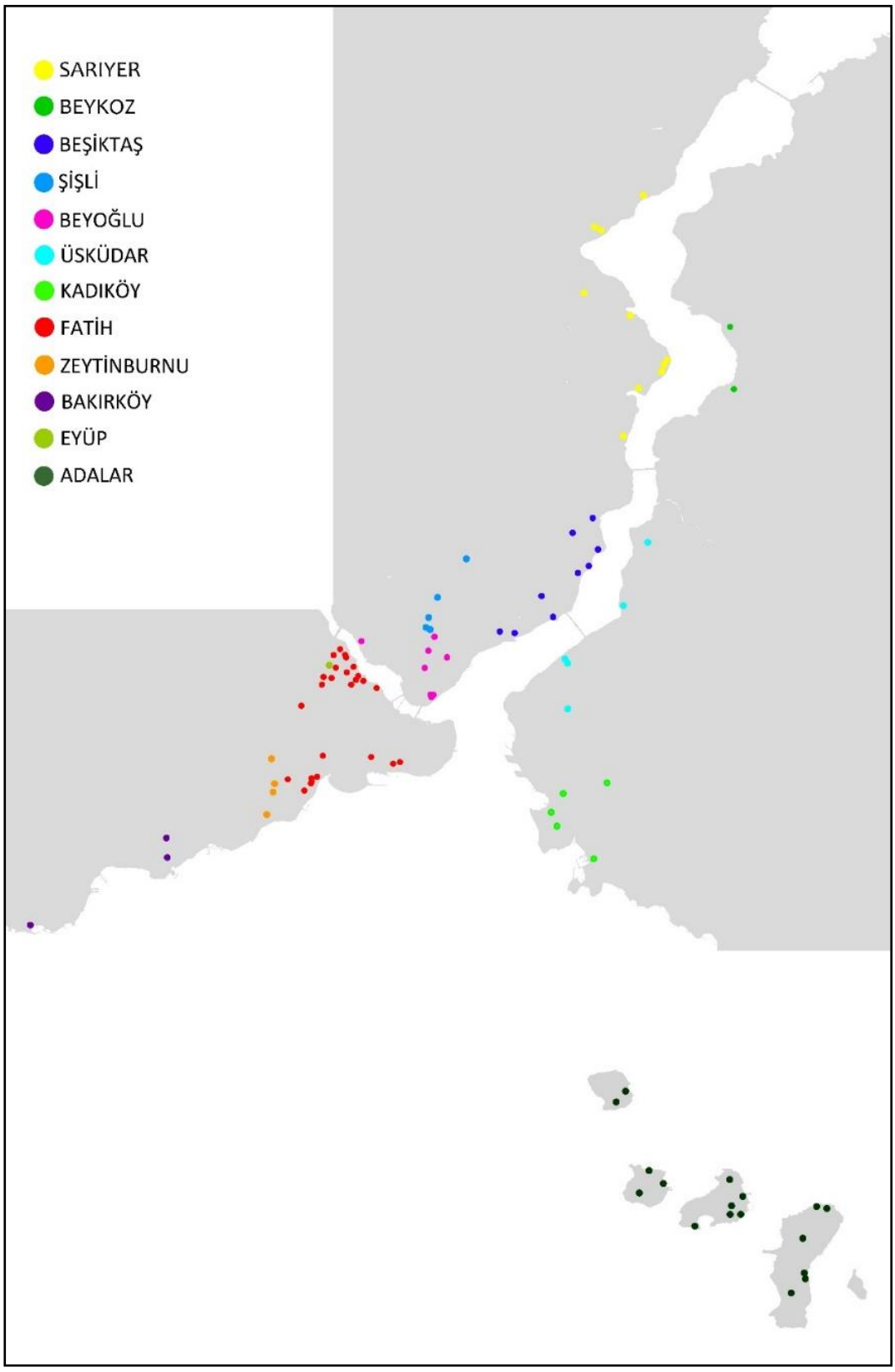
5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bizans ve Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapan İstanbul'un eşsiz kültürel mirasının şekillenmesinde farklı milletlere ait yapı gruplarının etkisi büyüktür. Bunlar arasında Bizans'ın tarihsel mirasçı olarak görülen Rumların ibadet yapılarının yarattığı kültürel çeşitlilik tartışılamaz. İstanbul'un fethinden sonra da Rum Ortodoks kiliseleri Osmanlı Devleti'nin belirlediği kurallar çerçevesindeki yeniden yapım veya onarımlarla varlıklarını sürdürmüşlerdir. Rum Ortodoks kiliseleri hakkında çeşitli arşivlerde yer alan belgeler bu yapıların inşa edildiklerinden itibaren geçirdikleri süreç ile ilgili değerli veriler sağlamaktadır.

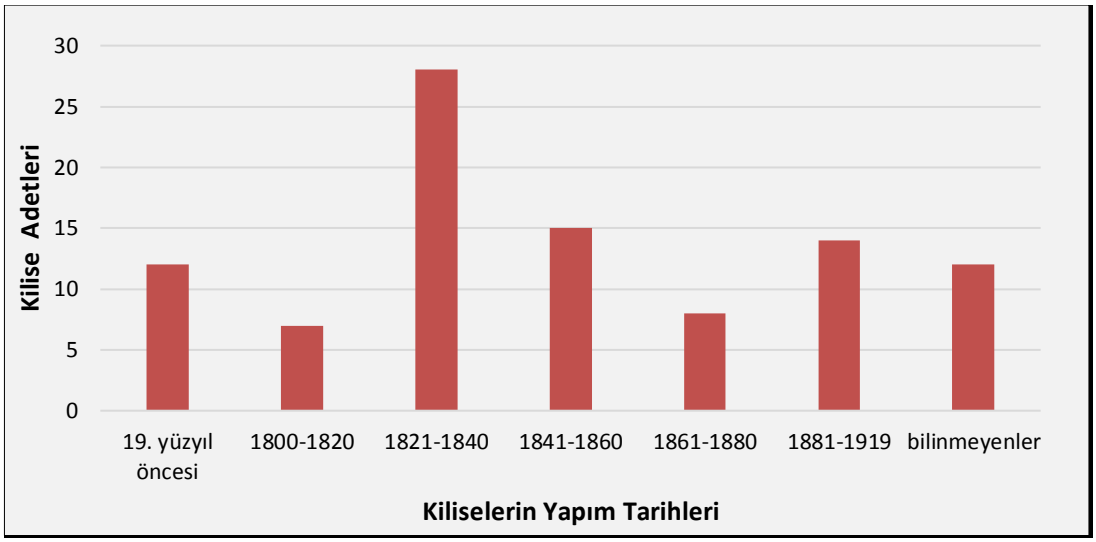
19. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde sosyal, ekonomik ve kültürel düzeni değiştirdiği gibi mimari düzeni de değiştirmiştir. Özellikle gayrimüslim yapılarının mimari biçimleniş ve boyutlarında Tanzimat dönemi öncesinde var olan kısıtlamalar, 19. yüzyıl içinde değişime uğramıştır. Yaşanan bu değişim ve dönüşümün arşiv belgeleri ışığında ele alınması bu tez çalışmasının ana amacı olmuştur. Bunun için öncelikle Osmanlı Arşivi'nde 19. yüzyılda İstanbul'da yapım veya onarım faaliyeti gören Rum Ortodoks kiliseleri ile ilgili araştırmalar yapılmıştır. Ulaşılan çok sayıda belge kiliselere göre tasniflenmiş, bazılarının tam metin transkripsiyonu, bazılarının da özet metinleri kullanılarak içlerinden niteliklerine göre incelenecek yapılar seçilmiştir. Bu belgeler kiliselerin yeniden yapım veya onarım süreçlerine dair sebep sonuç ilişkilerini, bu süreci yönlendiren kurumların işleyişini, dönemin teknik detaylarını (kimi zaman çizimler ile) içeren mimarlık ve restorasyon tarihi açısından önemli kaynaklar niteliğindedir.

Bugün İstanbul il sınırlarının tamamı yerine merkez ilçelerdeki (Adalar, Bakırköy, Beşiktaş, Beykoz, Eyüp, Fatih, Kadıköy, Sarıyer, Şişli, Üsküdar, Zeytinburnu) kiliseler üzerinde yapılan gözlemlerde 96 adet Rum Ortodoks kilisesi üzerinden ön araştırma yapılmıştır (Şekil 5.1). Bu kiliselerden 11 adedi mezarlık kilisesidir. Tarihî Yarımada'dan sonra kiliselerin en çok bulunduğu bölgenin Adalar ve Boğaz köyleri olduğu görülmektedir. Çeşitli kaynaklar ve kitabelerinden edinilen bilgiler doğrultusunda bu kiliselerin inşa edildiği tarihler tespit edilmiştir (Şekil 5.2). 19.

yüzyılda yapım faaliyetlerinin yoğun olması sebebiyle tez konusu kapsamında bu yüzyıl ele alınmıştır.

Şekil 5.1 : İstanbul'da bulunan Rum Ortodoks kiliseleri.

Şekil 5.2 : İstanbul'daki Rum Ortodoks kiliselerinin yapım tarihleri.

Tespit edilen bu kiliselerin her biri için envanter fişleri hazırlanmıştır. Envanter fişlerinin sağladığı bilgilere ve özellikle arşiv belgelerinin niteliklerine göre Galatasaray Panayia Kilisesi onarımı (genişletilmesi), Şişli Metamorfosis Kilisesi'nin yapımı, Kumkapı Panayia Kilisesi ve Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi'nin yeniden yapımı tez kapsamında detaylı olarak ele alınmıştır. 19. yüzyılın son çeyreğinde müdahale gören bu kiliselerin bağlı bulundukları cemaat vakıflarının arşivlerinde ve bazı özel arşivlerde de araştırmalar yapılmış ve daha farklı içerikte belgelere ulaşılmıştır. Tüm bu belgeler ele alınarak ifade edilen yapım ve onarım süreçleri, yapılar üzerinde gözlemlenmeye çalışılmıştır.

İncelenen örneklerde yeniden yapılan veya yeni yapılan kiliselerin hepsinin kubbeli olarak inşa edilmesi, Tanzimat ve Islahat Fermanları sonrası yaşanan inşaat serbestliğinin göstergesidir. Ayrıca bu kiliselerin mimari üslupları için de dönemin özelliklerini sergiler nitelikte eklektik yapılar olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle Tanzimat Dönemi sonrasında, önceleri daha sade mimari özellikler sergileyen kent içi kiliselerinin yerlerini, ölçek, cephe karakteri, bezeme gibi nitelikler bakımından kendini daha çok gösteren yapılara bıraktığı görülmektedir. Tez kapsamında çalışılan örneklerde de bahsedilen bu özellikler görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde bir yerleşim yerinde yaşayan toplulukların ihtiyaçları doğrultusunda ibadet mekânlarının şekillenmesi söz konusu olmuştur. Kiliseler deprem, yangın gibi doğal afetlerden, yaşanan bazı sosyal karışıklıklardan veya zamanla maddi yetersizliklerden bakımsız durumda kalıp onarıma hatta bazı durumlarda da yeniden yapılmaya muhtaç hale gelmişlerdir. Söz konusu onarım ve

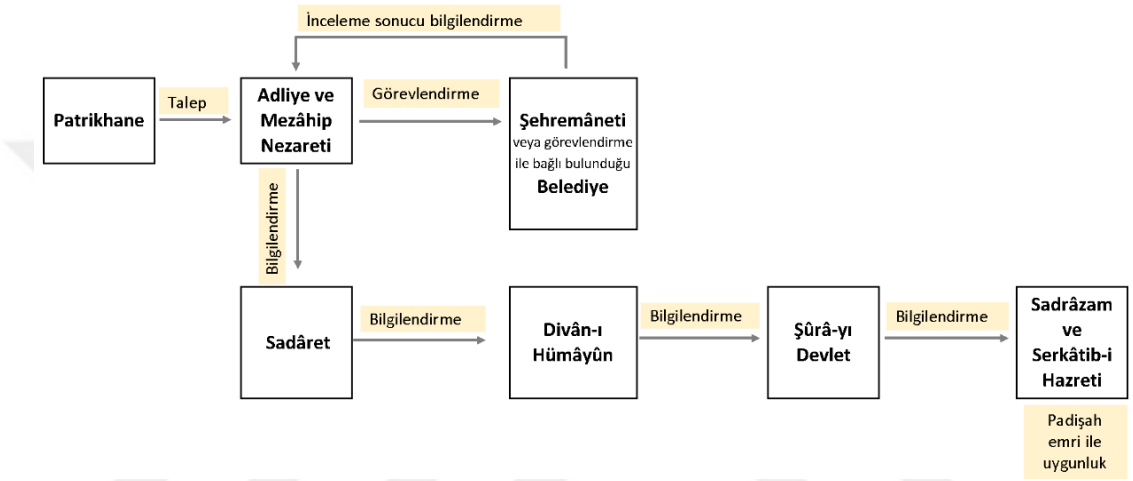
yapım süreçleri toplum ve devlet düzeni için belirli birtakım usul ve esaslara göre yapılmıştır. Bunlardan biri kiliselerin bulundukları çevre ile ilgili bazı incelemeler yapılmasının gerekliliğidir. Kilisenin yapılacağı arsanın ne cins olduğu, kime ait olduğu, orada bulunan Rumlar ile diğer cemaatlerin hane ve nüfuslarının ne kadar olduğu ve onlar için bir sakınca bulunup bulunmadığı, diğer dinlere ait ibadet yapılarının fiziksel durumu ile ilgili araştırmalar yapılması gerekiyordu. Bu araştırmalar, Osmanlı bürokrasisi tarafından yapılıp ona göre kiliselerin onarım veya yapım faaliyetlerine uygunluk veriliyordu. İncelenen örneklerde de yapım ve onarıma sebep olan etmenler; cemaatin kapasitesi için yetersiz kalan kilisenin genişletilmesi, yangın sonrasında yıkılan eski kilisenin yerine yenisinin yapılması olarak tespit edilmiştir.

Tez kapsamında, kiliselerin yapım ve onarım süreçleri, idari ve bürokratik mekanizmalar, malzeme sağlanması, çan kulelerinin yapımı, mimari tasarım ve uygulama arasındaki farklar ve finansal kaynaklar açısından ele alınmıştır. Bunların yanında İstanbul'daki Rum Ortodoks kiliselerinin korunmuşluk ve kullanım durumlarına dair gözlemler aktarılmıştır. Kiliselerin bugünkü koruma sorunları tez kapsamında incelenen dört örnek dışında yüzeysel olarak ele alınmıştır.

- ***Kiliselerin Yapım ve Onarımlarındaki İdari Süreç***

Kiliselerin yapım ve onarım süreçlerinin incelenmesinde, Osmanlı bürokratlarının tuttuğu kayıtlar önemli kaynakları oluşturmaktadır. Belirli bir düzen içinde işleyen süreçlerde talep eden ve talebi değerlendiren olarak öncelikle iki tarafın varlığından söz etmek gerekir. Talep eden, cemaat adına Patrikhane olurken, süreci denetleyen, teknik hizmet veren çeşitli Osmanlı Devlet kurumlarıdır. Söz konusu kurumlar arasındaki yazışmalar incelendiğinde talep ile başlayan ve yapım veya onarıma onay verilmesine kadar geçen bu sürecin ortalama bir yıl kadar sürdürdüğü görülmüştür. Kiliseler adına Patrikhane'nin Adliye ve Mezâhip Nezareti'ne yaptığı talep ile başlayan süreç, nezaretin Şehremâneti'ni görevlendirmesi ile devam etmektedir. İncelemeler kimi zaman bizzat Şehremâneti, kimi zaman da kiliselerin bağlı bulunduğu bölgelerdeki Belediyeler tarafından yapılmaktadır. Şehremâneti konunun teknik detaylarını; talep edilen yeniden yapım veya onarım ölçülerinin uygunluğunu incelemekle görevlidir. Kimi zaman bunları çizimlerle ve haritalarla destekler biçimde çalışmalarını gerçekleştirmektedir. Bazı durumlarda da mahallenin nüfus durumunu incelemek, diğer milletler için söz konusu talebin engel teşkil edip etmediğine

bakmakla görevlidir. Şehremâneti yaptığı incelemenin sonucunu tekrar Adliye ve Mezâhip Nezareti'ne bildirir, o da aldığı bilgiyi Sadâret makamına iletir. Bazı durumlarda Sadâret makamının onayı ile evrak kayda geçirilip, konu Divân-ı Hümâyûn'a aktarılırken çoğu durumda da ruhsat Divân-ı Hümâyûn tarafından verilip, evrak kaydı öyle tutulur. Şûrâ-yı Devlet'in onayına sunulan evrak, en son olarak da padişah adına Sadrâzam ve Serkâtib aracılığı ile padişahın emrini içerir. Gerekli iznin en son olarak padişah tarafından uygun bulunması ile kilise yapım veya onarım süreci başlar (Şekil 5.3).

Şekil 5.3 : Kiliselerin yapım ve onarımlarındaki idari süreç.

- ***Malzeme Sağlanması***

Kiliselerin arşiv kayıtlarından veya Osmanlı Arşivi belgelerinden, Rum Ortodoks kiliselerinin yapım ve onarım süreçlerinde kullanılan yapı malzemelerine ilişkin verilere ulaşılabilmektedir. Bu malzemeler arasında yerli ürünler olduğu kadar o dönem Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde olmayan topraklardan da malzemeler getirtildiği tespit edilmiştir. 19. yüzyılın sonunda İstanbul'un inşaat piyasasında kullanılan yapı malzemelerinin arasında Avrupa'dan getirtilen malzemeler olduğu Şark Ticaret yıllıklarında ve İstanbul'daki inşaat piyasası ile ilgili hazırlanmış olan diğer yayınlarda da görülmektedir. İncelenen örnekler üzerinde karşılaşılan yapı malzemeleri şunlardır: Malta taşı, Fransız taşı, Triyeste taşı, Roquefort çimentosu, İngiliz Hollick çimentosu, Romanya Galati bölgesinden getirtilen ahşap kiriş, normal boyda lata, kesilmiş lata ve Avrupa'dan tefriş olarak kullanılmak üzere getirtilen somaki taş ve mermer. Bu malzemeler kimi zaman kiliseler özelinde getirtilirken kimi zaman da İstanbul'da inşaat piyasasında satışı bulunan yapı malzemeleri olabilmektedir. Tanzimat dönemi öncesi onarımı gerçekleşecek kiliselerde mümkün

olduğunca eski yapı malzemelerinin kullanılmasına dikkat edilmekte, izinler bu doğrultuda verilmekteydi. Daha sonraki dönemlerde de özellikle yeniden yapılan kiliselerin dönemin inşaat piyasasında bulunan yapı malzemelerini de kullanmaya başladığı yapılan araştırmalar sonrasında tespit edilmiştir. Bu da dönem içinde yaşanan inşaat serbestliğinin bir başka göstergesi olarak düşünülmektedir. Daha çeşitli malzeme kullanımına olanak sağlanması ile Rum Ortodoks kiliseleri, mimari üslupları, cephe biçimlenişleri ile kent içinde göze daha çok çarpan yapılara dönüşmüştür.

- ***Çan Kulelerinin Yapımı***

Osmanlı Devleti topraklarında bulunan Rum Ortodoks kiliselerinde 19. yüzyıl başlarında ve daha önceki dönemlerde çan kulesi yapılmasına izin verilmediği ve bu yüzden kiliselerin kimi zaman avlularında bulunan bir ağaca çan bağladığı bilinmektedir. 19. yüzyılda önce Tanzimat Fermanı ve ardından Islahat Fermanı ile yaşanan değişimlerin kiliselerin yapım ve onarım süreçlerine de yansıdığından daha önceki bölümlerde de sıkça bahsedilmiştir. Yüzyılın ikinci yarısındaki yapılara bakıldığında çan kuleleri, kubbe gibi mimari elemanlar eklendiği, cephelerde ve iç mekânda bezemelerin kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Kimi kiliselere basit metal konstrüksiyondan kimisine ise kâgir olarak çan kuleleri eklenmeye başlamıştır. Bu çan kulelerinin basit konstrüksiyondan ve ölçek olarak küçük olanları genellikle kilise yapısının çatısı üzerinde görülürken kâgir olanlar ise kilise avlusunda yapıdan bağımsız olacak biçimde tasarlanmıştır. Yapıdan bağımsız olarak tasarlanan çan kuleleri özellikle yüzyılın sonuna doğru yapının tasarımında önemli bir role bürünmüş, cephe tasarım kurgusunu etkiler hale gelmişlerdir. Bazı örneklerde de yine yapıdan bağımsız ve dönemin eklektik özelliklerini gösteren önemli mimari strüktürler şeklinde ve daha anıtsal olarak tasarlanmışlardır.

Harap olan bir kilise yerine aynı parselde yeni bir kilise inşası söz konusu olduğunda, eski kilisedeki çan kulesi sayısının esas alındığı, cephe kurgusu açısından yapılacak ek çan kulelerinin içine çanların konulmaması hususunda Osmanlı Devlet kurumlarının incelemeler yaptığı tespit edilmiştir. Özellikle önceki kilisede tek çan kulesi bulunan örneklerde ikinci çan kulesinin yapımı her zaman bir problem haline dönüşmüş, inşa edilmesi durumunda da içine çan konulmasına devlet tarafından izin verilmemiştir. Gizlice yapımına başlanan çan kuleleri ise yapının dış güzelliğini bozacağı endişesi ile yapımının tamamlanması, ancak çan konulmaması şartı ile kabul edilmiştir. Bu gibi durumlarda çan yerine o kulelere tezyinat olarak saat konulabileceği ifade edilmiştir.

Tanzimat öncesi dönemde özellikle Osmanlı Devleti'nin belirlediği kurallara uygun olmayan onarım ve yapımlar yıkımla sonuçlanabilirken, 19. yüzyılın sonuna doğru kabul edilebilir ve sonradan ruhsat verilir bir hal aldığı incelenen örnekler üzerinde de gözlemlenmektedir.

- ***Mimari Tasarım ile Uygulama Arasındaki Farklar***

19. yüzyılda kiliselerin yapımlarında kimi zaman Alexandre Vallaury, Perikles Fotiadis gibi dönemin ünlü mimarları görev alırken, bazı kiliselerin mimarı ile ilgili kaynaklarda net olmayan bilgiler söz konusudur. Osmanlı bürokrasisi tarafından tutulan arşiv kayıtlarında mimarların isimleri her zaman anılmamaktadır. Mimarların isimlerinden ziyade kilise teknik heyeti ve Osmanlı Devlet kurumları görevlilerinin adları ile karşılaşılmaktadır. Arşiv belgeleri ekinde kimi zaman Rum Ortodoks kiliselerinin yapım ve onarım süreçleri ile ilgili mimari projelere erişilmiştir. Bu projelerin bazıları mimarın imzasını taşırken, bazılarının ise Osmanlı Devlet kurumları tarafından hazırlandığı düşünülmektedir. Fakat genel olarak yapılan incelemelerde çizimler ile uygulamalar arasında farklar olduğu görülmüştür. Bu farklar cephe ve plan biçimlenişinde olabildiği gibi bazı zaman da kilisenin boyutlarında gözlemlenmiştir. Osmanlı Devleti'nde kiliselerin yeniden yapımı ile ilgili ölçütlerden en önemlisi, ölçülerin eski kilisenin boyutlarına uyması gereğidir. Yeniden yapılan kiliselerde başlangıçta Patrikhane'nin talep ettiği ölçüler; kilise yakınında bir cami bulunması veya kilisenin önceki boyutlarına uymadığı gerekçesi ile kimi zaman reddedilmiştir. Şehremâneti tarafından yapılan incelemeler sonucunda bu gibi durumlarda talep edilen ölçülere uygunluk verilmemiştir. Bazı durumlarda da kiliseler için hazırlanan projelerdeki ölçüler ile Patrikhane'nin ifade ettiği ölçüler birbirine uymamaktadır. 1869 yılında çıkarılan kanunname ile resmî dairelerde, 1874 yılından itibaren ise bütün ülkede uzunluk birimi olarak metre, ağırlık birimi olarak gram kullanılması kararlaştırılmıştır. Metrik sistemin halk tarafından benimsenmesi ve kullanılması ise 1882'de ve 1886'da çıkarılan çeşitli kanunnameler ile zorunlu kılınsa da, halk eski ölçülerin kullanılmasında ısrarcı olmuştur (Acar, 2004, s. 90). İncelenen örneklerdeki yazışmalarda geçen ölçü birimlerinin de bu değişime rağmen çoğunlukla zirâ olarak belirtilmesi dikkat çekmiştir. Bu örnekler çıkarılan bu kanunnamelerden sonraki yapım veya onarım uygulamaları olmasına rağmen çoğunlukla eski ölçü birimlerinin kullanılıyor olması hâlâ geçiş sürecinde olunduğunun bir göstergesidir.

Yazışmalardaki ifadelerde kullanılan eski ölçü birimlerine rağmen çizimlerde çizgi ölçekler hem zirâ cinsinden hem de metre cinsinden olacak biçimde çizilmiştir.

Kiliselerin kimi zaman belirtilen ölçülerden daha küçük yapılması bulundukları arsanın vaziyet planı düşünülmeden projelerin çizildiğini düşündürmektedir. Çünkü mevcut bahçe sınırları veya komşu yapıların varlığı çizilen planın o alana sığmayacağını göstermektedir. Kiliselerin inşa sürecinde kimi zaman çevre yapılarla ilgili verilerden, örneğin yakın çevrede bir cami bulunmasından dolayı yükseklik kısıtlaması getirilmiştir. Yakın çevrede bulunan camilerin varlığını kapatmayacak şekilde yapılması, Osmanlı Devleti'nin belirlediği bazı kısıtlamalardan olmuştur. Eğer çevresel veriler açısından bir sorun gözükmüyorsa yükseklik olarak ilk başta Patrikhane'nin talep ettiği ölçülerden daha yüksek olacak biçimde çizimler yapıldığı ve uygulamalarında da yine daha yüksek kiliseler inşa edildiği gözlemlenmiştir.

Hazırlanan projeler sadece ölçek açısından değil, cephe ve plan şeması açısından da birebir uygulanmamıştır. Bu da hazırlanan projelerin çoğunun avan proje olarak düşünüldüğünü, uygulama sırasında revizyonlara gidildiğini göstermektedir. İncelenen yeniden yapım veya yeni yapı örneklerinde mimarın imzasının bulunduğu çizimlere daha çok uyulduğu görülmüştür. Osmanlı Devleti'nin kurumlarında keşif çalışmaları için hazırlanan çizimlerin ise uygulamaya etkisinin daha az olduğu tespit edilmiştir.

- ***Finansal Kaynaklar***

Rum Ortodoks kiliselerinin onarımı veya yeniden yapımında gerekli olan maddi kaynaklar çoğunlukla kiliselerin kendi sandıklarından veya topladığı bağışlar ile sağlanmıştır. Fakat bazı dönemlerde Osmanlı merkezî yönetimi veya mahalli idareciler de kiliselerin yapım ve onarım faaliyetleri için çeşitli yardımlarda bulunmuşlardır. Genel olarak Bizans kalıntıları üzerine inşa edilen kiliselerin yanı sıra devletin temin ettiği boş olan mirî araziler üzerine yapılan örnekler de söz konusu olmuştur. İncelenen örneklerde de daha önceden yerlerinde bulunan kilise arazileri üzerine ya da yeni belirlenen arsa üzerine inşa edilen yapılar bulunmaktadır. Yeni arsa üzerine inşa edilen bu kiliseler ya varlıklı bir ailenin bağışladığı arsa üzerine ya devletin mezarlık alanı olarak gayrimüslimler için tahsis ettiği arsalara yapılmıştır. İnşaat masraflarının karşılanması için ise tüccar, banker gibi varlıklı ailelerin yaptığı veya çevre esnafı ve mahalle sakinlerinin bir araya gelerek topladığı bağışlardan maddi

destek sağlandığı çeşitli arşiv kayıtlarından da anlaşılmaktadır. Bazı durumlarda da Rum, Ermeni, Yahudi ve Frenk kreditörlerin verdiği krediler ile masrafların karşılandığı tespit edilmiştir. Kiliselerin yapımlarında bağlı bulundukları cemaatlerin maddi durumlarının tasarım süreçlerine, yapının mimari özelliklerine ve kentsel anlamdaki görünürlüğüne etki ettiği incelenen örneklerde de görülmüştür.

Yapım veya onarım süreçleri maddi yetersizliklerle uzayan örnekler de söz konusu olmuştur. Bu yapıların masraflarının karşılanması için tiyatro, gösteri, piyango gibi bir takım etkinlikler düzenlendiği görülmektedir. Bu etkinliklerden elde edilen gelirler, kiliselerin inşaatının tamamlanmasında veya tefriş için kullanılacak malzemelerin sağlanmasında değerlendirilmiştir. Düzenlenen bu etkinlikler için Osmanlı Devleti'nin bazı kurumlarından izin alınması gerekliliği de yazışmalarda karşılaşılan bir durumdur.

- ***Tespit edilen koruma sorunları ve öneriler***

İstanbul'daki mimari çeşitliliğin bir parçası olan Rum Ortodoks kiliseleri taşıdıkları değer ve yaşanmışlıklar ile anlam kazanmakta, sosyal bir olgunun somut yansıması olmaktadır. Geçmiş ile gelecek arasında bağ oluşturan ve İstanbul'daki kültürel çeşitliliğin birer temsilcisi olan bu kültür varlıkları, Venedik Tüzüğü'nde (1964) bahsedildiği gibi bir sanat eseri olmanın yanında bir tarihî belge olarak da korunmalıdır. Fakat yapılan incelemeler göstermiştir ki İstanbul'daki Rum Ortodoks kiliseleri bugün birçok koruma sorunu ile karşı karşıyadır. Tez kapsamında çalışan dört örnek üzerinde koruma sorunları ve önerileri daha detaylı olarak önceki bölümlerde aktarılmıştır.

Tez çalışması kapsamında daha önce de belirtildiği gibi 96 adet kilise üzerinde gözlemler yapılmıştır. İstanbul'da bulunan Rum Ortodoks kiliselerinin günümüzdeki en önemli koruma sorunlarının neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Hazırlanan envanter fişlerinde de temel olarak kiliselere ait Osmanlı Arşiv belgelerinin fon bilgilerine yer verilirken, bir yandan da kiliselerin kullanımı ile korunmuşluk durumları aktarılmıştır. Bu araştırmalar sonucunda kiliselerin % 45'inin kullanıldığı, %35'inin kısmî olarak kullanıldığı, %20'sinin ise kullanılmadığı tespit edilmiştir. Dönüşümlü olarak ibadet yapan, her hafta ibadete açık olmayan kiliseler kısmî kullanım olarak ifade edilmiştir. Kullanım olmayan ifadesi ise çoğunlukla senenin bir veya iki günü, kilisenin isim günü ve bir iki özel gün dışında hiç açılmayan yapılar

için belirtilmiştir. Kullanılan kiliseler ise her hafta belirli günlerde ayin yapılan yapılar için ifade edilmiştir. Kiliselerin korunmuşluk durumları ise yaklaşık %32'si iyi, %45'i orta, %23'ü kötü olarak tespit edilmiştir. Kullanım sürekliliği olan kiliseler genellikle korunmuşluk olarak da iyi durumdadır. Cemaat sayısı az, kullanımı daha seyrek olan kiliselerin ise genellikle bakımsız durumda olduğu tespit edilmiştir. Bazı kiliselerde de kullanıcıların olumsuz müdahaleleri, yapılan kötü onarımlar ve niteliksiz ekler yapıların kötü durumda olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur.

Kiliselerin bakım, onarım veya restorasyon uygulamaları çoğunlukla bağlı bulundukları cemaat vakıfları tarafından yönetilmektedir. Bu sebeple onların maddi durumları, koruma yaklaşımları önem arz etmektedir. Cemaat üyelerinin koruma konusundaki tutumları kimi durumlarda yapıların özgün durumlarına zarar vermektedir. Yapılara, rölöveleri, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanmadan, bilimsel olmayan müdahalelerde bulunulduğu görülmüştür. Uzman kişilerin görüşü alınmadan, ustalar eliyle yapılan onarımlar, geçerli koruma ilkelerine uygun olmamaktadır. Sadece basit onarım izinleri alınarak yapıların sıvalarının kaldırıldığı pek çok uygulama ile karşılaşılmıştır. Taş dokunun ortaya çıkarılmasının yapıyı daha estetik göstereceği anlayışı ile yapılan bu müdahaleler her zaman ve her yapı için doğru uygulamalar olmamaktadır. Tam tersi bir yaklaşım olarak yapıyı tümüyle sıvayıp boyamak da her zaman doğru bir uygulama değildir. Bilinçsizce yapılan bu uygulamalar yapıların özgünlüğünü zedelemekte ve korunmuşluk durumlarına zarar vermektedir. Her yapının tarihsel geçmişi, yapı malzemeleri, yapım tekniği, plan şeması, bezeme programı gibi daha birçok özelliği kendi özelinde ele alınmalıdır.

Rum Ortodoks kiliselerinin korunmasında gerekli olan masrafların karşılanması cemaatler için zor olmaktadır. Az sayıda kalan cemaat üyelerinin kilise yapılarının korunması için yeterli düzeyde maddi imkânları olmaması, yapıları geçen süre zarfında bakımsızlığa doğru itmektedir. Bu da her geçen gün daha masraflı onarımlar yapılmasını beraberinde getirmektedir. Valletta İlkeleri'nde (2011) de bahsedildiği gibi: "Bir tarihî kenti veya kentsel alanı etkin biçimde korumak için sürekli izleme ve bakım zorunludur" (Url-7). Her tarihî yapının mevcut fiziksel durumunun korunması kendi özel çerçevesi içinde değerlendirilmelidir. Korumada öncelik her zaman en az müdahale ile düzenli bakımdan geçmektedir. Bu durum böylece kullanıcılara daha az maliyet yükü getirmekte, uzun vadede büyük masraflar çıkmasına engel olmaktadır. Yapılan onarımlarda korumanın ana prensiplerine daima dikkat edilmelidir. Örneğin,

bozulan malzemelerin yenilenmesi durumunda gerekli analizler sonrası, malzemenin karakterine uygun seçimler yapılmalıdır. Özgün malzemeler dışında kullanılacak yeni malzemeler renk, doku, boyut gibi özellikleriyle yapı ile uyumlu, fakat ayırt edilebilir olmalıdır.

Tez kapsamında çalışılan yapıların mülkiyet durumları geçmişten bugüne kadar olan haritalar üzerinde irdelenmiş, kiliseler ve onların vakıflarına ait olan yapıların 19. yüzyıldan günümüze kadar mülkiyet durumlarını çoğunlukla koruduğu tespit edilmiştir. Cemaatini önemli ölçüde kaybeden bu yapılar mülkiyet durumlarını korumakla birlikte, çoğunlukla atıl, kullanılmaz durumdadır. Özellikle cemaat sayısının azalması ile kiliselerin bünyesindeki birçok eğitim yapısının faaliyetlerine son verilmiş, bu da onları bakımsız bir hale getirmiştir. Bu yapılar arasında, sorunları basit onarımlarla giderilebilecek olanları kullanılır duruma getirmek mümkün olabilir. Cemaatler mevcut bütçelerini öncelikle sürekli gelir temin edebilecekleri bu yapılar için kullanmaları durumunda, kilise yapılarının da bakım ve onarımlarını sağlayacak gelirler elde edebilirler. Örneğin öğrencisi kalmadığı için kapatılan okul yapıları özel eğitim kurumlarına veya çeşitli kültür-sanat faaliyetlerinin gerçekleştirilebileceği kurumlara kiraya verilerek elde edilecek gelirler ile çeşitli bakım masrafları karşılanabilir. Bu gelirler ile kiliselerin bağlı bulunduğu cemaatler restorasyon önceliğini daha fazla ihtiyaç duyulan kiliselere vermelidir.

Kültürel mirasın sorumluluğunu sahiplenmek ve onu korumak öncelikle onu oluşturan toplumun görevidir. Toplumun bu bilinci küçük yaşlardan itibaren edinmesi durumunda kültürel miras öğeleri gelecek kuşaklara daha doğru bir şekilde aktarılacaktır. Toplumsal bilincin yanında kurumsal alanda da koruma konusu çevresel planlamanın ana hedefleri arasında ele alınmalıdır. Bu konuda çalışacak kişi ve kurumlar konu ile ilgili daha çok bilgi sahibi olmalıdır. Sadece o yapıyı kullanan kişilerin konuya yaklaşımları değil, devlet, yerel yönetimler, kültürel kurumlar ve yerel halk iletişim halinde ve işbirliği ile çalışmalıdır. Farklı meslek grupları, farklı disiplinlerdeki uzmanlar, yerel yönetimler, dernekler ve özel girişimcilerden oluşan gruplar ortak bir çalışma başlatmalıdır. Kültür varlıklarının belgelenmesi, korunması ve restorasyon projelerinin hazırlanması, uygulamalarının gerçekleştirilmesi kapsamlı bir iştir. İlk başta gönüllülük esasına dayalı çalışma, sonra profesyonel işlere dönüştürülebilir. Rum Ortodoks kiliseleri için de rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlanmasında üniversitelerin Mimarlık Fakülteleri ile iş birliğine

gidilebilir. Karşılıklı anlaşmalar sonucunda staj veya proje hazırlayacak öğrenciler kiliseler üzerinde çalışabilir. Bu durumda Patrikhane'nin de konuya yaklaşımı ve çalışma kolaylığı sağlaması önemlidir.

Rum Ortodoks kiliselerinin bakım ve onarımları, yaşatılıp gelecek kuşaklara aktarılması için maddi fonlar oluşturulmaya çalışılmalıdır. Bu konuda yerel ve uluslararası işbirliklerine yer verilmeli, ortak proje ve çalışmalar yapılmalı ve ilgili kurumların finansal desteği ve yapılacak bağışlar ile gelir elde edilmesi için stratejik planlar hazırlanmalıdır. Toplantılar, konferanslar, sempozyumlar, sergiler, konserler, dil eğitimleri gibi çeşitli kültürel ve sanatsal etkinlikler ile maddi gereklilikler için destekler sağlanmalıdır.

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması'nın 42. maddesinde

> Türkiye Hükümeti, mezkûr akalliyetlere ait kiliselere, havralara, mezarlıklara ve sair müessesatı diniyeye her türlü himayeyi bahşeylemeği taahhüt eder. Aynı akalliyetlerin hali hazırda Türkiyede mevcut olan evkafına ve müessesatı diniye ve hayriyelerine her türlü teshilat ve müsaadat ita olunacak ve Türkiye Hükümeti yeni müessesatı diniye ve hayriye ihdası için bu kabil sair müessesatı hususiyeye temin edilmiş olan teshilatı lazımeden hiç birini diriğ etmeyecektir (Düstur, 1931, s. 40).

Bu madde ile hükümet, azınlıklara ait kiliselere, havralara, mezarlıklara ve öteki din kurumlarına tam bir koruma sağlamayı vaat etmiştir. Bu azınlıkların Türkiye'deki vakıflarına, din ve hayır işleri kurumlarına her türlü kolaylıklar ve izinler sağlanacak ve Türk Hükümeti, yeniden din ve hayır kurumları kurulması için, bu nitelikteki öteki özel kurumlara sağladığı kolaylıkların hiçbirini esirgemeyecektir. İstanbul'daki Rum Ortodoks kiliselerinin bazılarının restorasyon masraflarının da Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından karşılandığı bilinmektedir. Bu kurumun Rum Ortodoks kiliselerinin bakım ve onarımlarında daha fazla destek sağlaması için ayıracağı bütçe arttırılabilir. Bunun için de kilise yönetimlerinin ihtiyaçlarının ne kadar olduğunun bilincinde olup, bu kuruma aktarmaları önem arz etmektedir.

Kilise cemaat vakıfları bünyesinde bulunan arşivlerin sağladığı veriler ile restorasyon tarihi yazımına önemli bilgiler aktarılabilmektedir. Ama yapılan çalışmada bu arşivlerin düzensizliği görülmüştür. Yaşanan birtakım siyasi olaylar sonucunda arşivlerini kaybeden kilise vakıfları olmasının yanında, var olan arşivleri tasnif edilip

düzenlenmemiş vakıflarla da karşılaşılmıştır. Cemaat vakıflarının ve Patrikhane'nin bu arşivlerin düzenlenmesi ile ilgili gerekli bilince ulaşması ve bu konuda çalışmalar yürütmesi önemlidir.

İstanbul'un kültürel zenginliğinin önemli bir unsuru olan Rum Ortodoks kiliselerinin bilimsel yöntemlerle onarılması için geçmiş müdahaleleri bilmek önem taşımaktadır. Bu bilginin en güvenilir kaynağı arşiv belgeleridir. Bu çalışmanın arşiv belgelerinden yararlanma konusunda geliştirdiği yöntemin, benzer akademik çalışmalar için de esinlendirici olması dileğimizdir.

KAYNAKLAR

Acar, Ş. (2004). Cümlenin Maksûdu Bir Ammâ Rivâyet Muhtelif Arşından Metreye, Dirhemden Grama. *Yapı Dergisi,* 267, ss. 85-92. İstanbul.

Akın, N. (1994a). Beyoğlu. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (c. 2, ss. 212-218). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.

Akın, N. (1994b). Kumkapı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (c. 5, ss. 120-121). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.

Akın, N. (1999). Kumkapı: Tarihsel Bir Kesit. *Arredamento Mimarlık, 5*, ss. 69-76. İstanbul.

Akın, N. (2011). *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*. İstanbul: Literatür Yayınları.

Aksel, A. (1994). Şişli İlçesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (c. 7, ss. 186-188). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.

Akyıldız, A. (2003). *Para Pul Oldu: Osmanlı'da Kağıt Para, Maliye ve Toplum* İstanbul: İletişim Yayınları.

Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Alemdar, S. (2012). *Osmanlı Devleti'nde Kiliselerin Tamir ve İnşası (1839-1856)* (Doktora tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Alsaç, Ü. (1992). *Türkiye'de Restorasyon*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Altan, B. (2007). *Arşiv Belgeleri Işığında Hazeran Han'ın Yapısal Çözümlemesi* (Yüksek Lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Amicis, E. D. (2013). *İstanbul* (F. Özden, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Anagnostopulu, A. (2011). Tanzimat ve Rum Milletinin Kurumsal Çerçevesi Patrikhane, Cemaat Kurumları, Eğitim (F. Benlisoy & S. Benlisoy, Çev.). P. Stathis (Ed.), *19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Annuaire Oriental du commerce de l'industrie, de l'administration et de la magistrature 1894. (1894). İstanbul: Cervati Frères & Cie.

Ayaz, F. (2018). *Burgazada Metamorphosis Manastırı Kilisesi ve Çevresinin Koruma Önerisi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Aydın, Y. N. (2017). *Yerleşmek ve Yersizleşmek: Şişli'de Azınlıklar* (Yüksek Lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Basut, S. (2002). *19. Yüzyılda Batılılaşma Etkisinde Bir Osmanlı semti: Kumkapı* (Yüksel Lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Başgelen, N. (1998). *Geçmiş Zamanda Şişli*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları & Kentbank.

Bilsel, F. C. (2015). Geç Osmanlı Döneminden Cumhuriyet'e Çağdaş Şehir Düşüncesi ve İstanbul Planlaması. *Antik Çağdan 21. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi* (c. 8, ss. 485-496). İstanbul: İBB Kültür A.Ş.

Binan, C. (2001). Türkiye'de Anıtsal Mimari Mirasın Restorasyonu ve Özgünlüğünün Korunması ile İlgili Riskler. H. Sezgin (Ed.), *Taç Vakfı'nın 25 Yılı Anı Kitabı Türkiye'de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras*. İstanbul: Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı.

Birbudak, T. S. (2014). *Romanya'nın Bağımsızlığını Kazanması* (Doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

BOA.A.}AMD.73/38. Hiristiyan ahiliye ait altı kilisenin tamiri ve altı adet kilise inşasına ruhsat verilmesi.

BOA.A.}AMD.75/81. Filibe Sancağındaki bazı köylerde Hiristiyan ahali için kilise yapılmasık hakkında Rum Patriği'nin tahriratının takdimi.

BOA.A.}AMD.78/74. Muhtelif yerlerdeki kiliselerin tamir ve inşası için Rum Patrikinin takrirlerinin takdimi.

BOA.A.}DVN.55/61. Dersaadet'te Tekfursarayı Mahallesi'nde bulunan kilisenin tamir edilmesi için gerekli iznin verilmesi talebine dair Rum patriğinin yazısı. a.g.tt

BOA.A.}DVN.MHM.8/85. Dersaadet'te Eğrikapı dahilinde Avcı Bey Mahallesi'nde bulunan Meryem Ana Kilisesi ile papaz odalarının tamiri ve teferruatı hakkında Zabtiye müşiri ile İstanbul kadısına hüküm.

BOA.A.{DVNSMHM.257. 257 numaralı Mühimme Defteri

BOA.A.{DVNSMHM.259. 259 numaralı Mühimme Defteri.

BOA.A.}MKT.49/60. Dersaadet'te Çadırcı Ahmed Çelebi Mahallesindeki Ayia Kiryaki isimli kilisenin çeşme ve su deposunun yeniden inşasında bir mahsur olmadığından engel olunmamasına dâir Zabtiye müşirine buyruldu ve ekleri.

BOA.A.}MKT.151/53. Dersaadet'te Sarmaşık mahallesi'ndeki Rum kilisesinin tamirine dair arzuhal ve Zaptiye Müşiri'ne buyruldu.

BOA.A.}MKT.228/53. İstanbul'da Boğaziçi'nde Yeniköy mahallinin Domuzdere karyesinde Ayayorgi Kilisesi'nin tamiri için keşfinin yapılması talebine dair Domuzdere karyesi reayasının arzuhali ve buyruldu.

BOA.BEO.349/26119. Beyoğlu'ndaki Meryem Ana Kilisesi'nin tamiri.

BOA.BEO.414/30985. Gedikpaşa Mahallesi'nde muhterik olan Ayia Kiryaki Kilisesi'nin müceddeden inşasına ruhsat itası.

BOA.BEO.570/42733. Kumkapı'daki büyük yangında muhterik olan Meryem Ana Kilisesi'nin müceddeden inşasına ruhsat itası.

BOA.BEO.890/66685. Beyoğlu'nda Meryem Ana Kilisesi'ne ilave olunacak papaz odaları.

BOA.BEO.3080/230953. Kumkapı'da inşa olunan Havuzlu namıyla maruf Meryem Ana Rum kilisesinin derununa tefriş olunmak üzere Avrupa'dan getirilen mermer ve somaki taşlarının gümrük resminden istisnası.

BOA.C.DH.235/11726. Islahat Fermanı tarihi olan 1272 senesi Cemaziyelevvelinden 1283 Zilhiccesi gayesine kadar milel-i muhtelife tarafından müceddeden ve tevsian inşa olunan kilise ve mekteb ve piskoposhaneleri mübeyyin pusula.

BOA.DH.MKT.124/4. Hastahane hamam ve acezehane gibi Darülaceze binaları inşaatının tamamlanabilmesi için Makriköyü Taş ocaklarından temin edilemeyen taşların Triyeste ve Marsilya taşlarından imali hususunda gereğinin yapılması.

BOA.DH.MKT.2132/117. Gedikpaşa'da yeniden inşa edilmekte olan merdivenli Ayia Kiryaki adlı Rum kilisesine ikinci bir çan kulesi yapılıp yapılmaması hususunda görüş

BOA.HH.d.22234. Haydarpaşa Kasr-ı Hümayunu masarıfat defteri.

BOA.HRT.h.2244. Gedikpaşa ve Divan-ı Ali Mahallesi civarında bulunan cami-i şerif, kilise ve mektep mahalli ile milel-i muhtelifenin sakin olduğu mahalleri gösterir kroki. EHT (Ölçek 1/24).

BOA.İ.AZN.8/28. Beyoğlu'nda bulunan Meryem Ana Kilisesi'nin tamir edilmesi.

BOA.İ.AZN.9/26. Gedikpaşa Mahallesi'nde muhterik olan Ayia Kiryaki Kilisesi'nin inşasına ruhsat itası.

BOA.İ.AZN.12/42. Kumkapı harikinde muhterik olan Meryem Ana Kilisesi'nin müceddeden inşasına ruhsat itası.

BOA.İ.AZN.23/8. Beyoğlu'nda Cadde-i Kebir'de bulunan Meryem Ana Kilisesi avlusundaki papas odalarının tevsiine ruhsat itası.

BOA.İ.DH.1028/81039. Beyoğlu'nda Şişli nam mahalde Rum Kabristanı içinde bulunan Metamorfosis nam Kilise'nin yeniden inşaası.

BOA.İ.HR.93/4540. Bazı kiliselerin tamiri.

BOA.İ.HR.130/6667. Büyükada'da ve Mihaliç'e bağlı Apolyond karyesinde bulunan Rum kilisesinin tamiri.

BOA.İ.TPH.2/25. Beyoğlu Kışla-i hümayununda kalan topçu alaylarıyla itfaiye ve nakliye taburlarının müştereken kullanmakta oldukları matbah ile çamaşırhane yanına Triyeste taşı döşeme masrafiyla kışladaki paşa dairesinin sakfının aktarılma masrafının tesviyesi.

BOA.İ.TPH.2/30. Beyoğlu Kışla-i hümayununun alt katıyla sair lazım gelen mahallerine Triyeste taşları döşenmesi ve masraflarının tesviyesi.

BOA.İ.TPH.3/30. Mühendishane-i Berr-i hümayun matbahının tavanına saç kaplattırılmak ve zeminine Triyeste taşları döşettirilmesi ve masraflarının tesviyesi.

BOA.MV.76/11. Darülaceze binalarından yapılmakta olan bir hastahane, hamam ve üç eczahanede hasıl olan mecburiyete binaen Makriköy taşı yerine

Marsilya ve Triyeste taşı kullanılmasını havi talep üzerine mezkur taşlar hakkında tahkikat icra olunması.

BOA.ŞD.799/15. Gedikpaşa'da yapılmakta olan Ayia Kiryaki nam Rum kilisesine ruhsat harici inşa edilen ikinci çan kulesi ile ilgili olunacak muamele.

BOA.ŞD.2626/47. Beyoğlu'nda bulunan Meryemana Kilisesi'nin aslına halel getirilmeden tamiri için ruhsat verilmesi.

BOA.ŞD.2631/2. Gedikpaşa Mahallesi'ndeki Ayia Kiryaki Kilisesi'nin müceddeden inşasına ruhsat itası.

BOA.ŞD.2632/1. Kumkapı'da muhterik olan Meryem Ana Kilisesi'nin müceddeden inşasına ruhsat itası.

BOA.ŞD.2672/22. Beyoğlu'nda Cadde-i Kebir'de Meryemana Kilisesi avlusundaki papaz odalarının, üstüne bir kat ilave edilerek genişletilmesine ruhsat verilmesi.

BOA.Y.A.RES.98/16. İstanbul Gedik Paşa'da derdest inşa olan kiliseye çan vaz'ına ruhsat i'tasına dair.

Boyacıoğlu, D. (2016). Osmanlı Sanayileşme Girişimleri ve 19. Yüzyıl İstanbul Seyahatnamelerinde Sanayı Yapılarından İzler. G. Çelik (Ed.), *Geç Osmanlı Döneminde Sanat, Mimarlık ve Kültür Karşılaşmaları* (ss.61-74). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Boyar, E. ve Fleet, K. (2014). *Osmanlı İstanbul'unun Toplumsal Tarihi* (S. Çağlayan, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Bozis, S. (2011). *İstanbullu Rumlar*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Can, C. (1993). *İstanbul'da 19. yüzyıl Batılı ve Levanten Mimarlarının Yapıları ve Koruma Sorunları* (Doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Can, S. (1999). *Belgelerle Çırağan Sarayı*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Can, S. (2002). *Osmanlı Mimarlık Teşkilatının XIX. Yüzyıldaki Değişim Süreci ve Eserleri ile Mimar Seyyid Abdülhalim Efendi* (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Can, S. (2010). *Bilinmeyen Aktörleri ve Olayları İle Son Dönem Osmanlı Mimarlığı*. Erzurum: Erzurum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

Can, S. (2014). Yıldız Hamidiye Camii'nin İnşası ve Mimarına İlişkin Yeni Bilgiler. B. Tanman (Ed.), *Nurhan Atasoy'a Armağan* (ss. 59-66). İstanbul: Lale Yayıncılık.

Cezar, M. (1963). Osmanlı Devrinde İstanbul'da Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler. *Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü Yayınları-1* (ss. 327-414). İstanbul: Berksoy Matbaası.

Cezar, M. (1991). *19. Yüzyıl Beyoğlusu*. İstanbul: Akbank.

Colonas, V. (2000). Osmanlı İmparatorluğu Kent Merkezlerinde Gayrimüslimler Tarafından Kamusal ve Özel Mekanların Oluşturulması: 19. Yüzyıl Sonlarında İstanbul'daki Rum Mimar ve Misyonerler. N. Akın, A. Batur, & S. Batur (Ed.), *Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı : Uluslarüstü Bir Miras* (ss. 372-378). İstanbul: YEM Yayın.

Coşkun, B. S. (2012). *İstanbul'daki Anıtsal Yapıların Cumhuriyet Dönemindeki Koruma ve Onarım Süreçleri Üzerine Bir Araştırma* (Doktora tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Çağ, G. (2016). Osmanlı Tuna'sında bir Mabet İnşası: Kalas (Galati) Hamidiye Cami-i Şerifi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 31*, ss. 278-294. Van.

Çağlayandereli, M. (2005). *Bir Sosyal Sorun Olarak Kentsel Doku Değişimi ve Çöküntü Mahalleleri: Gedikpaşa Örneği* (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çelik, G. (2007). *İstanbul Tarihi Yarımadası'nda Tanzimat Dönemi İdari Yapıları* (Doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Çelik, G. (2016). Tanzimat ve Tarihi Yarımada'nın Yeni Mimari Çehresi. G. Çelik (Ed.), *Geç Osmanlı Döneminde Sanat, Mimarlık ve Kültür Karşılaşmaları* (ss.29-39). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Çelik, Z. (2012). *İmparatorluk, Mimari ve Kent: Osmanlı-Fransız Karşılaşmaları (1830-1914)* (Z. Kılıç, Çev.). İstanbul: Ofset Yapımevi.

Çelik, Z. (2015). *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul* (S. Deringil, Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Çiftçi, A. (2004). *19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Askeri Mimari ve İstanbul'da İnşa Edilen Askeri Yapılar* (Doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Çiftçi, A. ve Yergün, U. (2010). Brick as a Construction Material in the Modernization Process of the Ottoman Architecture. *Advanced Materials Research, Vol.133-134*, 107-112. Erişim 10 Ocak 2018, http://www.hms.civil.uminho.pt/sahc/2010/107.pdf.

Demirağ, Y. (2002). Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumları. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM, 13*(13), 15-33. Ankara. Erişim 24.03.2019, https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/.

Denel, S. (1982). *Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekânlarda Değişim ve Nedenleri*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi.

Dikici, R. (2015). *Dört İstanbul*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Dirimtekin, F. (1972). XIX. Yüzyıldan Bugüne Kadar İstanbul. *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Bülteni*, 36/315. İstanbul.

Düstur, Ü. T. (1931). *Cilt: 5*. İstanbul: Necmi İstikbal Matbaası.

Ekim, Z. E. (2018). *İstanbul'da Sultan Abdülaziz Dönemi Kasırları Arasında Ayazağa Kasırlarının Yeri* (Doktora tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ekiz Barış, K. (2018). Bozcaada Kimisis Teodoku Rum Ortodoks Kilisesi. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, 16*(24), 211-244. Çanakkale. Erişim 22.03.2019, http://acikerisim.lib.comu.edu.tr:8080/xmlui/.

Eldem, E. (1997). Osmanlı Dönemi İstanbul'u. M.Armağan (ed.), *İstanbul Armağanı, 3, Gündelik Hayatın Renkleri* (ss. 13-26). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.

Ergin, O. N. (1995a). *Mecelle-i Umûr-i Belediyye* (c. 4). İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.

Ergin, O. N. (1995b). *Mecelle-i Umûr-i Belediyye* (c. 3). İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.

Erim, N. (1953). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri I : Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuku Fakültesi Yayınları.

Ertuğrul, A. (2015). İstanbul Tamirat ve Restorasyon Tarihi. *Antik Çağdan 21. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi* (c. 8, ss. 484-495). İstanbul: İBB Kültür A.Ş.

Eruzun, C. (1994). İmar Planları. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (c. 4, ss.162-164). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.

Eskenazi, Ş. (2012).*Galata-Beyoğlu-Şişli Bölgelerinin Gelişiminde Gayrimüslimlerin Rolü, 1910-1966 Döneminde İstanbul'da Etnik İş Bölümü ve Ticari Coğrafya* (Yüksek Lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Eyice, S. (1995). Fatih Camii ve Külliyesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (c. 12, ss. 244-249). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

Fındıkgil Doğuoğlu, M. M. (2002). *19. Yüzyıl İstanbul'unda Alman Mimari Etkinliği* (Doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Freely, B. ve Freely, J. (2015). *Galata, Pera, Beyoğlu: Bir Biyografi* (Y. Türedi, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Freely, J. (2010). *Prens Adaları* (K. Sarıoğlu, Çev.). İstanbul: Adalı Yayınları.

Gavraoğlu, K. ve Kanner, E. (2010). İstanbullu Rumların Günlük Yaşamlarından Bir Kesit: Cemaat Arşivleri ve Bina Kayıtları (A. Ozil, Çev.). H. Kuruyazıcı & E. Şarlak (Ed.), *Batılılaşan İstanbul'un Rum Mimarları* (ss.14-26). İstanbul: Zoğrafyon Lisesi Mezunlar Derneği.

Giritli, İ. (1981). Romanya ve Türk-Romen İlişkileri. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 45*(1-4), ss. 235-248. İstanbul. Erişim 15.05.2019, https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhfm/issue/9084/113396.

Gül, M. (2009). *Modern İstanbul'un Doğuşu, Bir Kentin Dönüşümü ve Modernizasyonu* (B. Helvacıoğlu, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Gülenaz, N. (2011). *Batılılaşma Dönemi İstanbul'unda Hanlar ve Pasajlar*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Güler, A. (1998). Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Din-İbadet, Eğitim-Öğretim Hürriyetleri ve Bu Bakımdan Kilise Defterlerinin Kaynak Olarak Önemi (4 Numaralı Kilise Defteri'nden Örnek Fermanlar). *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM, 9* (9), ss. 155-175. Ankara. Erişim 22.12.2018, http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1153/13571.pdf.

Gülersoy, Ç. (1994). Beyoğlu'nda Toplumsal Değişimler. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (c. 2, ss. 218-228). İstanbul Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.

Gürses Söğüt, S. (2015). Yeni Belgelerle 1865 Hocapaşa Yangınının Sınırları. *Toplumsal Tarih, 263*, ss. 74-80. İstanbul. Erişim 16.06.2019, https://www.researchgate.net/publication/308890196_Yeni_Belgelerle_1865_Hocapasa_Yangini'nin_Sinirlari.

Hitchcock, H. R. (1958). *Architecture: Nineteenth and Twentieth Centuries*. Baltimore: Penguin Books.

Hovhannesyan, S. S. (1996). *Payitaht İstanbul'un Tarihçesi* (E. Hançer, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Hür, A. (1994). Gedikpaşa. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (c. 3, ss. 388-389). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.

İstanbul. (1994). Şişli. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (c. 7, ss. 184-185). İstanbul Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.

Kabil Bozkurt, N. D. (2018). *Büyükada Rum İlkokulu Restorasyon Projesi* (Yüksek Lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kalaycı, H. (2014). Rum Kiliseleri. M. S. Genim, Y. Dağlı, E. Karakya, M. İstekli, & D. Çakıl (Ed.), *Geçmişten Günümüze Beyoğlu Cilt II* (ss. 490-498). İstanbul: Taç Vakfı Yayınları.

Kalogeras, N., Pavlatos, C. ve Tsilenis, S. (2009). Η επισκευή του ιερού Εισοδίων της Παναγίας της κοινότητας Σταυροδρομίου Κωνσταντινούπολης (İstanbul Beyoğlu Rum Cemiyetinin Panayia İsodion Kilisesinin Onarımı) *Ήπιες επεμβάσεις για την προστασία των ιστορικών κατασκευών. Νέες τάσεις σχεδιασμού (Tarihi Yapıların Korunmasında Ilımlı Müdahaleler).Πρακτικά 3ου Εθνικού Συνεδρίου Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας & Υπουργείο Πολιτισμού, Εφορεία Νεωτέρων Μνημείων Κεντρικής Μακεδονίας (Yunanistan Mühendisler ve Mimarlar Odası Merkezi Makedonya Şubesinin ve Kültür Bakanlığı Merkezi Makedonya Yeni Çağ Tarihi Eserler Bölümünün beraber düzenledikleri 3. Milli Kongre Bildirileri)* ss. 55-62. Selanik: Ianos yayınevi.

Karaca, Z. (1996). *İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Karahasan, Ü. (2005). *Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları Dönemi* (Doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Karakuyu, M. ve Kara, M. (2010). İstanbul'daki Gayrimüslim Toplulukların (Ermeni, Rum ve Yahudi) Tarihsel Serüveni ve Günümüzdeki Sosyoekonomik Durumları: Coğrafi Bir Analiz. *Akademik Araştırmalar Dergisi, XXII*(47-48), ss. 295-316. Erişim 04.05.2018, https://www.academia.edu/tr

Karal, E. Z. (1983). *Osmanlı Tarihi -V: Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Karpat, K. H. (1985). *Ottoman Population, 1830-1914: Demographic and Social Characteristics*. Wisconsin-USA: University of Wisconsin Press.

Karpat, K. H. (2017). *Osmanlı Modernleşmesi: Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus* (C. Elitez, Çev.). İstanbul: Timaş Kitabevi.

Kaya, Ş. (2012). İzmit'te İnşa Edilmesi Tasarlanan Üç Yapı İçin Hazırlanan Keşif Defterlerinin (1888-1912) Yapı Malzemesi Terminolojisi Açısından Değerlendirilmesi. *Sanat Tarihi Yıllığı, 21*, ss. 59-88. İstanbul.

Kiutuçkas, Y. (2011). 1878'e kadar İstanbul'daki Bulgar Cemaati (F. Benlisoy & S. Benlisoy, Çev.). P. Stathis (Ed.), *19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler* (ss. 39-56). İstanbul: Tarih Vakfi Yurt Yayınları.

Koçu, R. E. (1973). Gedikpaşa. *İstanbul Ansiklopedisi* (c. 170, ss. 6070). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Kömürciyan, E. Ç. (1988). *İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul* (H. D. Andreasyan, Çev.). İstanbul: Eren Yayıncılık.

Kuban, D. (1996). *İstanbul Bir Kent Tarihi: Byzantion, Konstantinopolis, İstanbul* (Z. Rona, Çev.). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Kuban, D. (2010). *Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.

Kula Say, S. (2014). *Beaux Arts Kökenli Bir Mimar Olarak Alexandre Vallaury'nin Meslek Pratiği ve Eğitimciliği Açısından Kariyerinin İrdelenmesi* (Doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kurtaran, U. (2011). Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi, 1*(8), ss. 57-71. Kars.

Kuruyazıcı, H. (2011). *Adalar, Binalar, Mimarlar*. İstanbul: Adalı Yayınları.

Madran, E. (1985). Osmanli Devletinde Eski Eser ve Onarim Üzerine Gözlemler. *Belleten, 49*(195), ss. 503-546. Ankara.

Madran, E. (2002). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler: 1800-1950*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Mantran, R. (1986). *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul* (M. A. Kılıçbay & E. Özcan, Çev.). İstanbul: Verso Yayınları.

Mantran, R. (1991). *XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Günlük Hayat* (M. A. Kılıçbay, Çev.). İstanbul: Eren Yayıncılık.

Mantran, R. (2001). *İstanbul Tarihi* (T. Tunçdoğan, Çev.). İstanbul: İletisim Yayınları.

Mazlum, D. (2013). Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında 18. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığında Avrupa Kökenli Malzeme Kullanımı. F. Hitzel (Ed.), *14th International Congress of Turkish Art Proceedings*, ss. 503-506. Paris: Collège de France.

Michaud, J. F. ve Poujoulat, J. J. F. (2014). *İmparatorluklar Şehri İstanbul 1830* (N. Demirtaş, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.

Millas, A. (1996). *Σφραγιδες Κωνσταντινουπολεως Ενοροιες Αγιωτατης Αρχιεπισκοπης (İstanbul'un Mühürleri)*. Atina: Εκδοσεις Συλλογου Ιστοπικης Και Λαογραφικης Ερευνας Η Μνημοσυνη.

Moltke, H. V. (2016). *Moltke'nin Türkiye Mektupları* (H. Örs, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Müller-Wiener, W. (1998). *Bizans' tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Müller-Wiener, W. (2001). *İstanbul'un Tarihsel Topografyası: 17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul* (R. Schiele, N. Fıratlı, N. Ş. Doğan, & W. Schiele, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Nasır, A. (1991). *Türk Mimarlığında Yabancı Mimarlar* (Doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Ensititüsü, İstanbul.

Ortaylı, İ. (2008). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat.

Ortaylı, İ. (2014). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Ortaylı, İ. (2015). *Batılılaşma Yolunda*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Ozan Arsan, Z. (2017). *İstanbul, Gedikpaşa Tarihi Kent Dokusuna Yönelik Bir Araştırma* (Yüksek Lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Ozil, A. (2010). İki Okuma Odası Bir Narteks: Rum Cemaat Yapılarına Tarihsel ve Toplumsal Bir Bakış (1856-1914). H. Kuruyazıcı & E. Şarlak (Ed.), *Batılılaşan İstanbul'un Rum Mimarları* (ss. 28-36). İstanbul: Zoğrafyon Lisesi Mezunlar Derneği.

Örs, İ. R. (2009). İstanbullu Rumlar, Eski İstanbullular. A. Çarkoğlu & M. Güvenç (Ed.), *Eski İstanbullular Yeni İstanbullular* (ss. 115-123). İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.

Özcan, K. (2006). Tanzimat'ın Kent Reformları: Türk İmar Sisteminin Kuruluş Sürecinde Erken Plânlama Deneyimleri (1839-1908). *Osmanlı Bilimi Araştırmaları, 7*(2), ss. 149-180. İstanbul. Erişim 02.10.2017, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/13268.

Özden Giritlioğlu, P. P. (1994). *Kumkapı Telli Odalar Sokağı'nda Bir Fiziksel Çevre Koruma Çalışması* (Yüksek Lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Özer, İ. (2005). *Avrupa Yolunda Batılaşma ya da Batılılaşma: İstanbul'da Sosyal Değişimler*. İstanbul: Truva Yayınları.

Pamukciyan, K. (1994). Ermeniler. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (c. 3). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.

Panagiotopoulou Mantopoulou, T. (1989). *Θρησκευτικη Αρχιτεκτονικη Στη Θεσσαλονικη Κατα Την Τελευταια Φαση Τησ Τουρκοκρατιασ (1839-1912). Εκκλησιεσ-Συναγωγεσ-Τζαμια (Thriskeftiki Architektoniki Sti Thessaloniki Kata Tin Teleftaia Fasi Tis Tourkokratias (1839-1912).*

Ekklisies-Synagoges-Tzamia) (Doktora tezi). Atina Ulusal Teknik Üniversitesi, Selanik.

Panagiotopoulou Mantopoulou, T., Kazamia Tsernou, M. ve Hekimoglou, E. (2009). *Büyükada Saint Demetrios Cathedral Church: Restoration of Icons and Iconastas* (E. Hekimoglou Ed.). Thessaloniki: Printing House.

Panagiotopoulou Mantopoulou, T., Varnalidis, S., Kazamia Tsernou, M. ve Politis, P. F. (2006). *Istanbul: St. Demetrios Church in Ayvansaray Restoration of the Icons ans Iconostas* (J. Lillie & M. Makrantonaki, Çev.): Tempus Fugit.

Papazoglou, G. K. (2005). *Ταφικα Μνημεια Της Πολης Α.Σισλι-Εμποροι Και Τραπεζιτες (Şişli İlçesi Tüccarlar ve Bankacılara Ait Mezarlık Anıtları)*. Κομοτηνη Θρακικη βιβλιοθηκη 8.

Pekak, M. S. (2009). Kappadokia Bölgesi Osmanlı Dönemi Kiliseleri: Örnekler, Sorunlar, Öneriler. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, *26*(2), ss. 249-277. Ankara. Erişim 10.04.2019. http://jfa.arch.metu.edu.tr/archive /0258-5316/2009/cilt26/sayi_2/249-277.pdf.

Petridis, G. (2012). *O Ieros Naos Ton Eisodion Tis Panayias Stavrodromiou*. İstanbul: İstos Yayınevi.

Poridis, A. (1999). *İstanbul Adaları'nın Sosyal ve Fiziksel Gelişiminin Analizi ile Fiziksel Çevrenin Değerlendirilmesine İlişkin Sistematik Bir Yaklaşım* (Doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Raymond, A. M. (1908). *Notes Pratiques et Résumés Sur l'art du Constructeur en Turquie*. İskenderiye: Typolithographie centrale I. Della Rocca.

Ruzname-i Ceride-i Havadis 5 Cemâziyelevvel 1282/26 Eylül 1865-Salı. (1865). *Ruzname-i Ceride-i Havadis*.

Sağlık, E. (2000). *Gedikpaşa Çilavcı Sokak ve Çevresinde Sıhhileştirme Çalışması* (Yüksel Lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Sakaoğlu, N. (1985). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarih Sözlüğü: Deyimler-Terimler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sayar, M. (1951). *Bayındırlık İşlerinde Jeolojinin Yardımı ve Türkiye İnşaat Taşları Hakkında Notlar*. İstanbul: İTÜ Kütüphanesi.

Schneider, A. M. (1952). *XV. Yüzyılda İstanbul'un Nüfusu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu

Seyitdanlıoğlu, M. (2010). *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu: Yerel Yönetim Metinleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Shaw, S. J. (1979). The Population of Istanbul in the Nineteenth Century. *International Journal of Middle East Studies, 10*(2), ss. 265-277. İngiltere. Erişim 04.06.2018, https://www.jstor.org/stable/162130? seq=1#metadata_info_tab_contents.

Soykan, T. T. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimler*. İstanbul: Ütopya Kitabevi.

Sönmez, N. (1997). *Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Yem Yayın.

Sönmez Pulat, E. ve Mazlum, D. (2020). Restoration of the Greek Orthodox Churches at the End of the 19th Century in Istanbul: Case of Galatasaray Panayia Church. *ICONARP International Journal of Architecture and Planning, 8* (1), ss.357-382. Konya.

Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

Şenyurt, O. (2002). *1800-1950 Yılları Arasında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Rum Mimarlar* (Yüksek Lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü İstanbul.

Şenyurt, O. (2006). *Türkiye'de Yapı Üretiminde Modernleşme ve Taahhüt Sisteminin Oluşumu* (Doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Şenyurt, O. (2012). *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti*. İstanbul: Doğu Kitabevi.

Tavsir-i Efkâr 16 Rebîülâhir 1282/8 Eylül 1865-Perşembe. (1865). *Tavsir-i Efkâr*.

Tekeli, İ. (t.y.) *19.Yüzyılda İstanbul'un Yaşadığı Dönüşümün Siyasal Ve Toplumsal Bağlamı*. Erişim 02.07.2020. https://ilhantekeli.academia.edu/research #papers.

Tekeli, İ. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kentsel Dönüşüm. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (c.4, ss. 878-890). İstanbul: İletişim Yayınları.

Tekeli, İ. (2012). 19. Yüzyılda İstanbul Metropolitan Alanının Dönüşümü. H. İnalcık & M. Seyitdanlıoğlu (Ed.), *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* (ss. 527-541). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tok, A. (2015). İmparatorluğun Son Döneminde İstanbul'da Tuğla Üretimi ve Ticareti (1839-1914). F. M.Emecen, A. Akyıldız, & E. S. Gürkan (Ed.), *Osmanlı İstanbulu III. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu*, ss. 769-779. İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi: Gök Matbaacılık.

Toprak, Z. (1994). Nüfus. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (c. 6, ss. 108-111). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfi.

Tsilenis, S. (2006). Rum Cemaatinin İstanbul'un Biçimlenişine Katkısı: Perikles Fotiadis Kalfa Örneği. *Arredamento Mimarlık, 188*, ss. 114-119. İstanbul.

Tsilenis, S. (2009). *İstanbul'da Mekanın Şekillenmesi: 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Rum Mimarların Rolü (1878-1908). "Η διαμόρφωση του χώρου στην Κωνσταντινούπολη: ο ρόλος των ομογενών αρχιτεκτόνων στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα (1878-1908)"* (Doktora tezi). Atina Ulusal Teknik Üniversitesi, Şehir Planlama-Mimarlık Fakültesi, Atina.

Tsilenis, S. (2010). Ιερός Ναός Εισοδίων της Παναγίας της Κοινότητας Σταυροδρομίου Κωνσταντινούπολης (İstanbul Beyoğlu Rum Cemiyetinin Panayia İsodion Kilisesi) K. Lappas, A. Anastasopulos, &

İ. Kolovos (Ed.), *Μνήμη Πηνελόπης Στάθη. Μελέτες ιστορίας και φιλολογίας (Pinelopi Stathi'nin Anısına Tarih ve Edebiyat Çalışmaları)*, ss. 443-466. Girit: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης (Girit Üniversitesi Yayınları).

Tsilenis, S. (2012). İstanbul Rum Ortodoks Cemaatinin Mimari Mirasının Sanatsal Değeri ve Bu Mirasın Korunması İle İlgili Bazı Meseleler. F. Benlisoy, A. M. Aslanoğlu, & H. Rigas (Ed.), *İstanbul Rumları Bugün ve Yarın* (ss. 105-112). İstanbul: İstos Yayınları.

Tuğlacı, P. (1991). *İstanbul Ermeni Kiliseleri*. İstanbul: Türkiye Ermeni Patrikliği'nin desteğiyle Pars Yayın.

Türker, O. (2002). Şişli Rum Ortodoks Mezarlığı. *Tarih ve Toplum, 38*(225), ss. 153-156. İstanbul.

Türker, O. (2016). *Pera'dan Beyoğlu'na: İstanbul'un Levanten ve Azınlık Semtinin Hikayesi*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Url-1 < *https://ids.lib.harvard.edu*>, erişim tarihi 28.11.2017.

Url-2 < *https://www.abebooks.com* >, erişim tarihi 19.10.2018.

Url-3 < *https://yandex.com.tr/harita*>, erişim tarihi 19.04.2018.

Url-4 < *http://thessaloniki4all.gr* >, erişim tarihi 12.05.2018.

Url-5 < *https://archives.saltresearch.org*> erişim tarihi 17.05.2018.

Url-6 < *https://greenwichpeninsulahistory.wordpress.com*>, erişim tarihi 04.05.2018.

Url-7 < *http://www.icomos.org.t*r > , erişim tarihi 12.03.2020.

Url-8 < *http://www.eskiistanbul.ne*t >, erişim tarihi 15.03.2020.

Url-9 < *https://www.adalarturizm.org* >, erişim tarihi 11.03.2018.

Url-10 < *https://www.flickr.com* >, erişim tarihi 15.04.2018.

Url-11 < *http://www.atlantaserbs.com* >, erişim tarihi 22.05.2018.

Url-12 < *https://twitter.com* >, erişim tarihi 28.05.2018.

Url-13 < *https://www.instagram.com* >, erişim tarihi 21.02.2018.

Url-14 < *https://www.peninsula.com.tr* >, erişim tarihi 11.02.2018.

Url- 15 < *https://pbase.com* >, erişim tarihi 05.01.2018.

Url- 16 < *https://sehirharitasi.ibb.gov.tr* >, erişim tarihi 09.01.2019.

Url-17 < *https://www.ortodokslartoplulugu.org* >, erişim tarihi 09.03.2019.

Url-18 < *http://www.renainsaat.com*>, erişim tarihi 02.07.2020.

Url-19 < *http://stavrodromion.org/tr* > erişim tarihi 03.05.2020.

Wittman, W. (1804). *Travels in Turkey, Asia-Minor, Syria, and Across the Desert Into Egypt: During the Years 1799, 1800, and 1801, in Company with the Turkish Army, and the British Military Mission: Also Through Germany, Holland, & C. on the Return to England: to which are Annexed, Observations on the Plague, and on the Diseases Prevalent in Turkey, and a Meteorological Journal*. Philadelphia: James Humphreys.

Yalçın, E. (2010). II.Meşrutiyet Döneminde Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasî Faaliyetleri. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 12*(45), ss. 157-176. Ankara.

Yazıcı, N. (2007). *Osmanlılar'da Mimarlık Kurumunun Evrimi ve Tanzimat Dönemi Mimarlık Ortamı* (Doktora tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yazıcı Onur, S. (2010). *İstanbul'da 19. Yüzyıl Yabancı Devlet Okullarının Kullanım Sürekliliğine Yönelik Koruma Önerileri* (Doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Yazıcı Onur, S. (2011). 19. Yüzyıl İstanbul'unda Cemiyete Ait Olma Hissi: Yabancı Devlet Okulları Olgusu ve Sürdürülebilir Koruma Önerileri. *Sigma Dergisi, 3,* ss. 315-324. İstanbul.

Yergün, U. (2002). *Batılılaşma Dönemi Mimarisinde, Yapım Teknolojisindeki Değişim ve Gelişim* (Doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

EKLER

EK A: Çalışma kapsamında kullanılan arşiv belgeleri.

EK B: Çalışma kapsamında kullanılan arşiv belgelerinden bazılarının özgün metinleri.

EK C: Çalışma kapsamında kullanılan arşiv belgelerinden bazılarının transkripsiyonları.

EK D: İstanbul'daki Rum Ortodoks Kiliseleri için hazırlanan envanter fişleri.

EK E: Galatasaray Panayia Kilisesi ile ilgili görseller.

EK F: Şişli Metamorfosis Kilisesi ile ilgili görseller.

EK G: Kumkapı Panayia Kilisesi ile ilgili görseller.

EK H: Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi ile ilgili görseller.

EK I: İstanbul'da mimarları bilinen Rum Ortodoks kiliseleri.

EK A: Çalışma kapsamında kullanılan arşiv belgeleri.

Çizelge A.1 : Çalışma kapsamında tam metin transkripsiyonları kullanılan Osmanlı Arşivi belgeleri.

BELGE NO (Fon. Dosya/Gömlek)	**TARİH**		**BELGE ÖZETİ**
	Hicri	**Miladi**	
BOA. İ.AZN.8/28	08 B 1311	15.01.1894	Beyoğlu'nda bulunan Meryem Ana Kilisesi'nin tamir edilmesi.
BOA. C.DH.235/11726	29 Z 1283	1866 / 1867	Islahat Fermanı tarihi olan 1272 senesi Cemaziyelevvelinden 1283 Zilhiccesi gayesine kadar milel-i muhtelife tarafından müceddeden ve tevsian inşa olunan kilise ve mekteb ve piskoposhaneleri mübeyyin pusula. (a.g. tt)
BOA. ŞD.2626/47	18 C 1311	27.12.1893	Beyoğlu'nda bulunan Meryemana Kilisesi'nin aslına halel getirilmeden tamiri için ruhsat verilmesi.
BOA. BEO.349/26119	18 B 1311	25.01.1894	Beyoğlu'ndaki Meryem Ana Kilisesi'nin tamiri.
BOA. ŞD.2672/22	05 C 1314	11.11.1896	Beyoğlu'nda Cadde-i Kebir'de Meryemana Kilisesi avlusundaki papaz odalarının, üstüne bir kat ilave edilerek genişletilmesine ruhsat verilmesi.
BOA. İ.AZN.23/8	09 B 1314	05.12.1896	Beyoğlu'nda Cadde-i Kebir'de bulunan Meryem Ana Kilisesi avlusundaki papas odalarının tevsiine ruhsat itası.
BOA. BEO.890/66685	26 B 1314	31.12.1896	Beyoğlu'nda Meryem Ana Kilisesi'ne ilave olunacak papaz odaları.
BOA. İ.DH.1028/81039	30 B 1304	24.04.1887	Beyoğlu'nda Şişli nam mahalde Rum Kabristanı içinde bulunan Metamorfosis nam Kilise'nin yeniden inşaası.
BOA. ŞD.2632/1	13 S 1312	16.08.1894	Kumkapı'da muhterik olan Meryem Ana Kilisesi'nin müceddeden inşasına ruhsat itası.

Çizelge A.1 (devam): Çalışma kapsamında tam metin transkripsiyonları kullanılan Osmanlı Arşivi belgeleri.

BOA. İ.AZN.12/42	23 R 1312	20.01.1895	Kumkapı harikinde muhterik olan Meryem Ana Kilisesi'nin müceddeden inşasına ruhsat itası.
BOA. BEO.570/42733	18 Ş 1312	14.02.1895	Kumkapı'daki büyük yangında muhterik olan Meryem Ana Kilisesi'nin müceddeden inşasına ruhsat itası.
BOA. BEO.3080/230953	07 Ca 1325	18.06.1907	Kumkapı'da inşa olunan Havuzlu namıyla maruf Meryem Ana Rum kilisesinin derununa tefriş olunmak üzere Avrupa'dan getirilen mermer ve somaki taşlarının gümrük resminden istisnası.
BOA. ŞD.2631/2	22 Ş 1311	28.02.1894	Gedikpaşa Mahallesi'ndeki Ayia Kiryaki Kilisesi'nin müceddeden inşasına ruhsat itası.
BOA. İ.AZN.9/26	23 L 1311	29.04.1894	Gedikpaşa Mahallesi'nde muhterik olan Ayia Kiryaki Kilisesi'nin inşasına ruhsat itası.
BOA. BEO.414/30985	29 Za 1311	03.06.1894	Gedikpaşa Mahallesi'nde muhterik olan Ayia Kiryaki Kilisesi'nin müceddeden inşasına ruhsat itası.
BOA. ŞD.799/15	29 Ş 1316	12.01.1899	Gedikpaşa'da yapılmakta olan Ayia Kiryaki nam Rum kilisesine ruhsat harici inşa edilen ikinci çan kulesi ile ilgili olunacak muamele.
BOA. DH.MKT.2132/117	28 C 1316	13.11.1898	Gedikpaşa'da yeniden inşa edilmekte olan merdivenli Ayia Kiryaki adlı Rum kilisesine ikinci bir çan kulesi yapılıp yapılmaması hususunda görüş
BOA. Y.A.RES.98/16	08 L 1316	19.02.1899	İstanbul Gedik Paşa'da derdest inşa olan kiliseye çan vaz'ına ruhsat i'tasına dair.
BOA. HRT.h.2244	23 Ra 1312	24.09.1894	Gedikpaşa ve Divan-ı Ali Mahallesi civarında bulunan cami-i şerif, kilise ve mektep mahalli ile milel-i muhtelifenin sakin olduğu mahalleri gösterir kroki. EHT (Ölçek 1/24)

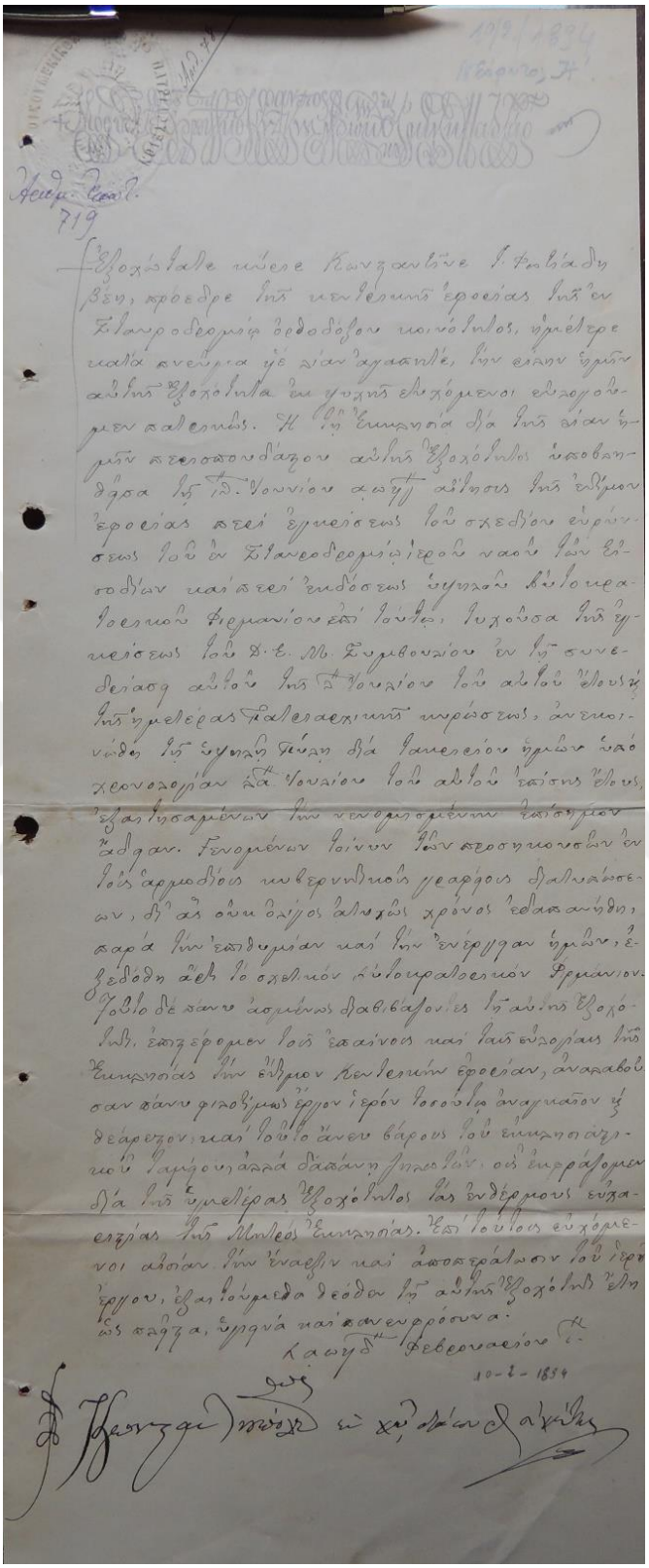
Çizelge A.2 : Çalışma kapsamında özetleri kullanılan Osmanlı Arşivi belgeleri.

BELGE NO (Fon. Dosya/Gömlek)	TARİH		BELGE ÖZETİ
	Hicri	Miladi	
BOA. A.}MKT.49/60	09 N 1262	31.08.1846	Dersaadet'te Çadırcı Ahmed Çelebi Mahallesindeki Ayia Kiryaki isimli kilisenin çeşme ve su deposunun yeniden inşasında bir mahsur olmadığından engel olunmamasına dâir Zabtiye müşirine buyruldu ve ekleri.
BOA. A.}DVN.MHM.8/85	29 Za 1266	06.10.1850	Dersaadet'te Eğrikapı dahilinde Avcı Bey Mahallesi'nde bulunan Meryem Ana Kilisesi ile papaz odalarının tamiri ve teferruatı hakkında Zabtiye müşiri ile İstanbul kadısına hüküm.
BOA. A.}DVN.55/61	29 Z 1265	1848/1849	Dersaadet'te Tekfursarayı Mahallesi'nde bulunan kilisenin tamir edilmesi için gerekli iznin verilmesi talebine dair Rum patriğinin yazısı. a.g.tt
BOA. A.}MKT.228/53	19 Za 1265	06.10.1849	İstanbul'da Boğaziçi'nde Yeniköy mahallinin Domuzdere karyesinde Ayayorgi Kilisesi'nin tamiri için keşfinin yapılması talebine dair Domuzdere karyesi reayasının arzuhali ve buyruldu.
BOA. A.}AMD.78/74	1273	1856/1857	Muhtelif yerlerdeki kiliselerin tamir ve inşası için Rum Patrikinin takrirlerinin takdimi.
BOA. İ.HR.130/6667	08 N 1272	13.05.1856	Büyükada'da ve Mihaliç'e bağlı Apolyond karyesinde bulunan Rum kilisesinin tamiri.
BOA. A.}AMD.73/38	1273	1856/1857	Hiristiyan ahiliye ait altı kilisenin tamiri ve altı adet kilise inşasına ruhsat verilmesi.
BOA. A.}MKT.151/53	28 L 1264	27.09.1848	Dersaadet'te Sarmaşık mahallesi'ndeki Rum kilisesinin tamirine dair arzuhal ve Zaptiye Müşiri'ne buyruldu.
BOA. A.{DVNSMHM.259	1274	1857/1858	259 numaralı Mühimme Defteri

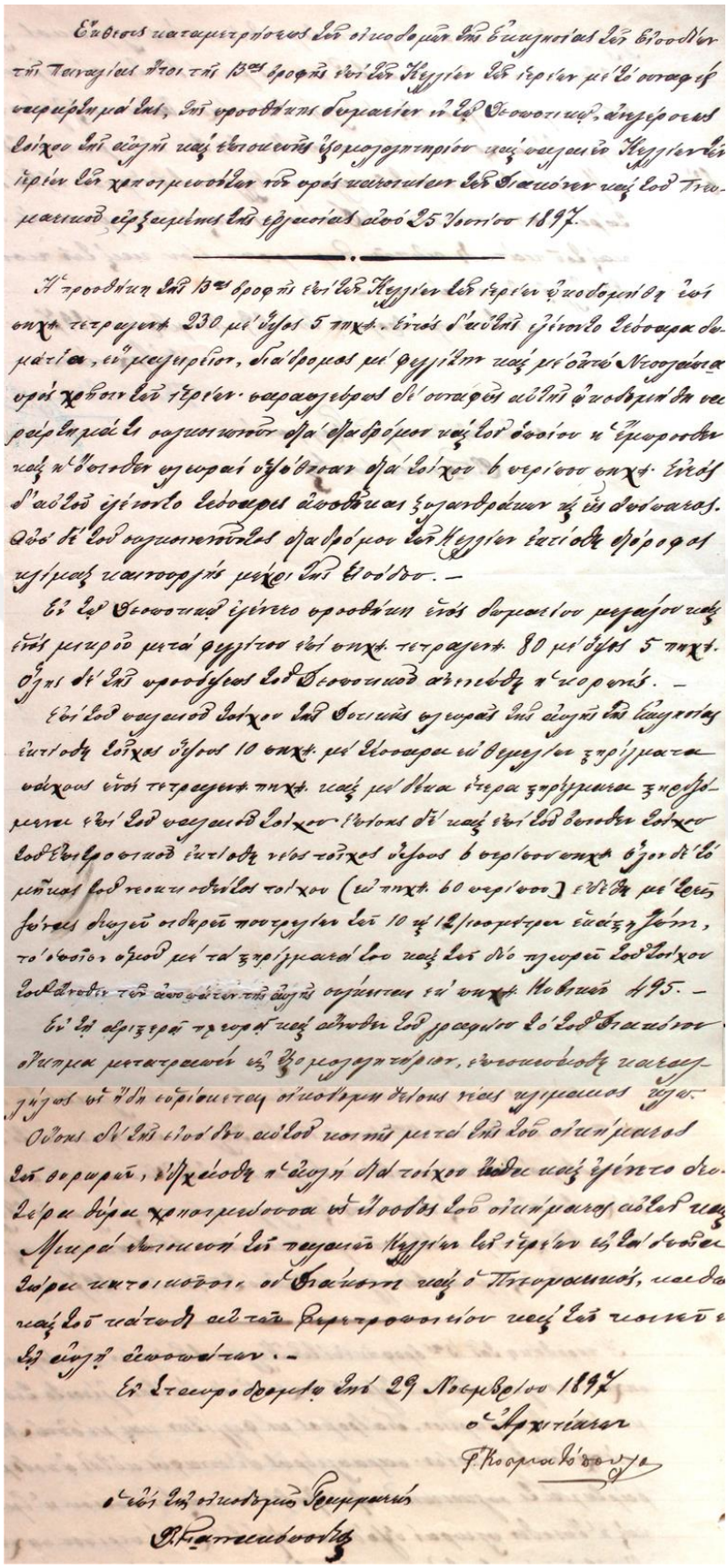
Çizelge A.2 (devam): Çalışma kapsamında özetleri kullanılan Osmanlı Arşivi belgeleri.

BOA. A.{DVNSMHM.257	1266	1850/1851	257 numaralı Mühimme Defteri
BOA. A.}AMD.75/81	1273	1856/1857	Filibe Sancağındaki bazı köylerde Hiristiyan ahali için kilise yapılmasık hakkında Rum Patriği'nin tahriratının takdimi.
BOA. İ.HR.93/4540	27 S 1269	10.12.1852	Bazı kiliselerin tamiri.
BOA. DH.MKT.124/4	18 S 1311	31.08.1893	Hastahane hamam ve acezehane gibi Darülaceze binaları inşaatının tamamlanabilmesi için Makriköyü Taş ocaklarından temin edilemeyen taşların Triyeste ve Marsilya taşlarından imali hususunda gereğinin yapılması.
BOA. MV.76/11	22 S 1311	04.09.1893	Darülaceze binalarından yapılmakta olan bir hastahane, hamam ve üç eczahanede hasıl olan mecburiyete binaen Makriköy taşı yerine Marsilya ve Triyeste taşı kullanılmasını havi talep üzerine mezkur taşlar hakkında tahkikat icra olunması.
BOA. İ.TPH.2/25	21 Ş 1311	27.02.1894	Beyoğlu Kışla-i hümayununda kalan topçu alaylarıyla itfaiye ve nakliye taburlarının müştereken kullanmakta oldukları matbah ile çamaşırhane yanına Triyeste taşı döşeme masrafıyla kışladaki paşa dairesinin sakfının aktarılma masrafının tesviyesi.
BOA. İ.TPH.2/30	18 N 1311	25.03.1894	Beyoğlu Kışla-i hümayununun alt katıyla sair lazım gelen mahallerine Triyeste taşları döşenmesi ve masraflarının tesviyesi.
BOA. İ.TPH.3/30	08 B 1312	05.01.1895	Mühendishane-i Berr-i hümayun matbahının tavanına saç kaplattırılmak ve zeminine Triyeste taşları döşettirilmesi ve masraflarının tesviyesi.
BOA. HH.d.22234	12 C 1285	30.09.1868	Haydarpaşa Kasr-ı Hümayunu masarıfat defteri.

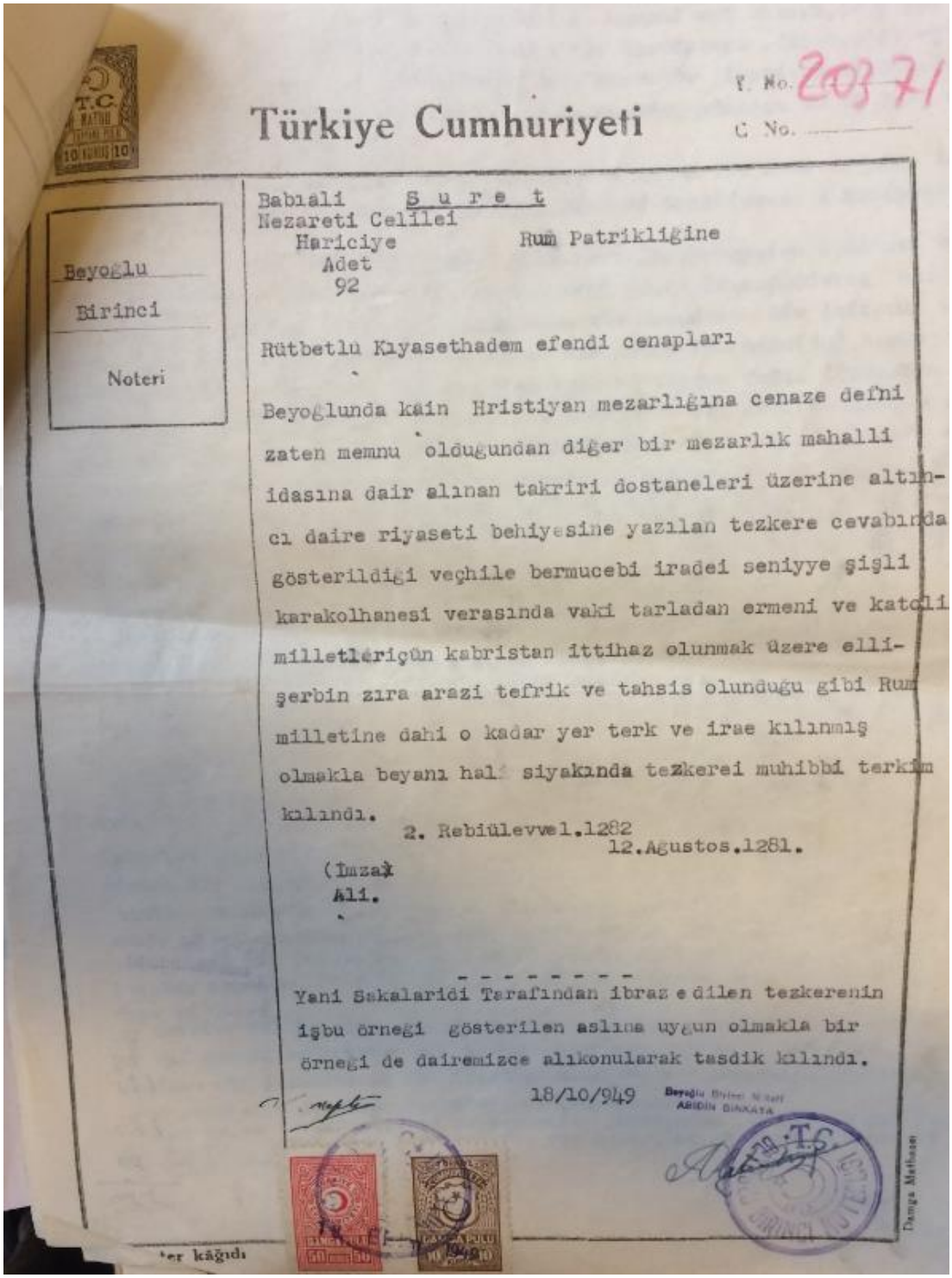
EK B: Çalışma kapsamında kullanılan arşiv belgelerinden bazılarının özgün metinleri.

Şekil B.1: Patrik VIII. Neofitos'tan Galatasaray Panayia Kilisesi cemaat başkanı Konstantinos Fotiadis'e gönderilmiş olan 10.02.1894 tarihli evrak (Beyoğlu Rum Ortodoks Kiliseleri ve Mektepleri Arşivi).

Şekil B.2: Galatasaray Panayia Kilisesi papaz odaları ile ilgili evrak (Beyoğlu Rum Ortodoks Kiliseleri ve Mektepleri Arşivi).

Türkiye Cumhuriyeti

Y. No. 20371

C. No. _____

Beyoğlu
Birinci
Noteri

Babıali Sureti
Nezareti Celilei
Hariciye
Adet
92

Rum Patrikliğine

Rütbetlü Kıyasethadem efendi cenapları

Beyoğlunda kain Hristiyan mezarlığına cenaze defni zaten memnu olduğundan diğer bir mezarlık mahalli idasına dair alınan takriri dostaneleri üzerine altıncı daire riyaseti behiyesine yazılan tezkere cevabında gösterildiği veçhile bermucebi iradei seniyye şişli karakolhanesi verasında vaki tarladan ermeni ve katolik milletleriçün kabristan ittihaz olunmak üzere ellişerbin zıra arazi tefrik ve tahsis olunduğu gibi Rum milletine dahi o kadar yer terk ve ifraz kılınmış olmakla beyanı hal siyakında tezkerei muhibbi terkim kılındı.

2. Rebiülevvel.1282
12.Agustos.1281.

(İmza)
Ali.

- - - - - - - -

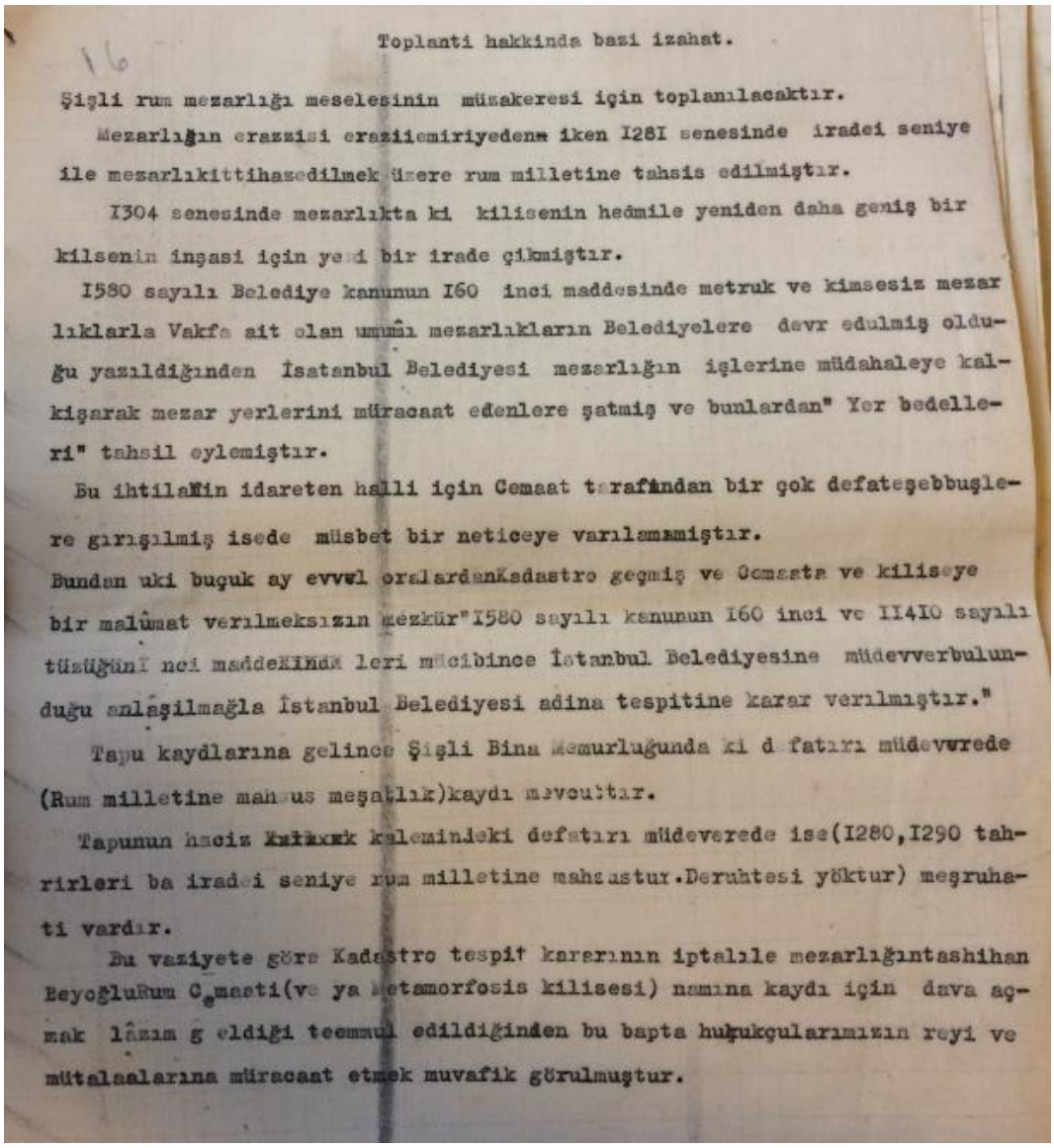
Yani Sakaridi Tarafından ibraz edilen tezkerenin işbu örneği gösterilen aslına uygun olmakla bir örneği de dairemizce alıkonularak tasdik kılındı.

18/10/949

Beyoğlu Birinci Noter
ABİDİN BAKATA

Damga Matrahı

Şekil B.3: Şişli Metamorfosis Kilisesi'nin yapımı ile ilgili evrak (Beyoğlu Rum Ortodoks Kiliseleri ve Mektepleri Arşivi).

Toplanti hakkinda bazi izahat.

Şişli rum mezarlığı meselesinin müzakeresi için toplanılacaktır.

Mezarlığın arazisi araziiemiriyedenm iken I28I senesinde iradei seniye ile mezarlıkittihazedilmek üzere rum milletine tahsis edilmiştir.

I304 senesinde mezarlıkta ki kilisenin hedmile yeniden daha geniş bir kilsenin inşasi için yeni bir irade çikmiştir.

I580 sayılı Belediye kanunun I60 inci maddesinde metruk ve kimsesiz mezarlıklarla Vakfa ait olan umumi mezarlıkların Belediyelere devr edulmiş olduğu yazıldığından İstanbul Belediyesi mezarlığın işlerine müdahaleye kalkişarak mezar yerlerini müracaat edenlere şatmiş ve bunlardan" Yer bedelleri" tahsil eylemiştir.

Bu ihtilafin idareten halli için Cemaat tarafından bir çok defateşebbuslere girişilmiş isede müsbet bir neticeye varılamamiştir.

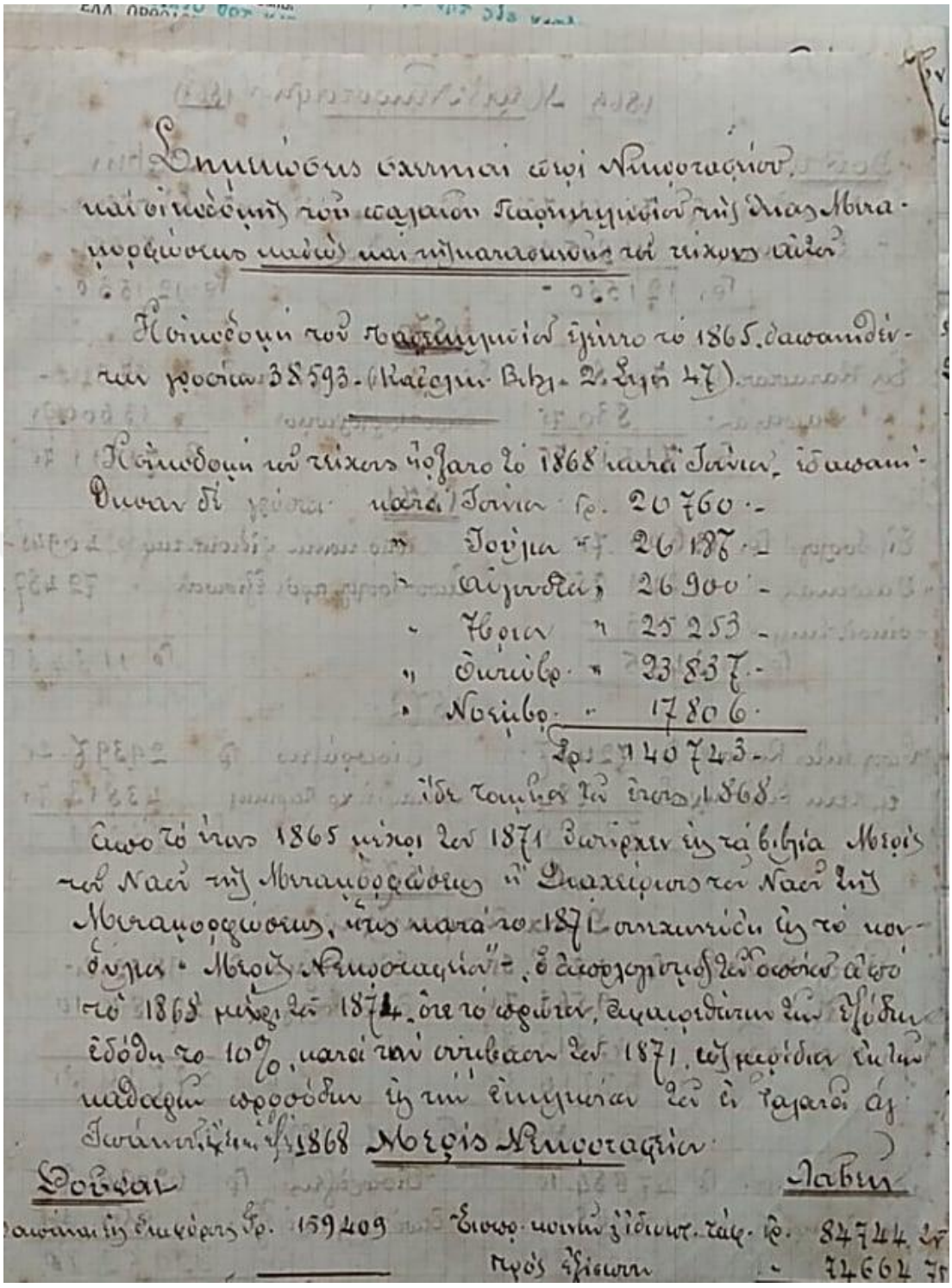
Bundan iki buçuk ay evvel oralardanKadastro geçmiş ve Cemaate ve kiliseye bir malûmat verilmeksizin mezkür"I580 sayılı kanunun I60 inci ve II4I0 sayılı tüzüğünI nci maddeLinde leri mücibince İstanbul Belediyesine müdevverbulunduğu anlaşilmağla İstanbul Belediyesi adina tespitine karar verilmiştir."

Tapu kaydlarına gelince Şişli Bina Memurluğunda ki d fatarı müdevvrede (Rum milletine mahsus meşahlık)kaydı mevcuttur.

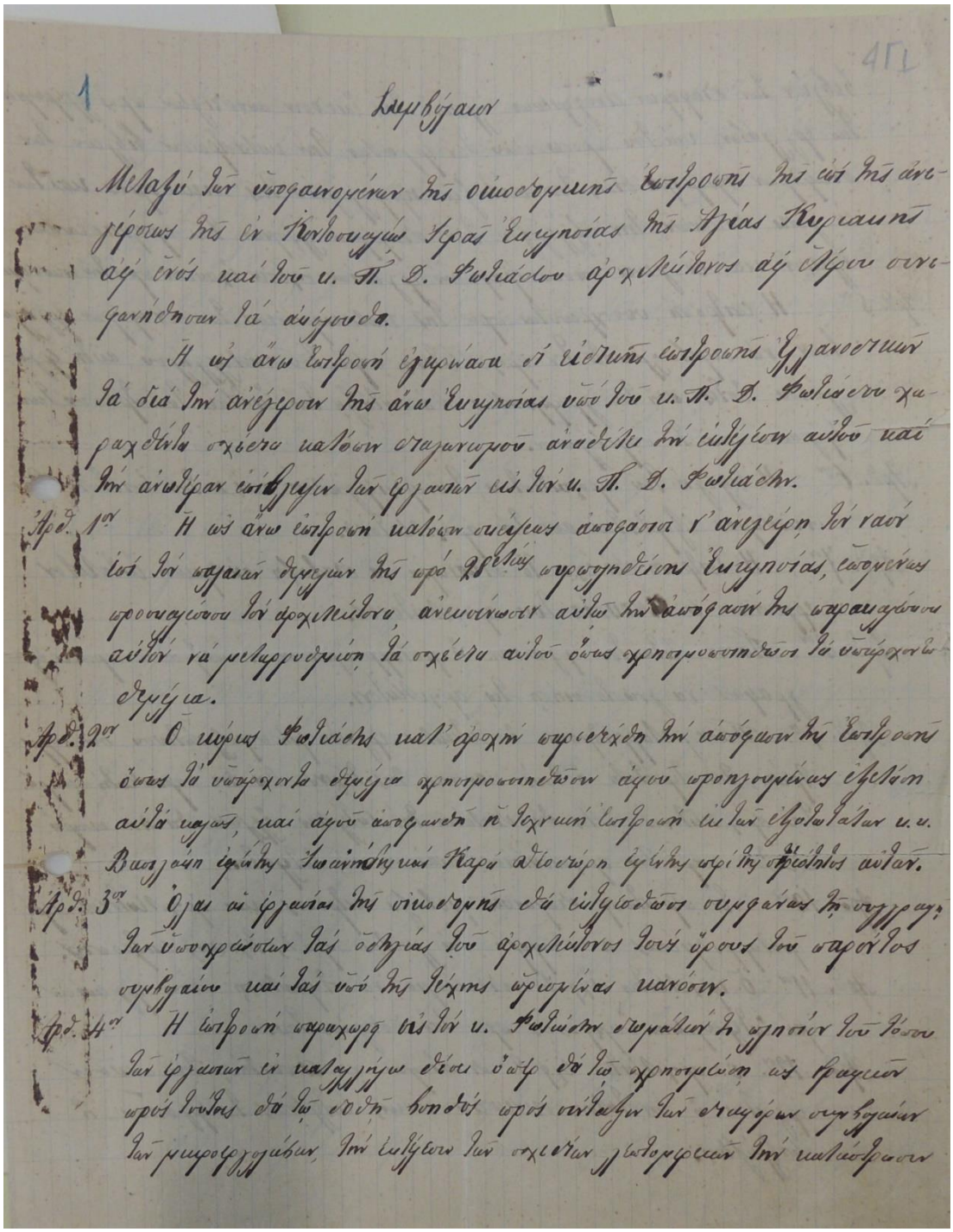
Tapunun hariz Kadastrk kalemindeki defatarı müdevverede ise(I280,I290 tahrirleri ba iradei seniye rum milletine mahsustur.Deruhtesi yöktur) meşruhati vardır.

Bu vaziyete göre Kadastro tespit kararının iptalile mezarlığıntashihan BeyoğluRum Cemaati(ve ya Metamorfosis kilisesi) namına kaydı için dava açmak lâzım g eldiği teemmul edildiğinden bu bapta hukukçularımızın reyi ve mütalaalarına müracaat etmek muvafik görulmuştur.

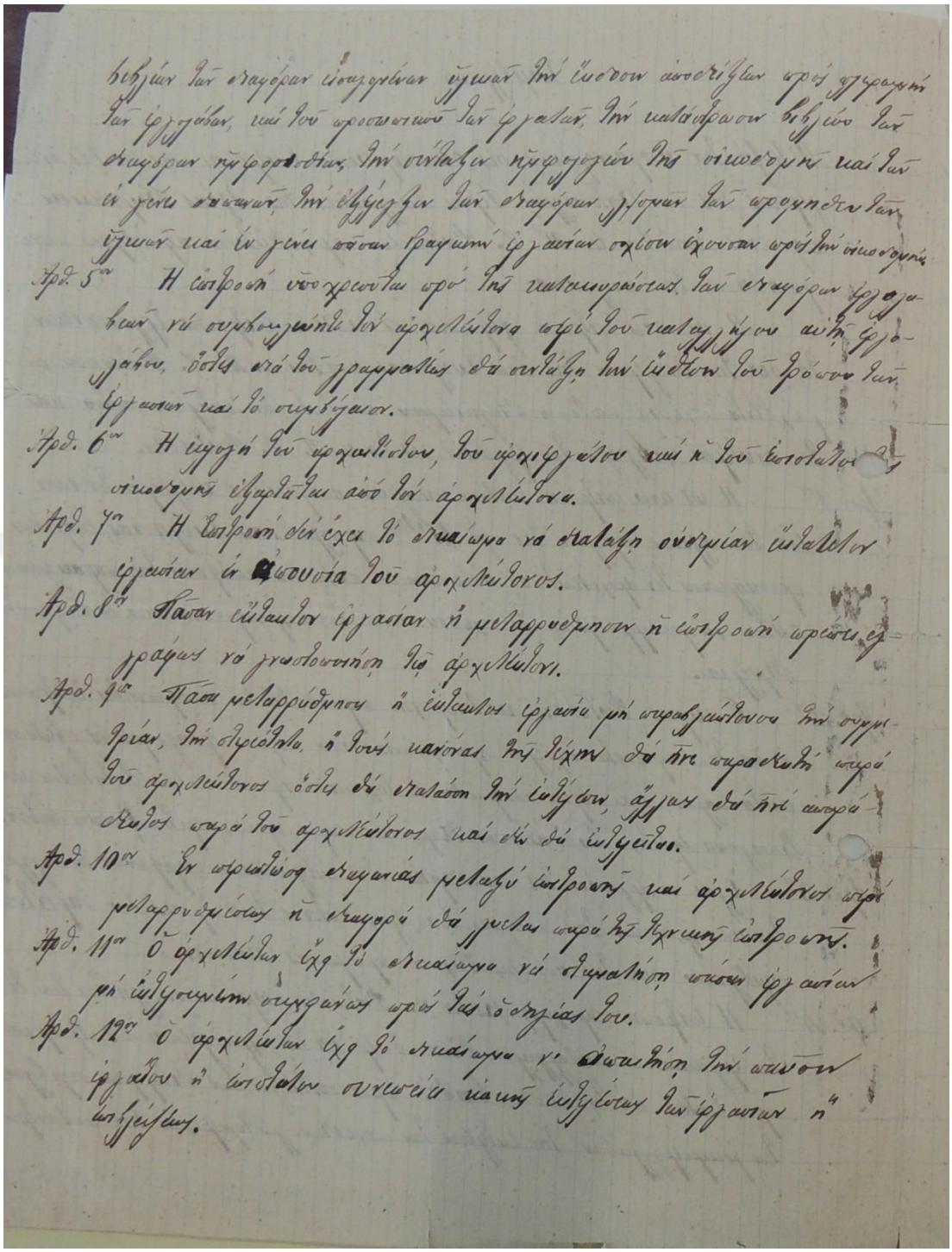
Şekil B.4: Şişli Metamorfosis Kilisesi ile ilgili yapılan bir toplantının tutanağı (Beyoğlu Rum Ortodoks Kiliseleri ve Mektepleri Arşivi).

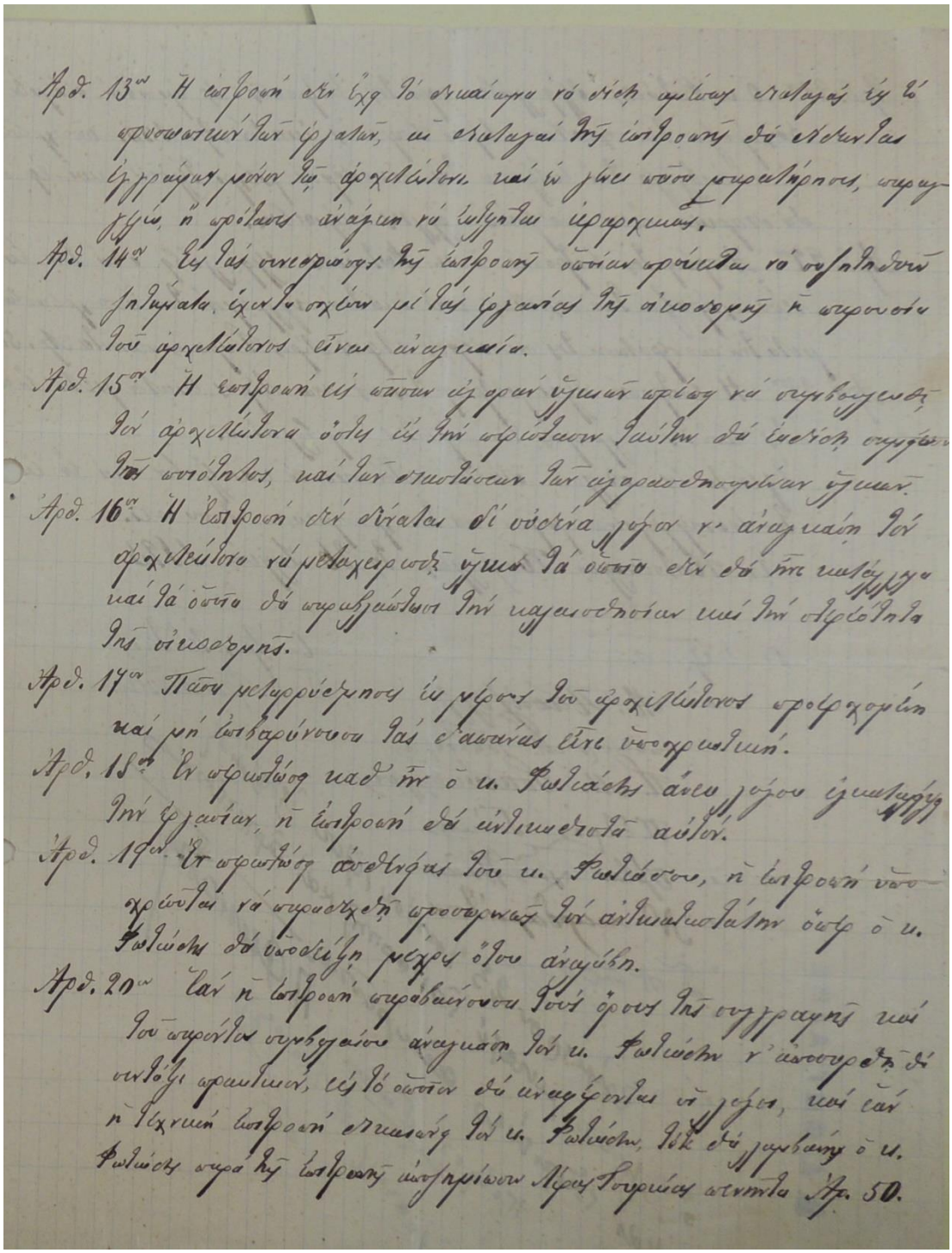
Şekil B.5: Şişli Metamorfosis Kilisesi ile ilgili evrak (Beyoğlu Rum Ortodoks Kiliseleri ve Mektepleri Arşivi).

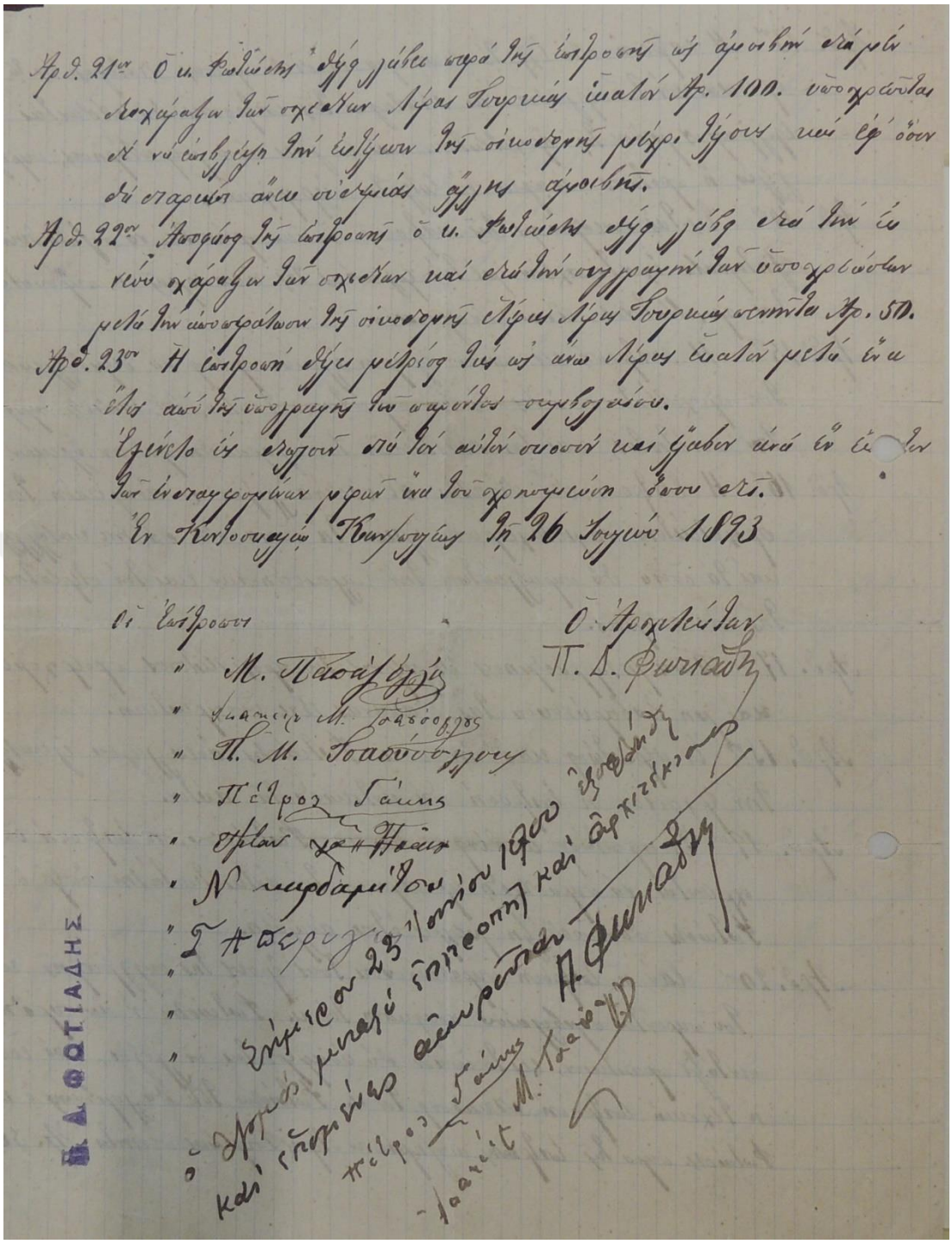
Şekil B.6: Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi'nin inşaat sözleşmesi sayfa-1 (Küçük Asya İncelemeleri Merkezi Arşivi).

Şekil B.7: Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi'nin inşaat sözleşmesi sayfa-2 (Küçük Asya İncelemeleri Merkezi Arşivi).

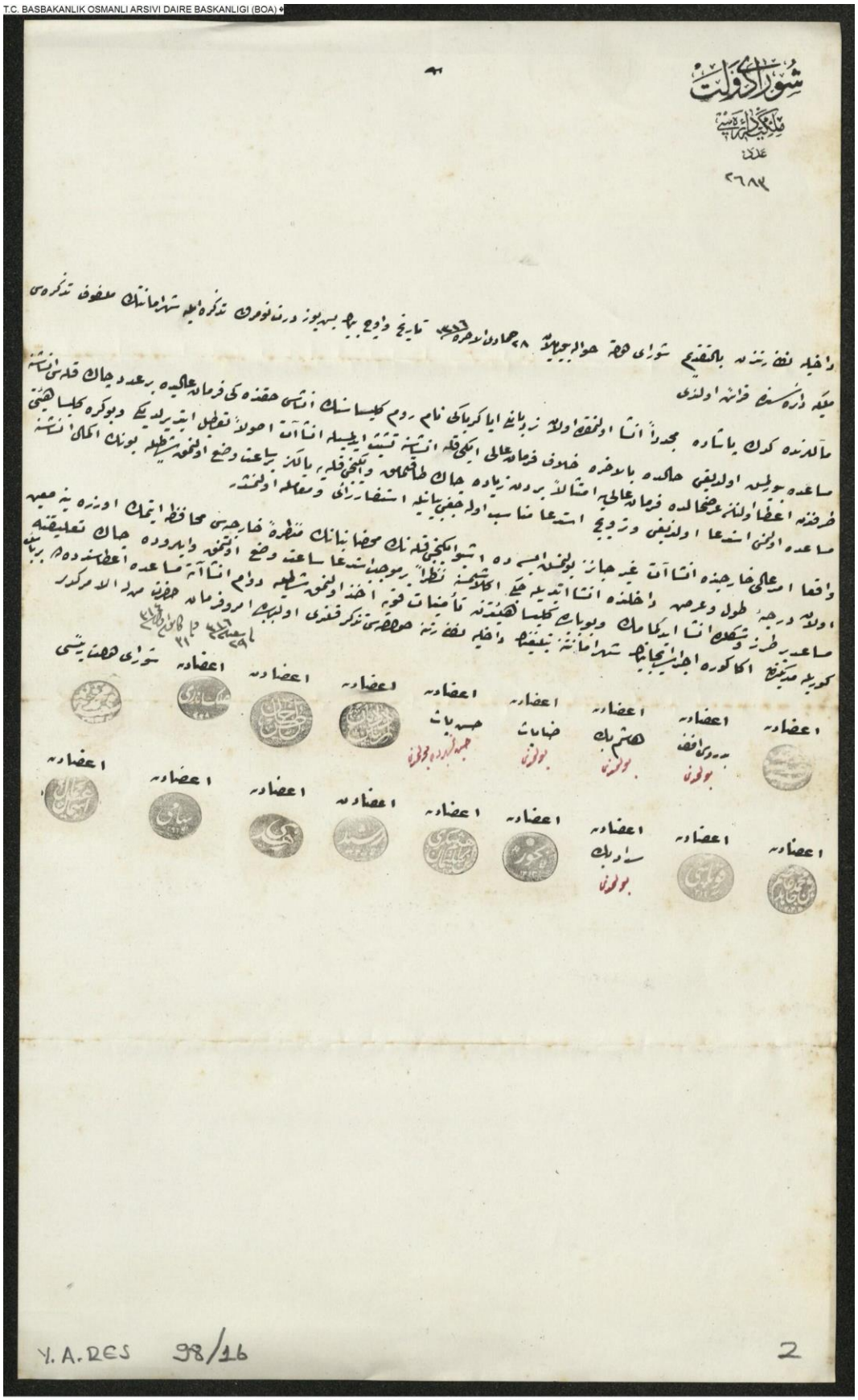

Şekil B.8: Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi'nin inşaat sözleşmesi sayfa-3 (Küçük Asya İncelemeleri Merkezi Arşivi).

Şekil B.9: Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi'nin inşaat sözleşmesi sayfa-4 (Küçük Asya İncelemeleri Merkezi Arşivi).

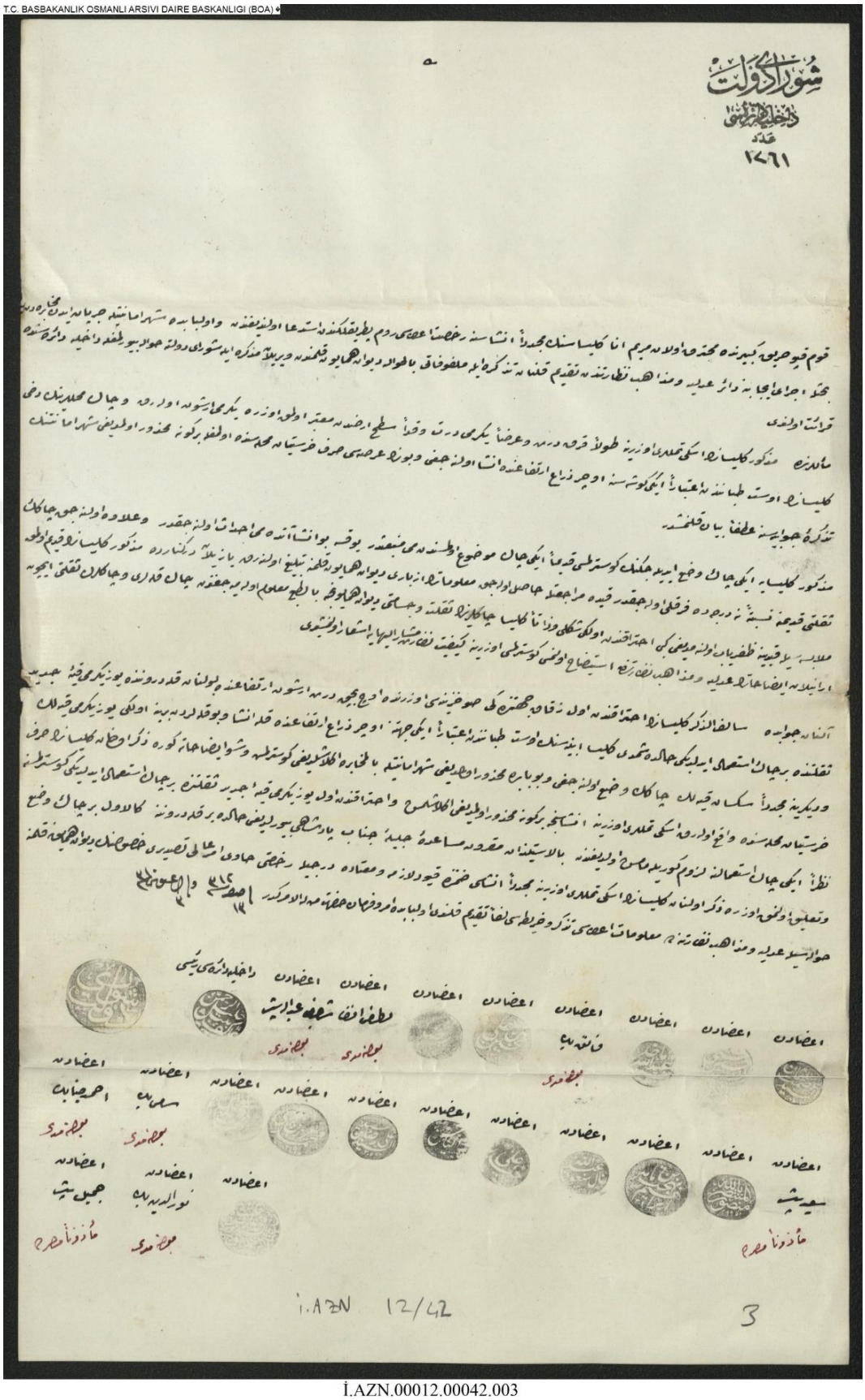
T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

Y.A.RES.00098.00016.002

Şekil B.10: BOA. Y.A.RES. 98/16-02 numaralı belge.

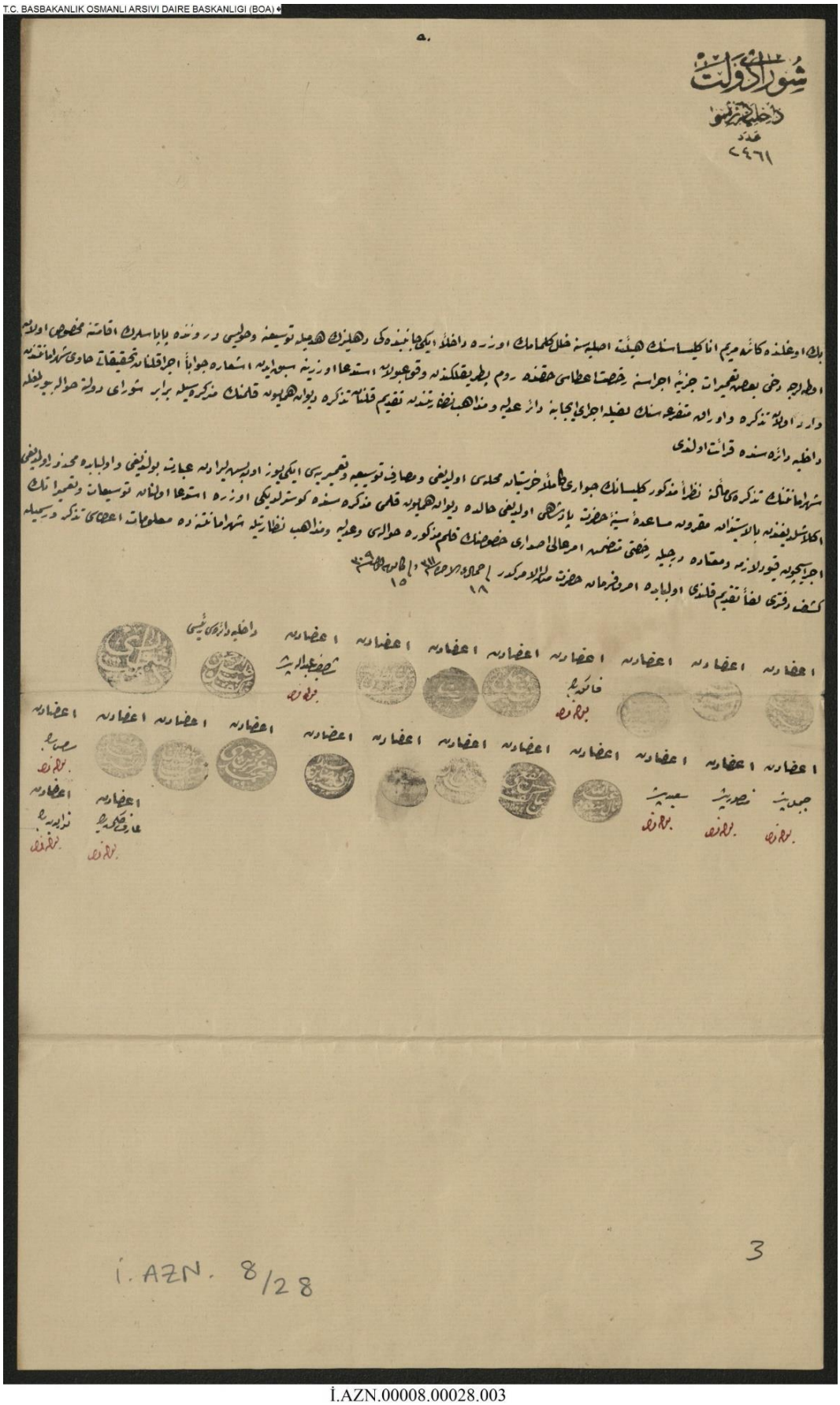
T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

İ.AZN.00012.00042.003

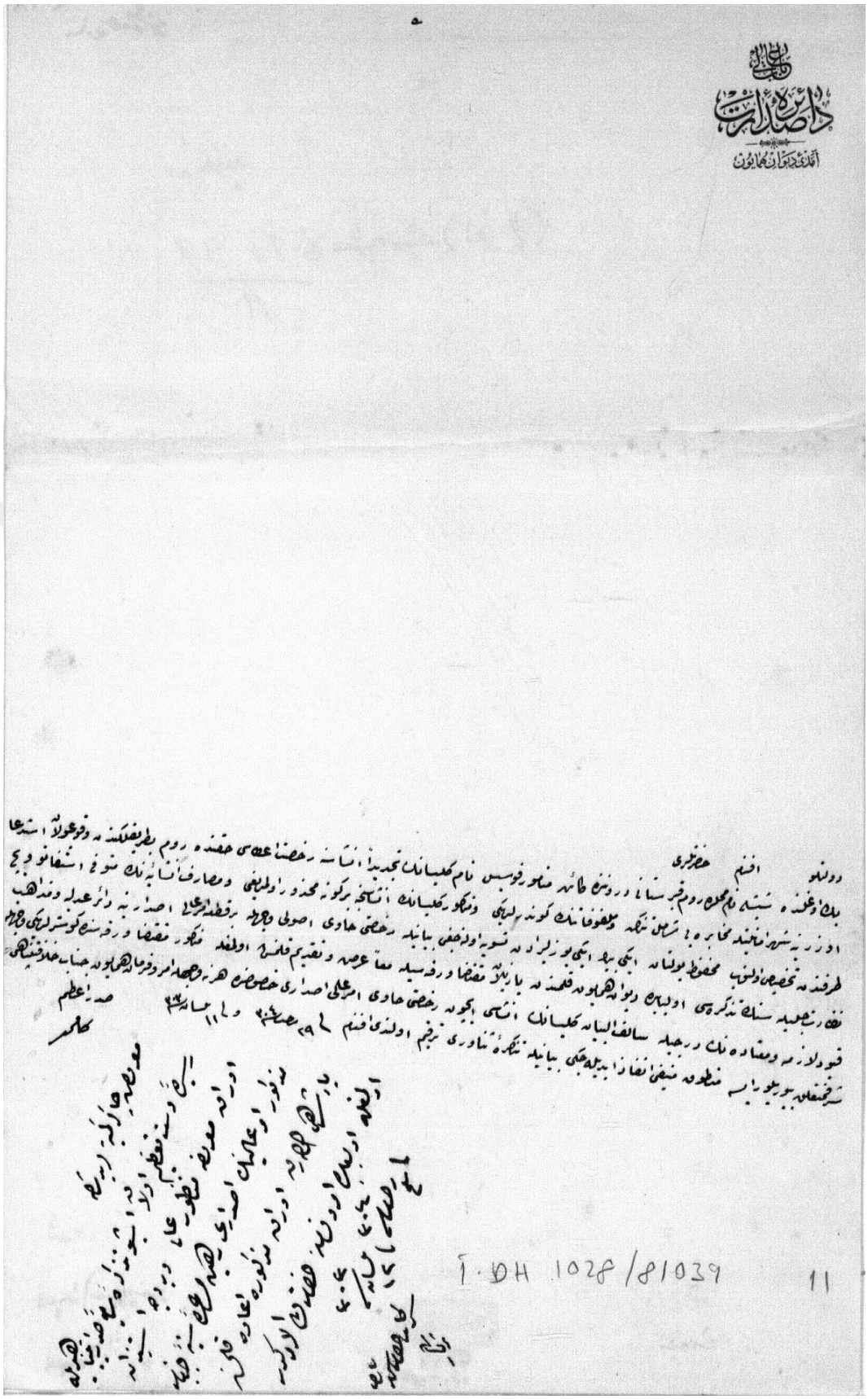
Şekil B.11: BOA. İ.AZN.12/42-3 numaralı belge.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

İ.AZN.00008.00028.003

Şekil B.12: BOA. İ.AZN.8/28-3 numaralı belge.

Şekil B.13: BOA. İ.DH.1028/81039-11 numaralı belge.

EK C: Çalışma kapsamında kullanılan arşiv belgelerinden bazılarının transkripsiyonları.

EK C.1: Şişli Metamorfosis Kilisesi ile İlgili Kilise Defteri Kaydı

Vüzerâ-yı izâm-ı saltanat-ı seniyyemden Şehremini olup merhûm Osmanlı ve birinci rütbe Mecidî nişân-ı zîşânlarını hâiz ve hâmil olan vezîr-i dirâyet-semîrim Mazhar Paşa iclâlehûya

Beyoğlu'nda Şişli nâm mahalde Rum Kabristanı derûnunda bulunan Metamorfosis Kilisesi'nin zîk olduğu cihetle hedmiyle yerine tûlen on beş ve arzen on dört ve irtifâ'en on beş zirâ' olarak tedcîden binâ ve inşâsına müsâ'ade-i seniyyem erzân kılınması Rum Patrikliği cânibinden bâ takrîr istid'â ve istirhâm olunması üzerine cereyan eden muhâbereyi hâvi evrâk mefâhimine nazaran işbu kilisenin yirmi zira' irtifâ'ında ve terbi'an iki yüz on zira' inşa ve atikine nisbeten on zira' tevsi' ve masârif-i inşâ'iyenin müteveffâ İstikanoviç tarafından tahsis olunub mahfûz bulunan iki bin iki yüz liradan tesviye edileceği ve idarehane vesâire bulunmayıp civârı milel-i muhtelife kabristanı olmağla mahzûr bulunmadığı bi't-tahkik anlaşılmış olmasıyla keyfiyet taraf-ı eşref-i padişahâneme arz ile lede'l-istizân kilise-yi mezbûrun ol vechile tecdiden ve tevsi'an inşâsına müsâ'ade-i seniyye-i mülûkânem erzân kılınarak emr-i hümâyûn-ı şâhânem sünûh ve sudûr eylemiş olmağın muktezâ-yı münîfi üzre ruhsatı hâvi Divân-ı Hümâyûnumdan işbu emr-i celîlü'l-kadrim ısdâr ve i'tâ olundu. Sen ki emîn-i müşârileyhsin sâlifu'z-zikr kilisenin bâlâda beyân olunan tûl ve arz ve irtifa'î zira'larını tecâvüz etmemek ve masârifi nukûd-ı mahfûzadan tesviye olunmak üzere binâ ve inşâsına mümâna'at olunmaması ve bu vesîle ile kimesneden cebren akçe toplatmak veyahud âhar sûretle iz'âc olunmak misillü hâlât vuku'a getirilmemesi hususlarına dikkat ve hilâfından be gâyet tehâşî ve mücânebet eyleyesin.

Fî 2 Ş. sene [1]304

Mukâbele olunmuşdur.

A.DVNS. KLS. d, 2/234, hüküm 531.

EK C.2: Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi ile İlgili Kilise Defteri Kaydı

Rum Patrikliğinden vukuʿ bulan istidâ üzerine icrâ kılınan tahkikâtı hâvi vârid olan mazbata evrâk-ı müteferriʿa meallerine nazaran karye-i mezkûredeki Rum cemaati otuz sekiz hanede yüz elli yedi nüfusdan ibaret olup kilisenin eski temelleri üzerine duvarları kargir ve üzeri ahşap olmak üzere tûlen yirmi iki ve arzen on dört ve kadden sekiz ziraʿ olarak inşâ ve masârıfı olan beş bin yüz yetmiş sekiz guruşun dahî kilisenin mevkûfe akçesinden tesviye ve ifâ edileceği ve ol bâbda bir gûne mahzûr olmadığı anlaşılmış ve ruhsatı havi lazım gelen emr-i şerîf-i hümâyûnun tasdîri lede'l-havâle Şûrâ-yı Devletimiz Dahiliye Dairesinden bâ mazbata ifade kılınmış olmasıyla keyfiyet taraf-ı eşref-i padişâhâneye arz ile lede'l-istizân mûcebince irâde-i seniyye-i mülûkânem müteʿallik ve şeref-sudûr olmuş olmağın mantûk-ı münîfi vechile ruhsatı mutazammın Divân-ı Hümâyûnumda işbu emr-i celîlü'l-kadrim ısdâr ve iʿtâ olundu. Siz ki vâli ve mutasarrıf-ı müşâr ve nâib ve müftî vesâir mûmâileyhimsiz sâlifu'z-zikr kilisenin bâlâda beyân olunduğu vechile tûl ve arz ve kaddi ziraʿlarını tecavüz etmemek ve masârıfı dahi ber minvâl-i muharrer tesviye ve ifâ edilmek üzre tecdiden binâ ve inşâsına mümânaat olunmayıp bu vesile ile kimesneden cebren akçe toplanılmak veyahud âhar sûretle izʿâc olunmak misillü mugâyir-i marzî-i şâhanem hâlatının adem-i vukuʿuna dikkat ve iʿtinâ eyleyesiz.

Tahrîren fi'l-yevmi'l-hâdi ve'l-ışrîn min şehr-i Zilkaʿdeti'ş-şerîfe li sene ihdâ aşer ve selâse miʾete ve elf. (21 Zilkade sene [1]311)

A.DVNS. KLS. d, 3/118, hüküm 291.

EK C.3: Kumkapı Panayia Kilisesi ile İlgili Kilise Defteri Kaydı

Vüzerâ-yı izamımdan şehremini olup murassa' Mecidî ve birinci rütbe Osmanî nişân-ı zîşânlarını hâiz ve hâmil olan vezîrim Rıdvan Paşa iclâlehûya hüküm;

Kumkapı harîk-i kebîrinde muhterik olan Meryem Ana Kilisesi'nin müceddeden inşâsına ruhsat i'tası hakkında Rum Patrikliği'nden vuku'bulan istid'â üzerine icrâ kılınan tahkikâta nazaran mezkûr kilisenin eski temelleri üzerine tûlen kırk dört ve arzen yirmi dört ve kadden sath-ı arzından mu'teber olmak üzere yirmi arşın ve ebniyenin üst tabanından itibaren iki cihetine üçer zira' irtifa'ında kule inşa ve bu kulelerden birine yüz yirmi ve diğerine seksen kıyyelik çan vaz' olunacağı ve kilisenin sırf Hıristiyan Mahallesi'nde olmak münâsebetiyle inşasınca mahzur olmadığı anlaşılmış ve kilisenin ihrakından evvel yüz yirmi kıyye-i cedîd sıkletinde bir çan isti'mâl edildiği halde şimdi iki çanın vaz'ına lüzum görülmediği ve bu bâbda lazım gelen emr-i şerîfimin tasdîri lede'l-havâle Şurâ-yı Devletimiz Dahiliye Dairesi'nden bâ mazbata ifâde kılınmış olmasıyla keyfiyet taraf-ı eşref-i padişahâneme arz ile lede'l-istizân mûcebince irâde-i seniyye-i mülûkânem şeref-sunûh ve sudûr olmuş olmağın mantûk-ı münîfi vechile ruhsatı mutazammın Divân-ı Hümâyûnumdan işbu emr-i celîlü'l-kadrim ısdâr ve i'tâ olundu. Sen ki emîn-i müşârunileyhsin sâlifu'z-zikr kilisenin ber minvâl-i muharrer tûl ve arz ve kaddi arşunlarını tecavüz etmemek ve üçer zira' irtifâ'ında inşâ olunacak kulelerin birine ke'l-evvel bir çan vaz' v ta'lik olunmak üzre müceddeden bina ve inşasına mümâna'at olunmayıp bu vesile ile kimseden cebren akçe toplanılmak veyahud âhar sûretle iz'âc olunmak misillü mugâyir-i marzî-i şâhânem hâlâtın adem-i zuhûruna i'tinâ ve dikkat eyleyesin.

Fî 10 Şa'bân sene [1]312

Mukâbele olunmuşdur.

A.DVNS. KLS. d, 3/128, hüküm 318.

EK C.4: Galatasaray Panayia Kilisesi ile İlgili Kilise Defteri Kaydı

Vüzerâ-yı izâm-ı saltanat-ı seniyyemden Şehremini olub birinci rütbe-i Osmanî ve Mecidî Nişân-ı zîşânlarını hâ´iz ve hâmil olan Vezîrim Rıdvan Paşa iclâlehuya hüküm;

Beyoğlu'nda kâin Meryem Ana Kilisesi'nin hey´et-i asliyesine halel gelmemek üzre ve dâhilen iki cânibindeki dehlizin hedmiyle tevsiʿine ve avlusu derûnunda papasların ikâmetine mahsûs olan odalarca dahi baʿzı taʿmirât-ı cüz´iyeicrâsına ruhsat iʿtâsı hakkında Rum Patrikliği'nden vukuʿbulan istidʿâ üzerine sebk eden işʿâra cevâben icrâ kılınan tahkikâtı hâvi vürûd olan tezâkir ve evrâk-ı sâire me´allerine nazaran mezkûr kilisenin civârı kâmilen Hıristiyan mahallesi olarak masârif-i tevsiʿiye ve taʿmiriyesi dahi iki yüz on beş liradan ibâret bulunduğu ve ol bâbda bir gûne mahzûr olmadığı anlaşılmış ve ruhsatı hâvi lâzım gelen emr-i şerîfimin tasdîri lede'l-havâle Şurâ-yı Devletimiz Dahiliye Dairesi'nden bâ mazbata ifâde kılınmış olmasıyla keyfiyet taraf-ı eşref-i padişahâneme arz ile kadîmi evâmir-i seniyyem mûcebince irâde-i seniyye-i mülûkânem müteʿallik ve şeref-sudûr olmuş olmağın ruhsatı mutazammın Divân-ı Hümâyûnumdan işbu emr-i celilü'l-kadrim ısdâr ve iʿtâ olundu. Sen ki emîn-i müşârun ileyhsin sâlifu'z-zikr kilisenin bâlâda beyân olunduğu vechile heyet-i asliyesine halel gelmemek şartıyla iki cânibindeki dehlizlerin hedmiyle tevsiʿine ve odalarca dahi bazı taʿmirât-ı cüz´iye icrâsına mümânaat olunmayıp bu vesile ile kimseden cebren akçe toplanılmak veyahud âhar sûretle izʿâc olunmak misillü mugâyir-i marzî-i şâhânem hâlâtın adem-i vukuʿuna dikkat ve iʿtinâ eyleyesin.

Fî 15 Receb sene [1]311

Mukâbele olunmuşdur.

A.DVNS. KLS. d, 3/115, hüküm 283.

EK C.5: BOA. Y. A. RES. 98/16-02 numaralı belgenin transkripsiyonu.

Şurâ-yı Devlet Mülkiye Dairesi
Aded
2683

Dâhiliye Nezâreti'nden bi't-takdim Şurâ-yı Devlet'e havâle buyrulan 28 Cemâziyelâhire 1316 tarih ve üç bin beş yüz dört numaralı tezkire ile Şehremâneti'nin melfûf tezkiresi mülkiye dairesinde kırâ'et olundu.

Meallerinde Gedikpaşa'da müceddeden inşa olunmakda olan Merdivenli Ayia Kiryaki nâm Rum Kilisesi'nin inşası hakkındaki ferman-ı âlide bir aded çan kulesi inşasına müsâade buyrulmuş olduğu halde bilâhare hilâf-ı fermân-ı âli iki kule inşasına teşebbüs edilmesiyle inşaat usûlen taʿtil etdirildiği ve bu kere kilise heyeti tarafından iʿtâ olunan arzuhalde ferman-ı âliye imtisâlen birden ziyade çan takmamak ve ikinci kuleye yalnız bir saat vazʿ olunmak şartıyla bunun ikmâl-i inşâsına müsaade olunması istidʿâ olunduğu ve tervic istidʿâ münasip olacağı beyanıyla istifsâr re'y ve muamele olunmuşdur.

Vâkıʿa emr-i âli haricinde inşaat gayr-ı caiz bulunmuş ise de işbu ikinci kulenin mahza binanın manzara-i hariciyesi muhafaza etmek üzere yine muʿayyen olan derece-i tûl ve arz dâhilinde inşa etdirileceği anlaşılmasına nazaran ber mûceb-i istidʿâ saat vazʿ olunmak ve ileride çan taʿlikine müsaid bir tarz ve şekilde inşa edilmemek ve bu babda kilise hey'etinden teminat-ı kaviye ahz olunmak şartıyla devam inşaata müsaade iʿtâsında da bir be'is görülemediğinden ona göre icrâ-yı icâbının şehremânetine tebliğinin Dahiliye Nezâreti'ne havâlesi tezekkür kılındı. Ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehu'l-emrindir.

Fî 29 Şaʿban sene [1]316 ve fî 31 Kânûn-ı evvel sene [1]314

Şurâ-yı Devlet Reisi Mehmed Said	Azâdan Aleksandri	Azâsından Turhan	Azâdan Artin Dadyan
Azâdan Hasan Paşa Hîn-i teşhirde bulunmadı	Azâdan Ziya Paşa Bulunmadı	Azâdan Haşim Bey Bulunmadı	Azâdan Bedros Efendi Bulunmadı
Azâdan Es-Seyyid Abdullah	Azâdan İsmail Kemal	Azâdan Sami	Azâdan Zühdü
Azâdan Reşid	Azâdan İbrahim Şükrü bin Süleyman	Azâdan Behor	Azâdan Sedad Bey Bulunmadı
Azâdan Kupasi		Azâdan Mehmed Asım bin Cahid	

EK C.6: BOA. İ. AZN. 12/42-03 numaralı belgenin transkripsiyonu.

Şûrâ-yı Devlet
Dahiliye Dâiresi
Aded
1261

Kumkapı harîk-i kebîrinde muhterik olan Meryem Ana Kilisesi'nin müceddeden inşâsına ruhsat iʿtâsı Rum Patrikliğinden istidʿâ olunduğundan ve ol bâbda şehremânetiyle cereyân eden muhâbereden bahsile icrâ-yı icâbına dair Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nden takdim kılınan tezkire ile melfûfâtı bi'l-havâle Divân-ı Hümâyûn Kalemi'nden verilen müzekkire ile Şûrâ-yı Devlet'e havâle buyrulmağla Dâhiliye Dairesi'nde kırâ´et olundu.

Me´allerinde mezkûr kilisenin eski temelleri üzerine tûlen kırk dört ve arzen yirmi dört ve kadden sath-ı arzdan muʿteber olmak üzere yirmi arşın olarak ve çan mahallerinin dahi kilisenin üst tabanından iʿtibaren iki köşesine üçer zirâʿ irtifaʿında inşâ olunacağı ve bunun arsası sırf Hıristiyan Mahallesinde olmağla bir gûne mahzûr olmadığı şehremânetinin tezkire-i cevâbiyesine atfen beyan kılınmışdır.

Mezkûr kiliseye iki çan vazʿ edileceğinin gösterilmesi kadîmen iki çal mevzuʿ olmasından mı münbaʿisdir. Yoksa bu inşaatda mı ihdâs olunacakdır ve ilâve olunacak çanın sıkleti kadîmine nisbeten ne derecede farklı olacakdır. Kayda mürâcaʿatla hâsıl olacak maʿlûmâtın izbârı Divân-ı Hümâyûn Kalemine tebliğ olunarak yazılan derkenârda mezkûr kilisenin kadîm olmak mülâbesesiyle kaydına zaferyâb olunamadığı gibi ihtirâkından evvelki şekli ve zâten kilise çanlarının sıklet ve cesâmeti Divân-ı Hümâyûnca bittabiʿ maʿlûm olamayacağından çan kuleleri ve çanların sıkleti için aranılan izâhâtın Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nden istizâh olunmuş gösterilmesi üzerine keyfiyet nezâret-i müşârun ileyhâya işʿâr olunmuşdu.

Alınan cevabda sâlifu'z-zikr kilisenin ihtirâkından evvel sokak cihetindeki su hazînesi üzerinde üç buçuk dört arşın irtifâʻında bulunan kule derûnunda yüz yirmi kıyye-i cedîd sıkletinde bir çan istiʻmâl edildiği halde şimdiki halde kilise ebniyesinin üst tabanından iʻtibaren iki cihetine üçer zirâʿ irtifaʿında kule inşa ve bu kulelerden birine evvelki yüz yirmi kıyyelik ve diğerine müceddeden seksen kıyyelik çanın vazʿ olunacağı ve bu bâbda mahzûr olmadığı şehremânetiyle bi'l-muhabere anlaşıldığı gösterilmiş ve şu izâhata göre zikr olunan kilisenin sırf Hıristiyan Mahallesinde vâkiʿ olarak eski temelleri üzerine inşasınca bir gûne mahzûr olmadığı anlaşılmış ve ihtirâkından evvel yüz yirmi kıyye-i cedîd sıkletinde bir çan istiʿmâl edildiği

gösterilmesine nazaran iki çan istiʿmâline lüzum görülememiş olduğundan bi'l-istizân makrûn-ı müsâʿade-i celîle-i cenâb-ı padişâhî buyrulduğu halde bir kule derûnuna kel evvel bir çan vazʿ ve taʿlîk olunmak üzere zikr olunan kilisenin eski temelleri üzerine müceddeden inşası zımnında kuyûd-ı lazıme ve muʿtâde derciyle ruhsatı hâvi emr-i âlî tasdîri hususunun Divân-ı Hümâyûn Kalemine havâlesiyle Adliye ve Mezâhib Nezâreti'ne de maʿlûmât iʿtâsı tezekkür ve haritası leffen takdîm kılındı. Ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehu'l-emrindir.

Fî 13 Safer sene [1]312 ve fî 3 Ağustos sene [1]310

Şûrâ-yı Devlet	Dahiliye Dairesi Reisi Akif bin Halilürrahman	Azadan Şeref Abdürreşid *Bulunamadı*	Azadan Lütfi Efendi *Bulunamadı*	Azadan Rıza	Azadan Muhsin bin Ali
Azadan Faik Bey *Bulunamadı*	Azadan Abdullah Macid	Azadan Mühür	Azadan Seyyid Osman	Azadan Ahmed Ziya Bey	Azadan Sami Bey
Azadan Mühür	Azadan Mehmed İzzet	Azadan Seyyid Ali bin Hüseyin	Azadan İlyas	Azadan Ali Haydar	Azadan Abdullah
Azadan İbrahim	Azadan Mansur	Azadan Said Paşa *Mezûnen Mısır'da*	Azadan Cemil Paşa *Mezûnen Mısır'da*	Azadan Nureddin Bey *Bulunamadı*	Azadan Mühür

EK C.7: BOA. İ. AZN. 8/28-03 numaralı belgenin transkripsiyonu.

Şûrâ-yı Devlet
Dahiliye Dairesi
Aded
2461

Beyoğlu'nda kâ'in Meryem Ana Kilisesi'nin hey'et-i asliyesine halel gelmemek üzere dâhilen iki canibindeki dehlizlerin hedmiyle tevsi'ine ve avlusu derûnunda papasların ikametine mahsus olan odalarca dahî ba'zı ta'mirât-ı cüz'iye icrâsına ruhsat i'tâsı hakkında Rum Patrikliği'nden vuku' bulan istid'â üzerine sebk eden iş'âra cevâben icrâ kılınan tahkikâtı hâvi Şehremâneti'nden vârid olan tezkire ve evrâk-ı müteferri'asının leffiyle icrâ-yı icâbına dair Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nden takdim kılınan tezkire Divân-ı Hümâyûn Kalemi'nin müzekkiresiyle berâber Şûrâ-yı Devlet'e havale buyrulmağla Dâhiliye Dairesi'nde kırâ'et olundu.

Şehremâneti'nin tezkiresi me'âline nazaran mezkûr kilisenin civârı kâmilen Hıristiyan mahallesi olduğu ve masârif-i tevsi'iye ve ta'miriyesi iki yüz on beş liradan ibâret bulunduğu ve ol bâbda mahzûr olmadığı anlaşıldığından bi'l-istizân makrûn-ı müsâ'ade-i seniyye-i hazret-i padişâhî olduğu halde Divân-ı Hümâyûn Kalemi müzekkiresinde gösterildiği üzere istid'â olunan tevsi'ât ve ta'mirâtın icrâsı için kuyûd-ı lâzıme derciyle ruhsatı mutazammın emr-i âlî ısdârı kalem-i mezkûra havâlesi ve Adliye ve Mezâhib Nezâreti'yle Şehremâneti'ne de ma'lûmât i'tâsı tezekkür ve resmiyle keşif defteri leffen takdîm kılındı. Ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehu'l-emrindir.

Fî 18 Cemâziye'l-âhire sene [1]311 ve fî 15 Kânûn-ı Evvel sene [1]309

Şûrâ-yı Devlet Mührü	Dâhiliye Dairesi Re'isi Akif bin Halilürrahman	Azadan Şerif Abdullah Paşa *Bulunamadı*	Azadan Ahmet Nazifi
Azadan Rıza	Azadan Ali	Azadan Faik Bey Bulunmadı	Azadan Mühür
Azadan Mühür	Azadan Es-Seyyid Osman	Azadan Sami Bey *Bulunamadı*	Azadan Es-Seyyid Ahmed Ziya
Azadan Bekir Sıddık	Azadan Mehmed Aziz bin Vecihi	Azadan Es-Seyyid Rıza bin Seyda Ali	Azadan Mühür
Azadan Ali	Azadan Hasan Nef'i bin Akif	Azadan Abdullah	Azadan Said Paşa *Bulunamadı*
Azadan Mansur Paşa *Bulunamadı*	Azadan Cemil Paşa *Bulunamadı*	Azadan Nureddin Bey *Bulunamadı*	Azadan Arif Hikmet Bey *Bulunamadı*

EK C.8: BOA. İ. DH. 1028/81039-11 numaralı belgenin transkripsiyonu

Bâbıâli
Dâire-i Sadâret
Âmedî Divân-ı Hümâyûn
Bihî

Devletli efendim hazretleri

Beyoğlu'nda Şişli nâm mahalde Rum kabristanı derûnunda Menamorfosisi nâm kilisenin tecdîden inşâsına ruhsat iʿtâsı hakkında Rum Patrikliği'nden vukuʿbulan istidʿâ üzerine şehremânetiyle muhâbereyi şâmil tezkire ve melfûfatının gönderildiği ve mezkûr kilisenin inşasınca bir gûne mahzûr olmadığı ve masârif-i inşâʿiyenin müteveffâ İstefanoviç tarafından tahsîs olunup mahfûz bulunan iki bin iki yüz liradan tesviye olunacağı beyânıyla ruhsatı hâvi usûlü vechile bir kıtʿa emr-i âli ısdârına dair Adliye ve Mezâhib Nezâret-i Celîlesi'nin tezkiresi ol bâbda Divân-ı Hümâyûn Kalemi'nden yazılan muktezâ varakasıyla maʿan arz ve takdim kılınmış olmağla mezkûr muktezâ varakasında gösterildiği vechile kuyûd-ı lâzıme ve muʿtâdenin derciyle sâlifu'l-beyân kilisenin inşası için ruhsatı hâvî emr-i âli ısdârı hususunda her ne vechile emr u fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı hilâfet-penâhi şeref-müteʿallik buyrulur ise mantûk-ı münîfi infâz edileceği tezkire-i senâverî terkim olundu.

Fî 29 Receb sene [1]304 ve fî 11 Haziran sene [1]303

Sadrazam
Kâmil

Maʿrûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Resîde-i dest-i taʿzîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i sadâret-penâhîleriyle evrâk-ı maʿrûza manzûr-ı âlî ve ber vech-i istizân mezkûr emr-i âlînin ısdârı rehîn-i müsâʿade-i seniyye-i cenâb-ı padişahî olarak evrâk-ı mezkûre iʿâde kılınmış olmağla ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî Selh-i Receb sene [1]304 fî 12 Nisan sene [1]303

Serkâtib-i hazret-i şehriyârî
Süreyya

EK D: İstanbul'daki Rum Ortodoks Kiliseleri için hazırlanan envanter fişleri.

Kilise Adı	Burgazada İoannis Prodromos Kilisesi							**FİŞ NO:**	 							
İlçe / Mahalle	Adalar /Burgazada Mahallesi							1								
Yapım Tarihi	1899							**Kilisenin Fotoğrafları**								
Yapı ile İlgili Bilgiler	Kilisenin tarihi Bizans dönemine uzanmaktadır. Fakat günümüzdeki yapı 1899 yılında mimar Nikolaos Dimadis tarafından inşa edilmiştir.Yüksek kasnaklı bir kubbeye sahip olan yapı, tuğla konstrüksiyon olup üzeri sıvalıdır. Yapı 19. yüzyılda uygulanan neoBizans mimari üslubunun görülebileceği İstanbul'daki en güzel örneklerdendir.*															
Yönetsel Durum	Adalar Metropolitliği															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**								**Belge Niteliği**	
	H-20 C 1285 [08.10.1868]			İ..HR.. / 234 - 13804 - 0			Burgaz adasındaki Rum kilisesinin tamiri. (Belge içeriğinde kilise ismi bulunmadığından Burgazada'daki diğer Rum Ortodoks kiliseleri ile ilgili de olabilir.)								Metin	
Eski Fotoğraflar																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Adalar Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	*Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.															
	Tekkeden, H. (1974). *Burgazadası'ndaki Metamorphosis ve Ayios Georgios Karipıs Manastırı ile Ayios İoannis Prodromos Kilisesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul.															
	Freely, J. (2010). *Prens Adaları* (K. Sarıoğlu, Çev.). İstanbul: Adalı Yayınları.															

Kilise Adı	Burgazada Ayios Yeoryios Kilisesi						**FİŞ NO:**									
İlçe / Mahalle	Adalar /Burgazada Mahallesi						2									
Yapım Tarihi	1897						**Kilisenin Fotoğrafları**									
Yapı ile İlgili Bilgiler	Yapının mimari Patraklos Kambanakis'tir. Kilise Simeon Sinyosoğlu tarafından sağlanan bağış ile yapılmıştır. Yapı asıl katholikonun tasarımına uyularak, ortaçağ Bizans mimarisinin Yunan Haçı planına göre inşa edilmiştir. *															
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**								**Belge Niteliği**	
	H-20 C 1285 [08.10.1868]			İ..HR.. / 234 - 13804 - 0			Burgaz adasındaki Rum kilisesinin tamiri. (Belge içeriğinde kilise ismi bulunmadığından Burgazada'daki diğer Rum Ortodoks kiliseleri ile ilgili de olabilir.)								Metin	
Eski Fotoğraflar																
Haritalar	**1807 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Adalar Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Tekkeden, H. (1974). Burgazadası'ndaki Metamorphosis ve Ayios Georgios Karipıs Manastırı ile Ayios İoannis Prodromos Kilisesi (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul.															
	* Freely, J. (2010). *Prens Adaları* (K. Sarıoğlu, Çev.). İstanbul: Adalı Yayınları.															

Kilise Adı	Burgazada Hristos Kilisesi																**FİŞ NO:**		
İlçe / Mahalle	Adalar /Burgazada Mahallesi																3		
Yapım Tarihi	1868 veya 1908																**Kilisenin Fotoğrafları**		
Yapı ile İlgili Bilgiler	XI. Yüzyılda yapılmış olan manastır kilisesi XVII. Yüzyılda yıkılmış ve 1865 tarihine kadar harabe halinde kalmıştır. XIX. Yüzyıl ortalarında adaya yerleşmiş olan Khourmouzes G. Schlumberger eski kilisenin yerine küçük bir kilise inşa etmiştir. Yalın kilise 1869 yılında Bizans manastırına ait katholikon bölgesinin üzerine inşa edilmiştir.*																		
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu																		
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**															
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok													
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**										**Belge Niteliği**		
	H-20 C 1285 [08.10.1868]			İ..HR.. / 234 - 13804 - 0			Burgaz adasındaki Rum kilisesinin tamiri. (Belge içeriğinde kilise ismi bulunmadığından Burgazada'daki diğer Rum Ortodoks kiliseleri ile ilgili de olabilir.)										Metin		
	H-07 Z 1321 [24.02.1904]			BEO. / 2281 - 171044 - 0			Burgazadası'nda Hristos Manastırı namıyla manastır inşasına ruhsat verildiğine dair kayıd bulunamadığı.										Metin		
	H-21 C 1323 [23.08.1905]			ŞD. / 2742 - 9 - 0			Depremden zarar gören Burgaz Adası Hristos Manastırı dairesinin tamir ve inşasına ruhsat talebi.										Metin		
	H-13 Ş 1325 [21.09.1907]			Y..A..RES. / 150- 8 -0			Burgaz Adası'nda kain Hristos adlı Rum Manastırı'nın müceddeden inası.										Metin + Çizim (Plan + Görünüş)		
	H-13 B 1326 [11.08.1908]			ŞD. / 2772 - 40 - 0			Burgazadası'nda depremden dolayı yıkılan ve yeniden inşa olunacak olan Hristos Manastırı'na dair muamelatın tesrii.										Metin		
	H-20 Ş 1326 [17.09.1908]			BEO. / 3398 - 254803 - 0			Burgaz Adası'nda yıkılmış olan Hristos Manastırı'nın müceddeden inşasına ruhsat itası.										Metin		
Eski Fotoğraflar																			
Haritalar	**1807 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Adalar Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**				
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Ousterhout, R. ve Akyürek, E. (2001). *Burgazada'daki Metamorphosis Kilisesi.* In B. Tanman & U. Tükel (Eds.), Arkeoloji ve Sanat Tarihi Araştırmaları Yıldız Demiriz'e Armağan (pp. 93-105). İstanbul: Simurg.																		
	*Tekkeden, H. (1974). *Burgazadası'ndaki Metamorphosis ve Ayios Georgios Karipıs Manastırı ile Ayios İoannis Prodromos Kilisesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul.																		
	Ayaz, F. (2018). *Burgazada Metamorphosis Manastırı Kilisesi ve Çevresinin Koruma Önerisi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.																		
	Freely, J. (2010). *Prens Adaları* (K. Sarıoğlu, Çev.). İstanbul: Adalı Yayınları.																		

FOTO: Ayaz, Filiz

Kilise Adı	Büyükada Ayios Dimitrios Kilisesi																**FİŞ NO:**	
İlçe / Mahalle	Adalar / Maden Mahallesi																4	
Yapım Tarihi	1856																**Kilisenin Fotoğrafları**	
Yapı ile İlgili Bilgiler	Eski mezarlık alanına inşa edilmiş olan kilisenin mimarı Fistikas'tır. 1999 depreminde ağır hasar alan yapı restorasyon geçirmiş ve 2010 yılında tekrar ibadete açılmıştır. Kilise doğu-batı ekseninde bazilikal plana sahiptir.Yapı taş konstrüksiyon olup, üzeri sıvalıdır.Yapı erken dönem bazilikal planda inşa edilmiştir. Aynı zamanda içindeki litürjik malzemelerde uygulanan barok-rokoko üslup, sütunlardaki neoklasik tasarım nedeniyle eklektik bir üsluba sahiptir.*																
Yönetsel Durum	Adalar Metropolitliği																	
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**														
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok												

BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	H-29 L 1322 [06.01.1905]	BEO / 2477 - 185773 - 0	Büyükada'da bulunan Aya Dimitri kilisesinin çan kulesinin tamiri için mensup olduğu belediye dairesinden ruhsat alınması.	Metin
	H-29 M 1329 [30.01.1911]	ŞD. / 86 - 61 - 0	Büyükada'da bulunan yanmış mektep ile Aya Dimitri Kilisesi arsası hakkında açıklayıcı malumat.	Metin
	H-12 R 1332 [10.03.1914]	ŞD. / 2382 - 13 - 0	Büyükada'da kain Aya Dimitri Kilisesi avlusundaki muhterik meskenin tecdiden inşasına ruhsat itası.	Metin
	H-20 R 1332 [18.03.1914]	MV. / 234 - 26 - 0	Büyükada'da Ayadimitri Kilisesi havlusunda yanmış olan mektebin eski arsası üzerinde yeniden inşasına ruhsat verilmesi.	Metin
	H-21 R 1332 [19.03.1914]	İ..MF.. / 22 - 14 - 0	Büyükada'da Ayadimitri Kilisesi avlusunda kargir mektep inşası.	Metin
	H-13 Ca 1332 [09.04.1914]	BEO / 4276 - 320626 - 0	Büyükada'da Aya Dimitri Kilisesi avlusundaki muhterik mektebin kargir olarak yeniden inşasına ruhsat itası.	Metin
	H-16 Ca 1332 [12.04.1914]	DH.İD.. / 214 - 1 - 0	Büyükada'da Aya Dimitri Kilisesi havlusunda yanmış olan mektebin eski temelleri üzirine yapılması için izin verildiği.	Metin

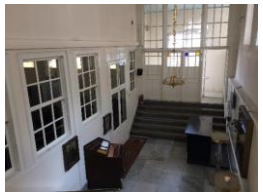
Eski Fotoğraflar															
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Adalar Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	
	*Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
	Türker, O. (2004). *Prinkipo'dan Büyükada'ya: bir Prens Adasının Hikayesi.* İstanbul: Sel Yayıncılık.
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.
	Freely, J. (2010). *Prens Adaları* (K. Sarıoğlu, Çev.). İstanbul: Adalı Yayınları.

Kilise Adı	Büyükada Panayia Kilisesi						**FİŞ NO:**									
İlçe / Mahalle	Adalar / Nizam Mahallesi						5									
Yapım Tarihi	1926						**Kilisenin Fotoğrafları**									
Yapı ile İlgili Bilgiler	İlk yapı 1735-37 yılları arasında inşa edilmiştir. 18. yüzyıl başlarında var olan yapının 1793 yılında yeniden inşa edildiği bilinmektedir. 1871 yılında çevrede geliştirilen yeni yapılanmalardan dolayı kilisenin çevresindeki ahşap mekanlar tahrip olmuştur.1926 yılında bugünkü halini almıştır.*															
Yönetsel Durum	Adalar Metropolitliği															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**								**Belge Niteliği**	
	H-29 M 1329 [30.01.1911]			ŞD. / 79 - 15 - 0			Büyükada'da Panayi Kilisesi'ne vakfedilen emlak ve arazi hakkında bazı mütalaaya dair tezkire.								Metin	
Eski Fotoğraflar																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Adalar Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	*Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.															
	Türker, O. (2004). *Prinkipo'dan Büyükada'ya: bir Prens Adasının Hikayesi.* İstanbul: Sel Yayıncılık.															
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.															

Kilise Adı	Büyükada Ayios Yeoryios Kilisesi																**FİŞ NO:**		
İlçe / Mahalle	Adalar / Nizam Mahallesi																6		
Yapım Tarihi	1906																**Kilisenin Fotoğrafları**		
Yapı ile İlgili Bilgiler	Adanın en yüksek tepesinde konumlanan yapı bir manastır kilisesidir. Geçmişi Bizans dönemine kadar uzanan kilisenin günümüzdeki yapının 1906 yılında mimar Kapetanakis tarafından inşa edildiği bilinmektedir. Kesme taştan inşa edilen yapının girişinde bulunan çan kulesi dikkat çekmektedir. Naos üç neften oluşmakta, nefler arası sütunlarla birbirinden ayrılmaktadır. *																		
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu																		
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**															
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok													

BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	H-10 Ra 1319 [27.06.1901]	BEO / 1681 - 126025 - 0	Büyükada'da hareket-i arzdan harab olan tecdiden inşasına ruhsat itası istida olunan Aya Yorgi Kilisesi hakkında.	Metin
	H-25 Ca 1319 [09.09.1901]	ŞD. / 2712 - 45 - 0	Büyükada'daki Aya Yorgi Kilisesi'nin tevsian ve tecdiden inşası için ruhsat verilmesi.	Metin
	H-20 Ş 1319 [02.11.1901]	İ..AZN. / 44 - 44 - 0	Büyük Ada'da vaki Aya Yorgi Kilisesi'nin tecdiden inşasına ruhsat itası.	Metin + Çizim (Vaziyet Planı, Plan, Görünüş)
	H-12 L 1319 [22.01.1902]	BEO / 1781 - 133549 - 0	Büyükada'daki Aya Yorgi Manastırı'nın tecdiden inşası.	Metin
	H-29 L 1319 [02.02.1902]	DH.MKT. / 2585 - 77 - 0	Büyükada'daki Aya Yorgi Manastırı derunundaki Aya Yorgi Kilisesinin depremden zarar görmesi nedeniyle yeniden inşa ve tamiri.	Metin
	H-07 Ca 1323 [10.07.1905]	DH.MKT. / 984 - 56 - 0	Büyükada'da bulunan Aya Yorgi Kilisesi'nin çatı ve balkonlarının tamirine ruhsat verilmesi.	Metin
	H-12 R 1327 [03.05.1909]	ŞD. / 2784 - 20 - 0	Büyükada Aya Yorgi Manastırı'nın kilisesine takılacak çan kulesi hakkında istizan.	Metin
	H-01 Ca 1327 [21.05.1909]	İ..AZN. / 85 - 31 - 0	Büyükada'da Ayayorgi Manastırı Kilisesi'ne bir çan kulesi inşası.	Metin + Çizim (Görünüş)
	H-09 C 1327 [28.06.1909]	BEO / 3585 - 268854 - 0	Büyük Ada'da Aya Yorgi Manastırı'nın çan kulesi hakkında.	Metin
	H-15 C 1327 [04.07.1909]	DH.MKT. / 2865 - 9 - 0	Büyükada'daki Aya Yorgi Manastırı'nın kilisesine inşa edilecek çan kulesinin inşasında mahzur bulunmadığı ve masrafının kilise sandığından karşılanacağı.	Metin

Eski Fotoğraflar															
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Adalar Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	
	*Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
	Türker, O. (2004). *Prinkipo'dan Büyükada'ya: bir Prens Adasının Hikayesi.* İstanbul: Sel Yayıncılık.
	Freely, J. (2010). *Prens Adaları* (K. Sarıoğlu, Çev.). İstanbul: Adalı Yayınları.

Kilise Adı	Büyükada Ayios Nikolaos Kilisesi						**FİŞ NO:**									
İlçe / Mahalle	Adalar / Maden Mahallesi						7									
Yapım Tarihi	1868						**Kilisenin Fotoğrafları**									
Yapı ile İlgili Bilgiler	Manastır kilisesi olarak kullanılan yapının Bizans dönemine kadar uzanan bir geçmişi bulunmaktadır. Daha önceleri deniz kenarında olan yapı tahrip olunca bugün bulunduğu yere taşınmıştır. Doğu-batı eksenindeki yapı üç nefli bazilikal plan şemasına sahiptir.*															
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**								**Belge Niteliği**	
	H-22 Ca 1315 [19.10.1897]			BEO / 1027 - 76990 - 0			Büyükada'da Batmış Manastırı namıyla maruf Aya Nikola Manastırı'nın tamiri.								Metin	
Eski Fotoğraflar	Atatürk Kitaplığı Arşivi															
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Adalar Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	*Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.															
	Türker, O. (2004). *Prinkipo'dan Büyükada'ya: bir Prens Adasının Hikayesi.* İstanbul: Sel Yayıncılık.															
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.															
	Freely, J. (2010). *Prens Adaları (* K. Sarıoğlu, Çev.). İstanbul: Adalı Yayınları.															

Kilise Adı	Büyükada Hristos Kilisesi							**FİŞ NO:**									
İlçe / Mahalle	Adalar / Nizam Mahallesi							8									
Yapım Tarihi	1856							**Kilisenin Fotoğrafları**									
Yapı ile İlgili Bilgiler	1597 yılında bizzat patriğin öncülüğünde ve iki keşişin yardımıyla yeniden inşa edilmiştir. 18. yüzyılın sonunda manastır çamlık bir tepenin dik yamacında konumlandırılmıştır. 1851 ve 1869 yıllarında yapılan tamirat ve eklerle bugünkü şeklini almıştır.*																
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**									**Belge Niteliği**	
Eski Fotoğraflar																	
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Adalar Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**		
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.																
	Türker, O. (2004). *Prinkipo'dan Büyükada'ya: bir Prens Adasının Hikayesi.* İstanbul: Sel Yayıncılık.																
	Freely, J. (2010). *Prens Adaları* (K. Sarıoğlu, Çev.). İstanbul: Adalı Yayınları.																

NOT: Manastır içinde bulunan kiliseye girilemediği için korunmuşluk durumu değerlendirilememiştir.
Fotoğraflar manastır yapılarına aittir.

Kilise Adı	Büyükada Profiti İlia Mezarlık Kilisesi																**FİŞ NO:**	
İlçe / Mahalle	Adalar / Maden Mahallesi																9	
Yapım Tarihi	1906																**Kilisenin Fotoğrafları**	
Yapı ile İlgili Bilgiler	Rum mezarlığı içinde dikdörtgen planlı, beyaz yağlı boya ile boyalı ahşap bir yapıdır. Çatısı kiremit tabanı ise fayans kaplıdır. Tek nefli olan kilisenin ikonastasisi ve despot tahtası ahşaptır. *																	
Yönetsel Durum	Adalar Metropolitliği																	
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**														
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok												
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**										**Belge Niteliği**	
Eski Fotoğraflar																		
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Adalar Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**			
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	*Türker, O. (2004). *Prinkipo'dan Büyükada'ya: bir Prens Adasının Hikayesi.* İstanbul: Sel Yayıncılık.																	

Kilise Adı	Büyükada Ayios Thodoros Özel Kilisesi						**FİŞ NO:**										
İlçe / Mahalle	Adalar / Maden Mahallesi						10										
Yapım Tarihi	1903						**Kilisenin Fotoğrafları**										
Yapı ile İlgili Bilgiler	3x5 m ölçülerinde dikdörtgen planlı, üçgen çatılı, ahşap bir yapıdır. Büyük ihtimalle eskiden orada bulunan Rum mezarlığının kilisesi olduğu sanılmaktadır. Kadıköylü Vasiliadis ailesi tarafından yaptırılmıştır.*																
Yönetsel Durum	Özel Kilise																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											

BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	H-13 L 1337 [12.07.1919]	DH.İ.UM.EK. / 54 - 50 - 0	Büyükada'da maden haddesinde bulunan Ayatodoros adlı kilisenin tamir ve tesviyesi.	Metin

Eski Fotoğraflar															
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Adalar Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	*Türker, O. (2004). *Prinkipo'dan Büyükada'ya: bir Prens Adasının Hikayesi.* İstanbul: Sel Yayıncılık.

Kilise Adı	Heybeliada Ayia Triada Kilisesi						**FİŞ NO:**									
İlçe / Mahalle	Adalar / Heybeliada Mahallesi						11									
Yapım Tarihi	1844						**Kilisenin Fotoğrafları**									
Yapı ile İlgili Bilgiler	Bizans döneminden beri varlığı bilinen manastırın 1540 yılında manastır Osmanlı döneminde kilisenin onarıldığı bilinmektedir. Manastırda 1821 yılında meydana gelen yangın sırasında yandığı bilinen kilise Sultan Abdülmecit döneminde (1839-1861) Patrik IV. Germanos 'un ilk patrikliği sırasında (1842-1845) yeniden inşa edilerek; 27 Mayıs 1844 tarihinde pazartesi günü ibadete açılmıştır.* Yapının mimarı Hacı Stefanis Gaitanakis'tir.															
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**									**Belge Niteliği**
Eski Fotoğraflar																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Adalar Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.															
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.															
	Türker, O. (2008). *Halki'den Heybeli'ye: Bir Ada Hikayesi.* İstanbul: Sel Yayıncılık.															
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.															
	Freely, J. (2010). *Prens Adaları* (K. Sarıoğlu, Çev.). İstanbul: Adalı Yayınları.															

Kilise Adı	Heybeliada Ayios Nikolaos Kilisesi						**FİŞ NO:**	 								
İlçe / Mahalle	Adalar / Heybeliada Mahallesi						12									
Yapım Tarihi	1857						**Kilisenin Fotoğrafları**									
Yapı ile İlgili Bilgiler	Bizans dönemine tarihlenen kilisenin dışında buluna stilize iyon başlıklı sütun bu bilgiyi doğrular niteliktedir. Burada bulunan eski kilisenin 1789 yılında yanması üzerine 1790 yılında Üsküdar Kadısından alınan izinle yeniden yapılmıştır. 1856 yılında tekrar yanan kilise kubbeli ve oldukça geniş tutulan boyutları ile 1857 yılında Mimar Hacı Stefanis Gaitanakis tarafından inşa edilmiş ve denizcilerin koruyucu azizi olarak kabul edilen Nikolaos'a ithaf edilmiştir.*														
Yönetsel Durum	Adalar Metropolitliği															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**								**Belge Niteliği**	
Eski Fotoğraflar																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Adalar Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	*Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.															
	Türker, O. (2008). *Halki'den Heybeli'ye: Bir Ada Hikayesi.* İstanbul: Sel Yayıncılık.															
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.															
	Freely, J. (2010). *Prens Adaları* (K. Sarıoğlu, Çev.). İstanbul: Adalı Yayınları.															

Kilise Adı	Heybeliada Ayios Spiridon Kilisesi															**FİŞ NO:**	
İlçe / Mahalle	Adalar / Heybeliada Mahallesi															13	
Yapım Tarihi	1905															**Kilisenin Fotoğrafları**	
Yapı ile İlgili Bilgiler	1840-1906 yılları arasında yaşayan rahip Arsenios tarafından 1868 yılında yaptırılmıştır. 1894 depreminde ağır hasar gördüğü için padişah II. Abdülhamit yardımı ile yeniden yapılmış 2 Temmuz 1905'te ibadete açılmıştır. İçi tamamen ahşap, tek nefli ve küçük kubbeli bazilikalıdır. Terk-i Dünya Manastırı adı ile de anılır. *																
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**								**Belge Niteliği**		
Eski Fotoğraflar																	
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Adalar Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**		
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	*Türker, O. (2008). *Halki'den Heybeli'ye: Bir Ada Hikayesi.* İstanbul: Sel Yayıncılık.																
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.																
	Freely, J. (2010). *Prens Adaları* (K. Sarıoğlu, Çev.). İstanbul: Adalı Yayınları.																

Kilise Adı	Heybeliada Ayios Yeoryios Metokhion Kilisesi							**FİŞ NO:**									
İlçe / Mahalle	Adalar / Heybeliada Mahallesi							14									
Yapım Tarihi	1882							**Kilisenin Fotoğrafları**									
Yapı ile İlgili Bilgiler	Osmanlı döneminde 1583-93 arasında inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir. 1739 yılında Richard Pococke isimli bir gezgin manastırdan söz etmektedir.1761 yılında Fener Rum Patriği III. İoannikos Karaca tarafından yeniden yaptırılmıştır. 1822'de yenilenen manastır, 14 Nisan 1881'de çıkan bir yangınla büyük ölçüde zarar görmüştür. Kısa sürede tekrar yapılan kilise binası 23 Nisan 1882'de açılmıştır. *																
Yönetsel Durum	Kudüs Patrikliği Metokhion																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**									**Belge Niteliği**	
	H-09 L 1298 [26.08.1881]			İ..DH.. / 835 - 67208 - 0			Heybeliada'daki Çan Manastırı'nda bulunan Ayayorgi adlı kilisenin tamiri.									Metin + Çizim (Plan+ Görünüş)	
Eski Fotoğraflar																	
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Adalar Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**		
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	*Türker, O. (2008). *Halki'den Heybeli'ye: Bir Ada Hikayesi.* İstanbul: Sel Yayıncılık.																
	Freely, J. (2010). *Prens Adaları* (K. Sarıoğlu, Çev.). İstanbul: Adalı Yayınları.																

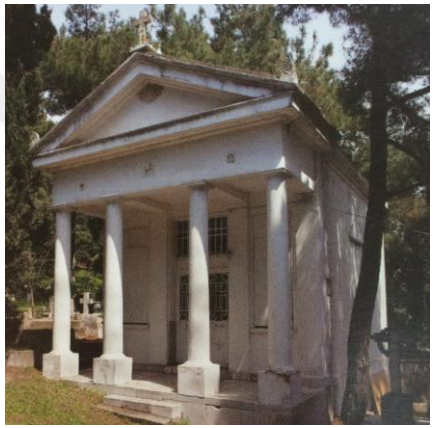

(Freely, 2010, s. 134)

Kilise Adı	Heybeliada Profiti İlia Mezarlık Kilisesi						**FİŞ NO:**									
İlçe / Mahalle	Adalar / Heybeliada Mahallesi						15									
Yapım Tarihi	1913						**Kilisenin Fotoğrafları**									
Yapı ile İlgili Bilgiler	Heybeliada Rum mezarlığının ortasında bulunan ve cenaze törenleri için kullanılan bu küçük kilise adanın en yeni kilisesidir. Yapının mimarı Dimtrios Panayotidis'tir. Ayia Varvara Kilisesi olarak da bilinmektedir. Kilise dört adet Dor tarzı sütun üzerine oturtulmuş üçgen alınlığı ile kiliseden ziyade Yunan tapınağına benzemektedir. *															
Yönetsel Durum	Adalar Metropolitliği															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**									**Belge Niteliği**
	H-07 S 1329 [07.02.1911]			İ..AZN. / 99 - 26 - 0			Heybeliada'daki Rum Kabristanlığı'nda bir Rum Kilisesi ile çan kulesi inşasına ruhsat verildiği.									Metin + Çizim (Plan+Görünüş)
	H-16 S 1329 [16.02.1911]			BEO / 3858 - 289311 - 0			Heybeliada'da kain Rum Kabristanı için kabristan derununa müceddeden bir kilise ile kapısına bir çan kulesi inşasına ruhsat itası.									Metin
	H-29 M 1329 [30.01.1911]			ŞD. / 77 - 8 - 0			Heybeliada'da yeniden inşa olunacak kilise ile çan kulesine ruhsat verilmesi.									Metin
Eski Fotoğraflar																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Adalar Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	*Türker, O. (2008). *Halki'den Heybeli'ye: Bir Ada Hikayesi.* İstanbul: Sel Yayıncılık.															
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.															
	Kuruyazıcı, H. (2011). Adalar, Binalar, Mimarlar. İstanbul: Adalı Yayınları.															

(Kuruyazıcı, 2011, s. 89)
FOTO: GÖKHAN TAN

NOT: Mezarlık alanına girilemediği ve kilise görülemediği için, korunmuşluk durumu ile ilgili bir değerlendirme yapılmamıştır.

Kilise Adı	Heybeliada Hristos Manastır Kilisesi														**FİŞ NO:**	
İlçe / Mahalle	Adalar / Heybeliada Mahallesi														16	
Yapım Tarihi	19. yüzyıl														**Kilisenin Fotoğrafları**	
Yapı ile İlgili Bilgiler	Heybeliada'nın Burgazada yönünde Domuz Tepesi üzerinde bulunan bu kilise, Panayia Kamariotisa Manastırı'na bağlı bir ibadethanedir. 1870 yılında yenilenmiştir. Küçük boyutlu ve dikdörtgen planlı bir bazilika olarak taştan yapılmış olan kilisenin içinde küçük bir ikonastasi ve ahşap tavan ortasında madalyon şeklinde bir İsa tasviri bulunmaktadır. 1963 yılından sonra sahipsiz kalan kilise 1980'li yıllarda büyük ölçüde tahrip olmuş, 1990'larda onarım görmüştür. Yılda bir kez 6 Ağustos Metamorfozis yortusunda ibadete açıktır.*															
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**								**Belge Niteliği**	
Eski Fotoğraflar																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Adalar Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	*Türker, O. (2008). *Halki'den Heybeli'ye: Bir Ada Hikayesi.* İstanbul: Sel Yayıncılık.															

Url- 9: https://www.adalarturizm.org/cms/tr/component/k2/item/75-heybeliada-metamorfoz-baskalasim-manastiri

NOT: Kilise görülemediği için korunmuşluk durumu ile ilgili bir değerlendirme yapılmamıştır. Ada halkının söylediğine göre Manastır alanında kimse yaşamamakta ve kilise bakımısız bir haldedir.

Kilise Adı	Kınalıada Panayia Kilisesi						**FİŞ NO:**	 								
İlçe / Mahalle	Adalar / Kınalıada Mahallesi						17									
Yapım Tarihi	1886						**Kilisenin Fotoğrafları**									
Yapı ile İlgili Bilgiler	Vardaniyos Manastırı'nın (Aşağı Manastır) bulunduğu yerde 1886 yılında Rumlar Panagia kilisesini inşa ettiler. Ermeni Gregoriyen cemaati kendilerine bu konuda güçlük çıkardı, ama banker Sarkis Taşçıyan bu araziyi onlara hibe ederek anlaşmazlığı ortadan kaldırdı.*															
Yönetsel Durum	Adalar Metropolitliği															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**								**Belge Niteliği**	
	H-11 R 1312 (08.01.1895]			ŞD. / 2644 - 19 - 0			Kınalıada vaki Meryem Ana Kilisesi'nin harap olmasından naşi civarında bulunan Rumlara ait kilisenin temelleri üzerine yeniden kilise inşası.								Metin	
	H-29 R 1313 [19.10.1895]			İ..AZN. / 16 - 34 - 0			Kınalıada'da vaki Meryem Ana Kilisesi'nin harabiyeti cihetiyle, civarında vaki Rumlara ait kilise temelleri üzerine yeniden bir aded kilise inşasına ruhsat itası.								Metin + Çizim (Plan+Görünüş)	
	H-10 Ca 1313 [29.10.1895]			BEO / 698 - 52317 - 0			Kınalıada'da vaki Meryem Ana Kilisesi'nin müceddeden inşası.								Metin	
Eski Fotoğraflar																
Haritalar	**1807 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Adalar Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	* Şevki, O. (2004). *Proti'den Kınalı'ya Tanıklıklarla Kınalıada.* İstanbul: Sel Yayıncılık.															

Kilise Adı	Kınalıada Hristos Kilisesi															**FİŞ NO:**	
İlçe / Mahalle	Adalar / Kınalıada Mahallesi															18	
Yapım Tarihi	1785															**Kilisenin Fotoğrafları**	
Yapı ile İlgili Bilgiler	Varlığı Bizans dönemine kadar izlenebilen aynı adlı manastırın geçmişine ilişkin bilgiler, dokuzuncu yüzyıl ortalarına kadar uza-nır. Bizans döneminde birçok önemli kişiye sürgün yeri olan manastır, birkaç kez onarım ve yenileme geçirmiştir. Kilise, iki, üç ve dört numaralı kitabelerine göre, 1722 yılında yeniden temelden inşa edilmiştir. Kınalıada Khristos Kilisesi, beş numaralı kitabesine göre, 1785 yılında Keşiş İoakim tarafından kendi imkânlarıyla temelden restore ettirilmiştir.*																
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**									**Belge Niteliği**	
	H-18 Ra 1324 [12.05.1906]			BEO / 2826 - 211924 - 0			Kınalıada'daki Hristos Kilisesi'nin icra-yı tamiri.									Metin	
	H-18 Z 1323 [13.02.1906]			ŞD. / 829 - 11 - 0			Kınalı Ada'da kain Hristos Manastırı'nın taksimat-ı dahiliyesince bazı tadilat ve tamirat icrasıyla Rum İnas Eytamhanesi ittihazı.									Metin	
Eski Fotoğraflar	Atatürk Kitaplığı Arşivi																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Adalar Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**		
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.																
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.																
	Şevki, O. (2004). *Proti'den Kınalı'ya Tanıklıklarla Kınalıada.* İstanbul: Sel Yayıncılık.																
	Freely, J. (2010). *Prens Adaları* (K. Sarıoğlu, Çev.). İstanbul: Adalı Yayınları.																

Kilise Adı	Bakırköy Ayios Yeoryios Kilisesi						**FİŞ NO:**										
İlçe / Mahalle	Bakırköy / Cevizlik Mahellesi						19										
Yapım Tarihi	1832						**Kilisenin Fotoğrafları**										
Yapı ile İlgili Bilgiler	Bağcı ve bahçıvanlar loncası tarafından Sirandi Yiğancioğlu'nun katkılarıyla 1812 yılında inşa edilmiştir. Derkon Metropoliti Neofitos Kiprios'un görev yaptığı sırada temelden yeniden inşa edilerek 2 Mayıs 1832 yılında yeniden ibadete açılmıştır. Kilisenin mimarı Kalfa Konstantinos Karafilos'tur. 1955'te 6-7 Eylül olayları sırasında tahrip edilmiştir. Kilisenin bulunduğu caddenin genişletme çalışmaları sebebi ile planı doğu batı doğrultusunda kısalmıştır. Narteks kısmı istimlak edilmiştir.*																
Yönetsel Durum	Derkon Metropolitliği																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											

BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	H-24 M 1312 [28.07.1894]	BEO / 444 - 33228 - 0	Makriköyü'nde hareket-i arzdan hasar gören iki kilise ile çeşitli yerlerde rahnedar olan bu gibi binaların aslına uygun tamiri için ruhsat verilmesi. (Belge içeriğinde kilise ismi bulunmadığından Bakırköy'deki diğer Rum Ortodoks kiliseleri ile ilgili de olabilir.)	Metin

Eski Fotoğraflar																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	
	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy.* Atina: Kastaniotis Press.

Kilise Adı	Bakırköy Hristos (Analepsis) Mezarlık Kilisesi						**FİŞ NO:**										
İlçe / Mahalle	Bakırköy / Kartaltepe Mahallesi						20										
Yapım Tarihi	1899						**Kilisenin Fotoğrafları**										
Yapı ile İlgili Bilgiler	Dış cephesinde batıda yer alan kitabede kilisenin mimarının Ahileus K. Aleksiou olduğu yazılıdır. Yapı doğu-batı ekseninde 3 nefli bazilikal plan şemasındadır. Dış cephesi taş konstrüksiyon olup üzeri sıvadan yapının batı cephesi gömme kare sütunlar ve kemerler ile binaya hareket kazandırılmaya çalışılmıştır.*																
Yönetsel Durum	Derkon Metropolitliği																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											

	Belge Tarihi	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
BOA Belgeleri	H-24 M 1312 [28.07.1894]	BEO / 444 - 33228 - 0	Makriköyü'nde hareket-i arzdan hasar gören iki kilise ile çeşitli yerlerde rahnedar olan bu gibi binaların aslına uygun tamiri için ruhsat verilmesi. (Belge içeriğinde kilise ismi bulunmadığından Bakırköy'deki diğer Rum Ortodoks kiliseleri ile ilgili de olabilir.)	Metin
	H-28 Ra 1340 [29.11.1921]	DH.İ.UM / 7 - 1 - 0	Makriköy, Kartaltepe'de Rum Mezarlığı içinde bulunan Parek Lision'un tamiri hakkında.	Metin
	H-14 Za 1341 [28.06.1923]	ŞD. / 2847 - 9 - 0	Makriköy Kartaltepe'de kain Rum mezarlığı derunundaki binanın tamirine ruhsat itası.	Metin

Eski Fotoğraflar																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	*Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

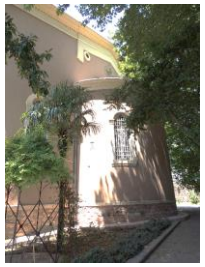
Kilise Adı	Yeşilköy Ayios Stefanos Kilisesi														**FİŞ NO:**		
İlçe / Mahalle	Bakırköy / Yeşilköy Mahallesi														21		
Yapım Tarihi	1845														**Kilisenin Fotoğrafları**		
Yapı ile İlgili Bilgiler	Bizans'tan beri varlığı bilinen kilise, deprem, yangın, düşman akınları gibi sebeplerle birçok kez yıkılıp yeniden yaptırılmıştır. 18. yüzyıl sonunda Hovhannesyan Ay Stefanos adıyla anılan yerleşmede bir Rum Kilisesi bulunduğunu kaydetmiştir. Patrik III. Meletios döneminde temelden inşa edilerek 9 Eylül 1845 tarihinde hizmete açılmıştır. *																
Yönetsel Durum	Derkon Metropolitliği																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**									**Belge Niteliği**	
	H-29 B 1281 [28.12.1864]			İ..HR.. / 211 - 12187 - 0			Ayastafanos karyesinde kilise inşası.									Metin	
	H-05 Ca 1308 [17.12.1890]			PLK.p.. / 222 - 0 - 0			Ayastefanos (Yeşilköy)'da Kilise Caddesi üzerindeki anlaşmazlık konusu olan mahallin planı.									Çizim (Vaziyet Planı)	
Eski Fotoğraflar																	
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**		
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.																
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.																
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.																

Kilise Adı	Arnavutköy Taksiarhis Kilisesi						**FİŞ NO:**										
İlçe / Mahalle	Beşiktaş / Arnavutköy Mahallesi						22										
Yapım Tarihi	1899						**Kilisenin Fotoğrafları**										
Yapı ile İlgili Bilgiler	16. yüzyılda zengin Rumlar tarafından başmelek Mihail'e atfedildiği bilinmektedir. Yapının bir çok kez tahrip olup yeniden onarıldığı bilinmektedir. Bugünkü kilise 1896-1899 yılları arasında inşa edilmiştir. Yapıda yer alan kitabeden inşaatı Musuros Paşa'nın yaptırdığı anlaşılmaktadır. Geniş bir avlu içinde yer alan yapı kapalı Yunan Haçı plan şemasındadır. 19. yüzyıl eklektik üslup özellikleri gösteren kilise İstanbul'daki Rum Ortodoks kiliseleri arasında anıtsal bir öneme sahiptir.*																
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmı	Yok											

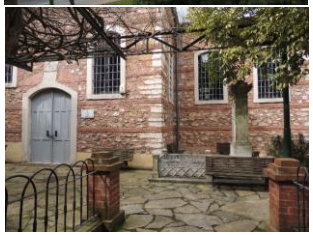

BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	H-21 B 1254 [10.10.1838]	C..ADL. / 44 - 2673 - 0	Boğaziçi'nde Arnavut köyünde Aya İstirahi Rum Kilisesi'nin tamirine müsaade edilmesi hakkında İstanbul Kadılığı'ndan gelen ilam.	Metin
	H-29 Z 1255 [1839/1840]	C..ADL. / 82 - 4975 - 0	Boğaziçi'nde Arnavudköyü'ndeki Rum kilisesinin havlusundaki mezarlık iptal ve Bayezid-i Veli Evkafı'ndan senevi yüzbeş akçe bedel-i öşür mukataalı bir tarla mezarlık ittihaz kılınmış olduğundan uzaklık hasebiyle burada müceddeden bir kilise inşası. a.g.y.tt (Belge içeriğinde kilise ismi bulunmadığından Beşiktaş'taki diğer Rum Ortodoks kiliseleri ile ilgili de olabilir.)	Metin

Eski Fotoğraflar	Alman Arkeoloji Ensitütüsü Fotoğraf Arşivi														
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
	*Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.

Kilise Adı	Arnavutköy Profiti İlia Mezarlık Kilisesi						**FİŞ NO:**									
İlçe / Mahalle	Beşiktaş / Kültür Mahallesi						23									
Yapım Tarihi	1871						**Kilisenin Fotoğrafları**									
Yapı ile İlgili Bilgiler	Kilisenin yerinde aynı adı taşıyan ve Bizans döneminde var olduğu bilinen bir ayazma bulunmaktadır. Bugünkü yapı 1871 yılında Mimar Pashalis tarafından inşa edilmiştir. Kilise bir mezarlık kilisesi olup, doğu batı ekseninde kapalı Yunan Haçı plan tipindedir. Yapı kaba yonu taştan yapılmıştır.*															
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**								**Belge Niteliği**	
	H-29 Z 1255 [1839/1840]			C..ADL. / 82 - 4975 - 0			Boğaziçi'nde Arnavudköyü'ndeki Rum kilisesinin havlusundaki mezarlık iptal ve Bayezid-i Veli Evkafı'ndan senevi yüzbeş akçe bedel-i öşür mukataalı bir tarla mezarlık ittihaz kılınmış olduğundan uzaklık hasebiyle burada müceddeden bir kilise inşası. a.g.y.tt (Belge içeriğinde kilise ismi bulunmadığından Beşiktaş'taki diğer Rum Ortodoks kiliseleri ile ilgili de olabilir.)							Metin	
	H-25 B 1287 [21.10.1870]			İ..HR.. / 246 - 14652 - 0			Arnavutköy'de Ayailya Ayazması'nda inşa olunacak kilise.								Metin + Çizim (Vaziyet Planı)	
Eski Fotoğraflar																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.															
	*Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.															
	Şenyurt, O. (2012). *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti.* İstanbul: Doğu Kitabevi.															
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.															

Kilise Adı	Bebek Ayios Haralambos Kilisesi						**FİŞ NO:**	
İlçe / Mahalle	Beşiktaş / Bebek Mahallesi						24	
Yapım Tarihi	1830						**Kilisenin Fotoğrafları**	
Yapı ile İlgili Bilgiler	Kilisenin Osmanlı dönemindeki varlığına ilişkin ilk veri, Rum Ortodoks Patriği Yerasimos dönemine ait 1796 yılının nisan ayına tarihlenen bir Patrikhane beraatında yer alan kayıttır. Kilisenin inşa edildiği tarihe ilişkin bir kitabe verisi bulunmamakla beraber, Hemerologion'a göre 1830 yılına tarihlenmektedir. Millas da kilisedeki Meryem ikonasının yazıtında yapının 1830 yılına tarihlendiğini belirtmektedir.*							
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu							
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**				
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok		

BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	H-27 N 1245 [22.03.1830]	HAT / 780 - 36541 - C	Reaya tarafından tamiri istenilen Beşiktaş'taki Rum kilisesinin vaziyeti hakkında yapılan tahkikatı havi Galata Mahkemesi'nden.	Metin
	H-29 Z 1245 [1829/1830]	HAT / 780 - 36541 - A	Beşiktaş'taki Rum kilisesinin tamirine ruhsat itası hakkında reaya tarafından verilen istirhamnamenin takdim kılındığına dair Rum patriği ile Metrepolidan Cemaati tarafından. a.g.y.tt	Metin
	H-29 Z 1245 [1829/1830]	HAT / 780 - 36541 - B	Beşiktaş'taki Rum kilisesinin tamirine ruhsat itası hakkında Rum reayası tarafından. a.g.y.tt	Metin (Rumca)
	H-29 Z 1245 [1829/1830]	HAT / 775 - 36378 - 0	Bebek'de kain Ayahoralatyus Kilisesi'nin tecdiden inşasına ruhsat itası hakkında. a.g.y.tt	Metin
	H-29 N 1245 [24.03.1830]	HAT / 780 - 36541 - 0	Beşiktaş'taki Rum kilisesine ait.	Metin + Çizim (Vaziyet Planı)
	H-29 L 1245 [23.04.1830]	HAT / 779 - 36502 - 0	Bebek'de kain harap Rum kilisesinin tamirine müsaadeyi mutazammın.	Metin
	H-29 Z 1246 [1830/1831]	HAT / 774 - 36304 - 0	Bebek'te kain münhedim Rum kilisesinin vaz-ı kadimi üzere inşasına müsaade itasına dair. a.g.y.tt	Metin
	H-14 Ra 1307 [08.11.1889]	DH.MKT. / 1672 - 83 - 0	Bebek karyesinde bulunan Haralambos Kilisesi'nin harap olan çan mahalinin tamirine izin verildiği.	Metin
	H-03 Ca 1307 [26.12.1889]	İ..ŞD.. / 98 - 5862 - 0	Bebek karyesindeki kilisenin çan mahallinin yeniden inşasına ruhsat itası.	Metin + Çizim (Görünüş + Plan)
	H-19 Ca 1307 [11.01.1890]	DH.MKT. / 1688 - 118 - 0	Bebek karyesindeki Haralambos Kilisesi'nin harap olan çan mahallinin yeniden inşasına izin verildiği.	Metin

Eski Fotoğraflar															
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	
	Şenyurt, O. (2012). *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti.* İstanbul: Doğu Kitabevi.
	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
	Şenyurt, O. (2012). *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti* . İstanbul: Doğu Kitabevi.
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.

Kilise Adı	Beşiktaş Köyiçi Panayia Kilisesi						**FİŞ NO:**												
İlçe / Mahalle	Beşiktaş / Sinan Paşa Mahallesi						25												
Yapım Tarihi	1833						**Kilisenin Fotoğrafları**												
Yapı ile İlgili Bilgiler	Kilisenin bugün bulunan üç kitabesinde 1730 tarihi bulunmaktadır. Daha önce inşa edilmiş olan kilisenin yerinde 30 Mayıs 1730 tarihinde temelden yeniden inşa edilmiştir. Kilisenin 4. Kitabesinde 21 Aralık 1833 tarihinde 3. kez yeniden inşa edildiği yazmaktadır. *																		
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu																		
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**															
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok													

Url-10: https://www.flickr.com/photos/cybermacs/6937471074/in/photostream/

BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	H-09 Za 1257 [23.12.1841]	İ..HR.. / 15 - 724 - 0	Beşiktaş'da bulunan Panaya Rum Kilisesi kiremitlerinin aktarılması istizanı. (Belge içeriğinde kilise ismi bulunmadığından Beşiktaş'taki diğer Rum Ortodoks kiliseleri ile ilgili de olabilir.)	Metin
	H-03 N 1275 [06.04.1859]	HR.MKT. / 283 - 69 - 0	Beşiktaş'daki Rum kiliselerine bazı şahısların mütevellilerin haberi olmadan çan takılması ve Babıali ile patrikhane arasında görüşülerek icabına bakılıncaya kadar çanların aldırılmadan olduğu gibi bırakılması.	Metin
	H-28 Ş 1276 [21.03.1860]	A.}MKT.NZD. / 309 - 32 - 0	Beşiktaş'ta tamir olunan Meryem Ana Kilisesi'nin tekrar keşfedilmesi hususunda Neccar Kalfası Anderiko'nun talebi.	Metin
	H-02 R 1308 [15.11.1890]	İ..ŞD.. / 104 - 6250 - 0	Beşiktaş'daki kain Rum kilisesinin harab olan çan mahallinin icra-yı tamirine müsaade olunmasına dair.	Metin
	H-15 B 1308 [24.01.1891]	DH.MKT. / 1812 - 103 - 0	Beşiktaş'da Köyiçi'nde bulunan Rum Kilisesi'nin çan mahallinin tamirine müsaade edilmesi.	Metin
	H-16 C 1308 [27.01.1891]	ŞD. / 2564 - 19 - 0	Beşiktaş'ta Köyiçi'nde kain Rum Kilisesi'nin harap olan çan mahallinin tamiri hakkında istenilen ruhsat.	Metin
	H-20 C 1310 [09.01.1893]	ŞD. / 2608 - 8 - 0	Beşiktaş'ta Köyiçi'nde vaki küçük kilisenin derununda olup mukaddema muhterik olan rehabin vekilinin ikametine mahsus hanenin inşası.	Metin
	H-13 B 1310 [31.01.1893]	BEO / 148 - 11031 - 0	Beşiktaş'ta köy içinde bulunan kilise bahçesi derunundaki manastır ruhbanına mahsus inşa olunacak hane.	Metin

Eski Fotoğraflar															
Haritalar	**1807 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	
	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.

Kilise Adı	Beşiktaş Cihannüma Panayia Kilisesi																**FİŞ NO:**		
İlçe / Mahalle	Beşiktaş / Yıldız Mahallesi																26		
Yapım Tarihi	1830																**Kilisenin Fotoğrafları**		
Yapı ile İlgili Bilgiler	1669 yılında T.Smith tarafından listelere kaydedilmiş olan kilise, 18. yüzyılın sonunda Hovhannesyan tarafından Beşiktaş'ta bulunan "Ayia Panagia" adlı iki Rum kilisesinden bir olarak gösterilmiştir. Kilise kitabesine göre 21 Ocak 1830 tarihinde inşa edilmiştir.*																		
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu																		
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**															
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok													
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**										**Belge Niteliği**		
	H-09 Za 1257 [23.12.1841]			İ..HR.. / 15 - 724 - 0			Beşiktaş'da bulunan Panaya Rum Kilisesi kiremitlerinin aktarılması istizanı. (Belge içeriğinde kilise ismi bulunmadığından Beşiktaş'taki diğer Rum Ortodoks kiliseleri ile ilgili de olabilir.)										Metin		
	H-03 N 1275 [06.04.1859]			HR.MKT. / 283 - 69 - 0			Beşiktaş'daki Rum kiliselerine bazı şahısların mütevellilerin haberi olmadan çan takılması ve Babıali ile patrikhane arasında görüşülerek icabına bakılıncaya kadar çanların aldırılmadan olduğu gibi bırakılması.										Metin		
Eski Fotoğraflar																			
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**				
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.																		
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.																		
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.																		
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.																		

Kilise Adı	Kuruçeşme Ayios Dimitrios Kilisesi							**FİŞ NO:**									
İlçe / Mahalle	Beşiktaş / Kuruçeşme Mahallesi							27									
Yapım Tarihi	1798							**Kilisenin Fotoğrafları**									
Yapı ile İlgili Bilgiler	Kilise aynı adla Bizans döneminden itibaren var olan ayazması ile ün kazanmıştır. Kilisenin ilk kitabesi 25 Ocak 1718 tarihlidir. Bir başka kitabesinde ise kilisenin 20 Ocak 1798 tarihinde yeniden inşa edildiği belirtilmiştir. 1820 ve 1832 yıllarında kilise onarılmıştır. 1919 yılında yanan kilisenin 1940-43 yılları arasında Mimar Yeoryios Saniotis gözetiminde yenilenmiştir. *																
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**									**Belge Niteliği**	
Eski Fotoğraflar																	
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**		
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.																
	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.																
	Karaca, Z. (2006). İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri (Vol. 4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.																
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.																
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.																
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.																

Kilise Adı	Kuruçeşme İoannis Prodromos Kilisesi																
İlçe / Mahalle	Beşiktaş / Kuruçeşme Mahallesi																
Yapım Tarihi	1835																
Yapı ile İlgili Bilgiler	Kilise 18. yüzyılın sonunda Hovhannesyan tarafından Aya Yani adıyla kaydedilmiştir. Kilise Patriğin yazlık mekanına yakın olması nedeniyle Patriklik kilisesi olarak kullanılmıştır. Kilise küçük bir avlu içinde yer almaktadır. Kaba yonu taştan yapılan kilise, doğu-batı doğrultusunda kubbeli bazilika plan şemasındadır.*																
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											
FİŞ NO:	28																
Kilisenin Fotoğrafları	 																

BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	H-09 Ş 1323 [09.10.1905]	BEO / 2682 - 201084 - 0	Kuruçeşme'deki Aya Yani Kilisesi'nin tamiri.	Metin
	H-27 Ş 1323 [27.10.1905]	DH.MKT. / 1020- 39 - 0	Kuruçeşme'deki Aya Yani Kilisesi'nin tamirine müsaade edilmesi.	Metin

Eski Fotoğraflar	

Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	
	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
	Karaca, Z. (2006). İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri (Vol. 4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	*Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

Kilise Adı	Ortaköy Ayios Fokas Kilisesi						**FİŞ NO:**	
İlçe / Mahalle	Beşiktaş / Mecidiye Mahallesi						29	
Yapım Tarihi	1856						**Kilisenin Fotoğrafları**	
Yapı ile İlgili Bilgiler	II. Selim zamanında 1570 yılında Bizans döneminden kalan manastırın yerinde küçük ve ahşap bir kilise inşa edilmiştir. 1604 tarihli Paterakis listesinde yer almıştır. Padişah II. Ahmet zamanında 1693 yılında eskisinin yerinde ve daha büyük bir biçimde yeni bir kilise yapılmıştır.1719'da Ortaköy'de çıkan yangında büyük zarar görür. 1720 yılında çıkarılan fermanla ahşap olarak bugünkünün dörtte biri büyüklüğünde bir kilise yapılmıştır. 1819 yılında kilisenin onarım geçirdiği bilinmektedir. 1853 yılında çıkan yangın sonrasında 1856 yılında temelden tekrar inşa edilmiştir.*							
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu							
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**				
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok		

BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	H-20 C 1234 [16.04.1819]	HAT / 777 - 36422 - E	Ortaköy'de kain harap Rum kilisesinin icra-yı tamirine ruhsatı mutazammın Galata kadısına hassa bostancıbaşısına ve mimar başıya hüküm müsveddesi.	Metin
	H-29 Z 1234 [1818/1819]	HAT / 777 - 36422 -D	Ortaköy'de kain Rum kilisesinin heyet-i hazırasını irae eden resim. a.g.y.tt	Metin + Çizim (Plan)
	H-29 Z 1234 [1818/1819]	HAT / 777 - 36422 - A	Ortaköy'de kain Rum kilisesinin heyet-i asliyesi üzerine tamirine ruhsat itasına mesağ-ı şeri bulunduğuna dair. a.g.y.tt	Metin
	H-29 Z 1234 [1818/1819]	HAT / 777 - 36422 -0	Ortaköy'de olup muhtac-ı tamir bulunan kilisenin keşfinin icra ettirilip resminin takdim kılındığına dair. a.g.y.tt	Metin
	H-07 Ca 1234 [04.03.1819]	HAT / 777 - 36422 - B	Ortaköy'de kain Rum kilisesinin icra ettirilen keşfini mübeyyin Galata Kadısı es-Seyyid Mehmed Şeref imzalı.	Metin
	H-25 Ca 1234 [21.04.1819]	HAT / 777 - 36422 - C	Rumların tamirini istedikleri Ortaköy'de kain kilisenin sakafı çürüyüp yıkılmak tehlikesi gösterdiğie dair Galata Kadısı es-Seyyid Mehmed Şeref imzalı.	Metin
	H-29 Z 1235 [1819/1820]	HAT / 780 - 36246 - 0	Ortaköy'de kain harap kilisenin bad'l-keşf tamirine müsaade istirhamını havi Rum Patriği Grigoryus mührü ile Sadaret'e. a.g.y.tt	Metin
	H-29 Z 1240 [1824/1825]	HAT / 773 - 36246 - 0	Ortaköy'de kain Rum kilisesinin kapısı üzerindeki saçağın hedmi hakkında. a.g.y.tt	Metin
	H-29 Z 1240 [1824/1825]	HAT / 775 - 36358 - 0	Ortaköy'de kain Rum kilisesinin yıkılmak tehlikesi arzetmesine mebni icra-yı keşf ile tamirine müsaade itası hakkında istizanı havi. a.g.y.tt	Metin
	H-12 Za 1272 [15.07.1856]	HR.MKT. / 152 - 13 - 0	Ortaköy'de bulunan Aya Foka adlı Rum Kilisesi'nin ayin yapmakta sıkıntı çekildiği için genişletilmesine ruhsat verildiği.	Metin
	H-24 B 1273 [20.03.1857]	HR.MKT. / 182 - 63 - 0	Tamir olunan Ortaköy'deki Rum kilisesinin duvarlarının yükseltilmesine civardaki ev sahiblerinin engel olduklarına dair Rum cemaati tarafından verilen müzekkirenin gönderildiği.	Metin
	H-24 M 1276 [23.08.1859]	HR.MKT. / 261 - 73 - 0	Ortaköy Deresi'ndeki Rum kilisesinin inşa masraflarına dair ahali tarafından verilen arzuhalin gereğinin yapılması.	Metin
	H-15 L 1328 [20.10.1910]	BEO / 3813 - 285965 - 0	Ortaköy'deki Rum kilisesinin harap olan ahşap çan kulesinin müceddeden demirden inşası.	Metin
	H-05 L 1328 [10.10.1910]	ŞD. / 2380 - 22 - 0	Ortaköy'de bulunan Rum kilisesinin harap durumdaki ahşap çan kulesinin demirden inşasına ruhsat verilmesi.	Metin
	H-07 L 1328 [12.10.1910]	İ..AZN. / 97 - 20 - 0	Ortaköy'deki Rum Kilisesi'nin harab olan ahşab çan kulesinin demir olarak müceddeden inşasına ruhsat itası.	Metin Çizim (Plan+Görünüş)

Eski Fotoğraflar															
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	
	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
	Şenyurt, O. (2012). *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti.* İstanbul: Doğu Kitabevi.
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.

Kilise Adı	Ortaköy Ayios Yeoryios Mezarlık Kilisesi							**FİŞ NO:**									
İlçe / Mahalle	Beşiktaş / Mecidiye Mahallesi							30									
Yapım Tarihi	1837							**Kilisenin Fotoğrafları**									
Yapı ile İlgili Bilgiler	1831 yılında meazarlık duvarları yükseltilmiş, güneybatıya bir kapı açılmıştır.1837 yılında Sultan ve Mahmut döneminde fermanla yer altındaki ayazmanın üzerine bir kilise yapılmasına izin verilmiş ve bugünkü yapı yapılmıştır.1893 yılında büyük bir onarım görmüştür.*																
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**									**Belge Niteliği**	
	H-12 M 1275 [22.08.1858]			A.}DVN. / 134 - 8 - 0			Ortaköy'de inşaa olunan kilisenin borçları ödenmediğinden, Aya Yorgi Kilisesi'nin tamirine ruhsat verilemeyeceği.									Metin	
Eski Fotoğraflar																	
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**		
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	*Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.																

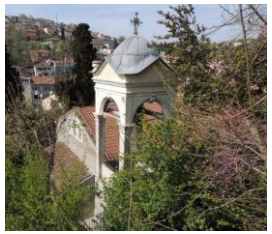

Kilise Adı	Beykoz Ayia Paraskevi Kilisesi							**FİŞ NO:**								
İlçe / Mahalle	Beykoz / Merkez Mahallesi							31								
Yapım Tarihi	1852							**Kilisenin Fotoğrafları**								
Yapı ile İlgili Bilgiler	Beykoz Hagia Paraskeve Kilisesi, bir numaralı kitabesine göre, 1852 yılına tarihlenmektedir. Kilisenin, iki numaralı kitabesi, 1937 yılında yapıda elektrik tesisatının kurulması; üç numaralı kitabesi ise, 1965 yılında yapıda mozaik döşenmesi hakkındadır.*															
Yönetsel Durum	Kadıköy Metropolitliği															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**								**Belge Niteliği**	
Eski Fotoğraflar																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.															
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.															
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.															
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.															

Url-11: http://www.atlantaserbs.com/learnmore/monasteries_and_towns/Greek-Ort-Constantinople.htm

Kilise Adı	Paşabahçe Ayios Konstantinos ve Eleni Kilisesi						**FİŞ NO:**	 								
İlçe / Mahalle	Beykoz / Paşabahçe Mahallesi						32										
Yapım Tarihi	1894						**Kilisenin Fotoğrafları**										
Yapı ile İlgili Bilgiler	Narteks kapısı üzerinde yar alan kitabede 1833 tarihinde Kadıköy metropolidi Zaharis döneminde yapının yeniden inşa edildiğine dair bilgi bulunmaktadır. Diğer bir kitabesinde ise II. Abdülhamit izniyle Patrik Neofitos zamanında 1894 yılında tekrar inşa edildiği belirtilmiştir. Bir başka kitabede de 8 Kasım 1894 tarihi ile yapının mimarının Konstantinos Kançu olduğu ifade edilmiştir.*																
Yönetsel Durum	Kadıköy Metropolitliği																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**									**Belge Niteliği**	
	H-14 S 1337 (19.11.1918]			DH.İ.UM / 19 - 1 - 0			Paşabahçe Rum Kilisesi'ndeki çanın bulunduğu yerin değiştirilmesi için izin alınmasına gerek olmadığı.									Metin	
Eski Fotoğraflar																	
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**		
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	*Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.																
	Papas, A. ve Mētropolitēs Helioupoleos, K. T. (1994). Ekatondaetēria Hierou Naou Hagion Constantinou kai Helenēs Pasabaxe (1894-1994) [Ekatondaetiris İeru Nau Agion Konstantinu ke Ellenis Pasabahçe (1894-1994)]. Selanik: Patriarchikon Idryma Paterikon Meleton.																

Kilise Adı	Beyoğlu Ayios Konstantinos ve Eleni Kilisesi														**FİŞ NO:**		
İlçe / Mahalle	Beyoğlu / Çukur Mahallesi														33		
Yapım Tarihi	1861														**Kilisenin Fotoğrafları**		
Yapı ile İlgili Bilgiler	Kilisede yer alan kitabeden kilisenin yapımına 25 Mart 1856 yılında başlandığı ve 9 Mart 1861'de bitirildiği yazmaktadır. Yapının mimarı Karacas olarak belirtilmektedir. Avlu içinde yer alan kilise, doğu-batı ekseninde Yunan haçı plan şemasındadır. Kilise, özgün mimari üslubu ve doğa konulu ikonalarıyla İstanbul'un önemli yapıları arasında yer almaktadır.*																
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**									**Belge Niteliği**	
	H-06 C 1272 [13.02.1856]			HR.MKT. / 135 - 77 - 0			Kalyoncu Kolluğu'nda bulunan Rum Papazhanesi'nin kilise heyetine konulması için buranın keşif ve muayenesi.									Metin	
	H-08 B 1272 [15.03.1856]			İ..HR.. / 129 - 6551 - 0			Kalyoncukolluğu'nda olan Rum Papazhanesi'nin kilise heyetine konulması.									Metin + Çizim (Vaziyet Planı)	
	H-15 Z 1309 (11.07.1892]			BEO / 31 - 2260 - 0			Beyoğlu'nda Aya Kostandinos Kilisesi'nin Bahçesi'nde kain Rum İnas Mektebi'nin ruhsat-ı resmiye istihsal eylemesi.									Metin	
Eski Fotoğraflar																	
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**		
															1922 tarihli bir harita		
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.																
	*Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.																
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.																

Kilise Adı	Dolapdere Panayia (Evangelistria) Kilisesi						**FİŞ NO:**										
İlçe / Mahalle	Beyoğlu / Yenişehir Mahallesi						34										
Yapım Tarihi	1894						**Kilisenin Fotoğrafları**										
Yapı ile İlgili Bilgiler	Patrik II.İoakim (1873-1878) zamanın 1877 tarihinde ahşap yapı yerine yapımına başlanan kilisenin kitabesine göre 1893 inşaatı bitmiş, 27 Kasım 1894 yılında ilk ayin düzenlenmiştir.Yapının mimarı Petrakis Mimaridis'tir. Ekonomik problemler sebebiyle yapının inşaatı 16 senede bitirilmiştir.*																
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**									**Belge Niteliği**	
Eski Fotoğraflar																	
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**		
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.																
	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.																
	*Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.																
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.																

Kilise Adı	Galata Panayia (Kaphatiane) Kilisesi						**FİŞ NO:**										
İlçe / Mahalle	Beyoğlu /Kemankeş Karamustafapaşa Mahallesi						35										
Yapım Tarihi	1734 veya 1840						**Kilisenin Fotoğrafları**										
Yapı ile İlgili Bilgiler	1475 yılında Kafka'da gelen Rumlar tarafından inşa edilmiştir. 1583 tarihli Tyrphon listesinde, 1604 tarihli Paterakis listesinde ve 1669 tarihli Smtih listesinde yer almıştır. 1698 yılında yandıktan sonra yeniden inşa edilmiştir. Sultan Abdülmecit döneminde (1839-1861) IV. Anthimos patrikliği (1840-1841) sırasında 1840 yılında temelden yenilenmiştir.*																
Yönetsel Durum	Türk Başepiskoposluğu																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**										**Belge Niteliği**
	H-29 Z 1245 [1829/1830]			HAT / 775 - 36382 - 0			Beşiktaş'ta Kılıç Ali Paşa mahallesinde kain Rum kilisesinin heyet-i asliyesi üzerine icra-yı tamirine müsaade itasına dair. a.g.y.tt										Metin
	H-03 S 1246 [24.07.1830]			HAT / 780 - 36533 - 0			Beyoğlu'nda kain Meryemana Kilisesi'nin sakafının tamirine müsaade istirhamını havi Rum patriği ve Metrepolidan Cemiyeti tarafından.										Metin
	H-29 Z 1246 [1830/1831]			HAT / 780 - 36533 - A			Meryemana Kilisesi'nin sakafına ait. a.g.y.tt										Çizim (Çatı Planı)
Eski Fotoğraflar																	
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**		
															1922 tarihli bir harita		
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.																
	Karaca, Z. (2006). *İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri* (Vol. 4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.																
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.																
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.																
	Şenyurt, O. (2012). *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti.* İstanbul: Doğu Kitabevi.																

Kilise Adı	Galata Ayios Nikolaos Kilisesi						**FİŞ NO:**												
İlçe / Mahalle	Beyoğlu /Kemankeş Karamustafapaşa Mahallesi						36												
Yapım Tarihi	1804						**Kilisenin Fotoğrafları**												
Yapı ile İlgili Bilgiler	1583 tarihli Tyrphon listesi ve 1604 tarihli Paterakis listesinde kiliseye yer verilmiştir. Kilise 1660 yılında yangın sırasında tahrip olmuş ve onarılmıştır. Kilise 1669 yılı Smith listesinde yer almıştır. 1695 yılında meydan gelen yangın sonrasında 30 yıl sonra tekrar yapılmış, fakat 1731 yılında bir yangın daha geçirmiş ve onarılmış, 1796 yılında tekrar yanan kilise kitabesine göre 1804 yılında temelden yeniden inşa edilmiştir. 1821 yılında tahrip olan kilise, 1834 yılında yenilenmiştir.*																		
Yönetsel Durum	Türk Başepiskoposluğu																		
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**															
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok													
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**											**Belge Niteliği**	
	H-29 Za 1218 [Mart 1804]			C..ADL. / 42 - 2532 - 0			Galata'da Mumhane içinde Çamlıca adası hristiyanlarının gemici taifesine mahsus Aya Nikola Kilisesi'nin tamirine müsaade olunduğu. g.tt											Metin	
Eski Fotoğraflar																			
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**				
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.																		
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.																		
	Şenyurt, O. (2012). *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti.* İstanbul: Doğu Kitabevi.																		
	Karaca, Z. (2006). İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri (Vol. 4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.																		

Kilise Adı	Galata İoannis Prodromos Kilisesi																**FİŞ NO:**	
İlçe / Mahalle	Beyoğlu /Kemankeş Karamustafapaşa Mahallesi																37	
Yapım Tarihi	1734 veya 1799																**Kilisenin Fotoğrafları**	
Yapı ile İlgili Bilgiler	1583 tarihli Tyrphon, 1604 tarihli Paterakis ve 1669 tarihli Smith listelerinde yer almıştır. Kilise 1696 yılında yandıktan sonra 1699 yılında yeniden inşa edilmiştir. 1731 yılında tekrar yanan kilisenin, onarımı padişahın fermanıyla 1734'te tamamlanır. 8 Şubat 1771 tarihinde yangın geçiren kilise 1773 yılında yeniden inşa edilmiştir. Kitabesinde 29 Eylül 1799 tarihinde Sakız Adalı cemaati tarafından temelden yeniden inşa edilmiştir. 1836 yılında onarım görmüş olan kilisenin, 1855 yılında ise çan kulesi inşa edilmiştir.*																	
Yönetsel Durum	Türk Başepiskoposluğu																	
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**														
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok												

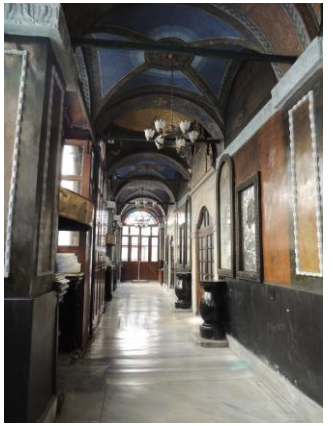
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	H-08 Ra 1214 [02.08.1799]	C..ADL. / 18 - 1078 - 0	Galata'da Sakızlı reayaya mahsus ve tamire muhtac olup heyet-i asliyesi ile tamiri istida olunan Aya Yani Kilisesi'nin keşif ve tamiri yapılarak muhtac-ı tamir yerlerini gösterir bir haritanın resmedilmesi hakkında hassa mimar başısına hitaben yazılan buyruldu.	Metin + Çizim (Vaziyet Planı)
	H-29 Ra 1214 [31.08.1799]	C..ADL. / 33 - 1958 - 0	Galata'da kain Aya Yani Kilisesi İstanbul'un fethinden beri kendilerine mahsus olup tamire muhtaç olduğundan hal-i sabıkı üzere tamirine müsaade olunması Galata'da sakin Sakız adası reayası tarafından istida olunmakla tamirine müsaade olunmasına dair Galata Mollası ile voyvodasına yazılan hüküm. g.tt	Metin
	H-29 Z 1222 [1807/1808]	C..ADL. / 50 - 3030 - 0	Sakızlılara ait Galata'daki Ayo Yani Kilisesi'nin aslı üzere tebdil edilmeksizin tamiri. a.g.y.tt	Metin

Eski Fotoğraflar															
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
	Şenyurt, O. (2012). *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
	Karaca, Z. (2006). *İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri* (Vol.4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kilise Adı	Galatasaray Panayia (Ton Eisodion) Kilisesi						**FİŞ NO:**										
İlçe / Mahalle	Beyoğlu / Asmalı Mescit Mahallesi						38										
Yapım Tarihi	1804						**Kilisenin Fotoğrafları**										
Yapı ile İlgili Bilgiler	Osmanlı yönetimi izni ile 15 Ağustos 1804 tarihinde Aya Panaia adıyla bir kilise kitabesine göre temelden inşa edilmiştir. Başlangıçta tek nefli basit ve bezemesiz olduğu belirtilen kilisenin 1831 yılında II. Mahmut döneminde iki yana doğru genişletildiği ve çatısının yenilendiği ifade edilmektedir. 1860 yılında yanlarda tekrar genişletildiği, 1875, 1890, 1904 yıllarında küçük onarımlar geçirdiği bilinmektedir.*																
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											

BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	H-18 C 1311 [27.12.1893]	ŞD. / 2626 - 47 - 0	Beyoğlu'nda bulunan Meryemana Kilisesi'nin aslına halel getirilmeden tamiri için ruhsat verilmesi.	Metin
	H-08 B 1311 [15.01.1894]	İ..AZN. / 8 - 28 - 0	Beyoğlu'nda bulunan Meryem Ana Kilisesi'nin tamir edilmesi.	Metin + Çizim (Plan Müdahale Paftası)
	H-18 B 1311 [25.01.1894]	BEO / 349 - 26119 - 0	Beyoğlu'ndaki Meryem Ana Kilisesi'nin tamiri.	Metin
	H-05 C 1314 [11.11.1896]	ŞD. / 2672 - 22 - 0	Beyoğlu'nda Cadde-i Kebir'de Meryemana Kilisesi avlusundaki papaz odalarının, üstüne bir kat ilave edilerek genişletilmesine ruhsat verilmesi.	Metin
	H-09 B 1314 [05.12.1896]	İ..AZN. / 23 - 8 - 0	Beyoğlu'nda Cadde-i Kebir'de bulunan Meryem Ana Kilisesi avlusundaki papas odalarının tevsiine ruhsat itası.	Metin + Çizim (Plan+Görünüş)
	H-26 B 1314 [31.12.1896]	BEO / 890 - 66685 - 0	Beyoğlu'nda Meryem Ana Kilisesi'ne ilave olunacak papaz odaları.	Metin

Eski Fotoğraflar															
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**
															1922 tarihli bir harita

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	
	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.

Kilise Adı	Hasköy Ayia Paraskevi Kilisesi															**FİŞ NO:**	
İlçe / Mahalle	Beyoğlu / Piripaşa Mahallesi															39	
Yapım Tarihi	1833															**Kilisenin Fotoğrafları**	
Yapı ile İlgili Bilgiler	Varlığı Bizans döneminde 6. yüzyıldan itibaren kabul edilir.1583 tarihli Tyrphon listesi, 1604 tarihli Paterakis listesinde de kilisenin varlığından söz edilmiştir.1728 yılına ait bir onarım kitabesi bulunmaktadır. Patrik I. Konstantinos döneminde 1833 yılında yeniden inşa edilmiştir. *																
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**									**Belge Niteliği**	
	H-29 B 1219 [Kasım 1804]			C..ADL. / 75 - 4513 - 0			Hasköy'de vuku bulan yangında bazı kısmı yanan ve yıkılan rum kilisesinin Hassa Mimarbaşısı İbrahim Kami Bey'in keşfi ve vazi kadimi üzere tamiri. g.tt									Metin	
	H-11 S 1296 [04.02.1879]			İ..ŞD.. / 43 - 2325 - 0			Hasköy'de Rum Kilisesi'nin çan mahallinin inşasına ruhsat verilmesi.									Metin	
	H-04 Ra 1297 [15.02.1880]			ŞD. / 2428 - 23 - 0			Hasköy'de bulunan Aya Praşkov Ayazması arazisi üzerine müceddeden bir bab kilise inşası.									Metin	
	H-04 S 1299 [26.12.1881]			ŞD. / 688 - 14 - 0			Hasköy Rum milleti kilisesinin kargir olarak inşası istenilen ahşab kampana mahalline dair malumat.									Metin	
Eski Fotoğraflar																	
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**		
															1853 tarihli bir harita 1922 tarihli bir harita		
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.																
	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.																
	Karaca, Z. (2006). *İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri* (Vol. 4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.																
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.																
	Şenyurt, O. (2012). *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti* . İstanbul: Doğu Kitabevi.																
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.																
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.																

Kilise Adı	Kurtuluş Ayios Athanasios Kilisesi														**FİŞ NO:**	
İlçe / Mahalle	Beyoğlu / Hacıahmet Mahallesi														40	
Yapım Tarihi	1855														**Kilisenin Fotoğrafları**	
Yapı ile İlgili Bilgiler	Mimarı Panayiotis Kalfa'dır. Tanzimat Fermanı'ndan sonra inşa edilen ilk kubbeli ve çan kuleli kilisedir. Eğimli bir arazi üzerinde yer alan kilise, geniş bir avlu içerisindedir. Düzgün kesme taşla inşa edilen kilise, doğu-batı ekseninde kare içinde haç planlıdır. 19. yüzyılda inşa edilen bu kilisenin kitabelerinden iki kez onarım gördüğü bilinmektedir. *															
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**								**Belge Niteliği**	
Eski Fotoğraflar																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.															
	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.															
	*Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.															
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.															

Kilise Adı	Taksim Ayia Triada Kilisesi																**FİŞ NO:**	
İlçe / Mahalle	Beyoğlu / Katipmustafa Çelebi Mahallesi																41	
Yapım Tarihi	1887																**Kilisenin Fotoğrafları**	
Yapı ile İlgili Bilgiler	Büyük Mezarlık denilen alanın Şişli'ye taşınması üzerine 1867'de bugünkü kilisenin temelleri atılmış 14 Eylül 1887 yılında bugünkü kilise açılmıştır. Kilisenin ilk mimarı Potessaros olup yapı 1876-1879 yılları arasında mimar Vasillios İoannis Efendi tarafından tamamlanmıştır.*																	
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu																	
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**														
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok												

BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	H-05 R 1301 [03.02.1884]	İ..DH.. / 907 - 72102 - 0	Beyoğlu'nda Aya Triya Rum Kilisesi bahçesine kız mektebi inşası.	Metin + Çizim (Vaziyet Planı + Görünüş)
	H-06 B 1313 [20.12.1895]	ŞD. / 2662 - 55 - 0	Taksim'de bulunan Aya Petriyadi Kilisesi avlusundaki papaz odalarına iki odanın daha ilavesine ruhsat verilmesine dair Divan-ı Hümayun Kalemi müzekkiresi ve ekleri.	Metin
	H-20 B 1313 [06.01.1896]	İ..AZN. / 17 - 36 - 0	Taksim'de vaki Aya Triyadi Kilisesi'nin avlusunda papas odaları dairesinin mevcudu üzerine iki odanın ilaveten inşasına ruhsat itası.	Metin
	H-28 B 1313 [14.01.1896]	BEO / 729 - 54612 - 0	Taksim'deki Aya Tiryadi Kilisesi avlusunda bulunan papaz odalarının arttırılması talebi.	Metin

Eski Fotoğraflar	Atatürk Kitaplığı Arşivi															
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
	*Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.

Kilise Adı	Eğrikapı Ayios Kiryakos Mezarlık Kilisesi						**FİŞ NO:**									
İlçe / Mahalle	Eyüp / Defterdar Mahallesi						42	**Url-12:** https://twitter.com/halicpostasi/status/814543856284958720								
Yapım Tarihi							**Kilisenin Fotoğrafları**									
Yapı ile İlgili Bilgiler	Kilise Rum Ortodoks Mezarlığı içindedir. Kitabesi bulunmayan kilise tek nefli bazilikal planlı kaba yonu taştan yapılmıştır. *															
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**								**Belge Niteliği**	
Eski Fotoğraflar																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	*Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.															
	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.															

Kilise Adı	Altımermer Panayia (Eksimarmaron) Kilisesi						**FİŞ NO:**									
İlçe / Mahalle	Fatih / Seyyid Ömer Mahallesi						43									
Yapım Tarihi	1834						**Kilisenin Fotoğrafları**									
Yapı ile İlgili Bilgiler	1508 tarihli Tyrphon, 1604 tarihli Paterakis ve 1669 tarihli Smith listesinde kilise yer almaktadır. On sekizinci yüzyılın ilk yarısında, İstanbul Kadısı Mehmet Raşit'e yazılan 1730 tarihli hükümde, kilisenin yeniden inşasından bahsedilmektedir. Yanmış durumda olunduğu açıklanan 12 kilise ile birlikte kaydedilen yapı, Davutpaşa Mahallesi'nde konumlandırılmıştır. Kilise, kitabesine göre 11 Ocak 1834 tarihinde temelden yeniden inşa edilmiştir. Mimarı kitabede Teognostos Kalfa olarak kaydedilmiştir. *															
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										

BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	H-21 R 1329 [21.04.1911]	ŞD. / 2380 - 49 - 0	Altımermer'de kain Meryemana Kilisesi'ne müceddeden çan kulesi inşası için ruhsat verilmesi.	Metin
	H-24 R 1329 [24.04.1911]	İ..AZN. / 102 - 5 - 0	Altımermer'deki Meryem Ana Kilisesi'nin iç kapısı yanına demirden bir kule inşasıyla çan talikine ruhsat verildiği.	Metin+Çizim (Plan, Perspektif)
	H-03 CA 1329 [02.05.1911]	BEO / 3889 - 291616 - 0	Altımermer'de bulunan Meryem Ana Kilisesi'nin avlusundaki ahşap kulenin harap olması sebebiyle, yerine demirden bir çan kulesinin inşasıyla çan asılması.	Metin

Eski Fotoğraflar																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	
	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
	Karaca, Z. (2006). *İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri* (Vol. 4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kilise Adı	Ayakapı Ayios Nikolaos Kilisesi						**FİŞ NO:**									
İlçe / Mahalle	Fatih / Yavuz Sultan Selim Mahallesi						44									
Yapım Tarihi	1837						**Kilisenin Fotoğrafları**									
Yapı ile İlgili Bilgiler	1604 tarihli Paterakis listesinde yer almaktadır. 1633 yılında çıkan yangında tahrip olmuştur. İlk kitabesi 1726 tarihlidir. Kilisenin III.Mustafa döneminde (1757-1774) verilen izinle tekrar ahşap olarak yapılmış ve bu yapı da yanmıştır. Kilise iki numaralı kitabesine göre 1837 yılında tekrar yapılmıştır. *															
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										

BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	H-22 ZA 1313 [05.05.1896]	ŞD. / 2667 - 21 - 0	Cibali Mahallesi'nde Aya Nikola Kilisesi karşındaki Rum Mektebi'nin harap olduğundan bahisle bahçesine müceddeden bir mektep inşasına ruhsat verilmesi.	Metin
	H-22 Z 1313 [04.06.1896]	İ..AZN. / 19 - 53 - 0	Cibali Mahallesi'nde Aya Nikola Kilisesi'nin bahçesi derununda bir Rum Mektebi'nin inşası.	Metin

Eski Fotoğraflar															
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	
	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
	Karaca, Z. (2006). *İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri* (Vol. 4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.

Kilise Adı	Ayvansaray Ayios Dimitrios (Kananou) Kilisesi						**FİŞ NO:**							 (Panagiotopoulou Mantopoulou, Varnalidis, Kazamia Tsernou, ve Politis, 2006)			
İlçe / Mahalle	Fatih / Ayvansaray Mahallesi						45									
Yapım Tarihi	1730						**Kilisenin Fotoğrafları**									
Yapı ile İlgili Bilgiler	Bu alandaki ilk kilisenin 1204 yılında inşa ettirilmiş olduğu düşünülmektedir. 14. yüzyılda ise yeniden inşa edilen kilisenin mozaiklerle bezeli kubbeli bir Bizans yapısı olduğu bilinmektedir. 1583 tarihli Tyrphon, 1604 tarihli Paterakis ve 1669 tarihli Smith listelerinde kilise yer almaktadır. 1729 Balat yangınında harap olmuş ve 1730 tarihinde İstanbul Kadısına yeniden inşası ile ilgili yazılmış yazı bulunmaktadır. 1835 tarihinde onarım görmüştür. *															
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										

BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	H-17 ZA 1306 [15.07.1306]	PLK.p.. / 5391 - 0 - 0	Ayvansaray dahilinde Atikmustafapaşa Mahallesi'nde kilise avlusu içine inşa olunacak mektep mahallini gösterir plan.	Çizim (Vaziyet planı)

Eski Fotoğraflar															
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**
															1853 tarihli ir harita 1922 tarihli bir harita

Hakkında Yapılmış Çalışmalar

Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Karaca, Z. (2006). İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri (Vol. 4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Müller-Wiener, W. (2001). *İstanbul'un Tarihsel Topografyası: 17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul* (R. Schiele, N. Fıratlı, N. Ş. Doğan, & W. Schiele, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

Panagiotopoulou Mantopoulou, T., Varnalidis, S., Kazamia Tsernou, M. ve Politis, P. F. (2006). *Istanbul: St. Demetrios Church in Ayvansaray Restoration of the Icons ans Iconostas* (J. Lillie & M. Makrantonaki, Çev.): Tempus Fugit.

Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.

Kilise Adı	Ayvansaray Panayia (Blakhernae) Kilisesi														**FİŞ NO:**	
İlçe / Mahalle	Fatih / Ayvansaray Mahallesi														46	
Yapım Tarihi	1860														**Kilisenin Fotoğrafları**	
Yapı ile İlgili Bilgiler	Bizans döneminde Meryem Ana'ya ithaf edilmiş en önemli yapılardan biridir. 11. yüzyılda yangın sırasında kilisenin bir kısmı yanmıştır. Uzun süre yıkık kalan kilisenin arazisi "Gounalis" adlı bir aile tarafından satın alınmış ve günümüzdeki kilise yapılmıştır.*															
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**								**Belge Niteliği**	
Eski Fotoğraflar																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	
															1853 tarihli bir harita	
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.															
	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.															
	*Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.															
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.															

Kilise Adı	Balatkapı İoannis Prodromos Metokhion (Tur-i Sina) Kilisesi						**FİŞ NO:**									
İlçe / Mahalle	Fatih / Ayvansaray Mahallesi						47									
Yapım Tarihi	1729 veya 1733						**Kilisenin Fotoğrafları**									
Yapı ile İlgili Bilgiler	Burada bulunan ilk kilisenin tarihi 14. yüzyıla uzanmaktadır. 1583 tarihli Tyrphon, 1604 tarihli Paterakis ve 1669 tarihli Smith listelerinde kilise yer almaktadır. 1640 yılında tamamen yanan kilise 1686 yılında yeniden inşa edilmiştir. 1727 yılında bir kez daha yanan kilise 1733 yılında yeniden yaptırılmıştır. 1831 yılında kilisenin çatısı ve narteksi tamir edilmiş, 1852 yılında kilisenin zemini ve sütunları, 1855 yılında ise temelden önemli ölçüde tamir görmüştür. *															
Yönetsel Durum	Sina Başepiskoposluğu															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**									**Belge Niteliği**
	H- 01 M 1260 [22.01.1844]			İ.HR. / 24 - 1133- 0			Balatkapısı haricinde Tur-ı Sina Manastırı dahilinde patriğe mahsus olan mahallin tamiri ve tahta perde inşası.									Metin
Eski Fotoğraflar	Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi															
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.															
	Karaca, Z. (2006). İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri (Vol. 4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.															
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.															
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.															

Kilise Adı	Balatkapı Panayia(Balinou) Kilisesi						**FİŞ NO:**										
İlçe / Mahalle	Fatih / Ayvansaray Mahallesi						48										
Yapım Tarihi	1833 veya 1843						**Kilisenin Fotoğrafları**										
Yapı ile İlgili Bilgiler	1583 tarihli Tyrphon, 1604 tarihli Paterakis ve 1669 tarihli Smith listelerinde kilise yer almaktadır. 1730 yılında yangın sonrası yeniden inşa edilen kilisenin kitabelerinde 1833 ve 1843 yıllarında yeniden inşa edildiği ile ilgili bilgiler mevcuttur.*																
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											

BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	H-24 Z 1322 [01.03.1905]	ŞD. / 2744 - 21 - 0	Balat'ta Meryem Ana Kilisesi derununa inşa olunacak daire hakkında istizan.	Metin
	H-11 S 1323 [17.04.1905]	İ..AZN. / 60 - 23 - 0	Balat'ta Karabaş civarında Balinoz Mahallesi'nde vaki Meryemana Kilisesi'nin avlusu derununda kilise mütevellilerine mahsus bir daire inşası.	Metin + Çizim (Plan + Görünüş)
	H-22 S 1323 [28.04.1905]	BEO / 2562 - 192079 - 0	Balat'da Karabaş civarında Yalinoz Mahallesi'ndeki Meryemana Kilisesi havlusunda kilise mütevellilerine mahsus bir daire inşasına ruhsat itası.	Metin
	H-29 S 1323 [05.05.1905]	DH.MKT. / 953 - 35 - 0	Balat'ta Karabaş civarında Bolinoz Mahallesinde bulunan Meryem Ana Kilisesi avlusunda, kilise mütevellilerine ait bir daire inşasına ruhsat verilmesi.	Metin
	H-12 C 1323 [14.08.1905]	BEO / 2642 - 198132 - 0	Balat'ta Karabaş civarında Balinoz Mahallesi'nde vaki Meryem Ana Kilisesi'nin avlusu içinde kilise mütevellilerine mahsus daire inşasına müsaade edildiği.	Metin

Eski Fotoğraflar	

Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**
															1922 tarihli bir harita

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	
	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
	Karaca, Z. (2006). İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri (Vol. 4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.

Kilise Adı	Balatkapı Taksiarhis (Ayia Strati) Kilisesi						**FİŞ NO:**									
İlçe / Mahalle	Fatih / Ayvansaray Mahallesi						49									
Yapım Tarihi	1833						**Kilisenin Fotoğrafları**									
Yapı ile İlgili Bilgiler	1583 tarihli Tyrphon, 1604 tarihli Paterakis listelerinde kilise yer almaktadır. 1729 Balat yangınında harap olmuştur. Bugünkü yapı 1833 tarihinde yeniden yapılmıştır. 1999 depremi sonrası da onarım görmüştür.*															
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**								**Belge Niteliği**	
Eski Fotoğraflar																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	
															1922 tarihli bir harita	
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.															
	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.															
	Karaca, Z. (2006). İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri (Vol. 4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.															
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.															

Kilise Adı	Belgradkapı Panayia Kilisesi														**FİŞ NO:**	
İlçe / Mahalle	Fatih / Yedikule Mahallesi														50	
Yapım Tarihi	1837														**Kilisenin Fotoğrafları**	
Yapı ile İlgili Bilgiler	Kilise, Belgrad'ın Osmanlı İmparatorluğu'na katılmasından sonra kente getirilen esirler tarafından 1523 yılında inşa edilmiştir. 1583 Tyrphon, 1604 Paterakis ve 1699 Smith listelerinde yer almaktadır. Kitabesine göre 1837 yılına tarihlenir. Kitabelerde Kostas, Hacı Nikolaos Mirasan, Dimitri Zoypan isimleri kaydedilmiştir. 6-7 Eylül 1955 olaylarında önemli ölçüde hasar görmüş daha sonra taşıyıcı sistem ve betonarmeye dönüştürülmüştür. 1999 yılında onarım görmüştür.*															
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										

Url-13: https://www.instagram.com/p/Bb0Ob0BHgTw/?utm_source=ig_web_button_share_sheet

BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	H-27 RA 1311 [08.10.1893]	DH.MKT. / 137 - 43 - 0	Dersaadet'te Belgrad karyesi ahalisi başka yere nakledileceğinden oradaki kilisenin tamirinden de vazgeçilmesi gerektiği.	Metin

Eski Fotoğraflar																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
	Karaca, Z. (2006). İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri (Vol. 4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kilise Adı	Edirnekapı Ayios Yeoryios Kilisesi						**FİŞ NO:**										
İlçe / Mahalle	Fatih / Derviş Ali Mahallesi						51										
Yapım Tarihi	1836						**Kilisenin Fotoğrafları**										
Yapı ile İlgili Bilgiler	1583 tarihli Tyrphon, 1604 tarihli Paterakis ve 1669 Smith listelerinde yer almaktadır. 1726'da onarım geçiren kilisenin, 1730 tarihinde yandığı için yeniden inşa edildiği bilinmektedir. Bugünkü yapı temelden 1836 yılında mimar Hacı Nikolaos tarafından temelden yeniden yapılmıştır.*																
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											

BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	H-29 Z 1250 [1834/1835]	HAT / 777 - 36438 - 0	Edirnekapısında kain Ayayorgi kilisesinin tamirine müsaade itası hakkında. a.g.y.tt	Metin
	H-05 L 1308 [18.05.1891]	İ..DH.. / 1228 - 96152 - 0	Edirnekapı'da kilise bahçesi içinde Rum etfaline mahsus mektep inşasına ruhsat itası.	Metin+Çizim (Vaziyet planı+plan+görünüş)
		PLK./669-0-0	Edirnekapı dahilinde kain Ayayorgi Kilisesi'nin resm-i musattahı.	Çizim (Plan)

Eski Fotoğraflar	Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi

Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**
															1853 tarihli bir harita 1893 tarihli bir harita 1922 tarihli bir harita

Hakkında Yapılmış Çalışmalar
Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
Karaca, Z. (2006). İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri (Vol. 4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.

Kilise Adı	Eğrikapı Panayia (Suda) Kilisesi						**FİŞ NO:**										
İlçe / Mahalle	Fatih / Ayvansaray Mahallesi						52										
Yapım Tarihi	1851						**Kilisenin Fotoğrafları**										
Yapı ile İlgili Bilgiler	1583 tarihli Tyrphon ve 1669 tarihli Smith listelerinde kilise yer almaktadır.1816 yılında yeniden yapılan kilisenin bugünkü yapısı 1851 yılında yeniden inşa edilmiştir. 1946 yılında onarım geçirmiş 1955 olaylarından sonra hasar görmüş ve yenilenmiştir. 1999 yılında yeniden onarım görmüştür.*																
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**									**Belge Niteliği**	
	H-29 Z 1222 [1807/1808]			HAT / 1499 - 44 - 0			Galata'da Eğrikapı yakınındaki Rum kilisesi çatısının tamirine izin verilmesi. a.g.y.tt									Metin	
	H-16 Ş 1266 [27.06.1850]			A.}MKT.NZD. / 9 - 72 - 0			İstanbul Eğrikapı'daki kilisenin tamiri için gerekli tahkikatın yapılmasına dair Rum patriğinin arzuhali üzerine Ticaret nazırı ile İstanbul kadısına buyruldu.									Metin	
	H-29 Za 1266 [06.10.1850]			A.}DVN.MHM. / 8 - 85 - 0			Dersaadet'te Eğrikapı dahilinde Avcı Bey Mahallesi'nde bulunan Meryem Ana Kilisesi ile papaz odalarının tamiri ve teferruatı hakkında Zabtiye müşiri ile İstanbul kadısına hüküm.									Metin	
	H-29 Za 1288 [09.02.1872]			İ..HR.. / 253 - 15056 - 0			Eğrikapı'da Rum kilisesi havalisinde inşa olunacak odalara ruhsat itası.									Metin	
Eski Fotoğraflar																	
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**		
															1893 tarihli bir harita 1922 tarihli bir harita		
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.																
	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.																
	Karaca, Z. (2006). İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri (Vol. 4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.																
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.																
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.																

| | | |

Kilise Adı	Fener Panayia Muhliotissa Kilisesi						**FİŞ NO:**									
İlçe / Mahalle	Fatih / Balat Mahallesi						54									
Yapım Tarihi	1731 (1282 Bizans ?)						**Kilisenin Fotoğrafları**									
Yapı ile İlgili Bilgiler	Moğol Kilisesi ve Kanlı Kilise olarak da bilinen yapının VIII.Mihail Paleologos'un kızı tarafından 1261 yılında zamanında yapıldığı düşünülmektedir. Fetihten sonra Fatih Sultan Mehmed yapının onarılması için Hristodulos adlı kalfayı görevlendirmiştir. 17. yüzyılda yangınlardan dolayı tahrip olduğu onarım geçirdiği bilinmektedir. *															
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**									**Belge Niteliği**
Eski Fotoğraflar	Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi															
Haritalar	**1807 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	
															1922 tarihli bir harita	
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.															
	*Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.															
	Habip, N. (2001). *Panagia Muhliotissa Kilisesi* (Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.															
	Müller-Wiener, W. (2001). *İstanbul'un Tarihsel Topografyası: 17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul* (R. Schiele, N. Fıratlı, N. Ş. Doğan, & W. Schiele, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.															
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy.* Atina: Kastaniotis Press.															

Kilise Adı	Fener Ayios Yeoryios Metokhion Kilisesi														**FİŞ NO:**		
İlçe / Mahalle	Fatih / Balat Mahallesi														55		
Yapım Tarihi	1833														**Kilisenin Fotoğrafları**		
Yapı ile İlgili Bilgiler	1583 tarihli Tyrphon ve 1604 tarihli Paterakis listelerinde yer almıştır. 1691 yılında yanıp yeniden inşa edilmiştir.1728 yılında tekrar yangın geçirmiş ve 1730'da yeniden inşa edilmiştir. Yanmış durumda olduğu açıklanan 12 kilise ile birlikte kaydedilen yapı Hızır İlyas adıyla Fener Kapısı dahilinde Tahta Minare Mahallesinde konumlandırılmıştır. Kilisede bulunan kitabe de 1833 yılının kasım ayında yeniden inşa edildiği belirtilmektedir. Yapının mimarı Vasilikos Letrios'tur. *																
Yönetsel Durum	Kudüs Patrikliği Metokhion																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**									**Belge Niteliği**	
Eski Fotoğraflar																	
Haritalar	**1807 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**		
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.																
	Karaca, Z. (2006). *İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri* (Vol. 4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.																
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.																
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.																
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy.* Atina: Kastaniotis Press.																
	Ayman, A. (2006). *Fener'deki 17. yy. Kargir Mimarinin İrdelenmesi ve Ayios Yeorgios Metokhi Kütüphanesi Örneğinde Günümüze Uyarlanabilecek Bir Rehabilitasyon Önerisi* (Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.																

Kilise Adı	Fener Ayios Yeoryios Potiras Kilisesi															**FİŞ NO:**	
İlçe / Mahalle	Fatih / Balat Mahallesi															56	
Yapım Tarihi	1830															**Kilisenin Fotoğrafları**	
Yapı ile İlgili Bilgiler	1583 Tyrphon Listesi ve 1669 Smith Listesi'nde yer almaktadır. 1730 tarihinde yeniden inşa edilmiştir. Yanmış durumda olduğu açıklanan 12 kilise ile birlikte kaydedilen yapı Hızır İlyas adıyla Tevkii Cafer Mahallesi'nde konumlandırılmıştır. Kilise kitabelerine göre 1830 yılına tarihlenmektedir. *																
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**								**Belge Niteliği**		
	H-29 Z 1245 [1829/1830]			HAT / 775 - 36368 - 0			İstanbul'da Çarşambapazarı'nda kain Rum ve Hasköy'de kain Ermeni kiliselerinin icra-yı tamirlerine ruhsat itasına dair. a.g.y.tt								Metin		
Eski Fotoğraflar	Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**		
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.																
	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.																
	Karaca, Z. (2006). *İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri* (Vol. 4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.																
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.																
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.																

Kilise Adı	Kumkapı Ayia Kiryaki Kilisesi						**FİŞ NO:**										
İlçe / Mahalle	Fatih / Mimar Hayrettin Mahallesi						57										
Yapım Tarihi	1895						**Kilisenin Fotoğrafları**										
Yapı ile İlgili Bilgiler	1583 tarihli Tyrphon ve 1604 tarihli Paterakis listelerinde yer alır. Kömürciyan kilisenin 1645 ve 1660 yıllarında yandığını belirtir. 1730 yılında onarılmış olan kilise 1865 yılında tamamen yanmıştır. 1894 depreminde yıkılan kilisenin yerinde 1895 yılında Karamanlılar cemaati tarafından bugünkü kilise yapılmıştır.* (Osmanlı Arşivi belgelerinden 1894 depremi öncesi yapımının başlaması üzerine yazışmalar olduğu görülmektedir.)																
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											

BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	H-9 N 1262 [31.08.1846]	A.}MKT. / 49 - 60 - 0	Dersaadet'te Çadırcı Ahmed Çelebi Mahallesindeki Aya Kiryaki isimli kilisenin çeşme ve su deposunun yeniden inşasında bir mahsur olmadığından engel olunmamasına dâir Zabtiye müşirine buyruldu ve ekleri.	Metin
	H-25 L 1305 [05.07.1888]	İ..DH.. / 1088 - 85380 - 0	Kumkapı civarındaki Merdivenli Kilise içinde daha önce yanmış olan Rum Mektebi'nin yeniden inşasına dair.	Metin + Çizim (Vaziyet Planı)
	H-22 Ş 1311 [28.02.1894]	ŞD. / 2631 - 2 - 0	Gedikpaşa Mahallesi'ndeki Aya Kiryaki Kilisesi'nin müceddeden inşasına ruhsat itası.	Metin
	H-23 L 1311 [29.04.1894]	İ..AZN. / 9 - 26 - 0	Gedikpaşa Mahallesi'nde muhterik olan Aya Kiryaki Kilisesi'nin inşasına ruhsat itası.	Metin
	H-29 Za 1311 [03.06.1894]	BEO / 414 - 30985 - 0	Gedikpaşa Mahallesi'nde muhterik olan Aya Kiryaki Kilisesi'nin müceddeden inşasına ruhsat itası.	Metin
	H-23 Ra 1312 [24.09.1894]	HRT.h.. 2244	Gedikpaşa ve Divan-ı Ali Mahallesi civarında bulunan cami-i şerif, kilise ve mektep mahalli ile milel-i muhtelifenin sakin olduğu mahalleri gösterir kroki. EHT (Ölçek 1/24)	Çizim (Harita)
	H-28 C 1316 [13.11.1898]	DH.MKT. / 2132 - 117 - 0	Gedikpaşa'da yeniden inşa edilmekte olan merdivenli Aya Kiryaki adlı Rum kilisesine ikinci bir çan kulesi yapılıp yapılmaması hususunda görüş bildirilmesi.	Metin
	H-29 Ş 1316 [12.01.1899]	ŞD. / 799 - 15 - 0	Gedikpaşa'da yapılmakta olan Aya Kiryaki nam Rum kilisesine ruhsat harici inşa edilen ikinci çan kulesi ile ilgili olunacak muamele.	Metin
	H-08 L 1316 [19.02.1899]	Y.A.RES./ 98 - 16 - 0	İstanbul Gedik Paşa'da derdest inşa olan kiliseye çan vaz'ına ruhsat i'tasına dair.	Metin

Eski Fotoğraflar	Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi														
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**
															1831 tarihli bir harita 1893 tarihli bir harita

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
	*Karaca, Z. (2006). *İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri* (Vol. 4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.

Kilise Adı	Kumkapı Panayia (Elpida) Kilisesi						**FİŞ NO:**									
İlçe / Mahalle	Fatih / Muhsine Hatun Mahallesi						58									
Yapım Tarihi	1895						**Kilisenin Fotoğrafları**									
Yapı ile İlgili Bilgiler	Kilise 1583 tarihli Tyrphon ve 1604 tarihli Paterakis listelerinde yer almaktadır. Yapı, İstanbul'da 1655'teki yangında tahrip olan yedi kiliseden biridir.1680 yılında tekrar inşa edilmiştir. Yapı , İstanbul Şehremaneti'nin 1875 tarihli krokisinde Rum kilisesi olarak yer almaktadır.* Yapının mimarı Vasilios Tsilenis'tir.**															
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**									**Belge Niteliği**
	H- 05 Ra 1284 [07.07.1867]			MVL / 538 - 78 - 0			Kumkapı'da Meryem Ana Kilisesi'nin inşa olunan duvarının tekrar keşfiyle mütevellilerin baki kalan zimmetlerinin tahsili.									Metin
	H-13 S 1312 [16.08.1894]			ŞD. / 2632 - 1 - 0			Kumkapı'da muhterik olan Meryem Ana Kilisesi'nin müceddeden inşasına ruhsat itası.									Metin
	H-23 R 1312 [20.01.1895]			İ..AZN. / 12 - 42 - 0			Kumkapı harikinde muhterik olan Meryem Ana Kilisesi'nin müceddeden inşasına ruhsat itası.									Metin + Çizim (Plan + Görünüş)
	H-18 Ş 1312 [14.02.1895]			BEO / 570 - 42733 - 0			Kumkapı'daki büyük yangında muhterik olan Meryem Ana Kilisesi'nin müceddeden inşasına ruhsat itası.									Metin
	H-07 Ca 1325 [18.06.1907]			BEO / 3080 - 230953 - 0			Kumkapı'da inşa olunan Havuzlu namıyla maruf Meryem Ana Rum kilisesinin derununa tefriş olunmak üzere Avrupa'dan getirilen mermer ve somaki taşlarının gümrük resminden istisnası.									Metin
Eski Fotoğraflar																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	
															1831 tarihli bir harita 1853 tarihli bir harita	
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.															
	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.															
	**Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.															
	*Karaca, Z. (2006). *İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri* (Vol. 4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.															
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.															

Kilise Adı	Samatya Ayios Minas Kilisesi														**FİŞ NO:**		
İlçe / Mahalle	Fatih / Koca Mustafapaşa Mahallesi														59		
Yapım Tarihi	1833														**Kilisenin Fotoğrafları**		
Yapı ile İlgili Bilgiler	1583 tarihli Tyrphon, 1604 tarihli Paterakis ve 1669 Smith listelerinde yer almaktadır. 18. yüzyılın ikinci yarısında Hagios Polykarpos'a ithaf edilmiş olan kilise, 1782 yılında yanmıştır. Sultan II. Mahmut döneminde (h.d. 1808-1839) 1833 yılında kilise inşa edilmiştir. Kilisenin mimarı kitabesine göre Konstantis Yolasigmazis'tir. 1955 olayları sırasında hasar gören kilisenin taşıyıcı sistemi betonarmeye dönüştürülmüştür.*																
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**									**Belge Niteliği**	
Eski Fotoğraflar	Atatürk Kitaplığı Arşivi																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**		
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.																
	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.																
	Karaca, Z. (2006). *İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri* (Vol. 4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.																
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.																
	Müller-Wiener, W. (2001). *İstanbul'un Tarihsel Topografyası: 17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul* (R. Schiele, N. Fıratlı, N. Ş. Doğan, & W. Schiele, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.																
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.																
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.																

Kilise Adı	Samatya Ayios Konstantinos ve Eleni Kilisesi						**FİŞ NO:**	
İlçe / Mahalle	Fatih / Koca Mustafapaşa Mahallesi						60	
Yapım Tarihi	1805						**Kilisenin Fotoğrafları**	
Yapı ile İlgili Bilgiler	1583 tarihli Tryphon, 1604 tarihli Paterakis listelerinde yer almaktadır. 1651 yılında onarım görmüştür. 1669 tarihli Smith listesinde de yer alan kilisenin 1689 yılında yandığı bilinmektedir. 1726 tarihli bir onarım kitabesi bulunmaktadır.1805 yılında bugünkü yapı yapılmıştır. Patrik I. Konstantios zamanında (1830-1834) 20 Eylül 1833 tarihinde onarıldığına dair bir kitabesi bulunmaktadır.*							
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu							
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**				
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok		

BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	H-29 Z 1222 [1807/1808]	HAT / 1501 - 20 - 0	Yangında yanmış olan Samatya'da Mirahur mahallesindeki Rum Kilisesi ile Yanbolu ve Çarşamba kazalarında bulunan Kargun ve Levendos karyelerindeki harap kiliselerin tamirine izin verilmesi. a.g.y.tt	Metin
	H-29 Z 1264 [1847/1848]	A.}DVN. / 41 - 70 - 0	Samatya'da İmrahor adlı mahalde bulunan Rum kilisesinin tamirine müsaade buyurulmasına dair Rum Patrikliği'nin yazısı ve buyruldu kaydı. a.g.y.tt	Metin
	H-26 Z 1310 (11.07.1893]	ŞD. / 2618 - 31 - 0	Samatya'da Ayakostandinos Kilisesi havlusunda bulunan ahşap mektebin harap olmasından dolayı hedmiyle tecdiden inşasına ruhsat itası.	Metin
	H-09- S 1311 [22.08.1893]	İ..AZN. / 5 - 29 - 0	Samatya'da Aya Kostandinos Kilisesi avlusunda bulunan iki mektebden kargir mektebin ibkasıyla ahşab mektebin yıkılarak yeniden inşası.	Metin + Çizim (Vaziyet Planı, Plan, Görünüş)
	H-18 S 1311 [31.08.1893]	BEO / 268 - 20085 - 0	Samatya'da Aya Kostandiniyos Kilisesi havlusunda mekteb inşası.	Metin
	H-28 L 1320 [28.02.1903]	ŞD. / 817 - 19 - 0	Samatya'da vaki Aya Kostantin Kilisesi havlisi derunundaki çan kulesinin tecdiden inşası.	Metin
	H-16 Z 1320 [16.03.1903]	İ..AZN. / 49- 24 - 0	Samatya'da Aya Kostantin Kilisesi avlusunda yıkılan olan çan kulesinin yeniden inşası.	Metin + Çizim (Plan, Görünüş)
	H-03 M 1321 [01.04.1903]	BEO / 2034 - 152547 - 0	Samatya'da vaki Aya Kostantin Kilisesinin münhedim olan çan kulesinin tecdiden inşası hakkında.	Metin
	H-23 M 1321 [21.04.1903]	DH.TMIK.M.. / 142 - 47 - 0	Samatya'daki Aya Kostantin Kilisesi avlusunda harap olan çan kulesinin yeniden inşasına ruhsat verildiği.	Metin

Eski Fotoğraflar	Atatürk Kitaplığı Arşivi														
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**
															1922 tarihli bir harita

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	
	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
	Karaca, Z. (2006). İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri (Vol. 4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.

Kilise Adı	Samatya Ayios Yeoryios (Kiparissas) Kilisesi						**FİŞ NO:**									
İlçe / Mahalle	Fatih / Koca Mustafapaşa Mahallesi						61									
Yapım Tarihi	1834						**Kilisenin Fotoğrafları**									
Yapı ile İlgili Bilgiler	1583 tarihli Tyrphon, 1604 tarihli Paterakis ve 1669 tarihli Smith listelerinde yer almaktadır.1782 yılındaki yangında zarar görmüştür. Kitabesine göre 1834 yılında eski kilise yerine bugünkü kilise yapılmıştır. Mimarı Nikolaos Nikitadis'tir.*															
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										

BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	H-09 Ş 1333 [22.06.1915]	DH.İ.UM / 88 - 3 - 0	Samatya'daki Ayayorgi Kopseparisa Kilisesi'ne resmi ruhsat verilmesi hakkında Rum Patrikliği'nin verdiği istidanın tahkiki.	Metin
	H-12 M 1338 [07.10.1918]	DH.İ.UM / 7 - 1 - 0	Samatya'nın Hacı Hüseyin Ağa mahallesinde Ayayorgi Rum Kilisesi avlusuna mütevelliler ve papazların ikameti için yapılması istenen bina hakkında.	Metin

Eski Fotoğraflar	Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi															
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	
	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
	Karaca, Z. (2006). *İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri* (Vol. 4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

Kilise Adı	Samatya Hristos Analepsis Kilisesi						**FİŞ NO:**										
İlçe / Mahalle	Fatih / Koca Mustafapaşa Mahallesi						62										
Yapım Tarihi	1832						**Kilisenin Fotoğrafları**										
Yapı ile İlgili Bilgiler	1583 tarihli Tyrphon, 1604 tarihli Paterakis ve 1669 tarihli Smith listelerinde yer almaktadır.1782 yılında kilisenin yandığı ve 1791 tarihinde kiliseye ait bir kayıt bulunduğu bilinmektedir. Kitabesine göre 1 Mart 1832 tarihinde yeniden yapılan kilisenin mimarı Konstantionos'tur.*																
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											

BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	H-10 L 1247 [Şubat/Mart 1832]	C..ADL. / 65 - 3893 - 0	Samatya kapısı içinde el-Hac Hüseyin mahallesindeki harab rum kilisesinin tamirine müsaade olunduğu. g.tt (Belge içeriğinde kilise ismi bahsedilmediğinden Samatya Hagios Nikolaos Kilisesi ile ilgili de olabilir.)	Metin
	H-29 M 1262 [Ocak 1846]	C..ADL. / 81 - 4893 - 0	İstanbul'da Samatya'da Hace Kadın Mahallesi'nde kain rum kilisesi mülhakatından isimleri yazılı musakkafatın muhterik olmasına mebni yeniden inşası hakkında Rum Patriği Miltiyos tarafından vukubulan arz ve istida üzerine icabının icrası. g.tt	Metin

Eski Fotoğraflar															
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	
	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
	Karaca, Z. (2006). İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri (Vol. 4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

Kilise Adı	Samatya Ayios Nikolaos Kilisesi						**FİŞ NO:**	 								
İlçe / Mahalle	Fatih / Koca Mustafapaşa Mahallesi						63									
Yapım Tarihi	1830 veya 1834						**Kilisenin Fotoğrafları**									
Yapı ile İlgili Bilgiler	1583 tarihli Tyrphon, 1604 tarihli Paterakis ve 1669 tarihli Smith listelerinde yer almaktadır. 1782 yılındaki yangında zarar görmüştür. Yerine 1830 yılında bugünkü yapı yapılmıştır.*															
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**								**Belge Niteliği**	
	H-10 L 1247 [Şubat/Mart 1832)			C..ADL. / 65 - 3893 - 0			Samatya kapısı içinde el-Hac Hüseyin mahallesindeki harab rum kilisesinin tamirine müsaade olunduğu. g.tt (Belge içeriğinde kilise ismi bahsedilmediğinden Samatya Khristos Analepsis Kilisesi ile ilgili de olabilir.)								Metin	
Eski Fotoğraflar																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	
															1853 tarihli bir harita 1893 tarihli bir harita	
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.															
	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.															
	Karaca, Z. (2006). İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri (Vol. 4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.															
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.															
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.															
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.															

Kilise Adı	Salmatobruk Panayia (Ton Uranon) Kilisesi						**FİŞ NO:**									
İlçe / Mahalle	Fatih / Derviş Ali Mahallesi						64									
Yapım Tarihi	1834						**Kilisenin Fotoğrafları**									
Yapı ile İlgili Bilgiler	1583 tarihli Tyrphon, 1604 tarihli Paterakis ve 1669 tarihli Smith listelerinde yer almaktadır. Yanmış olan kilisenin 1730 tarihinde İstanbul Kadısına yeniden yapılması ile ilgili yazılmış olan bir yazısı bulunmaktadır. Bugünkü yapı 1834 tarihinde mimar Theodoros Kalfa tarafından yeniden yapılmıştır.*															
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**									**Belge Niteliği**
	H-13 R 1332 [11.03.1914]			ŞD. / 2383 - 10 - 0			Salmatomruk'taki Rum Kilisesi civarında açılan meyhane hakkında istizan.									Metin + Çizim (harita)
Eski Fotoğraflar	Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi															
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	
															1893 tarihli bir harita 1922 tarihli bir harita	
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.															
	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.															
	Karaca, Z. (2006). İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri (Vol. 4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.															
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.															
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.															
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.															

Kilise Adı	Sarmaşık Ayios Dimitrios Kilisesi						**FİŞ NO:**										
İlçe / Mahalle	Fatih / Karagümrük Mahallesi						65										
Yapım Tarihi	1834						**Kilisenin Fotoğrafları**										
Yapı ile İlgili Bilgiler	Kilise, 1604 tarihli Paterakis ve 1669 tarihli Smith listelerinde yer almaktadır. Yanmış olan kilisenin 1730 yılında yeniden inşa edildiği ile ilgili İstanbul Kadısı'na yazılmış bir yazı bulunmaktadır. Kitabesine göre kilise 20 Nisan 1834 tarihinde yeniden inşa edilmiştir. *																
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											

BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	H-28 L 1264 [23.08.1848]	A.}MKT. / 151 - 53 - 0	Dersaadet'te Sarmaşık mahallesi'ndeki Rum kilisesinin tamirine dair arzuhal ve Zaptiye Müşiri'ne buyruldu.	Metin
	H-06 L 1304 [28.06.1887]	DH.MKT. / 1427 - 61 - 0	Edirnekapı'da bulunan Aya Dimitri kilisesinin harap olan çan kulesinin yeniden inşasına ancak eskisinin yüksekliğinde yapılmak şartıyla izin verilmesi.	Metin
	H-18 Ş 1304 [12.05.1887]	ŞD. / 723 - 3 - 0	Edirnekapı'da Sarmaşık mevkiinde bulunan Rum Kilisesi'ne ruhsatsız inşasına başlanılıp tatil edilen Çan Kulesi.	Metin
	H-17-09-1304 [09.06.1887]	DH.MKT. / 1425- 12- 0	Samatya'da inşa olunan Sulu Manastır isimli Ermeni kilisesinin üstüne saat konulmak üzere kule inşasına izin verilmediği halde, bu kilisenin kulesiyle Edirnekapı civarında Sarmaşık Mahallesi'ndeki Aya Dimitri isimli Rum Kilisesi kulesinin inşası tamamlanmak üzere olduğundan, Rum ve Ermeni patrikliklerine gerekli tebligat yapılarak icabının icrası.	Metin

Eski Fotoğraflar	Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi															
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	
	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
	Karaca, Z. (2006). İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri (Vol. 4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	Müller-Wiener, W. (2001). *İstanbul'un Tarihsel Topografyası: 17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul* (R. Schiele, N. Fıratlı, N. Ş. Doğan, & W. Schiele, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

Kilise Adı	Tekfursarayı Panayia (Hançeriotissa) Kilisesi						**FİŞ NO:**										
İlçe / Mahalle	Fatih / Ayvansaray Mahallesi						66										
Yapım Tarihi	1837						**Kilisenin Fotoğrafları**										
Yapı ile İlgili Bilgiler	Kilise 1669 tarihli Smtih listesinde yer almaktadır. Yanmış olan kilisenin 1730 tarihinde İstanbul Kadısı'na yeniden yapılması ile ilgili yazılmış olan yazı bulunmaktadır. Hançerli kilise ismiyle de bilinen kiliseye ait kitabeye göre 1837 yılında Eskiciler Loncası tarafından inşa ettirilmiştir. Kilisenin mimarı Kosta Kalfa'dır.*																
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											

Url-14: https://www.peninsula.com.tr/Kariye-Muzesi-Muze-Kart-deniz-yalav

BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	H-29 Z 1265 [1848/1849]	A.}DVN. / 55 - 61 - 0	Dersaadet'te Tekfursarayı Mahallesi'nde bulunan kilisenin tamir edilmesi için gerekli iznin verilmesi talebine dair Rum patriğinin yazısı.a.g.y.tt	Metin
	H-02 Ş 1282 [21.12.1865]	İ..HR.. / 217 - 12600 - 0	Tekfursarayı'nda bulunan Rum kilisesinin tamiri.	Metin+Çizim (Vaziyet Planı)
	H-02 R 1287 [28.10.1870]	İ..HR.. / 246 - 14629 - 0	Tekfur sarayı harik mahallinde olan Rum kilisesinin tamiri.	Metin
	H-20 Ra 1334 [26.01.1916]	BEO / 4395 - 329587 - 0	Eğrikapı dahilinde Tekfur Sarayı kurbunda Çakırağa Mahallesi'nde Hançerli Panaya namındaki Rum kilisesinin tamiri.	Metin

Eski Fotoğraflar	Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**		

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	
	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
	Karaca, Z. (2006). İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri (Vol. 4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.

Kilise Adı	Topkapı Ayios Nikolaos Kilisesi						**FİŞ NO:**										
İlçe / Mahalle	Fatih / Topkapı Mahallesi						67										
Yapım Tarihi	1831						**Kilisenin Fotoğrafları**										
Yapı ile İlgili Bilgiler	1583 tarihli Tyrphon listesinde Hagios Georgios ismi ile yer alan kilise, 17. yüzyıl başında yanmış yerine Hagios Nikolaos ismi ile bir kilise yapılmıştır. 1604 Paterakis listesinde yer almaktadır. İstanbul Ansiklopedisi kilisenin 1750 yılında inşa edildiğini belirtir. Günümüzdeki kilise 1831 yılında Mimar Kayserili Konstantinos Yolasığmazis tarafından tasarlanmıştır. *																
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**									**Belge Niteliği**	
	H-20 Z 1312 [14.06.1895]			DH.MKT. / 385 - 14 - 0			Topkapı'da bulunan Aya Nikola Rum Kilisesi'nin tamiri için gelir temini gayesi ile bilet basılmasına izin talebi.									Metin	
	H-11-01-1313 [04.07.1895]			ŞD. / 2654 - 13 - 0			Topkapı'da kain Aya Nikola Kilisesi'nin tamiri için iane biletinin tabına ruhsat itası.									Metin	
Eski Fotoğraflar	Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**		
															1893 tarihli bir harita 1922 tarihli bir harita		
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.																
	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.																
	Karaca, Z. (2006). İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri (Vol. 4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.																
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.																
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.																

Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi

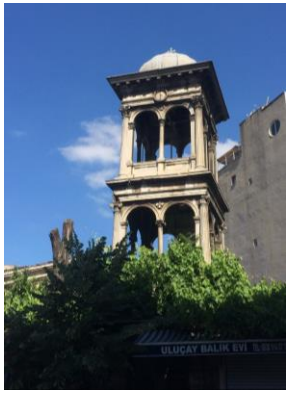

Kilise Adı	Yenikapı Ayios Theodoros Kilisesi						**FİŞ NO:**	
İlçe / Mahalle	Fatih / Aksaray Mahallesi						68	
Yapım Tarihi	1830						**Kilisenin Fotoğrafları**	
Yapı ile İlgili Bilgiler	1583 tarihli Tryphon ve 1604 tarihli Paterakis listelerinde yer almıştır. 1645 yangınında yanmış Sultan İbrahim (1640-1648) sırasında yeniden inşa edilmiştir. Bir numaralı kitabesine göre 1830 yılında inşa edilmiş olan kilise, 6-7 Eylül olaylarında önemli ölçüde hasar görmüştür. Yapılan yenileme sırasında, yapının taşıyıcı sistemi ile örtü sistemi betonarmeye dönüştürülmüştür.*							
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu							
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**				
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok		

Url- 15: https://pbase.com/dosseman/image/102020892

BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	29 Ş 1226 [18.09.1811]	TS.MA.e 911/10	İstanbul'da Langa-i Kebir 'deki Rum Kilisesi'nin aslına uygun olarak tamir ettirilmesine izin verildiği.	Metin
	H-29 Z 1245 [1829/1830]	HAT / 739 - 35002 - 0	İstanbul'da büyük langada kain Aya Todori kilisesinin tamiri hakkında.a.g.y.tt	Metin
	H-25 ZA 1266 [02.10.1850]	HR.MKT. / 36 - 92 - 0	Dersaadet'te Langa-i Kebir Mahallesi'ndeki Rum Kilisesine bitişik Papaz odaları ve mektebin tamirine ruhsat verilmesi.	Metin
	H-03 C 1276 [28.12.1859]	A.}MKT.NZD. / 299 - 95 - 0	Yenikapı'da yanan ve bitişiğindeki kiliseyle yeniden inşa olunan sebzeci dükkanlarının irtifaının düşüklüğü sebebiyle çıkan münazaanın halli.	Metin
	H-27 L 1295 [24.10.1878]	Y..PRK.BŞK. / 1 - 47 - 0	Langa-i Kebir Katip Kasım Mahallesi'ndeki vakıfhanenin yerine kilise ve sıbyan mektebi inşası isteğinin yeniden tedkiki.	Metin
	H-05 CA 1315 [02.10.1897]	BEO / 1015 - 76116 - 0	Büyük Langa'da vaki Ayatodori Kilisesi'nin harap olan Çan Kalesi'nin tamiri.	Metin
	H-15 R 1315 [13.09.1897]	İ..AZN. / 27 - 17 - 0	Büyük Langa'da vaki Aya Todori Kilisesi'nin harab olan ahşab çan kulesinin kargir olarak müceddeden inşaşı.	Metin + Çizim (Vaziyet Planı + Görünüş)
	H-03 R 1315 [01.09.1897]	ŞD. / 792 - 6 - 0	Büyük Langa'da Aya Todori Rum Kilisesi'nin ahşab çan kulesinin kargir olarak yeniden inşasına ruhsat itası.	Metin

Eski Fotoğraflar															
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**
															1853 tarihli bir harita 1922 tarihli bir harita

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	
	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
	Karaca, Z. (2006). *İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri* (Vol. 4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	Şenyurt, O. (2012). *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti.* İstanbul: Doğu Kitabevi.
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

Kilise Adı	Kadıköy Ayia Efemia Kilisesi														**FİŞ NO:**	
İlçe / Mahalle	Kadıköy / Osmanağa Mahallesi														69	
Yapım Tarihi	1830														**Kilisenin Fotoğrafları**	
Yapı ile İlgili Bilgiler	Bugünkü kilisenin yerinde Bizans döneminde bir manastır kilisesi bulunmaktadır. 17. yüzyılda Pamukciyan'a göre Kadıköy'de Rumlara ait aynı ismi taşıyan eski ve küçük bir kilise bulunmaktadır. 1694 yılında harap olan kilise yeniden inşa edilmiştir. Yapı, günümüzdeki boyutlarına Kadıköy Metropoliti II.Zaharias döneminde 1830 yılında ulaşmıştır.*															
Yönetsel Durum	Kadıköy Metropolitliği															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**								**Belge Niteliği**	
	H-29 Z 1245 [1829/1830]			HAT / 775 - 36342 - 0			Kadıköyü'ndeki Rum kilisesinin tamirine ruhsat verilmesi hakkında. a.g.y.tt								Metin	
	H-10 Ra 1312 [11.09.1894]			ŞD. / 2639 - 22 - 0			Kadıköy'de Aya Eftemya isimli Rum kilisesi kubbesinin tamirine ruhsat verilmesi.								Metin	
	H-13 Ra 1312 [14.09.1894]			İ..AZN. / 11 - 29 - 0			Kadı karyesinde bulunan Aya Eftimya Rum Kilisesi'nin tamirine ruhsat itası.								Metin	
	H-15 Ra 1312 [16.09.1894]			BEO / 475 - 35574 - 0			Kadı karyesinde kain Aya Eftemya nam Rum kilisesinin tamiri.								Metin	
Eski Fotoğraflar	Atatürk Kitaplığı Arşivi															
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.															
	*Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.															
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.															

Kilise Adı	Kadıköy Ayia Triada Kilisesi						**FİŞ NO:**	
İlçe / Mahalle	Kadıköy / Caferağa Mahallesi						70	
Yapım Tarihi	1902						**Kilisenin Fotoğrafları**	
Yapı ile İlgili Bilgiler	Kilise Patrik III.İoakim ve Kadıköy Metropoliti Yermanos döneminde inşa edilmiştir. Yapının mimarları G. Zahariadis ve Belissarios Makropoulos'tur. Kilise geniş bir avlu içerisinde, doğu-batı ekseninde kare içinde haç plan şemasına sahiptir. Kilise Anadolu yakasındaki kiliseler içinde anıtsal ve mimari açıdan özgün bir yere sahiptir. *							
Yönetsel Durum	Kadıköy Metropolitliği							
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**				
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok		

BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	H-18 Z 1310 [03.07.1893]	PLK.p.. / 3558 - 0 - 0	Kadıköy Caferağa Mahallesi'nde bulunan kilisesinin haritası. (EHT.)	Çizim (Vaziyet Planı)
	H-20 N 1311 [27.03.1894]	ŞD. / 129 - 26 - 0	Tatavla'da Rum cemaati tarafından satın alınan arsaya mektep yapılması ile Kadıköy'deki muhterik mektebin yeniden ve Ayateryada Kilisesi'nin tevsian inşası.	Metin
	H-29 L 1312 [25.04.1895]	BEO / 608 - 45530 - 0	Feriköy Tatavla'da Kasımpaşa Caddesi'nde Rum cemaati tarafından satın alınan arsaya müceddeden bir Rum mektebi, Kadıköy Caferağa Mahallesi'nde muhterik Rum mektebinin yerine yeniden bir mekteb inşası ve Aya Taryada Kilise'sinin hedmiyle müceddeden inşasına izin verildiğinden öncelikle bunların mukataaya rabtı.	Metin
	H-27 Z 1313 [09.06.1896]	BEO / 791 - 59313 - 0	Kadıköy'de vaki Aya Tiryada Kilisesi'nin hedmiyle müceddeden ve tevsian inşası hususunda ika oluna müşkilatın men'i istidasını havi telgrafname.	Metin
	H-01 M 1314 [12.06.1896]	BEO / 829 - 62132 - 0	Feriköy'de Tatavla'da Rum Cemaati tarafından iştira olunan arsaya müceddeden bir Rum Mektebi ve Kadıköy'ün Caferağa mahallesinde muhterik Rum mektebinin yerine bir mektebin inşası ve aynı mahaldeki Aya Teryade Kilisesi'nin müceddeden ve tevsian inşasına ruhsat itası.	Metin
	H-26 Ra 1314 [04.09.1896]	BEO / 835 - 62581 - 0	İnşalarına teşebbüs olunan Feriköy Tatavla'da Rum mektebi ile Kadıköy Caferağa'da muhterik Rum mektebinin yeniden ve aynı mahalde Aya Tiryade Kilisesi'nin de müceddeden tamirine müsaade olunmuş ise de bunlardan Kadıköy'deki mekteb ve kilisenin bir karar verilinceye kadar inşalarına müsaade olunmaması.	Metin
	H-03 Ca 1314 [10.10.1896]	İ..HUS. / 50 - 4 - 0	Kadıköy'de Ayatıryadi nam Rum Kilisesi ile yine Kadıköy'de Rum mezarlığında küçük bir kilisenin yeniden inşalarına aid muamelat-ı nizamiyyenin bir an evvel neticelendirilerek keyfiyetin arzı.	Metin
	H-06 Ca 1314 [13.10.1896]	BEO / 851 - 63804 - 0	Kadıköyü'nde Aya Tiryadi nam Rum kilisesi ile Rum mezarlığında küçük bir kilisenin inşasına dair olan muamelatın bir an evvel neticelendirilmesi.	Metin
	H-28 Z 1314 [30.05.1897]	BEO / 957 - 71721 - 0	Kadıköy Caferağa Mahallesi'nde tevsian inşaa olunacak Aya Teryade Kilisesi'nin mukataaya rabtı.	Metin
	H-10 R-1315 [08.09.1897]	BEO / 1005 - 75341- 0	Kadıköy'deki Aya Triyada Kilisesi'nin inşasına irade-i seniyye şeref-sadır olduktan sonra mahzurdan bahsetmenin caiz olamayacağı.	Metin

Eski Fotoğraflar															
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**
															1922 tarihli bir harita

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	
	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
	*Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.

Kilise Adı	Kadıköy Ayios İgnatios Mezarlık Kilisesi						**FİŞ NO:**									
İlçe / Mahalle	Kadıköy / Hasanpaşa Mahallesi						71									
Yapım Tarihi	1895						**Kilisenin Fotoğrafları**									
Yapı ile İlgili Bilgiler	Kilise Hasanpaşa Rum Ortodoks mezarlığının içinde yer almaktadır. Kiliseyi inşa ettirenin Mansurof ailesi olduğu kilisenin güneyinde bulunan mezardaki yazıttan anlaşılmaktadır. Doğu-batı ekseninde kapalı Yunan haçı plan şeması özelliklerini gösteren yapı kubbelidir.*															
Yönetsel Durum	Kadıköy Metropolitliği															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										

	Belge Tarihi	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
BOA Belgeleri	H-10 Ra 1312 [11.09.1894]	ŞD. / 2672 - 38 - 0	Kadıköy'de Uzunçayır'daki Rum Kabristanı derununa yeniden bir kilise inşası için ruhsat verilmesi.	Metin +Çizim (Plan + Görünüş)
	H-03 Ca 1314 [10.10.1896]	İ..HUS. / 50 - 4 - 0	Kadıköy'de Ayatıryadi nam Rum Kilisesi ile yine Kadıköy'de Rum mezarlığında küçük bir kilisenin yeniden inşalarına aid muamelat-ı nizamiyyenin bir an evvel neticelendirilerek keyfiyetin arzı.	Metin
	H-06 Ca 1314 [13.10.1896]	BEO / 851 - 63804 - 0	Kadıköyü'nde Aya Tiryadi nam Rum kilisesi ile Rum mezarlığında küçük bir kilisenin inşasına dair olan muamelatın bir an evvel neticelendirilmesi.	Metin
	H-10 Ca 1315 [07.10.1897]	BEO / 1019 - 76368 - 0	Çeşme'de, Kadıköyü Uzunçayır'da ve Selanik şehri haricinde kabristan derununda birer Rum kilisesi inşası hususunun müzakeresiyle verilecek kararın ba-mazbata bildirilmesi.	Metin
	H-12 N 1315 [04.02.1898]	İ..HUS. / 61 - 25 - 0	Rusya Sefareti memurlarından Mansurof'un Kadıköyü Kabristanı'nda yaptıracağı kilise hakkında.	Metin
	H-18 Za 1315 [10.04.1898]	İ.AZN. / 29 - 21 - 0	Çeşme kasabasında Rum Cemaati için müceddeden bir kilise ile iki papas odası inşası ve Kadıköyü Uzunçayır'da bulunan Rum Kabristanı içerisinde kilise yapılması.	Metin

Eski Fotoğraflar																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	*Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kilise Adı	Kalamış Ayios İoannis Hrisostomos Kilisesi														**FİŞ NO:**		
İlçe / Mahalle	Kadıköy / Fenerbahçe Mahallesi														72		
Yapım Tarihi	1856														**Kilisenin Fotoğrafları**		
Yapı ile İlgili Bilgiler	Kilisenin bulunduğu yerde Bizans dönemine ait bir kilisenin varlığını 1555 yılına kadar sürdürdüğü bilinmektedir. Kilisenin 19. yüzyılın ortalarında temelden inşa edildiği ifade edilmektedir. Yapımına ilişkin kesin bir kitabe bulunmamaktadır.*																
Yönetsel Durum	Kadıköy Metropolitiği																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**									**Belge Niteliği**	
Eski Fotoğraflar																	
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**		
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.																
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.																
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.																
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.																

Kilise Adı	Yeldeğirmeni Ayios Yeoryios Kilisesi														**FİŞ NO:**		
İlçe / Mahalle	Kadıköy / Rasimpaşa Mahallesi														73		
Yapım Tarihi	1919 veya 1953														**Kilisenin Fotoğrafları**		
Yapı ile İlgili Bilgiler	Kilise 1919 yılında inşa edilmiştir. 1953 yılında taş konstrüksiyona dönüşütürülmüştür.																
Yönetsel Durum	Kadıköy Metropolitiği																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**									**Belge Niteliği**	
	H-27 Ş 1332 [21.07.1914]			ŞD. / 2819 - 32 - 0			Kadıköy'ün Yeldeğirmeni mevkiinde bulunan Rum Mektebi'nin kiliseye tahvili ve ayrıca çan kulesi inşasına ruhsat verilmesi hakkında Rum Patrikliği'nden verilen istida ile ilgili sair yazışmalar.									Metin	
Eski Fotoğraflar																	
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**		
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.																
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.																

Kilise Adı	Boyacıköy Panayia (Evangelistria) Kilisesi						**FİŞ NO:**										
İlçe / Mahalle	Sarıyer / Emirgan Mahallesi						74										
Yapım Tarihi	1833						**Kilisenin Fotoğrafları**										
Yapı ile İlgili Bilgiler	Boyacıköy Panagia Kilisesi 'nin, önceleri deniz kıyısında bulunan ve İoannes Prodromos 'a ithaf edilmiş olan kilisenin anısına, şimdiki yerinde ve Meryem 'e ithafen yeniden inşa edildiği kabul edilir. Kilise kitabesine göre 3 Aralık 1833 tarihinde temelden inşa edilmiştir. Kilisenin batı cephesindeki eksendeki giriş açıklığı lentosunun sol köşesinde ise 1834 tarihi yer almaktadır. *																
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											

BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	H-05 Ra 1275 [13.10.1858]	A.}MKT.NZD. / 266 - 17 - 0	Boyacıköyü'ndeki Rum mektebinin yeniden inşasına izin verilmesi	Metin
	H-13 B 1279 [06.12.1862]	MVL / 407 - 65 - 0	Boyacı karyeside kilise içindeki papaz odaları ve mektebin durumuna dair ahalinin arzuhali.	Metin
	H-21 N 1279 [12.03.1863]	MVL / 414 - 49 - 0	Boyacı karyesi ahalisinin, kilise derununda papaz odaları ile mektep inşasından dolayı bazı ifade ve istirhamlarını hav arzuhalleri.	Metin
	H-15 Ş 1280 [25.01.1864]	MVL / 857 - 88 - 0	Boyacıköyü'nde bulunan Evangelis Kilisesi'nde inşa olunacak mekteble papas odaları hakkında.	Metin
	H-29 N 1280 [08.02.1864]	İ..HR.. / 205 - 11833 - 0	Boyacıköyü'nde Evangisterya kilisesine inşa olunacak papaz odalarıyla mektebe dair.	Metin + Çizim (Vaziyet Planı)
	H-03 R 1331 [12.03.1913]	BEO / 4153 - 311401 - 0	Boğaziçi'nde Boyacıköy'ünde kain Evangelister namındaki Rum Kilisesi'nin havlusu derunundaki Papas odalarıyla zükura mahsus mektebin harab olmasından dolayı bunların hedmiyle yerlerine iki bab kargir bina inşasına ruhsat itası.	Metin
	H-08 Ra 1331 [15.02.1913]	ŞD. / 2819 - 12 - 0	Boğaziçi'nde Boyacı köyünde Evangelisza nam Rum Kilisesi avlusunda papaz ikametine mahsus iki bab kargir bina inşasına ruhsat verilmesi.	Metin
	H-18 Ra 1331 [25.02.1913]	İ..AZN. / 110 - 17 - 0	Boğaziçi'nde Boyacıköyü'ndeki Rum Kilisesi'nin avlusu derunundaki papas odalarıyla zükura mahsas mektebin hedmiyle yerlerine iki bab kargir bina işnasına ruhsat verildiği.	Metin + Çizim (Plan + Görünüş)
	H-21 N 1335 [11.07.1917]	BEO / 4477 - 335719 - 0	Boyacı köyündeki Rum Kilisesi'nin tasdik-i mevcudiyeti.	Metin

Eski Fotoğraflar	

Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	
	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.

Kilise Adı	Büyükdere Ayia Paraskevi Kilisesi							**FİŞ NO:**								
İlçe / Mahalle	Sarıyer / Büyükdere Mahallesi							75								
Yapım Tarihi	1831							**Kilisenin Fotoğrafları**								
Yapı ile İlgili Bilgiler	1604 yılında Antonios Paterakis tarafından hazırlanan listede adı geçmektedir. İstanbul ansiklopedisine göre bir yangın sırasında harap olan kilisenin 1831 yılında yeniden yapıldığı belirtilmektedir.* Kilisenin narteksi yapıya sonradan eklenmiştir.															
Yönetsel Durum	Derkon Metropolitliği															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**								**Belge Niteliği**	
	H-16 S 1312 [19.08.1894]			ŞD. / 2637 - 13 - 0			Büyükdere'deki Ayaparasköy isimli Rum kilisesinin yeniden inşasına ruhsat verilmesi.								Metin	
	H-19 Ra 1314 [28.08.1896]			İ..AZN. / 21 - 16 - 0			Büyükdere'de bulunan Aya Paraskoy Rum Kilisesi'nin yeniden inşası.								Metin	
	H-05 R 1314 [13.09.1896]			BEO / 838 - 62791 - 0			Büyükdere'de kain Aya Parasköy adlı Rum kilisesinin müceddeden inşasına ruhsat itası.								Metin	
Eski Fotoğraflar	Sönmez, E. (2014). *Büyükdere Aya Paraskevi Kilisesi Koruma Projesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.															
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.															
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.															
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.															
	Sönmez, E. (2014). *Büyükdere Aya Paraskevi Kilisesi Koruma Projes* i (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.															
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.															

Kilise Adı	Büyükdere Ayios Yeoryios Mezarlık Kilisesi						**FİŞ NO:**									
İlçe / Mahalle	Sarıyer / Kazım Karabekir Paşa Mahallesi						76									
Yapım Tarihi							**Kilisenin Fotoğrafları**									
Yapı ile İlgili Bilgiler																
Yönetsel Durum	Derkon Metropolitliği															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**									**Belge Niteliği**
Eski Fotoğraflar																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	
Hakkında Yapılmış Çalışmalar																

Url- 16: https://sehirharitasi.ibb.gov.tr/

Sarıyer Bahçeköy Caddesi üzerinde bulunan mezarlık alanına giriş olmadığı için kilise görülememiştir. Aynı mezarlık alanında Ermenilere ait bir mezarlık da bulunmaktadır. Kilise görülemediğinden korunmuşluk durumu hakkında bir bilgi verilmemiştir.

Kilise ile ilgili oldukça az veri bulunmaktadır.

Kilise Adı	İstinye Taksiarhis Kilisesi						**FİŞ NO:**										
İlçe / Mahalle	Sarıyer / İstinye Mahallesi						77										
Yapım Tarihi	1820						**Kilisenin Fotoğrafları**										
Yapı ile İlgili Bilgiler	Bizans döneminden beri adı geçen kilisenin herhangi bir yapım kitabesi yoktur. Fakat Hemerologion'a göre 1820 yılına tarihlenir. Kilisenin doğu cephesinde üstte eksende kazıma tekniğinde 1838 tarihinin yer aldığı bir devşirme taş levha bulunmaktadır. Ayrıca kilisenin bahçe kapısının demir süslemeleri arasında 1889 tarihi yer almaktadır. Bu veriler doğrultusunda bu tarihin bir onarım tarihi olduğu düşünülmektedir.*																
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**									**Belge Niteliği**	
	H-16 Ca 1333 [01.04.1915]			BEO / 4347 - 325971 - 0			İstinye'de Aya İstradi namıyla Rum kilisesi inşası için ruhsatı mutazammın emr-i ali isdar kılındığı hakkında Divan-ı Hümayun'ca kayıt ve malumat olmadığı.									Metin	
Eski Fotoğraflar																	
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**		
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.																
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.																
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.																

Kilise Adı	Tarabya Ayia Paraskevi Kilisesi																
İlçe / Mahalle	Sarıyer / Tarabya Mahallesi																
Yapım Tarihi	1868																
Yapı ile İlgili Bilgiler	Önceleri mezarlık olarak kullanılan alanda İoannes Prodromos'a ithaf edilen bir kilisenin varlığı bilinmektedir. 1868 yılında Yorgo Zarifi'nin yardımıyla aynı yerde daha anıtsal bir kilise inşa edildiği görülmektedir. Kilise Derkon Metropolitliği'nin merkez kilisesidir. Mimarı bilinmemektedir.*																
Yönetsel Durum	Derkon Metropolitliği																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											
FİŞ NO:	78																
Kilisenin Fotoğrafları	 																

BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	H-29 Z 1246 [1830/1831]	HAT / 776 - 36407 - 0	Tarabya'da kain kilisenin yanmış olan papas odalarının yapılmasına ruhsat itası hakkında. a.g.y.tt	Metin
	H-28 R 1327 [19.05.1909]	ŞD. / 2774 - 54 - 0	Tarabya'da kain Ayaparaskoy ve Ayayorgi kiliselerinde icrasına ruhsat istenilen bazı tamirat hakkında istizan.	Metin
	H-18 Ca 1327 [07.06.1909]	İ..AZN. / 85 - 42 - 0	Tarabya'da Ayaparasköy ve Ayayorgi Kiliseleri'nde bazı tamirat icrası.	Metin + Çizim (Plan)
	H-05 C 1327 [24.06.1909]	BEO / 3582 - 268579 - 0	Tarabya'da Aya Paraskevi ve Aya Yorgi kiliselerinin tamiri.	Metin
	H-09 C 1327 [28.06.1909]	DH.MKT. / 2858 - 42 - 0	Tarabya'da bulunan Aya Paraski ve Aya Yorgi kiliselerinin tamirine izin verildiği.	Metin
	H-27 Ra 1329 [28.03.1911]	ŞD. / 2775 - 28 - 0	Tarabya'daki Aya Paraskevi ve Aya Yorgi kiliseleri tamiratı hakkında verilecek kararın tesrii.	Metin

Eski Fotoğraflar																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
	*Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.
	Türker, O. (2006). *Therapia'dan Tarabya'ya: Boğazın Diplomatlar Köyünün Hikayesi.* İstanbul: Sel Yayıncılık.

Kilise Adı	Tarabya Ayios Konstantinos Mezarlık Kilisesi							**FİŞ NO:**									
İlçe / Mahalle	Sarıyer / Tarabya Mahallesi							79									
Yapım Tarihi	1873							**Kilisenin Fotoğrafları**									
Yapı ile İlgili Bilgiler	Rum mezarlığının içinde yer alan tekn nefli bazilikal planlı kilise kırma çatı ile örtülüdür. Banker Yorgo Zarifi tarafından 1873 yılında mimar N.Fusta'ya yaptırılmıştır.*																
Yönetsel Durum	Derkon Metropolitliği																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**									**Belge Niteliği**	
Eski Fotoğraflar																	
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**		
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.																
	*Türker, O. (2006). *Therapia'dan Tarabya'ya: Boğazın Diplomatlar Köyünün Hikayesi.* İstanbul: Sel Yayıncılık.																

Kilise Adı	Yeniköy Panayia Kilisesi						**FİŞ NO:**	 								
İlçe / Mahalle	Sarıyer / Yeniköy Mahallesi						80											
Yapım Tarihi	1837						**Kilisenin Fotoğrafları**											
Yapı ile İlgili Bilgiler	Antakya Patriği ve beraberindeki ekibiyle 1652 yılında İstanbul 'u ziyaret eden Kâtip Paulus tarafından tespit edilmiştir. 17. yüzyılda Kömürciyan, 18. yüzyılda Hovhannesyan ve İnciciyan tarafından Yeniköy'deki üç Rum kilisesinden biri olarak işaret edilen kilise kitabesine göre 1837 yılında yapılmıştır.*																	
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu																	
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**														
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok												
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**										**Belge Niteliği**	
	H-21 Ca 1317 [27.09.1899]			BEO / 1377 - 103263 - 0			Yeniköy'de Penaiye Kilisesi müştemilatından tulumbacı koğuşu ittihaz edilen odaların tamiratı.										Metin	
	H-14 B 1324 [03.09.1906]			BEO / 2902 - 217621 - 0			Yeniköy'de bulunan Panaiye Kilisesi tulumbacı koğuşunun tavanı ile döşemesinin tamirine ruhsat verilmesi için Şehremaneti'ne icra-yı tebligat yapılması.										Metin + Çizim (Vaziyet Planı)	
Eski Fotoğraflar																		
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**			
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.																	
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.																	
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.																	
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.																	

Kilise Adı	Yeniköy Ayios Nikolaos Kilisesi						**FİŞ NO:**									
İlçe / Mahalle	Sarıyer / Yeniköy Mahallesi						81									
Yapım Tarihi	1818 veya 1838						**Kilisenin Fotoğrafları**									
Yapı ile İlgili Bilgiler	Kilise, 17. yüzyılın ikinci yarısında, Kömürciyan 'ın, Yeniköy 'de bulunduğunu belirttiği üç Rum kilisesinden biridir. İstanbul Ansiklopedisi'ne göre kilise 1772 yılında yanmıştır. Kilisenin bu yangından sonra yerinin değiştirilerek bugünkü yerinde yeniden inşa edildiği ifade edilmektedir. Kilise İstanbul Ansiklopedisi'ne göre 1814 yılında, Hemerologion'a göre 1818 yılında inşa edilmiştir. 1838 tarihli ve üzerinde Aziz Nikolaos'un tasvirinin bulunduğu mühre göre de bu yıla tarihlenmektedir.															
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										

BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	H-10 R 1321 [06.07.1903]	ŞD. / 818 - 39 - 0	Yeniköy'de Aya Nikola Kilisesi'nin papaz odalarından birinin tamiri.	Metin
	H-18 Ca 1321 [12.08.1903]	BEO / 2141 - 160538 - 0	Yeniköy'de Aya Nikola Kilisesi duvarları dahilinde papaz hanelerinden bazılarının tamir ve tevsii.	Metin
	H-14 Ca 1321 [08.08.1903]	İ..AZN. / 52 - 11 - 0	Yeniköy'de Aya Nikola Kilisesi'nin duvarları dahilinde bulunan papas evlerinin tamirinin icrası.	Metin

Eski Fotoğraflar																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	
	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

Kilise Adı	Yeniköy Ayios Yeoryios Metokhion Kilisesi						**FİŞ NO:**	 								
İlçe / Mahalle	Sarıyer / Yeniköy Mahallesi						82									
Yapım Tarihi	1851						**Kilisenin Fotoğrafları**									
Yapı ile İlgili Bilgiler	Yeniköy Hagios Georgios Kilisesi, 1604 tarihli Paterakis Listesi 'nde yer alır. Kilise17.yüzyılın ikinci yarısında Kömürciyan'ın, Yeniköy 'de bulunduğunu belirttiği üç Rum kilisesinden biri olup, Kudüs Patrikliğine bağlıdır. Yeniköy Hagios Georgios Kilisesi, kitabesine göre Kudüs Patriği II. Kyrillos döneminde, 1 Mayıs 1851 tarihinde temelden yeniden inşa edilmiştir. *															
Yönetsel Durum	Kudüs Patrikliği Metokhion															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										

BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	H-19 Za 1265 [06.10.1849]	A.}MKT. / 228 - 53 - 0	İstanbul'da Boğaziçi'nde Yeniköy mahallinin Domuzdere karyesinde Ayayorgi Kilisesi'nin tamiri için keşfinin yapılması talebine dair Domuzdere karyesi reayasının arzuhali ve buyruldu.	Metin + Çizim (Plan)
	H-9 Ş 1266 [20.06.1850]	A.}MKT.UM /19 - 50 - 0	Galata'ya muzaf İstinye Nahiyesi'ne tabi Yeniköy'deki Kudüs Ruhbanına ait Kilise'nin tamiri için tahkikat yapılmasına dair Kudüs Patriği'nin arzuhali ve ilgili Ticaret Nazırı'na buyruldu.	Metin

Eski Fotoğraflar															
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

Kilise Adı	Yenimahalle İoannis Prodromos Kilisesi						**FİŞ NO:**									
İlçe / Mahalle	Sarıyer / Yenimahalle Mahallesi						83									
Yapım Tarihi	1833						**Kilisenin Fotoğrafları**									
Yapı ile İlgili Bilgiler	18. yüzyılın sonunda Hovhannesyan, Yenimahalle 'de sahilin yakınında eski kilisenin ve yanındaki çeşmenin temellerinin görüldüğünü anlatır ve bu eski kilisenin yerinde "Vaftizci Yohanna" adına yeni bir kilisenin yapımına başlandığını belirtir. Kilisenin, 10 Ekim 1799 tarihinde, Pazartesi günü tamamlandığı kaydedilmiştir. Kitabesine göre 1833 yılında yeniden inşa edilmiştir. *															
Yönetsel Durum	Derkon Metropolitliği															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										

BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	H-02 Z 1323 [28.01.1906]	ŞD. / 2752 - 18 - 0	Yeni Mahalle'de bulunan Rum kilisesinin avlusunda bulunan papazların ikametine mahsus odaların tevsii ile damlarının tamirine ruhsat verilmesi.	Metin
	H-02 S 1324 [28.03.1906]	İ..AZN. / 65 - 39 - 0	Sarıyer'in Yenimahalle'de Ayapayani Rum Kilisesi derunundaki papaz odalarının tamiri.	Metin + Çizim (Plan)
	H-18 S 1324 [13.04.1906]	BEO / 2804 - 210289 - 0	Sarıyer'de Yeni Mahalle'de bulunan Rum Kilisesi'nin tamiri.	Metin

Eski Fotoğraflar																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	
	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.

Kilise Adı	Feriköy Dodeka Apostoli Kilisesi						**FİŞ NO:**										
İlçe / Mahalle	Şişli /Duatepe Mahallesi						84										
Yapım Tarihi	1868						**Kilisenin Fotoğrafları**										
Yapı ile İlgili Bilgiler	Kilisenin batısındaki giriş üzerindeki kitabede kilisenin 1868 yılında inşa edildiği yazmaktadır. Geniş bir avlu içinde yer alan yapı doğu- batı ekseninde kare içinde haç plan şemasındadır. Kubbeli bir kilise olan yapı dış cephede yalındır.*																
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**									**Belge Niteliği**	
	H-15 M 1284 [19.05.1867]			İ..HR.. / 225 - 13184 - 0			Tatavla yakınında inşa olunacak kilise için ruhsat istizanı.									Metin + Çizim (Vaziyet Planı)	
Eski Fotoğraflar																	
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**		
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	*Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.																
	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.																
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.																

Kilise Adı	Kurtuluş Ayios Dimitrios Kilisesi														**FİŞ NO:**	
İlçe / Mahalle	Şişli / Feriköy Mahallesi														85	
Yapım Tarihi	1798														**Kilisenin Fotoğrafları**	
Yapı ile İlgili Bilgiler	1576 yılının 12 Haziran ve 29 Ekim günlerinde Gerlach tarafından ziyaret edilmiştir. 1604 Paterakis listesinde yer almaktadır. 27 Aralık 1726 yılında temelden yeniden inşa edilmiştir. Kilise kitabesine göre 1798 yılında kilise yeniden yapılmıştır. *															
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**								**Belge Niteliği**	
Eski Fotoğraflar																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	
															1853 tarihli bir harita	
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.															
	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.															
	Karaca, Z. (2006). İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri (Vol. 4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.															
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.															
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.															
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.															

Kilise Adı	Kurtuluş Ayios Elefterios Mezarlık Kilisesi														**FİŞ NO:**		
İlçe / Mahalle	Şişli / Feriköy Mahallesi														86		
Yapım Tarihi	1880														**Kilisenin Fotoğrafları**		
Yapı ile İlgili Bilgiler	Kilisedeki kitabelerden birinde mezarlığın 1851 yılında Parashu kardeşler tarafından, diğerinde narteksin ise Viktoria Saridaki adlı bir aile tarafından yapıldığı yazmaktadır. İstanbul'da Elefterios'a ithaf edilen tek kilisedir.*																
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**									**Belge Niteliği**	
Eski Fotoğraflar																	
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**		
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.																
	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.																
	*Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.																

Url-17: https://www.ortodokslartoplulugu.org/kutsal-mekanlar/istanbul-agios-elefterios-ortodoks-kilisesi/

Kilise Adı	Şişli Metamorfosis Mezarlık Kilisesi															**FİŞ NO:**	
İlçe / Mahalle	Şişli / Merkez Mahallesi															87	
Yapım Tarihi	1888															**Kilisenin Fotoğrafları**	
Yapı ile İlgili Bilgiler	Şişli'deki Rum mezarlığının içindeki kilise, Banker Pavlos Stefanoviç Skilitis tarafından yaptırılmıştır. Yapının mimarı Alexandre Valluary'dir. Doğu-batı eksenindeki yapı, Yunan haçı plan şemasındadır. Yüksek kasnaklı kubbesi olan yapı Neorönesans özellikleri dışında ortaçağ üslubu pencereleri, naostaki litürjik öğeleri nedeniyle NeoBizans plan şemasına bağlı eklektik özellikler göstermektedir.*																
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**									**Belge Niteliği**	
	H-30 B 1304 [14.04.1887]			İ..DH.. / 1028 - 81039 - 0			Beyoğlu'nda Şişli nam mahalde Rum Kabristanı içinde bulunan Metamorfozis nam Kilise'nin yeniden inşaası.									Metin + Çizim (Vaziyet Planı, Plan, Görünüş)	
Eski Fotoğraflar	Atatürk Kitaplığı Arşivi																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**		
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.																
	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.																
	*Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.																

Kilise Adı	Bağlarbaşı Profiti İlia Kilisesi															**FİŞ NO:**	
İlçe / Mahalle	Üsküdar / Muratreis Mahallesi															88	
Yapım Tarihi	1804															**Kilisenin Fotoğrafları**	
Yapı ile İlgili Bilgiler	Osmanlı döneminde kilise, Padişah II. Selim 'in eşi Nur Banu Sultan tarafından, 1585 yılında eskisinin yerinde yeniden inşa edilmiştir. 18. yüzyılın sonunda Hovhannesyan ve İnciciyan, Rumlarla meskun semtte bulunan kilisenin, eski ve harap vaziyette olduğunu aktarır ve yapının 1804 yılında yeniden ve eskisinin üç katı büyüklükte inşa edildiğini belirtir. Episkopos Zakharias 'ın metropolitliği döneminde (1826-1834), 1831 yılında onarılmıştır. *																
Yönetsel Durum	Kadıköy Metropolitliği																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**									**Belge Niteliği**	
Eski Fotoğraflar																	
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**		
															1922 tarihli bir harita		
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.																
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.																
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.																
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.																

Kilise Adı	Çengelköy Ayios Yeoryios Kilisesi							**FİŞ NO:**								
İlçe / Mahalle	Üsküdar / Çengelköy Mahallesi							89								
Yapım Tarihi	1830							**Kilisenin Fotoğrafları**								
Yapı ile İlgili Bilgiler	Bizans döneminde uzun yıllar varlığını sürdürdüğüne inanılan kilise, 18. yüzyıl sonunda İnciciyan tarafından Ay Yorgi adıyla ifade olunmuştur. Çok eskimiş olan kilisenin bu dönemde yeniden inşa edilmiştir. Kitabelerinden dolayı kilise 1830 yılına tarihlendirilmektedir. 1961 yılında sahildeki yol yapımı sırasında kıyıya uzanan batı bölümünün yıkılması sonucu özgün plan şeması bozulmuştur.*															
Yönetsel Durum	Kadıköy Metropolitliği															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**								**Belge Niteliği**	
	H-29 Z 1245 [1829/1830]			HAT / 776 - 36398 - 0			Çengelköy'unde, Üsküdar'da ve Çeşme'nin Alaçatı Karyesi'nde kain kiliselerin icra-yı tamirleri hakkında müsaade itasına dair. a.g.y.tt								Metin	
	H-05 Ca 1325 [16.06.1907]			Y.PRK.ZB. / 24- 11 - 0			Çengelköy'deki Ayayorgi Kilisesi'nin tamir edilmesi ve gerekli yardımın yapılması.								Metin	
Eski Fotoğraflar																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.															
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.															
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.															
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.															

Kilise Adı	Kandilli Metamorfosis Kilisesi						**FİŞ NO:**										
İlçe / Mahalle	Üsküdar / Kandilli Mahallesi						90										
Yapım Tarihi	1847 veya 1851						**Kilisenin Fotoğrafları**										
Yapı ile İlgili Bilgiler	1810 yılında yeniden inşa edildiği belirtilen kilisenin kitabesinde verilen bilgiler doğrultusunda 1847 yılında yapıldığı düşünülmektedir. Kilise 1905 yılında yanmış ve ardından onarılmıştır.*Kilise doğu-batı ekseninde bazilikal plan şemasına sahiptir. Kilisenin dış cephesi yalın bir tezyinata sahiptir.**																
Yönetsel Durum	Kadıköy Metropolitliği																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											

BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	H-29 Z 1260 [1844/1845]	A.}DVN. / 9 - 29 - 0	Kandilli Kilisesi'nin tamirata ihtiyacı olduğuna ve layıkıyla yerine getirilmesine dair Kandili köyünden iki kişinin istidası. a.g.y.tt	Metin
	H-14 Ra 1317 [23.07.1899]	DH.MKT. / 2224 - 6 - 0	Kandilli Karyesi Rum Kilisesi'nin cadde cihetinde bulunan duvar ve kapılarında yapılacak değişiklikler hususunda irade istihsal edilmesi gerektiği.	Metin
	H-29 R 1317 [06.09.1899]	ŞD. / 2698 - 2 - 0	Kandilli karyesinde vaki Rum kilisesinin tamir ve tevsii için ruhsat itası.	Metin
	H-17 Ca 1317 [23.09.1899]	İ..AZN. / 35 - 6 - 0	Kandilli karyesinde bulunan Rum Kilisesi'nin cadde cihetinde bulunan duvar ve kapılarının tamirine ruhsat itası.	Metin + Çizim (Görünüş)
	H-02 C 1317 [08.10.1899]	BEO / 1383 - 103691 - 0	Kandilli karyesindeki Rum Kilisesi'nin cadde cihetinde bulunan duvarın irtifaının taklili ve kapıların tarz-ı ahara tahvilleri.	Metin
	H-21 C 1317 [27.10.1899]	DH.MKT. / 2262 - 62 - 0	Kandilli köyünde Rum kilisesinin cadde tarafındaki duvarının bir kısmının yeniden inşası ve mevcut kapıların genişletilerek yapılmasına ruhsat verildiği.	Metin
	H-20 B 1325 [29.08.1907]	İ..AZN. / 73 - 18 - 0	Kandilli'de Yenimahalle'de muhterik Rum kilisesinin tecdiden inşası.	Metin + Çizim (Plan+Görünüş)
	H-11 Ş 1325 [19.09.1907]	BEO / 3149 - 236125 - 0	Kandilli karyesindeki Rum Kilisesi'nin bazı ilave suretiyle yeniden inşasına ruhsat verilmesi.	Metin
	H-20 Ş 1325 [28.09.1907]	DH.MKT. / 1202- 19 - 0	Kandilli karyesindeki Yenimahalle'de kâin muhterik kilisenin tamirine izin verilmesi.	Metin
	H-13 L 1326 [08.11.1908]	ŞD. / 2764 - 19 - 0	Kandilli karyesinin Yeni Mahalle'sinde bulunan ve yanmış olan Rum Kilisesi'nin temdid ve tamiri.	Metin
	H-08 M 1334 [08.11.1915]	BEO / 4384 - 328787 - 0	Kandilli'deki kilisenin tamiri.	Metin

Eski Fotoğraflar															
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	
	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.

Kilise Adı	Kuzguncuk Ayios Yeoryios Kilisesi						**FİŞ NO:**									
İlçe / Mahalle	Üsküdar / Kuzguncuk Mahallesi						91									
Yapım Tarihi	1821						**Kilisenin Fotoğrafları**									
Yapı ile İlgili Bilgiler	17. yüzyılın sonunda Kömürciyan'ın Kuzguncuk köyünü tanıttığı bölümde yer almıştır. Kuzguncuk Hagios Georgios Kilisesi, önceleri Aziz Panteleimon 'un adıyla anılırken, daha sonra Aziz Yeoryios ithaf edilmiştir.Kilisenin kitabelerinden birinde 1821 yılında temelden yenilendiği kaydedilerek; 1951 yılında onarıldığı belirtilir.*															
Yönetsel Durum	Kadıköy Metropolitliği															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**									**Belge Niteliği**
	H-29 Z 1235 [1819/1820]			HAT / 1294 - 50247 - 0			Kuzguncuk karyesinde mütemekkin Rum milletine mahsus kilise yandığından yenisinin yaptırılmasına müsaade olunması. a.g.y.tt									Metin
Eski Fotoğraflar																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	
															1922 tarihli bir harita	
Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.															
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.															
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.															
	Şenyurt, O. (2012). *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti.* İstanbul: Doğu Kitabevi.															

Kilise Adı	Kuzguncuk Ayios Pandeleimon Kilisesi														**FİŞ NO:**		
İlçe / Mahalle	Üsküdar / Kuzguncuk Mahallesi														92		
Yapım Tarihi	1890														**Kilisenin Fotoğrafları**		
Yapı ile İlgili Bilgiler	Kuzguncuk'ta Bizans devrinden beri var olan kilisenin Beyazıt döneminde yenisi inşa edilmiştir. Tahrip olan kilise 1587 ve 1592 yıllarında II İeremias tarafından tekrar inşa ettirilmiştir. Kilise Kadıköy Metropoliti Gabriel (1688-1702) döneminde onarılmıştır. 1831 yılında büyük bir yangın geçiren kilise 1836-37 yıllarında tekrar inşa edilmiştir. 26 Temmuz 1872'de yeniden yanmış ve 1890-92 yıllarında mimar Nikolaos Zikuv tarafından bir kez daha inşa edilmiştir. *																
Yönetsel Durum	Kadıköy Metropolitliği																
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**													
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok											

BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	H-26 R 1307 [20.12.1889]	İ..DH.. / 1164 - 90991 - 0	Kuzguncuk'ta ve İcadiye caddesindeki muhterik Rum kilisesinin tecdiden inşasına ruhsat itası hakkında.	Metin + Çizim (Vaziyet Planı)
	H-24 Ş 1327 [10.10.1909]	ŞD. / 2785 - 82 - 0	Kuzguncuk'da Aya Pandalemion Kilisesi'ne bir çan kulesi inşası hakkında istizan.	Metin
	H-18 Ra 1328 [30.03.1910]	İ..AZN. / 94 - 14 - 0	Kuzguncuk'taki Aya Pandelimon Kilisesi'nde bir çan kulesi inşasına ruhat itası.	Metin + Çizim (Plan +Görünüş+ Vaziyet Planı)
	H-07 Ra 1328 [19.03.1910]	ŞD. / 72 - 34 - 0	Kuzguncuk'da Ayananda Kilisesi arsası hakkında Şehremaneti'nden alınacak cevabın gönderildiği.	Metin
	H-26 Ra 1328 [07.04.1910]	BEO / 3729 - 279648 - 0	Kuzguncuk'da Aya Pandelyon Kilisesi'ne inşa olunacak çan kulesi hakkında.	Metin
	H-07 Ra 1328 [19.03.1910]	ŞD. / 72 - 34 - 0	Kuzguncuk'da Ayananda Kilisesi arsası hakkında Şehremaneti'nden alınacak cevabın gönderildiği.	Metin

Eski Fotoğraflar															
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**
															1922 tarihli bir harita

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	
	*Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
	Şenyurt, O. (2012). *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti* . İstanbul: Doğu Kitabevi.
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.

Kilise Adı	Kazlıçeşme Ayia Paraskevi Kilisesi														**FİŞ NO:**	
İlçe / Mahalle	Zeytinburnu / Kazlıçeşme Mahallesi														93	
Yapım Tarihi															**Kilisenin Fotoğrafları**	
Yapı ile İlgili Bilgiler	Kilise ile ilgili kaynaklarda pek bir bilgiye rastlanmamıştır. Küçük ölçekteki bu kilisenin kendinden bağımsız bir çan kulesi bulunmaktadır.															
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**								**Belge Niteliği**	
Eski Fotoğraflar																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	
Hakkında Yapılmış Çalışmalar																

Kilise Adı	Silivrikapı Panayia (Pege/Zoodoku Pigi) Kilisesi						**FİŞ NO:**											
İlçe / Mahalle	Zeytinburnu / Seyitnizam Mahallesi						94											
Yapım Tarihi	1834						**Kilisenin Fotoğrafları**											
Yapı ile İlgili Bilgiler	Geçmişi Bizans döneminde dayanan kilise yangın, deprem gibi çeşitli sebeplerle birçok kez yok olup sonra yeniden yapılmıştır. Kilise İstanbul'un fethinden sonra yıkılmıştır.1669 Smith listesinde yer almaktadır. 1726-27 yıllarında Terkos Metropoliti Nikodimos tarafından yeni kilise inşa ettirilmiştir. 1786 yılında Panagia Kilisesi'nin yerinde inşa edilen ikinci yapı da kısa sürede harap olur. Sultan III. Selim döneminde 1794-95 yıllarında kilise yeniden inşa edilir. 1833 yılında II. Mahmut'un emri ile küçük ayazma kilisesi onarılmış, bugünkü yapı ise eski kilisenin üzerine ve onun kalıntıları kullanılarak inşa edilmiştir.*																	
Yönetsel Durum	İstanbul Başepiskoposluğu																	
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**														
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok												

	Belge Tarihi	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
BOA Belgeleri	H-02 Z 1332 [22.10.1914]	MV. / 237 - 60 - 0	Yedikule'deki Meryem Ana Kilisesi ve müştemilatından olan arsa üzerinde mukataa-i zemin almak üzere yapılacak binaya ruhsat verilmesi.	Metin
	H-04 Z 1332 [24.10.1914]	İ.AZN. / 117 - 64 - 0	Yedikule haricinde Balıklı olarak bilinen Meryem Ana Kilisesi avlusundaki kâgir binanın ruhsat-ı resmiyete rabtı ve üzerine ahşap olarak bir kat daha ilavesine ruhsat verildiği.	Metin
	H-27 Ş 1332 [21.07.1914]	ŞD. / 2827- 10 - 0	Yedikule haricinde bulunan ve Balıklı adıyla bilinen Meryem Ana Kilisesi'nin avlusuna ilave olarak inşa edilecek ahşab mahal hakkında tezkire.	Metin

Eski Fotoğraflar	Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi															
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	
															1893 tarihli bir harita	

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	Aleksandru, E. (1996). *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
	Karaca, Z. (1992). *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
	Karaca, Z. (2006). İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri (Vol. 4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	*Karaca, Z. (2008). *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
	Ghinis, N. ve Stratos, C. (1999). *Churches in Constantinople Istanbul Living Monuments of Orthodoxy* . Atina: Kastaniotis Press.
	Şarlak, E. (2010). *İstanbul'un 100 Kilisesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

Kilise Adı	Silivrikapı Ayios Haralambos Hastane Kilisesi						**FİŞ NO:**									
İlçe / Mahalle	Zeytinburnu / Kazlıçeşme Mahallesi						95									
Yapım Tarihi	1830'lar						**Kilisenin Fotoğrafları**									
Yapı ile İlgili Bilgiler	Sultan II. Mahmut fermanı ile kurulan Balıklı Rum Hastanesi içinde kalan kilise bazilikal plan şemasına sahiptir.															
Yönetsel Durum	Kurum Kiliseleri															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										

BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**	**Belge No**	**Belge Özeti**	**Belge Niteliği**
	H-09 Z 1314 [11.05.1897]	BEO / 950 - 71214 - 0	Yedikule haricindeki Rum yetimhanesinin hareket-i arzdan münhedim olmasına mebni, önünde kain Küçük Balıklı denilen arsa üzerine inşa edilecek kiliseye ruhsat itası. (Belge içeriğinde kilise ismi geçmediğinden Silivrikapı Hagioi Anargyroi Kilisesi ile ilgili de olabilir.)	Metin

Eski Fotoğraflar																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	
															1893 tarihli bir harita	

Hakkında Yapılmış Çalışmalar	

Kilise Adı	Silivrikapı Ayia Anargyroi İhtiyarhane Kilisesi							**FİŞ NO:**								
İlçe / Mahalle	Zeytinburnu / Kazlıçeşme Mahallesi							96								
Yapım Tarihi	1852-1853							**Kilisenin Fotoğrafları**								
Yapı ile İlgili Bilgiler	1852-1853 yıllarında Balıklı Rum Hastanesine yakın bir yerde Patrik IV.Germanos tarafından erkek çocuklar için bir yetimhane ve ona yakın Aziz Anrgiri kilisesi inşa edilmiştir.															
Yönetsel Durum	Kurum Kiliseleri															
Fiziki Durum	**Korunmuşluk Durumu**			**Kullanım**												
	Kötü	Orta	İyi	Var	Kısmi	Yok										
BOA Belgeleri	**Belge Tarihi**			**Belge No**			**Belge Özeti**								**Belge Niteliği**	
	H-09 Z 1314 [11.05.1897]			BEO / 950 - 71214 - 0			Yedikule haricindeki Rum yetimhanesinin hareket-i arzdan münhedim olmasına mebni, önünde kain Küçük Balıklı denilen arsa üzerine inşa edilecek kiliseye ruhsat itası.(Belge içeriğinde kilise ismi geçmediğinden Silivrikapı Hagios Kharalampos Hastane Kilisesi ile ilgili de olabilir.)								Metin	
Eski Fotoğraflar																
Haritalar	**1776 Kauffer**	**1858-60 d'Ostoya**	**1875 Ayverdi**	**1882 Stolpe**	**1887-91 Huber**	**1904-06 Goad**	**1913-14 Alman Mavileri**	**1918 Nedjib**	**1926-28 Rumeli Ciheti**	**1930-35 Bakırköy Ciheti**	**1930-35 Kadıköy Ciheti**	**1930-35 Anadolu Ciheti**	**1922-45 Pervititch**	**1946-50 Nirven**	**Diğer**	
															1893 tarihli bir harita	
Hakkında Yapılmış Çalışmalar																

EK E: Galatasaray Panayia Kilisesi ile ilgili görseller.

Şekil E.1 : Panayia Apartmanı (Küçük Asya İncelemeleri Merkezi Arşivi).

Şekil E.2 : Galatasaray Panayia Kilisesi doğu cephesi (Sönmez Pulat, 2018).

Şekil E.3 : Galatasaray Panayia Kilisesi doğu cephesi (Beyoğlu Rum Ortodoks Kiliseleri ve Mektepleri Vakfı Arşivi).

Şekil E.4 : Galatasaray Panayia Kilisesi batı cephesi (Sönmez Pulat, 2018).

Şekil E.5 : Galatasaray Panayia Kilisesi kuzey cephesi (Sönmez Pulat, 2018).

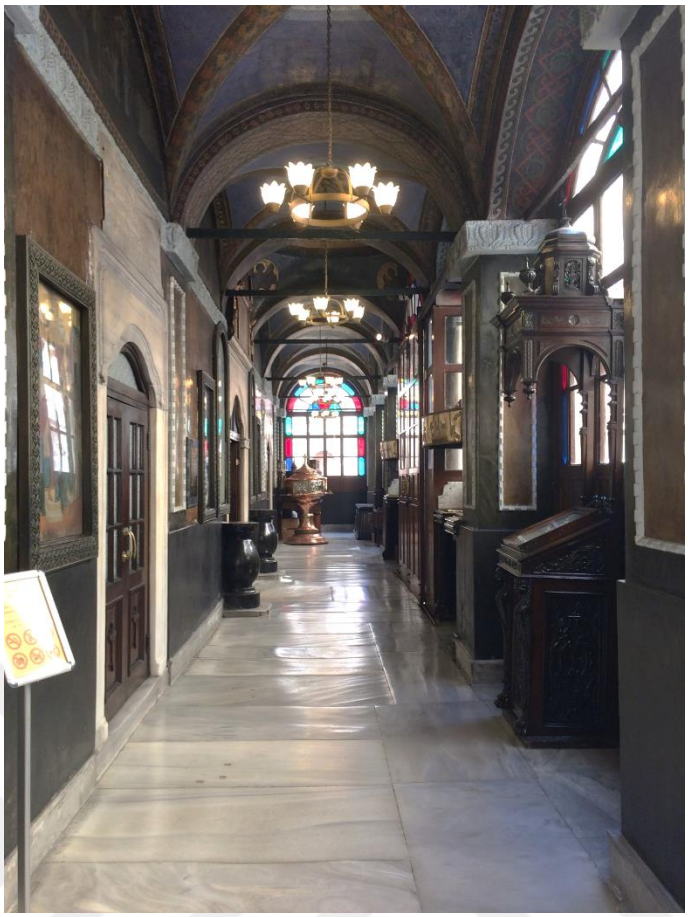
Şekil E.6 : Galatasaray Panayia Kilisesi güney cephesi (Sönmez Pulat, 2018).

Şekil E.7 : Galatasaray Panayia Kilisesi ile papaz odaları arasındaki köprü (Sönmez Pulat, 2018).

Şekil E.8 : Galatasaray Panayia Kilisesi bema (Sönmez Pulat, 2018).

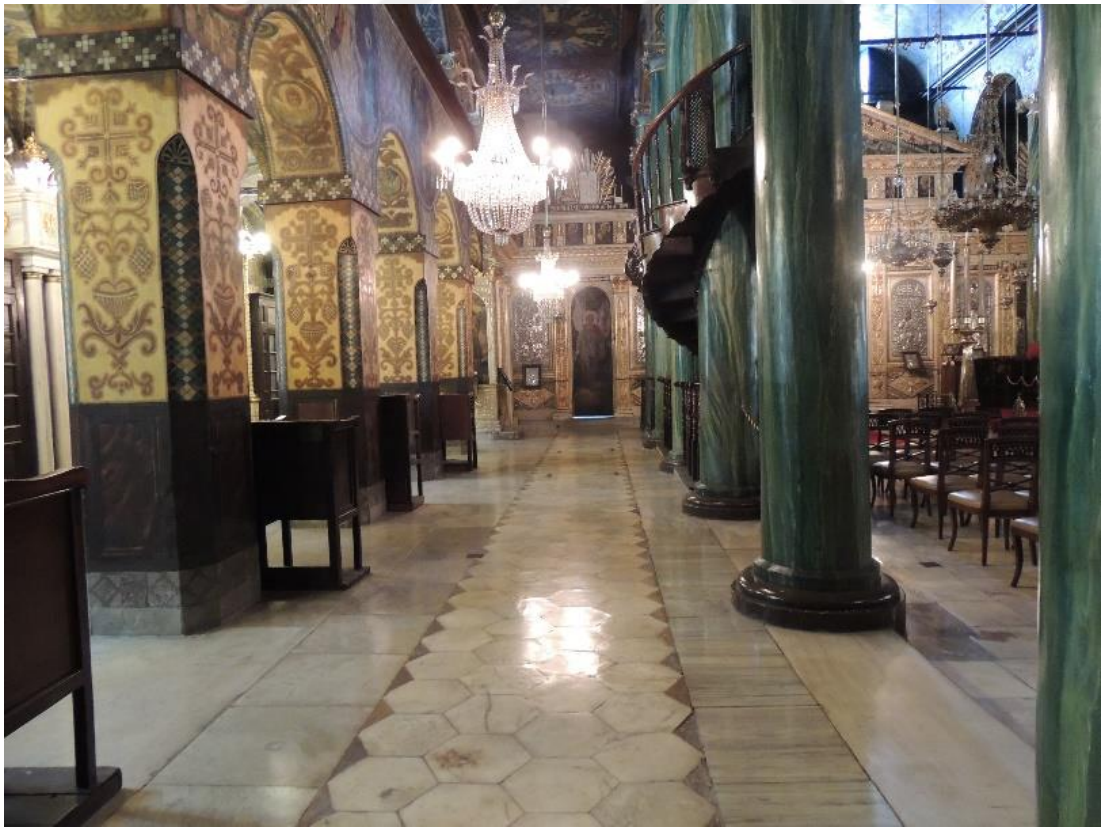
Şekil E.9 : Galatasaray Panayia Kilisesi narteks (Sönmez Pulat, 2018).

Şekil E.10 : Galatasaray Panayia Kilisesi naos (Sönmez Pulat, 2018).

Şekil E.11 : Galatasaray Panayia Kilisesi naos (Sönmez Pulat, 2018).

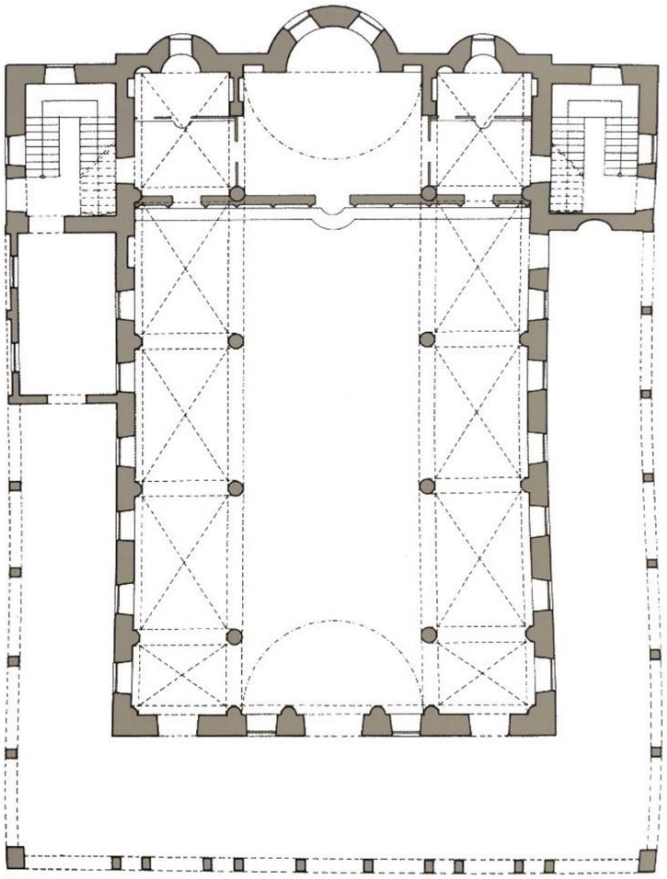
Şekil E.12 : Galatasaray Panayia Kilisesi taşıyıcı sistem (Sönmez Pulat, 2018).

Şekil E.13 : Galatasaray Panayia Kilisesi galeri katı (Sönmez Pulat, 2018).

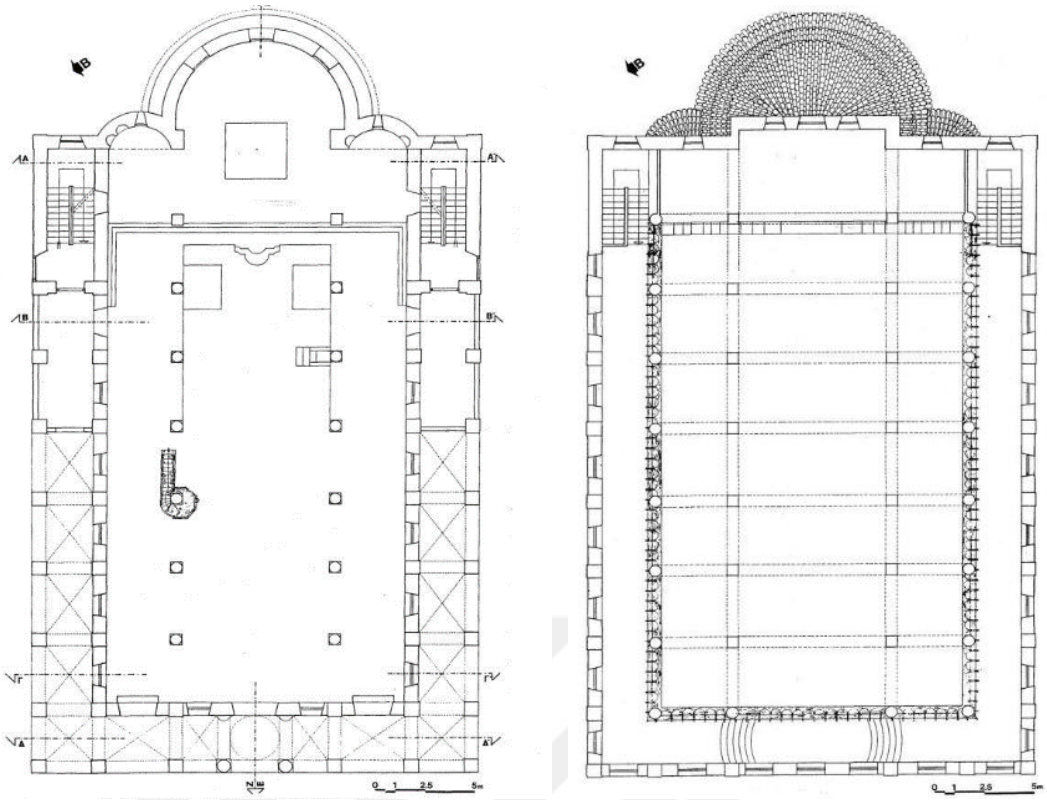
Şekil E.14 : Galatasaray Panayia Kilisesi galeri katı (Sönmez Pulat, 2018).

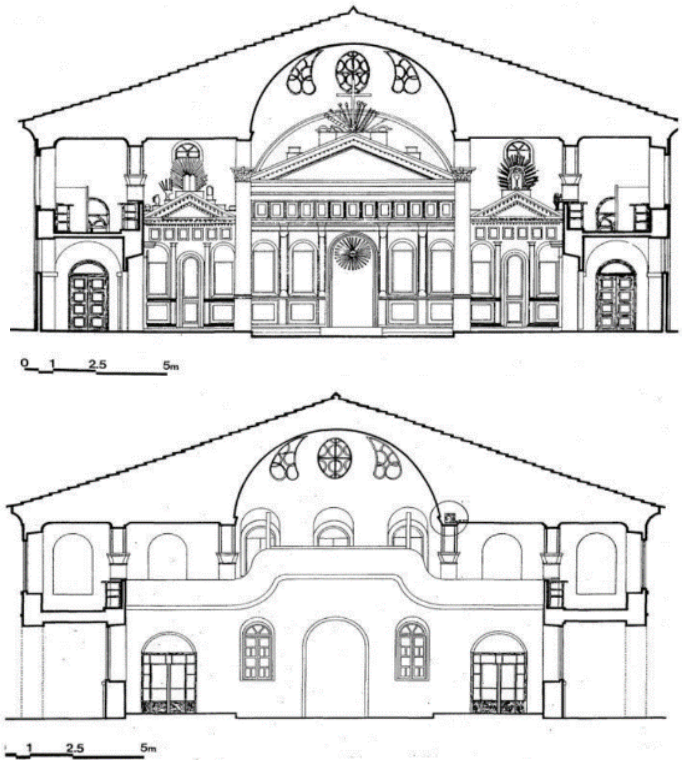
Şekil E.15 : Büyükada Ayios Dimitrios Kilisesi planı (Panagiotopoulou Mantopoulou, Kazamia Tsernou ve Hekimoglou, 2009, s. 22).

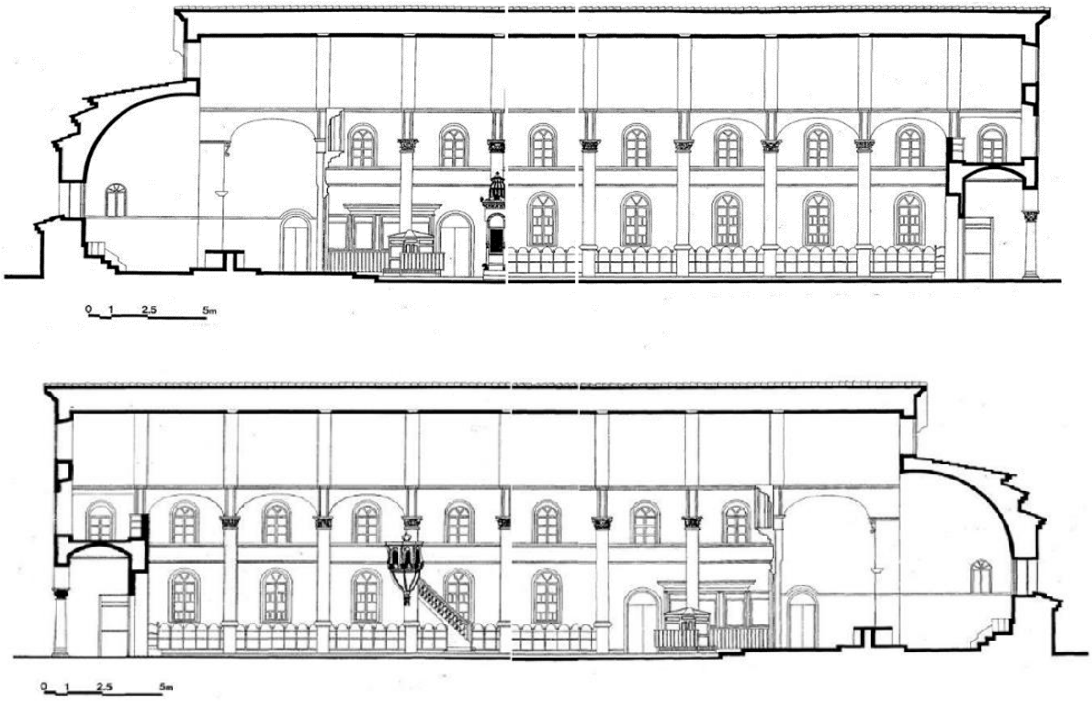
Şekil E.16 : Büyükada Ayios Dimitrios Kilisesi (Sönmez Pulat, 2019).

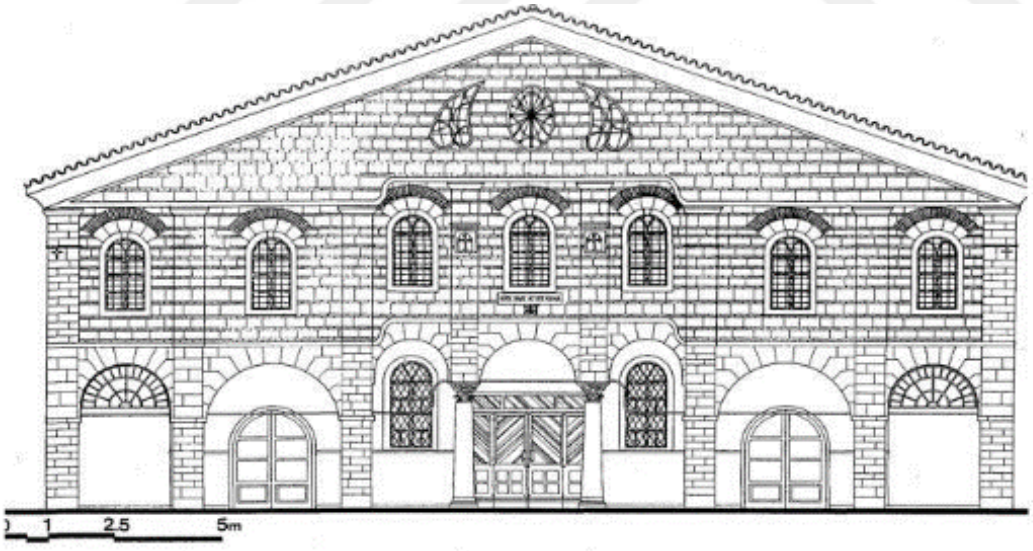
Şekil E.17 : Selanik Ayios Menas Kilisesi zemin kat ve galeri katı planları (Panagiotopoulou Mantopoulou, 1989, ss. 88-89).

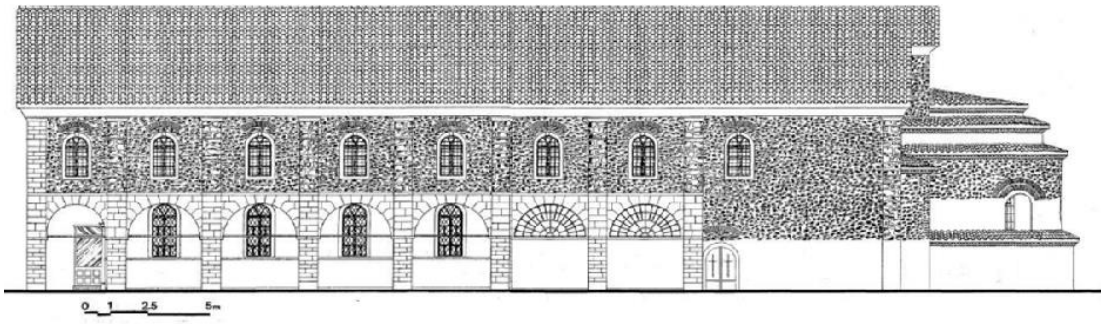
Şekil E.18 : Selanik Ayios Menas Kilisesi enine kesitleri (Panagiotopoulou Mantopoulou, 1989, ss. 102-103)

Şekil E.19 : Selanik Ayios Menas Kilisesi boyuna kesitleri (Panagiotopoulou Mantopoulou, 1989, ss. 104-105).

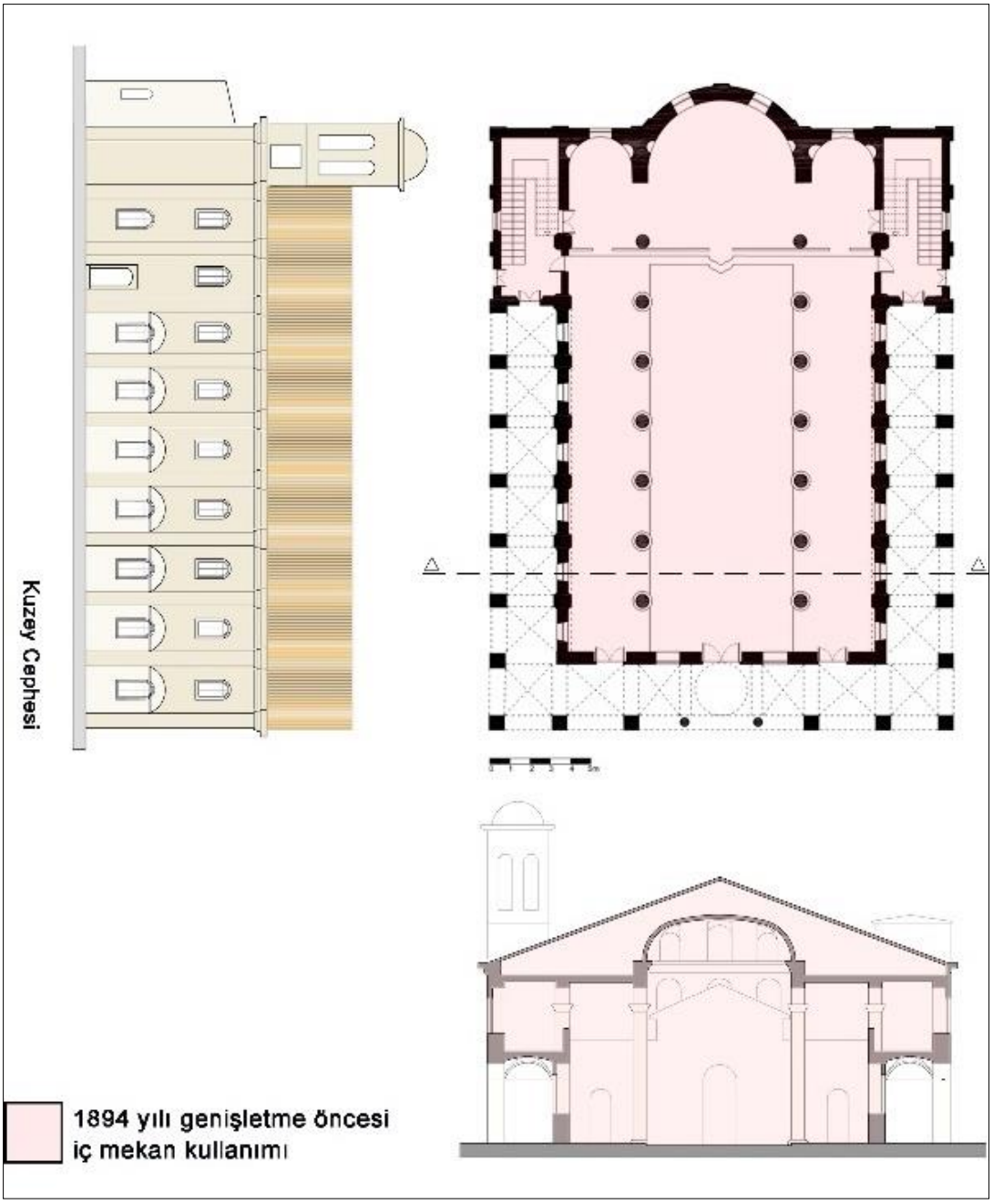
Şekil E.20 : Selanik Ayios Menas Kilisesi batı cephesi (Panagiotopoulou Mantopoulou, 1989, s. 108).

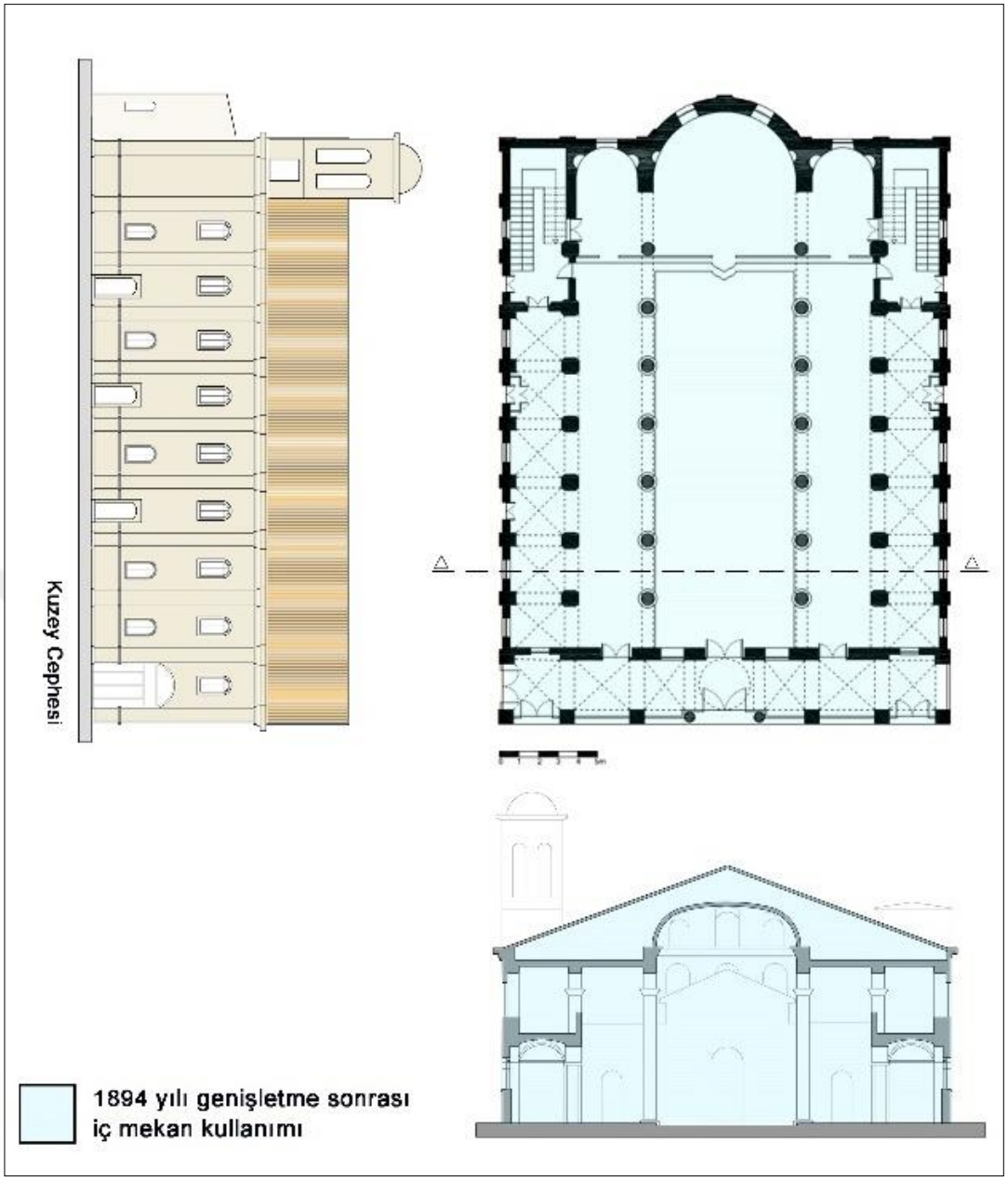
Şekil E.21 : Selanik Ayios Menas Kilisesi güney cephesi (Panagiotopoulou Mantopoulou, 1989, ss. 110-111).

Şekil E.22 : Selanik Ayios Menas Kilisesi (Url-4).

Şekil E.23 : Galatasaray Panayia Kilisesi 1894 yılı genişletme öncesi durum (Sönmez Pulat, 2020).

Şekil E.24 : Galatasaray Panayia Kilisesi 1894 yılı genişletme sonrası durum (Sönmez Pulat, 2020).

Şekil E.25 : Galatasaray Panayia Kilisesi papaz odaları cephesi (Sönmez Pulat, 2018).

Şekil E.26 : Galatasaray Panayia Kilisesi'nin P. Kambanakis tarafından tasarlanan asırlık kutlama programı davetiyesinden detay (Millas, 1996, s. 357).

Ton Eisodion Kilisesi Kurulu
1804 yılı mührü

Ton Eisodion Kilisesi
1804 yılı mührü

Şekil E.27 : Galatasaray Panayia Kilisesi'ne ait mühürler (Millas, 1996, ss. 340-343).

Şekil E.28 : Yapıda oluşan nem (Kalogeras, Pavlatos, ve Tsilenis, 2009, s. 59).

Şekil E.29 : Cephedeki yapay çimento ve bitümlü malzemenin temizlenmesi öncesi ve sonrası (Url-18).

Şekil E.30 : Ahşap taşıyıcılardan zarar görenlerin sağlamlaştırılma çalışmasının adımları (Savvas TSİLENİS Kişisel Arşivi).

Şekil E.31 : Karbon fiber uygulaması ile güçlendirilen ahşap taşıyıcı (Kalogeras, Pavlatos ve Tsilenis, 2009, s. 61).

EK F: Şişli Metamorfosis Kilisesi ile ilgili görseller.

Şekil F.1 : Şişli Metamorfosis Kilisesi idari ofis binası mezarlık alanından görünüş (Sönmez Pulat, 2018).

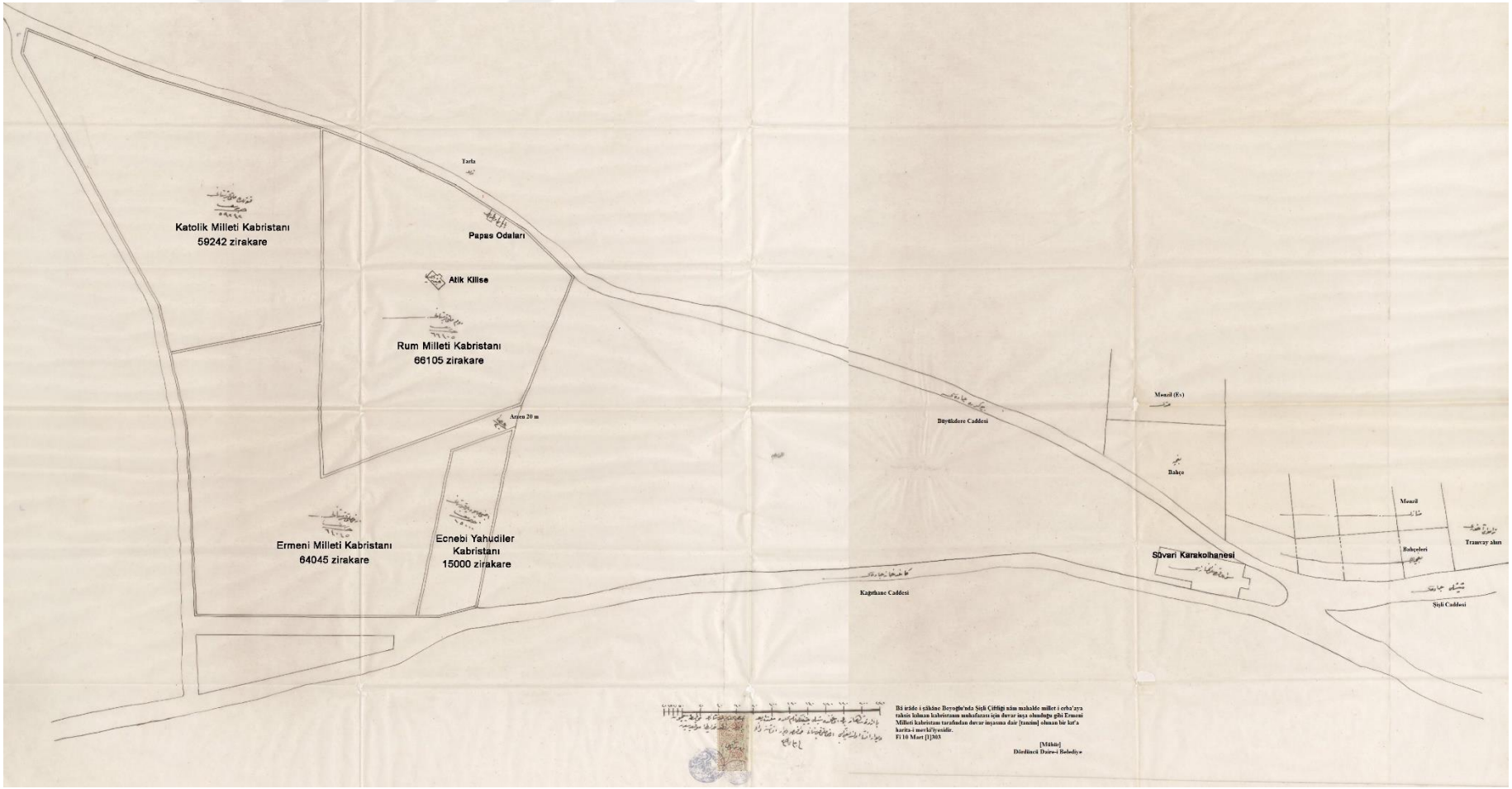
Şekil F.2: Şişli Metamorfosis Kilisesi idari ofis binası Büyükdere Caddesi'nden görünüş (Sönmez Pulat, 2018).

Şekil F.3: Şişli Metamorfosis Kilisesi pareklession (Sönmez Pulat, 2018).

Şekil F.4: Şişli Metamorfosis Kilisesi pareklession, 1957 (Turkuaz Sahaf Arşivi).

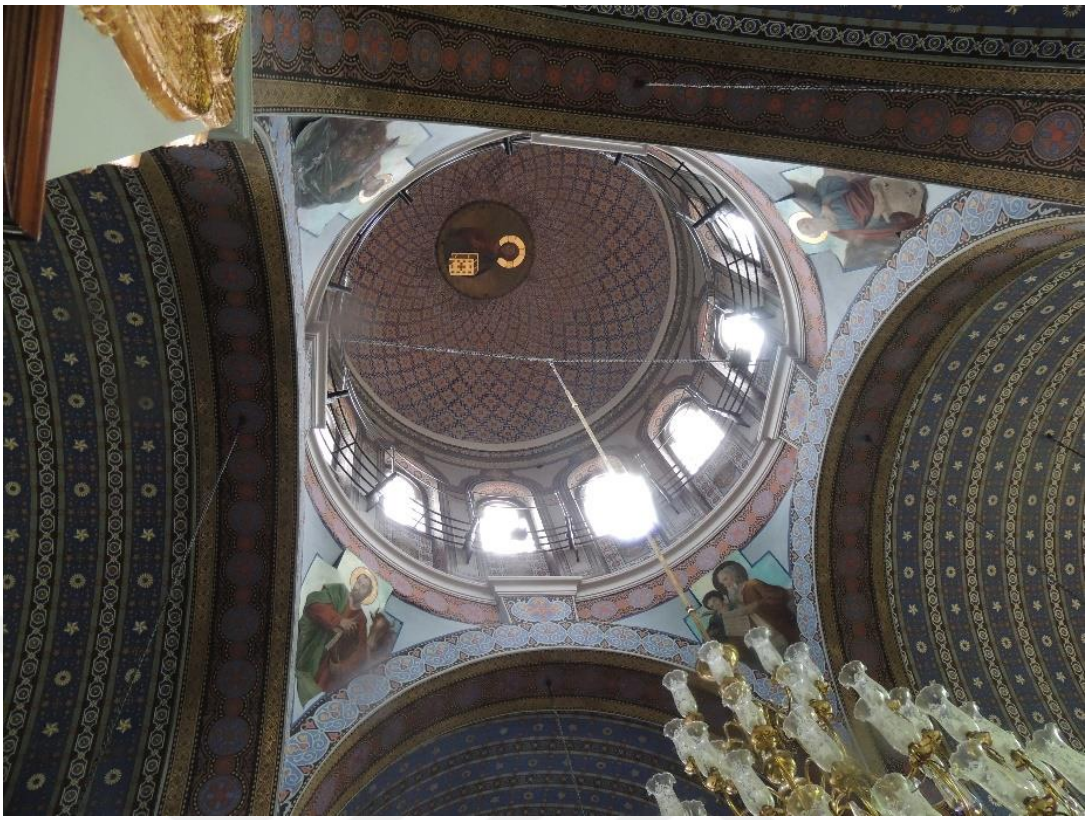
Şekil F.5: Şişli Rum Mezarlığı ile ilgili1887 tarihli Osmanlı Arşivi belgesi (BOA. İ.DH.1028/81039-4).

Şekil F.6 : Şişli Metamorfosis Kilisesi metal narteks, 1957 (Turkuaz Sahaf Arşivi).

Şekil F.7: Şişli Metamorfosis Kilisesi cam narteks (Sönmez Pulat, 2018).

Şekil F.8: Şişli Metamorfosis Kilisesi kubbe ve pandantifleri (Sönmez Pulat, 2018).

Şekil F.9: Şişli Metamorfosis Kilisesi doğu cephesi (Sönmez Pulat, 2018).

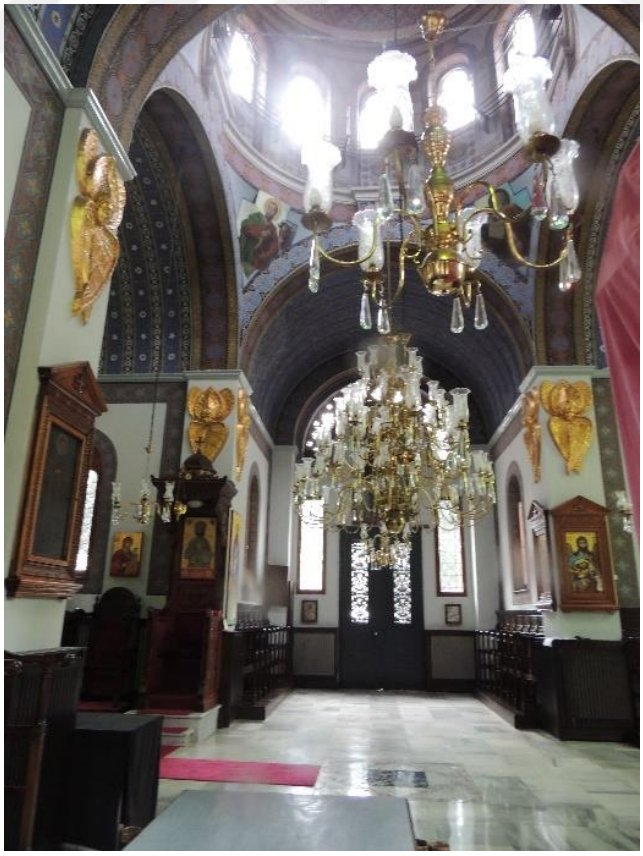
Şekil F:10: Şişli Metamorfosis Kilisesi doğu koluna bakış (Sönmez Pulat, 2018).

Şekil F.11: Metamorfosis Kilisesi batı koluna bakış (Sönmez Pulat, 2018).

Şekil F.12: Metamorfosis Kilisesi kuzey koluna bakış (Sönmez Pulat, 2018).

Şekil F.13: Metamorfosis Kilisesi güney koluna bakış (Sönmez Pulat, 2018).

Şekil F.14: Şişli Metamorfosis Kilisesi güney cephesi (Sönmez Pulat, 2018).

Şekil F.15: Şişli Metamorfosis Kilisesi güney cephesi, 1957 (Turkuaz Sahaf Arşivi).

Şekil F.16: Şişli Metamorfosis Kilisesi kuzey cephesi (Sönmez Pulat, 2018).

Şekil F.17: Şişli Metamorfosis Kilisesi cephe detayı, 1957 (Turkuaz Sahaf Arşivi).

Şekil F.18: Şişli Metamorfosis Kilisesi kartpostal (Atatürk Kitaplığı Arşivi).

Pera Topluluğu Mezarlığı- Şişli mührü

Şişli Rum Mezarlığı Mührü

Şekil F.19: Şişli Rum Mezarlığına ait mühürler (Millas, 1996, s. 363).

Şekil F.20: Parça kopmasının görüldüğü bezemeler (Sönmez Pulat, 2018).

Şekil F.21: Kubbe kasnağında görülen yüzey kirlilikleri ve yosunlanmalar (Sönmez Pulat, 2018).

EK G: Kumkapı Panayia Kilisesi ile ilgili görseller.

Şekil G.1 : Ayios Georgios Ayazması (Sönmez Pulat, 2019).

Şekil G.2 : Kumkapı Panayia Kilisesi Rum Okulu (Sönmez Pulat, 2019).

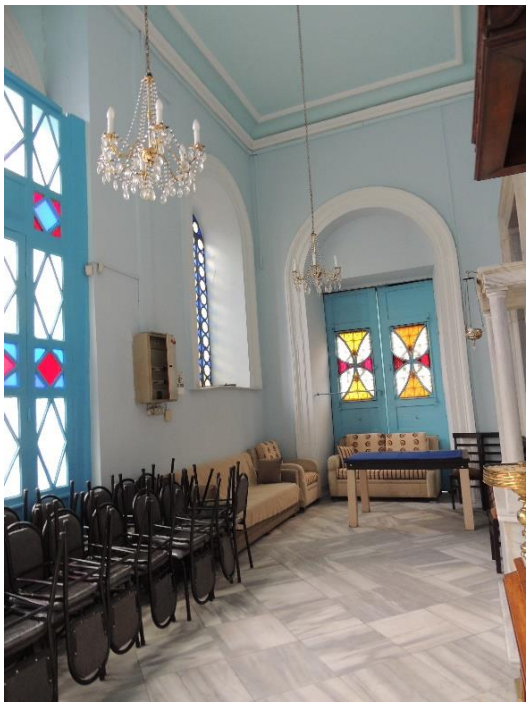
Şekil G.3 : Kumkapı Panayia Kilisesi doğu cephesi (Sönmez Pulat, 2019).

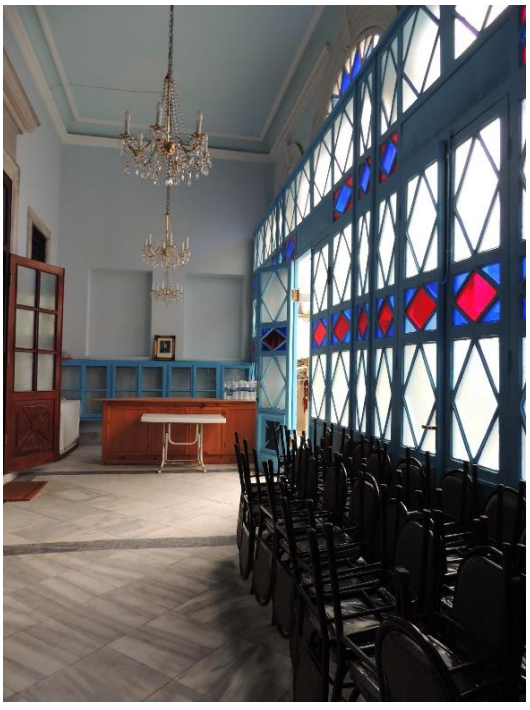

Şekil G.4 : Kumkapı Panayia Kilisesi kuzey cephesi (Sönmez Pulat, 2019).

Şekil G.5 : Kumkapı Panayia Kilisesi güney cephesi (Sönmez Pulat, 2019).

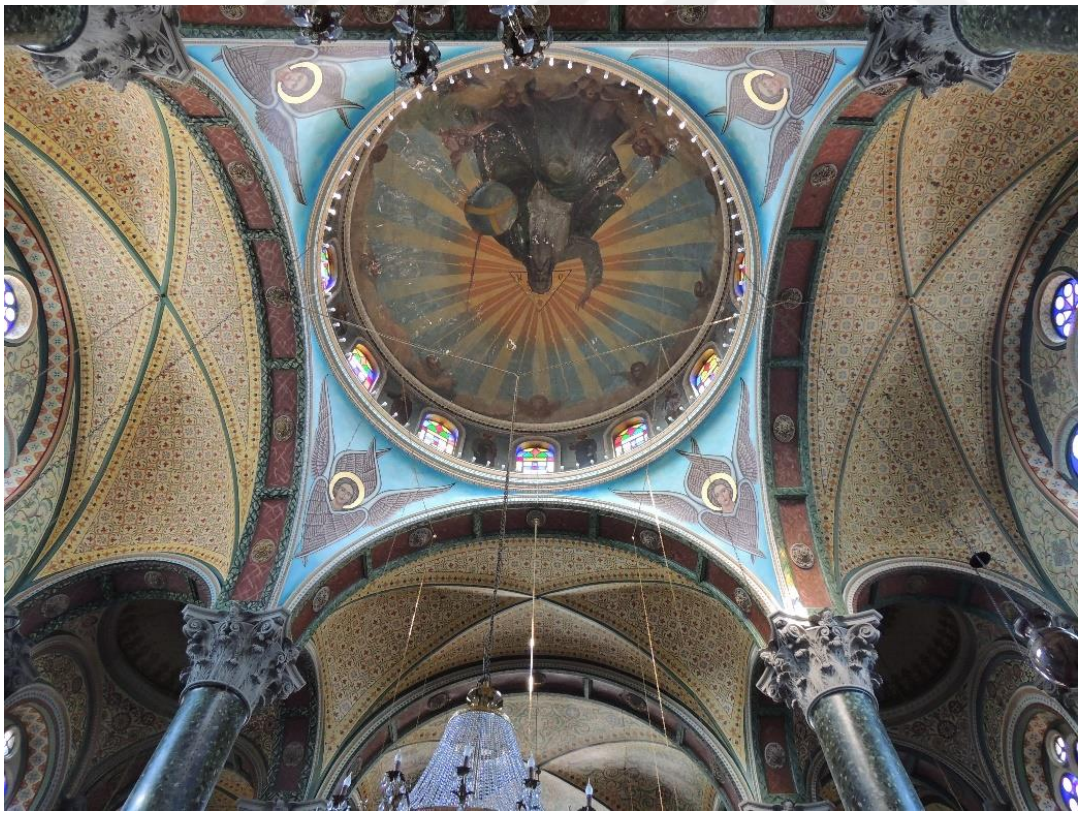

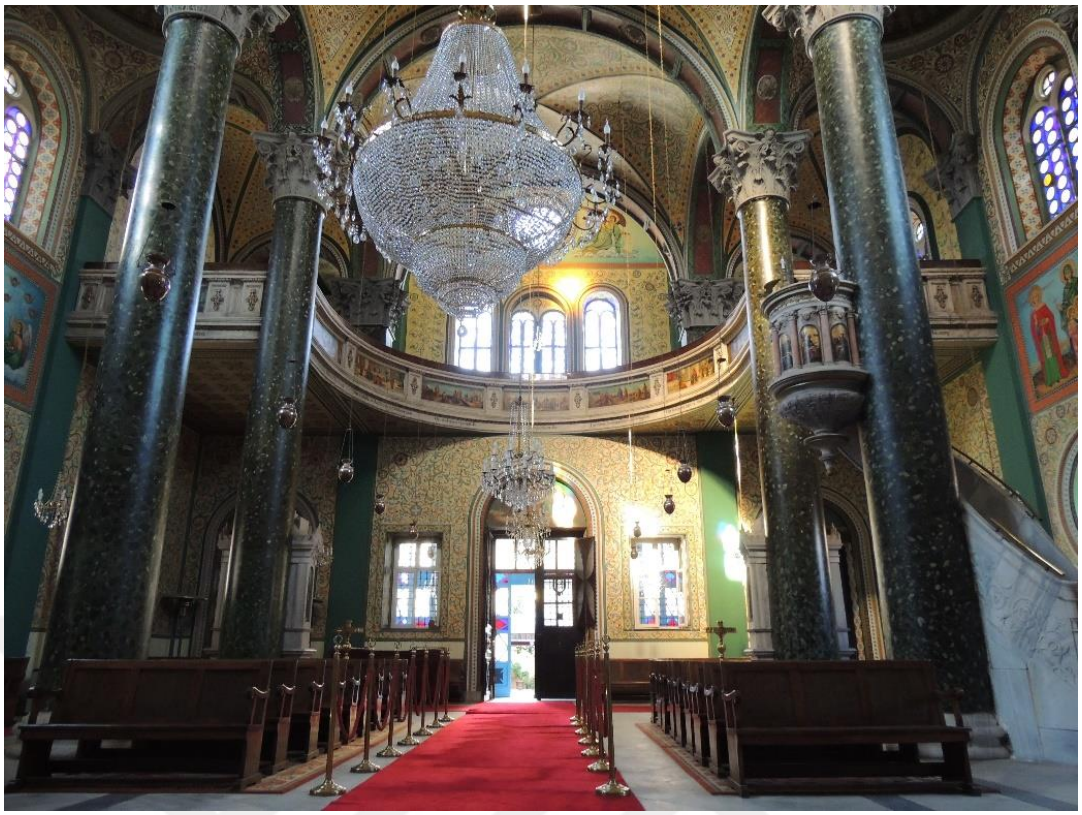
Şekil G.6 : Kumkapı Panayia Kilisesi narteks (Sönmez Pulat, 2019).

Şekil G.7 : Kumkapı Panayia Kilisesi naos (Sönmez Pulat, 2019).

Şekil G.8 : Kumkapı Panayia Kilisesi üst örtü sistemi (Sönmez Pulat, 2019).

Şekil G.9 : Kumkapı Panayia Kilisesi galeri katı (Sönmez Pulat, 2019).

Şekil G.10 : Kumkapı Panayia Kilisesi bema (Sönmez Pulat, 2019).

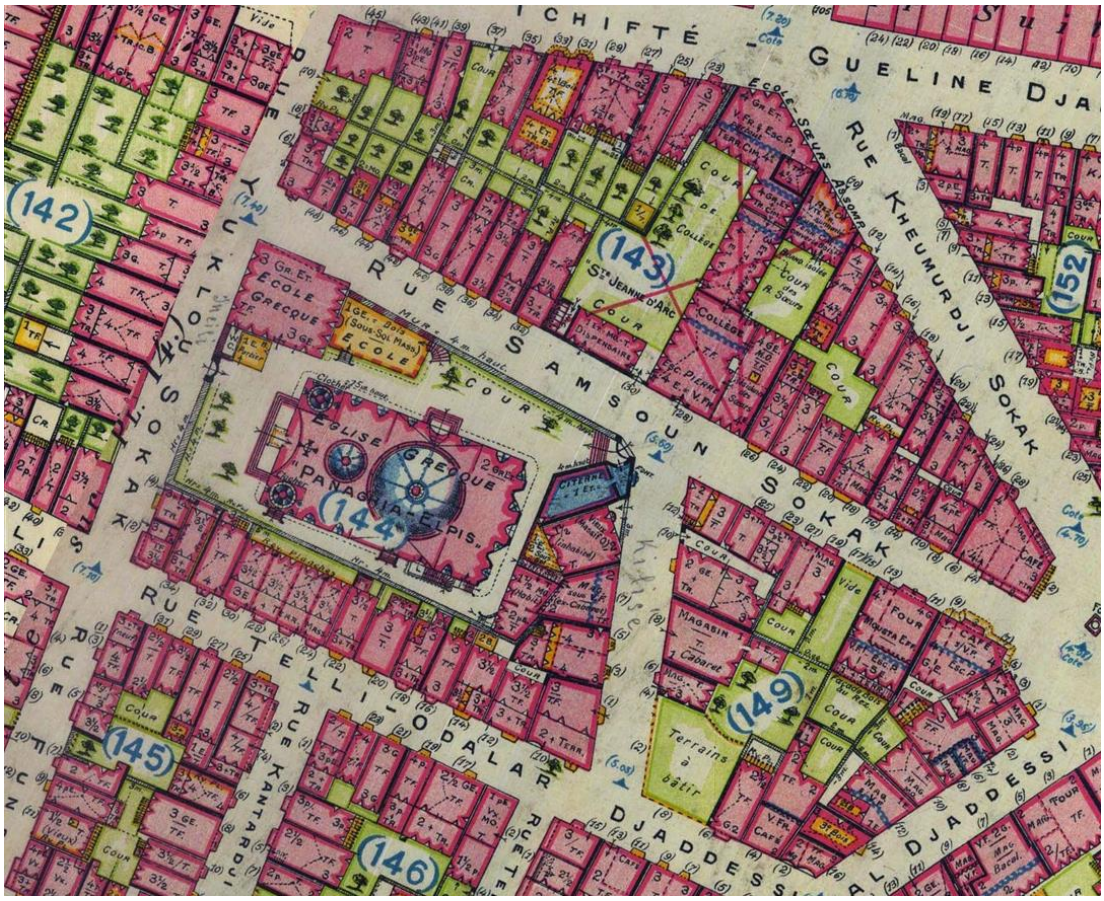

Panagia Elpida Kilisesi
1818 yılı mührü

Panagia Elpida Kilisesi
1866 yılı mührü

Panagia Elpida Kilisesi
Komisyonu
1881 yılı mührü

Şekil G.11 : Kumkapı Panayia Kilisesi mühürleri (Millas, 1996, ss. 292-294).

Şekil G.12 : Kumkapı Panayia Kilisesi'nin Pervititch Haritası (Atatürk Kitaplığı arşivi).

Şekil G.13 : Kumkapı Panayia Kilisesi ampatman seviyesinde görülen yosun oluşumları (Sönmez Pulat, 2019).

Şekil G.14 : Kumkapı Panayia Kilisesi cephelerindeki siyah kabuk oluşumları (Sönmez Pulat, 2019).

EK H: Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi ile ilgili görseller.

Şekil H.1 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi idari bina ve dükkanlar (Sönmez Pulat, 2019).

Şekil H.2 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi müştemilat (Sönmez Pulat, 2019).

Şekil H.3 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi Rum Okulu (Sönmez Pulat, 2019).

Şekil H.4 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi Rum Okulu Çadırcı Camii Sokağı'ndan görünüş (Sönmez Pulat, 2019).

Şekil H.5 : Ayios Vasilios Ayazması (Sönmez Pulat, 2019).

Şekil H.6 : Heybeliada Ruhban Okulu cephesi (Sönmez Pulat, 2018).

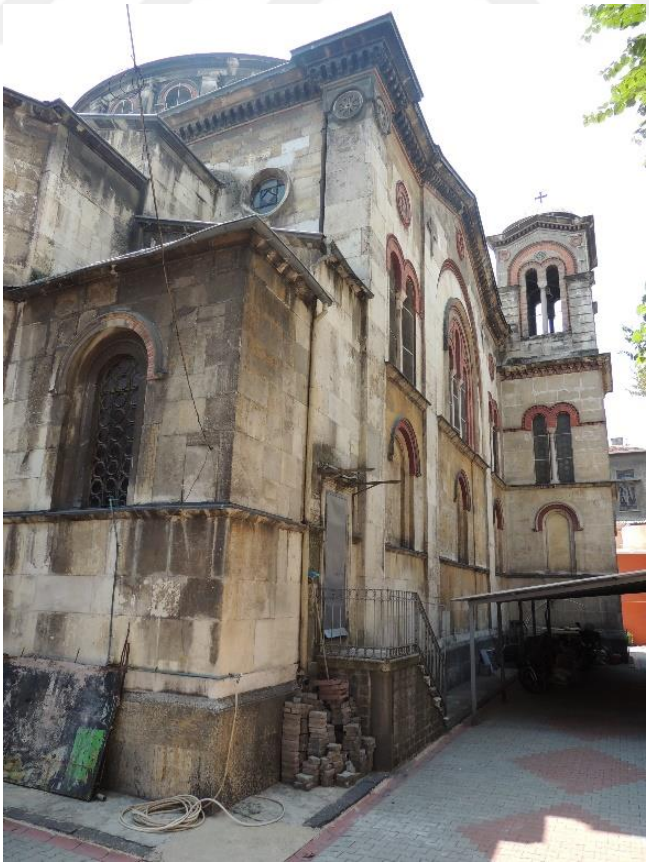
Şekil H.7 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi karşısındaki Rum Okulu (Sönmez Pulat, 2019).

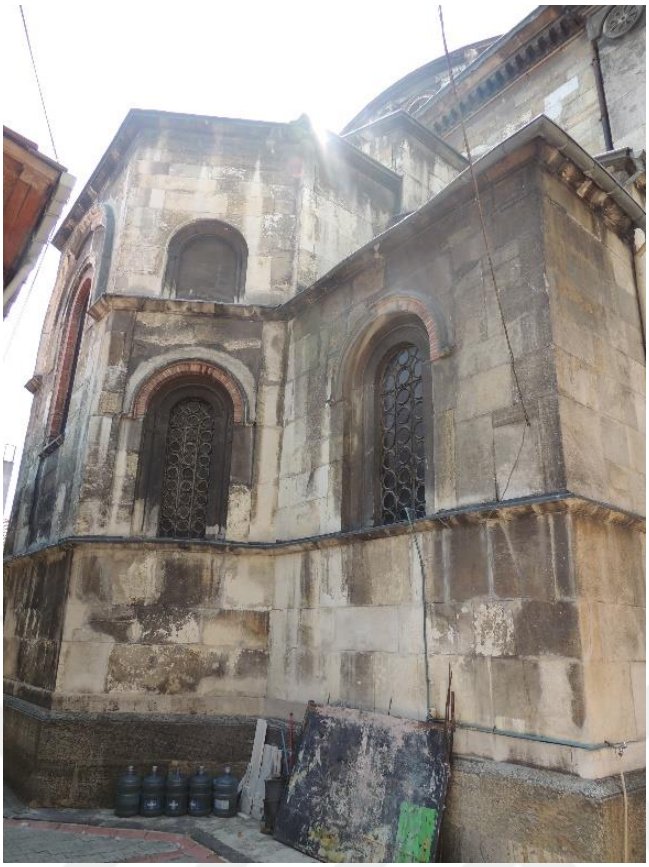
Şekil H.8 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi batı cephesi ve çan kuleleri (Sönmez Pulat, 2019).

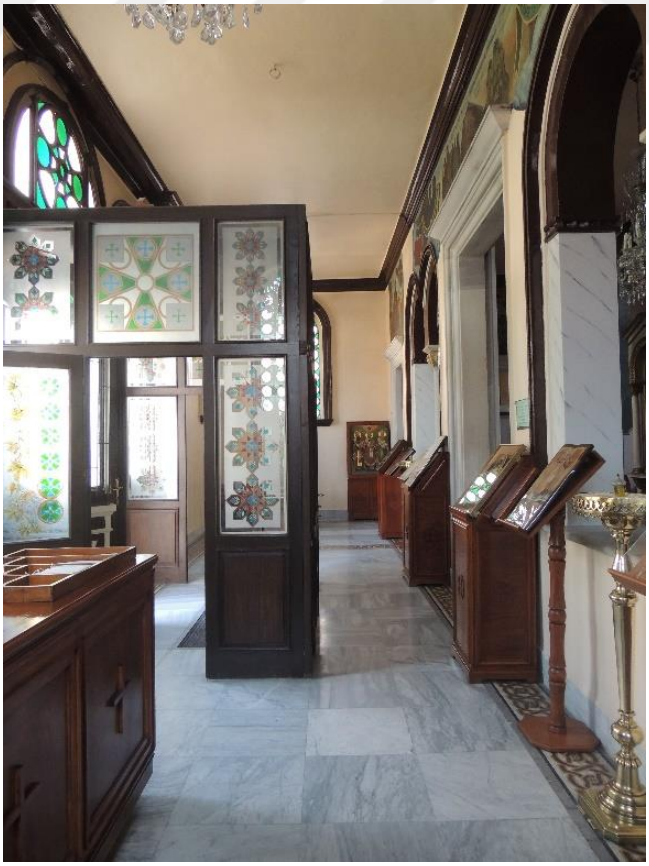
Şekil H.9 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi güney cephesi (Sönmez Pulat, 2019).

Şekil H.10 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi kuzey cephesi (Sönmez Pulat, 2019).

Şekil H.11 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi doğu cephesi (Sönmez Pulat, 2019).

Şekil H.12 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi dış narteks (Sönmez Pulat, 2019).

Şekil H.13 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi iç narteks (Sönmez Pulat, 2019).

Şekil H.14 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi galeri katı (Sönmez Pulat, 2019).

Şekil H.15 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi galeri katı (Sönmez Pulat, 2019).

Şekil H.16 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi naos (Sönmez Pulat, 2019).

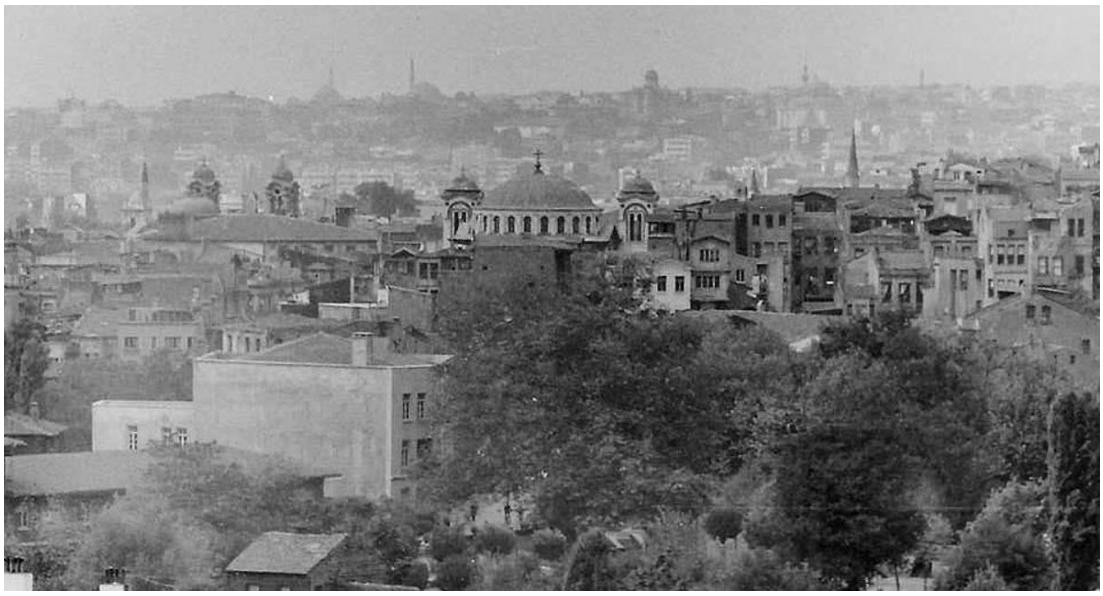
Şekil H.17 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi üst örtü (Sönmez Pulat, 2019).

Şekil H.18 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi apsis üst örtüsü (Sönmez Pulat, 2019).

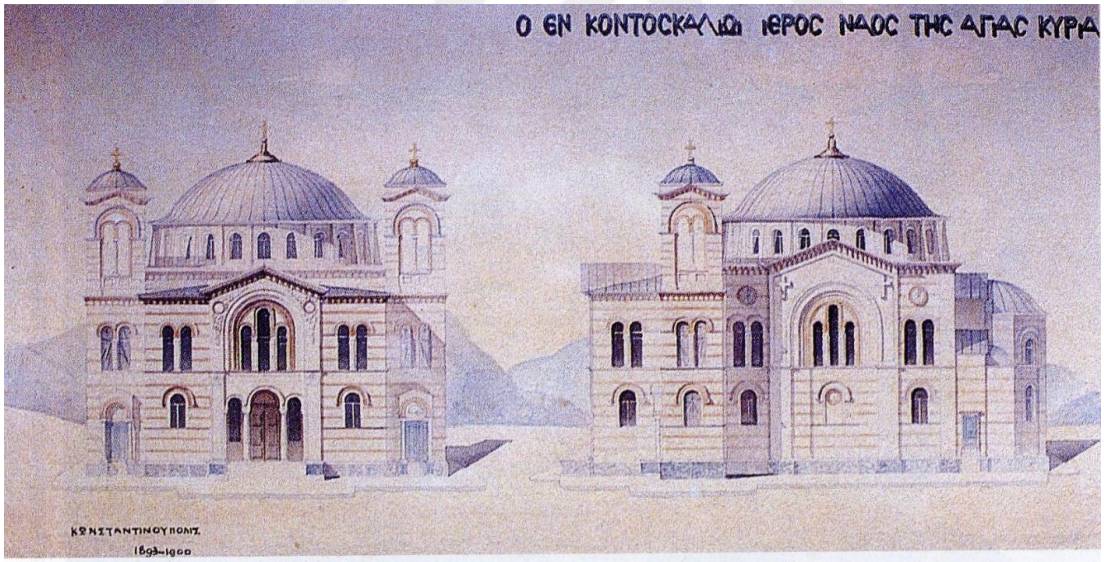
Şekil H.19 : Çadırcı Ahmet Çelebi Camii (Sönmez Pulat, 2019).

Şekil H.20 : Kumkapı görünüşü; solda Panayia Kilisesi çan kuleleri, sağda Ayia Kiryaki Kilisesi kubbesi ve çan kuleleri, 1967 (Url-8).

Şekil H.21 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi, 1957 (Turkuaz Sahaf Arşivi).

Şekil H.22 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi P.Fotiadis çizimleri (Tsilenis, 2009, s. 206).

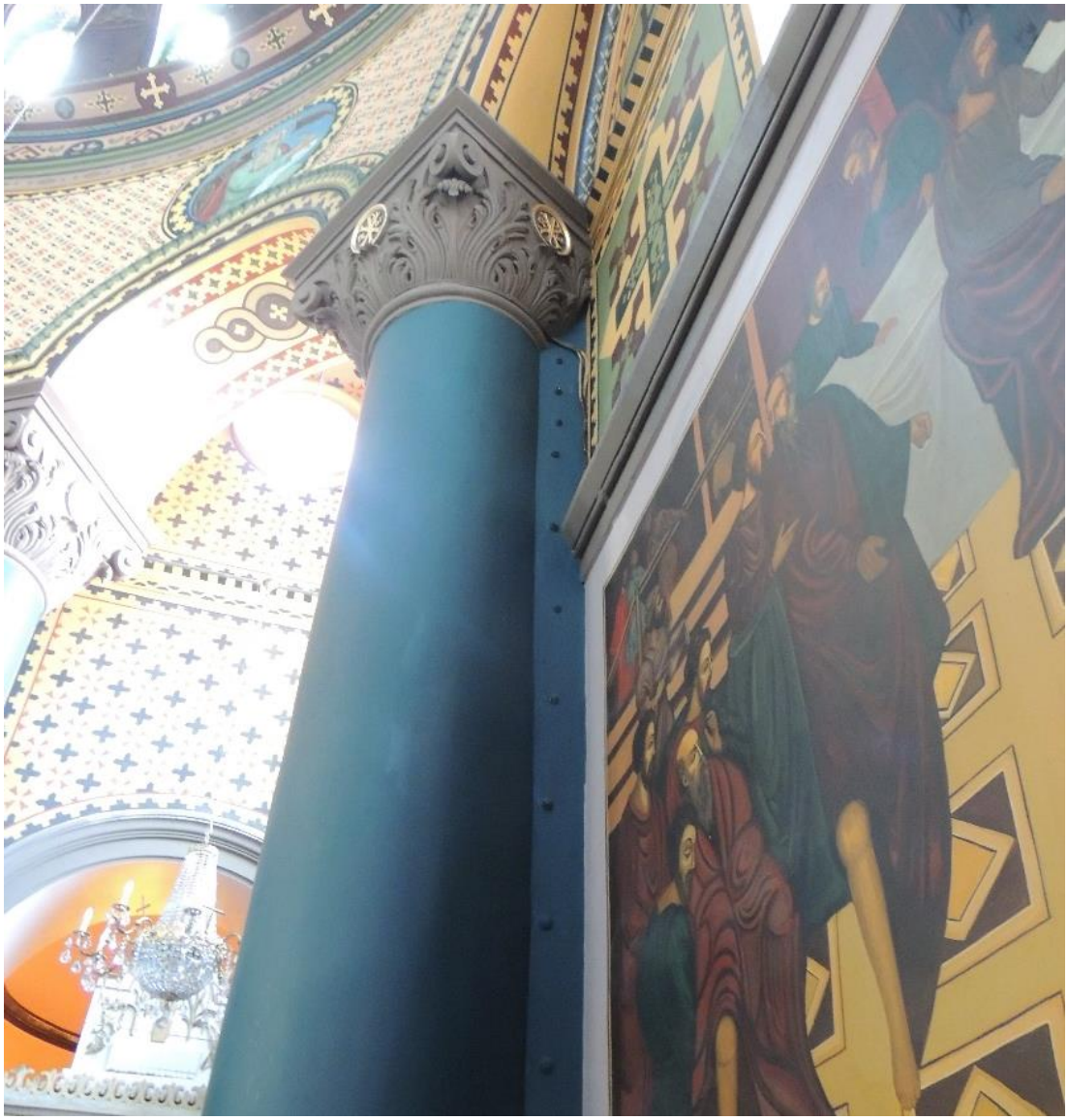

Aya Kiryaki 1857 yılı mührü

Aya Kiryaki Kilisesi'nin 1889 yılı mührü

1893 yılında Aya Kiryaki Kilisesi'nin yeniden inşası ile ilgili mühür

Şekil H.23 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi ile ilgili mühürler (Millas, 1996, ss. 282-286).

Şekil H.24 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi sütunlarına yapılmış güçlendirme (Sönmez Pulat, 2019).

Şekil H.25 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi çan kulesine yapılmış olan güçlendirme (Sönmez Pulat, 2019).

Şekil H.26 : Kadırga Limanı Caddesi'nden kilisenin ek yapılarını görünüşü (Sönmez Pulat, 2019).

Şekil H.27 : Gedikpaşa Caddesi'nden kilisenin müştemilat olarak kullanılan yapılarının görünüşü (Sönmez Pulat, 2019).

Şekil H.28 : Gedikpaşa Ayia Kiryaki Kilisesi cephelerinde siyah kabuk oluşumları (Sönmez Pulat, 2019).

EK I: İstanbul'da mimarları bilinen Rum Ortodoks kiliseleri.

Çizelge I.1 : İstanbul'da mimarları bilinen Rum Ortodoks kiliseleri.

Kilisenin Adı	**İlçe**	**Mimarı**	**Kaynakça**
Galatasaray Panayia Kilisesi	Beyoğlu	Komninos Kalfa	Şenyurt, 2002, s. 192
Fener Ayios Georgios Patrikhane Kilisesi (restorasyon)	Fatih	Hacı Nikolaidis	Şenyurt, 2002, s. 38
Ayakapı Ayios Nikolaos Kilisesi (restorasyon)	Fatih	Hacı Nikolaidis (Nikolaos Nikitadis) Hadzinikolas Nikitiadis	Şenyurt, 2002, s. 38
Silivrikapı Panayia (Pege/Zoodoku Pigi) Kilisesi	Zeytinburnu	Marki Kalfa-Nikolaos Pağcioğlu	Şenyurt, 2002, s. 39
Yenikapı Ayios Theodoros Kilisesi	Fatih	Konstantinos Yolasığmazıs	Şenyurt, 2002, s. 39
Samatya Khristos Analepsis Kilisesi	Fatih	Konstantinos Yolasığmazıs	Şenyurt, 2002, s. 39
Samatya Ayios Menas Kilisesi	Fatih	Konstantinos Yolasığmazıs	Şenyurt, 2002, s. 39
Samatya Ayios Konstantinos (Helene) Kilisesi	Fatih	Konstantinos Yolasığmazıs	Şenyurt, 2002, s. 39
Topkapı Ayios Nikolaos Kilisesi	Fatih	Konstantinos Yolasığmazıs	Şenyurt, 2002, s. 39
Samatya Ayios Yeoryios (Kiparissas) Kilisesi	Fatih	Hacı Nikolaidis (Nikolaos Nikitadis) Hadzinikolas Nikitiadis	Şenyurt, 2002, s. 39
Salmatobruk Panayia (Ton Uranon) Kilisesi	Fatih	Thedoros Kalfa	Şenyurt, 2002, s. 40
Tekfursarayı Panayia (Hançeriotissa) Kilisesi	Fatih	Kosta Kalfa	Şenyurt, 2002, s. 40
Dolapdere Panayia (Evangelistria) Kilisesi	Beyoğlu	Petrakis Mimaridis	Şenyurt, 2002, s. 44
Heybeliada Ayia Triada Kilisesi	Adalar	İstefan Kalfa (Hacı Stefanis Giatanakis)	Şenyurt, 2002, s. 48
Heybeliada Ayios Nikolaos Kilisesi	Adalar	İstefan Kalfa	Şenyurt, 2002, s. 48
Taksim Ayia Triada Kilisesi	Beyoğlu	Vasilaki İoannidis	Şenyurt, 2002, s. 65
Kumkapı Ayia Kiryaki Kilisesi	Fatih	Perikles Fotiadis	Şenyurt, 2002, s. 85
Beyoğlu Ayios Konstantinos ve Eleni Kilisesi	Beyoğlu	Karatzas (K.Karacas)	Şenyurt, 2002, s. 93
Kadıköy Ayia Triada Kilisesi	Kadıköy	Zahariadis ve Belissarios Makropoulos	Şenyurt, 2002, s. 100
Kumkapı Panayia (Elpida) Kilisesi	Fatih	Vasilios Tsilenis	Şenyurt, 2002, s. 111

Çizelge I.1 (devam): İstanbul'da mimarları bilinen Rum Ortodoks kiliseleri

Kuzguncuk Ayios Pandeleimon Kilisesi	Üsküdar	Nikolaos Zikos	Şenyurt, 2002, s. 115
Bakırköy Ayios Yeoryios Kilisesi	Bakırköy	Konstantinos Karafilos Kalfa (Kyzikoslu)	Karaca, 2008, s. 573
Fener Ayios Yeoryios Metokhion Kilisesi	Fatih	Vasilikos Letrios	Karaca, 2008, s. 573
Altımermer Panayia Kilisesi	Fatih	Teognostos Kalfa	Karaca, 2008, s. 574
Ayvansaray Ayios Dimitrios Kilisesi (Restorasyon)	Fatih	Mimar Sisos	Karaca, 2008, s. 574
Edirnekapı Ayios Yeoryios Kilisesi	Fatih	Hacı Nikolaos	Karaca, 2008, s. 574
Şişli Metamorfosis Mezarlık Kilisesi	Şişli	Alexandre Vallaury	Şarlak, 2010, s.57
Feriköy Dodeka Apostoli Kilisesi	Şişli	Pashalis	Tsilenis, 2009, s.304
Burgazada İoannes Prodromos Kilisesi	Adalar	Nikolaos Dimadis	Tsilenis, 2009, s.304
Bakırköy Khristos (Analepsis) Mezarlık Kilisesi	Bakırköy	Ahileus K. Aleksiou	Alekandru, 1996, s.25
Burgazada Ayios Yeoryios Kilisesi	Adalar	Patraklos Kambanakis	Freely, 2010, s.167
Büyükada Ayios Dimitrios Kilisesi	Adalar	Fistikas	Şarlak, 2010, s.144
Büyükada Ayios Yeoryios Kilisesi	Adalar	Kapetanakis	Şarlak, 2010, s.146
Heybeliada Prophetes Elias Mezarlık Kilisesi	Adalar	Dimtrios Panayotidis	Türker, 2008, s.60
Ortaköy Ayios Fokas Kilisesi	Beşiktaş	Savvas Kalfa	Şarlak, 2010, s.68
Kuruçeşme Ayios Dimitrios Kilisesi	Beşiktaş	Saniotis	Şarlak, 2010, s. 70
Kurtuluş Ayios Dimitrios Kilisesi	Şişli	İoannis Kalfa-Moyiatzotis	Şarlak, 2010, s. 100
Tarabya Ayios Konstantinos Mezarlık Kilisesi	Sarıyer	N.Fusta	Türker, 2006, s. 50

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Ece SÖNMEZ PULAT

Doğum Tarihi ve Yeri : 1988-İzmir

E-posta : ecesonmez88@hotmail.com

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans:** 2011, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü.
- **Yüksek Lisans:** 2014, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Anabilim Dalı, Restorasyon Programı.

MESLEKİ DENEYİM VE ÖDÜLLER:

- 2014-2018: İstanbul Arel Üniversitesi Mimarlık Bölümü-Öğretim Görevlisi
- 2013-2014: İstanbul Arel Üniversitesi Mimarlık Bölümü-Araştırma Görevlisi
- 2012-2013: YD Mimarlık, İstanbul-Mimar
- 2011-2012: AÇI Mimarlık ve Restorasyon-Saha Mimarı

DOKTORA TEZİNDEN TÜRETİLEN YAYINLAR, SUNUMLAR VE PATENTLER:

- **SÖNMEZ PULAT E.,** MAZLUM D**.** 2019. Construction and Restoration of Greek Orthodox Churhes in Istanbul in the 19th Century. *DAKAM- IV. International City Planning and Urban Design Conference,* Tam Metin Bildiri, Haziran 14-15, 2019 İstanbul, Türkiye.
- **SÖNMEZ PULAT E.,** MAZLUM D. 2020. Restoration of the Greek Orthodox Churches at the End of the 19th Century in Istanbul: Case of Galatasaray Panayia Church, *ICONARP*, 8(1), ss. 357-382.
- **SÖNMEZ PULAT E.,** MAZLUM D. 2020. Arşiv Belgeleri Işığında İstanbul Ayia Kiryaki Kilisesi'nin Yeniden Yapım Süreci, *Mimar.ist* (Yayınlanması kabul edildi: 06.04.2020)

DİĞER YAYINLAR, SUNUMLAR VE PATENTLER:

- AKGÜN GÜMÜŞLÜ S.N., **SÖNMEZ PULAT E.,** BİLGİLİ B. 2019. The Restitution Process In Conservation: Discovering The History of Şehit Ali Paşa Library, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 36 (2), ss.195-220.
- **SÖNMEZ PULAT E.,** BİLGİLİ B., SALMAN Y. 2015. Tehdit Altındakı Modern Mimarlik Mirası: Bağdat Caddesi Örneği, *1. Uluslararası Mühendislik, Mimarlk ve Tasarım Kongresi,* Kasım 2015 Kocaeli, Türkiye
- **SÖNMEZ E.,** MAZLUM D. 2015. Büyükdere Aya Paraskevi Kilisesi için Bir Koruma Önerisi, *5.Tarihi Eserlerin Güçlendirilmesi ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu*, Tam Metin Bildiri, Ekim 1-3, Erzurum, Türkiye.
- **SÖNMEZ E.,** GÜMÜŞBURUN M. 2014. Penetti Mansion. *DOCOMOMO-TR Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları X. Poster Sunuşları*, s.97, Ekim 2014, Erzurum, Türkiye.
- GÜMÜŞBURUN M., **SÖNMEZ E.** 2014. Ersoylar Binası. *DOCOMOMO-TR Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları X. Poster Sunuşları*, s.21, Ekim 2014, Erzurum, Türkiye.
- GÜMÜŞBURUN M., **SÖNMEZ E.** 2014. Eski Ticaret Lisesi. *DOCOMOMO-TR Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları X. Poster Sunuşları*, s.37, Ekim 2014, Erzurum, Türkiye.